

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS

SPĀNIJAS PILSONU KARA (1936–1939) STARPTAUTISKĀ DIMENSIJA UN
LATVIJA

PROMOCIJAS DARBS

Autore: Ginta Ieva Bikše

Promocijas darba zinātniskais vadītājs: Dr. hist., prof. Ēriks Jēkabsons

RĪGA

2024

Promocijas darbs tapis Latvijas Universitātē no 2018. līdz 2024. gadam. Tā izstrāde īstenota ar Latvijas Zinātnes padomes finansējumu, projekts “Latvijas 20.–21. gadsimta vēsture: sociālā morfoģenēze, mantojums un izaicinājumi”, projekta nr. VPP-IZM-Vēsture-2023/1-0003.

Anotācija

Promocijas darba mērķis ir analizēt Spānijas pilsoņu kara starptautisko dimensiju, aplūkojot salīdzinoši nelielas valsts – Latvijas – un tās pilsoņu nostāju konfliktā un ar to saistītajos starptautiskajos procesos. Darbā, izmantojot plašu ārvalstu un Latvijas avotu un zinātniskās literatūras klāstu, pētīta pilsoņu kara starptautiskā dimensija, jo īpaši Latvijas iesaiste starptautiskajās organizācijās, kas risināja Spānijas jautājumu, un neiejaukšanās politika, Latvijas un Spānijas attiecības konflikta laikā, galvenās pilsoņu kara atspoguļošanas tendences Latvijas presē, kā arī brīvprātīgo no Latvijas dalība šajā karā. Secināts, ka ar norisēm Spānijā saistītu jautājumu risināšana un skaidrošana ievērojami nodarbināja Latvijas ārlietu resoru. Latvijas piemērs atspoguļoja, ka arī nelielai, autoritārai valstij faktiski nebija iespējams pilnībā īstenot neiejaukšanās politiku. Latvijas pilsoņu – Spānijas pilsoņu kara dalībnieku – vervēšanā konstatējama ievērojama komunistiskās ideoloģijas un attiecīgi arī PSRS ietekme. Vairākums konflikta dalībnieku ar latviešu no PSRS iesaisti Spānijā un arī internēto nometnēs Francijā apzināti apmācīti un ideoloģiski gatavoti tālejošākiem PSRS mērķiem Austrumeiropas reģionā.

Atslēgvārdi: Neiejaukšanās komisija, Internacionālās brigādes, Latvijas un Spānijas attiecības, Kārļa Ulmaņa autoritārais režīms, brīvprātīgie no Latvijas

Annotation

The aim of the doctoral thesis is to analyse the international dimension of the Spanish Civil War by focusing on the reaction of Latvia and its citizens to the conflict, and the related international processes. Using a wide range of foreign and Latvian sources and scientific literature, the author examines Latvia's involvement in international organizations that were engaged with the Spanish question, the policy of non-intervention, relations between Latvia and Spain during the conflict, the main trends in the coverage of the civil war in Latvian press, as well as the participation of Latvian volunteers in the conflict. The dissertation offers a conclusion that the issues related to the Spanish Civil War acquired significant resources from the Ministry of Foreign Affairs of Latvia. The case study of Latvia highlights that even a small, authoritarian state could not fully implement the policy of non-intervention. Communist ideology and, accordingly, the USSR had a considerable influence on the recruitment of Latvian citizens – participants of the Spanish Civil War. In Spain and the internment camps in France, most Latvian volunteers, with the involvement of Latvians from the USSR, were deliberately trained and ideologically prepared for more far-reaching goals of the USSR in the Eastern European region.

Keywords: Non-Intervention Committee, International Brigades, Latvian – Spanish relations, Kārlis Ulmanis' regime, volunteers from Latvia

Saīsinājumi

- AHN – *Archivo Histórico Nacional* (Spānijas Valsts vēstures arhīvs)
- AGA – *Archivo General de la Administración* (Spānijas Centrālās administrācijas arhīvs)
- ALSV – Amerikas latviešu strādnieku vienība
- ASV – Amerikas Savienotās Valstis
- batalj. – bataljons
- brig. – brigāde
- CEDA – *Confederación Española de Derechas Autónomas* (Spānijas Autonomo labējo konfederācija)
- chap. – *chapter* (nodaļa)
- CK – Centrālā komiteja
- CNT – *Confederación Nacional del Trabajo* (Nacionālā darba konfederācija)
- CTV – *Corpo di Truppe Volontarie* (Itāļu brīvprātīgo karaspēka korpuss)
- ERC – *Esquerra Republicana de Catalunya* (Katalonijas Kreiso republikāņu partija)
- FE-JONS – *Falange Española de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista*
(Nacionālsindikālistu ofensīvās huntas Spānijas falanga)
- gab. – gabali
- galv. red. – galvenais redaktors
- GBP – Lielbritānijas mārciņa
- HISMA – *Hispano-Marroquí de Transportes* (uzņēmums “Spānijas-Marokas transports”)
- IB – Internacionālās brigādes
- KP – Komunistiskā partija
- LDJS – Latvijas Darba jaunatnes savienība
- LKJS – Latvijas Komunistiskās jaunatnes savienība
- LKM – Latvijas Kara muzejs
- LKP – Latvijas Komunistiskā partija
- LNA LVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs
- LNA LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts Vēstures arhīvs
- LNA PDVA – Latvijas Nacionālā arhīva Personāla dokumentu valsts arhīvs
- LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
- LR – Latvijas Republika

LR ĀM – Latvijas Republikas Ārlietu ministrija
Ls – Latvijas latī
LSDSP – Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija
MOPR – *Mezhdunarodnaja organizacija pomoshhi revoljucioneram* (Starptautiskā organizācija palīdzības sniegšanai revolūcijas cīnītājiem)
NAUK – *The National Archives of the United Kingdom* (Apvienotās Karalistes Nacionālais arhīvs)
NKVD – *Naródnij komissariát vnútrennih del* (Iekšlietu Tautas komisariāts)
pag. – pagasts
PCE – *Partido Comunista de España* (Spānijas Komunistiskā partija)
POUM – *Partido Obrero de Unificación Marxista* (Marksistiskās apvienības strādnieku partija)
PRR – *Partido Republicano Radical* (Radikālā republikāņu partija)
PSKP – Padomju Savienības Komunistiskā partija
PSOE – *Partido Socialista Obrero Español* (Spānijas Sociālistiskā strādnieku partija)
PSRS (SSSR, SPRS) – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība
PVLMM – Preiļu Vēstures un lietišķās mākslas muzejs
red. (ed., eds.) – redaktors, redaktori
RGASPI – *Rossiiskij gosudarstvennyj arhiv social'no-politicheskoi istorii* (Krievijas Valsts sociālpolitiskās vēstures arhīvs)
RGVA – *Rossiiskij gosudarstvennyj voennyj arhiv* (Krievijas Valsts militārais arhīvs)
RMM – Rakstniecības un mūzikas muzejs
ROVAK – *Rohstoffe-und-Waren-Einkaufsgesellschaft* (Izejvielu un preču iepirkšanas uzņēmums)
sāk. – sākumā
sast. (coord., coords.) – sastādītājs, sastādītāji
SSS – Strādnieku sports un sargs
SZSA (RKKA) – *Raboche-krest'janskaja Krasnaja Armija* (Strādnieku un zemnieku Sarkanā armija)
VDR – Vācijas Demokrātiskā Republika
VKbP – Vissavienības Komunistiskā (boļševiku) partija
zin. red. – zinātniskais redaktors

Saturs

Ievads.....	9
Avotu un literatūras apskats	16
1. Spānijas pilsoņu karš un tā starptautiskā dimensija: īss raksturojums	38
1.1. Kara izcelšanās.....	40
1.2. Starptautiskā reakcija	47
1.3. Militārās norises.....	82
1.4. Kara sekas	92
2. Latvijas oficiālās attiecības un nostāja Spāniju pilsoņu karā	97
2.1. Dalība Neiejaukšanās komisijā un Spānijas jautājuma izskatīšanā Tautu Savienībā	99
2.2. Ieroču tirdzniecības jautājums	111
2.3. Latvijas pilsoņi Neiejaukšanās komisijas un Tautu Savienības militārās komisijas dienestā	122
2.4. Latvijas un Spānijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību darbība pilsoņu kara laikā	142
2.5. Latvijas un Spānijas politiski ekonomiskās attiecības pilsoņu kara laikā un diplomātisko attiecību veidošana ar F. Franko valdību	153
3. Spānijas pilsoņu kara atspoguļojums Latvijā izdotajā presē latviešu valodā (1936–1939): galvenās tendences	164
3.1. Ieskats “Brīvā Zeme”, “Jaunākās Ziņas” un “Rīts” sniegtajā informācijā par Spānijas pilsoņu karu.....	166
3.2. Laikraksta “Jaunākās Ziņas” preses korespondentu O. Zeltiņa un G. Timuškas reportāžas no Spānijas	171
3.3. Publikācijas par Spānijas pilsoņu karu konflikta laikā nelegālajos laikrakstos “Cīņa” un “Brīvā Jaunatne”	177
4. Brīvprātīgie no Latvijas Spānijas pilsoņu karā.....	182
4.1. Motivācija un nokļūšanas iespējas Spānijā.....	183
4.2. Brīvprātīgie karavīri.....	193
4.3. Sanitārajā dienestā iesaistītie brīvprātīgie republikāņu pusē	212
4.4. Brīvā laika pavadīšana Spānijā: kultūras dzīve, ideoloģiskā audzināšana un atpūta.....	216

4.5. Spānijas atstāšana, ikdienu internēto nometnēs Francijā un Latvijas varas iestāžu attieksme pret bijušajiem Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem	229
Secinājumi	255
Izmantoto avotu un literatūras saraksts	260
Personu rādītājs	276
Pielikumi.....	291

Ievads

Pēc Pirmā pasaules kara Eiropas politiskā karte bija būtiski mainījies, bija izveidojušās jaunas valstis, to vidū arī Latvija. Kamēr Latvijas valdība centās panākt valsts *de iure* atzīšanu, Rietumvalstu līderi Parīzes Miera konferencē tiecās novērst Pirmajam pasaules karam līdzīga mēroga konfliktu izcelšanos. Līdz tam postošākais karš pasaules vēsturē bija atspoguļojis modernās karadarbības bīstamību, veicinot bailes no turpmākām ievērojamām militārām sadursmēm. Tomēr Versaļas–Rīgas sistēma neatrisināja valstu savstarpējās teritoriālās pretrunas. Turklāt 20. gs. 30. gadu sākumā Pasaules ekonomiskās krīzes izraisītajai recesijai pasliktinot dzīves apstākļus, auga galēji labēju un arī galēju kreisu ideoloģiju popularitāte, radot labvēlīgu situāciju labēju autoritāru un totalitāru režīmu nozīmes pieaugumam Eiropā 30. gados.

Arī ņemot vērā, ka Spānija – viena no lielākajām Eiropas valstīm – Pirmajā pasaules karā saglabāja neitralitāti, tā saskārās ar būtiskām iekšpolitiskām problēmām,¹ kā arī, 19. gs. zaudējot lielāko daļu koloniju un īstenojot neveiksmīgus koloniālos karus, piedzīvoja starptautiskā prestiža kritumu. Pēc ģenerāļa Migela Primo de Riveras diktatūras (1923–1930) beigām un monarhistiem neveiksmīgām pašvaldību vēlēšanām 1931. gada 12. aprīlī, sekojot politiķu ieteikumam, Spānijas monarhs Alfonso XIII atstāja Spāniju. Otrās republikas² pasludināšanu 1931. gada 14. aprīlī daudzi sagaidīja ar entuziasmu. Tās izveide bija saistāma ar centieniem modernizēt sabiedrību. Tomēr jau no republikas pirmās pastāvēšanas dienas tai bija ietekmīgs pretinieku loks, kas auga pēc liberālas konstitūcijas pieņemšanas un reformām, kas mazināja tradicionālo konservatīvo spēku, it īpaši katoļu baznīcas un militārpersonu, ietekmi valstī.

Spānijas pilsoņu karš izcēlās pēc konservatīvo spēku īstenošanas apvērsuma mēģinājuma, kas sākās 1936. gada 17. jūlijā. Nemierniekus atbalstīja daļa armijas, monarhisti, karlisti³, falangisti⁴, labējās partijas, konservatīvākā sabiedrības daļa un katoļu baznīca. Ilgstoši attiecīgā karojošā puse

¹ 20. gs. sākumā Spānijā bija saglabājušās vairākas 19. gs. raksturīgas problēmas, piemēram, klerikālisms (politisks virziens, kas vēlas stiprināt baznīcas ietekmi valstī) un militarisms (politika, kas uzsver bruņoto spēku un intensīvas bruņošanās nozīmi valstī, militārā potenciāla stiprināšanu), kam 20. gadsimta sākumā pievienojās augošs katalāņu nacionālisms un separātisms, organizētu strādnieku kustību pieaugums; Julián Casanova, *España partida en dos* (Barcelona: Editorial Crítica, 2022), 3.

² Pirmā republika bija īslaicīga – tā proklamēta 1873. gadā un beidza pastāvēt jau 1874. gadā, atjaunojoties Burbonu dinastijas vadītajai monarhijai.

³ Karlisti – konservatīvisma un monarhijas atbalstītāji; karlisma politiskā kustība sākās 19. gs., iebilstot pret Isabellas II nākšanu pie varas un saskatot kā leģitīmo troņmantnieku Karlosu V.

⁴ Falangisti – pēc fašisma kustības Itālijā parauga Spānijā izveidotas galēji labējās partijas biedri. Spānijas Falanga (*Falange Española*) radās 1933. gadā, tās līderis bija diktatora M. Primo de Riveras dēls Hosē Antonio Primo de Rivera. 1934. gadā Spānijas Falanga apvienojās ar pronacistiski noskaņoto, 1931. gadā dibināto Nacionālsindikālistu ofensīvo huntu (*Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista*) un ieguva apvienotu nosaukumu (*Falange Española de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista*, FE-JONS).

dēvēta par “nacionālistiem”, kas bija viņu pieņemtais pašapzīmējums, tomēr mūsdienu historiogrāfijā ir tendence šo apzīmējumu vairs neizmantot, norādot uz automātisku pozitīvu konotāciju radīšanu.⁵ Promocijas darbā izmantots apzīmējums “nemiernieki”, ar to aptverot visu konfliktu vai pašu sākumposmu, tāpat no 1936. gada 1. oktobra⁶ lietots latviešu valodas skaidrojošajā vārdnīcā pastāvošais precīzākais jēdziens – frankisti⁷. Tikmēr Spānijas Republiku un leģitīmo valdību aizstāvēja anarhisti⁸, anarhosindikālisti⁹, liberāļi, republikāņi, sociālisti, arī komunisti, turpmāk – republikāņi, kuru vidū pastāvēja nozīmīgas savstarpējas pretrunas.

Kā pilsoņu karu parasti izprot militāru konfliktu kādas valsts ietvaros par varu valstī, tomēr šādam konfliktam var būt raksturīga arī ārvalstu iesaiste militāra atbalsta sniegšanā, veidojot pilsoņu kara starptautisko dimensiju.¹⁰ Jau konflikta pirmajā mēnesī nemierniekiem Spānijā atbalstu sniedza Itālija un Vācija. Spāņu vēsturnieku vidū sastopams viedoklis, ka ievērojamās ārvalstu iesaistes dēļ piemērotāks konflikta apzīmējums būtu “Spānijas karš”.¹¹ Iespējams, Spānijas pilsoņu kara historiogrāfijas turpmākās tendences iezīmēs nepieciešamību pārskatīt konflikta apzīmējumu arī latviešu valodā. Tomēr šajā promocijas darbā vēl izmantots plašāk izplatītais un ierastākais nosaukums, kura starptautiskā dimensija aplūkota plašā perspektīvā, ietverot Eiropas valstu neiejaukšanās politiku, ārvalstu materiālo un militāro atbalstu karojošajām pusēm, ieskicēta arī ārzemju preses reakcija uz norisēm Spānijā.

Nenoliedzami, Spānijas pilsoņu karš bija viens no nozīmīgākajiem konfliktiem Eiropā starpkaru posmā, iezīmējot Otrajā pasaules karā ideoloģiski pretējās – karojošās puses. Šī iemesla dēļ tas historiogrāfijā raksturots kā Otrā pasaules kara prelūdijs vai pat kā Otra pasaules kara pirmā fāze.¹² Konflikta vēsture – ar ideoloģijām un emocijām piesātināta – kļuvusi par vienu no Spānijas

⁵ Skat., piemēram: Michael Alpert, *The Republican Army in the Spanish Civil War, 1936–1939* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 1.; Ángel Viñas, *La soledad de la República: El abandono de las democracias y el viraje hacia la Unión Soviética* (Barcelona: Editorial Crítica, 2006), Prólogo, Kindle.

⁶ Datums, kad ģenerālis Fransisko Franko kļuva par nemiernieku valdības vadītāju.

⁷ Skat. vārdnīca “Tēzauris”, “frankists”, no: <https://tezaurs.lv/frankists:1>

⁸ Anarhisti – anarhisma politisko uzskatu (indivīda brīvības uzsvēršana un valsts varas, tās izmantošanas sabiedrības pārvaldē noraidīšana) atbalstītāji.

⁹ Anarhosindikālisti – anarhosindikālisma (politisks virziens, kas atbalsta tiešu rīcību un varas pārņemšanu ar anarhisma ietekmē esošu strādnieku organizāciju palīdzību) atbalstītāji.

¹⁰ Kristian Skrede Gleditsch, “civil war,” *Encyclopædia Britannica*, last updated 2024.17.02., <https://www.britannica.com/topic/civil-war>; Kristian Skrede Gleditsch, “Transnational Dimensions of Civil War,” *Journal of Peace Research*, vol. 44 (2007): 293–309.

¹¹ Skat., piemēram, David Jorge, *Inseguridad colectiva: la Sociedad de Naciones, la Guerra de España y el fin de la paz mundial* (Valencia: Tirant Lo Blanch, 2016), Introducción, Kindle.

¹² Skat. piemēram, Patricia A. M. van der Esch, *Prelude to War: The International Repercussions of the Spanish Civil War, 1936–1939* (The Hague: Martinus Nijhoff, 1951), 1–190.; Jorge, *Inseguridad colectiva*, Comentarios preliminares, Kindle.; Giles Tremlett, *The International Brigades: Fascism, Freedom and the Spanish Civil War* (London: Bloomsbury Publishing, 2021), Introduction, Kindle.

vēstures visdetalizētāk pētītajiem jautājumiem, izraisot asu vārdu apmaiņu un nozīmīgus iebildumus arī mūsdienu vēsturnieku¹³ vidū. Jāpiekrīt britu vēsturniekam Polam Prestonam, ka historiogrāfijā “Spānijas pilsoņu kara cīņas turpinājušās uz papīra”¹⁴.

Konflikta noslēgumā varu valstī iegūstot ģenerālim Fransisko Franko, Spānijā izveidojās nežēlīga diktatūra. 1946. gadā Apvienoto Nāciju Organizācijas Drošības padomes apakškomiteja secināja, ka “pēc izcelsmes, būtības, struktūras un vispārējās uzvedības Franko režīms ir fašistisks režīms, kas projektēts un radīts lielā mērā kā rezultāts Hitlera nacistiskās Vācijas un Musolīni fašistiskās Itālijas sniegtajam atbalstam”¹⁵. Turklāt, kamēr Nirnbergas Starptautiskais kara tribunāls tiesāja Otrā pasaules kara noziedzniekus, F. Franko režīms palīdzēja ievērojamiem nacistiem un fašistiem¹⁶ bēgt no potenciālā soda – pēc Otrā pasaules kara Spānija kļuva par galēji labējo ideoloģiju pārstāvju tranzīta valsti uz Dienvidameriku un Vidējiem Austrumiem vai patveršanās mītni.

Frankistiem uzvarot konfliktā, ārvalstu spēcīgi ietekmētais Spānijas pilsoņu karš atstāja ilgtermiņa sekas Spānijas sabiedrībā līdz pat mūsdienām. Ņemot vērā, ka tas bija nežēlīgās F. Franko diktatūras leģitimizācijas fundamenta propagandā, izplatot dažādus mītus un šķeļot sabiedrību uzvarētājos un zaudētājos, Spānijā izveidojusies daudzšķautņaina uztvere par notikušo. Pēc F. Franko nāves un kopš 1975. gada sāktās pārejas uz demokrātisku valsts iekārtu politiku, baidoties no potenciālām kļūdām un 20. gs. 30. gadu norišu atkārtotāšanās, izvēlējās nevērtēt režīma mantojumu, ievērojot tā saukto aizmirstības (*pacto del olvido*) vai klusēšanas (*pacto de silencio*) paktu. Tomēr mūsdienās šī situācija ir mainījusies – 2007. gadā sociālista Hosē Luisa Rodrigesa

¹³ Skat., piemēram: Ángel Viñas, “Sobre mitos y falacias de la Guerra Civil que aún persisten”, *Bulletin hispanique*, accessed 2024.04.01., <https://doi.org/10.4000/bulletinhispanique.4207>

¹⁴ Paul Preston, *The Spanish Civil War: Reaction, Revolution and Revenge* (London: HarperCollins UK, 2012), Preface, E-book.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Viena no zināmākajām personām, kas no 1950. gada līdz savai nāvei 1975. gadā dzīvoja labklājīgu dzīvi Madridē, bija nacists Oto Skorцени (viens no zināmākajām darbībām – 1943. gadā īstenoja speciālo operāciju, atbrīvojot Benito Musolīni no ieslodzījuma). Patvērumu Spānijā rada arī agrākais CTV komandieris Mario Roata, kurš bija veicinājis itāļu īstenotos kara noziegumus Dienvidslāvijā. Agrākie nacisti un fašisti ar F. Franko režīma amatpersonu atbalstu ne tikai uzsāka starptautiskus uzņēmumus, bet bieži turpināja paust savus politiskos uzskatus – Madride, līdzīgi kā Buenosairesā, Lisabonā, Romā, Santjago u. c. pilsētās, pēc Otrā pasaules kara kļuva par nozīmīgu neofašistisko kopienu veidošanās un transnacionālā tīkla punktu; Skat. detalizētāk: James H. Burgwyn, “General Roatta’s War against the Partisans in Yugoslavia: 1942,” *Journal of Modern Italian Studies* 9, no. 3 (2004): 314–29, doi:10.1080/1354571042000254746.; Pablo del Hierro, “The Neofascist Network and Madrid, 1945–1953: From City of Refuge to Transnational Hub and Centre of Operations,” *Contemporary European History* 31, no. 2 (2022): 171–94, <https://doi.org/10.1017/S0960777321000114>.

Sapatero vadītās valdības laikā tika pieņemts Vēsturiskās atmiņas likums (*Ley de la Memoria Histórica*¹⁷), kas nosoda F. Franko režīmu par tā īstenotajiem cilvēktiesību pārkāpumiem.

Nemot vērā Spānijas sašķelto kolektīvo atmiņu¹⁸ par pilsoņu karu, “frankisma rēģiem” – jau no F. Franko režīma laika pastāvošām ietekmīgām grupām – atdzīvinot un tiražējot senus mītus un leģendas¹⁹, 2022. gada 19. oktobrī Spānijā tika pieņemts Demokrātiskās atmiņas likums (*Ley de Memoria Democrática*²⁰), kas aizliedz jebkādā veidā slavināt militāro sacelšanos vai F. Franko diktatūru. Tomēr frankistu vēstures versijas dekonstrukcija pretrunīgu viedokļu un neofrankistu ideju klātbūtnē publiskajā telpā joprojām turpina norisināties. Šādos apstākļos ļoti būtiska nozīme ir avotos balstītiem analītiskiem pētījumiem.

Pastāvot pat galēji pretējiem vērtējumiem par pilsoņu karu Spānijā un ārpus tās, arī ievērojamā skaitā izdoti mūsdienu vēsturnieku darbi par konfliktu izmantojami piesardzīgi. Jāatzīmē, ka nozīmīgu lomu jautājuma izpētē ieņēmusi Spānijas pilsoņu kara starptautiskā dimensija – ārvalstu atbalsts un iesaiste konfliktā, ārzemju brīvprātīgo dalības raksturs.²¹ Turklāt Spānijas pilsoņu karš ietekmējis pat salīdzinoši tālu esošo Japānu.²²

Latvija starpkaru periodā iekļāvās Eiropas diplomātiskajā sistēmā un aktīvi iesaistījās Tautu Savienības darbībā. Latvijas diplomātijas nozīmīgs sasniegums, stiprinot valsts starptautisko prestižu un ietekmi, bija Latvijas ārlietu ministra Vilhelma Muntera ievēlēšana Tautu Savienības Padomes locekļa amatā 1936. gada oktobrī – laikā, kad Spānijas pilsoņu kara jautājums ieņēma

¹⁷ Ley 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura, *Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado*, <https://www.boe.es/eli/es/l/2007/12/26/52>

¹⁸ Kolektīvā atmiņa ir fenomēns, kā sabiedrībā, tai skaitā dažādās grupās, tiek uztverta un reprezentēta pagātne. Skat. detalizētāk: Christina Simko, “Collective Memory”, *Oxford Bibliographies*, last modified 2019.27.02., <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199756384/obo-9780199756384-0215.xml>.

¹⁹ Skat. detalizētāk: Helen Graham, *La guerra y su sombra: Una visión de la tragedia española en el largo siglo XX europeo* (Barcelona: Editorial Crítica, 2013), chap. 7, Kindle.; Viñas, “Sobre mitos”.

²⁰ Skat.: Ley 20/2022, de 19 de octubre, de Memoria Democrática, *Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado*, <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2022-17099>

²¹ Skat. piemēram, Rocio Navarro Comas, “La política anglo-francesa durante la Guerra Civil Española: análisis del acuerdo de No-intervención,” *Studia Zamorensia*, No. 4 (1997): 149–186.; Manuel Requena Gallego, Rosa María Sepúlveda Losa (coords.), *Las Brigadas internacionales: el contexto internacional, los medios de propaganda, literatura y memorias* (Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2003), 1–224.; Magí Crusells, *Las Brigadas Internacionales en la pantalla* (Ciudad Real: Ediciones de la Universidad de Castilla La Mancha, 2001), 1–518; Richard Baxell, *British Volunteers in the Spanish Civil War: The British Volunteers in the International Brigades, 1936–1939* (London: Routledge, 2004), 1–238.; Gino Baumann, *Los voluntarios latinoamericanos en la guerra civil española* (Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla La Mancha, 2009), 1–269.; Pere Soler Paricio, *Irlanda y la Guerra Civil española. Nuevas perspectivas de estudio* (Bilbao: Universidad del País Vasco. Servicio Editorial, 2019), 1–362.

²² Harou Tohmatsu, “The Impact of the Spanish Civil War on Imperial Japan, 1936–1940,” in *Spain 1936: year zero*, eds. Raanan Rein, Joan Maria Thomàs (Eastbourne: Sussex Academic Press, 2018), 232–250.

ievērojamu vietu starptautiskās politikas dienas kārtībā. Attiecīgi arī Latvijas augstas amatpersonas bija iesaistītas konflikta starptautiskās dimensijas ierobežošanā.

Jautājums par Latvijas iesaisti konflikta starptautiskajā dimensijā mūsdienās arvien vairāk ieinteresējis arī spāņu pētniekus,²³ tomēr kvalitatīvu pētījumu veikšana bez latviešu valodas zināšanām ir grūti izpildāma, ko pierāda arī vairākos publicētajos darbos radušās neskaidrības²⁴ un būtiskas kļūdas gan pilsoņu kara dalībnieku skaita aprēķinā, gan personas datos.²⁵ Faktiski tēmas izpētē nozīmīgas ir ne tikai latviešu un spāņu, bet arī krievu, franču un angļu valodas zināšanas, turklāt noderīgas var būt jebkuras citas svešvalodu prasmes.

Ņemot vērā Spānijas pilsoņu kara ietekmi uz 20. gs. Eiropas vēsturi, nozīmīgi aplūkot Latvijas lomu un iesaisti konflikta ierobežošanā, it īpaši dalību speciāli Spānijas jautājuma risināšanai izveidotajā Neiejaukšanās komisijā, tāpat arī neiejaukšanās principu pārkāpumus gan ieroču tirdzniecības, gan brīvprātīgo dalības aspektā. Diktatora Kārļa Ulmaņa vadītās valsts nostājas un praktiskās rīcības analīze pilsoņu kara kontekstā ļautu detalizētāk raksturot gan pašu autoritāro režīmu, gan tā opozīciju un daļu drošības izaicinājumu, ar kuriem Latvija saskārās īsi pirms Otrā pasaules kara, it īpaši ņemot vērā PSRS un nelegālās Latvijas Komunistiskās partijas (turpmāk LKP) lomu brīvprātīgo vervēšanā un ziedojumu vākšanā Spānijai. Minētie jautājumi, aplūkojot kopumā Spānijas konflikta starptautisko dimensiju, līdz šim pētīti vien fragmentāri.²⁶

Darba **mērķis** ir analizēt Spānijas pilsoņu kara starptautisko dimensiju, aplūkojot salīdzinoši nelielas valsts – Latvijas – un tās pilsoņu nostāju konfliktā un ar to saistītajos starptautiskajos procesos. Darba hronoloģiskās robežas noteiktas, pamatā ņemot vērā Spānijas pilsoņu kara izcelšanos 1936. gada 17. jūlijā un noslēgumu 1939. gada 1. aprīli, tomēr atsevišķos jautājumos, piemēram, raksturojot konflikta izcelšanos un Latvijas un Spānijas attiecības, sniegts īss ieskats senākos notikumos. Tāpat īsumā raksturotas norises pēc Spānijas pilsoņu kara, aplūkojot tā

²³ Skat., piemēram, Ignacio de la Torre Sanclemente, “Baltijas loma Internacionālajās brigādēs Spānijas pilsoņu kara laikā” (Maģistra darbs, Latvijas Universitāte, 2015) 1–121.; Miguel Í. Campos, *Armas para la República: contrabando y corrupción, julio de 1936 – mayo de 1937* (Barcelona: Editorial Crítica, 2022), Ebook; Lucas Molina Franco, Oscar González López, Pablo Sagarra Renedo, *Viento del Norte: Armas y soldados del Báltico para el Ejército Popular de la República (1936–1939)* (Valladolid: Galland Books, 2023), 1–182.

²⁴ Piemēram, rakstā, kas analizē Spānijas pilsoņu kara dalībnieka Kārļa Rozenberga (Kūlija) saņemtās vēstules, atzīmētas pētniekiem neizprotamas frāzes ar aicinājumiem neuzticēties atsevišķām personām, kas ārpus plašāka konteksta, tiešām var sniegt “maz jēgas”; Núria Casellas, Jordi Gaitx Moltó, “Història: Setanta anys per llegir unes cartes,” *Revista de Girona*, Núm. 258 (2010): 32–37, <https://raco.cat/index.php/RevistaGirona/article/view/186637>.

²⁵ Detalizētāk skat. avotu un literatūras apskatā.

²⁶ Tai skaitā arī promocijas darba autores publikācijās, skat., piemēram, Ginta Ieva Bikše, “Neiejaukšanās politika starptautiskās organizācijas, zin. red.: Andris Sprūds, Valters Ščerbinskis, Mārtiņš Vargulis (Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 2021): 75–97.

galvenos rezultātus un atspoguļojot diplomātisko attiecību atjaunošanu starp Latviju un Spāniju, kā arī Latvijas varas iestāžu attieksmi pret saviem pilsoņiem – konflikta dalībniekiem.

Pētot Austrumeiropas brīvprātīgo iesaisti Spānijas pilsoņu karā, jākonstatē, ka Pirmā pasaules kara rezultātā jaunizveidoto valstu robežu, politisko vajāšanu, ekonomiskās emigrācijas un citu apstākļu dēļ pētniekiem ir sarežģīti novilkt robežas starp kādas valsts un konkrētas tautības brīvprātīgajiem.²⁷ Latvija šajā gadījumā nebija izņēmums. Ņemot vērā, ka atsevišķos gadījumos²⁸ konstatējams, ka daži PSRS dzīvojošie latvieši un personas ar izcelsmi no Latvijas faktiski nebija zaudējušas Latvijas pilsonību, promocijas darba ietvaros PSRS dzīvojošie Spānijas pilsoņu kara dalībnieki aplūkoti kā atsevišķa, šīs valsts intereses pārstāvoša grupa, neņemot vērā formālu pilsonības jautājumu. Otrajā grupā iekļaujas plašāku Latvijas iedzīvotāju migrācijas procesu kontekstā konstatēti un promocijas darbā minēti vairāki gadījumi, kad konfliktā iesaistījās ārzemju pilsonībā pārgājuši cilvēki vai personas bez pilsonības, kuru izcelsme saistāma ar Latviju. Savukārt kā brīvprātīgie no Latvijas atzīmēti tikai tie Spānijas pilsoņu kara dalībnieki, par kuriem līdz promocijas darba izstrādei iegūtā informācija neliecina, ka tie piederētu kādai no minētajām divām grupām. Brīvprātīgo lokā faktiski iekļautas arī personas, kas kā Latvijas pilsoņi rezidēja ārvalstīs (izņemot PSRS). Kopumā dalījums grupās ir būtisks, jo brīvprātīgo lokā no Latvijas nebūtu iekļaujamas personas no PSRS, kas vistiešākajā mērā saistāmas ar šīs valsts politikas īstenošanu, tomēr vairākos pētījumos²⁹ šāda situācija ir konstatējama. Attiecīgajās darba nodaļās aplūkota arī šo grupu savstarpējā mijiedarbība.

Mērķa sasniegšanai izvirzīti vairāki **uzdevumi**, kas secīgi veido darba pētnieciskās nodaļas. Vispirms, ņemot vērā arī padziļinātas informācijas, it īpaši jaunāko vēstures zinātnes atziņu, trūkumu par konfliktu latviešu valodā, sniegts īss Spānijas pilsoņu kara starptautiskās dimensijas raksturojums, analizējot kara izcelšanās iemeslus, galvenās militārās norises, starptautisko reakciju

²⁷ Matilde Eiroa, Manuel Requena, "Introducción", in *Al lado del gobierno republicano. Los brigadistas de Europa del Este en la guerra civil española*, coord. Manuel Requena Gallego, Matilde Eiroa (Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2009): 13.

²⁸ Piemēram, Pēteris Tiltiņš, kurš 1920. gadā iestājās nelegālajā LKP, 1924. gadā Latvijā izpildīja obligāto militāro dienestu un 1925. gada oktobrī devās uz Parīzi, kur pieņēma Pola Armāna vārdu un darbojās Francijas Komunistiskajā partijā. Kopš 1926. gada P. Tiltiņš uzturējās PSRS, kur jau atradās viņa brālis Alfrēds Tiltiņš. 1938. gada aprīlī, kad jau vairāk nekā gadu P. Tiltiņš bija atgriezies PSRS, Latvijas Iekšlietu ministrijas Pasu nodaļas vadītājs Pēteris Kurzemnieks, trūkstot jebkādai informācijai par latvieša atrašanās vietu, lēma neierosināt atņemt P. Tiltiņam pilsonību; "Dienesta atzīme", 1938, 3234–21–9762, Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta fonds, LNA LVVA, Rīga, 24. lp.; "Pētera Tiltiņa īsa biogrāfija", 1926, PA-54–1–9267, Komunistiskās Internacionāles Izpildu komitejas Kadru daļas fonds, LNA LVA, Rīga, 1.–2. lp.; Savukārt Rūdolfs Lācis apgalvoja, ka 1939. gadā joprojām bija Latvijas pilsonis; Rūdolfs Lācis, "Divi gadi Spānijā", Ritas Rudušas personīgais arhīvs, 54., 70. lp.

²⁹ Skat., piemēram, Sigurds Ziemeļis (red.), *Latvijas cīnītāji Spānijā: 1936–1939: atmiņas un dokumenti* (Rīga: Liesma, 1966.), 1–600.; Torre Sanclemente, "Baltijas loma Internacionālajās brigādēs," 1–121.; Molina Franco, González López, Sagarra Renedo, *Viento del Norte*, 1–182.

un kara sekas. Pirmās nodaļas ietvaros uzmanība pievērsta arī personām, kas dažādu apstākļu dēļ nebija Latvijas pilsoņi, bet kuru izcelsme bija saistīta ar Latviju, un PSRS militārajiem padomniekiem, kā arī komandētajām personām.

Otrajā nodaļā aplūkotas Latvijas oficiālās attiecības un nostāja Spānijas pilsoņu karā, izpētot Latvijas dalību Neiejaukšanās komisijā un Spānijas jautājuma izskatīšanā Tautu Savienībā, neiejaukšanās politikas pārkāpumus Latvijā ieroču tirdzniecības jautājumā, Latvijas pilsoņu iesaisti Neiejaukšanās komisijas un Tautu Savienības militārās komisijas dienestā. Tāpat pētīta abu valstu diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību darbība, kā arī politiski ekonomiskās attiecības konflikta laikā un diplomātisko attiecību veidošana ar F. Franko valdību Spānijas pilsoņu kara noslēgumā. Nodaļa atspoguļo Latvijā pieņemtos, ar konflikta ierobežošanu saistītos lēmumus un to izpildi, izņemot brīvprātīgo dalības jautājumā, kas apjoma dēļ ietverts atsevišķā nodaļā.

Trešā nodaļa ataino galvenās tendences Spānijas pilsoņu kara atspoguļojumā Latvijā izdotajā presē latviešu valodā konflikta laikā. Ņemot vērā, ka visu sabiedrībai oficiāli pieejamo presi kontrolēja K. Ulmaņa režīms, tā ideoloģija ietekmēja arī svešvalodās izdotos laikrakstus, tādēļ galvenās tendences presē kopumā bija līdzīgas. Nodaļā sniegts ieskats Latvijas sabiedrībai pieejamajā informācijā – gan oficiāli izdoto laikrakstu saturā, gan ar nelegālās komunistiskās partijas saistīto izdevumu naratīvā. Promocijas darba apjoma ierobežojumu un bagātīgā informatīvā preses materiālu klāsta dēļ konflikta detalizēts atspoguļojums, tai skaitā ārvalstīs izdotajos laikrakstos latviešu valodā un citās valodās izdotajā presē Latvijā, būtu aplūkojams padziļināti atsevišķā pētījumā.

Ceturtajā nodaļā analizēta brīvprātīgo no Latvijas dalība konfliktā. Pētīta šo personu motivācija un nokļūšanas iespējas Spānijā, kā arī dalības raksturs un brīvā laika pavadīšanas iespējas, to skaitā ideoloģiskā audzināšana. Ņemot vērā Eiropas valstu īstenoto neiejaukšanās politiku, aplūkota arī brīvprātīgo izkļūšana no Spānijas un lielākas grupas ikdienu internēto nometnēs Francijā, raksturojot Latvijas varas iestāžu attieksmi pret bijušajiem pilsoņu kara dalībniekiem.

Promocijas darbā, raksturojot Spānijas pilsoņu kara norisi, tā starptautisko dimensiju un dažādu procesu savstarpējo saistību, izmantotas tādas vēstures zinātnē lietotas metodes kā vēsturiskā (ģenētiskā), salīdzinošā, struktūru – sistēmu metode un aprakstošā statistika. Sniedzot ieskatu Latvijas lielāko dienas laikrakstu saturā par konfliktu, izmantota kvalitatīvā kontentanalīze, kuras lietošana aprakstīta trešajā nodaļā. Noformējumā ievēroti vēstures zinātnē pieņemtie principi, ārzemju personvārdus oriģinālvalodā ietverot personu rādītājā.

Avotu un literatūras apskats

1. Avoti

1.1. Nepublicētie avoti

Nozīmīga promocijas darba avotu daļa ir nepublicētie avoti, kas glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā (turpmāk LNA LVVA) un Latvijas Valsts arhīvā (turpmāk LNA LVA), Latvijas Kara muzejā (turpmāk LKM), Spānijas Centrālās administrācijas arhīvā (*Archivo General de la Administración*; turpmāk AGA), Spānijas Valsts vēstures arhīvā (*Archivo Histórico Nacional*; turpmāk AHN) un Apvienotās Karalistes Nacionālajā arhīvā. Tāpat vērtīgi ir bijuši Latvijas Nacionālā arhīva Personāla dokumentu valsts arhīva (turpmāk LNA PDVA), Ņujorkas Universitātes Tamimenta bibliotēkas un Roberta F. Vāgnera strādniecības arhīva (*Tamiment Library and Robert F. Wagner Labor Archives at New York University*), Preiļu vēstures un lietišķās mākslas muzeja, Rakstniecības un mūzikas muzeja, kā arī privātpersonu, konkrēti Ritas Rudušas un Pītera Kroma, personīgo arhīvu materiāli. Izmantotos nepublicētos avotus var iedalīt divās lielākās tematiskās grupās: 1) materiāli par Latvijas oficiālajām attiecībām ar Spāniju un nostāju Spāniju pilsoņu karā, 2) ar Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem saistītie materiāli, kā arī papildu kategorijā, kurā ietilpst neliels apjoms citu vienā vai otrā grupā neiekļaujamu avotu.

Materiāli par Latvijas oficiālajām attiecībām ar Spāniju un nostāju Spāniju pilsoņu karā. Nepublicētie avoti promocijas darbā veidoja nozīmīgāko informatīvo bāzi par Latvijas un Spānijas attiecībām konflikta laikā, kā arī Latvijas nostāju ar Spānijas pilsoņu kara starptautisko dimensiju saistītajos jautājumos. Izmantotos avotus var grupēt sekojoši: 1) Latvijas, Lielbritānijas un Spānijas ārlietu dienesta darbinieku ziņojumi, oficiālā un arī privātā sarakste; 2) Neiejaukšanās komisijas oficiālie dokumenti; 3) Neiejaukšanās komisijas un Tautu Savienības militārās komisijas dienestā iesaistīto Latvijas pilsoņu ziņojumi; 4) Latvijas sūtņa Lielbritānijā Kārļa Zariņa dienasgrāmatas; 5) līgumu un citu dokumentu noraksti, piezīmes par ieroču tirdzniecības jautājumu; 6) akciju sabiedrību “Celtne” un “Sils” dokumentācija.

Latvijas ārlietu dienesta darbinieku ziņojumi un oficiālā sarakste, tai skaitā savstarpēji un ar Spānijas Ārlietu ministrijas pārstāvjiem, starp Latvijas sūtni Londonā K. Zariņu un Neiejaukšanās komisijas sekretāru Frēnsisu Hemingu, atspoguļoja Latvijas augstāko valsts amatpersonu problēmu risināšanas mehānismus un attieksmi pret norisēm, kas saistītas ar Spānijas pilsoņu karu, ieskaitot iesaisti Neiejaukšanās komisijas darbā, kā arī abu valstu attiecības un

diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību darbību konflikta laikā.³⁰ Ziņojumi ārlietu ministram V. Munteram vai citiem Latvijas Ārlietu ministrijas augsta ranga ierēdņiem sniedza plašāku informāciju par aktuālajiem jautājumiem un vērtējumus, piemēram, par Neiejaukšanās komisiju, ārvalstu brīvprātīgo vervēšanu, pilsoņu kara gaitu, turklāt tos varēja papildināt citi materiāli, piemēram, ārvalstu laikrakstu izgriezumi. Jāatzīmē, ka ziņojumu autori bija profesionāļi ārlietu jautājumos un tiesīgi reprezentēt Latviju atbilstoši ieņemtā amata funkcijām, tomēr vienlaicīgi sniegtajā informācijā vērojams arī zināms subjektīvisms atbilstoši katra konkrētā autora pieredzei vai uzskatiem.

*Spānijas ārlietu dienesta darbinieku ziņojumi*³¹ ļāva konstatēt Spānijas Ārlietu ministrijas prioritātes, it īpaši ekonomiskās attiecības, reģionā. Promocijas darba ietvaros ļoti noderīgi bija Spānijas pilnvarotā lietveža Rīgā Hesusa de Ensio i Kortesa ziņojumi no Rīgas, it īpaši atainojot problēmas Spānijas diplomātiskajā dienestā pēc Spānijas pilsoņu kara izcelšanās,³² kā arī nemiernieku atbalstītāja viedokli uz norisēm Latvijā. Savukārt Spānijas pilnvarotā lietveža Seferīno Palensijas i Alvaresa Tubava privātā sarakste³³ ar draugu Spānijas vēstnieku Parīzē Luisu Arakistainu Kevedo atspoguļoja ne tikai problēmas sūtniecības darbā konflikta laikā, bet arī republikāņu pārstāvja personīgo noskaņojumu un viedokli par Latvijas politiķiem. Tāpat vērtīgi bija Spānijas un Lielbritānijas pārstāvju ziņojumi³⁴ par ieroču tirdzniecības jautājumu no Latvijas.

LNA LVVA bagātīgi saglabājušies *Neiejaukšanās komisijas oficiālie dokumenti*³⁵, to skaitā sēžu protokoli, citu valstu viedoklis par dažādiem priekšlikumiem un Spānijas pilsoņu kara

³⁰ Skat., piemēram, “Sarakste ar Finanšu ministriju, Spānijas sūtniecību Rīgā u. c. par tirdzniecības līguma slēgšanu ar Spānijas republiku. Atbildes nota apvainojumam par ieroču piegādi Spānijai”, 1937–1938, 2570–13–583, Ārlietu ministrijas Administratīvā departamenta un Līgumu departamenta fonds, LNA LVVA, Rīga, 1.–9. lp.; “Sarakste ar LR ĀM un Spānijas ĀM, Spānijas sūtniecību Parīzē u. c. par LR konsula Barselonā pagaidu vietas izpildītāja iesaukšanu Katalonijas armijā, konsulāta slēgšanu u. c.”, 1936, 2575–7–1816, Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību ārzemēs fonds, LNA LVVA, Rīga, 1.–119. lp.; “Sarakste ar LR ĀM, Starptautisko neiejaukšanās komisiju Spānijas lietās u. c. par Latvijas pārstāvju dalību Spānijas robežas kontroles komisijā, komisijas locekļu atskaites u. c.”, 1937, LNA LVVA, 2575–7–2265, 3.–91. lp. u. c.

³¹ Piemēram, Ministerio de Asuntos Exteriores, H 1637, AHN, Madrid; (10) 68, caja 54/05346, Ministerio de Asuntos Exteriores, AGA, Alcalá de Henares; (10) 000.000, expediente 82, caja 02931, Ministerio de Asuntos Exteriores, AGA, Alcalá de Henares; (10) 000.000, expediente 82, caja 03586, Ministerio de Asuntos Exteriores, AGA, Alcalá de Henares u. c.

³² (10) 000.000, expediente 82, caja 03625, Ministerio de Asuntos Exteriores, AGA, Alcalá de Henares; (10) 000.000, expediente 82, caja 03633, Ministerio de Asuntos Exteriores, AGA, Alcalá de Henares.

³³ Diversos-Araquistain, 35, N. 6, AHN, Madrid.

³⁴ (10) 000.000, expediente 82, caja 03611, Ministerio de Asuntos Exteriores, AGA, Alcalá de Henares; “Latvia. Annual Report, 1937, N 329/329/59”, NAUK, FO 371/22229; “N792/792/59”, NAUK, FO 371/2160.

³⁵ Skat., piemēram, “Sarakste ar Latvijas un ārvalstu sūtniecībām, Neiejaukšanās komitejas sēžu protokoli u. c. dokumenti par ārvalstu neiejaukšanos pilsoņu karā Spānijā, 1. sējums”, 1936, 2574–4–6533, Ārlietu ministrijas Politiskā departamenta fonds, LNA LVVA, Rīga, 1.–201. lp.; “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; komitejas sēžu protokoli, oficiālā sarakste ar dažādu valstu valdībām pieņemto lēmumu ievērošanas un izpildes jautājumos u. c. materiāli par pilsoņu karu Spānijā,

ierobežošanai paredzēti plāni. Tie atainoja Neiejaukšanās komisijas birokrātisko raksturu, kā arī Latvijai saistošo lēmumu pieņemšanas procesu. Ievērojamā apjoma dēļ padziļinātāk skatīti tikai tie plāni, kas tika pieņemti un attiecināti uz dalībvalstīm.

*Neiejaukšanās komisijas dienestā sauszemes robežu un jūras novērošanā un Tautu Savienības militārajā komisijā iesaistīto Latvijas pilsoņu ziņojumi*³⁶ atspoguļoja šo personu pieredzi ar Spānijas pilsoņu kara ierobežošanu saistītu uzdevumu izpildē Eiropā, kā arī vērtējumus par konfliktu un Neiejaukšanās komisijas pasākumiem. Promocijas darba ietvaros nav izdevies konstatēt, ka ziņojumus Latvijas Ārlietu dienesta darbiniekiem rakstījušas visas sauszemes robežu un jūras novērošanā iesaistītās personas, tomēr, ņemot vērā, ka materiāli – gan oriģināli, gan noraksti – atrasti dažādos fondos un lietās, to lokalizācija un sistematizācija bijusi sarežģīta. Aplūkoto ziņojumu saturs bija tieši atkarīgs no to autora darba pienākumiem un apstākļiem, kā arī politiskajiem uzskatiem un spējam vērtēt dažādas pieredzētās situācijas.

Ļoti vērtīgs avots Neiejaukšanās komisijas darba vērtēšanā, jo īpaši Latvijas iesaistes analizēšanā, bija Latvijas sūtņa Lielbritānijā *Kārļa Zariņa dienasgrāmata*.³⁷ Tajās regulāri, tomēr ne katru dienu, ietverot datējumu, veikti dažāda apjoma ieraksti. Ne vienmēr procesi, kuros sūtnis bija iesaistīts, aprakstīti pietiekami detalizēti, tomēr gan izvērstāka informācija, gan arī veiktās nelielās piezīmes ļāva noskaidrot K. Zariņa personīgo viedokli par Neiejaukšanās komisijas darbu un ar to saistīto Latvijas Ārlietu dienesta darbinieku praktisko noslodzi.

Aplūkojot neiejaukšanās pārākumus Latvijā un konkrēti – ieroču tirdzniecības jautājumā, analizēti *līgumu un citu dokumentu noraksti*,³⁸ kā arī *piezīmes*.³⁹ Ņemot vērā informāciju, ko šī avotu grupa atspoguļoja – Latvijas amatpersonu izvēli neievērot starptautisku vienošanos –, dokumenti un materiāli bija grūtāk lokalizējami. Ņemot vērā valsts iestāžu dokumentu arhivēšanas praksi, arī ierēdņu apliecināti noraksti uztverti kā ticami avoti, it īpaši, ja tos papildus apstiprina

1. sējums”, 1936–1937, LNA LVVA, 2574–4–6886, 1.–183. lp.; Faktiski pieejami vairāki sējumi šāda rakstura dokumentu.

³⁶ Skat. piemēram, Edgars Kadašs, “Ziņojums Latvijas sūtnim Londonā Kārlim Zariņam”, 1938.23.10., 295–1–312, Latvijas sūtniecība Londonā fonds, LNA LVVA, Rīga, 323.–324. lp.; Pauls Reinhards, “Ziņojums Vilhelmam Munteram”, 1937.27.05., LNA LVVA, 2574–4–6900, 89.–90. lp.; Volfgangs Cirke, “Ziņojums”, 1938.06.09., LNA LVVA, 2574–4–7201, 3.–4. lp. u. c.

³⁷ Kārlis Zariņš, “Dienasgrāmata (ar pielikumiem)”, 1936, 2263–1–22, Zariņa Kārļa (1879–1963), Latvijas sūtņa Lielbritānijā, ārkārtējo pilnvaru nesēja, Zariņas Marie Annas (1927–2004), sabiedriskās darbinieces (Lielbritānija) fonds, LNA LVA, Rīga, 1.–68. lp.; Kārlis Zariņš, “Dienasgrāmata (ar pielikumiem)”, 1937, LNA LVA, 2263–1–23, 1.–124. lp. u. c.

³⁸ Piemēram, “Līgumu nr. 252, 308–312 noraksti”, 1936, 1469–3–1284, Kara ministrijas Apgādes pārvaldes fonds, LNA LVVA, Rīga, 262.–270., 283.–284. lp.

³⁹ Piemēram, “Dokumenti par bruņojuma nosūtīšanu no Latvijas uz Spāniju, sarakste par LR sūtņa Stokholmā P. Sējas atsaukšanu, bruņojuma piegādi Latvijas armijas vajadzībām no Lielbritānijas u. c.”, 1937, LNA LVVA, 2570–1–450, 12.–15. lp.

citos avotos balstīti, vēsturnieku pētījumos ietverti fakti. Tomēr oriģinālu lokalizēšana būtu būtisks uzdevums citos pētījumos, kas specifiski un padziļināti pievērsīsies dažādiem ar ieroču tirdzniecību saistītiem jautājumiem. Līdzīgi būtu detalizētāk analizējamās piezīmes, iespējams, cenšoties pēc rokraksta konstatēt to autoru un veicot plašāku izpēti konkrētās informācijas pārbaudei, tai skaitā ārvalstu arhīvos. Tomēr promocijas darba ietvaros tās fiksētas kā konstatēts, taču zināmā mērā apšaubāms avots.

Ieroču tirdzniecības jautājuma ietvaros noderīga bijusi arī *akciju sabiedrību “Celtne” un “Sils” dokumentācija*,⁴⁰ kas nonāca arhīvā pēc tam, kad šos uzņēmumus pārņēma Latvijas Kredītbanka. Abu ieroču tirdzniecības darījumos iesaistīto akciju sabiedrību dokumenti sniedza papildu informāciju par to izveidi. Kopumā jāatzīmē, ka uzņēmuma “Celtne” materiāli tēmas izpētei bija noderīgāki, ietverot plašāku saraksti starp darbiniekiem un ārvalstu uzņēmumiem. Konstatēti arī dažādu preču pieprasījumi no Spānijas Republikas sūtniecības Rīgā.

Ar Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem saistītie materiāli. Par PSRS dzīvojošajiem konflikta dalībniekiem un citu valstu rezidentiem ar izcelsmi no Latvijas teritorijas, kā arī brīvprātīgajiem no Latvijas saglabājušies dažādi avoti, to skaitā oficiāli dokumenti, vēstules, dienasgrāmatas, atmiņas un pat fotogrāfijas. Aplūkojot šo avotu veidu, raksturīgās īpašības un izcelsmi, ērtības nolūkā tie turpmāk grupēti kā 1) dažāda veida iestāžu apkopotas personas lietas, kā arī Latvijas ārlietu dienesta darbinieku ziņojumi un Politiskās pārvaldes rīcībā esošie materiāli; 2) pilsoņu kara dalībnieku dienasgrāmatas un citi konflikta laikā radīti materiāli; 3) Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (turpmāk LPSR) laikā radīti materiāli, to skaitā atmiņas un manuskripti.

Personu lietu izmantošanā nepieciešama informācija par Spānijas pilsoņu kara dalībnieku vārdiem, jo vairākos gadījumos jāspēj atlasīt konkrētas interesējošas personas plašākos iestāžu materiālos. Jāatzīmē, ka konflikta dalībnieku sniegtās informācijas ticamība bija atkarīga no viņu vēlmēs un motivācijas sniegt patiesu informāciju valsts iestādēm vai citām personām, turklāt apstākļi precizitātes trūkumam informācijā varēja būt dažādi – politiskie uzskati, izglītības līmenis, spēja precīzi atcerēties kādas norises, bailes no varas iestāžu vai komunistiskajās organizācijās iesaistīto personu rīcības, arī nejaušas kļūdas. Turklāt atšķirības, salīdzinot dažādus materiālus, it

⁴⁰ Skat., piemēram, Pauls Klīve, “Būvniecības veicināšanas K/S-bas “Celtne” organizācija un uzņēmuma vadība”, 6487–1–13, Būvniecības veicināšanas komandītsabiedrības “Celtne” fonds, LNA LVVA, Rīga, 12.–15. lp.; “Sarakste ar ārzemju firmām par būvniecības materiālu piegādi, munīcijas un ieroču iegādi ārzemēs, cenām, naudas pārskaitījumiem u. c.”, 1938, LNA LVVA, 6487–1–10, 1.–577. lp.; “Sarakste ar iestādēm, vietējām un ārzemju firmām par šaujamo ieroču, munīcijas u. c. importu”, 1937, 6488–1–17, P. Silenieka & Ko komandītsabiedrības “Sils” fonds, LNA LVVA, Rīga, 1.–563. lp.

īpaši atmiņas, varēja būt arī tādos jautājumos, kur konkrētajās situācijās grūti rast motivāciju apzinātai maldināšanai, piemēram, norādot ieceļošanas un izceļošanas datumus no Spānijas.

Kā promocijas darba izstrādei nozīmīgākie materiāli par Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem izceļami Komunistiskās Internacionāles Izpildu komitejas Kadru daļas apkopotās personu lietas,⁴¹ tajās ietverot fotogrāfijas, autobiogrāfijas, apmācību dokumentus, dažāda veida anketas, to starpā par vēlmi iestāties Spānijas Komunistiskajā partijā (*Partido Comunista de España*; PCE), Internacionālo brigāžu apliecības, piezīmes, citu konflikta dalībnieku raksturojumus, vēstules adresātiem Latvijā un PSRS u. c. Šajās personu lietās iekļautie dokumenti lielākoties radīti Spānijas pilsoņu kara laikā vai līdz 1941. gadam, kad daļa bijušo konflikta dalībnieku devās uz PSRS no internēto nometnēm. Tas tos padara īpaši vērtīgus, ļaujot konstatēt dažādu personu savstarpējās attiecības, pieredzi Spānijā, iesaisti konkrētās republikāņu armijas vienībās un arī vairāku PSRS dzīvojošo personu dalības raksturu konfliktā. Tomēr jāatzīmē, ka konkrētās personu lietas lielākoties veidotas par komunistiem, tādēļ materiāli nebija vienlīdz bagātīgi par visiem, dažos gadījumos ietverot vien nelielus, fragmentārus avotus.

Latvijas varas iestāžu attieksmes analizēšanai pret tās pilsoņiem, – bijušajiem Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem būtiskas bija Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta Pasu un Emigrācijas nodaļu un Latvijas sūtniecības Parīzē apkopotās personu lietas,⁴² kas turklāt ietvēra noderīgus personu datus.⁴³ Sūtniecības materiālos iekļauti tajā saņemtie lūgumi un ar tiem saistītie dokumenti, piemēram, anketas, apliecinājumi, Iekšlietu ministrijas raksti par tās rīcībā esošo informāciju, kā arī portreti. Lielākoties to saturs plašāk neraksturoja konkrēto cilvēku dalību konfliktā, izņemot atsevišķu medicīniskajā palīdzībā iesaistīto ārstu gadījumā. Komunistiskās ideoloģijas piekritēji centās varas iestādēm nesniegt par sevi vairāk informācijas nekā obligāti prasīts, turklāt atstājot iespaidu par lūgumu teksta saskaņotību, it īpaši Francijā internēto personu vidū. Detalizētāk sūtniecības dokumentu kopums raksturots atsevišķā publikācijā.⁴⁴

⁴¹ Skat., piemēram, “Vilks Rudol’f Janovich”, 1930–1942, LNA LVA, PA-54-1-2029, 1.–140. lp.; “Puce Fric Ivanovich”, 1938–1941, LNA LVA, PA 54-1-7805, 1.–22. lp.; “Abols Jan”, 1937–1938, LNA LVA, PA-54-3-1, 1.–10. lp.; “Hirshmanis Simons”, 1937–1938, LNA LVA, PA-54-3-27, 1.–10. lp. u. c.

⁴² Skat. piemēram, “Brožovskis Voldemārs”, LNA LVVA, 2575-6-1713, 1.–13. lp. “Pekainis Antons”, LNA LVVA, 2575-6-1741, 1.–11. lp.; “Truslītis Aleksandrs un Rodrigesa Antikvedada Marija”, LNA LVVA, 2575-6-1755, 1.–15. lp. u. c.

⁴³ Atsevišķu personu dati precizēti arī Latvijas Nacionālā arhīva Personāla dokumentu valsts arhīva (LNA PDVA), Personālo pensionāru pensijas lietu fondā (1169).

⁴⁴ Detalizētāk skat. Ginta Ieva Bikše, “Latvijas brīvprātīgie Spānijas pilsoņu karā (1936.–1939. g.): personu lietu dokumenti Latvijas Valsts vēstures arhīva Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību ārzemēs fondā,” *Dokumentārā mantojuma bagātības Latvijas arhīvos*, galv. red. Valda Pētersone (Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2020), 149–171.

Iekšlietu ministrijas apkopotās personu lietas⁴⁵ arī ietvēra konflikta dalībnieku lūgumus un to kopijas, to starpā ārzemju pases izsniegšanai pirms izceļošanas no Latvijas, dokumentu izsniegšanai pēc izceļošanas no Spānijas, kā arī radnieku lūgumus Iekšlietu ministrijas amatpersonām atļaut konkrētajiem Latvijas pilsoņiem atgriezties mājās. Dažbrīd informācija pārklājās ar sūtniecības personu lietām, piemēram, personas datu precizēšanai aizpildītās anketas, kuras to autori iesūtīja vairākos eksemplāros. Tomēr īpaši vērtīgi, ļaujot konstatēt varas iestāžu rīcībā esošās informācijas daudzumu par konkrētajām personām un argumentācijas pamatotību, bija Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta Pasu nodaļas lēmumi un oficiālās sarakstes dokumentācija, ietverot pieprasījumus, piemēram, par sodāmību, kā arī no Latvijas Armijas štāba Informācijas daļas par obligātā militārā dienesta izpildi, Finanšu ministrijas par nodokļu parādiem. Papildu informācijai padziļināti aplūkoti arī vairāki Politiskās pārvaldes un Latvijas Ārlietu ministrijas materiāli par atsevišķu personu⁴⁶ vai personu grupu⁴⁷ iesaisti konfliktā.

Pilsoņu kara dalībnieku dienasgrāmatas un citi konflikta laikā radīti materiāli. Īpaši vērtīgas ir vairākas saglabājušās dienasgrāmatas, kas tapušas Spānijā pilsoņu kara laikā, paužot autoru emocijas un piedzīvoto konfliktā ar nelielu laika atstarpi. Nozīmībā īpaši izceļama kolektīvā dienasgrāmata, ko rakstīja viena no lielākajām brīvprātīgo grupām no Latvijas. Šo personu vidū bija arī vēlāk populārais padomju rakstnieks Žanis Grīva, īstajā vārdā Žanis Folmanis. Dienasgrāmata un, iespējams, arī citi materiāli, visticamāk, iesaistoties no PSRS atbraukušajam Rūdolfam Lācim, Spānijas pilsoņu kara noslēgumā nonāca Maskavā.⁴⁸ Sarunas laikā ar kino žurnālistu Ventu Kainaizi Ž. Folmanis dienasgrāmatu izcēlis no sava grāmatu plaukta, turklāt “pēc ceturtdaļgadsimta atklājās, ka šīs burtnīcas kā par brīnumu saglabājušās un pašlaik atrodas kādā Maskavas arhīvā. Tā arī klades atceļoja uz Rīgu, lai palīdzētu rakstniekam spilgtāk atplaiksnot atmiņā paša dzīvi un sastaptos cilvēkus”⁴⁹. Konkrētais raksts varētu radīt iespaidu, ka dienasgrāmata būtu meklējama rakstnieka materiālos, piemēram, LNA LVA vai Rakstniecības un mūzikas muzejā, tomēr tās nonākušas Komunistiskās Internacionāles Izpildu komitejas Kadru daļas lietās, trūkstot vēsturiskai izziņai par šiem materiāliem. Šis gadījums, kad lietas “atceļojušas

⁴⁵ Skat., piemēram, “Embriks Kārlis Juris”, 1935–1940, LNA LVVA, 3234–21–2152, 1.–49. lp.; “Gutkins Leiviks”, 1939–1940, LNA LVVA, 3234–21–3252, 1.–20. lp.; “Dukaļskis Vladislavs”, 1937–1940, LNA LVVA, 3234–24–2921, 1.–32. lp.

⁴⁶ Piemēram, “Dažādas sarakstes par 1936. g.”, 1936, 3235–1/1–257, Politiskās policijas pārvaldes fonds, LNA LVVA, Rīga, 312.–313. lp.

⁴⁷ Piemēram, “Dažādi raksti par 1937. g.”, 1937, LNA LVVA, 3235–1/1–288, 354.–361. lp.; “Sarakste ar LR ĀM un Francijas ĀM, Vācijas okupācijas karaspēka Parīzē komandieri u. c. par bijušo Spānijas internacionālo brigāžu cīnītāju un politisko emigrantu repatriāciju no Francijas”, 1938–1944, LNA LVVA, 2575–7–2449, 1.–17. lp.

⁴⁸ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54–3–41, 118. lp.

⁴⁹ Vents Kainaizis, “Atrastā jaunība,” *Cīņa*, 1963.27.02., 4.

no Maskavas arhīva”, rosina pārdomas par PSRS arhivēšanas praksi, jo īpaši Krievijā atrodamā Internacionālo brigāžu fonda kontekstā.

Kopumā kolektīvā dienasgrāmata bija ļoti nozīmīgs avots, jo to aizpildījuši vairāki autori, kuri, arī apzinoties tās potenciālu pētniecībā nākotnē, atainojuši grupas iekšējo dinamiku, iesaisti kaujās un ikdienas dzīvi, turklāt netrūka arī humoristisku ierakstu, iekļauta arī dzeja un atsevišķi zīmējumi. Salīdzinot ar fragmentiem, kas publicēti LPSR,⁵⁰ dienasgrāmata ietvēra ne tikai daudz plašāku informāciju, bet arī deheroizēja padomju naratīvu, atspoguļojot brīvprātīgo cilvēcīgās puses pārmērīgā alkohola lietošanā, interesē par sievietēm, to skaitā prostitutām, savstarpējos konfliktus un disciplīnas trūkumu arī politiskās pārliecības kultivēšanā.

Aktīva karadarbība ne vienmēr ļāva dienasgrāmatās pierakstīt pārdomas vai notikumus, tādēļ bija dienas, kad netika veikti ieraksti vai to apjoms bija neliels. Tāpat informācijas daudzums bija atkarīgs no katra autora motivācijas veikt ierakstus. Konstatējams arī, ka, piemēram, no Mihaila Švarca dienasgrāmatas⁵¹ izplēstas atsevišķas lapas. Samērā detalizētas konflikta sākumā bijušas Jēkaba Bahraha (Kubas) dienasgrāmatas,⁵² kas bija noderīgas ārsta pieredzes rekonstruēšanai, tomēr tās ietvēra arī, piemēram, satikto personu politisko pārliecību raksturojumus, sanitārā dienesta un higiēnas kontroli no medicīniskā skatupunkta, kas nav padziļināti analizēti šajā darbā.

Promocijas darba ietvaros izmantota arī privātā sarakste,⁵³ kas tapusi Spānijas pilsoņu kara vai internējuma laikā, raksturojot atsevišķu brīvprātīgo pieredzi, pārdomas un ikdienas dzīvi. Ņemot vērā tapšanas laiku un adresātus – radniekus vai paziņas, vēstules, ja vien nepārkāpa republikāņu cenzūras noteikumus, sniedza samērā atklātu informāciju. Latvijas Kara muzejā saglabājušies arī atsevišķu konflikta dalībnieku sertifikāti un apliecības, taču tie pamatā izmantoti vien ar personu saistīto datu precizēšanai.⁵⁴

⁵⁰ “J. Jansona-Brauna artlērīstu grupas dienasgrāmata (Saīsināta),” *Latvijas cīnītāji Spānijā*, red. Ziemelis, 214–257.

⁵¹ Mihaila Švarca dienasgrāmata faktiski glabājas personas lietā, kas aplūkotas iepriekš, tomēr ērtības nolūkā tā raksturota kopā ar citiem šāda veida avotiem; Skat. “Shvarc Mihail Jakovlevich”, LNA LVA, PA-54-1-9949, 1.–76. lp.

⁵² “Spānijas pilsoņu kara dalībnieka J. Bahraha dienasgrāmata”, LNA LVA, PA-54-3-44, 1.–92. lp.; “Spānijas pilsoņu kara dalībnieka J. Bahraha dienasgrāmata”, LNA LVA, PA-54-3-46, 1.–50. lp.

⁵³ Skat., piemēram, “Photographs, Letters, Publications, and Flyers, 1929–2005”, ALBA.309 Box: 1, Ernest Amatnieks Papers, Tamiment Library and Robert F. Wagner Labor Archives, New York; Latvijas armijas pulkveža-leitnanta Voldemāra Ozola vēstule sievai Annai, LKM, 2-2200/301-DK; Spānijas pilsoņu kara dalībnieka Kārļa Arvīda Rozenberga vēstule brālim. 1938. g. 22. marts, LKM, 1945_9403(1)-VII; Spānijas pilsoņu kara dalībnieka Kārļa Arvīda Rozenberga vēstule Olgai. 1938. g. 5. decembris, LKM, 1945_9403(6)-VII.; Vēstule, Spānijas pilsoņu kara XV Interbrigādes leitnanta Mihaila Švarca, rakstīta vecākiem, sievai Ņenai un meitai Žeņai, LKM, 3-74338/1902-VII; Ž. Grīvas vēstule, 1939. g., Rakstniecības un mūzikas muzejs (RMM), 61406/ I. Lēm K2/37 Ž. Grīva.

⁵⁴ Piemēram, LKM b/n Rūdolfa Vilka apliecība. Nr.16798. 1937. gada aprīlis, LKM 31326/24200-VII.

LPSR laikā radīti materiāli. Apkopojot informāciju par konflikta dalībniekiem un viņu atmiņas LPSR izdevumiem,⁵⁵ saglabājušies vairāki manuskripti,⁵⁶ kas bijuši vērtīgāki nekā publicētie materiāli, jo tajos iespējams konstatēt detalizētāku informāciju. Piemēram, atmiņu un dokumentu krājumam “Latvijas cīnītāji Spānijā” bija izteikta propagandas funkcija – tajā bija jāuzsver komunistiskās partijas loma, “internacionālais moments jāizceļ, jāpasvītros, lai krāj[umam] būtu lielāka audzinoša nozīme”⁵⁷. Tādēļ tā manuskripti bija noderīgāks avots, ļaujot konstatēt LPSR naratīva veidošanas principus, cenšoties tādus aspektus kā negatīvu vērtējumu par Josifa Staļina īstenoto teroru, disciplīnas pārkāpumus un savstarpējos konfliktus Spānijā, arī dezertieru un to personu vārdus, kas pēc pilsoņu kara nedeķās uz PSRS. Jāatzīmē, ka nozīmīga loma informācijas vākšanā un Spānijas pilsoņu kara dalībnieku saraksta sastādīšanā krājumam “Latvijas cīnītāji Spānijā” bija arhīvistam Jānim Mendem, tādēļ viņa veiktie pieraksti un dažādu arhīva, kā arī no privātpersonām iegūtu materiālu oriģināli un kopijas bija noderīgi papildu materiāli, ļaujot konstatēt, ka J. Mendes rīcībā bija plašāka informācija, nekā vēlāk publicēts.⁵⁸ Tomēr, veicot konflikta dalībnieku fiksāciju, vienā kategorijā viņam ir ievietoti gan brīvprātīgie no Latvijas, gan atsevišķi PSRS militārie padomnieki.

Papildu informāciju par Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem sniegusi Starptautiskās organizācijas palīdzības sniegšanai revolūcijas cīnītājiem (*Mezhdunarodnaja organizacija pomoshhi revoljucioneram*; turpmāk MOPR) LPSR sekcijas 1941. gadā apkopotie materiāli par bijušajiem konflikta dalībniekiem, Francijā internētajām personībām un palīdzības lūdzējiem.⁵⁹ Šie materiāli ļāvuši konstatēt atsevišķu brīvprātīgo likteni pēc konflikta. Turklāt tie ietvēra vienu no pilnvērtīgākajiem tā laika konflikta dalībnieku sarakstiem, kopumā uzskaitot 96 personas.⁶⁰

⁵⁵ Konkrēti Rūdolfs Lācis (sast.), *Viva república!* (Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957), 1–370; Ziemelis (red.), *Latvijas cīnītāji Spānijā*, 1–600.

⁵⁶ Piemēram, R. Lāča veiktie pieraksti un vairāku Spānijas pilsoņu kara dalībnieku atmiņu tulkojumi; daļa datēti ar 1965. gadu: Augusts Ratnieks, “Sapieru dienestā Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 1.–73. lp. u. c.; “Latvijas cīnītāji Spānijā”, 1966, PA-200–6–74, Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas Sociālpolitisko pētījumu institūta – PSKP CK Marksisma-ļeņinisma institūta filiāles fonds, LNA LVA, Rīga, 1.–249. lp.; Rūdolfa Lāča manuskripts par Kārli Rozenbergu. 1969. gads, LKM, 8134-nd.

⁵⁷ “Partijas vēstures sektora sēde”, 1965.07.06., LNA LVA, PA-200–7–38, 15.–17. lp.

⁵⁸ Skat., piemēram, “Statische danye ob uchastii latyshskih dobrovol'cev v grazhdanskoj vojne v Ispanii”, PA-53–1–66, Mende Jānis (1903–1972), revolucionārās kustības dalībnieka, valsts darbinieka fonds, LNA LVA, Rīga, 1.–16. lp.; “Biografii, fotografii, spravki i dr. dokumenty borcov v Ispanii iz Latvii, F-Ja”, LNA LVA, PA-53–1–71, 1.–122. lp.

⁵⁹ “Sarakste ar PSRS MOPR CK un Latvijas PSR KP CK par politisko emigrantu atgriešanās iespēju Latvijā, pensijas piešķiršanu Spānijas pilsoņu karā kritušo karavīru piederīgiem, u. c.”, 1940–1941, 1054–1–17, Starptautiskās organizācijas palīdzības sniegšanai revolūcijas cīnītājiem (MOPR) Latvijas PSR sekcijas fonds, LNA LVA, Rīga, 1.–52. lp.

⁶⁰ “Materiāli par politiskiem emigrantiem un Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem”, 1940–1941, LNA LVA, 1054–1–18, 75.–76. lp.

Citi materiāli. Ņemot vērā ASV dzīvojošo komunistiski noskaņoto latviešu atbalstu Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem, aplūkoti dokumenti,⁶¹ kas atspoguļoja Amerikas latviešu strādnieku vienības (turpmāk ALSV) darbību. Tāpat pievērsta papildu uzmanība laikraksta “Jaunākās Ziņas” preses korespondentiem – Oto Zeltiņam (arī Goldfeldam) un Georgam Timuškam, aplūkojot arhīvu materiālus,⁶² kas saistīti ar viņu darbību nemiernieku pusē kā preses korespondentiem no Latvijas. Tie papildināja informāciju par žurnālistu uzturēšanās apstākļiem Spānijā.

1.2. Publicētie avoti

Promocijas darba mērķa izpildei aplūkoti vairāki publicētie avoti, to starpā ietverot: 1) digitalizētus arhīvu materiālus; 2) dokumentu krājumus; 3) atmiņas un dienasgrāmatas; 4) periodisko izdevumu materiālus. Digitalizētie arhīvu materiāli aplūkoti kā publicētie avoti, jo tie publiskoti faktiski izlases veidā, ne vienmēr pilnībā atspoguļojot visu materiālu kopu, kas glabājas konkrētajā arhīvā. Konkrēti apskatītas Internacionālo brigāžu arhīva digitalizētās lietas un vairāki Tautu Savienības materiāli.

Internacionālo brigāžu arhīvs. Veidojot Internacionālās brigādes, tika sagatavoti un uzkrāti dažāda veida dokumenti. Galvenais šo militāro vienību arhīvs “atstāja Barselonu kravas mašīnā 1939. gada janvārī. Un pazuda”.⁶³ Pēc PSRS sabrukuma ārvalstu pētniekiem apmeklējot Krievijas arhīvus, Krievijas Valsts sociālpolitiskās vēstures arhīvā (*Rossiiskij gosudarstvennyj arhiv social'no-politicheskoj istorii*; turpmāk RGASPI) ievērojamu uzmanību piesaistījis tieši Internacionālo brigāžu fonds. Franču vēsturnieks Remī Skutelskī 1990. gados to nosaucis par Eldorado⁶⁴, uzsverot materiālu daudzumu un organizētību.⁶⁵ Ņemot vērā ārvalstnieku ievērojamo

⁶¹ Skat., piemēram: “Čikāgas Latviešu Strādnieku Biedrības sapulču un sabiedrisko pasākumu programmas”, 2681–1–12, Amerikas latviešu strādnieku vienības (ASV) fonds, LNA LVA, Rīga, 101., 108. lp.

⁶² Piemēram, “Georga Rūdolfa Timuškas Latvijas Republikas ārzemju pase”, LNA LVVA, 3234–33–71701, 11. lp.; “O. Zeltiņa lūgums tautas labklājības ministram Vladislavam Rubulim”, 1937., 5213–1–5377, Tautas labklājības ministrijas Sabiedriskās aizgādības departamenta fonds, LNA LVVA, Rīga, 2. lp.

⁶³ Elvira Valero de la Rosa, “Archivos y centros documentales españoles sobre las Brigadas Internacionales”, *Las Brigadas Internacionales, 80 años después*, coord. Isidro Sánchez Sánchez (Albacete: Instituto de Estudios Albacetenses “Don Juan Manuel”, CEDOBI, 2019), 368.

⁶⁴ Leģendāra zelta pilsēta Amerikā.

⁶⁵ Rémi Skoutelsky, *L'espoir guidait leurs pas: es volontaires français dans les Brigades internationales, 1936–1939* (Paris: B. Grasset, c1998), 19.

interesi par Komunistiskās Internacionāles arhīvu, starptautiska projekta⁶⁶ rezultātā digitalizēta nozīmīgākā RGASPI daļa, tajā skaitā par Internacionālajām brigādēm.

Internacionālo brigāžu arhīvs Spānijas pilsoņu kara pētnieku lokā kļuvis par ļoti nozīmīgu un neatsveramu avotu ārvalstnieku iesaistes izpētē. Tā digitālā versija ir joprojām pieejama, neskatoties uz ārvalstu sankcijām pret Krieviju tās agresijas – Ukrainā uzsāktā kara – dēļ. Tomēr jāatzīmē, ka digitalizēto materiālu starpā iztrūkst atsevišķi lielformāta dokumenti, kā arī nav pieejama daļa fotogrāfiju.⁶⁷

Promocijas darba ietvaros Internacionālo brigāžu arhīva materiāli, to starpā anketas, autobiogrāfijas, brīvprātīgo saraksti, ziņojumi, laikrakstu numuri, dažādu izdevumu melnraksti u. c., bija ļoti noderīgi, lai konstatētu LPSR laikā izdotajos materiālos neiekļauto personu iesaisti konfliktā⁶⁸ vai papildinātu informāciju par brīvprātīgajiem no Latvijas un konkrētām militārajām vienībām.⁶⁹ Īpaši vērtīgi bija dokumenti par ikdienu internēto nometnēs Francijā, ir saglabājušies arī divi latviešu grupas veidotās sienas avīzes numuri,⁷⁰ kas spilgti atspoguļoja grupas ideoloģiskos uzskatus.

Jāatzīmē arī vairāki trūkumi un nianšes, kas radījuši pārpratumus un neprecizitātes arī ārvalstu pētījumos, piemēram, Internacionālo brigāžu arhīvā atrodama informācija par PSRS komandētajām personām, taču šos cilvēkus automātiski nebūtu jāpieņem kā brīvprātīgos. Sevišķi līdz 1936. gada beigām un 1937. gada sākumam Internacionālo brigāžu arhīvs bija haotisks un nepilnīgs, nereti iztrūkstot detalizētai informācijai par pirmajiem ārvalstu konflikta dalībniekiem, turklāt arī vēlākos posmos dokumenti ir fragmentāri. Ne mazāk būtiski, ka konstatējamas problēmas ar ārvalstnieku korektu uzskatījumu. Pirmkārt, ne vienmēr ārzemnieki vēlējušies nosaukt īsto vārdu, otrkārt, veidojot dokumentus par konflikta dalībniekiem, to sagatavotājiem bieži trūkusi skaidrība, kā precīzi definēt kādas personas tautību vai rakstīt vārdu un uzvārdu. Attiecīgi latvieši nereti jaukti ar lietuviešiem, tāpat atrodamas ļoti radošas interpretācijas

⁶⁶ Skat. detalizētāk: The INCOMKA Project, *Library of Congress*, <https://guides.loc.gov/comintern-archives/incomka-project>

⁶⁷ Konkrēti 545. fonda 5. uzskaites sarakstā ietvertās fotogrāfijas.

⁶⁸ Piemēram, materiāli, kas apliecina, ka Daniels Rozenbaums bijis Spānijā; “Spiski lichnogo sostava 3 pol'sko-balkanskoj uchebnoj roty v Madrigerase”, 1937, 545–2–283, Fond Interbrigady respublikanskoj armii Ispanii, RGASPI, Moskva, 31.–33. lp.

⁶⁹ Skat., piemēram, “Spiski lichnogo sostava demobilizacionnyh centrov interbrigad”, 1939, RGASPI, 545–2–122, 27.–28.; 35.–36. lp.; “Prikazy, rasporyazhenija, sluzhebnye zapiski nachal'nika sluzhby obuchenija Bazy interbrigad”, 1937, RGASPI, 545–2–228, 157. lp.; “Spiski dobrovol'cev razlichnyh nacional'nostej, napravlennyh v podrazdelenija i sluzhby interbrigad”, 1937–1938, RGASPI, 545–2–303, 46. lp.

⁷⁰ “Stennaja gazeta latyshskoj gruppy konclagerja Sen-Siprien”, RGASPI, 545–4–21, 1.–58. lp.

personvārdu atveidē, tādēļ, ņemot vērā latviešu valodas praksi, piemēram, “Janis Palcaronies”⁷¹, “Janys Palkoamechs”⁷², “Juan Palkavnies”⁷³ nebūtu pieņemami kā atsevišķi brīvprātīgie no Latvijas. Aplūkojot un salīdzinot plašāku informāciju par vienībām, to sastāvu un arī citus avotus par brīvprātīgajiem no Latvijas, jākonstatē, ka minētās versijas raksturo Jāņa Palkavnieka vārda atveides sarežģītību Internacionālo brigāžu dokumentos. Līdzīga situācija vērojama arī citos gadījumos. ņemot vērā minētās nepilnības, arī izskatot visus pieejamos materiālus, pastāv iespēja kādus konkrētas tautības vai pilsonības Internacionālo brigāžu dalībniekus nenoteikt.

Tautu Savienības materiāli. Tautu Savienības izveidota militārā komisija pārraudzīja ārvalstnieku atsaukšanu no frontes republikāņu pusē, ievācot informāciju par konflikta dalībniekiem. Diemžēl apkopotie materiāli par šiem Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem Otrā pasaules kara sākumā iznīcināti.⁷⁴ Tomēr pieejami atsevišķi digitalizēti oficiāli paziņojumi⁷⁵, kuros sniegtas šīs militārās komisijas atskaites par brīvprātīgo evakuēšanas stāvokli. Tie ļāvuši konstatēt oficiālos datus par brīvprātīgo no Latvijas dalību konfliktā un evakuāciju no Spānijas.

Dokumentu krājumi. Aplūkojot PSRS politiku un tās militāro padomnieku darbību Spānijā, noderīgi avoti bija Krievijas Valsts militārā arhīva (*Rossijskij gosudarstvennyj voennyj arhiv*; turpmāk RGVA) publicētie dokumentu krājumi,⁷⁶ kas sagatavoti par Strādnieku un zemnieku Sarkano armiju (turpmāk SZSA) un Spānijas pilsoņu karu un atzīmēti kā pirmā sistemātiskā šādas tēmas RGVA materiālu publikācija.⁷⁷ Tie veidoti, balstoties uz SZSA štāba Izlūkošanas pārvaldes materiālu krājumiem, kas bija domāti PSRS augstām amatpersonām, kalpojot kā informatīvai bāzei, piemēram, Josifam Staļinam, Vjačeslavam Molotovam, Klimentam Vorošilovam u. c., militāru un politisku lēmumu pieņemšanā.⁷⁸ Attiecīgi pēc būtības tiem bija izlases raksturs, militāro padomnieku ziņojumus no Spānijas arī saīsinot, iekļaujot ar autoru

⁷¹ “Sluzhebnye zapiski, informacii, pis'ma komissar-inspektora interbrigad komandiram i komissaram brigad”, 1938, RGASPI, 545–1–38, 14. lp.

⁷² “Spiski oficerov i politrabotnikov interbrigad”, RGASPI, 545–6–34, 45. lp.

⁷³ “Sluzhebnye zapiski, informacii, pis'ma komandovanija 13 brigady komandovaniju Bazy”, 1936–1937, RGASPI, 545–3–13, 143. lp.

⁷⁴ Skoutelsky, *L'espoir guidait leurs pas*, 18.

⁷⁵ “Situation en Espagne: Retrait des combattants non espagnols”. *United Nations Archives*, http://biblio-archive.unog.ch/Dateien/CouncilDocs/C-138-1939-IX_FR.pdf; “Retrait d'Espagne des combattants non espagnols”, *United Nations Archives*, http://biblio-archive.unog.ch/Dateien/CouncilMSD/C-34-M-18-1939-IX_FR.pdf

⁷⁶ *RKKA i Grazhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg. Sborniki informacionnyh materialov Razvedyvatel'nogo upravlenija RKKA*, V 8 t. T. 1, Sborniki # 1–15 (Moskva: Politicheskaja jenciklopedija, 2019), 1–591.; *RKKA i Grazhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg. Sborniki informacionnyh materialov Razvedyvatel'nogo upravlenija RKKA*, V 8 t. T. 2, Sborniki # 16–31 (Moskva: Politicheskaja jenciklopedija, 2020), 1–631.; *RKKA i Grazhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg. Sborniki informacionnyh materialov Razvedyvatel'nogo upravlenija RKKA*, V 8 t. T. 3., Sborniki # 32–49 (Moskva: Politicheskaja jenciklopedija, 2020), 1–527.

⁷⁷ *RKKA i Grazhdanskaja vojna v Ispanii*. T. 1, 48.

⁷⁸ Skat. detalizētāk par adresātiem: *Ibid.*, 64.

segvārdiem. Lai gan paredzēts, ka RGVA izdos astoņus šādus krājumus, tomēr līdz pat 2024. gada sākumam arhīva mājaslapā pieejama informācija un elektroniskās versijas vien trim izdevumiem, bet ceturtajam ievietotas tikai 16 lappuses ar attēliem.⁷⁹ Promocijas darba ietvaros pamatā uzmanība pievērsta latviešu ziņojumiem vai to autoru tekstiem, kas pieminēja personas ar izcelsmi no Latvijas teritorijas, tādējādi veidojot padziļinātāku izpratni par konkrēto cilvēku iesaistes raksturu, vienlaikus nepretendējot uz pilnīgu skatījumu, kam būtu nepieciešama Krievijas arhīvu apmeklēšana. Jāatzīmē, ka ziņojumiem bija raksturīgi PSRS ideoloģijas elementi – komunistu panākumu uzsvēršana, vēršanās pret anarhismu un citām konkurējošām idejām, nozīmīgs fokuss bija PSRS kara tehnikas darbības vērtēšanai, kā arī tie sniedza informāciju par spāņu politiķiem, kas nav detalizēti analizēti šajā darbā.

Aplūkojot ārvalstu nostāju Spānijas pilsoņu karā, uzmanība pievērsta arī publicētajiem ASV ārlietu dienesta dokumentu krājumiem,⁸⁰ kas atspoguļo ASV vēstnieka Spānijā novērojumus un vērtējumus, kā arī raksturo ASV pilsoņu, to skaitā arī personu ar izcelsmi no Latvijas, iespējas izceļot no Spānijas. Šie materiāli bija noderīgi, analizējot Eiropas un ASV nostāju.

Atmiņas un dienasgrāmatas. Attiecīgā publicēto avotu grupa aplūkojama kā izteikti subjektīva, vienlaicīgi ļaujot atspoguļot konkrētu personu viedokli vai pieredzi. Aplūkotus materiālus var iedalīt divās grupās: 1) ārvalstu autoru atmiņas un dienasgrāmatas; 2) personu ar izcelsmi no Latvijas rakstītās atmiņas. Ārvalstu autoru vidū ļoti nozīmīgas bija Isabellas Ojarsabalas Palensijas, pirmās Spānijas sūtnes – sievietes, atmiņas.⁸¹ I. Ojarsabala Palensija bija Spānijas sūtņa Rīgā S. Palensijas i Alvaresa Tubava sieva, tādēļ sūtnei bija pieejama informācija par situāciju Latvijā un darba apstākļiem, kuru raksturojums bija diezgan detalizēts, vienlaicīgi saskatot ar citos avotos pausto informāciju.

Promocijas darbam nozīmīgas ir arī 1940. gadā pirmo reizi publicētās žurnālista Henrija Baklija atmiņas.⁸² H. Baklijs kara laikā uzturējās republikāņu pusē, turklāt viņa viedoklim par konfliktu uzticējās arī angļu vēsturnieks Hjū Tomass, kura monogrāfija par Spānijas pilsoņu karu vairākkārt atkārtoti izdota, starptautiski atzīta un novērtēta kā viens no pirmajiem objektīvajiem un “klasiskajiem” darbiem par konfliktu.⁸³ Atmiņās H. Baklijs raksturo gan personīgos uzskatus, gan

⁷⁹ Skat.: Elektronnāja biblioteka RGVA, *Rossijskij gosudarstvennyj voennyj arhiv*, <https://rgvarchive.ru/ellib>

⁸⁰ Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1937, General, Volume I, *Office of the Historian, Foreign Service Institute United States Department of State*, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1937v01/d125>;

⁸¹ Isabel de Palencia, *I must have liberty* (New York: Longmans, Green, 1940), 240–518.

⁸² Henry Buckley, *The Life and Death of the Spanish Republic: A Witness to the Spanish Civil War*, (London: I. B. Tauris & Co Ltd, 2014), Ebook.

⁸³ Paul Preston, “Lord Thomas of Swynnerton obituary,” *The Guardian*, retrieved 2019.19.08.. <https://www.theguardian.com/books/2017/may/09/lord-thomas-of-swynnerton-obituary>; Paul Preston, “The Humane

novērojumus un aculiecinieku liecības, tomēr promocijas darbā vairāk izmantoti žurnālista starptautiskās politikas vērtējumi, tādējādi sniedzot ieskatu labi informēta laikabiedra un preses pārstāvja skatījumā un kritikā, kas tika vēltīta neiejaukšanās politikai.

Aplūkojot PSRS lomu Spānijas pilsoņu karā, skatīta konflikta aculiecinieka padomju preses korespondenta Mihaila Koļcova dienasgrāmata.⁸⁴ Lai arī tā rakstīta tuvu notikumiem, diemžēl konstatējams, ka autors nevarējis sniegt objektīvu informāciju par PSRS militārajiem padomniekiem un brīvprātīgajiem, turklāt viena no dienasgrāmatā minētajām personām – Migels – bijis prototips vairākiem PSRS pārstāvjiem. Ņemot vērā šos apstākļus un M. Koļcova nozīmi sabiedriskā viedokļa veidošanā PSRS, uzmanība vairāk vēltīta žurnālista vērtējumam par situāciju Spānijā, jo īpaši nostājai pret citu kreiso ideoloģiju atbalstītājiem republikāņu pusē, atspoguļojot PSRS ideoloģiskos uzskatus. Skatot jautājumu par politisko uzskatu dažādību un komunistu darbību republikāņu pusē, izmantotas arī britu rakstnieka Džordža Orvela, kas bija viens no starptautiski atpazīstamākajiem ārvalstu brīvprātīgajiem Spānijas pilsoņu karā, atmiņas, kas pirmo reizi publicētas jau 1938. gadā un uzskatāmi ataino savstarpējās pretrunas republikāņu atbalstītāju vidū.

Raksturojot Itālijas politiku un nostāju pret norisēm Spānijas pilsoņu karā, noderīga bija Itālijas ārlietu ministra Galeaco Čano dienasgrāmata.⁸⁵ Ņemot vērā augsto ieņemto amatu un ģimeniskās saites ar Itālijas diktatoru, G. Čano bija iespēja precīzi raksturot Itālijas ārpolitiku. Diemžēl dienasgrāmata saglabājusies un publicēta nepilnīgā versijā, kā arī pats autors norādījis uz ierobežotajām iespējām starp citiem pienākumiem veikt ierakstus, tādēļ nereti kādas situācijas raksturotas vien īsu piezīmju veidā,⁸⁶ tomēr arī šādā stāvoklī darbs bijis vērtīgs.

Promocijas darbā atspoguļota arī citu ārzemju izcelsmes konflikta aculiecinieku un laikabiedru pieredze. To starpā ir holandiešu rakstnieka Jefa Lasta,⁸⁷ vācu rakstnieka Ludviga Renns,⁸⁸ uz ASV pārbēgušā agrākā padomju izlūk dienesta darbinieka Valtera Krivicka atmiņas.⁸⁹ Tās sniegušas iespēju detalizētāk ielūkoties dažādos jautājumos, kas saistīti ar ārvalstu brīvprātīgajiem Spānijā.

Observer: Henry Buckley”, in *The Life and Death of the Spanish Republic: A Witness to the Spanish Civil War*, Henry Buckley (London: I. B. Tauris & Co Ltd, 2014), 1, Ebook.

⁸⁴ Mihail Kol'cov, *Ispanija v ognе: ispanskiј dnevnik*, (Moskva: Izdatel'stvo politicheskoј literatury, 1987), Tom 1–2.

⁸⁵ Lasīts tās tulkojums angļu valodā; Galeazzo Ciano, *Ciano's Diary: 1937–1943* (London: Phoenix Press, 2002), 1–760.

⁸⁶ *Ibid.*, 1.

⁸⁷ Jef Last, *The Spanish Tragedy* (London: Routledge, 2010), Ebook.

⁸⁸ Ludwig Renn, *Der Spanische Krieg: Erste vollständige Ausgabe* (Berlin: Aufbau, 2015), Ebook.

⁸⁹ Walter Germanovich Krivitsky, *In Stalin's Secret Service*, (New York & London: Harper & Brothers Publishers, 1939), 95.

Ļoti nozīmīgas darba izstrādē bijušas arī publicētās atmiņas, ko rakstījušas personas ar izcelsmi no Latvijas. To vidū izceļamas bijušo Spānijas pilsoņu kara dalībnieku liecības. Raksturojot vienīgā Spānijas pilsoņu kara dalībnieka no Latvijas frankistu pusē pieredzi, aplūkotas jau 1938. gada izdotās vācbaltieša Harija Tranzē atmiņas.⁹⁰ Jāizceļ, ka šis darbs publicēts K. Ulmaņa autoritārā režīma laikā, kas nebija iespējams, aplūkojot brīvprātīgo pieredzi republikāņu pusē.

Konstatējams, ka materiālus vākuši un atmiņas vēlējušies izdot arī republikāņu pusē esošie Spānijas pilsoņu kara dalībnieki ar izcelsmi no Latvijas, turklāt jau konflikta laikā, kā arī vēlāk atrodoties internēto nometnēs Francijā.⁹¹ Diemžēl neizdevās gūt apstiprinājumu, ka šādas publikācijas ir bijušas. Pēc Padomju Savienības Komunistiskās partijas (turpmāk PSKP) vadītāja Ņikitas Hruščova 1956. gada ziņojuma partijas kongresā, nosodot J. Staļina personības kultu, vērojams pagrieziens PSRS historiogrāfijā, it īpaši 60. gadu sākumā, sākot atklāti aplūkot iesaisti konfliktā.⁹² LPSR publicētie izdevumi iekļāvās šajā tendencē. Jau 1957. gadā publicēts R. Lāča sastādītais atmiņu krājums, tajā ietverot viņa paša un Spānijas pilsoņu kara dalībnieku – Ž. Folmaņa, Rivas Leibovičas (agrāk Volšonokas, Spānijā arī – Era), Alekseja Kočetkova, kā arī tobrīd LPSR dzīvojošo krievu Lijas Kazakovas un Semjona Banka – pieredzi. Jāatzīmē, ka publicētas arī komunistes Alīnes Vildes-Grīnbergas atmiņas, kas raksturoja Spānijas sūtniecības darbību Rīgā konflikta laikā, papildinot jau citos avotos konstatēto informāciju. Pētījuma mērķa izpildē vērtīgākas bijušas Ž. Folmaņa, R. Leibovičas, A. Kočetkova, kā arī A. Vildes-Grīnbergas liecības, bet R. Lāča atmiņas primāri izmantotas no manuskripta.⁹³ Salīdzinot dažādos avotos pieejamo informāciju, konstatējams, ka R. Lāča sastādītais krājums bija mazāk cenzēts, piemēram, ietverot tādus konflikta dalībniekus kā Pēteri Naguļeviču, Vladislavu Dukaļski, nekā 1966. gadā izdotais atmiņu un dokumentu krājums “Latvijas cīnītāji Spānijā”. Attiecīgi LPSR vēsturnieka Sigurda Ziemeļa atbildīgajā redakcijā izdotais darbs ar izteiktu propagandas mērķi pamatā skatīts vien uzziņai, salīdzinot citus avotus ar cenzēto un publicēto informāciju.

Noderīgas bijušas sociāldemokrāta bijušā Latvijas sūtņa Francijā Fēliksa Cielēna atmiņas,⁹⁴ tajās atspoguļojot atsevišķus atvaļinātā Latvijas armijas pulkveža-leitnanta Voldemāra Ozola

⁹⁰ Harijs Tranzējs, *9 mēneši Spānijas pilsoņu karā* (Rīga: Gaisma, 1938), 140.

⁹¹ “Kur Beniamin-Benjamin Hackelovich”, 1936–1940, LNA LVA, PA-54-1-5311, 43.–44. lp.; “Berezin Aleksandr Karlovich”, 1937–1940, LNA LVA, PA-54-1-860, 28. lp.

⁹² Arnold Krammer, “The Cult of the Spanish Civil War in East Germany”, *Journal of Contemporary History*, Vol. 39, No. 4, Special Issue: Collective Memory, 543–544.

⁹³ Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 1.–88. lp.

⁹⁴ Fēlikss Cielēns, *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas*, 4. grām. (Stokholma: Apgāds Memento, 1999), 1–232.

pieredzes aspektus, kuros bija iesaistīts arī F. Cielēns. Tāpat izmantotas Elizabetes Doredas sarakstītās atmiņas,⁹⁵ aplūkojot viņas vīra filmu operatora Jāņa Doreda pieredzi Spānijā. Analizējot Latvijas pilsoņu darbu Neiejaukšanās komisijas sauszemes robežu un jūras novērošanas dienestā, subjektīvāku un emocionālāku skatījumu sniegušas virsnieka Jāzepa Ozoliņa atmiņas.⁹⁶ Trimdā sarakstītajās bijušā sabiedrisko lietu ministra Alfrēda Bērziņa atmiņās⁹⁷ minēti neiejaukšanās politikas pārkāpumi Latvijā, tomēr atsevišķus gadījumus nav izdevies apstiprināt ar citu avotu palīdzību.

Periodisko izdevumu materiāli. Kā galvenie avoti periodika izmantota, analizējot Spānijas pilsoņu kara atspoguļojuma tendences Latvijā izdotajā presē latviešu valodā konflikta laikā. Būtiska uzmanība pievērsta tieši starptautiskajām ziņām trīs lielākajos dienas laikrakstos – Benjamiņu ģimenes izdevumā “Jaunākās Ziņas”, “Brīvā Zeme” jeb “faktiskajā režīma oficiozā”⁹⁸ un “Jaunāko Ziņu” tuvākajā konkurentā popularitātes ziņā – “Rīts”. Ņemot vērā komunistisko partiju nozīmīgo lomu brīvprātīgo vervēšanā dalībai konfliktā republikāņu pusē, aplūkots arī nelegāli iznākušais LKP galvenais periodiskais izdevums “Cīņa” un Latvijas Darba jaunatnes savienības⁹⁹ (turpmāk LDJS) galvenais laikraksts “Brīvā Jaunatne”.¹⁰⁰

Aplūkojot Latvijas nostāju konfliktā un uz pilsoņiem attiecināmos likumus un noteikumus, nozīmīgs bija valdības oficiālais laikraksts “Valdības Vēstnesis”.¹⁰¹ Tikmēr praksē atspoguļojot šo noteikumu ievērošanu Latvijā un K. Ulmaņa režīma varas iestāžu attieksmi pret brīvprātīgajiem republikāņu pusē, kā arī Latvijas iesaisti Neiejaukšanās komisijā un attiecības ar Spāniju, izmantoti arī citu laikrakstu atsevišķi raksti,¹⁰² to starpā Spānijā izdotā periodika, piemēram, valdības oficiālais izdevums “Gaceta de Madrid”.¹⁰³

Analizējot pilsoņu kara dalībnieku pieredzi Spānijā un ikdienu internēto nometnēs Francijā, ļoti vērtīgs bija ASV izdotais laikraksts “Strādnieku Cīņa”, kurā publicētas konflikta dalībnieka

⁹⁵ Elizabete Doreda, *Zeme man ir apaļa: filmu reportiera latvieša Jāņa Doreda dēkas un piedzīvojumi* (Rīga: Zinātne, 1993), 1–305.

⁹⁶ Jāzeps Ozoliņš, *Virsdzīve: virsnieka atmiņas* (Valmiera: SIA “Imanta”, 1997), 1–259.

⁹⁷ Alfrēds Bērziņš, *Nepublicētas atmiņas: laiks, kas negaist* (Rīga: Lauku Avīze, 2015), 143–145.

⁹⁸ Vita Zelče, Māris Zanders, *Ulmaņlaiki. Latvju autoritārisma īpatnības* (Rīga: Aminori, [2023]), 1–190.

⁹⁹ Tajā bija apvienojušās Latvijas Komunistiskā jaunatnes savienība un Latvijas Sociālistiskās jaunatnes savienība.

¹⁰⁰ “Brīvā Jaunatne” numuri aplūkoti līdz 1938. gada jūnijam, kad tie vairs neturpināti, slēdzot nelegālo tipogrāfiju.

¹⁰¹ Skat., piemēram, “No Liepājas ostas izraidīts kuģis ar bīstamu kravu,” *Brīvā Zeme*, 1938.25.02., 6; “Rīkojums,” *Valdības Vēstnesis*, 1937.19.04., 1.; “Rīkojums,” *Valdības Vēstnesis*, 1937.08.05., 1.; “Pārgrozījumi rīkojumā par tirdzniecības kuģu kontroli, kas brauc uz Spānijas ostām,” *Valdības Vēstnesis*, 1937.10.05., 6. lpp. u. c.

¹⁰² Skat., piemēram, “Rīgā apcietināti Dzērbenes mācītāja apzadzēji,” *Jaunākās Ziņas*, 1938.11.02., 10.; “Labāk Latvijas policijas uzraudzībā nekā sarkanās Spānijas karotāju rindās,” *Ventas Balss*, 1938.13.09., 3.; Vilhelms Munters, “Mūsu spēks ir mūsu tauta, mūsu dzīve ir mūsu valsts, mūsu mērķis ir mūsu Latvija,” *Jaunākās Ziņas*, 1938.04.04., 6.; “Barselonā nogalināts Latvijas goda konsuls,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.30.06., 1.

¹⁰³ “Administracion central,” *Gaceta de Madrid*, 1921.27.03., 941.

Ernesta Amatnieka mātei Annai Amatniecei un citiem ASV dzīvojošajiem latviešiem adresētās vēstules,¹⁰⁴ it īpaši līdz 1939. gada sākumam minot arī to autorus. Tās bijušas ievērojami atklātākas un konkrētākas par dalības raksturu Spānijas pilsoņu karā nekā Latvijā nelegālajos laikrakstos “Brīvā Jaunatne” un “Cīņa” publicētās anonīmās vēstules. Jāatzīmē, ka vairāku “Strādnieku Cīņā” pilsoņu kara dalībnieku publicēto tekstu mērķis bijis gan pateikties par saņemto palīdzību no ASV, gan motivēt turpināt un palielināt atbalstu Spānijai un brīvprātīgajiem republikāņu pusē.

2. Literatūra

Promocijas darbā aplūkoto un analizēto literatūru var iedalīt tematiski: 1) par Spānijas pilsoņu karu, tai skaitā ārvalstu brīvprātīgo iesaisti; 2) par Kārļa Ulmaņa autoritāro režīmu. Pirmajā grupā ietverti arī darbi, kas aplūkojuši personu ar Latvijas izcelsmi dalību konfliktā, jo nereti tās bijušas ārvalstu pētnieku monogrāfijas par plašākiem jautājumiem. Historiogrāfija par autoritāro režīmu Latvijā darbā izprasta plašā kontekstā, tajā iekļaujot arī literatūru par ārpolitiku un K. Ulmaņa opozīciju, tai skaitā LKP.

Historiogrāfija par Spānijas pilsoņu karu. Konflikta starptautiskās dimensijas analizē promocijas darbā izmantota plaša literatūras bāze, pamatā fokusējoties uz mūsdienu darbiem un jaunākajām zinātnes atziņām. Jāņem vērā, ka F. Franko režīma laikā Spānijas pilsoņu karš bija izteikti ideoloģizēts, tādēļ objektīvu konflikta vēsturi varēja rakstīt vien ārpus Spānijas. Atverot arhīvus Spānijā pēc F. Franko nāves un Krievijā pēc PSRS sabrukuma, pētnieki varējuši iegūt būtiskus materiālus, ko papildinājuši arvien jauni citās valstīs glabāti npublicētie avoti. Vienlaikus mūsdienās ir attīstījies neofrankisma virziens, atjaunojot F. Franko režīma mītus un nesniedzot novatoriskas konceptuālas pieejas un būtiskus jaunus avotus. Šī iemesla dēļ padziļināta uzmanība pievērsta pētījumiem par Spānijas diktatoru,¹⁰⁵ bet jo īpaši – spāņu vēsturnieku viedoklim par pilsoņu kara mītiem.¹⁰⁶ Jāatzīmē, ka pārmetumi par Spānijas arhīvu, izņemot F. Franko personības un režīma glorificētāju – 1976. gadā dibināto Fransisko Franko Nacionālo fondu (*Fundación*

¹⁰⁴ Skat., piemēram, Benjamins Kūrs, “Vēstule no Spānijas,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.13.08., 3.; Jānis Kadiķis, “Vēstule no Spānijas,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.20.08., 2.; Jānis Cinis, “Vēstule no Spānijas,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.22.10., 2.

¹⁰⁵ Enrique Moradiellos, *Franco: Anatomy of a Dictator* (London; New York: I. B. Tauris, 2018), Kindle.; Antonio Cazorla Sánchez, *Franco: the biography of the myth* (London; New York: Routledge, 2014), 1–271.; Paul Preston, *Franco* (London: HarperCollins UK, 2012), Ebook

¹⁰⁶ Francisco Sánchez Pérez (coord.), *Los mitos del 18 de Julio* (Barcelona: Crítica, 2013), Ebook; Daniel Arjona, “Moradiellos: “Ni la guerra empezó en el 34 ni la República fue una dictadura comunista””, *El Confidencial*: https://www.elconfidencial.com/cultura/2016-07-17/moradiellos-guerra-civil-18-de-julio-pio-moa_1233161/; Enrique Moradiellos, “Ni gesta heroica, ni locura trágica: nuevas perspectivas históricas sobre la guerra civil”, *Ayer*, nr. 2. (2003), 14.; Viñas, “Sobre mitos”.

Nacional Francisco Franco), neapmeklēšanu spēņu pētnieku darbos veltīti arī, piemēram, Latvijas bibliotēkās glabātajiem ASV vēsturnieka Stenlija Peina darbiem.¹⁰⁷ Attiecīgi ideoloģisko uzskatu jautājums aplūkots īpaši piesardzīgi arī jaunākajā zinātniskajā literatūrā par konfliktu, pamatā izmantojot tādu vēsturnieku darbus, kuros nav bijusi tendence glorificēt autoritārus vai totalitārus režīmus.

Aplūkojot ārvalstu oficiālo nostāju konfliktā, uzmanība pievērsta gan pētījumiem, kas raksturojuši Neiejaukšanās komisijas un Tautu Savienības darbību, gan atsevišķu valstu – īpaši Lielbritānijas, Francijas, Itālijas, Vācijas un PSRS – politiku. Kā nozīmīgi jāmin spēņu vēsturnieka Anhela Vinjasa darbi¹⁰⁸ par konflikta izcelšanos un Spānijas Republikas ārpolitiku pilsoņu kara laikā. Ņemot vērā pretrunīgos viedokļus vēsturnieku vidū, A. Vinjass savos pētījumos uzsvēris avotu nozīmīgumu, detalizēti analizējot un integrējot arvien jaunus, arī ārvalstu arhīvos atrastus materiālus. Novatoriska un vērtīga bija arī spēņu jaunās paaudzes vēsturnieka Davida Horhes doktora disertācijā balstītā monogrāfija¹⁰⁹ par Spānijas jautājumu Tautu Savienībā, kuru nereti pētnieki ignorējuši kā samērā marginālu konflikta aspektu. Šis pētījums palīdzējis rekonstruēt arī Latvijas darbības nianse Tautu Savienībā. Tāpat starptautiskās dimensijas raksturošanā noderējusi spēņu ekonomista Hosē Anhela Sančesa Asiaina apjomīgā analīze par kara finansēšanu un ārvalstu atbalstu.¹¹⁰ Raksturojot konkrētu valstu rīcību, izmantoti mūsdienu pētījumi, kas atspoguļojuši sarežģītos starptautiskos apstākļus, politiķu motivāciju un darbības modeļus konflikta ierobežošanai vai gluži pretēji – atbalsta sniegšanai kādai no pusēm.¹¹¹

Padziļinātāk uzmanība pievērsta pētījumiem par PSRS un krievu iesaisti Spānijas pilsoņu karā, jo tie ne tikai atspoguļojuši nozīmīgu konflikta starptautiskās dimensijas daļu, bet šādu darbu ietvaros minēti arī latvieši, turklāt nereti arī Latvijas pilsoņi. Pieejamības apstākļu dēļ izmantots

¹⁰⁷ Viñas, “Sobre mitos”; Raanan Rein, Joan Maria Thomas, “Introduction”, in *Spain 1936: year zero*, eds. Rein, Thomàs, 4.

¹⁰⁸ Piemēram, Ángel Viñas, *¿Quién quiso la guerra civil?: Historia de una conspiración* (Barcelona: Editorial Crítica, 2019), Kindle; arī A. Vinjasa vadībā izstrādātā kolektīvā monogrāfija: Ángel Viñas (dir.), *Al servicio de la República Diplomáticos y Guerra Civil* (Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación; Madrid: Marcial Pons Historia, 2010), 1–557.

¹⁰⁹ Jorge, *Inseguridad colectiva*, Kindle.

¹¹⁰ José Ángel Sánchez Asiaín, *La financiación de la Guerra Civil española: una aproximación histórica* (Barcelona: Crítica, 2012), 1–1309.

¹¹¹ Skat, piemēram, Javier Rodrigo, “A fascist warfare? Italian fascism and war experience in the Spanish Civil War”, in *War in History*, Vol 26, Issue 1, 2019, 86–104; Jill Edwards, *The British Government and the Spanish Civil War* (London: Macmillan, 1979), 1–280.; Andreu Espasa, *Estados Unidos en la Guerra Civil española* (Madrid: Catarata, [2017]), 1–271.; Emily Mason, *Democracy, Deeds and Dilemmas: Support for the Spanish Republic within British Civil Society, 1936–1939* (Eastbourne: Sussex Academic Press, 2017), 1–209.

spāņu valodā izdots krieļu vēsturnieka Jurija Ribalkina darbs¹¹² par PSRS militāro palīdzību, sniedzot ar citu autoru darbiem salīdzināmu faktoloģisku informāciju. Vērtīgs bijis 2009. gadā Spānijā īstenotas izstādes rezultātā izdots katalogs¹¹³ par krieļiem Spānijas pilsoņu karā, tajā ietverot spāņu un ārvalstu vēsturnieku publikācijas par PSRS lomu konfliktā, kas bijusi šī izdevuma noderīgākā daļa. Lai gan kataloga sastādītāji apgalvojuši, ka tajā uzskaitītās personas bijušas ne tikai krieļu, bet arī citu tautību un Spānijā uztvertas kā padomju “brīvprātīgie” vai gluži vienkārši kā “krieļi”, jo dzīvojuši PSRS,¹¹⁴ tomēr tas bijis pārāk nekorekts vispārinājums, jo ieskaitīti ne tikai latvieši no PSRS, bet arī Latvijas pilsoņi, to skaitā konfliktā kritušie, piemēram, Edgars Jēkabsons, Jūlijs Jenšs, Emīls Ķempe. Attiecīgi pievienotais saraksts veicina turpmākas kļūdas gan skaita aprēķinā, gan arī konkrētu personu uzskaitē, turklāt papildus konstatējamas arī problēmas ar personvārdu korektu rakstību. Diferenciācijas trūkums starp brīvprātīgajiem no Latvijas, PSRS militārajiem padomniekiem un komandētajām personām un citiem konflikta dalībniekiem ar izcelsmi no Latvijas faktiski konstatējams arī citos ārvalstu autoru darbos,¹¹⁵ nereti visus neatkarīgi no pārstāvētās valsts iedalot vienā – brīvprātīgo – kategorijā, kas pēc būtības neatbilst PSRS pārstāvju situācijai.

Raksturojot ārzemnieku iesaisti konfliktā, izmantoti gan vispārīgi darbi, gan specifiski kādai tautībai veltīti pētījumi.¹¹⁶ Īpaši noderīga ir britu vēsturnieka un žurnālista Džailsa Tremleta monogrāfija par Internacionālajām brigādēm,¹¹⁷ kur izmantotas jaunākās historiogrāfijas atziņas, cenšoties sniegt gan plašu pārskatu, gan atklāt individuālu brīvprātīgo pieredzi. Tomēr to nevarētu uzskatīt par pilnīgu darbu, it īpaši aplūkojot dažādas mazākas ārzemnieku grupas, piemēram, Internacionālajām brigādēm piesaistītos artilērijas divizionos, kuros atradās arī latvieši. Vērtīga bija kataloņu vēsturnieka Maži Kruseļa Valetas grāmata,¹¹⁸ kurā sniegta pārskatāma, vispārīga informācija par Internacionālajām brigādēm, to attīstību un dalību kaujās. Promocijas darba

¹¹² Yuri Rybalkin, *Stalin y España: La ayuda militar soviética a la República* (Editorial: Marcial Pons, Ediciones de Historia, 2007), 1–264.

¹¹³ *Los rusos en la guerra de España, 1936–1939* (Madrid: Fundación Pablo Iglesias, 2009), 1–308.

¹¹⁴ Ricardo Miralles, “Los soviéticos en España, 1936–1939,” in *Los rusos en la guerra de España*, 19.

¹¹⁵ Piemēram, Molina Franco, González López, Sagarra Renedo, *Viento del Norte*, 182.; Torre Sanclemente, “Baltijas loma Internacionālajās brigādēs,” 1–121. lpp; Pavisam savdabīgs koncepts piemērots krieļu vēsturnieka Konstantīna Semenova darbā par krieļu emigrāciju Spānijas pilsoņu karā, iedalot latviešus un Latvijas pilsoņus “krieļvalodīgo” grupā. Tajā pat uz vāka izmantots attēls ar Latvijas pilsoņiem; Konstantin Semenov, *Russkaja jemigracija i grazhdanskaja vojna v Ispanii 1936–1939 gg.* (Moskva: Algoritm, 2016), 1–254.

¹¹⁶ Piemēram, Skoutelsky, *L'espoir guidait leurs pas*, 12.; Baxell, *British Volunteers in the Spanish Civil War*, 1–238.; Ángel Beneito Lloris, “La ayuda escandinavia y el hospital sueco-noruego de Alcoi,” in: *La sanidad en las Brigadas Internacionales*, coords. Manuel Requena Gallego, Rosa María Sepúlveda Losa (Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2006), 131–160.

¹¹⁷ Tremlett, *The International Brigades*, Kindle.

¹¹⁸ Crusells, *Las Brigadas Internacionales en la pantalla*, 1–518.

kontekstā īpaši izceļami tādi pētījumi, kas aplūkojuši Centrālās un Austrumeiropas valstu iedzīvotāju dalību Spānijas pilsoņu karā,¹¹⁹ tādējādi ļaujot konstatēt reģionālas tendences un arī atšķirības.

Atsevišķiem Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem latviešiem PSRS laikā izdotas vairākas populārzinātniskas grāmatas,¹²⁰ kas atsauču trūkuma un dažbrīd izteikti literārā stila, kā arī padomju propagandas dēļ vairāk izmantoti uzziņai par kādiem personu biogrāfiskajiem datiem. Jāatzīmē, ka šajos darbos iesaiste konfliktā Spānijā nav bijusi ļoti detalizēti aplūkota un analizēta. Līdzīga rakstura informācija iegūta no materiāliem, kas LPSR laikā publicēti presē.¹²¹ Par atsevišķām personām – konflikta dalībniekiem pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas publicētas arī dažādas zinātniskas publikācijas.¹²² Gan konkrētas personas, gan latvieši kopumā aplūkoti populārzinātniskās publikācijās.¹²³ Tomēr detalizētas kopainas joprojām trūcis, lai gan arī mūsdienu spāņu vēsturnieki centušies tādu sniegt, plašāk aplūkojot brīvprātīgos no Baltijas. Viens no lielākajiem šo darbu trūkumiem – lokālo (Baltijas) arhīvu materiālu neintegrēšana vai tikai virspusēja to apskate. 2023. gadā publicētajā trīs vēsturnieku – Lukasa Molinas Franko, Pablo Sagarras Renedo un Oskara Gonsalesa Lopesa – kopējā pētījumā¹²⁴ ietverti arī citos avotos un literatūrā pārbaudāmi, ticami, lai arī nepilnīgi dati par Latvijā īstenotajiem ieroču darījumiem. Tikmēr brīvprātīgo jautājums aplūkots vispārīgi, izlases veidā padziļināti atspoguļojot vien

¹¹⁹ Requena Gallego, Eiroa (coords.), *Al lado del gobierno republicano*, 1–208.; Valdur Ohmann, “Hispaania kodusōjas (1936–1939) osalenud eestlaste arv,” *Tuna*, Nr. 1 (2017), [https://europeanmemories.net/publications-and-res/yugoslav-volunteers-in-the-spanish-civil-war/](https://www.ra.ee/tuna/hispaania-kodusojas-1936-1939-osalenud-eestlaste-arv/?fbclid=IwAR201a7ziCb68Q0WB2zWZ0otZusTSwEtzPNz57RJmrtJ7nVTKXGZdZFthj0; Vjeran Pavlaković, <i>Yugoslavs in the Spanish Civil War</i> (Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, 2016), <a href=).

¹²⁰ Skat., piemēram, Arnolds Auziņš, *No tevis nešķiršos: stāsts par Padomju Savienības Varoni Polu Armānu* (Rīga: Liesma, 1984), 1–107; Jevgeņijs Vorobjovs, Dmitrijs Kočetkovs, *Par agru atvadīties: dokumentāls stāsts par Padomju Savienības Varoni Polu Armānu* (Rīga: Liesma, 1986), 1–225.; Jānis Riekstiņš, *Pulkvedis Hulio: dokumentāls apraksts par Padomju Savienības Varoni aviācijas ģenerālleitnantu Pēteri Pumpuru un viņa cīņu biedriem* (Rīga: Liesma, 1988), 1–104.; Georgij Osipovich Osipov, *Tovarishh' Artur, kto vy?: [o sovetskom razvedchike A.K. Sprogise]* (Moskva: Izdatel'stvo politicheskoj literatury, 1989), 1–190.

¹²¹ Piemēram, Latvijas PSR Komunālās saimniecības ministrija, “Voldemārs Vecgailis,” *Cīņa*, 1977.06.07., 3.; D. Šmite, “Mieram un laimei velīts mūžs,” *Progress*, 1978.09.05., 2.

¹²² Piemēram, Paul Preston, “Dos médicos y una causa: Len Crome y Reginald Saxton en las Brigadas Internacionales,” *Ayer*, No. 56 (2004), 37–66.; Dagnis Dedumietis, “Latvijas Kara muzeja krājuma materiālu liecības par Voldemāru Ozolu,” no *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata XII* (Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2011), 107.–115.; Núria Casellas, Jordi Gaitx Moltó, “Història: Setanta anys per llegir unes cartes,” in: *Revista de Girona*, 2010, Núm. 258, 32–37; Ginta Ieva Bikše, “Latvijas iedzīvotājs – Spānijas pilsoņu kara (1936–1939) dalībnieks: rakstnieka Žaņa Grīvas (Folmaņa) piemērs,” *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 1 (113) (2021), 71–92.

¹²³ Piemēram, Evija Puķe-Jansone, “Zem Spānijas debesīm,” *Leģendas*, nr. 85 (2014), 66–72.; Sandris Metuzāls, “Karavīrs un dēkainis: [par Latvijas brīvības cīņu dalībnieku, militāro darbinieku Voldemāru Ozolu (1884–1949), viņa piedalīšanos Spānijas pilsoņu karā un sadarbību Otrā pasaules kara (1939–1945) laikā ar padomju izlūkdienestu Francijā,” *Nezināmā Kara Vēsture*, Nr. 6 (2018), 48–51.; Ginta Ieva Bikše, “Vācbaltieša Harija Domelas dēkas slavenas visā Eiropā: Viltus princis,” *Ilustrētā Pasaules Vēsture*, Nr. 4 (159) (2021), 36–40. u. c.

¹²⁴ Molina Franco, González López, Sagarra Renedo, *Viento Del Norte*, 71–103.

“relevantus latviešu brīvprātīgos”,¹²⁵ kuru vidū ietverti kā PSRS militārie padomnieki, tā Latvijas pilsoņi – kopumā 10 personas, gan to vārdus, gan biogrāfiskos datus dodot ar kļūdām.¹²⁶

Baltijas brīvprātīgo jautājumam Latvijas Universitātē aizstāvētā maģistra darbā¹²⁷ pievērsies arī spāņu pētnieks Ignasio de la Torre Sanklemente, papildus latviešiem veltot arī studiju noslēguma darba secinājumos balstītu publikāciju.¹²⁸ Minot, ka Spānijas pilsoņu karā piedalījās vairāk nekā 200¹²⁹ brīvprātīgo no Latvijas, autors biogrāfiskajā vārdnīcā iekļāvis ne tikai personas no PSRS, bet atsevišķus konflikta dalībniekus ieskaitījis vairākkārt, piemēram, Voldemārs Kupcis kā “Cupzis, Voldemārs”, “Kupzis, Voldemars” un “Voldemars, Kupzis”,¹³⁰ tāpat uzskaitītas vairāk nekā 60 ebreju izcelsmes personu, kurām nav minēta saistība ar Latviju vai pat Spānijas pilsoņu karu, iekļaujot vien darbību partizānu kustībā vai cita veida saistību ar Otro pasaules karu.¹³¹ Jāatzīmē, ka latvieši jaukti arī ar lietuviešiem.¹³² Maģistra darbā I. de la Torre Sanklemente paudis, ka arī latviešu brīvprātīgo “varoņdarbi ir nonākuši aizmirstībā un reti tiek atcerēti, ka simtiem Baltijas pilsoņu riskēja ar savām dzīvībām pret fašismu, uztverot to kā pirmo Otrā pasaules kara kauju. Tas patiešām ir demokrātisks naratīvs, kas jāpārskata un dziļi jāanalizē, izmantojot dokumentus un laika atstatumu”,¹³³ tāpat izteikti pārmetumi pret Latvijas nepietiekamo apņemšanos atzīmēt demokrātisku vērtību piemiņu.¹³⁴ Tomēr Latvijas vēstures plašākā kontekstā šāds skatījums vērtējams kā pārāk vispārināts, dalību konfliktā raksturojot izteikti pozitīvā gaismā, nevērtējot PSRS politiku reģionā un neizsverot katra indivīda faktisko politisko nostāju un attieksmi pret Latviju kā neatkarīgu valsti.

Promocijas darbā izmantoti arī vairāki vispārēji, konfliktu raksturojoši darbi, to starpā britu vēsturnieku Maikla Alperta, P. Prestona un Čārlza Esdeila pētījumi¹³⁵ un spāņu vēsturnieku

¹²⁵ Ibid., 128–144.

¹²⁶ Atklāti norādīta mašintulkotāju izmantošana, skat., piemēram, Ibid., 128.

¹²⁷ Torre Sanklemente, “Baltijas loma Internacionālajās brigādēs,” 1–121.

¹²⁸ Ignacio de la Torre Sanklemente, “Latvian Volunteers in the Spanish Civil War,” *Humanities & Social Sciences Latvia*, Vol 24, Issue 1 (2016), 51–77.

¹²⁹ Ibid., 54.; Torre Sanklemente, “Baltijas loma Internacionālajās brigādēs,” 96.

¹³⁰ Torre Sanklemente, “Baltijas loma Internacionālajās brigādēs,” 109., 113., 120.

¹³¹ Ibid., 106–121.; iespējams, dati par ebreju izcelsmes personām balstīti Martina Šugarmena apkopotajos datos: Martin Sugarman, “Jews in the Spanish Civil War”, https://www.jewishvirtuallibrary.org/jews-who-served-in-the-international-brigade-in-the-spanish-civil-war#latvia?utm_content=cmp-true. Tomēr jebkura informācija bez papildu apstiprinātiem dokumentiem un pierādījumiem par saistību ar Latviju un dalību Spānijas pilsoņu karā būtu jāuztver kritiski. Faktiski citos promocijas darbā aplūkotajos avotos un literatūrā nav izdevies šos datus apstiprināt.

¹³² Piemēram, Abrams Šalits un V. Kupcis kā lietuviešu ārsti: Torre Sanklemente, “Baltijas loma Internacionālajās brigādēs,” 42.

¹³³ Ibid., 11.

¹³⁴ Ibid., 80.

¹³⁵ Alpert, *The Republican Army in the Spanish Civil War*, 1–374.; Michael Alpert, *A new international history of the Spanish Civil War* (Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 2004), 1–237; Charles J. Esdaile, *The Spanish Civil War: A Military History* (New York: Routledge, 2019), 1–406; Preston, *The Spanish Civil War*, Kindle.

Huliana Kasanovas un Karlosa Hila Andresa plašai auditorijai paredzētās grāmatas,¹³⁶ kurās īsi un pārdomāti ietverta būtiskākā informācija par konfliktu. Tie palīdzējuši rekonstruēt Spānijas pilsoņu kara militārās norises un būtiskus problēmjaudījumus. Tāpat vērtīga bijusi spāņu jaunās paaudzes vēsturnieka Migela Injigesas Kamposa monogrāfija¹³⁷ par ieroču tirdzniecību Spānijas Republikai konflikta sākumposmā. Lai arī tajā trūkst skaidrības par darījumiem no Latvijas, tomēr bija apkopota ļoti vērtīga informācija par norisēm reģionā un pasaulē, tādējādi kopā ar Latvijas arhīvos pieejamiem materiāliem ļaujot rekonstruēt vairākus ar Latviju saistītus procesus. Atsevišķos gadījumos kā papildu materiāli aplūkoti arī specifiski kaujas raksturojoši darbi.¹³⁸ Tāpat uzmanība pievērsta pētījumiem, kuri padziļinātāk atspoguļojuši ārvalstu preses korespondentu darbību Spānijā.¹³⁹

Historiogrāfija par Kārļa Ulmaņa autoritāro režīmu. Raksturojot Latvijas un Spānijas attiecības, izmantoti darbi, kas gan aplūkojuši šo jautājumu tieši, gan atspoguļojuši plašākus Latvijas ārpolitikas jautājumus.¹⁴⁰ Uzmanība pievērsta arī pētījumiem par Latvijas saimniecības vēsturi,¹⁴¹ ļaujot analizēt abu valstu politiski ekonomiskās attiecības. Pētot Latvijas ieroču tirdzniecības jautājumu konflikta laikā, izmantoti vairāku vēsturnieku darbi,¹⁴² kuros aplūkoti ar armiju saistīti jautājumi. Tie ļāvuši konstatēt atsevišķus faktus, kas bijuši pieejami Latvijas pētniekiem, vienlaicīgi nesniedzot izsmeļošu informāciju.

¹³⁶ Julián Casanova, *The Spanish Republic and Civil War* (New York: Cambridge University Press, 2012), Ebook.; Casanova, *España partida en dos*, 1–296.; Carlos Gil Andrés, *Españoles en guerra: La guerra civil en 39 episodios* (Barcelona: Ariel, 2019), 1–272.; Carlos Gil Andrés, Julián Casanova, *Historia de España en el siglo XX* (Barcelona: Ariel, 2012), 1–267.

¹³⁷ Campos, *Armas para la República*, Ebook.

¹³⁸ Piemēram, David Alegre Lorenz, *La batalla de Teruel: Guerra total en España* (Madrid: La Esfera de los Libros, 2018). Kindle.

¹³⁹ Paul Preston, *We Saw Spain Die: Foreign Correspondents in the Spanish Civil War* (London: Hachette UK, 2008), Ebook.; David Deacon, *British news media and the Spanish Civil War: tomorrow may be too late* (Edinburgh: Edinburgh University Press, c2008), 1–196.

¹⁴⁰ Piemēram, Ginta Ieva Bikše, “Latvijas un Spānijas attiecības 1921.–1940. gadā,” (Maģistra darbs, Latvijas Universitāte, 2018), 1–124.; Ainārs Lerhiss, “Meklējot kolektīvās drošības alternatīvas. Latvija un reģionālās alianses,” no *Latvijas Ārlietu simtgade. [5. sējums], Daudzpusējā diplomātija un starptautiskās organizācijas*, zin. red. Andris Sprūds, Valters Ščerbinskis, Mārtiņš Vargulis, 98–114; Aivars Stranga, *Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā: Latvijas un Padomju Krievijas (PSRS) attiecības 1919.–1925. gadā* (Rīga: Mansards, [2020]), 1–444. u. c.

¹⁴¹ Viesturs Pauls Karnups, *The Little Country that Could: Latvian Economic Relations and Foreign Trade with Various Countries in the Interwar Period* (Rīga: University of Latvia Press, 2022), 1–263.; Arnolds Aizsilnieks, *Latvijas saimniecības vēsture, 1914–1945* (Stokholma: Daugava, 1968), 1–963.; Aivars Stranga, *Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika (1934–1940)* (Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020), 1–510.

¹⁴² Jānis Šiliņš, “Aizsardzības izdevumi Latvijā starpkaru periodā, 1920.–1940. gads,” *Latvijas Arhīvi*, 2015, Nr. 1 (2015), 121–140.; Edgars Andersons, *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture* (Toronto: Daugavas Vanagu apgāds, 1983), 1–832.; Ilga Gore, Aivars Stranga, *Latvija: neatkarības mijkrēslis. Okupācija: 1939. gada septembris – 1940. gada jūnijs* (Rīga: Izglītība, 1992), 1–288.

Spānijas pilsoņu kara kontekstā nozīmīga loma sabiedriskā viedokļa veidošanā bija preseī, tādēļ pievērsta uzmanība K. Ulmaņa režīma preseī un cenzūrai. Vērtīgākie darbi šajā jautājumā ir vēsturnieku Ilgvara Butuļa un Vitas Zelčes publikācijas.¹⁴³ Tās ļāva konstatēt cenzūras principus un galvenās ideoloģiskās nostādnes.

Ņemot vērā K. Ulmaņa režīma opozīcijas nozīmi atbalsta sniegšanā republikāņiem, aplūkoti vairāki darbi, kas pievērsušies tās izpētei. Viena no vērtīgākajām ir kolektīvā monogrāfija, kuras fokusā ir Latvijas ebreju un PSRS sadarbības jautājums, tomēr arī plašāk aplūkots LKP stāvoklis.¹⁴⁴ Noderīgs bijis arī vēsturnieka Aivara Strangas pētījums par Latvijas Sociāldemokrātisko strādnieku partiju (turpmāk LSDSP) no 1934. gada,¹⁴⁵ kā arī vēsturnieku Aigas Bērziņas-Kites un Gunta Vāvera darbs, kurā sniegts ieskats Politiskās pārvaldes pasākumos pret LKP.¹⁴⁶ Jāatzīmē, ka atbalstu Spānijas Republikai sniedza ne tikai personas Latvijā, bet arī emigranti, tādēļ noderīgu ieskatu un papildu informāciju devušas publikācijas par latviešiem Francijā. To starpā ir žurnālista Andra Krauzes vispārējs pārskats¹⁴⁷ par Parīzē dzīvojošajām personām ar izcelsmi no Latvijas, atsevišķos jautājumos ielūkojoties arī nedaudz detalizētāk. Lai arī vēsturnieces Ainas Arntes raksts¹⁴⁸ par Parīzē dzīvojošo Austru Ozoliņu-Krauzi publicēts 1991. gadā, tam joprojām bija raksturīga pārmērīga ideoloģizācija un padomju jēdzienu izmantošana.

¹⁴³ Ilgvars Butulis, "Daži 1934. gada 15. maija apvērsuma aspekti K Ulmaņa autoritārajā ideoloģijā", no *Apvērsums: 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumos*, sast. Valters Ščerbinskis, Ēriks Jēkabsons (Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs; Latvijas Arhīvistu biedrība, 2012), 90–100; Zelče, Zanders, *Ulmaņlaiki*, 191–196.

¹⁴⁴ Leo Dribins (zin. red.), *Latvijas ebreji un padomju vara, 1928–1953: zinātnisks apcerējums* (Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2009), 1–307.

¹⁴⁵ Aivars Stranga, *LSDSP un 1934. gada 15. maija valsts apvērsums: demokrātijas likteņi Latvijā* (Rīga: [autora izdevums], 1998), 1–287.

¹⁴⁶ Aiga Bērziņa, Guntis Vāveris, *Drošības dienests starpkaru Latvijā, 1918–1940: vēsture* (Rīga: Valsts drošības dienests, 2020). 1–327.

¹⁴⁷ Andris Krauze, *Latvija Francija: douce France* ([Rīga]: Vesta-LK, [2012]), 1–112.

¹⁴⁸ Aina Arnte, "Austras Ozoliņas-Krauzes politiskā portreta ieskicējums," *Cīņa*, 1991.02.01., 11–13.

1. Spānijas pilsoņu karš un tā starptautiskā dimensija: īss raksturojums

Aplūkojot Spānijas pilsoņu kara historiogrāfiju, jākonstatē, ka tā izcelšanās joprojām tiek raksturota, minot īpaši daudzveidīgus, nereti savstarpēji izslēdzošus cēloņus. Konflikta rašanās skaidrošana gan vēsturnieku pētījumos, gan diskusijās publiskajā telpā par Spānijas pilsoņu karu ir saistāma ar dažādiem mītiem, galvenokārt politisku mērķu motivētiem. Arī mūsdienu jaunākajā literatūrā ir iespējams ļoti viegli atrast dažādus maldīgus apgalvojumus, tāpēc ir būtiski īsumā iezīmēt arī aplamus pilsoņu kara pirmsākumu skaidrojumus. Pirmie mīti par izcelšanos radās jau konflikta laikā, turklāt vairāki no tiem saistāmi ar sacelšanās īstenotāju un vēlāk – F. Franko režīma – historiogrāfijas centieniem pamatot apvērsuma nepieciešamību.

Viens no senākajiem mītiem par Spānijas pilsoņa kara rašanos varētu būt definējams kā dažādi apgalvojumi ar pamatdomu “spāņiem tas ir asinīs”. Tā ir iedziļināšanās trūkumā balstīta pieeja, kas ir vairāk raksturīga ārzemniekiem. Kā norāda spāņu vēsturnieks Enrike Moradiļjoss, nebūtu jārunā par kādu īpašu “spāņu nacionālo raksturu”, kam ir izteiktas tieksmes pēc vardarbības vai grūtības izprast demokrātijas principus.¹⁴⁹ Šī mīta triviālā būtība neprasa detalizētu izvērsumu, kāpēc konflikta izcelšanās skaidrojums nav patiess.

Ilgstoši ir kultivēts mīts par “divām Spānijām” vai “Spāniju pret anti-Spāniju”, tāpēc tam var saskatīt vairākus uzslāņojumus, kā arī cieši saistītus mītus. Tiek raksturotas divas antagoniskas puses, vienai piedēvējot labās, bet otrai – sliktās īpašības. Cīņa uz dzīvību un nāvi starp šādām nesamierināmajām divām pusēm palīdzēja katrai no tām karā mobilizēt nepieciešamos resursus.¹⁵⁰ Attiecīga argumentācija ir ļoti izteikta, arī cenšoties leģitimizēt nemiernieku rīcību kā pēdējo izmisuma soli, lai glābtu Spāniju. Propagandā tas bija arī frankistu “krusta karš” pret “ļauno”, “amorālo”. “Anti-Spānija” jeb Spānijas Republika bija zaudējusi leģitimitāti, nespējot nodrošināt kārtību valstī un godīgas vēlēšanas, graujot Spānijas vērtības, politisko un ekonomisko, kā arī sociālo sistēmu. Atentātu pret konservatīvās Spānijas Renovācijas (*Renovación Española*) partijas līderi Hosē Kalvo Sotelo un viņa nāvi nemiernieki un vēlāk frankisti pieņēma kā atspoguļojumu valdības nespējai.¹⁵¹ Spānijas Republikā paredzētu reformu un darbību fonā sacelšanās īstenotāji saskatīja komunistu, masonu, sociālistu un citu spēku mērķtiecīgu, destruktīvu kopdarbu.¹⁵²

¹⁴⁹ Arjona, “Moradiellos”.

¹⁵⁰ Moradiellos, “Ni gesta heroica”.

¹⁵¹ Moradiellos, *Franco*, 37.

¹⁵² Viñas, “Sobre mitos”.

Vairāki pētnieki¹⁵³ norādījuši uz Šveicē izdotu, regulāru antikomunistisku informatīvo izdevumu¹⁵⁴ ievērojamo lomu F. Franko ideoloģisko uzskatu veidošanā. F. Franko tos saņēma no 20. gs. 20. gadu beigām, un šo materiālu saturs veidoja viņa idejas par vispārēju ebreju–masonu–boļševiku sazvērestību.¹⁵⁵ Jāatzīmē, ka Spānija 30. gadu vidū nebija atrauta no procesiem Eiropā – E. Moradijljoss skaidroja, ka “divu Spāniju” vietā pastāvējuši trīs dažādi sabiedrības pārvaldības projekti – “demokrātiski reformējošs, autoritāri reakcionārs un revolucionāri kolektivizējošs” –, no kuriem neviens nespēja gūt pietiekamu pārsvaru pār citiem.¹⁵⁶

Frankistu mītos sacelšanās bija ne tikai nepieciešamība, bet arī preventīva darbība jeb kontrrevolūcija pret nenovēršamu, ar Komunistiskās Internacionāles¹⁵⁷ speciālistu ieteikumiem plānotu komunistu revolūciju Spānijā jau 1936. gada vasarā.¹⁵⁸ Pēc 1936. gada februāra vēlēšanām valstī tik tiešām palielinājās komunistiskās literatūras izplatība,¹⁵⁹ taču anarhisma un sociālisma idejas Spānijā bija senākas un daudz populārākas par komunismu. PSRS līdz Spānijas pilsoņu kara sākumam nebija tieša pārstāvja šajā republikā, tomēr Spānijas Komunistiskās partijas (*Partido Comunista de España*; PCE) darbībā pastarpināti bija saskatāma PSRS ietekme. Ņemot vērā minētos apstākļus, arī mūsdienu vēsturnieku pētījumi liecina, ka PCE pirms nemiernieku sacelšanās nebija pietiekami ietekmīga, lai destabilizētu esošo politisko sistēmu.¹⁶⁰ Tāpat no 1935. gada, reaģējot uz nacisma un fašisma ietekmes pieaugumu Eiropā, Komunistiskās Internacionāles nostādne bija: atlikt revolūciju īstenošanu, tā vietā sadarbojoties un veidojot plašas koalīcijas – tā sauktās Tautas frontes – pret galēji labējām ideoloģijām. Notikumi Spānijā faktiski negaidīti pārsteidza PSRS.¹⁶¹

Kopš F. Franko režīma beigām popularitāti ir ieguvuši Spānijas pilsoņu kara izcelšanās mīti, kas tiecas būt samierinoši. Novērtējot Spānijas Republikā īstenoto pārvaldes formu kā zemas kvalitātes demokrātiju, mīta kultivētāji minējuši neiecietības un nepiekāpības pastāvēšanu Spānijas

¹⁵³ Moradiellos, *Franco*, 29.; Preston, *Franco*, chap. 4, Ebook.

¹⁵⁴ Izdevumu veidotājs bija antikomunistiskā organizācija – Starptautiskā antante pret Trešo Internacionāli (*Entete Internationale contre la Troisième Internationale*).

¹⁵⁵ Moradiellos, *Franco*, 29.

¹⁵⁶ Moradiellos, “Ni gesta heroica”, 27.; Moradiellos, *Franco*, 31.

¹⁵⁷ Komunistiskā Internacionāle – starptautiska organizācija, kuras mērķis bija veicināt komunisma izplatību; faktiski tā bija PSRS kontrolē un tika izmantota kā Maskavas politikas rīks. Pastāvēja no 1919. līdz 1943. gadam. Šajā laikā reģionālās komunistiskās partijas bija pakļautas Komunistiskajai Internacionālei un tās lēmumiem.

¹⁵⁸ Fernando Hernández Sánchez, “Con el cuchillo entre los dientes: el mito del “peligro comunista” en España en julio de 1936,” In *Los mitos del 18 de Julio*, coord. Sánchez Pérez, 275–290.

¹⁵⁹ Esdaile, *The Spanish Civil War*, 18.

¹⁶⁰ Hernández Sánchez, “Con el cuchillo entre los dientes”, 275–290.

¹⁶¹ Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 5, Ebook.

Republikā.¹⁶² Izskanējuši arī tāda veida apgalvojumi, kas vainu par konflikta rašanos uzlika visiem, norādot, ka tas ir “tragisks neprāts” vai “visu spāņu fiasko”.¹⁶³ Spānijas Tautas partijas pārstāve Esperansa Agirre 2013. gada sākumā apgalvoja, ka “nav jābūt pieredzējušam vēsturniekam, pietiek būt minimāli kritiskam vēstures grāmatu lasītājam, lai saprastu, ka Otrā republika Spānijai un spāņiem bija īsta katastrofa”¹⁶⁴. Ar šo mītu saistāmi arī teleoloģiska rakstura apgalvojumi par Spānijas Republikas neveiksmīgo funkcionēšanu, kas varēja beigties tikai un vienīgi slikti vai jau konkrēti – ar pilsoņu karu. Šādi vēsturei tiek piešķirts arī kādas mistiskas varas kontrolēts, determinēts raksturs.

Nodaļā detalizētāk raksturoti kara izcelšanās iemesli, īsi aplūkojot situāciju Spānijā pirms konflikta. Ņemot vērā ievērojamo Itālijas, Vācijas, PSRS un arī Portugāles atbalstu karojošajām pusēm pilsoņu karā, konflikta militārās norises padziļināti nav izprotamas bez starptautiskās situācijas un ārvalstu iesaistes raksturojuma, tādēļ starptautiskā reakcija uz šo karu aplūkota pirms militāro norišu vispārīgā raksturojuma. Noslēgumā sniegts ieskats kara galvenajos rezultātos.

1.1. Kara izcelšanās

Noraidot dažādus mītu piesātinātus skaidrojumus, jaunākajā Spānijas pilsoņu kara historiogrāfijā ir uzsvērts viens cēlonis – neveiksmīgais militārais apvērsums.¹⁶⁵ Tā īstenotāju plāni daļā valsts cieta neveiksmi, it īpaši lielajās pilsētās – Madridē, Barselonā, Valensijā, kā arī industriāli attīstītajā Katalonijā, daļā ziemeļu, centra un dienvidu reģionu, kur Spānijas Republikas valdības atbalstītāji pretojās. Militārās sacelšanās plānotāju motivācija bija cieši saistīta ar Spānijas Republikas posma problēmām un nozīmīgām norisēm.

Spānijas Republika un tās izaicinājumi. Pēc Otrās republikas pasludināšanas 1931. gada 14. aprīlī Spānijas Republikas pirmā – pagaidu valdība, ko līdz 1931. gada 14. oktobrim vadīja Niseto Alkalā Samora, uzsāka reformu posmu, kas turpinājās līdz 1933. gadam. Pirmās ievērojamās reformas bija saistāmas ar kara ministra Manuela Asanjas vadībā uzsākto armijas reorganizāciju, lai risinātu tādas problēmas kā modernu ieroču trūkumu, pārāk lielu virsnieku korpusu un mazinātu militāristu ietekmi valstī, kā arī augstākajiem virsniekiem jau par tradīciju

¹⁶² Francisco Sánchez Pérez, “¿Una guerra realmente inevitable?,” in *Los mitos del 18 de Julio*, coord. Sánchez Pérez, 13–23.

¹⁶³ Arjona, “Moradiellos”.

¹⁶⁴ Viñas, “Sobre mitos”.

¹⁶⁵ Piemēram, Casanova, *España partida en dos*, 1, 13.; Andrés, *Españoles en guerra*, 9.; Sánchez Pérez, “¿Una guerra realmente inevitable?,” 7–13.; Enrique Moradiellos, “La vida política,” In *Historia contemporánea de España, 1931–2017*, ed. Jordi Canal (Barcelona: Editorial Taurus, 2017), 55–57.

kļuvušo jaukšanos politikā. Ļoti liela politiskā vara Spānijā joprojām bija arī katoļu baznīcai, kas sākotnēji atturējās no tiešas konfrontācijas ar jauno politisko iekārtu. Tomēr 1931. gada maijā izcēlās konflikts starp dažiem jauniem monarhistiem un republikāņu kreiso ideoloģiju atbalstītājiem, kas noveda līdz protestiem un ap 100 dažādu ēku – baznīcu un reliģisku iestāžu – dedzināšanai Spānijā.¹⁶⁶ Šie notikumi veicināja daudzu pārliecinātu katoļticīgo nostāšanos pret Spānijas Republiku. To padziļināja jaunā Konstitūcija. Pirmajās parlamenta vēlēšanās 1931. gada jūnijā pārliecinoši uzvarēja republikāņi un sociālisti, kas izstrādāja un 9. decembrī apstiprināja valsts pamatlikumu. Vienus no lielākajiem iebildumiem arī Konstitūcijas izstrādes laikā raisīja katoļu baznīcas lomas samazināšana, to atdalot no valsts, pārtraucot garīdzniecības finansēšanu, liedzot reliģiskajiem ordeņiem piedalīties izglītībā un uzņēmējdarbībā. Tāpat tika ieviesta civillaulības reģistrēšanas un laulības šķiršanas iespēja.

Par pirmo Spānijas Republikas prezidentu kļuva N. Alkalā Samora, kurš kā valdības vadītāju iecēla M. Asanju. Sākās ļoti intensīvs reformu īstenošanas laiks. Pastāvēja vairāki mērķi vienlaicīgi – samazināt baznīcas lomu praksē, īstenot agrāro un izglītības reformu, uzlabot darba likumdošanu, piešķirt Katalonijai autonomiju un modernizēt armiju. Republikas politiķi tiecās mainīt reālajai situācijai neatbilstošo, novecojušo un korumpēto politisko sistēmu.¹⁶⁷ Tomēr modernizācijas centieni saskārās ar lielu pretestību, it īpaši no sabiedrības ietekmīgākajām grupām, kuru intereses visvairāk tika aizskartas. Valdība vienlaicīgi centās paveikt pārāk daudz, tādēļ reformas neizdevās pilnvērtīgi ieviest. Centieni mazināt virsnieku skaitu armijā veicināja to, ka lielākoties tika atvaļināti tieši liberālāko uzskatu atbalstītāji.

Spānija nebija atrauta no norisēm pasaulē un Eiropā – ekonomiskās krīzes un dažādu galēji labēju un kreisu ideoloģiju popularitātes pieauguma. Atbalsts radikālām idejām pieauga gan Spānijas Republikas pretinieku, gan sākotnējo atbalstītāju vidū, kas piedzīvoja vilšanos, izvirzot pārāk lielas ekspektācijas pret jauno pārvaldes modeli un neredzot strauji sasniegtus uzlabojumus. 1932. gada augustā ģenerālis Hosē Sanhurho, vēloties novērst autonomijas piešķiršanu Katalonijai un agrārās reformas īstenošanu, centās veikt valsts apvērsumu, tomēr mēģinājums beidzās ar neveiksmi. Ģenerālis bija spiests doties trimdā uz Portugāli, kur iesaistījās jaunos plānos gāzt pastāvošo varu Spānijā.

Savukārt strādnieku vidū straujāk izplatījās anarhisma idejas, kas noveda līdz masu organizācijas¹⁶⁸ – Nacionālās darba konfederācijas (*Confederación Nacional del Trabajo*; CNT)

¹⁶⁶ Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 1., Ebook.

¹⁶⁷ Viñas, *¿Quién quiso la guerra civil?*, chap. 16, Kindle.

¹⁶⁸ 1931. gadā vairāk nekā pusmiljons biedru; Moradiellos, "La vida política," 48.

anarhosindikālistu organizētiem nemieriem un streikiem 1932. un 1933. gadā. Situācijas normalizēšanā valdība bija spiesta izmantot represīvas metodes, kas veicināja pārmetumus par spēka lietošanu un problēmu galveno iemeslu neatrisināšanu. Mazinoties popularitātei sabiedrībā un zaudējot prezidenta atbalstu, 1933. gada septembrī M. Asanjas valdība demisionēja. Pēc neveiksmīgiem mēģinājumiem izveidot jaunu, stabilu kabinetu, 9. oktobrī N. Alkalā Samora izvēlējās izsludināt jaunas parlamenta vēlēšanas.

Nemot vērā republikāņu un sociālistu sašķeltību, kā arī pateicoties anarhistu lēmumam veicināt nedošanas pie urnām un tiesībām balsošanā piedalīties arī sievietēm, 1933. gada novembra Spānijas parlamenta vēlēšanās uzvarēja labējo spēku apvienība – Spānijas Autonomo labējo konfederācija (*Confederación Española de Derechas Autónomas*; CEDA).¹⁶⁹ Tā būtiski iebilda pret vairākām kreiso un liberālo partiju uzsāktajām reformām. Otro vietu ieguva Radikālā republikāņu partija (*Partido Republicano Radical*; PRR), kam N. Alkalā Samora uzticēja veidot valdību kopā ar citām centriskām partijām. CEDA pārstāvji pauda kategorisku vēlmi iegūt varu un pakāpeniski iekļūt valdībā, bet tas bija absolūti nepieņemami sociālistiem, kas šādam gadījumam plānoja revolucionāru sacelšanos.¹⁷⁰

Aptuveni divu gadu laikā – no 1933. gada septembra līdz 1935. gada novembrim – Spānijā bija 12 valdības.¹⁷¹ To apjomīgais skaits apliecināja, ka līdz ar jauno, ļoti fragmentāro parlamentu valstī veidojās ievērojama politiskā nestabilitāte. PRR parlamentā bija atkarīga no CEDA atbalsta, turklāt pamazām tika apturētas daudzas republikāņu un sociālistu iesāktās reformas. Spriedze auga arī starp Katalonijas pārvaldi un Spānijas valdību un parlamentu.

Kad 1934. gada oktobra sākumā PRR bija spiesta beidzot valdībā iekļaut CEDA, Spānijas Sociālistiskā strādnieku partija (*Partido Socialista Obrero Español*; PSOE) un Vispārējā strādnieku savienība (*Unión General de Trabajadores*) 5. oktobrī aicināja uz ģenerālstreiku. Daudzskaitlīgi streiki risinājās vairākās lielās pilsētās, tomēr nozīmīga bruņota sacelšanās notika tikai Astūrijas apgabalā, kur revolucionāri dedzināja un spridzināja baznīcas, par upuriem kļūstot arī mācītājiem un reliģisku iestāžu pārstāvjiem. 6. oktobra vakarā Katalonijas prezidents Katalonijas Kreiso republikāņu (*Esquerra Republicana de Catalunya*; ERC) partijas biedrs Ļuiss Kompaniss pasludināja Katalonijas valsti Spānijas Federatīvajā Republikā.

ERC reģiona parlamentā pārstāvēja arī Latvijas goda konsuls Barselonā Amadeu Koļdefornss Margaļo, kurš saskaņā ar Latvijas sūtņa Oļģerda Grosvalda ievākto informāciju

¹⁶⁹ Moradiellos, "La vida política," 50.

¹⁷⁰ Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 4., Ebook.

¹⁷¹ Ibid. 102.

“vēsturiskā naktī, kad katalāņu partikulāristi sacēlās pret Spānijas valdību, dežurējis kādā pilsētas nomalē, atrodoties kāda autonomistu pulciņa priekšgalā”¹⁷². Jau 7. oktobra rītā, reģiona valdībai padodoties, Spānijas armijas vienības apturēja Katalonijas sacelšanos. Šajā pašā dienā A. Koļdefornss Margaļo bēga no pilsētas un slēpās, lai izvairītos no aresta.¹⁷³ Tikmēr vairāki tūkstoši citu cilvēku reģionā, tostarp L. Kompaniss un Katalonijas valdība, tika aizturēti, bet 1934. gada 14. decembrī Spānijas parlaments uz nenoteiktu laiku apturēja Katalonijas autonomiju.¹⁷⁴

Revolūcijai trūka atbalsta un gatavības, nebija arī piemērotu apstākļu. Īpaši nežēlīgi to apspieda Astūrijā, kur valdība izmantoja tā sauktās Āfrikas armijas¹⁷⁵ vienības un apspiešanas vadībā bija ģenerālis F. Franko. Sacelšanās un tās apturēšanas rezultātā bija nogalināti aptuveni 1100 revolucionāru, ap 300 drošības iestāžu un armijas pārstāvju, ievainoti – kādi 2000 cilvēku.¹⁷⁶ Kā norādījuši spāņu vēsturnieki, pēc 1934. gada oktobra revolūciju kā stratēģiju atmeta gan anarhisti, gan sociālisti un nebija plānu mēģināt to īstenot 1936. gada pavasarī.¹⁷⁷ Kreisās partijas atgriezās pie demokrātiskiem risinājumiem. Tikmēr CEDA vēlējās īstenot būtiskas konstitucionālas reformas. Pēc PRR iesaistes korupcijas skandālos un N. Alkalā Samoras izvēles 1935. gada beigās nenozīmēt CEDA pārstāvi kā valdības vadītāju nebija iespējams izveidot ilgtspējīgu valdību. Šo iemeslu dēļ Spānijas prezidents 1936. gada janvārī atlaida parlamentu un lūdza organizēt jaunas vēlēšanas.

Kreiso republikāņu, PSOE un sociālistu organizācijas, kā arī PCE un Marksistiskās apvienības strādnieku partija (*Partido Obrero de Unificación Marxista*; POUM)¹⁷⁸ 15. janvārī paziņoja par apvienošanos koalīcijā – Tautas frontē (*El Frente Popular*).¹⁷⁹ Pirmsvēlēšanu laiks

¹⁷² “Colldeforn-Margallo Amadeo”, LNA LVVA, 2570–14–286, 34. lp.

¹⁷³ Ibid., 34. lp.

¹⁷⁴ Jordi Canal, *Con permiso de Kafka: El proceso independentista en Cataluña* (Barcelona: Ediciones Península, 2018), chap. 2., Kindle.; Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 4., Ebook.

¹⁷⁵ Āfrikas armija bija Spānijas bruņoto spēku sastāvdaļa, kas tika izveidota darbībai Spānijas protektorātā Marokā. To uzskatīja par kaujas spējīgāku salīdzinājumā ar Ibērijas pussalā izvietotajām vienībām. Āfrikas armijā ietilpa arī Spānijas leģions, ko izveidoja Hosē Miljans Astrajs ar F. Franko atbalstu. Tajā īpaši tika kultivēta vardarbības lietošana cīņās pret berberu ciltīm.

¹⁷⁶ Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 4., Ebook.

¹⁷⁷ Ibid.; Casanova, *España partida en dos*, 11.; Julio Aróstegui Sánchez, “Una izquierda en busca de la revolución (el fracaso de la segunda revolución),” In *Los mitos del 18 de Julio*, coord. Sánchez Pérez, 183–220.

¹⁷⁸ POUM atbalstīja revolucionāra marksisma ideoloģiju, iebilda Vladimira Ļeņina un J. Staļina idejām.

¹⁷⁹ Ideju par plašākām koalīcijām, lai cīnītos pret augošo galēji labējo ideoloģiju un partiju popularitāti Eiropā, komunisti izvirzīja Komunistiskās Internacionāles VII Pasaules kongresā 1935. gadā, tādējādi atkāpjoties no iepriekšējās taktikas nesadarboties ar citu politisku uzskatu pārstāvjiem. Sadarbības modeļa ietvaros veidojās plašas alianses – t. s. Tautas frontes (ne tikai Spānijā, bet arī 1936. gadā Francijā, 1937. gadā Čīlē), tomēr to darbība nebija ilgtspējīga; skatīt vairāk: Tim Rees, “The Popular Fronts and the Civil War in Spain,” In: *The Cambridge History of Communism*, gen. ed. Silvio Pons (New York: Cambridge University Press, 2017), 256–276.

bija saspringts, labējām partijām salīdzinājumā ar konkurentiem tērējot ievērojami vairāk līdzekļu elektorāta piesaistes kampaņās.¹⁸⁰ Tomēr balsotāju izvēle 16. februārī noslēdzās ar nelielu Tautas frontes pārsvaru, kas saskaņā ar vēlēšanu likumu kreisajām partijām paredzēja daudz lielāku vietu skaitu parlamentā. Lai gan apvienības nosaukums bija PCE inspirēts, šī partija ieņēma vien 16 no 263 Tautas frontes vietām.¹⁸¹

Pēc vēlēšanām tika amnestētas 1934. gada oktobrī arestētās personas. Valdību no jauna, iekļaujot tikai republikāniskās partijas, veidoja M. Asanja, kas atsāka reformu īstenošanu un 1936. gada maijā kļuva par Spānijas Republikas prezidentu. Par jauno ministru prezidentu nominēja republikāni Santjago Kasaresu Kirogu. Tikmēr zaudējums cīņā par varu demokrātiskā ceļā mainīja konservatīvo spēku stratēģiju. No 1936. gada februāra militārās sacelšanās plānotāji kļuva īpaši aktīvi.

Militārā apvērsuma plānošana. Spānijas Republika bija iemantojusi ienaidniekus jau pirmajā tās pastāvēšanas dienā. Grupa cilvēku – lielākoties monarhisti, to skaitā vēlāk 1936. gada militārās sacelšanās plānošanā iesaistītās personas, jau 1931. gada 14. aprīlī pulcējās, lai apsvērtu valsts iekārtas maiņu.¹⁸² 1933. gadā tika izveidota slepena organizācija – Spānijas Militārā savienība (*Unión Militar Española*), kuras uzdevums bija veicināt atbalstu režīma maiņai armijā.¹⁸³ Spāņu vēsturnieks A. Vinjass norāda trīs iemeslus, kas nemierniekiem veidoja labvēlīgus apstākļus 1936. gada jūlijā: valdības nespēja apturēt sazvērestību, par kuru ienāca ziņojumi; labvēlīga naratīva radīšana par labu militāram apvērsumam, tai skaitā palīdzot veicināt vardarbību ielās un sakāpinot situāciju medijos; pietiekama apjoma modernu kara materiālu nonākšana nemiernieku rīcībā.¹⁸⁴

Apvērsuma plānošanā sadarbojās gan militārpersonas, gan civilpersonas, kuru vidū visaktīvākie bija monarhisti – karaļa Alfonso XIII atbalstītāji. Iesaistījās arī karlisti, falangisti un turīgi uzņēmēji.¹⁸⁵ Militārās sacelšanās plāns bija gatavs ap 1936. gada aprīli, maiju.¹⁸⁶ Galvenais līderis bija trimdā Portugālē esošais H. Sanhurho, bet svarīgākais plānotājs – ģenerālis Emilio

¹⁸⁰ Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 3, Ebook.; CEDA kampaņas guva idejas arī no nacisma propagandas Vācijā, un tās ievērojami finansēja miljonārs Huans Marčs, kurš piešķīra līdzekļus arī militārās sacelšanās plānotājiem; Hernández Sánchez, “Con el cuchillo entre los dientes”, 275–290.; Tremlett, *The International Brigades*, chap. 14, Kindle.

¹⁸¹ Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 5, Ebook.

¹⁸² Viñas, *¿Quién quiso la guerra civil?*, chap. 1, Kindle.; Sánchez Asiaín, *La financiación de la Guerra Civil*, 64.

¹⁸³ Esdaile, *The Spanish Civil War*, 19.; Gil Andrés, *Españoles en guerra*, 12.

¹⁸⁴ Viñas, *¿Quién quiso la guerra civil?*, chap. 16, Kindle.

¹⁸⁵ Viens no redzamākajiem – finansists no Maljorkas H. Marčs; Viñas, *¿Quién quiso la guerra civil?* chap. 16, Kindle; Fernando Puell de la Villa, “La trama militar de la conspiración,” In *Los mitos del 18 de Julio*, coord. Sánchez Pérez, 66–69.

¹⁸⁶ Moradiellos, *Franco*, 35.

Mola. Tika iecerēts, ka visās Spānijas provincēs nemierniekiem jāpārņem vara garnizonos, kā arī jātiek galā ar iespējamu opozīciju no strādnieku puses. Mūsdienu historiogrāfijā norādītas F. Franko bailes par varas pārņemšanas iespējamo neveiksmi un vilcināšanās, pat citu iesaistīto cilvēku lokā iegūstot nievājošu iesauku – “Miss Kanāriju salas 1936”.¹⁸⁷

Nemiernieki sevi pozicionēja kā “nacionālistus”, kas cīnījās pret ārvalstu – komunisma – idejām un par Spānijas interesēm. Tomēr faktiski militārās sacelšanās plānošanā bija vērojama nozīmīga ārvalstu ietekme. Nacionālsindikālistu ofensīvās huntas Spānijas falanga saņēma finansiālu atbalstu no Itālijas, un tās biedru vidū bija izplatīta pronacistiskā un fašistiskā literatūra.¹⁸⁸ “Falangistu šāvēji”¹⁸⁹ 1936. gada pavasarī provocēja vardarbību ielās, cenšoties leģitimizēt militārās sacelšanās nepieciešamību.¹⁹⁰ Arī karlistiem un monarhistiem bija ciešas attiecības ar itāļu politiķiem. Jaunākie spāņu vēsturnieku pētījumi¹⁹¹ uzsver, ka Spānijas pilsoņu karam bija starptautiska dimensija faktiski jau no tā pirmsākumiem – nemiernieku varas pārņemšanas plāniem. A. Vinjass atradis pierādījumus un pamatojis, ka monarhisti apvērsuma plānošanā sadarbojās ar fašistisko Itāliju un jau 1936. gada 1. jūlijā parakstīja slepenus līgumus par kara lidmašīnu, degvielas, sprāgstvielu un citu materiālu piegādi.¹⁹² Tādējādi tika nodrošināts militārajai operācijai nepieciešamais materiāltehniskais atbalsts. Savukārt Benito Musolīni intereses Spānijā bija saistītas ar vēlmi izveidot draudzīgu režīmu un stiprināt itāļu pozīcijas Vidusjūras reģionā.

1936. gada 12. jūlijā falangisti nošāva Trieciengvardes (*Guardia de Asalto*)¹⁹³ virsnieku kreiso ideoloģiju atbalstītāju Hosē del Kastiljo. Atriebjoties viņa biedru grupa 13. jūlijā sagūstīja un nogalināja H. K. Sotelo, kurš pēdējos mēnešus debatēs parlamentā un presē bija aktīvi kultivējis naratīvu par Spānijas Republikas norisēm kā katastrofu.¹⁹⁴ Militārās sacelšanās plānotāji zaudēja

¹⁸⁷ F. Franko no 1936. gada februāra bija Kanāriju salu militārais komandieris; Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 3, Ebook.; Moradiellos, *Franco*, 35.

¹⁸⁸ Xosé M. Núñez Seixas, “Spanish Fascists and Nazi Germany, 1931–1940: From Fascination to Intervention,” in *Spain 1936: year zero*, eds. Rein, Thomàs, 77; Tremlett, *The International Brigades*, chap. 14, Kindle.; Sánchez Asiaín, *La financiación de la Guerra Civil*, 90.

¹⁸⁹ Burtiski “pistolnieki” – *pistoleros*.

¹⁹⁰ Ideoloģisku pretrunu motivētu noziegumu apjoms piecu mēnešu ilgajā laikā starp vēlēšanām un pilsoņu kara sākumu bija ļoti augsts. Spāņu vēsturnieks Hosē Luiss Ledesma norāda, ka ļoti ticams bija skaitlis – 351 upuris – dažāda rakstura politiskos konfliktos. Mirušo vidū visvairāk bija strādnieku un mazturīgo iedzīvotāju; José Luis Ledesma, “La “primavera trágica” de 1936 y la pendiente hacia la guerra civil,” In *Los mitos del 18 de Julio*, coord. Sánchez Pérez, 313–339.

¹⁹¹ Jorge, *Inseguridad colectiva*, chap. 3, Kindle.; Viñas, *¿Quién quiso la guerra civil?*, chap. 16, Kindle.; Sánchez Pérez, “¿Una guerra realmente inevitable?,” 7–13.

¹⁹² Viñas, *¿Quién quiso la guerra civil?*, chap. 16.

¹⁹³ Trieciengvarde izveidota 1932. gadā kā jauna, Spānijas Republikai uzticama policijas spēku struktūra.

¹⁹⁴ Ledesma, “La “primavera trágica””, 313–339.; Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 3, Ebook.

vienu no saviem līderiem, un tas pārlicināja daudzus, tai skaitā F. Franko, par straujākas rīcības nepieciešamību.

Militārā sacelšanās sākums. Sākot īstenot plānus 17. jūlijā Marokā, E. Mola pavēlēja izmantot “ekstremālu vardarbību”, kas praksē tika īstenota kā masu represijas, spīdzināšanas un slepkavības.¹⁹⁵ Nemiernieku panākumi bieži bija atkarīgi no Trieciengvardes un Civilās gvardes (*Guardia Civil*)¹⁹⁶ nostājas pret norisēm. Plāna ieviesēji ļoti ātri palika bez vairākām nozīmīgām vadošajām personām. Liels trieciens bija ģenerāļu Hoakina Fanhula sagūstīšana Madridē un Manuela Godeda – Barselonā. Pilnīgi negaidīta bija galvenā līdera H. Sanhurho nāve lidmašīnas katastrofā 20. jūlijā, dodoties ceļā uz Spāniju, lai triumfāli iesoļotu galvaspilsētā. Meklējot jaunus risinājumus negaidītajam vadītāju trūkumam, 1936. gada 24. jūlijā nemiernieki Burgosā izveidoja Nacionālās aizsardzības huntu (*Junta de Defensa Nacional*), kuru līdz F. Franko nominēšanai par galveno līderi vadīja ģenerālis Migels Kabaneljass.

Ļoti sarežģītas pirmās Spānijas pilsoņu kara dienas bija arī republikāņu pusē. Spānijas Republikas premjerministrs S. Kasaress Kiroga nevēlējās apbruņot strādniekus un, uzņemoties vainu par brīdinājumu ignorēšanu, 18. jūlijā atkāpās no valdības vadīšanas. Nepilnas diennakts laikā cita citu nomainīja trīs valdības. Otrais premjers – Martiness Barrio – neveiksmīgi centās vienoties par nemiernieku padošanos un bija spiests nodot varu Hosē Hiralam. Jaunā Ministru kabineta lēmums izsniegt ieročus civiliedzīvotājiem daudzviet palīdzēja apturēt militāro sacelšanos, taču vienlaicīgi daudzviet paramilitāras vienības un dažādi grupējumi sāka īstenot savus, paralēlus plānus. Nemiernieku kontrevolūcija daļā sabiedrības – anarhosindikālistu un POUM atbalstītāju lokā – izraisīja vēlmi atbildēt ar revolūciju.¹⁹⁷ Valdībai nekontrolējot situāciju ielās, republikāņu teritorijās norisinājās gan reliģisku ēku dedzināšana, vēršoties pret katoļu baznīcas lielo ietekmi, gan terors un slepkavības, to skaitā nogalinot klēru.

Ļoti ātri pēc militārās sacelšanās daudzi katoļu mācītāji, izņemot basku teritorijā, nostājās nemiernieku pusē, dodot viņiem svētību cīņās pret republikāņiem. Katolicisms kļuva par “nacionālistu” dažādo atbalstītāju vienojošu faktoru.¹⁹⁸ Baznīcas pārstāvji retorikā un attiecīgi arī

¹⁹⁵ Tremlett, *The International Brigades*, chap. 2, Kindle.; Casanovas, *España partida en dos*, 28–29.; Viens no zināmākajiem nemiernieku vardarbības upuriem bija ievērojamais 20. gs. spāņu rakstnieks Frederiko Garsija Lorka, kuru Granadas apkārtnē nogalināja politisko uzskatu un, iespējams, arī homoseksuālās orientācijas dēļ. Mūsdienās rakstnieka mirstīgās atliekas joprojām nav lokalizētas.

¹⁹⁶ Civilā gvarde Spānijā pildīja policijas funkcijas.

¹⁹⁷ Aróstegui Sánchez, “Una izquierda en busca de la revolución,” 183–220.

¹⁹⁸ Casanova, *España partida en dos*, 55.

propagandisti izmantoja apzīmējumu “krusta kari”, kas it kā norisinājās pret ateistiem. Daļa Spānijas garīdzniecības nekautrējās izmantot fašistu sveicienu.¹⁹⁹

1.2. Starptautiskā reakcija

Sabiedriskā viedokļa veidošana par konfliktu. Norises Spānijā apvērsuma mēģinājuma pirmajās dienās bija neskaidras, tādēļ ārvalstu presei bija īpaši sarežģīti izprast situāciju. Līdz konfliktam ārzemju korespondenti pārsvarā uzturējās Madridē un Barselonā, tāpēc pirmās ārvalstu reportāžas visbiežāk atspoguļoja notikumus lielākajās pilsētās. Tās raksturoja masveida slepkavības republikāņu pusē. Daudzi žurnālisti nerunāja spāņu valodā, kas mazināja iespēju gūt informāciju no trūcīgākajiem Spānijas iedzīvotājiem, kas bēga, Āfrikas armijai tuvojoties. Turklāt bija nepieciešamas padziļinātas zināšanas, lai spētu izprast iekšpolitiskās problēmas, un it īpaši Republikas atbalstītāju vēršanos pret katoļu baznīcu.²⁰⁰ Šajā situācijā, izmantojot bailes no komunisma draudiem, nemierniekiem ātri izdevās noskaņot sev par labu ietekmīgu Lielbritānijas un ASV auditoriju.²⁰¹

Cenšoties skaidrot un atainot apstākļus, uz Spāniju no dažādām pasaules valstīm devās gandrīz tūkstotis preses korespondentu.²⁰² Tas atspoguļoja ievērojamu ārvalstu interesi par konfliktu. Daži no mūsdienās slavenākajiem žurnālistiem pilsoņu karā bija Ernests Hemingvejs, Marta Gelhorna, Artūrs Kestlers, Antuāns de Sent-Ekziperī. Reportāžas no Spānijas sniedza arī vēlākais Vācijas Federatīvās Republikas kanclers Vilijs Brants.

Karojošo pušu attieksmē pret ārvalstu preses korespondentiem bija būtiskas atšķirības. Republikāņu pusē varēja uzturēties dažādu ideoloģisko pārliecību atbalstītāji, izņemot Vācijas, Portugāles un Itālijas oficiālo mediju pārstāvjus, bet F. Franko pusē nepieciešamās atļaujas izsniedza tikai konservatīvo vai sabiedroto valstu ziņu dienestu darbiniekiem.²⁰³ Spānijas Republikas iestādes ļāva žurnālistiem pārvietoties brīvāk, nekā tas bija iespējams pretinieku pusē,

¹⁹⁹ Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 7, Ebook.

²⁰⁰ Šajā kontekstā ļoti interesantas bija žurnālista H. Baklija pārdomas, kurš 1938. gadā kādā Ziemassvētku dievkalpojumā Anglijā dzirdēja mācītāja vārdus, kas aizlūdza par visu spāņu nāciju, atzīmējot pretrunīgo informāciju un grūtības tai uzticēties. H. Baklijs norādīja, ka šāda nostāja, viņaprāt, atspoguļoja Anglijas katoļu viedokli šķērsgrīzumā, taču diemžēl katoļu prese Lielbritānijā un nozīmīgas personas puda citus uzskatus. Preses korespondents daudz bija domājis par katolicismu, spriežot, vai drīzāk Kristus neiestātos par republikāņiem, nevis būtu “tirānijas, apspiestības” pusē. “Nogalinātie mācītāji un mūķenes? Jā, bet vai Kristus nevēlētos zināt, vai šī baznīca Spānijā bija pildījusi savu pienākumu? Vai viņš nevēlētos zināt, vai tā ir cīnījusies par labu nabadzīgajiem un apspiestajiem?”, rakstīja H. Baklijs; Buckley, *The Life and Death of the Spanish Republic*, 404, Ebook.

²⁰¹ Anthony Beevor, *The Spanish Civil War* (London: Cassell, 1999), 172–175.

²⁰² Preston, *We Saw Spain Die*, chap. 1, Ebook.

²⁰³ Ibid.

kur ikvienam nozīmīgākam pārbraucienam bija nepieciešamas speciālas preses dienestu – Salamankā, Burgosā, Seviljā, Vitorijā, Saragosā – atļaujas, nosakot izbraukšanas vietu un galamērķi, turklāt pārsvarā nozīmējot oficiālu pavadoni, lai ārzemju viesi pārvietotos lielākās grupās.²⁰⁴ Iespēja kontrolēt žurnālistu atrašanās vietu ļāva, piemēram, novērst, ka Toledo ieņemšanā ārvalstu preses pārstāvji redzētu nemiernieku nežēlastību, nogalinot republikāņus.²⁰⁵

Gadījumos, kad kādi ārvalstu preses korespondenti pieredzēja nevēlamo, nemiernieku taktika nereti bija noliegt sev nepatīkamu informāciju. Turklāt, ņemot vērā, ka daudzviet demokrātiskās valstīs mediju īpašnieki bija konservatīvu ideoloģiju paudēji, republikāņu atbalstītājiem bija ievērojami grūtāk publicēt savas reportāžas.²⁰⁶ Zināms, ka ASV tika apmaksāta Džeja Alena²⁰⁷, kurš aprakstīja nemiernieku īstenoto 1936. gada augusta Badahosas slaktiņu,²⁰⁸ nomelnošanas kampaņa.²⁰⁹

Spānijas pilsoņu karš sniedza iespēju attīstīt un pārbaudīt informācijas manipulācijas metodes sabiedriskā viedokļa veidošanai. Karojošās puses izmantoja dažādus līdzekļus, nekautrējoties sniegt nepatiesu informāciju. Šādos apstākļos bija svarīga preses korespondentu attieksme pret darbu, vēlme un iespējas rekonstruēt norises maksimāli tuvāk īstenībai.

Cenzūras radītās problēmas preses korespondentiem republikāņu pusē bija traucējošas, taču pretējā pusē tās jau varēja radīt draudus dzīvībai.²¹⁰ Frankistu propagandas galveno tēmu lokā bija iestāšanās pret komunismu, reliģijas aizstāvēšana un spāņu nacionālisma koncepcijas. Vārdiem bija nozīme. Īpaši asa bija vēršanās pret “sarkano teroru”.²¹¹ Kad tas bija nepieciešams, republikāņu noziegumi tika izdomāti.²¹² “Nacionālistu” spēki cīnījās pret “sarkano karaspēku”, “Maskavas algotņiem” u. tml.²¹³ Ārvalstu preses korespondentiem bija jāpakļaujas šāda veida retorikai vai jārēķinās ar sekām. Likumsakarīgi F. Franko kontrolētajās teritorijās ārzemju mediju pārstāvju darbība pārsvarā bija īsāka un viņi tika izraidīti biežāk.²¹⁴ Vismaz vienu žurnālistu

²⁰⁴ Deacon, *British news media and the Spanish Civil War*, 27.

²⁰⁵ Preston, *We Saw Spain Die*, chap. 1, Ebook.

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Vairāku slaveno reportāžu autors, intervējis gan F. Franko, gan cietumā esošo H. Antonio Primo de Riveru. Nozīmīga ir arī reportāža par notikušo Badahosā.

²⁰⁸ Atšķiras viedoklis par precīzu nogalināto cilvēku skaitu, P. Prestons norādīja, ka tā sauktā Āfrikas armija nošāva ap 2000 ieslodzīto; Preston, *We Saw Spain Die*, chap. 1, Ebook.

²⁰⁹ Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 4, Ebook.

²¹⁰ Preston, *We Saw Spain Die*, chap. 1, Ebook.

²¹¹ Deacon, *British news media and the Spanish Civil War*, 15–16.

²¹² Miguel Rivas Venegas, “Haz de flechas y palabras: lenguaje y retóricas tóxicas de la España franquista,” in *Crónicas de tinta y sangre. Periodistas y corresponsales de guerra (1936–1945)*, ed. Antonio César Moreno Cantano (Gijón: TREA, 2020), 55.

²¹³ Ibid, 25.

²¹⁴ Deacon, *British news media and the Spanish Civil War*, 23.

frankisti nogalinājuši, bet vairākus turējuši ieslodzījumā no dažām dienām līdz vairākiem mēnešiem.²¹⁵

1936. gada rudenī, dodoties ceļā no Madrides uz Navalmoralu, nemiernieku gūstā nonāca filmu studijas “Paramount” operators Jānis Doreds, kurš saskaņā ar darba devēju rīkojumu bija devies uz Spāniju filmēt cīņu ainas. Latvietis valstī iekļuva nelegāli, bet ar ceļā satikta anarhista atbalstu Barselonā sakārtoja republikāņu filmēšanas atļaujas un šī politiskā spēka piekritēju kompānijā turpināja apmeklēt dažādus objektus.²¹⁶ “Bijām ielenkti, no visām pusēm rēgojās draudīgi šauteņu stobri. Redzējām, ka ielencēji ir Franko uniformās. Kad atskanēja “rokas augšā!”, vēl paguvu noraut no kaklauta anarhistu²¹⁷ adatu un uzmīt tai ar kāju. Bet anarhistu karodziņš joprojām atradās auto priekšgalā, un mani ceļabiedri stāvēja visi trīs ar savām adatām kā ar zibeņa novadītājiem”²¹⁸, pēc piezīmēm par filmu operatora dzīvi, rakstīja par viņu Elizabete Doreda. No Kaseresas pārpildītā cietuma J. Doreds kopā ar anarhistu draugu pārvests uz Sevilju, kas salīdzinājumā “bija tīrā Leiputrija”²¹⁹. Tur ar laiku apmaiņā pret kuponiem latvietim izdevās nodot telegrammu sievai par atrašanās vietu, kā rezultātā “Paramount” komandēja reportieri, kas noskaidroja apstākļus un panāca abu apcietināto atbrīvošanu.²²⁰

Ārvalstu preses korespondentu vidū bija personas, kas pildīja plašākas funkcijas nekā informācijas sniegšanu savai auditorijai. Republikāņu pusē bija vairāki aktīvi mediju pārstāvji, kas centās atbalstīt Spānijas Republiku, tās karavīrus un iedzīvotājus, piemēram, E. Hemingvejs un D. Alens.²²¹ Kā Komunistiskās Internacionāles aģents 1936. gada vasaras beigās uz Spāniju devās žurnālists A. Kestlers.²²² Ievērojami plašākas rīcības iespējas, sniedzot padomus republikāņu iestādēm, bija padomju žurnālistam M. Koļcovam, kurš Spānijā ieradās 1936. gada augustā, pirms

²¹⁵ Preston, *We Saw Spain Die*, chap. 1, Ebook.

²¹⁶ Doreda, *Zeme man ir apaļa*, 175–182.

²¹⁷ Saskaņā ar sievas E. Doredas piezīmēm J. Doreds bija apolitisks, taču Spānijā nevēlējās komunistus kā pavadoņus. Par Spānijas pilsoņu karu atmiņu stāstījumā atzīmēts, ka “Franko, cik varēju nojaust, ir apmēram Musolīni metā, bet pretiniekus – Madrides valdības vadībā, bija stipri ietekmējuši Maskava. Nevienai no šīm pusēm nepiederēja manas simpātijas [...]”; Ibid, 174.

²¹⁸ Ibid., 182.

²¹⁹ Ibid., 187.

²²⁰ Ibid., 188–190.; Saskaņā ar informāciju laikrakstā “Brīvā Zeme”, J. Doreds atbrīvots 1936. gada beigās. Latviešu filmoperators spāņu gūstā, *Brīvā Zeme*, 1936.28.12., 7.

²²¹ Preston, *We Saw Spain Die*, chap. 1, Ebook.

²²² Pēc vācu propagandista Vilhelma Mincenberga, kurš sadarbojās ar Komunistisko Internacionāli un Parīzē organizēja kampaņu atbalstam republikāņiem, ieteikuma A. Kestlers kā ungāru žurnālists 1936. gada augustā devās uz Spāniju, lai savāktu pierādījumus par Itālijas un Vācijas atbalstu F. Franko; Arthur Koestler, *The Invisible writing* (New York: Vintage, 2005), chap. 29, Ebook.; Helmut Gruber, “Willi Münzenberg: Propagandist for and against the Comintern,” *International Review of Social History* 10, no. 2 (1965): 188–210, <https://doi.org/10.1017/S0020859000002777>.

PSRS lēma par labu intervencijai konfliktā.²²³ Apšaubāms, vai M. Koļcovam bija kādas citas oficiālas pilnvaras, izņemot tiesības pārstāvēt laikrakstu “Pravda”, tomēr padomju pilsonis Spānijā guva lielu ietekmi un ātri varēja sazināties ar republikāņu valdības pārstāvjiem, kā arī militāro vadību.²²⁴ Plašāks darbības lauks bija arī mediju pārstāvjiem, kas uzturējās F. Franko pusē. Zināms, ka pārskatus un viedokli par norisēm B. Musolīni un citiem augstiem funkcionāriem sniedza Itālijas fašistu partijas laikraksta “Il Popolo d’Italia” korespondents Luidži Barzini.²²⁵

Ārvalstu atbalsts nemierniekiem. Saņemot pirmās ziņas par norisēm Spānijā, ārvalstīm bija jāizšķiras par savu nostāju konfliktā. Itālija bija atbalstījusi apvērsuma gatavošanu, taču daudz kas, tai skaitā vairāku līderu zaudēšana, nenoritēja pēc plāna. Militārās sacelšanās pirmajās dienās varas pārņemšanas nodrošināšanai ģenerālis F. Franko organizēja t. s. Āfrikas armijas pārvietošanu no spāņu Marokas uz Pireneju pussalu. Ņemot vērā, ka lielākā daļa Spānijas jūras spēku bija palikusi uzticīga valdībai, F. Franko sūtīja pārstāvjus pie B. Musolīni un Ādolfa Hitlera, lai lūgtu atbalstu kara un transporta lidmašīnu veidā. 28. jūlijā itāļu diktators nosūtīja 12 “Savoia SM-81” un divus tirdzniecības kuģus ar “Fiat C.R.32”.²²⁶ Kā norādījuši pētnieki, vācu fīrers vēl bija Riharda Vāgnera operas “Zigfrīds” apmeklējuma iespaidots, kad nolēma operācijai dot nosaukumu “Maģiskā uguns”²²⁷ (*Unternehmen Feuerzauber*).²²⁸ 29. jūlijā Marokā sāka ierasties Ā. Hitlera sūtītie seši “Heinkel 51” iznīcinātāji, 20 transporta lidmašīnas “Junkers Ju 52/3m”, 20 pretgaisa lielgabali, munīcija un personāls.²²⁹ No apvērsuma pirmajām dienām stratēģisku un no loģistikas viedokļa ļoti nozīmīgu atbalstu sniedza Portugāle, kas atvēra savas robežas nemiernieku vajadzībām.

Maskējot darījumus, vācu militāro ekipējumu piegādāja 1936. gada 31. jūlijā izveidots uzņēmums HISMA (Spānijas–Marokas transports; *Hispano-Marroquí de Transportes*),²³⁰ bet izejmateriālus no Spānijas uz Vāciju izveda tā paša gada oktobrī radītais ROVAK (Izejvielu un preču iepirkšanas uzņēmums; *Rohstoffe-und-Waren-Einkaufsgesellschaft*). Ā. Hitlera sniegtā atbalsta pamatā bija arī nozīmīgs stratēģisks mērķis – izejvielu ieguve. No 1937. gada februāra Hermanis Gērings veicināja raktuvju un ieguves tiesību iegādi Spānijā, taču F. Franko tā paša gada nogalē apturēja vāciešu īstenoto praksi, kas lika zaudēt ilūzijas par nacistu nesavtīgo palīdzību

²²³ Preston, *We Saw Spain Die*, chap. 5, Ebook.

²²⁴ Ibid., chap. 6, Ebook.

²²⁵ Daniel Arasa Favà, “Barzini, un mito del periodismo, corresponsal de Il Popolo d’Italia,” in: *Crónicas de tinta y sangre*, ed. Moreno Cantano, 72–73., 97.

²²⁶ Casanovas, *España partida en dos*, 24.

²²⁷ Operā Zigfrīds varonīgi, ejot cauri liesmām, atbrīvoja Brinhildi.

²²⁸ Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 4, Ebook.; Tremlett, *The International Brigades*, chap. 4, Kindle.

²²⁹ Casanovas, *España partida en dos*, 24.; Preston, *Franco*, 236.

²³⁰ HISMA importēto kara materiālu kopsumma līdz 1939. gada 21. decembrim sasniedza 467,6 miljonus pesetu; Sánchez Asiaín, *La financiación de la Guerra Civil*, 230, 850.

konfliktā.²³¹ Vācija pilsoņu karā arī izmantoja iespēju izmēģināt vēlāk Otrajā pasaules karā noderīgas militārās stratēģijas un ieročus, turklāt Spānijā konsolidējās Romas–Berlīnes ass.

Ļoti būtiska bija vācu un itāļu militārpersonu tieša iesaiste karā, kas skaidrojama ar F. Franko neveiksmēm, it īpaši Madrides frontē, un nespēju ātri noslēgt pilsoņu karu ar uzvaru. Šo iemeslu dēļ 1936. gada novembra vidū Vācija izveidoja t. s. Kondora leģionu, ko sākotnēji komandēja Hugo Šperle, kas bija tieši pakļauts F. Franko. Ļoti īsā laikā sagatavotās pirmās vienības – aptuveni pieci tūkstoši karotāju – ieradās Kadisā 16. novembrī.²³² Dažas dienas vēlāk – 18. novembrī – Vācija un Itālija atzina F. Franko valdību kā vienīgo likumīgo valstī, taču šī pārsteidzīgā paziņojuma dēļ abas diktatūras, cenšoties saglabāt starptautisko prestižu, bija spiestas atbalstīt F. Franko līdz uzvarai. Arī B. Musolīni neapmierinātība ar frankistu panākumu trūkumu auga. Decembra vidū Spānijā sāka ierasties itāļu vienības, kas 1937. gada februārī ieguva Itāļu brīvprātīgo karaspēka korpusa (itāliski *Corpo di Truppe Volontarie*; CTV) nosaukumu. Faktiski aiz šīs izkārtnes maskējās Itālijas armijas vienības, fašistu paramilitāro vienību (“melnkreklū”) brīvprātīgie un “piespiedu brīvprātīgie”.²³³ B. Musolīni, atbalstot frankistus Spānijas pilsoņu karā, iztērēja summu, kas aptuveni atbilda Itālijas bruņoto spēku gada budžetam.²³⁴

T. s. Āfrikas armijā bija ap 70 000 marokāņu karavīru, turklāt papildus F. Franko pusē cīnījās vēl vairāk nekā 100 000 ārzemnieku, to skaitā vairāk nekā 78 000 itāļu, ap 19 000 vāciešu, kā arī ap 10 000 portugāļu, vairāk nekā 1000 īru²³⁵ un visa konflikta laikā vēl vairāk nekā 1000 citu valstu brīvprātīgo.²³⁶ Citu tautību vidū bija, piemēram, ap 300 Francijas galēji labējās “Ugunskrusta” (*Croix-de-Feu*) kustības biedru, kā arī krievu pretboļševiku kustības pārstāvji.²³⁷ Brīvprātīgie varēja nonākt dažādos formējumos, piemēram, Antons Jaremčuks kopā ar vairākiem krievu un franču monarhistiem karoja karlistu paramilitārajās vienībās,²³⁸ bet velsietim Frenkam Tomasam izdevās pievienoties Spānijas Ārzemnieku leģionam.²³⁹

Spāņu ekonomikas doktors H. A. Sančess Asiains novērtējis, ka kopējais ārvalstu finansiālais atbalsts F. Franko bija aptuveni 700 miljoni dolāru – tuvu tam, cik republikāņu pusē

²³¹ Preston, *Franco*. 413.

²³² *Ibid.*, 295.

²³³ Rodrigo, “A fascist warfare?,” 89.

²³⁴ Saskaņā ar spāņu vēsturnieka Havjera Rodrigo datiem – 8,5 miljardus liru; Rodrigo, “A fascist warfare?,” 103.

²³⁵ Katolīcīgu īru brīvprātīgo brigāde devās uz Spāniju, lai atbalstītu šo kristietības virzienu, taču faktiski zemo kaujasspēju dēļ piedalījās tikai vienā – Haramas – kaujā 1937. gada februārī; Casanovas, *España partida en dos*, 100.

²³⁶ Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 8, Ebook.; Javier Rodrigo, *Fascist Italy in the Spanish Civil War, 1936–1939* (London: Routledge, 2021), 1.

²³⁷ Casanovas, *España partida en dos*, 100.

²³⁸ Anton Prokofevich Jaremchuk, *Russkie dobrovol'cy v Ispanii: 1936–1939* (San-Francisko: Globus, 1983), 10–11.

²³⁹ Esdaile, *The Spanish Civil War*, 136.

izmantotās Spānijas bankas zelta rezerves.²⁴⁰ Ārvalstu palīdzība frankistiem bija pieejama arī kredītu veidā kā no valstu – Itālijas, Portugāles, Vācijas, tā arī turīgu personu un organizāciju vidus. 1936. gada novembrī uzņēmums “Texaco”²⁴¹ pārtrauca degvielas nodrošināšanu republikāņiem, tā vietā turpāk īstenojot lielus frankistu pasūtījumus, par kuriem netika pieprasīta nekavējoša apmaksa.²⁴² Kara laikā “Texaco” direktors Torkilds Rībers F. Franko atbalstīja ar 3,5 miljonu tonnu degvielas piegādi.²⁴³ Izpalīdzīga bija arī naftas kompānija “Shell” un citi starptautiskā tirgus dalībnieki.²⁴⁴

Neiejaukšanās komisijas izveide. Kamēr nemiernieki no konflikta pirmajām dienām varēja rēķināties ar stabilu ārvalstu atbalstu, Spānijas Republikas valdībai ārpolitiski par sliktu nāca vairāki faktori – papildu bailēm no komunisma draudiem arī ievērojamais antidemokrātiskais noskaņojums Eiropā, ticības zudums kolektīvajai drošībai, Spānijas ārlietu dienesta sašķelšanās, vairākumam tā darbinieku atkāpjoties no republikāņu aizstāvēšanas.²⁴⁵ Diplomātiskā dienesta pārstrukturizācijai bija nepieciešams laiks, turklāt ne visi atlikušie pārstāvji bija republikāņiem lojāli.²⁴⁶ Tas neglābjami ietekmēja leģitīmās valdības tēlu negatīvā veidā.

Apvērsuma mēģinājuma pirmajās dienās premjerministrs H. Hirals vērsās pie Francijas valdības vadītāja Leona Blūma, kas pārstāvēja sociālistus un Tautas fronti, ar lūgumu piešķirt ieročus un lidmašīnas. Tomēr demokrātiskās kaimiņvalsts valdība pēc sākotnējās vēlmes sniegt palīdzību Lielbritānijas politiķu spiediena rezultātā un iespējamu iekšpolitisku konfliktu dēļ bija spiesta mainīt savu nostāju.²⁴⁷ Ne mazāk svarīgi, ka Francijas pārstāvjiem bija informācija par ārvalstu atbalstu nemierniekiem – 1936. gada 30. jūlijā divas B. Musolīni sūtītās lidmašīnas kļūdas pēc nolaidās Francijas kolonijā Alžīrijā.²⁴⁸ Pēc šī notikuma Francijas valdība piedāvāja Eiropas valstīm neiejaukties konfliktā, un līdz 1936. gada augusta beigām 27 minētās pasaules daļas valstis

²⁴⁰ Sánchez Asiaín, *La financiación de la Guerra Civil*, 230, 869.

²⁴¹ Par darījumiem ar frankistiem uzņēmums ASV bija spiests samaksāt visai niecīgas soda naudas (20 tūkst. dolāru); Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 5, Ebook.; Soledad Fox, “Misión imposible: La embajada en Washington de Fernando de los Ríos,” in *Al servicio de la República Diplomáticos y Guerra Civil*, dir. Viñas, 167.

²⁴² Casanovas, *España partida en dos*, 95.; Sánchez Asiaín, *La financiación de la Guerra Civil*, 194, 230, 285.

²⁴³ Fox, “La embajada en Washington,” 167.

²⁴⁴ Casanovas, *España partida en dos*, 95.

²⁴⁵ Pēc Hulio del Vajo aprēķiniem konflikta sākumā pat 90% diplomātiskā un konsulārā dienesta darbinieku bija atkāpušies no amata pienākumu pildīšanas; Casanovas, *España partida en dos*, 89.; Uz šādu apjomu norādīja arī A. Vinjass; Ángel Viñas, “Una carrera diplomática y un Ministerio de Estado desconocidos,” in *Al servicio de la República Diplomáticos y Guerra Civil*, dir. Viñas, 267.; Spānijas Republikas ārvalstu pārstāvniecībās līdz pilsoņu karam darbu lielākoties bija turpinājuši agrākie monarhijas izvirzītie pārstāvji.

²⁴⁶ Viñas, “Una carrera diplomática,” 269.

²⁴⁷ Tomēr laika posmā no 1936. gada augusta līdz oktobrim republikāņiem Francijā izdevās iepirkt un piegādāt nelielu skaitu lidmašīnu (to skaitā 14 “Dewoitine 372”, kas bija paredzētas Lietuvai), kam trūka militārā aprīkojuma un turpmāk arī rezerves detaļu; skat. detalizētāk: Campos, *Armas para la República*, chap. 3, Ebook.

²⁴⁸ Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 6, 8, Ebook.

– visas, izņemot pašu Spāniju, pundurvalstis un pastāvīgi neitrālo Šveici, atbalstīja saņemto priekšlikumu, kas nekad netika apstiprināts kādā vienotā līgumā. Ņemot vērā citu valstu iesaisti, Francijas valdība vairākkārt jau no konflikta sākuma atļāva, ka tās robežu šķērsoja republikāņiem paredzēti kara materiāli.

Sākotnēji valstis savās deklarācijās par neiejaukšanos apsolīja neeksportēt un nepiegādāt Spānijai un tās teritorijām munīciju, visu veidu ieročus, kā arī kara materiālus. Vēloties kontrolēt, kā tiek ievērota uz vājiem pamatiem nostādītā neiejaukšanās, 1936. gada septembrī Londonā darbu sāka Neiejaukšanās komisija (*International Committee for the Application of the Agreement Regarding Non-Intervention in Spain*, saīsināti *the Non-Intervention Committee*), kam risināt Spānijas jautājumu deleģēja arī Tautu Savienība.²⁴⁹ Neiejaukšanās komisijai bija virkne trūkumu, to skaitā tās ierobežotais ģeogrāfiskais aptvērums, iekļaujot tikai Eiropas valstis.

Angļu vēsturnieks P. Prestons neiejaukšanās politiku nosauca par “institucionalizētu liekulību”.²⁵⁰ Tās politikas īstenošanā vadošā loma bija Lielbritānijai, kuras politiķiem, to skaitā ārlietu ministram Entonijam Īdenam, un ārlietu dienestam bija zināmas simpātijas pret militārā apvērsuma īstenošanai.²⁵¹ Neiejaukšanās Spānijas pilsoņu karā atbilda Lielbritānijas Ārlietu ministrijas mērķiem – izvairīties no kara Eiropā un neprovocēt Itāliju un Vāciju.²⁵² Neapdomīga bija arī Francijas kopumā atbalstošā nostāja komisijas darbam, jo frankistu uzvara tai nozīmēja “trīs naidīgas robežas”.²⁵³ Jau no pirmsākumiem šai institūcijai pēc būtības bija tikai deklaratīvs raksturs, jo Itālija, Vācija un Portugāle turpināja sniegt palīdzību nemierniekiem. Drīz pārkāpēju lokam pievienojās arī PSRS, kas sāka atbalstīt republikāņus. Ņemot vērā dalībniekus, vēsturnieks Antonio Kasorla Sančess bija ļoti kritisks, ka “tādējādi lapsas ieliktas par atbildīgajām vistu kūti”.²⁵⁴

ASV, kas atteicās jebkādā veidā iejaukties,²⁵⁵ tāpat Francija un Lielbritānija, P. Prestona vārdiem runājot – “izvēlējās ignorēt” Ā. Hitlera un B. Musolīni sniegto atbalstu F. Franko.²⁵⁶ ASV

²⁴⁹ Navarro Comas, “La política anglo-francesa,” 169.; Lilita Zemīte, *Tautu Savienība un Latvija: 1930–1939* (Rīga: Latvijas Universitāte, 1992), 74.

²⁵⁰ Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 5, Ebook.

²⁵¹ Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 8, Ebook.; Preston, “The Humane Observer: Henry Buckley,” 5, Ebook.

²⁵² Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 8, Ebook.

²⁵³ Buckley, *The Life and Death of the Spanish Republic*, 404, Ebook.

²⁵⁴ Cazorla Sánchez, *Franco*, 61.

²⁵⁵ Skat.: “The Acting Secretary of State to All Consulates in Spain. Circular telegram, Washington, August 7, 1936— 5 p. m. Nr. 852.00/2510a,” In: Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1936, Europe, Volume II, *Office of the Historian, Foreign Service Institute United States Department of State*, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v02/d389>.

²⁵⁶ Preston, *We Saw Spain die*, chap. 12, Ebook.

un Lielbritānijas darbības Spānijas pilsoņu kara kontekstā bija drīzāk raksturojamas kā “ļauņprātīga neitralitāte”.²⁵⁷ Liedzot ierasto praksi starptautisko likumu ietvaros iegādāties ieročus, šīs lielvalstis neglābjami veicināja republikāņu nonākšanu PSRS ietekmē.²⁵⁸

Francijā rezidējošais ASV vēstnieks Spānijā Klods Gerneids Bauerss 1937. gada janvārī konfliktu raksturoja kā ārvalstnieku karu, kurā “īsto karošanu veic ārzemnieki. Par Franko spēkiem tas ir bijis patiesi gandrīz no paša sākuma [...]”²⁵⁹. Vēl vairāk – 1937. gada 20. jūlijā vēstnieks ziņoja ASV valsts sekretāram Kordelam Hallam: “[...] kad tūkstoši no Itālijas armijas ieradās ar saviem virsniekiem, savu ekipējumu, daudzus gadījumos pat ar savām uniformām un kad tūkstoši vācu virsnieku, tehniķu un aviatoru ieradās ar savām lidmašīnām, tas kļuva komiski turpināt karu saukt par īstu pilsoņu karu. Spānijas valdība, kā bēdīgi zināms, šodien karo ar Itāliju un Vāciju.”²⁶⁰

Spānijas pilsoņu kara liecinieks “Daily Telegraph” korespondents H. Baklijs par konfliktu un demokrātisko valstu nostāju tajā rakstīja: “Šeit Spānija izmisīgi taustījās, lai atrastu gludu ceļu no feodālisma uz 20. gadsimta mehanizēto ekonomiku. Mēs tā vietā, lai būtu uz pirkstgaliem un modri, gatavi un dedzīgi palīdzēt, bijām aprakti savās mazajās dzīvēs, nepacietīgi vēloties iegūt savu mazo māju un savu mazo automašīnu. Mūsu milzīgais egoisms, saskaroties ar vajadzību, mūsu nespēja padarīt demokrātiju par kaut ko konstruktīvu, nevis tikai *status quo*²⁶¹ apdrošināšanu nelielai daļai pasaules iedzīvotāju, kas var atļauties pieklājīgu dzīves standartu, ir ne tikai šokējošs traips mūsu ierakstā. Par to mums būs jāmaksā briesmīgi un ar savām asinīm.”²⁶² H. Baklijs neiejaukšanos nosauca par “Franko labāko sabiedroto”²⁶³. Līdzīgās domās bija K. G. Bauerss, kurš turklāt uzskatīja, ka neiejaukšanās pagarināja karu.²⁶⁴

Pirmā Neiejaukšanās komisijas sēde norisinājās 1936. gada 9. septembrī Londonā Ārlietu ministrijas telpās. Drīz vien par institūcijas priekšsēdētāju nozīmēja Ārlietu ministrijas parlamentārā valsts sekretāra vietnieku lordu Plimutu, pašpārliecinātu aristokrātu, vienu no lielākajiem zemes īpašniekiem valstī. Britu vēsturnieks M. Alperts viņu raksturoja kā ļoti

²⁵⁷ Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 8, Ebook.

²⁵⁸ Preston, *We Saw Spain die*, chap. 12.; Ángel Viñas, *El honor de la República: Entre el acoso fascista, la hostilidad británica y la política de Stalin* (Barcelona: Editorial Crítica, 2021), Conclusiones, Kindle.

²⁵⁹ “The Ambassador in Spain (Bowers), Then in France, to the Secretary of State [Extracts] No. 1247 St. Jean de Luz, January 12, 1937. [Received January 25.] No. 852.00/4478, “ in: Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1937, General, Volume I.

²⁶⁰ “The Ambassador in Spain (Bowers), Then in France, to the Secretary of State [Extracts] No. 1309. St. Jean de Luz, July 20, 1937. [Received July 31.]. No. 852.00/6132,” in Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1937, General, Volume I.

²⁶¹ *Status quo* – esošais stāvoklis.

²⁶² Buckley, *The Life and Death of the Spanish Republic*, 403, Ebook.

²⁶³ *Ibid.*, 382.

²⁶⁴ “The Ambassador in Spain (Bowers), Then in France, to the Secretary of State [Extracts] No. 1309”.

piemērotu vadītāju komisijai, kam bija pārliecinoši jāimitē aktīva darbība.²⁶⁵ Komisijas sekretārs bija ar lielu pacietību apveltīts ierēdnis F. Hemings, bet citas valstis pārstāvēja to vēstnieki, sūtņi vai kā aizvietotāji – pārstāvniecību darbinieki Lielbritānijā. Galveno jautājumu risināšanai tika izveidota priekšsēdētāja apakškomisija, kurā piedalījās Beļģijas, Čehoslovākijas, Francijas, Itālijas, Lielbritānijas, Portugāles, PSRS, Vācijas un Zviedrijas pārstāvji.²⁶⁶

1936. gada 21. septembrī Neiejaukšanās komisija vienojās par procedūru sūdzību pieņemšanai, kas pierādījumus par pārkāpumiem ļāva iesniegt tikai dalībvalstīm, tādējādi dodot formālu iemeslu noraidīt Spānijas pārstāvju argumentus.²⁶⁷ Gan šī, gan citu iemeslu dēļ komisijas darbu nevarēja raksturot kā produktīvu. Kamēr pilsoņu kara sākumā Spānijas Republika cīnījās par savu eksistenci, neiejaukšanās politikas īstenotāji nodarbojās ar dokumentu sakārtošanu mapēs – viens no pirmajiem komisijas uzdevumiem bija apkopot un publicēt atbildes uz Francijas deklarāciju par neiejaukšanos un dalībvalstu likumus, kas attiecās uz kara materiālu eksportēšanu.²⁶⁸ 1936. gada rudenī daudzi, to skaitā Lielbritānijas valdība, gaidīja, ka Madride un pēc tam arī atlikusī Spānijas teritorija ātri kritīs nemiernieku rokās, kas acīmredzot veicināja motivācijas trūkumu operatīvi reaģēt uz ārvalstu iesaisti konfliktā.²⁶⁹

Spānijas jautājums Tautu Savienībā. Ņemot vērā Neiejaukšanās komisijas darbības modeli, Spānijas Republikas valdība izmantoja vienīgo starptautisko formātu, kur to nevarēja ignorēt pilnībā. Spānijas pilsoņu kara sākumā Tautu Savienības un kolektīvās drošības vājums bija acīmredzams, taču republikāņi cerēja pievērst uzmanību ārvalstu iesaistei un panākt Tautu Savienības statūtos paredzēto rīcību pret agresoriem. Tomēr, zinot Lielbritānijas un Francijas lielo lomu organizācijā, kā arī attieksmi pret konfliktu, Spānijas oficiālajai valdībai faktiski nebija nekādu izredžu panākt, ka ārvalstu agresija tiktu atzīta.²⁷⁰ Vēl vairāk – 1936. gada vidū Tautu Savienības ģenerālsēdētārs Žozefs Avenols centās atgriezt organizācijā Vāciju, kā arī uzlabot attiecības ar Itāliju.²⁷¹

Apstākļos, kur spāņu politiķus nevēlējās dzirdēt, Tautu Savienība noraidīja ārlietu ministra Hulo Alvarasa del Vajo centienus pierādīt Vācijas un Itālijas iejaukšanos konfliktā 1936. gada

²⁶⁵ Alpert, "A new international history of the Spanish Civil War," 60.

²⁶⁶ "Sarakste ar Latvijas un ārvalstu sūtniecībām, Neiejaukšanās komitejas sēžu protokoli u. c. dokumenti par ārvalstu neiejaukšanos pilsoņu karā Spānijā, 2. sējums", 1936, LNA LVVA, 2574–4–6534, 290. lp.

²⁶⁷ "Sarakste ar Latvijas un ārvalstu sūtniecībām, Neiejaukšanās komitejas sēžu protokoli u. c.", 1936, LNA LVVA, 2574–4–6533, 350. lp.; Tom Buchanan, *Britain and the Spanish Civil War* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 50.; Alpert, *A new international history of the Spanish Civil War*, 60.

²⁶⁸ Alpert, *A new international history of the Spanish Civil War*, 60–61.

²⁶⁹ Edwards, *The British Government and the Spanish Civil War*, 47–48.

²⁷⁰ Jorge, *Inseguridad colectiva*, Introducción, Kindle.

²⁷¹ Alpert, *A new international history of the Spanish Civil War*, 63.

septembrī, kā arī 1936. gada 27. novembra lūgumu sasaukt īpašu sesiju.²⁷² 1937. gada martā pēc Gvadalaharas kaujas republikāņi bija ieguvuši neapgāžamus pierādījumus par apjomīgu Itālijas atbalstu F. Franko, tāpēc Spānijas Republikas valdība Tautu Savienībā izteica protestu, norādot uz organizācijas statūtu pārkāpumu. Konkrēti tika minēts 10. pants, kas paredzēja respektēt un aizsargāt tās dalībvalstis pret ārējiem agresoriem, kas neievēro dalībvalstu teritoriālo integritāti un politisko neatkarību.²⁷³ Republikāņi sagatavoja “Balto grāmatu”, kurā bija apkopota iegūtā informācija, tai skaitā pierādījumi, ka frankistu pusē karoja nevis itāļu brīvprātīgie, bet Itālijas armijas vienības. Tomēr Spānijas oficiālās valdības argumentācija nemainīja lielvalstu vēlmi turpināt īstenoto politisko kursu – Francijas ārlietu ministrs Ivons Delboss atzina Spānijas pilsoņu kara internacionalizāciju, uzstājot uz neiejaukšanās politikas stiprināšanu. Vienīgie praktiskie starptautiskās organizācijas pasākumi bija vairāku komisiju – higiēnas jautājumu un gaisa uzlidojumu novērošanai, bēgļu atbalsta pārraudzīšanai un republikāņu pusē karojušo ārzemju brīvprātīgo atsaukšanas apstiprināšanai – izveide.²⁷⁴

Ārvalstu militārais atbalsts republikāņiem. Valstiskā līmenī konflikta sākumā skaidru atbalstu Spānijas Republikas valdībai sniedza tikai salīdzinoši tālu esošā Meksika, kas palīdzēja un nereti operēja kā starpnieks ieroču iegādē. Ņemot vērā, ka Eiropas valstis bija oficiāli atteikušās piegādāt kara materiālus Spānijai, republikāņi kļuva atkarīgi no starptautiskām spekulācijām, tirgotāju nereti vecā un pārmērīgi dārgā piedāvājuma. Nozīmīgas problēmas radīja arī skaidra plāna trūkums par prioritāri iegādājamām precēm, tādējādi veicinot republikāņu aģentu nekoordinētu darbību.²⁷⁵

Ārvalstīs iegūtie resursi, par kuriem bieži bija pārmaksāts vairākkārt, nereti drīzāk bija uztverami kā muzeja priekšmeti. Vienlaicīgi nelegālais tirgus nespēja nodrošināt pienācīgu apjomu nepieciešamo kara materiālu, lai samērotu spēkus ar frankistiem, kas saņēma vācu un itāļu moderno tehniku.²⁷⁶ Turklāt lielā militārās tehnikas dažādība un vecums radīja ievērojamus sarežģījumus tās darba kārtības un piemērota apjoma munīcijas krājumu nodrošināšanā.

Jebkādus kara materiālus republikāņi centās iegūt ar visiem iespējamiem līdzekļiem. 1937. gada 15. janvārī laikrakstā “Rīts” parādījās sekojošas rindas: “Jau vairāk kā nedēļu

²⁷² Ibid., 63, 105.

²⁷³ “The Covenant of the League of Nations”, *The Avalon Project*, 2021.02.09., https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp#art16.

²⁷⁴ Jorge, *Inseguridad colectiva*, chap. 4, Kindle.

²⁷⁵ Ángel Viñas, *El escudo de la República: El oro de España, la apuesta soviética y los hechos de mayo de 1937* (Barcelona: Editorial Crítica, 2010), chap. 3, Kindle.

²⁷⁶ Campos, *Armas para la República*, Introducción, Ebook.

amerikāņu avīzes raksta par skandālu ar kara lidmašīnu transportu no Amerikas uz Spāniju, minot par galveno vainīgo kādu Robertu Ūzi. Laikraksti viņu dēvē par “noslēpumaino latvieti” [..].”²⁷⁷ ASV pilsonis latvietis R. Ūze bija pieprasījis atļauju eksportēt kara materiālus uz Spāniju, izmantojot likumā paredzētās tiesības, ko nevarēja liegt ar “morālu embargo”. ASV Valsts departaments 1936. gada decembra beigās bija spiests atļaut latvieša uzņēmumam lidmašīnu fabrikai “Vimalert Co.” piegādāt uz Bilbao lidmašīnas un citus materiālus 2,7 miljonu dolāru vērtībā.²⁷⁸ Precedents izraisīja pretrunīgu vērtējumu ASV, motivējot steidzamības kārtā neitralitātes likumos iestrādāt oficiālu aizliegumu par militārās tehnikas pārdošanu arī valstīm, kurās norisinājās pilsoņu karš. R. Ūza sūtījuma transportēšanu republikāņiem no Ņujorkas centās nodrošināt ar tvaikoni “Mar Cantábrico”, taču frankisti kuģi 1937. gada 8. martā pārtvēra.²⁷⁹

No militārās sacelšanās pirmajām dienām republikāņu pusē karoja vairāki simti ārzemju brīvprātīgo – Tautas olimpiādes (*People's Olympiad*)²⁸⁰ dalībnieki, starp kuriem viena no atpazīstamākajām bija Šveicē dzimuši Klāra Tēlmane, kas iestājās Hosē Buenaventuras Durruti vārdā nosauktajā anarhosindikālistu kolonnā.²⁸¹ K. Tēlmane pārstāvēja gan spāņu, gan ārzemju sievietes karotājas (*milicianas*), kas devās cīnīties kaujās Spānijas pilsoņu kara sākumā. 1936. gada rudenī republikāņi atsauca sievietes no frontes.²⁸²

Ārpus Spānijas konflikts piesaistīja atbalstītājus, kas republikāņu cīņā redzēja iespēju pretoties galēji labēju ideoloģiju izplatībai. Šo fenomenu vairāki pētnieki saistījuši ar jēdzienu – transnacionālā pretošanās, kam bija raksturīga aktīva pretdarbība lielākoties ārpus konkrētu indivīdu dzimtenes.²⁸³ Starp šādām personām bija holandiešu rakstnieks J. Lasts un Viktors Zajka, kuri Spānijā ieradās 1936. gada septembra beigās un pievienojās seržanta Vaskesa paramilitārajam

²⁷⁷ Anrī Grī, “Noslēpumainā miljonāra skandāls USA,” *Rīts*, 1937.15.01., 12. lpp.

²⁷⁸ *Ibid.*; Campos, *Armas para la República*, chap. 11, Kindle.

²⁷⁹ Xosé Manuel Suárez, “La Tragedia del Mar Cantábrico y otros apresamientos navales en la Guerra Civil,” *Drassana*, Núm. 18 (2010), 72–81., <https://raco.cat/index.php/Drassana>

²⁸⁰ Tautas olimpiāde, arī antifašistiskā olimpiāde tika organizēta kā alternatīva 1936. gada olimpiskajām spēlēm Berlīnē Vācijā; spēļu sākums bija paredzēts 19. jūlijā Barselonā, taču militārās sacelšanās dēļ tā nenotika.

²⁸¹ Raan Rein, “The Athletes of Barcelona’s Popular Olympiad,” in *Spain 1936: year zero*, eds. Rein, Thomàs, 48; Vairāk skatīt: Samuel Kruizinga, Christina Diac, Enrico Acciai, Franziska Zaugg, Ginta Ieva Bikse, Olga Manojlovic Pintar, Yaacov Falkov, “For your freedom and ours,” in *Fighters across frontiers: Transnational resistance in Europe, 1936–48*, eds. Robert Gildea, Ismee Tames (Manchester: Manchester University Press, 2020), 12–30.

²⁸² Tomēr bija izņēmuma gadījumi, kad sievietes palika frontē ilgāk; Tremlett, *The International Brigades*, chap. 3, Kindle; Nav zināms precīzs republikāņu pusē karojošo sievietes skaits, bet kā aptuveno skaitu pētnieki minējuši ap 1000; Inbal Ofer, “Women and the Spanish Civil War,” in *Spain 1936: year zero*, eds. Rein, Thomàs, 100.

²⁸³ Robert Gildea, Ismee Tames, “Introduction,” in *Fighters across frontiers*, eds. Gildea, Tames, 2.

(*Sargento Vazquez militia*) grupējumam.²⁸⁴ “Viltus princis rīdzinieks Harijs Domela”²⁸⁵ – ar šādiem virsrakstiem 1927. gadā Latvijas presē popularitāti bija ieguvis vācbaltieša V. Zajkas īstais vārds. H. Domela bija to daudzo transnacionālās pretošanās dalībnieku vidū, kas apstākļu spiesti dzīvoja ārpus dzimtenes. Neilgi pēc ierašanās Spānijā H. Domela uzskatīja, ka militārās apmācības bija nepietiekamas, un centās panākt uzlabojumus, kas aprakstīti arī vācu rakstnieka Spānijas pilsoņu kara dalībnieka L. Renna grāmatā “Der spanische Krieg”.²⁸⁶

Ap to laiku, kad Spānijā kā brīvprātīgie ieradās H. Domela un J. Lasts, PSRS, konstatējot neiejaukšanās pārkāpumus par labu nemierniekiem, nolēma sniegt militāru atbalstu republikāņiem. Par labu “Operācijai X” Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas (VKbP) Centrālās komitejas Politbirojs lēma 1936. gada 29. septembrī.²⁸⁷ Pilsoņu kara pirmos mēnešus PSRS bija saistošs neiejaukšanās piedāvājums, jo tas sniedza pamatojumu, kādēļ tā neatbalstīja Spānijas Tautas fronti. Konflikts ar revolucionāru vardarbību bija ietekmējis padomju ārpolitikas tēlu un tādējādi sākumā radīja satraukumu PSRS politiķos.

Līdz militārajam apvērsumam PSRS Spānijā nebija pat diplomātiskās pārstāvniecības. Tikai 1936. gada 27. augustā Spānijā ieradās Maskavas delegēti diplomāti, kā arī daži militāri padomnieki, to skaitā Jānis Bērziņš (īstajā vārdā Pēteris Ņuzis), bet septembra sākumā PSRS uz Spāniju nosūtīja Aleksandru Orlovu, kam bija jāizveido NKVD (Iekšlietu Tautas komisariāts; *Narodnyj komissariat vnutrennih del*) tīkls.²⁸⁸ Ar tā operēšanu pilsoņu karā tika īstenota PSRS politikai “naidīgu elementu”, bieži revolucionāru ideju atbalstītāju likvidēšana, piemēram, viens no zināmākajiem gadījumiem ir POUM līdera Andreu Nina spīdzināšana un nogalināšana.

PSRS atbalsts republikāņiem nekādā veidā nebija altruistisks. Pēc PSRS tirdzniecības pārstāvja Latvijas teritorijā dzimušā Artūra Staševska ieteikuma 1936. gada oktobrī Spānijas

²⁸⁴ Kruizinga, Diac, Acciai, Zaugg, Bikse, Manojlovic Pintar, Falkov, “For your freedom and ours,” 21.; Jens Kirsten, “Nennen Sie mich einfach Prinz”: das Lebensabenteuer des Harry Domela (Weimar: Stadtmuseum, 2010), 54–55.

²⁸⁵ “Viltus princis rīdzinieks Harijs Domela,” *Pēdējā Brīdī*, 1927.09.07., 7.; H. Domela 1926. gadā izlikās par Prūsijas princi Vilhelmu, iemantojot popularitāti Vācijā un pasaulē. Par savu pieredzi H. Domela sarakstīja grāmatu “Der falsche Prinz”, kas latviski tulkota vien daļēji. Pēc grāmatas motīviem 1927. gadā iznāca filma “Viltus princis”, kurā galveno lomu spēlēja pats H. Domela. Tā bija redzama arī Latvijas kinoteātros. Par vienu no savas dzīves lielākajām traģēdijām H. Domela uzskatīja pilsonības trūkumu, jo Latvijas Neatkarības kara laikā H. Domela karoja Pāvela Bermonta-Avalova komandētajā Rietumu brīvprātīgo armijā, tāpēc kopā ar bermontiešiem bija spiests pamest Latviju. Vairāk par H. Domelas dzīvi skat.: Bikše, “Viltus princis,” 36–40.

²⁸⁶ Visticamāk, kā nevēlama persona Vācijas Demokrātiskajā Republikā H. Domela 1955. gadā izdotajā grāmatā (latviski grāmata tulkota un izdota 1958. gadā ar nosaukumu “Spānijas karš”) aprakstīts ar pseidonīmu “Benno”, H. Domelas oriģinālais vārds atjaunots no manuskripta izdevumā, kas publicēts sākot no 2006. gada; skat. Renn, *Der Spanische Krieg*, Ebook.

²⁸⁷ Miralles, “*Los soviéticos en España, 1936–1939*,” 20.

²⁸⁸ Alpert, *A new international history of the Spanish Civil War*, 50–51.; Miralles, “*Los soviéticos en España, 1936–1939*,” 24.

premjermīnistrs Largo Kavaljero un finanšu ministrs Huans Negrīns pieņēma lēmumu pārvest uz Maskavu Spānijas Bankas zelta rezerves, kuru apjoms sasniedza ap 510 tonnu aptuveni 518 miljonu dolāru vērtībā.²⁸⁹ Šos līdzekļus PSRS apmainīja pret palīdzību republikāņiem. Aptuveni ceturtdaļa atlikušo rezervju palika Parīzē.²⁹⁰

“Operācijas X” ietvaros republikāņu ostās kopumā ienāca 66 kuģi ar kara materiāliem, turklāt vairākums līdz 1937. gada beigām, 1938. gadā – vien 13, bet 1939. gadā – tikai viens kuģis.²⁹¹ Kopumā PSRS piegādāja 347 tankus, 60 bruņumašīnas, četras torpēdu laivas, 648 lidmašīnas, gandrīz 500 tūkstošus šauteņu u. c. kara materiālus.²⁹² Spāņu vēsturnieks Rikardo Miraljes norāda, ka apjoms bija iespaidīgs, taču ievērojami mazāks nekā no Itālijas un Vācijas, par piemēru minot abu valstu nodrošinātās 1522 lidmašīnas.²⁹³ Daļa PSRS piegādātās tehnikas – “Poļikarpova I15”, “I16” lidmašīnas, “T26” tanki u. c. – attiecīgajā laikā bija moderna un kvalitatīva, taču Spāņiju sasniedza arī novecojuši, to skaitā 1870. gadu ražojumi, un grūti operējami ieroči.²⁹⁴

Veiksmīgāku konflikta rezultātu PSRS centās panākt ar militāro padomnieku palīdzību. Kopā ar kara tehniku Spānijā ieradās personāls – artilērijas speciālisti, inženieri, mehāniķi, piloti, tankisti, tulki (vairākumā sievietes²⁹⁵) u. c. Tāpat spāņu piloti guva iespēju piedalīties apmācībās PSRS. Precīzs cilvēku skaits ir strīdīgs, vairākos avotos un literatūrā norādot ap 2000,²⁹⁶ to skaitā identificējams vairāk nekā 20 latviešu (vai ar izcelsmi no Latvijas teritorijas) izcelsmes personas (skatīt 1. pielikuma 1. un 2. tabulu). Krievu vēsturnieks J. Ribalkins min, ka kopumā Spānijas pilsoņu karā republikāņu pusē varēja būt aptuveni 600 PSRS militāro padomnieku un kopā aptuveni 4000 padomju militāro un civilo personu,²⁹⁷ bet “Operāciju X” varēja palīdzēt īstenot līdz pat 10 000 PSRS pilsoņu, to skaitā transportēšanā iesaistītās personas.²⁹⁸

²⁸⁹ Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 8, Ebook, Miralles, “*Los soviéticos en España, 1936–1939*,” 22.; zelts no Madrides pa dzelzceļu transportēts līdz Kartahenai, no kurienes gandrīz 8 tūkstoši kastu pa jūras ceļu aizvestas līdz Odesai, bet tālāk tās ar vilcienu transportētas uz Maskavu. Atstājot Spānijas ostu 25. oktobrī, jau 7. novembrī Maskavā tika parakstīts zelta pieņemšanas akts; Sánchez Asiaín, *La financiación de la Guerra Civil*, 570, 593–594.

²⁹⁰ Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 8, Ebook

²⁹¹ Miralles, “*Los soviéticos en España, 1936–1939*,” 21.

²⁹² Detalizētāk skat. (pieejams Latvijas Nacionālajā bibliotēkā): Miralles, “*Los soviéticos en España, 1936–1939*,” 21.; tādu pašu lidmašīnu skaitu, atsaucoties uz oficiāliem datiem, min arī Rybalkin, *Stalin y España*, 69.

²⁹³ Miralles, “*Los soviéticos en España, 1936–1939*,” 21.

²⁹⁴ Esdaile, *The Spanish Civil War*, 108.

²⁹⁵ Miralles, “*Los soviéticos en España, 1936–1939*,” 44.

²⁹⁶ *Ibid.*, 20.; Alpert, *The Republican Army in the Spanish Civil War*, 225; Casanovas, *España partida en dos*, 92.

²⁹⁷ Savukārt vēsturnieks Aleksandrs Šubins minējis, ka konfliktā piedalījušies aptuveni 3000 padomju pilsoņu; Aleksandr Vladlenovich Shubin, “Vzgljad istorika na Grazhdanskuyu vojnu v Ispanii,” in *RKKA i Grazhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg*, T. 1, 10.

²⁹⁸ Rybalkin, *Stalin y España*, 88, 114.

Līdz atsaukšanai 1937. gada maijā galvenais militārais padomnieks Spānijā bija J. Bērziņš. Viņa darba režīms bija noslogots, satraucoties, kā nezaudēt Madridi, palīdzot izstrādāt militārās operācijas un formēt armijas rezerves, pārbaudot pārējos padomniekus, apmeklējot štābus un fronti, organizējot saziņu, pārliecinot spāņu līderus un rakstot ziņojumus.²⁹⁹ 1936. gada beigās par republikāņu kaujaspējām J. Bērziņš nebija pārāk labās domās, jo visu laiku bijis nepieciešams nodarboties ar pārliecināšanu, arī, ka “Republika jāaizsargā no fašisma”³⁰⁰, jāapgērbj un jāpabaro karavīri, nepieciešams transports u. c., turklāt “vietējie cilvēki ar dažiem izņēmumiem gandrīz neko nedara”³⁰¹, “Centrālās frontes štābs faktiski neko nevada”³⁰², bet padomnieki sarežģītos apstākļos frontē vadījuši brigāžu štābus. Latvieša ieskatos, “bez padomnieka–stūmēja neviena lieta nekustējās uz priekšu”³⁰³, tādēļ J. Bērziņš vairākkārt lūdza papildu darbiniekus dažādiem darbiem, to starpā militārās rūpniecības atbalstam.³⁰⁴

Neilgi pirms atgriešanās PSRS – 1937. gada 6. aprīlī – J. Bērziņš uzsvēra, ka nebija izdevies izveidot labi funkcionējošu armijas pārvaldi un atbrīvot štābu no nodevējiem, turklāt bija nepieciešams ievērojams apjoms kara materiālu. “Es neskatos tik “rožaini” uz perspektīvu,” ziņojumā pauda galvenais militārais padomnieks, jo, viņaprāt, bija gaidāmas “ļoti smagas cīņas, kas prasīs daudz upuru”³⁰⁵. Latvietis informēja arī par savu neapmierinātību ar spāņu valdības politiķiem – reformistiem, kas īstenoja “nodevīgu politiku”, taču saskatīja tautā vēlmi un iespējas uzvarēt, saņemot pienācīgu atbalstu.³⁰⁶ J. Staļina īstenotā masu terora un “Latviešu operācijas” ietvaros 1937. gada 27. novembrī J. Bērziņu arestēja, bet 1938. gada 29. jūlijā nošāva.³⁰⁷ Līdzīgs liktenis – dzīvības zaudēšana padomju diktatora represijās – piemeklēja arī citus Latvijas izcelsmes

²⁹⁹ “Pis'mo glavnogo voennogo sovetnika armii respublikanskoj ispanii Ja. K. Berzina (psevdonim Donicetti) nachal'niku RU RKKK S. P. Urickomu o polozhenii v respublikanskoj armii i rabote sovetskikh voennyh sovetnikov,” in *RKKA i Grazhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg*, T. 1, 106–107; 111.

³⁰⁰ “Pis'mo glavnogo voennogo sovetnika Ja. K. Berzina (Donicetti) nachal'niku RU RKKK S. P. Rickomu o neudovletvoritel'nom sostojanii respublikanskoj armii, neobhodimosti ee reorganizacii i vozmozhnoj pomoshhi so storony SSSR,” 1936.12.12., *RKKA i Grazhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg*, T. 1, 185–186.

³⁰¹ “Pis'mo glavnogo voennogo sovetnika armii respublikanskoj ispanii Ja. K. Berzina (psevdonim Donicetti),” 107.

³⁰² “Pis'mo glavnogo voennogo sovetnika Ja. K. Berzina (Donicetti) nachal'niku RU RKKK,” 184.

³⁰³ *Ibid.*, 186.

³⁰⁴ *Ibid.*, “Pis'mo glavnogo voennogo sovetnika armii respublikanskoj ispanii Ja. K. Berzina (psevdonim Donicetti),” 111.

³⁰⁵ “Pis'mo glavnogo voennogo sovetnika Ja. K. Berzina (Donicetti) v RU RKKK ob obshhej voenno-politicheskoj obstanovke v Ispanii na aprel' 1937 g. 6 aprelja 1937 g Sovershenno sekretno Pis'mo t. Donicetti ot 6 aprelja 1937 g. ob obshhej voenno-politicheskoj obstanovke v Ispanii,” in *RKKA i Grazhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg*, T. 2, 411.

³⁰⁶ *Ibid.*, 412.

³⁰⁷ *RKKA i Grazhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg*, T. 1, 522.

PSRS militāros padomniekus Spānijā, to skaitā Dāvids Beika³⁰⁸, Augusts Bergholcs, Kirils Jansons, Pēteris Pumpurs, Jānis Alfrēds Tiltiņš, Kristaps Salniņš, A. Staševskis.

Pēc J. Bērziņa atsaukšanas galvenie militārie padomnieki Spānijā bija: no 1937. līdz 1938. gadam Grigorijs Šterns, no 1938. līdz 1939. gadam Kuzma Kačanovs.³⁰⁹ Vēsturnieki norāda, ka galvenais PSRS militāro padomnieku nopelns bija atbalsts republikāņu armijas veidošanā, nozīmīgi arī – Madrides aizstāvēšanā no 1936. gada oktobra līdz 1937. gada janvārim, militāru skolu izveidošanā tankistiem, pilotiem, artilēristiem u. c. Alvasetē, Almansā, Arčenā, Barselonā un citur.³¹⁰ Padomju militārpersonas sadarbojās ar spāņu ģenerāļiem un plānoja Haramas, Gvadalaharas, Tervelas kaujas. Arī ņemot vērā, ka PSRS militāro padomnieku darbs bija būtisks vairākās jomās, tomēr šie darbinieki mēdza kļūdīties, pārvērtēt iespējas un izturēties augstprātīgi pret spāņiem, atsevišķi kadri pārmērīgi aizrāvās ar alkoholu, turklāt kopumā padomju personāls sāka sarukt no 1937. gada. Ap 1937. gada augustu arī vairākums padomnieku jau bija devušies prom. Daļa no padomnieku darba tika izplānota Maskavā, turklāt J. Staļina īstenotās represijas varēja palielināt ikdienas spriedzi.³¹¹

Kamēr augsti stāvošie militārie padomnieki saņēma norādes uzturēties tālu no artilērijas uguns, visvairāk Spānijā bojā gāja PSRS pilotu – 77, vēl 22 pazuda bez vēsts.³¹² Padomju aviāciju pārstāvēja arī latvieši A. Bergholcs un P. Pumpurs.³¹³ 1936. gada noslēgumā PSRS padomnieka pienākumus aviācijas jautājumos Jūras spēku un aviācijas ministrijā (*Ministerio de Marina y Aire*) pildīja A. Bergholcs.³¹⁴ Sakaņā ar J. Bērziņa ziņojumu “varas sadales” dēļ kādu brīdi valdījusi spriedze, jo latviešu aviācijas padomnieks vairāku jautājumu risināšanā vēlējies ievērot normatīvus, bet cits aviācijas padomnieks – Boriss Svešņikovs – iebildis pret formāliem atteikumiem un aicinājis ņemt vērā frontes vajadzības. Situācija tikusi atrisināta, un saskaņā ar

³⁰⁸ Represijās D. Beika cieta pēc atgriešanās no ASV, kur uzturējās no 1937. līdz 1938. gadam pēc Spānijas atstāšanas. ASV latvietim “bija jāveic svarīgs partijas Centrālās Komitejas uzdevums – nostiprināt Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas brālīgos sakarus ar ASV Komunistisko partiju”; ASV D. Beika ticis arī ar latviešiem, nodotot laikraksta “Strādnieku Cīņa” izdevniecībai divas Latviju un K. Ulmani nomelnojošas brošūras (izdotas 1938. gadā) ar aicinājumu vērsties pret “fašismu Latvijas ciemos un pilsētās”; Sigurds Ziemeļis, Andrejs Gusevs, *Dāvids Beika* (Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1963), 222–224.

³⁰⁹ Rybalkin, *Stalin y España*, 79.

³¹⁰ Alpert, *The Republican Army in the Spanish Civil War*, 234.; Miralles, “*Los soviéticos en España, 1936–1939*,” 32–33.

³¹¹ Miralles, “*Los soviéticos en España, 1936–1939*,” 33.; Alpert, *The Republican Army in the Spanish Civil War*, 225, 234.; Rybalkin, *Stalin y España*, 86, 98.

³¹² Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 7, Ebook.; Rybalkin, *Stalin y España*, 103.; Alpert, *The Republican Army in the Spanish Civil War*, 234.

³¹³ Vairāk par P. Pumpura, kā arī K. Jansona, K. Salniņa pieredzi Spānijā skat.: Riekstiņš, *Pulkvedis Hulio*, 1–104.

³¹⁴ *Ibid.*, 52.

norādēm no Maskavas A. Bergholcam uzdots palīdzēt mobilizēt rūpniecību un organizēt lidlaukus un loģistiku.³¹⁵

Iespējams, A. Bergholcs radījis pret sevi nepatiku ar izteikumiem par lidotāju glēvumu un nespēju cīnīties.³¹⁶ Labāk ieredzēts bija P. Pumpurs, kurš pildīja militārā padomnieka funkcijas aviācijas iznīcinātāju grupā. Amata uzdevumos ietilpa atvesto padomju lidmašīnu samontēšana, kaujasspējīgas vienības izveide un komandēšana, pilotu apmācība, P. Pumpurs arī izstrādāja un pilnveidoja kaujas taktiku. Latvietis pats piedalījās gaisa kaujās, kopā nolidojot ap 250 stundu.³¹⁷ Laikabiedri un vēsturnieki novērtējuši P. Pumpura ieguldījumu Madrides aizstāvēšanā un iznīcinātāju grupas izveidē.³¹⁸ Vienlaicīgi PSRS pārstāvji izmēģināja militāro tehniku un informēja par nepieciešamībām, piemēram, “Pumpurs uzskata, ka nevar atteikties no I15, jo I16 to neaizstāj. Viņš uzskata, ka lietderīgāk būtu I15 nedaudz pārtaisīt, lai palielinātu tā ātrumu un uguns jaudu, bet ne uz manevrēšanas spēju zuduma un papildu nobraukuma rēķina pēc nosēšanās”³¹⁹.

Iespējams, ar Latviju saistāms arī Aleksandrs Šukajevs, kuru frankisti pēc lidmašīnas avārijas nosēšanās saņēma gūstā 1936. gada 4. decembrī. Pratināšanās padomju lidotājs novērotājs centās maldināt frankistus, neatklājot militāros noslēpumus un apgalvojot, ka Spānijā bija ieradies nesen kā latviešu mehāniķis. No A. Šukajeva ziņojuma noprotams, ka tā autors neprata latviešu valodu. Gūstekņu apmaiņas veidā 1937. gada jūnijā padomju pilsonis atbrīvots.³²⁰

Līdzīgi kā P. Pumpurs, popularitāti un atpazīstamību Spānijā ieguva arī P. Tiltiņš. Pēc ierašanās Kartahenas ostā 1936. gada 13. oktobrī P. Tiltiņš un citi padomju speciālisti ar atvestajiem T-26 tankiem devās uz apmācību centru Arčenā, kur latvietis iesaistījās mācību, to skaitā par PSRS vēsturi, organizēšanā.³²¹ Pavisam drīz – 1936. gada 29. oktobrī – P. Tiltiņa vadībā

³¹⁵ “Pis'mo glavnogo voennogo sovetnika armii respublikanskoj ispanii Ja. K. Berzina (psevdonim Donicetti),” 109–110.

³¹⁶ “Doklad voennogo komissara shtaba VVS I. S. Gal'ceva o politiko-moral'nom sostojanii lichnogo sostava Ne pozzhe 13 ijunja 1937 g. c Doklad komissara t. Gal'ceva o politiko-moral'nom sostojanii lichnogo sostava aviacii,” in *RKKA i Grazhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg*, T. 3, 155.–156.

³¹⁷ Riekstiņš, *Pulkvedis Hulio*, 84.; Rybalkin, *Stalin y España*, 103.

³¹⁸ Riekstiņš, *Pulkvedis Hulio*, 77., 84.; *RKKA i Grazhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg*, T. 1, 536.

³¹⁹ “Doklad aviacionnogo sovetnika P. A. Alekseeva v ru rkka o taktiko-tehnicheskikh karakteristikah sovetskikh voennyh samoletov i merah po likvidacii vyjavlennyh v boevyh uslovijah nedostatkov 25 dekabrja 1936 g. Sovershenno sekretno Doklad kombriga t. Alekseeva,” in *RKKA i Grazhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg*, T. 1, 209.

³²⁰ “Doklad oruzhejnogo мастера A.A. Shukaeva o prebyvanii v plenu u frankistov s 4 dekabrja 1936 po 30 maja 1937 g. 26 ijunja 1937 g. Doklad starshego pul'mastera Shukaeva Aleksandra Alekseevicha o prebyvanii ego v plenu u Franko s 4 dekabrja 1936 g. po 30 maja 1937 g.,” in *RKKA i Grazhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg*, T. 3, 337–342.

³²¹ “Doklad komandira tankovoj roty P. M. Armana o boevoy rabote respublikanskih tankov v Ispanii Ne ranee 17 nojabrja 1936 g. a O boevoy rabote respublikanskih tankov v Ispanii,” in *RKKA i Grazhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg*, T. 2, 241–245.

tanku rota devās kaujā tuvu Sesenjai Madrides apkārtnē. Tomēr vienībai nesevoja kājnietki, tāpēc pēc izlaušanās ienaidnieka aizmugurē tanki bija spiesti atgriezties. Pirmajā kaujā latvietis guva apdegumus.³²² J. Bērziņš novērtēja tautieša drosmi, atzīstot – “ja mums izdosies viņu nosargāt, tad viņš būs izteikti vērtīgs komandieris mūsu vienību apmācībā”³²³. Pēc piedalīšanās vairākās kaujās P. Tiltiņš 1936. gada beigās komandēja uz Valensiju, kur bija nepieciešams organizēt militārās tehnikas ražošanu, bet drīz pēc tam latvietis atgriezās PSRS.³²⁴

PSRS iesaistījās arī Internacionālo brigāžu veidošanā. Saskaņā ar tās kontrolētās Komunistiskās Internacionāles 1936. gada 18. septembra lēmumu tika uzsākta ārvalstu brīvprātīgo vervēšana. Galvenais rekrutēšanas centrs atradās Parīzē, un no Francijas Komunistiskās partijas nāca arī viena no būtiskākajām personām Internacionālo brigāžu veidošanā – to politiskais komisārs franču komunisti Andrē Martī. Tāpat nozīmīga loma bija vienību inspektoram itāļu komunistam Luidži Longo (Spānijā arī *Gallo*). Savukārt vietējās komunistu partijas daudzviet pasaulē sniedza palīdzību brīvprātīgo vervēšanā, tādēļ likumsakarīgi, ka vairāk nekā puse Internacionālo brigāžu cīnītāju bija šīs ideoloģijas piekritēji, taču kopumā šo vienību sastāvā atradās dažādu rasu, ideju, reliģiju atbalstītāji, tāpat arī avantūristi, “glēvuļi, psihopāti un izvarotāji”³²⁵.

Nozīmīgi, ka dažādu valstu komunistiskās partijas palīdzēja cita citai. Piemēram, Polijas Komunistiskā partija sadarbojās ar čehoslovāku un arī austriešu komunistiem.³²⁶ Čehu vēsturnieks Vladimirs Nalevka norāda, ka komunistu darbībā bija novērojams motīvs ne tikai atbalstīt demokrātiju vai “komunisma uzvaru”, bet arī veicināt partijas biedru pieredzi ielu cīņās un sagatavotību vēlāku instrukciju sniegšanai “proletariāta revolūcijas slepenai sagatavošanai” savās valstīs.³²⁷

Kopumā Internacionālajās brigādes bija iesaistīti ap 35 000 cilvēku no vairāk nekā 50 pasaules valstīm.³²⁸ Eiropā augošā antisemitisma dēļ republikāņu pusē karoja arī ievērojams skaits

³²² Rybalkin, Stalin y España. P. 105.; Anatolijs Novaks, A. “Pols Armāns (Pēteris Tiltiņš),” 1965.23.08, Tulkojis R. Lācis, R. Rudušas personīgais arhīvs, 23. lp.

³²³ “Pis'mo glavnogo voennogo sovetnika armii respublikanskoj ispanii Ja. K. Berzina (psevdonim Donicetti),” 110.

³²⁴ “Zapiski kapitana A. Ju. Novaka s opisaniem nekotoryh jepizodov boevoy raboty tankistov, Ne ranee 1 dekabreja 1937 g. a, Neskol'ko boevyh jepizodov (zapiski kapitana t. Novak),” in *RKKA i Grazhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg.*, T. 2, 268.

³²⁵ Tremlett, *The International Brigades*, Introduction, Kindle.

³²⁶ Jan Stanislaw Ciechanowski, “La participación de ciudadanos polacos y de origen polaco en las Brigadas Internacionales,” in *Al lado del gobierno republicano*, coord. Requena Gallego, Eiroa, 98.

³²⁷ Vladimir Nalevka, “Los voluntarios checoslovacos: su contribución y su perfil político,” in *Al lado del gobierno republicano*, coord. Requena Gallego, Eiroa, 137–138.

³²⁸ Navarro Comas, “La política anglo-francesa,” 171.; Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 8, Ebook.; D. Tremlett rēķinājis, ka no aptuveni 60 “suverēnām (vai lielākoties neatkarīgām) valstīm 1936. gadā, un vairāk nekā 80 no mūsdienu valstīm”; Tremlett, *The International Brigades*, Introduction, Kindle.

ebreju no dažādām valstīm. Jāatzīmē, ka aptuveni astoņi tūkstoši³²⁹ ārzemnieku, kas ieradās republikāņu pusē, nonāca arī spāņu vienībās, tādēļ, pētot kādu tautību vai valstspiederīgos, kopējā skaitā varētu būt iekļautas arī tādas personas, kas, iespējams, nekad nekaroja Internacionālajās brigādēs. Visvairāk brīvprātīgo bija no Francijas – ap 9000,³³⁰ ievērojams skaits bija arī no Vācijas – ap 3000,³³¹ ap 4300 personu no Itālijas, vairāk nekā 3000 no ASV, gandrīz 2500 no Lielbritānijas,³³² ap 2500 no Beļģijas, vairāk nekā 1300 no Dienvidslāvijas,³³³ aptuveni 1000 no Kubas.³³⁴

Konfliktā piedalījās aptuveni 4500 poļu, 2200 čehoslovāku un 450 bulgāru.³³⁵ No ievērojamā skaita poļu Internacionālajās brigādēs aptuveni četras piektdaļas ieradās nevis no Polijas, bet citām valstīm – lielākoties Francijas, kur šie brīvprātīgie dzīvoja pārsvarā ekonomisku iemeslu motivēti.³³⁶ No Latvijai tuvāka reģiona republikāņu pusē karoja arī, piemēram, ap 500 zviedru³³⁷ un vairāk nekā 200 somu.³³⁸ Precīzu skaitli noteikt bijis grūti arī igauņiem, kuru situācija bija līdzīga kā Latvijai – igauņi uz Spāniju devās no Igaunijas, citām Eiropas valstīm, PSRS un arī ASV. Laika gaitā izskanējušas pat versijas – ap 200 līdz 300 dalībnieku, tomēr detalizētāki pētījumi ļāvuši izveidot personu sarakstu, kas iekļāva gandrīz 100 igauņu.³³⁹ Konfliktā republikāņu pusē piedalījušies arī ap 100 lietuviešu.³⁴⁰

Dažādu tautību griezumā pētniekus interesējis brīvprātīgo sociālais portrets. Piemēram, apkopojot un analizējot personu datus par gandrīz četriem tūkstošiem francūžu,³⁴¹ R. Skutelski raksturoja, ka vidējais brīvprātīgais bija 29 gadus un deviņus mēnešus vecs, vairāk nekā pusei no

³²⁹ Ibid., chap. 46., Kindle.

³³⁰ Antoine Prost, “Préface,” in Skoutelsky, *L'espoir guidait leurs pas*, 12.

³³¹ Claudia Honefeld, “Brigadistas alemanes: Biografías entre la represión y la resistencia,” in *Las Brigadas Internacionales: nuevas perspectivas en la historia de la Guerra Civil y del exilio*, coords. Josep Sánchez Cervelló, Sebastià Agudo (Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, Publicacions URV, 2015), 60–61.

³³² Baxell, *British Volunteers in the Spanish Civil War*, 24.

³³³ Casanovas, *España partida en dos*, 99.; citur minēti ap 2400 britu brīvprātīgo; Enrique Moradiellos, “La embajada en Gran Bretaña durante la Guerra Civil,” in *Al servicio de la República Diplomáticos y Guerra Civil*, dir. Viñas, 112.

³³⁴ Victor Pina Tabío, “Apoyo internacionalista de Cuba a la República española,” in *Las Brigadas Internacionales: nuevas perspectivas*, coords. Sánchez Cervelló, Agudo, 135.

³³⁵ Eiroa, Requena, “Introducción”, 14.

³³⁶ Ciechanowski, “La participación de ciudadanos polacos,” 94.

³³⁷ Benito Peix Geldart, “La vuelta a casa de los voluntarios suecos,” in *Las Brigadas Internacionales: nuevas perspectivas*, coords. Sánchez Cervelló, Agudo, 396.

³³⁸ Tomēr vairāk nekā puse somu rezidēja ASV un Kanādā; Jyrki Juusela, *Suomalaiset Espanjan sisällissodassa 1936–1939* (Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, 2003), 416.

³³⁹ Pieejams saraksts ar 92 personām, taču pētnieks raksturojis, ka tas varētu būt nepilnīgs; Ohmann, “Hispaania kodusõjas (1936–1939) osalenud eestlaste arv”.

³⁴⁰ Torre Sanclemente, “Baltijas loma Internacionālajās brigādēs,” 96.

³⁴¹ Minēts precīzs skaitlis – 3910 personas.

aplūkotajām personām esot vecuma grupā no 26 līdz 34 gadiem.³⁴² Vairākums francūžu, līdzīgi kā briti, nāca no urbānas vides, 64,9 % no Francijas bija strādnieki, visplašāk pārstāvot metalurģijas un celtniecības jomas.³⁴³ Līdzīgas tendences bija vērojamas arī Lielbritānijas kontekstā, aplūkojot datus par gandrīz 1300 personu, – pilsoņu kara dalībnieki lielākoties bija strādājuši ražošanas un celtniecības, transporta un tirdzniecības nozarēs.³⁴⁴ Likumsakarīgi kopējai ārvalstu brīvprātīgo situācijai Internacionālajās brigādēs – lielākā daļa personu no Francijas (ap 60 %) bija komunisti vai viņu simpatizētāji, bet sociālisti – vien ap 200.³⁴⁵ Komunistiskās partijas atbalstītāji dominēja arī Lielbritānijas brīvprātīgo vidū, kas visaktīvāk uz Spāniju devās 1936. gada decembrī un 1937. gada janvārī. Visvairāk britu, kas iesaistījās konfliktā, bija vīrieši vecumā no 21 līdz 35 gadiem, bet visbiežāk pārstāvētais vecums bija 23 gadi.³⁴⁶

Austrumeiropiešiem legālu dokumentu saņemšana un izklūšana no valsts, lai dotos uz Spāniju, nereti sagādāja grūtības, tādēļ varas iestādēm nācās norādīt citus iemeslus, piemēram, 1937. gada vasarā vairāki bulgāru brīvprātīgie kā izceļošanas iemeslu minēja Pasaules izstādes Parīzē apmeklēšanu, tāpat populārs iemesls bija studijas Čehoslovākijā.³⁴⁷ Turpmākais ceļš uz Spāniju veda pa jūras ceļu vai sauszemi, nereti pāri Pireneju kalniem nelegāli šķērsojot Francijas robežu. Daudziem nonākšana konfliktā ierautajā valstī sagādāja grūtības un piedzīvojumus, bet citi tur tā arī nenonāca, piemēram, pēc frankistu torpedēšanas 1937. gada 31. maijā nogrima brīvprātīgo transportēšanas kuģis, nogalinot vairāk nekā 50 karotgribētāju.³⁴⁸

Ja izdevās nokļūt Spānijā, tālākais ceļš bija jāveic līdz Internacionālo brigāžu centram Alvasētē,³⁴⁹ kur pirmie brīvprātīgie ieradās 1936. gada 14. oktobrī.³⁵⁰ Tā bija no loģistikas viedokļa izdevīga vieta Internacionālo brigāžu centram, tomēr apmācības pamazām tika nodrošinātas arī Alvasētes apkārtnē, piemēram, Almansā, Činčiljā, Kaudetē, Madrigrerasā u. c.³⁵¹ Arī ņemot vērā, ka republikāņi sirsnīgi sagaidīja ārzemniekus, pirmo atbraukušo brīvprātīgo apstākļi bija grūti, vēl

³⁴² Skoutelsky, *L'espoir guidait leurs pas*, 141.

³⁴³ Ibid., 144–145, 166–167.; Baxell, *British Volunteers in the Spanish Civil War*, 18.

³⁴⁴ Baxell, *British Volunteers in the Spanish Civil War*, 21–22.

³⁴⁵ Skoutelsky, *L'espoir guidait leurs pas*, 154, 160.

³⁴⁶ Baxell, *British Volunteers in the Spanish Civil War*, 11.–17.

³⁴⁷ Dragomir Draganov, “Los búlgaros en las Brigadas Internacionales,” in *Al lado del gobierno republicano*, coord. Requena Gallego, Eiroa, 162–163.

³⁴⁸ Tremlett, *The International Brigades*, chap. 35, Kindle.

³⁴⁹ 1938. gada aprīlī Internacionālo brigāžu centrs pārvietots uz Barselonu.

³⁵⁰ Alberto Reig Tapia, “Prólogo,” in *Las Brigadas Internacionales: nuevas perspectivas*, coords. Sánchez Cervelló, Agudo, 12.

³⁵¹ Jaume Claret, *Breve historia de las Brigadas Internacionales* (Madrid: Los Libros De La Catarata, 2017), chap. 1, Ebook.; Crusells, *Las Brigadas Internacionales en la pantalla*, 92.

nepiemēroti topošo karotāju masveidīgai uzņemšanai. Tāpat trūka piemērota, vienota apģērba, bet pieejamā pārtika nereti bija nepierasta, kas attiecīgi varēja izraisīt veselības problēmas.

Padziļināti aplūkojot Internacionālās brigādes, bija vērojamas daudzas problēmas, tomēr vienībām bija lieli panākumi propagandā, atspoguļojot starptautisku solidaritāti ar republikāņiem. Pirmā uz fronti devās 11. Internacionālā brigāde, kuras sastāvā bija četri bataljoni, no kuriem vienā dominēja vāciski runājošie, otrā – franciski, trešā – itāliski, ceturta – poliski. Starptautiskā formējuma dažādas apakšvienības pieņēma populāru kreiso, liberālo politiķu un personību, notikumu vai simbolu nosaukumus, piemēram, 1936. gada novembrī 11. Internacionālajā brigādē bija vācu komunistu Edgara Andrē vārdā nosauktais bataljons, Franču revolūcijas laikā izveidotās Francijas galvaspilsētas pašpārvaldes – Parīzes komūnas – bataljons, itāļu politiķa un varoņa Džuzepes Garibaldi bataljons un Parīzes komūnas komandiera poļu aristokrāta un 19. gadsimta karavīra Jaroslava Dombrovska vārdā nosauktais bataljons. Brigādes komandieris bija Emīls Klebers (īstajā vārdā Manfrēds Šterns) – ebreju ģimenē dzimusi PSRS militārpersona un spiegs ASV.³⁵²

Kara laikā Internacionālās brigādes vairākkārt tika pārformētas, arī savstarpēji starp tām mainot bataljonus. No Internacionālo brigāžu izveides līdz to atsaukšanai no frontes kaujās piedalījās 11., 12., 13., bieži Francijas valsts himnas – Marseljēzas – vārdā sauktā 14. un ASV prezidentu Abrahama Linkolna un Džordža Vašingtona jeb Linkolna–Vašingtona vārdā dēvētā 15. Internacionālā brigāde, 129. un 150. Internacionālā brigāde. Viena no pārstrukturizācijām notika, piemēram, 1937. gada pavasarī, kad bija centieni vienādot vienību sastāvu pēc tautībām, 11. Internacionālo brigādi veidojot lielākoties vācisku, 12. – itālisku, 14. – francisku, 15. – angļu.³⁵³

Līdz ar minētajām vienībām pilsoņu kara laikā tika izveidotas arī artilērijas grupas. Piemēram, 1937. gada vasarā vairāki latvieši pēc ierašanās Alvasētē tika iedalīti 1. Slāvu smagās artilērijas divizionā (*Primero Grupo Eslavo de Artilleria Pesada*), kura formēšana un apmācības notika Almansā.³⁵⁴ No PSRS atbraukušais Arnolds Eglītis nokļuva 3. artilērijas divizionā, ko sāka komandēt no 1938. gada 23. jūnija,³⁵⁵ tomēr visu deviņu Andalūzijas frontē pavadīto mēnešu laikā

³⁵² Tremlett, *The International Brigades*, chap. 7, 8, Kindle.; Crusells, *Las Brigadas Internacionales en la pantalla*, 114–115.

³⁵³ Tremlett, *The International Brigades*, chap. 12, Kindle.; izmaiņas iespējams aplūkot, piemēram, Crusells, *Las Brigadas Internacionales en la pantalla*, 113–137.

³⁵⁴ Žanis Grīva, “Spānija liesmās,” no *Viva república!*, sast. Lācis, 32.

³⁵⁵ “Eglit Arnol”d Karlovich”, 1927–1940, LNA LVA, PA-54–1–10246, LNA LVA, Rīga, 64. lp.

A. Eglītis kopā ar divizionu nebija piedalījies nevienā kaujā, veicot tikai “parastu artilērijas apšaudīšanos”³⁵⁶.

Neņemot vērā Komunistiskās Internacionāles aicinājumu doties uz Spāniju tikai ar militārām priekšzināšanām, pietiekami daudzi ieradās bez šādas pieredzes vai jebkādam spāņu valodas zināšanām. Dažādu tautību pārstāvju klātbūtnes dēļ komunicēt savā starpā nebija vienkārši. Ārzemnieku vidū visplašāk zinātā valoda bija franču, bet populārākās valodas savstarpējai saziņai bija arī angļu, itāļu, poļu un vācu. Cenšoties uzlabot komunikācijas iespējas, jaunatbraucēji tika grupēti pēc valodām, tomēr bija gana daudz apakšvienību ar dažādu tautību karavīriem.³⁵⁷

Apmācību laikā Internacionālo brigāžu dalībnieki saņēma sešas pesetas dienā, bet, dodoties uz fronti, apmaksā sasniedza 10 pesetas. Ar 1937. gada janvāri alga tika ievērojami diferencēta atkarībā no dienesta pakāpes, piemēram, kapteinis nedēļā varēja saņemt nedaudz vairāk par 300 pesetām.³⁵⁸ Igaunu pētnieks Valdurs Ohmanns uzsvēra, ka kara sākumā pirms pesetas deflācijas Igaunijas algu līmenī samaksa bija ļoti pieklājīga, izdevīga jūrniekiem, kas bija strādājuši uz igauņu kuģiem.³⁵⁹

Pirmā saformētā Internacionālā brigāde devās kaujās naktī uz 1936. gada 9. novembri, tikai dažas nedēļas pēc pirmo brīvprātīgo ierašanās. Apmācības bija nepietiekamas ne tikai pašā sākumā, bet līdz pat brīdim, kad pēdējie ārvalstnieki ieradās Spānijā, lai pieteiktos dalībai starptautiskajā formējumā. Gan ņemot vērā militārās sagatavotības trūkumu, gan izvēli Internacionālās brigādes izmantot kā triecienvienības, turklāt bieži bez pietiekama artilērijas atbalsta, kā arī dalību visās lielākajās kaujās, tās cieta ievērojamus personālsastāva zaudējumus. Aptuvenais kritušo skaits varēja sasniegt pat 10 tūkstošus,³⁶⁰ apcietināto, dezertieru un pazudušo skaits – ap 7 tūkstošiem.³⁶¹ Nespējot nodrošināt pietiekamu ārzemnieku daudzumu, no 1937. gada pavasara vienībās sāka uzņemt arī spāņus, kuru skaits gada beigās jau pārsniedza vairāk nekā pusi no brigāžu sastāva.³⁶² Sākotnēji Internacionālajām brigādēm bija zināma autonomija, bet 1937. gada 27. septembrī tās integrēja republikāņu armijā.

³⁵⁶ Ibid., oriģināls krievu valodā, tulkojums no: “Latvijas cīnītāji Spānijā”, 1966, LNA LVA, PA-200–6–75, 166.–167. lp.

³⁵⁷ Tremlett, *The International Brigades*, chap. 7, Kindle.; Crusells, *Las Brigadas Internacionales en la pantalla*, 100.

³⁵⁸ Crusells, *Las Brigadas Internacionales en la pantalla*, 100–101.

³⁵⁹ Ohmann, “Hispaania kodusõjas (1936–1939) osalenud eestlaste arv”.

³⁶⁰ Claret, *Breve historia de las Brigadas Internacionales*, chap. 2, Ebook.; Casanovas, *España partida en dos*, 99.

³⁶¹ Claret, *Breve historia de las Brigadas Internacionales*, chap. 1, Ebook.

³⁶² Ibid.

Ne visi ārzemnieki morāli bija karotspējīgi, bet daudzi vienkārši nebija paredzējuši ilgu uzturēšanos Spānijā, tāpēc izplatījās dezertēšana, pret kuru Internacionālo brigāžu vadība centās cīnīties ar cietumu, soda u. tml. vienību, darba nometņu palīdzību, bet smagākajos gadījumos – ar nošaušanu. Internacionālajās brigādēs projicējās PSRS vadības tieksme savā vidū saskatīt ienaidniekus – “trockistus”, “provokatorus”, spieģus, kā arī tā bija auglīga vide agrāku savstarpēju konfliktu vardarbīgai atrisināšanai. Tikmēr no PSRS ieradušos pārstāvjus nodarbināja jautājums, vai censties “saglabāt kadrus vai tos norūdīt kaujās”³⁶³.

Par disciplīnas un pavēļu ievērošanu, morāli, tai skaitā propagandu, politisko izglītošanu un kultūras pasākumiem atbildīgie vienībās bija politiskie delegāti un politikomisāri, kas bieži bija dažādu tautību komunisti. Faktiski šāds amats bija visā Spānijas Republikas armijā kara laikā, turklāt minēto darbinieku pienākumos ietilpa arī dažādas tematikas mācību grupu organizēšana, sienas avīžu un vienību laikrakstu izdošana.³⁶⁴ Kaujasspēju uzlabošanai un stiprināšanai republikāņu armijā 1936. gada beigās PSRS padomnieki atzīmēja, ka bija nepieciešams no PSRS sūtīt pieredzējušus instruktorus un komandierus.³⁶⁵

Vairāki latvieši no PSRS nereti norādīja, ka ieradās Spānijā kā brīvprātīgie.³⁶⁶ Līdzīgus pamatojumus sniedza arī vairāki konflikta dalībnieki – dienvidslāvi no PSRS. Horvātijas vēsturnieks Vjerans Pavlakovičs atzīmē, ka būtu nepareizi šādas personas raksturot kā brīvprātīgos, arī ņemot vērā, ka kāds to varēja uzskatīt par pagodinājumu un aicinājumu, jo piedalīties konfliktā pavēlēja Komunistiskā Internacionāle un Dienvidslāvijas Komunistiskā partija.³⁶⁷

Latvietis Augusts Ratnieks strādāja Maskavā Vissavienības Lauksaimniecības elektrifikācijas institūtā, kad sarunās ar kolēģiem apsprieda vēlmi piedalīties konfliktā, un iestādes partijas sekretārs 1937. gada aprīļa sākumā A. Ratnieku informēja: “Nupat piezvanīja no partijas Maskavas pilsētas komitejas un lika Tev ierasties pēc šādas adreses.”³⁶⁸ Sekojot norādēm, A. Ratnieks nonāca kādā privātā dzīvoklī, kur sastapa trīs personas, kas sāka runāt latviski, taču “pēdējos gadus tomēr neesmu latviski nemaz runājis, un tāpēc saku, ka vairāk esmu pieradis pie

³⁶³ Pavlakovič, *Yugoslavs in the Spanish Civil War*, 63.

³⁶⁴ Alpert, *The Republican Army in the Spanish Civil War*, 187, 190.

³⁶⁵ “Doklad voennyh sovetnikov K. A. Mereckova i B. M. Simonova nachal'niku RU RKKK S. P. Urickomu o voenno-organizacionnoj rabote v respublikanskoj armii za period s 18 po 26 nojabrja 1936 g., ne ranee 26 nojabrja 1936 g. a, Doklad tt. Mereckova i Simonova,” *RKKA i Grazhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg*, T. 1, 168.

³⁶⁶ Piemēram, V. Vecgailis, A. Ratnieks.

³⁶⁷ Pavlakovič, *Yugoslavs in the Spanish Civil War*, 37.

³⁶⁸ Ratnieks, “Sapieru dienestā Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 1. lp.; Publicētajā versijā daļa par zvanu un attiecīgu tālāku sarunu ir izlaista; Augusts Ratnieks, “Sapieru dienestā Spānijā,” no *Latvijas cīnītāji Spānijā*, red. Ziemeļis, 404.

krievu valodas”³⁶⁹. No sarunu biedriem A. Ratnieks saņēma jautājumu par vēlmi strādāt ārzemēs, bet “no neparastās atmosfēras, kādā notiek saruna, un negaidītā jautājuma esmu drusku samulsis. Brīdi padomājis atbildu: – Acīmredzot runa iet par Spāniju, ja tā, tad tiešām tāda vēlēsianās man ir, labprāt piedalītos kā brīvprātīgais karā pret fašismu.”³⁷⁰

Komunistiskās Internacionāles Latvijas sekcijas daļa vervēja dalībniekus Spānijas pilsoņu karā, piemēram, R. Lācim³⁷¹ piedalīties konfliktā piedāvāja Rūdolfis Salna, tomēr konkrētus norādījumus latviešu darbībai Spānijā no Latvijas Komunistiskās partijas vadības R. Lācis nesaņēma.³⁷² Pēc vienošanās par iesaisti Komunistiskās Internacionāles izpildkomitejas kadru daļa kārtoja nepieciešamos dokumentus, Aleksandra Berezina (Spānijā – Klaudijs Čispa) gadījumā vēlāk sniedzot raksturojumu, ka latvieti komandējuši darbā ārvalstīs (“byl nami komandirovan”) līdz atgriešanās datumam 1939. gada 14. aprīlī.³⁷³ Nereti dokumentos lietots šifrējums, ka no PSRS personas nosūtītas uz valsti “A”.³⁷⁴ Savukārt kadru daļa lūdza MOPR Centrālajai komitejai piešķirt līdzekļus komandēto personu sievām, piemēram, Milda Vecgaile saņēmusi 650, Estere Vulfsonē (R. Lāča sieva) – 400, bet Zinaīda Ratniece – 750 rubļus mēnesī.³⁷⁵ Par darbību Spānijā bija jāsniedz ziņojumi – R. Lācis saņēma ieteikumu tos sūtīt ar Komunistiskās Internacionāles pārstāvja starpniecību.³⁷⁶

Saskaņā ar dokumentiem bija konstatējama rūpīga varas iestāžu iesaiste, plānošana un sagatavošanās pat konkrētiem uzdevumiem Spānijā. Voldemārs Vecgailis par došanos uz Spāniju 1937. gada sākumā runājis ar Komunistiskās Internacionāles pārstāvi, bet aprīļa beigās kopā ar A. Ratnieku piedalījies apmācībās, pēc kurām saņēma atzinumu par spēju komandēt sapieru

³⁶⁹ Ratnieks, “Sapieru dienestā Spānijā”, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 1. lp.

³⁷⁰ Ibid., 1.–2. lp.

³⁷¹ R. Lācis saskaņā ar paša sniegtajiem datiem bijis Latvijas Komunistiskajā partijā no 1921. gada, taču dokumentāri pierādījumi bijuši par dalību no 1925. gada, tāpēc dažādos avotos gadi nesakrīt. Dažviet rakstīts, ka bijis LKP biedrs no 1921. gada, bet PSRS Komunistiskās partijas biedrs no 1925. gada. 1927.–1928. gadā Latvijā bijis obligātajā militārajā dienestā; īsu laiku no 1929. gada bijis Latvijas Universitātes students; 20. gadu beigās vairākkārt apcietināts, 1930. gada jūlijā nelegāli šķērsojis Latvijas–PSRS robežu, pēc tam dzīvojot PSRS; “Vilks Rudol'f Janovich”, 1930–1942, LNA LVA, PA-54–1–2029, 4., 17., 20., 26., 32., 44., 45a, 49.–51a. lp. R. Lācis rakstīja: “Es biju gan smagi strādājis, gan cietis bezdarbu, trūkumu. Mani nekārdināja viegla dzīve. Kad pienākums prasīja, es, ne mirkli nešaubīdamies, biju atstājis ģimeni, kura man bija tik dārga. Es biju iemācījies svētu turēt savu komunistu pārliecību, kad biju ticis arestēts, tiesāts, turēts cietumā”; R. Lācis analizēja arī savu psiholoģisko stāvokli, aprakstot, ka guvis pārliecību, ka politisko uzskatu dēļ nebaidījās un bija gatavs arī mirt Spānijā; Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 54., 70. lp.

³⁷² Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 7.–10. lp.

³⁷³ “Berezin Aleksandr Karlovich”, 1937–1940, LNA LVA, PA-54–1–860, 24. lp.

³⁷⁴ Skat., piemēram, “Eglīt Arnol'd Karlovich”, 1927–1940, LNA LVA, PA-54–1–10246, 91. lp.

³⁷⁵ “Vecgajl Vol'demar Jur'evich”, 1937–1943, LNA LVA, PA-54–1–1952, LNA LVA, Rīga, 18. lp.; “Vilks Rudol'f Janovich”, 1930–1942, LNA LVA, PA-54–1–2029, 51. lp.; “Ratniek Avgust Tenisovich”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54–1–7862, 20. lp.

³⁷⁶ Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 10. lp.

bataljonu.³⁷⁷ 1937. gada janvārī un februārī apmācībās bija piedalījies arī R. Lācis, aprīlī – Rūdolfs Gailītis, augustā – Žans Ozols.³⁷⁸

PSRS A. Berezinam izsniegta Čehoslovākijas pase ar Miroslava Gocaka (citur Mirosļavs Hozaks)³⁷⁹, A. Eglītim ar – Arnosta Bateka³⁸⁰, R. Lācim – ar Františka Nedvideka (citur Ludvigs Pletihs)³⁸¹, A. Ratniekam – ar Bartoša Ludeka³⁸², Voldemāram Vecgailim – ar Vladimira Mačaka (citur Vladimirs Maceks)³⁸³ vārdu, kā arī ceļam nepieciešamie līdzekļi dažādās valūtās.³⁸⁴ Pirms došanās latviešiem bija jāparaksta solījums izpildīt noteiktas darbības, piemēram, noliegt jebkādu saistību ar Komunistisko Internacionāli un atrašanos PSRS, nesarakstīties ar nevienu PSRS un nevienu neinformēt par savu atrašanās vietu,³⁸⁵ palikt nozīmētajā vietā līdz atsaukšanai, rādīt piemēru citiem karavīriem u. c.³⁸⁶ Šī acīmredzot bija vispārpieņemta PSRS prakse, jo līdzīgus solījumus parakstīja arī igauņi.³⁸⁷

Maskēšanos bija jāievēro arī ceļā uz Spāniju, piemēram, V. Vecgailis aprakstījis: “Mēs esam dažādi ģērbusies, mūsu ceļu somās ir dažādi ārzemēs iegādāti ceļa piederumi. Visus mūs tomēr samulsināja kāds sīkums: kājās mums visiem ir vienādas krāsas un viena fasona dzeltenas Ļeņingradas apavu fabrikā “Skorohod” izgatavotas kurpes.”³⁸⁸ Neveiksmīgā tēla dēļ pirms nokāpšanas krastā Havrā Francijā V. Vecgailis un kolēģi vienojušies, ka, “noejot no kuģa, pēc iespējas visai grupai izklīst un sajaukties vairāk ar citiem pasažieriem, lai mūsu “formas” kurpes nenostātos vienā nepārtrauktā dzeltenā rindā”³⁸⁹.

³⁷⁷ Voldemārs Vecgailis, “Trauksmainās dienas”, tulkojis R. Lācis, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 1. lp.

³⁷⁸ “Vilks Rudol'f Janovich”, 1930–1942, LNA LVA, PA-54-1-2029, 47. lp.; “Gajlit Rudol'f Martynovitch”, 1937–1940, LNA LVA, PA-54-1-2274, 7. lp.; “Ozol Zhan Janovitch”, 1930–1940, LNA LVA, PA-54-1-6892, 25. lp.

³⁷⁹ “Berezin Aleksandr Karlovich”, 1937–1940, LNA LVA, PA-54-1-860, 4., 7. lp.

³⁸⁰ “Eglit Arnol'd Karlovich”, 1927–1940, LNA LVA, PA-54-1-10246, 42. lp.

³⁸¹ Vārds saskaņā ar atmiņām. Pasī pa ceļam (no Ļeņingradas caur Skandināvijas valstīm) Kopenhāgenā R. Lācis un lietuvietis Kazis Preikša samainījuši pret tādām, kam nebija PSRS zīmogu. Jauno vārdu no sākuma R. Lācis pat nav atcerējies un Amsterdamas lidostā pirms lidojuma uz Parīzi gandrīz sanācis starpgadījums ar muitas dienestu. Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 11.–13. lp.; Iespējams, ka atmiņās kā PSRS izsniegtās pases vārdu norādījis patiesībā Kopenhāgenā izsniegto.

³⁸² “Ratniek Avgust Tenisovich”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-1-7862, 15., 17. lp.

³⁸³ “Vecgajl Vol'demar Jur'evich”, 1937–1943, LNA LVA, PA-54-1-1952, 13.–15. lp.

³⁸⁴ Piemēram, Arnostam Batekam izsniegti Francijas franki, ASV dolāri un Šveices kronas; “Eglit Arnol'd Karlovich”, 1927–1940, LNA LVA, PA-54-1-10246, 43. lp.

³⁸⁵ Komunistiskās Internacionāles kadru daļai bija zināms, ka A. Eglītis šo solījumu pārkāpa, sievai rakstot no Spānijas, skat. detalizētāk: *Ibid.*, 30., 50. lp.

³⁸⁶ Skat., piemēram, “Berezin Aleksandr Karlovich”, 1937–1940, LNA LVA, PA-54-1-860, 9. lp.; “Vecgajl Vol'demar Jur'evich”, 1937–1943, LNA LVA, PA-54-1-1952, 16. lp.; “Ratniek Avgust Tenisovich”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-1-7862, 15., 21. lp.; “Eglit Arnol'd Karlovich”, 1927–1940, LNA LVA, PA-54-1-10246, 41. lp.

³⁸⁷ Ohmann, “Hispaania kodusōjas (1936–1939) osalened cestlaste arv”.

³⁸⁸ Vecgailis, “Trauksmainās dienas”, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 2. lp.

³⁸⁹ *Ibid.*, 4. lp.

Pēc nelegālas Pireneju kalnu šķērsošanas V. Vecgailis nonāca Alvasetē, bet pēc tam Posorubio, kur kopā arī ar A. Ratnieku un ungāru Frici Valteru gatavoja inženieru apmācību kursu materiālus. Šis darbs bija izplānots jau Maskavā, jo minētās personas materiālus nevarēja ņemt līdzi, bet bija speciāli iegaumējušas formulas un citu nepieciešamo informāciju. PSRS inženieri “saņēmuši norādījumus censties” pievienoties spāņu vienībām, kur vairāk trūka šādu speciālistu.³⁹⁰ Tomēr plānam bija trūkumi – padomju instruktori neprata spāņu valodu, kas apgrūtināja iespējas ātri un efektīvi organizēt apmācības. Par valodas zināšanām pēc ierašanās republikāņu armijas 108. brigādē bija satraucies R. Lācis: “Vakarā ilgi nevaru aizmigt. Nekādi nevaru saprast, kā tikšu galā ar saviem pienākumiem, ja ne ar vienu nevaru sarunāties.”³⁹¹ V. Vecgailim pagāja aptuveni pieci mēneši, lai pietiekamā līmenī apgūtu valodu.³⁹²

Ar grūtībām sazināties īsi pēc robežas šķērsošanas saskārās arī A. Ratnieks, kurš pirms Pireneju šķērsošanas bija atdevis personu apliecinošus dokumentus, turklāt arī ārsta slēdziens par veselības problēmām³⁹³ sākotnēji liedza dalību konfliktā. Ar franciski un krieviski runājoša serba palīdzību pārvarot grūtības, A. Ratnieks turpināja ceļu un nonāca Posorubio, kur bija negribīgi jāuzņemas sapieru (soda) bataljona komandēšana Alvasetē. Padomju inženieris nevēlējās palikt frontes aizmugurē, jo nekad nebija veicis pedagoga vai propagandista pienākumus.³⁹⁴

Aplūkojot bataljonu, A. Ratnieks guva iespaidu, ka “atrodamies kaut kādu galīgi nolaidušos klaidoņu nometnē. Nevienam nav nekādas karavīra stājas. Vairāki piedzērušies”³⁹⁵. Visaizdomīgākie sākotnēji latvietim no PSRS šķita agrākie Krievijas pilsoņu kara pretboļševistiskās kustības biedri, taču praksē iespaids mainījies. Starp karavīriem A. Ratnieks centās izskaust “kontrrevolucionāru darbību”³⁹⁶. Pēc pārceļšanās uz Internacionālo brigādi latvieši īpašu nepatiku raisīja anarhisti, jo “pašas anarhisma ideoloģijas pamatā ir atziņas, kas padara šīs idejas pieejamas dažādiem sabiedrības atkritumiem, dezorganizatoriem un katiniekiem”³⁹⁷. A. Ratnieks uzskatīja, ka “zem anarhisma maskas darbojas daži fašistiskie aģenti”³⁹⁸.

³⁹⁰ Ibid., 11. lpp.; Publicētajā versijā norāžu saņemšanas vietā “mēs esam apņēmušies censties”; Voldemārs Vecgailis, “Trauksmainās dienas,” no *Latvijas cīnītāji Spānijā*, red. Ziemeļis, 378.

³⁹¹ Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 26. lpp.

³⁹² Vecgailis, “Trauksmainās dienas”, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 13. lpp.

³⁹³ Citiem paudis, ka bijis vesels, bet PSRS neesot pārbaudīts, ka A. Ratniekam izsniegts atzinums “Ierobežoti derīgs kara laikā”; Ratnieks, “Sapieru dienestā Spānijā”, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 5. lpp.

³⁹⁴ Ibid., 4.–9. lpp.

³⁹⁵ Ibid., 10. lpp.

³⁹⁶ Ibid., 13, 23.–24. lpp.

³⁹⁷ Ibid., 51. lpp.

³⁹⁸ Ibid.

*Humānais un medicīniskais atbalsts*³⁹⁹ *republikāņiem*. Drīz pēc neveiksmīgā apvērsuma mēģinājuma daudzviet pasaulē bija vērojami pasākumi, to skaitā mītiņi, ziedojumu vākšanas kampaņas, lai sniegtu morālo un humāno atbalstu Spānijas Republikai. Liela ietekme šādu norišu veicināšanā un organizēšanā bija Komunistiskajai Internacionālei un ar to saistītām dažādām komunistiskajām organizācijām. Jau 1936. gada 3. augustā pieņemtā Komunistiskās Internacionāles rezolūcija paredzēja uzdevumu MOPR īstenot kampaņu, kam bija jāveicina medicīniskās palīdzības nodrošināšana un atbalsts pārtikas veidā.⁴⁰⁰ Ar dažādiem turpmākiem lēmumiem⁴⁰¹ propagandas un atbalsta pasākumi, to skaitā veicinot informatīvo materiālu izdevējdarbību, dažādu kongresu organizēšanu un sieviešu organizāciju iesaisti, ievērojami pieauga. Cenšoties glābt no kara šausmām sabiedrības mazāk pasargāto grupu – no Spānijas tika evakuēti vairāk nekā 30 000 spāņu bērnu, no kuriem aptuveni 3000 nonāca PSRS.⁴⁰²

Visapjomīgāk humānā atbalsta kampaņu par labu republikāņiem nodrošināja PSRS, kas to uzsāka 1936. gada 3. augustā. Pasākumu vēriens bija iespējams, ņemot vērā valsts totalitāro raksturu. Ziedojumu, to skaitā pārtikas produktu un bērnu drēbju, vākšana norisinājās padomju propagandai raksturīgajā sacensību garā, iedzīvotājiem jūtot spiedienu un pat uzliekot par pienākumu izpildīt nepieciešamo apjomu. Propagandā padomju sabiedrības atbalsts tika pasniegts kā pašorganizēšanās, taču faktiski norises organizēja Kremli. Ārpus PSRS lielākie un pamanāmākie republikāņu atbalsta pasākumi norisinājās valstīs, kur komunistiskās organizācijas darbojās stabilāk un intensīvāk – ASV, Beļģijā, Čehoslovākijā, Francijā, Kanādā, Lielbritānijā un vairākās Latīņamerikas valstīs.⁴⁰³

Daudzviet tika dibinātas speciālas organizācijas, kas strādāja par labu Spānijas Republikai, piemēram, Zviedrijas Komiteja Spānijas atbalstam (*Svenska Hjälpkommittén för Spanien*), kurā bija iesaistīti pazīstami advokāti, mediķi un citu prestižu profesiju pārstāvji un ko vadīja sociāldemokrāts Georgs Brantings.⁴⁰⁴ Palīdzības organizācijas republikāņiem tika izveidotas arī

³⁹⁹ Uzmanība galvenokārt pievērsta atbalstam republikāņiem, lai gan ārvalstīs ziedojumu kampaņas tika organizētas arī par labu frankistiem. It īpaši Latīņamerikas valstīs, bija dažādas sabiedrības grupas, kas organizēja palīdzību abām karojošajām pusēm – F. Franko vadītajai valstij vai Spānijas Republikai. Skat. vairāk: Baumann, *Los voluntarios latinoamericanos en la guerra civil española*, 32.

⁴⁰⁰ Daniel Kowalsky, “Las grandes campañas propagandísticas de la URSS a favor de España,” in *Los rusos en la guerra de España*, 59.

⁴⁰¹ Skat., piemēram, Komunistiskās Internacionāles sekretariāta 1936. gada 11. oktobra lēmumu par Spānijas Republikas aizsardzību; Svetlana Petrovna Pozharskaja (otv. red.), *Komintern i grazhdanskaja vojna v Ispanii: Dokumenty* (Moskva: Nauka, 2001), 145–148.

⁴⁰² Lisa A. Kirschenbaum, *International Communism and the Spanish Civil War: solidarity and suspicion* (New York: Cambridge University Press, 2015), 198.

⁴⁰³ Daniel Kowalsky, “Las grandes campañas propagandísticas de la URSS a favor de España,” 60–65.

⁴⁰⁴ Benito Lloris, “La ayuda escandinavia y el hospital sueco-noruego de Alcoi,” 133.

Īrijā,⁴⁰⁵ kur kādu brīdi paralēli norisinājās brīvprātīgo vervēšana frankistu atbalstam. Piemērs, kas raksturoja apjomīgās kampaņas: Lielbritānijā vien bija izveidots vairāk nekā 1000 palīdzības komiteju, sniedzot līdz tam vēsturē neredzēti lielu iedzīvotāju sarūpētu humāno atbalstu kādai citai valstij.⁴⁰⁶

Atbalstu ASV brīvprātīgajiem Spānijā nodrošināja apvienības “Abrahama Linkolna brigādes draugi” (*Friends of the Abraham Lincoln Brigade*) dalībnieki. Saskaņā ar vēstulēm, ko saņēma republikāņu pusē karojošais Ņujorkas latvietis E. Amatnieks un nosūtīja viņa brālis Kārlis Amatnieks, arī viņu ģimene, draugi un paziņas iesaistījās šajā organizācijā. K. Amatnieks aktīvi aicināja dažādām personām rakstīt brālim uz Spāniju, nodeva citiem viņa vēstules, kā arī centās organizēt paciņu nosūtīšanu ar tādām E. Amatnieka norādītām trūkstošām lietām kā cigaretēm, kafiju, konserviem, šokolādi, arī specifisku literatūru u. c.⁴⁰⁷

Par norisēm Spānijā interesējās daudzi ASV dzīvojošie latviešu komunisti. Piemēram, 1936. gada 13. septembrī Čikāgas Latviešu strādnieku biedrība kārtējā mēneša sapulcē organizēja referātu par Spānijas revolūciju.⁴⁰⁸ Komunistiski noskaņoto latviešu ASV centrālās organizācijas ALSV Centrālā komiteja lēmumu par atbalsta kampaņas organizēšanu Spānijas Republikai uzskatīja par vienu no nozīmīgākajiem 1937. gada veikumiem, to starpā minot arī pievienošanos Ziemeļamerikas Komitejai Spānijas demokrātijas atbalstam (*The North American Committee to Aid Spanish Democracy*).⁴⁰⁹

Aktīvi līdzekļus Spānijas Republikas un konfliktā iesaistīto latviešu atbalstam vāca dažādas komunistiskās latviešu organizācijas ASV. Vairākkārt organizēti arī muzikāli un saviesīgi vakari, lai atbalstītu spāņus un vāktu finansiālos resursus, piemēram, 1937. gada 23. janvārī Čikāgas Latviešu strādnieku biedrība un Ilionoisas Latviešu palīdzības biedrība organizēja “dramatiski muzikālu vakaru” Spānijas Tautas frontes atbalstam. Tajā izskanēja Internacionāle, kā arī runas un dažādi muzikāli priekšnesumi. Līdzīgs scenārijs, arī ietverot daudzu ideoloģiski kreisi noskaņoto

⁴⁰⁵ Piemēram, Spānijas Republikas Īru draugi (*Irish Friends of the Spanish Republic*), Īrijas Palīdzības komiteja Spānijas Republikai (*Irish Aid Committee for the SR*); skat detalizētāk: Soler Paricio, *Irlanda y la Guerra Civil española*, 148–150.

⁴⁰⁶ Linda Palfreeman, “Preface,” in Mason, *Democracy, Deeds and Dilemmas*, XI.

⁴⁰⁷ “Photographs, Letters, Publications, and Flyers, 1929–2005”, Tamiment Library and Robert F. Wagner Labor Archives, ALBA.309 Box: 1.

⁴⁰⁸ “Čikāgas Latviešu Strādnieku Biedrības sapulču un sabiedrisko pasākumu programmas”, LNA LVA, 2681–1–12, 79. lp.

⁴⁰⁹ “Latviešu strādnieks Amerikā,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.02.12., 4.

organizāciju himnu, risinājās Čikāgas Latviešu vienotās frontes 1938. gada 8. maijā organizētajā pasākumā, kā rezultātā daļu līdzekļu bija plānots nodot republikāņiem.⁴¹⁰

Par dažādu latviešu biedrību savākto līdzekļu apjomu bija iespējams gūt ieskatu Bostonā izdotajā ALSV laikrakstā “Strādnieku Cīņa”. Ziedojumus sniedza gan individuālas personas, gan biedrības rakstīja par kopējo saņemto summu.⁴¹¹ 1937. gada 3. janvārī ALSV Centrālā komiteja sniedza pārskatu, ka 1936. gadā demokrātijas aizstāvēšanai Spānijā bija savākti 182,64 dolāri, kas salīdzinājumā bija par aptuveni 50 dolāriem vairāk nekā Latvijas politiskajiem un sasniedza aptuveni 60 % no biedru naudu kopējā apjoma.⁴¹² 1938. gada maijā vien latviešiem Spānijā, to skaitā izmantojot “Abrahama Linkolna brigādes draugu” atbalstu, bija nosūtītas “piecas lielas pakas par 77,67 (iekļaujot) sūtīšanas izdevumus) un 16 šokolādes paciņas par 4 dol[āriem].”⁴¹³ Tie nebija vienīgi sūtījumi, piemēram, mazākas summas tika tērētas arī turpmākajos mēnešos. Biedrus būt aktīviem naudas ziedošanā laikrakstā “Strādnieku Cīņa” aicināja arī E. Amatnieka māte A. Amatniece.⁴¹⁴

Atsevišķi radās organizācijas, kas specializējās medicīniskā atbalsta sniegšanā, piemēram, Medicīnas birojs Spānijas demokrātijas atbalstam (*Medical Bureau to Aid Spanish Democracy*), kura priekšsēdētājs bija Hārvarda Medicīnas skolas (*Harvard Medical School*) profesors Valters Bredfords Kenons.⁴¹⁵ Vēloties koordinēt medicīniskās palīdzības sniegšanu, Francijā tika izveidots Starptautiskais veselības centrs palīdzības sniegšanai republikāniskajai Spānijai (*Centrale Sanitaire Internationale*). Ārvalstu ziedotāji centās nodrošināt ne tikai ārstniecības līdzekļus, bet arī atbalstīt medpunktu un slimnīcu izveidi, piemēram, tika ierīkotas vairākas amerikāņu slimnīcas, ar tūkstošiem zviedru un norvēģu finansiālu atbalstu republikāņu pusē 1937. gada 25. aprīlī uz noteiktu termiņu tika atvērta “Zviedru–norvēģu” (*Sueco-Noruego*) slimnīca Alkojā. Par personāla atlasīti no brīvprātīgo vidus bija atbildīgs Zviedrijā prestižs traumatologs profesors Nilss Silveršelds.

⁴¹⁰ Skat. detalizētāk: “Čikāgas Latviešu Strādnieku Biedrības sapulču un sabiedrisko pasākumu programmas”, LNA LVA, 2681–1–12, 101., 108. lpp.

⁴¹¹ Piemēram, “Latviešu strādnieks Amerikā,” *Strādnieku Cīņa*, 1936.07.11., 4.; “Kvīte,” *Strādnieku Cīņa*, 1937.09.01., 3.

⁴¹² “Latviešu strādnieks Amerikā,” *Strādnieku Cīņa*, 1937.23.01., 2.

⁴¹³ “Latviešu strādnieks Amerikā,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.02.07., 4.; “Latviešu strādnieks Amerikā,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.29.10., 2.

⁴¹⁴ “Latviešu strādnieks Amerikā,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.29.10., 2.; Anna Amatniek, “No Ņujorkas,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.30.07., 4.

⁴¹⁵ Espasa, *Estados Unidos en la Guerra Civil española*, 48.

Slimnīca ar ārvalstu personāla iesaisti darbojās mēnesi ilgāk nekā bija noteikts līgumā, to nododot spāņiem 1937. gada 20. septembrī.⁴¹⁶

Viena no pirmajām ārvalstu mediķu brigādēm 1936. gada septembrī Madridē ieradās Skotu ātrās palīdzības vienība (*Scottish Ambulance Unit*). Pēc īslaicīgas atgriešanās Skotijā 1936. gada Ziemassvētkos vienību reorganizēja – 1937. gada janvārī Doverā tai pievienojās Daugavpilī dzimušais Lazars Kroms, kurš bija atstājis Liepāju medicīnas studiju dēļ un 1934. gadā kļuva par Lielbritānijas pilsoni, zaudējot Latvijas pilsonību.⁴¹⁷ Palīdzot ievainotajiem Madrides apkārtnē, L. Kroms ātri pamanīja vienības vadības savdabīgos politiskos uzskatus, tādēļ pēc to konfrontēšanas agrākais Latvijas pilsonis nolēma pievienoties Internacionālajām brigādēm.⁴¹⁸

Pēc Internacionālo brigāžu izveides un ievērojama skaita ārvalstnieku došanās uz fronti kļuva acīmredzams, ka valodas barjeras dēļ spāņu slimnīcās bija sarežģīti ārstēt ārzemniekus. Papildu komunikācijas problēmām ievainoto atveseļošanas kavēja atšķirtības sajūta svešā vidē. Pastāvēja ievērojamas grūtības izmaksāt algas, piegādāt pastu un brīvprātīgos no vairāk nekā 50 dažādām slimnīcām pēc izārstēšanas atgriezt savās vienībās. Ņemot vērā praktisku nepieciešamību, Internacionālajām brigādēm tika izveidots savs sanitārais dienests, to likumsakarīgi sadalot frontes un aizmugures sektoros un nepilna gada laikā atverot 23 slimnīcas. Sanitārā dienesta darbību varēja iedalīt divos laika posmos: ar centru Alvasetē (no 1936. gada oktobra līdz 1938. gada aprīlim) un ar centru Barselonā (no 1938. gada aprīļa līdz gada beigām).⁴¹⁹

Arī ņemot vērā Internacionālo brigāžu slimnīcu atvēršanu, ne vienmēr ārzemnieki uzreiz nonāca šajās iestādēs. Tāda pieredze bija arī E. Amatniekam, kurš pēc ievainojuma kreisajā kājā 1937. gada 13. oktobrī vairākus mēnešus ārstējās dažādās medicīnas iestādēs. Spāņu slimnīcās E. Amatniekam trūka gan literatūras, gan sarunas biedru, kā arī neapmierināja ēdiens un bija nepieciešams apgūt spāņu valodu.⁴²⁰

Daudzu valstu ārsti, medicīnas māsas un arī sievietes bez attiecīgas speciālās izglītības nolēma doties uz Spāniju, lai sniegtu medicīnisko palīdzību karā cietušajiem. Piemēram, arī ņemot

⁴¹⁶ Skat. detalizētāk, piemēram, Francisco Fuster Ruiz, *El Servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales* (Albacete: CEDOBI, 2018), 76; Beneito Lloris, “La ayuda escandinavia y el hospital sueco-noruego de Alcoi,” 131–132, 143.

⁴¹⁷ Preston, “Dos médicos y una causa: Len Crome y Reginald Saxton,” 40–42.

⁴¹⁸ *Ibid.*; 1936. gada septembrī nozīmētā Skotu ātrās palīdzības vienības vadītāja Fernanda Jakobsena palīdzēja ievainotajiem frankistiem bēgt no Spānijas.

⁴¹⁹ Guillermo Casañ, “El hospital de Benicàssim en el contexto del servicio sanitario de las Brigadas Internacionales (Guerra civil, 1936–1939),” in *La sanidad en las Brigadas Internacionales*, coords. Requena Gallego, Sepúlveda, 162–163.

⁴²⁰ “Photographs, Letters, Publications, and Flyers, 1929–2005”, Tamiment Library and Robert F. Wagner Labor Archives, ALBA.309 Box: 1.

vērā, ka Čehoslovākija atbalstīja Neiejaukšanās komisijas lēmumus un brīvprātīgajiem bija liegts doties uz Spāniju, tomēr pret humāno atbalstu varas iestādes raudzījās labvēlīgi un medicīniskajam personālam izklūt no valsts bija ievērojami vienkāršāk nekā potenciālajiem karotājiem. Čehoslovāku medicīniskā personāla vidū bija arī sievietes no salīdzinoši turīgām ģimenēm un citu valstu pilsoņi – ebreji, kas studēja Čehoslovākijā diskriminācijas – ebreju skaita ierobežojumu – dēļ piederības valstu universitātēs.⁴²¹ Šādu personu vidū bija arī Daugavpilī dzimusī zobārste Sāra Švalbe, kas bija apprecējusies ar kādu Čehoslovākijas pilsoni, tādējādi kļūstot par šīs valsts pilsoni.⁴²²

Sanitārā dienesta darbinieku lokā bija arī no PSRS sūtītas personas, piemēram, Rīgā dzimušais Žanis Artmanis (Spānijā Rūdolfs Tellers), kas bija specializējies pretķīmiskajā aizsardzībā un no 1937. gada sākuma vadīja šo jomu Alvasetē, bet pēc 1938. gada aprīļa Sagaro slimnīcā pildīja dažādus palīguzdevumus. Minētā slimnīca tika atvērta, kad sanitārā dienesta centrs evakuējās uz Barselonu, un tā bija paredzēta smagi ievainoto kopšanai pirms repatriācijas, par ārstniecības iestādes vadītāju kļūstot ebreju izcelsmes Rīgā dzimušajai Brainai Rudinai (Spānijā Vosa, arī Fosa).⁴²³

B. Rudina bija viena no pēdējām ar Latviju saistītajām personām, kas ieradās Spānijā strādāt medicīniskajā dienestā.⁴²⁴ Ceļā uz Spāniju ārste tika arestēta Dienvidslāvijā, kur Dienvidslāvijas Komunistiskā partija 1937. gada martā bija centusies organizēt ievērojamu skaitu brīvprātīgo transportēšanu ar kuģi “Le Corse” uz Spāniju. B. Rudina, kuras vīrs bija dienvidslāvu komunistis, no PSRS uz Dienvidslāviju bija devusies ar finansēm brīvprātīgo rekrutēšanai.⁴²⁵

Kopumā darbs Spānijā kara apstākļos bija izaicinošs. Medicīnas darbinieku pieredze konfliktā veicināja dažādu valstu ārstu savstarpēju sadarbību, bet vēl svarīgāk – traumatoloģijas un kara medicīnas attīstību, ļaujot izglābt lielāku ievainoto skaitu. Viens no nozīmīgākajiem sasniegumiem bija asins pārliešanas iespēju palielināšana, nodrošinot asins bankas. Tomēr, gūstot pieredzi starptautiskajā vidē, arī Internacionālo brigāžu sanitārais dienests nebija izņēmums denunciācijām un A. Martī paranojai. L. Kroms, pat pierādot sevi darbā un no 1937. gada ieņemot

⁴²¹ Jaroslav Bouček, “La ayuda inestimable: médicos y sanitarios checoslovacos en las brigadas”, in *Al lado del gobierno republicano*, coord. Requena Gallego, Eiroa, 145, 148, 149.

⁴²² “Shvalbe-Kalna Sara-Sonja Gavrilovna”, 1935–1941, LNA LVA, PA-54–1–9941, 46. lp.; Detalizētāk par S. Švalbes pieredzi Spānijas pilsoņu karā skat.: Sāra Švalbe, “Frontes ārste Spānijā,” no *Latvijas cīnītāji Spānijā*, red. Ziemeļis, 425–330.

⁴²³ Fuster Ruiz, *El Servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, 110.; “Spiski i karakteristiki komandnogo sostava medicinskogo personala sansluzhby interbrigad”, 1937–1939, RGASPI, 545–3–669, 177. lp.

⁴²⁴ Skat. detalizētāk.: Ginta Ieva Bikše, “Participation of Latvian Volunteers in Medical Aid to the Spanish Republic during the Spanish Civil War (1936–1939),” *Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture*, Nr. 11/12 (2021), 76–88.

⁴²⁵ Pavlaković, *Yugoslavs in the Spanish Civil War*, 39–40.

35. divīzijas medicīniskās palīdzības vadītāja amatu, 1938. gada vasarā nepamatoti tika apvainots ienaidnieka propagandas izplatīšanā un sliktā darba organizācijā.⁴²⁶ Vairākus gadus pēc konflikta L. Kroms rakstīja: “[...] viena no vismazāk patīkamajām dzīves sastāvdaļām Internacionālajās brigādēs bija regulārās denunciacijas. Protams, ne starp angļiem, kuri, cik es zinu, šajā ziņā bija diezgan nevainīgi, daļēji bez šaubām tāpēc, ka viņiem nebija pazīstams nelikumīgs, bīstams politiskais darbs pagrīdē. Neviens virsnieks nevarēja atkāpties ne jarda, neriskējot ar denunciaciju par to, ka viņš ir slepenais gestapo aģents vai trockists, kas tajā laikā noveda pie viena un tā paša. Dažiem ziņojumiem to sagatavotāji godīgi ticēja, taču es nešaubos, ka daudzus iedvesmoja personisks naidis vai skaudība, vēlme pierādīt savu vērtību, un tie bieži nāca no ļaunprātīgām, nekompetentām personām.”⁴²⁷

Neiejaukšanās komisijas un lielvalstu pasākumi konflikta starptautiskās dimensijas ierobežošanai 1937. gadā. Kamēr ārvalstnieki no visas pasaules devās uz Spāniju, Neiejaukšanās komisijas sēdes dalībnieki pārkāpumu pierādīšanas procesā savstarpēji apmainījās ar apvainojumiem un draudiem atkāpties no vienošanās. Ņemot vērā, ka konflikts vēl nebija beidzies, 1936. gada novembrī lords Plimuts piedāvāja izveidot neiejaukšanās ievērošanas uzraudzības shēmu. Tapa vairāki piedāvājumi un to pārstrādāti varianti, tostarp detalizētas, bet dārgas un nerealizējamas fantāzijas, piemēram, uz Spāniju lidojošo lidmašīnu kontrolēšana. 1936. gada 2. decembrī Neiejaukšanās komisija pieņēma lēmumu nosūtīt kontroles plāna piedāvājumu karojošajām pusēm, lai saņemtu to akceptu. Ne frankisti, ne republikāņi nebija sajūsmā par priekšlikumu, tomēr republikāņi sniedza savu principiālu piekrišanu, kas bija kārtējā kļūda.⁴²⁸

1937. gada 16. februārī, vēl pirms novērošanas plāna praktiskas īstenošanas, Neiejaukšanās komisija atbalstīja neiejaukšanās vienošanās papildināšanu ar aizliegumu dalībvalstu pilsoņiem piedalīties Spānijas pilsoņu karā. Valstis atsevišķi lēma par likumiem, kas aizliedza to pilsoņiem piedalīties konfliktā un vervēt brīvprātīgos.⁴²⁹

Pusnaktī no 1937. gada 19. uz 20. aprīli stājās spēkā novērošanas plāns, kam bija trīs darbības virzieni: jūras patruļas, sauszemes robežu un jūras kontrole (*Naval Patrol, supervision of*

⁴²⁶ Preston, “Dos médicos y una causa: Len Crome y Reginald Saxton,” 45–46.

⁴²⁷ Len Walter Crome, “A Soldier in Spain,” *History Workshop Journal*, Nr. 9 (1980), 120.; neraugoties uz šādu vērtējumu L. Kroms (L. Crome) pēc atgriešanās Lielbritānijā pievienojās Komunistiskajai partijai, darbojās Kultūras attiecību biedrībā ar PSRS, tai skaitā vairākkārt apmeklējot PSRS (*Society for Cultural Relations between the Peoples of the British Commonwealth and the Union of Socialist Soviet Republics (SCR)*); Len Crome, “Autobiographical Notes”, Pītera Kroma personīgais arhīvs, 3. lpp.

⁴²⁸ Alpert, *A new international history of the Spanish Civil War*, 76–77, 86, 101.; Jorge, *Inseguridad colectiva*, chap. 4, Kindle.

⁴²⁹ Piemēram, Dienvidslāvijā liegums vervēt brīvprātīgos dalībai Spānijas pilsoņu karā, izsniegt vīzas un doties uz Spāniju, vākt ziedojumus pieņemts 1937. gada 10. martā; Pavlaković, *Yugoslavs in the Spanish Civil War*, 23–24.

Spain's frontiers by sea and land). Lielāko daļu ar darbības nodrošināšanu saistīto izmaksu sedza Neiejaukšanās komisijā iesaistītās lielvalstis, tomēr visām dalībvalstīm bija jāsniedz finansiāls atbalsts. Novērošanas sarežģītāk organizējamie virzieni bija saistīti ar jūru, kuras kontrole paredzēja, ka uz komisijā iesaistīto valstu kuģiem, kas devās uz Spāniju, bija jāuzņem novērotāji un jāizmanto attiecīgs vimpelis. Šīs prasības ievērošanas pārbaudi, dalot atbildības zonas, veica jūras patruļas shēmā iesaistīto valstu – Lielbritānijas, Francijas, Itālijas un Vācijas – kuģi.⁴³⁰ Faktiski komisijas kopējais īstenotais modelis “pacēla neiejaukšanās farsu jaunā līmenī”⁴³¹.

Novērošana nebija paredzēta, lai pārbaudītu Spānijas jūras transporta līdzekļus, bet Vācija savus kuģus izvēlējās maskēt, izmantojot Panamas karogu, kas nozīmēja, ka tos nebija jāpārbauda. Netrūka arī izdomas un metožu, lai neuzņemtu novērotājus. Turklāt trūkumi bija arī sauszemes robežu kontrolē, piemēram, Portugāle uzņēma tikai Lielbritānijas pilsoņus. Tomēr kopumā sauszemes robežu un jūras novērošanā darbu sāka pārstāvji no gandrīz visām Neiejaukšanās komisijas dalībvalstīm. Ne visi nodarbinātie bija piemēroti saviem pienākumiem gan politisko uzskatu, gan personīgu īpašību un ieradumu dēļ.⁴³²

Ikdienas darbā bija vairāki starpgadījumi, un novērošana radīja arī spriedzi Neiejaukšanās komisijas darbībā. 1937. gada 29. maijā republikāņi uzbruka Ivisas ostā esošajam vācu karakuģim “Deutschland”, un pēc notikuma vācieši bombardēja Almerijas pilsētu. Jūnijā Itālija un Vācija atteicās no patrulēšanas jūrā. Iespēju atkāpties no plāna izmantoja arī Francija, kas 1937. gada jūlijā uz laiku pārtrauca atļaut novērot savas robežas.⁴³³

Spānijas kaimiņvalsts reakcija, atsevišķos posmos brīvāk ļaujot pārkāpt neiejaukšanos pār savu robežu, palīdzēja republikāņus apgādāt ar kara materiāliem. Tomēr kopumā Lielbritānija un Francija rūpīgi strādāja, lai uzturētu vienotu politisko kursu par katru cenu, ko apliecināja Nionas konference Šveicē 1937. gada septembrī. Tā tika sasaukta, jo Lielbritānija vairs nevarēja ignorēt, ka augustā Vidusjūrā Itālijas zemūdenes uzbruka britu kuģiem. Cenšoties neaizskart Itālijas un Vācijas diktatorus, zemūdeņu īpašnieki netika saukti vārdā, tā vietā runājot par “pirātismu” Vidusjūrā un “nezināmu zemūdeņu” uzbrukumiem.⁴³⁴

⁴³⁰ Edwards, *The British Government and the Spanish Civil War*, 50–54.

⁴³¹ Tremlett, *The International Brigades*, chap. 27, Kindle.

⁴³² Alpert, *A new international history of the Spanish Civil War*, 113–116.

⁴³³ *Ibid.*, 140–142.

Ricardo Miralles, “El duro forcejeo de la diplomacia republicana en París. Francia y la Guerra Civil Española,” in *Al servicio de la República Diplomáticos y Guerra Civil*, dir. Viñas, 123.

⁴³⁴ Jorge, *Inseguridad colectiva*, chap. 5, Kindle.

Nionas konference norisinājās ārpus Neiejaukšanās komisijas un Tautu Savienības formāta, tajā piedaloties galvenokārt Vidusjūras un reģionā ieinteresētajām valstīm – Bulgārijai, Dienvidslāvijai, Ēģiptei, Grieķijai, Francijai, Lielbritānijai, PSRS, Rumānijai un Turcijai, bet Itālija un Vācija no dalības atteicās. Rezultātā iesaistītās valstis vienojās patrolēt Vidusjūrā un nogremdēt neidentificējamās zemūdenes, bet par lielu diplomātisku uzvaru Lielbritānija un Francija uzskatīja Itālijas pievienošanos patrolēšanai Tirēnu jūrā. Šāda nomierināšanas politika agresoriem sagādāja zināmu uzjautrinājumu, ko apliecināja historiogrāfijā popularitāti ieguvusi Itālijas ārlietu ministra un B. Musolīni znata G. Čano dienasgrāmatas frāze, ka “pirāti pārvērtušies par policistiem”⁴³⁵.

*Ārvalstnieku atsaukšana*⁴³⁶ *no republikāņu puses*. Pulcējoties Londonā uz sēdēm, diplomāti apsprieda, kā panākt brīvprātīgo atsaukšanu gan no republikāņu, gan frankistu puses. Tika izskatīti dažādi varianti, taču nozīmīga attīstība notika pēc tam, kad, cerot uz labvēlīgāku Eiropas politiķu attieksmi un atbalstu, 1938. gada 21. septembra Tautu Savienības asamblejā Spānijas Republikas valdības vadītājs H. Negrīns paziņoja par ārvalstu brīvprātīgo atsaukšanu. Neiejaukšanās komisija turpināja darbu līdz Spānijas pilsoņu kara noslēguma fāzei – 1939. gada martam, kad finansējuma trūkuma dēļ tā uzsāka likvidācijas procesu.⁴³⁷

Nemot vērā, ka, sākot no 1938. gada, Ā. Hitlera īstenotā ārpolitika Spānijas jautājumu Eiropas politiķu redzeslaukā pakārtoja arvien tālāk, H. Negrīna paziņojums par brīvprātīgo atsaukšanu nesniedza praktiskus ieguvumus. Vēl vairāk – H. Baklijs šo žestu nosauca par donkihotisku, jo “pasaule skatījās uz Prāgu, nevis Ebro”⁴³⁸. Spānijas premjers Tautu Savienībai lūdza izveidot starptautisku komisiju, kas apliecinātu efektīvu brīvprātīgo atsaukšanu no republikāņu puses. Tās izveidi Tautu Savienība apstiprināja 1. oktobra sesijā, tomēr gan brīvprātīgo atsaukšanas plāns, gan komisijas jautājums nonāca arī Neiejaukšanās komisijas dienas kārtībā.

Militārā komisija, kam bija uzticēts apstiprināt ārzemju brīvprātīgo atsaukšanu Spānijā (*La Commission militaire internationale chargée de constater le retrait des combattants non espagnols en Espagne*), nebija atbildīga par brīvprātīgo atsaukšanu vai evakuācijas procesu.⁴³⁹ Pēc republikāņu īstenotās ārvalstnieku demobilizācijas Tautu Savienības komisija kopumā reģistrēja

⁴³⁵ Ibid., Alpert, *A new international history of the Spanish Civil War*, 145.

⁴³⁶ Pēc republikāņu lēmuma, izrādot “labo gribu”, no frankistu puses B. Musolīni atsauc aptuveni 10 tūkstošus karavīru, taču tā bija vien neliela daļa F. Franko pusē esošo ārzemnieku; Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 8, Ebook.

⁴³⁷ “Neiejaukšanās komitejas materiāli par politisko stāvokli Spānijā, pilsoņu kara izbeigšanu; sēžu stenogrammas, memorandi, lēmumi, 1. sējums”, 1939, LNA LVVA, 2574–4–7520, 51., 61.–62. lp.

⁴³⁸ Buckley, *The Life and Death of the Spanish Republic*, 395, Ebook.

⁴³⁹ Jorge, *Inseguridad colectiva*, chap. 1, 6, Conclusiones, Kindle.

12 673 ārzemniekus.⁴⁴⁰ Tās loceklis zviedrs Olofs Ribings norādīja, ka zviedru brīvprātīgie ar lielu lepnumu aptaujas anketās varēja norādīt, ka atgriezīsies Zviedrijā.⁴⁴¹ Teorētiski šis valsts pilsoņiem draudēja sešu mēnešu cietumsods par neiejaukšanās pārkāpšanu, taču faktiski zviedri nesaskārās ar problēmām atgriezties mājās un saņēma pozitīvu attieksmi gan no savas valsts varas iestādēm, gan iedzīvotājiem.⁴⁴²

Salīdzinoši viegla atgriešanās bija demokrātisko valstu, to skaitā ASV,⁴⁴³ Francijas un Lielbritānijas pilsoņiem. Taču Vācijas, Itālijas un daudzu Austrumeiropas brīvprātīgo sākotnējais liktenis bija neskaidrs. Piemēram, varas iestādes Dienvidslāvijā jau 1937. gada pavasarī uzskatīja, ka dalība konfliktā automātiski nozīmēja piederību komunistiskām organizācijām, kas nebija objektīvs situācijas novērtējums, taču sniedza iespēju vērsties pret vietējiem kreiso ideoloģiju atbalstītājiem.⁴⁴⁴

Papildu sarežģījums bija, ka daudziem Internacionālo brigāžu dalībniekiem trūka pases, jo tās bija savāktas līdz ar pievienošanos dienestam, bet vēlāk netika atdotas, pamatojot ar pazaudēšanu. Uz ASV pārbēgušais agrākais padomju izlūkdienesta darbinieks V. Krivickis norādīja, ka Internacionālo brigāžu dalībnieku pases nonāca Maskavā Valsts apvienotajā politiskajā pārvaldē (*Ob'edinjonnoe gosudarstvennoe političeskoe upravlenie*). Tur par slepenām operācijām īpaši vērtīgiem tika uzskatīti ASV pilsoņu, it īpaši mirušo, identifikācijas dokumenti.⁴⁴⁵

Vairāki tūkstoši austrumeiropiešu un totalitāro valstu pilsoņu 1938. gada rudenī nevarēja šķērsot Francijas robežu, tādēļ uzturējās Katalonijā līdz pat 1939. gada sākumam.⁴⁴⁶ Pēc ārzemnieku atsaukšanas no frontes V. Vecgailis un R. Lācis devās uz 13. Internacionālās brigādes nometni Belseratas ciemā, kur ieradās Spānijas pilsoņu kara dalībnieki no Baltijas valstīm, kā arī ungāri, poļi un ukraiņi. Gaidot turpmāko likteni, padomju inženieris V. Vecgailis nodarbojās arī ar “politisko un kultūrizglītojošo darbu”, bet R. Lācis – ar PSRS Komunistiskās partijas vēstures

⁴⁴⁰ Esdaile, *The Spanish Civil War*, 317.

⁴⁴¹ Peix Geldart, “La vuelta a casa de los voluntarios suecos,” 398–399.

⁴⁴² Ibid.

⁴⁴³ “Abrahama Linkolna brigādes draugi” gan bija ziņojuši par grūtībām ārvalstniekiem, to skaitā ASV pilsoņiem, atgriezties mājās – Francija sākotnēji bija liegusi iespēju Internacionālo brigāžu dalībniekiem, izņemot Francijas pilsoņus, šķērsot tās robežu, tomēr samērā drīz ASV panāca vienošanos, kas ļāva amerikāņiem izceļot caur Francijas ostām; “852.2221/1185a: Telegram The Secretary of State to the Ambassador in France (Bullitt) WASHINGTON, September 28, 1938—5 p. m.”; “852.2221/1194: Telegram The Ambassador in France (Bullitt) to the Secretary of State PARIS, October 3, 1938—6 p. m. [Received 6:11 p. m.]”, in *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1938, General, Volume I*.

⁴⁴⁴ Pavlaković, *Yugoslavs in the Spanish Civil War*, 24.

⁴⁴⁵ Krivitsky, *In Stalin's Secret Service*, 95.

⁴⁴⁶ Rémi Skoutelsky, “El regreso de los voluntarios: la memoria de las Brigadas,” in *Las Brigadas internacionales: el contexto internacional*, coords. Requena Gallego, Sepúlveda Losa, 147.

grupas vadīšanu.⁴⁴⁷ Novērojams, ka PSRS latvieši nebija zaudējuši saikni un piederības sajūtu dzimtenei, piemēram, V. Vecgailis pauda, ka, “tā kā esmu latvietis, dzimis Latvijā, es labprāt pirms organizētas atgriešanās Padomju Savienībā brauktu uz Latviju”⁴⁴⁸. Kara pēdējās dienās Katalonijā A. Ratnieks, V. Vecgailis u. c. latvieši A. Berezina vadībā, tāpat kā daudzi citi ārvalstnieki, piedalījās atkāpšanās kaujās. A. Eglītis 1939. gada janvārī komandēja bateriju poļu grupā, bet vēlāk – kājnieku rotu.⁴⁴⁹

Vairākums Spānijā palikušo bijušo Internacionālo brigāžu karavīru 1939. gada februārī šķērsoja robežu ar Franciju kopā ar spāņu bēgļu plūsmu. Tautu Savienības 1939. gada 8. maija oficiālais paziņojums par situāciju Spānijā ārzemju brīvprātīgo atsaukšanas jautājumā informēja, ka Francijas robežu laikā no 1938. gada 22. oktobra līdz 1939. gada 10. februārim šķērsoja 12 688 brīvprātīgie, no kuriem 6838 to izdarīja īsajā laika posmā no 5. februāra.⁴⁵⁰ Vairāki tūkstoši ārvalstnieku, kas nevarēja uzrādīt personu apliecinošus dokumentus, kopā ar spāņiem Francijā nonāca internēto nometnēs un meklēja iespējas, kā no tām izkļūt. Piemēram, ņemot vērā, ka Polijā pieņemtie likumi ļāva atņemt pilsonību Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem, internēto nometnēs nonākušie poļi rakstīja Polijas vēstniekam Parīzē, lūdzot atļauju atgriezties valstī bez soda piemērošanas, tā vietā piedāvājot dienēt armijā. Izvērtējot gadījumus individuāli un iemeslus piedalīties konfliktā, vairākiem simtiem poļu, it īpaši komunisma atbalstītājiem, pilsonība tika atņemta.⁴⁵¹

Samērā vienkārši un ātri no internēto nometnēm varēja izkļūt tie ārzemnieki, kas bija Spānijā ieradušies no PSRS un nebija tur atgriezušies Spānijas pilsoņu kara laikā. Gan palikušie, gan tie, kas devās prom, izrādīja neapmierinātību, ka PSRS nepiedāvāja patvērumu visiem bijušajiem Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem.⁴⁵² Tomēr situācija PSRS bija sarežģīta – pēc atgriešanās A. Ratnieks piedzīvoja, ka paziņas “uz mani raugās kā uz brīnumu. Atzīstas, ka dabūjuši zināt, ka tik daudz latviešu arestēti, nodomājuši, par cik no manis nekādu ziņu nav, tad arī es laikam esot nokļuvis “tautas ienaidniekos”. Sievai rakstīt un jautāt esot baidījušies”⁴⁵³.

⁴⁴⁷ “Vecgajl Vol"demar Jur"evich”, 1937–1943, LNA LVA, PA-54–1–1952, 40.–55. lp.; Vecgailis, “Trauksmainās dienas”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 29. lp.; Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 70.–71. lp.

⁴⁴⁸ Vecgailis, “Trauksmainās dienas”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 31. lp.

⁴⁴⁹ Ibid., 34. lp.; Ratnieks, “Sapieru dienestā Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 65. lp.; “Eglit Arnol"d Karlovich”, 1927–1940, LNA LVA, PA-54–1–10246,

⁴⁵⁰ “Situation en Espagne: Retrait des combattants non espagnols”, *United Nations Archives*.

⁴⁵¹ Ciechanowski, “La participación de ciudadanos polacos,” 128–131.

⁴⁵² Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 85.–86. lp.; Antons Pekainis, “Cīņas spars nekad neapsīka”, 1965, R. Rudušas personīgais arhīvs, 47. lp.; Jānis Volkovs, “Brīvprātīgie bruņutanku karaspēka daļās Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 34.–35. lp.

⁴⁵³ Ratnieks, “Sapieru dienestā Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 73. lp.

1.3. Militārās norises

Aptuveni 1936. gada jūlija beigās kļuva skaidrs, ka iecerētais militārais apvērsums nav izdevies. Spānijas lielajās pilsētās – Madridē, Barselonā, Valensijā, kā arī industrializētākajās zonās, īt īpaši Katalonijā, iedzīvotāji pretojās, bet nemiernieki guva pārsvaru lielākoties agrāros reģionos, daļā ziemeļu, Andalūzijas un Ekstremaduras teritorijās. Šāds dalījums noteica to, ka republikāņu pusē bija vairākums iedzīvotāju, lielāki apjomi rūpniecības un izejvielu, bet nemierniekiem bija labvēlīgāka situācija pārtikas ražošanā un apgādē.

Sākotnēji republikāņiem bija militārtehniskais pārsvars, taču lielai daļai armijas vienību trūka kaujasspēju, tādēļ tās nācās izformēt. Īpaši jūtams bija kvalificētu virsnieku trūkums, daļai iesaistoties apvērsumā, bet citiem neizrādot pietiekamu lojalitāti Spānijas Republikai. Republikāņus atbalstīja demokrātisko ideju aizstāvji, komunisti, arī anarhisti un anarhosindikālisti, lai gan nozīmīgas savstarpējās pretrunas saglabājās, bet nemiernieku pusē nostājās konservatīvo ideju atbalstītāji, to skaitā daudzi katoļticīgie, falangisti, monarhisti un karlisti. 1936. gada vasarā oficiālo valdību galvenokārt aizstāvēja bieži nekontrolējamas paramilitāras vienības, kas haotiskajā situācijā izturējās vardarbīgi pret potenciālajiem ienaidniekiem un nogalināja vairākus tūkstošus civiliedzīvotāju. Pētnieki kā ticamu skaitli minējuši gandrīz septiņus tūkstošus noslepkavotu garīdznieku un reliģisko ordeņu locekļu.⁴⁵⁴

Barselonā un daudzviet citur kara sākumā norisinājās dažādu politisko partiju atbalstītāju īstenotas īpašumu kolektīvizācijas. “Jebkuram, kurš tur bija bijis kopš sākuma, droši vien pat decembrī un janvārī šķita, ka revolucionārais periods beidzās; bet, kad kāds ieradās no Anglijas, Barselonas izskats bija kaut kas pārsteidzošs un pārpilns. Tā bija pirmā reize, kad es jebkad biju bijis pilsētā, kur strādnieku šķira bija sedlos. Strādnieki bija sagrauši praktiski ikkatru jebkura izmēra ēku, pie kurām bija sarkani karogi vai anarhistu sarkanie un melnie karogi; katrā sienā bija ieskrāpēts āmurs un sirpis, un revolucionāro partiju iniciāļi; gandrīz katra baznīca bija izpostīta un to svētbildes sadedzinātas”⁴⁵⁵, rakstīja vēlāk slavenais angļu rakstnieks D. Orvels par pirmajiem iespaidiem Spānijā 1936. gada beigās.

1936. gada jūlijs – 1937. gada marts. Kamēr daudzi republikāņu teritorijā ieguldīja enerģiju revolucionāras kārtības izveidē, t. s. Āfrikas armijas vienības, kas ar Itālijas un Vācijas atbalstu bija nogādātas Pireneju pussalā, Huana Jagves vadībā devās Madrides virzienā, ceļā no

⁴⁵⁴ Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 8, Ebook.

⁴⁵⁵ George Orwell, *Homage to Catalonia* (San Diego; New York: HBJ, c1980), 4.

Seviljas izlaupot un nežēlīgi nogalinot spāņus.⁴⁵⁶ Galvaspilsētas ieņemšanai bija stratēģiska nozīme varas pārņemšanā. 10. augustā H. Jagves vīri sasniedza Meridu, taču F. Franko pieņēma lēmumu par nepieciešamību ieņemt Badahosu,⁴⁵⁷ tādējādi paildzinot laiku ceļā uz galvaspilsētu. Kad 21. septembrī F. Franko vienības sasniedza Makedu, no kurienes varēja turpināt ceļu uz Madridi, ģenerālis izvēlējās doties uz Toledo. Tur, Alkazarā,⁴⁵⁸ republikāņu ielenkti, centās nepadoties ap 1000 civilo gvardu un falangistu, kas bija saņēmuši gūstā aptuveni 200 kreiso politisko ideju atbalstītāju ģimenes locekļus.⁴⁵⁹

Republikāņi nebija atteikušies no stratēģiski mazsvarīgā cietokšņa Toledo ieņemšanas, tādēļ iztērēja daudz resursu tā apšaudē, tomēr nespēja gūt nozīmīgus panākumus. Cietoksnī paglābušies nemiernieku atbalstītāji kļuva par varoņiem, bet viņu atbrīvošana – par propagandas instrumentu F. Franko rokās. Ierobežojot iespējas brīvi izteikties un iegūt neglaimojošus pierādījumus, preseī vairākas dienas bija liegta pieeja Toledo, kur marokāņi izrēķinājās ar pretiniekiem, tās tuvumā esošajā Taveras slimnīcā pat nogalinot ievainotos pacientus.⁴⁶⁰

1936. gada 21. septembrī netālu no Salamankas vairāki augsta ranga nemiernieku ģenerāļi vienojās, ka H. Sanhurho vietā jāieceļ armijas virspavēlnieks. Šo pienākumu izpildei tika izvēlēts F. Franko, kurš saņēma Itālijas un Vācijas militāro atbalstu. Vēsturnieki novērtējuši, ka, pieņemot lēmumu doties uz Toledo, nemiernieki zaudēja iespēju ātri ieņemt Madridi, taču Alkazara atbrīvošana stiprināja F. Franko prestižu izdevīgā brīdī.⁴⁶¹ 1. oktobrī F. Franko kļuva par armijas, jūras un gaisa spēku ģenerālisimusu, Spānijas valdības vadītāju, praksē pieņemot arī viduslaiku izcelsmes titulu – kaudiljo. Nebija vairs daudz personu, kuras frankistu pusē varēja konkurēt par augstāko varu, jo falangistu vadītājs H. A. Primo de Rivera bija Alikantes cietumā,⁴⁶² bet E. Molam bija zemāka dienesta pakāpe.⁴⁶³

⁴⁵⁶ “Kristiešu civilizācijas glābējiem” nebija robežu – frankisti apcietināja un nogalināja arī universitāšu mācītājus, rektorus, to starpā Granadas Universitātes rektoru arābistikas speciālistu Salvadoru Vilu Ernandesu, Oviedo Universitātes rektoru juristu Leopoldo Alasu; 12. oktobrī, atzīmējot Amerikas atklāšanu, Salamankas Universitātes rektors izcilais spāņu rakstnieks un filozofs Mígels de Unamuno izteica kritiku pret nežēlīgo karu, uz ko Spāņu leģiona izveidotājs ģenerālis H. Miljans Astrajs atbildēja: “Nāvi intelektuāļiem!”; Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 7., Ebook.; M. de Unamuno no konfrontācijas ar ģenerāļa sargiem izglāba F. Franko sieva Karmena Polo, bet rektors bija spiests atstāt amatu un atlikušo neilgo mūžu pavadīja mājas arestā.

⁴⁵⁷ Sākot no 1936. gada 14. augusta, H. Jagves vienības pilsētā īstenoja nežēlīgu slaktiņu, ko pasliktināja portugāļu izvēle no Badahosas bēgošos bēgļus nodot nemierniekiem, kas jau tāpat varēja brīvi ar ieročiem pārvietoties Portugālē; Asiaín, Ángel, *La financiación de la Guerra Civil*, 250.

⁴⁵⁸ Alkazars – Spānijā tā sauc nocietinātu pili.

⁴⁵⁹ Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 4, Ebook.

⁴⁶⁰ Ibid., 148.

⁴⁶¹ Preston, *Franco*, 257; Cazorla Sánchez, *Franco*, 61.

⁴⁶² 1936. gada 20. novembrī cietumā nošauts.

⁴⁶³ Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 4, Ebook.

Cenšoties normalizēt situāciju, ar 1936. augusta sākumu Spānijas Republika uzsāka paramilitāro grupu kontroli, izveidojot ģenerālinspekciju.⁴⁶⁴ Pārmaiņas bija arī augstākajā valsts pārvaldē – 4. septembrī, iekļaujot valdībā komunistus, par Ministru prezidentu kļuva L. Kavaljero, bet no 4. novembra četrus ministru amatus ieņēma pat tradicionāli valsts varu noraidošie anarhisti.⁴⁶⁵ Jaunais premjerministrs rūpīgi strādāja, lai mazinātu nekontrolētu vardarbību. Vairāku mēnešu garumā norisinājās vienību militarizācija, bet tā paša gada oktobrī Spānijas oficiālā valdība sāka veidot jauktās brigādes, kuru sastāvā ietilpa arī artilērijas, kavalērijas, sapieru u. c. vienības.⁴⁶⁶ Militarizācija lielākoties noslēdzās līdz 1937. gada maijam, taču struktūras izveide vien nepalīdzēja risināt bruņojuma un virsnieku trūkuma problēmas.

Tikmēr 7. oktobrī Āfrikas armija turpināja ceļu uz Madridi, bet F. Franko solīja ieiet galvaspilsētā jau 20. oktobrī, taču frankistu vienības pilsētas pievārtē nonāca tikai novembra sākumā. Nozīmīgā brīdī, sākot ar oktobri, Spānijā sāka ierasties PSRS kuģi ar militāro tehniku. Tomēr ticība republikāņu spēkiem noturēt Madridi bija tik niecīga, ka 6. novembrī pat oficiālā valdība izlēma doties uz Valensiju.⁴⁶⁷ Šo rīcību ziņojumā asi kritizēja PSRS galvenais militārais padomnieks J. Bērziņš, rakstot, ka “ministri izklīda pa dažādām pilsētām, sagatavoja naudu un koferus un kā murkšķi no bedrēm skatījās, kas notiks tālāk”⁴⁶⁸. Tikmēr ap 8. novembri vairāki ārvalstu žurnālisti sacentās radošumā, iztēlojoties F. Franko ieiešanu sakautajā pilsētā un pasniedzot to kā notikušu faktu.⁴⁶⁹

Par Madrides aizstāvības vadītāju republikāņu valdība bija nozīmējusi ģenerāli Hosē Miahu, kam palīdzēja aizstāvības ģenerālštāba priekšnieks pulkvežleitnants Visente Roho. Savukārt propagandā redzama loma bija spāņu komunistes Doloresas Ibaruri, devētas arī par Pasionāriju, runām un saukļiem, piemēram, “¡No Pasarán!” – viņi netiks cauri, “labāk būt varoņa atraitei nekā glēvuļa sievai”⁴⁷⁰. Vienlaikus republikāņos nemieru radīja ideja par ienaidnieku – “piekto kolonnu”⁴⁷¹ iekšienē. Daļa frankistu simpatizētāju slēpās ārvalstu diplomātikajās

⁴⁶⁴ Alpert, *The Republican Army in the Spanish Civil War*, 34.

⁴⁶⁵ No CNT vidus nāca pirmā sieviete – ministre Spānijā – Frederika Montsenja i Manjē.

⁴⁶⁶ Alpert, *The Republican Army in the Spanish Civil War*, 73:

⁴⁶⁷ 1937. gada 31. oktobrī valdība no Valensijas pārcēlās uz Barselonu.

⁴⁶⁸ “Pis'mo glavnogo voennogo sovetnika Ja. K. Berzina (Donicetti) nachal'niku RU RKKK S. P. Rickomu o neudovletvoritel'nom sostojanii respublikanskoj armii, neobhodimosti ee reorganizacii i vozmozhnoj pomoshhi so storony SSSR,” 1936.12.12., *RKKK i Grazhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg*, T. 1, 187.

⁴⁶⁹ Preston, *Franco*, 296.

⁴⁷⁰ Preston, P. *The Spanish Civil War: Reaction, Revolution and Revenge*, 186–187.

⁴⁷¹ Apzīmējums Spānijā piedzīvoja plašu publicitāti, kad tas tika pieminēts D. Ibaruri rakstā 1936. gada 3. oktobrī izdotajā Spānijas Komunistiskās partijas laikrakstā “Mundo Obrero”. Spāņu komuniste atsaucās it kā uz ģenerāļa E. Molas teikto kādam ārvalstu žurnālistam, ka pilsētai tuvojās četras armijas kolonnas, bet “piektā kolonna” – frankistu atbalstītāji – jau atradās Madridē. Detalizētāk par apzīmējumu skat. Ginta Ieva Bikše, “Kā radies apzīmējums “Piektā kolonna””, *Ilustrētā Pasaules Vēsture*, Nr. 1 (192) (2024), 10–11.

pārstāvniecībās, bet citi ievērojamā skaitā atradās cietumos. Raizes izteica arī PSRS padomnieki, to skaitā J. Bērziņš, kuri uzskatīja, ka cietumnieki būtu jāevakuē.⁴⁷²

Komunistiem un anarhistiem sadarbojoties, novembra laikā aptuveni 2500 ieslodzīto tika nogalināti Madrides apkārtnē esošajā Parakueljosā un Torrehonā de Ardosā.⁴⁷³ Parakueljosas slaktiņš bija viena no nežēlīgākajām republikāņu īstenotajām represijām pilsoņu kara laikā. Tajā pašā laikā vācu un itāļu lidmašīnas veica gaisa uzlidojumus pret civiliedzīvotājiem Madridē, kas, cenšoties glābties, slēpās un ilgstoši dzīvoja metro tuneļos pazemē.

Republikāņu īstenotajā Madrides aizstāvībā nozīmīgs palīgs bija 7. novembrī atrastie frankistu plāni. Uzbrukums galvaspilsētai bija paredzēts caur Kasa de Kampo parku un vēl nepabeigto Universitātes pilsētu. Dalībai kaujās pēc īsām apmācībām Madridē starp 8. un 9. novembri ieradās pirmā – 11. Internacionālā brigāde.⁴⁷⁴ Universitātes pilsētā republikāņu spēki apturēja centienus ieņemt galvaspilsētu. Pilnīgi jaunajā Filozofijas fakultātē, nostiprinot pozīcijas, ārvalstu brīvprātīgie smilšu maisu vietā izmantoja bibliotēkas grāmatas – visdrošākie bijuši biezie sējumi – “indiešu metafizika un agrīnā 19. gs. vācu filozofija”⁴⁷⁵.

Atrašanās vietai pilsētā bija savas priekšrocības. J. Lasts rakstīja, ka vienību transportēšana uz fronti “bija bērnu spēle: mēs vienkārši braucām ar metro”⁴⁷⁶. Tomēr ne visi, piemēram, no Aragonas ieradusies H. Buenaventura Durruti⁴⁷⁷ vadītā anarhistu vienība, bija pieraduši pie kaujas apstākļiem apdzīvotā vietā. Pieredzējušākie karotāji, ārvalstu Pirmā pasaules kara veterāni uzskatīja, ka kaujas Madridē bija neorganizētas un ar pārāk lielu upuru skaitu. No 19. novembra 11. Internacionālo brigādi pozīcijās nomainīja 12. Internacionālā brigāde, tomēr kopumā galvenā loma galvaspilsētas noturēšanā bija spāņiem, bet ārvalstniekiem – lielākoties propagandas, atbalsta un noskaņojuma uzlabošanas funkcija. Pēc divu nedēļu ilgām cīņām resursu trūkuma dēļ F. Franko bija spiests apturēt tiešu uzbrukumu pilsētai.⁴⁷⁸

Jauni frankistu uzbrukumi norisinājās Madrides apkārtnē. Piemēram, aptuveni 20 km no Madrides 14. decembrī sākās Boadiljas kauja, kurā pirmo reizi kopā cīnījās abas pirmās – 11. un 12. – Internacionālās brigādes.⁴⁷⁹ Cīņām ap Boadiljas ciematu noslēdzoties 23. decembrī par labu uzbrucējiem, republikāņi bija guvuši lielus zaudējumus. Cenšoties mazināt pretinieku spējas

⁴⁷² Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 6, Ebook.

⁴⁷³ Ibid., 199–200.

⁴⁷⁴ Crusells, *Las Brigadas Internacionales en la pantalla*, 139.

⁴⁷⁵ Tremlett, *The International Brigades*, chap. 11, Kindle.

⁴⁷⁶ Last, *The Spanish Tragedy*, University City, Kindle.

⁴⁷⁷ Anarhistu līderis nogalināts Universitātes pilsētas kauju laikā 1936. gada 20. novembrī.

⁴⁷⁸ Tremlett, *The International Brigades*, chap. 10, 12, Kindle.

⁴⁷⁹ Ibid., chap. 15, Kindle.

ieņemt galvaspilsētu, oficiālo valdību atbalstošās militārās vienības uzsāka vairākus pretuzbrukumus, 1937. gada pirmajās dienās Gvadalaharas–Sigvensas ceļa sektorā pat gūstot panākumus. 1936. gada decembra beigās un 1937. gada janvārī norisinājās republikāņu neveiksmīgs uzbrukums Tervelai, 13. Internacionālajai brigādei zaudējot gandrīz pusi no tās karavīriem.⁴⁸⁰

Kamēr F. Franko gatavoja jaunu uzbrukumu Madrīdei, 1937. gada janvāra vidū Spānijas dienvidos esošās frankistu vienības sāka doties ostas pilsētas Malagas virzienā. Pirmās 8. februārī ātri ieņemtajā Malagā ieradās itāļu motorizētās vienības, kas tās iekarošanu uztvēra un F. Franko pasniedza kā savu lielu militāru panākumu, tādējādi veicinot turpmākas nesaskaņas spāņu līdera un itāļu militārpersonu starpā. Izmisīgi pametot pilsētu bailēs no represijām, vairāki tūkstoši bēgļu, to skaitā sievietes un bērni, devās uz Almeriju pa krasta ceļu, kur frankisti tos nežēlīgi bombardēja gan no jūras, gan gaisa.

Sākot no 6. februāra, jauns frankistu uzbrukums Madrides virzienā notika caur Haramas ieleju, tomēr republikāņu spēki, to skaitā pirmo reizi jaunizveidotā 15. Internacionālā brigāde, spēcīgi pretojās. Kaujai noslēdzoties 1937. gada 27. februārī, uzbrucēji neizcīnīja būtiskus un stratēģiskus ieguvumus. Republikāņi zaudēja ap 25 tūkstošus vīru, ievērojami ciešot Internacionālajām brigādēm, kamēr frankistu zaudējumi bija mazāki – ap 20 tūkstošiem karavīru.⁴⁸¹ Haramas kaujā pirmo reizi kā propagandas ieroči izmantoti skaļruņi, ar kuriem vēlāk karojošās puses ļoti intesīvi centās pārliecināt pretiniekus padoties.⁴⁸²

Vēloties panākt, ka pretinieks novirzītu spēkus no Haramas ielejas citur, F. Franko piekrita itāļu ierosinātajam uzbrukumam Gvadalaharas virzienā. Pārmērīgi augstu novērtējot savas spējas pēc veiksmes Malagā, Itāļu brīvprātīgo karaspēka korpuss (itāliski *Corpo di Truppe Volontarie*; CTV) kaujā cieta pazemojošu sakāvi. Itāļus nesagatavotus pārsteidza aukstais laiks un sniega vētra, turklāt, frankistu atbalstītāju lidmašīnām nespējot pacelties gaisā, republikāņi izmantoja iespēju un 1937. gada 12. martā uzsāka veiksmīgu pretuzbrukumu. Ņemot vērā, ka arī Internacionālajās brigādēs atradās itāļi, šī bija viena no konflikta epizodēm, kur Spānijā bija izteikti ne tikai spāņu, bet arī citu tautību pilsoņu karš.

Pēc vairākiem neveiksmīgiem mēģinājumiem ieņemt galvaspilsētu 1937. gada pavasarī F. Franko mainīja taktiku, sākot centienus novājināt pretiniekus. Par nākamo mērķi tika izvēlēti industriālie Spānijas ziemeļi, kur atradās daudz karam nepieciešamu resursu. Paralēli frankistu

⁴⁸⁰ Crusells, *Las Brigadas Internacionales en la pantalla*, 142.

⁴⁸¹ Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 6, Ebook.

⁴⁸² Tremlett, *The International Brigades*, chap. 29, Kindle.

pusē norisinājās varas konsolidācijas procesi, 1937. gada aprīlī apvienojot labējās partijas un izveidojot vienu partiju.⁴⁸³

Frankistu ziemeļu operācijas un republikāņu iniciētas kaujas (1937. gada marta beigās–oktobris). Ziemeļu operācijas ģenerālis E. Mola uzsāka ar teroru pret civiliedzīvotājiem – Kondora leģions un itāļu gaisa spēku vienības veica uzlidojumus pret basku pilsētu Durango 31. martā un pēc tam 26. aprīlī – Gerniku. Viens no pirmajiem izpostītajā Gernika nonāca pieredzējušais preses korespondents Džordžs Stīrs, kura reportāžu 28. aprīlī publicēja “The Times”, bet pārpublicēja vairāki ārvalstu laikraksti. D. Stīrs zem virsraksta “Gernikas traģēdija. Pilsēta izpostīta gaisa uzlidojumā. Aculiecinieku stāstījums” rakstīja: “Gerniku, vissenāko basku pilsētu un viņu kultūras tradīciju centru, vakar pēcpusdienā pilnībā iznīcināja nemiernieku gaisa spēki. Šīs aiz frontes līnijas tālu esošās, atvērtās pilsētas bombardēšana aizņēma precīzi trīs stundas un ceturtdaļu, kuru laikā spēcīgu lidmašīnu flote, kas sastāvēja no trīs vācu tipu lidmašīnām, “Junkers” un “Heinkel” bumbvedējiem, nebeidza izmest virs pilsētas bumbas, kas svēra līdz 1000 mārciņām, un pēc aprēķiniem vairāk nekā 3000 divu mārciņu smagus alumīnija aizdedzinošos lādiņus. [...] reids virs Gernikas ir nepieredzēts militārajā vēsturē. Gernika nebija militārs mērķis. Rūpnīca, kas ražoja kara materiālus, atradās ārpus pilsētas un bija neskarta. [...] Vienīgie pretpasākumi, ko baski varēja īstenot, jo viņiem nebija pietiekami daudz lidmašīnu, lai stātos pretī nemiernieku flotei, bija basku garīdzniecības varonība. Viņi brūkošajās zemiņās svētīja un lūdās par uz ceļiem nometušos pūli – sociālistiem, anarhistiem, komunistiem, kā arī par ticīgajiem.”⁴⁸⁴

Žurnālista reportāža atstāja ļoti spēcīgu iespaidu pasaulē. Kad 29. aprīlī tā bija pārpublicēta franču komunistu laikrakstā “L'Humanité”, tekstu izlasīja slavenais spāņu mākslinieks Pablo Pikaso un nolēma uzgleznot vienu no saviem slavenākajiem darbiem – “Gernika”, ko izvietoja Pasaules izstādē Parīzē. Tikmēr frankistu taktika bija noliegt notikušo un mēģināt vainu novelt uz republikāņiem. Līdz pat 20. gs. 70. gadiem pret D. Stīru tika izteikti pārmetumi, ka viņš notikušo bija izdomājis.⁴⁸⁵

Kamēr frankisti plānoja ieņemt ziemeļu teritorijas, atsevišķs “pilsoņu karš” norisinājās Barselonas ielās. 1937. gada “maija dienas” sākās 3. maijā, kad sabiedriskās kārtības ģenerālkomisārs komunist Eusebio Rodrigess Salass pavēlēja veikt reidu CNT kontrolētajā galvenajā telefona centrālē. Konfrontācija un cīņa par varu starp CNT, POUM, anarhistiem

⁴⁸³ *Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista* (FET y de las JONS); Spānijas Tradicionālā falanga un no Nacionālsindikālistu ofensīvās huntas.

⁴⁸⁴ Preston, *We Saw Spain Die*, chap. 8, Ebook.

⁴⁸⁵ Ibid.

“Durruti grupas draugi” (*Agrupación de los Amigos de Durruti*), Katalonijas pārvaldi un komunistisko Katalonijas Apvienoto sociālistisko partiju (*Partit Socialista Unificat de Catalunya*) Barselonas ielās turpinājās līdz 7. maijam, kad Trieciengvardes un Katalonijas Apvienotās sociālistiskās partijas paramilitārās vienības apturēja nemierus. Kritušo skaits sasniedza 400 cilvēku, bet ievainoto – 1000.⁴⁸⁶

Pateicoties PSRS sniegtajam atbalstam, PCE popularitāte un loma politikā strauji auga. POUM bija nepatīkami konkurenti komunistiem. Padomju žurnālists M. Koļcovs drīz pēc ierašanās Spānijā 1936. gada 9. augustā rakstīja, ka “provokatīva un demoralizējoša loma ir POUM – trockistu organizācijai”⁴⁸⁷. PSRS pārstāvju iedvesmoti, PCE uzsāka kampaņu pret POUM kā “fašistu spiegiem”, “trockistu aģentiem”⁴⁸⁸. Pēc “maija dienām” D. Orvelu brīdināja, ka ir bīstami uzrādīt karti, kas apliecināja piederību POUM paramilitārajai vienībai.⁴⁸⁹

“Maija dienas” padziļināja politisko krīzi valdībā, komunistu ministriem atkāpjoties no amata. Nespējot pārvarēt problēmas un piedāvāt akceptējamu valdības sastāvu, Spānijas Republikas prezidents M. Asanja nominēja sociālistu H. Negrīnu veidot jaunu kabinetu. Savukārt PSRS padomnieku spiediena rezultātā cīņa pret POUM pastiprinājās, to vainojot par norisēm Barselonā. Partiju aizliedza 1937. gada jūnijā. D. Orvels, izvairoties no potenciālajām represijām, pat bija spiests bēgt no Spānijas.

Tikmēr 1937. gada 3. jūnijā lidmašīnas avārijā gāja bojā pēdējais potenciālais F. Franko konkurents cīņā par varu – ģenerālis E. Mola. Veiksme bija ģenerālisimusa pusē, kurš turpināja gūt panākumus – 19. jūnijā frankisti ieņēma ziemeļos esošo Bilbao. Cerot apturēt frankistu straujās uzvaras ziemeļos, republikāņi 6. jūlijā karstā laikā sāka uzbrukumu Brunetē, netālu no Madrides. Sākotnēji ofensīva bija veiksmīga, taču frankisti atguva pilsētu. Kaujai noslēdzoties 26. jūlijā, ļoti lieli zaudējumi bija 15. Internacionālajai brigādei, republikāņiem kopumā zaudējot aptuveni 30 tūkstošus vīru, bet frankistiem – 18 tūkstošus karotāju.⁴⁹⁰

Vēl viena republikāņu ofensīva pret frankistiem sākās 1937. gada augustā Aragonas frontē. Sākotnējos panākumus karstuma un sliktu komunikācijas sakaru dēļ nomainīja lieli zaudējumi, it īpaši Internacionālajās brigādēs. Spānijas oficiālās valdības aizstāvjiem neizdevās sasniegt mērķi – ieņemt Saragosu un apturēt frankistu uzvaras ziemeļos: 25. augustā tika ieņemta Santandera, bet

⁴⁸⁶ Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 9., Ebook.

⁴⁸⁷ Mihail Kol'cov, *Ispanija v ogne: ispanskij dnevnik*, T. 1., 17.

⁴⁸⁸ Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 8, Ebook.

⁴⁸⁹ Orwell, *Homage to Catalonia*, 197.

⁴⁹⁰ Tremlett, *The International Brigades*, chap. 39, Kindle.

oktobrī – arī Astūrija. Valsts industriālās teritorijas ieņemšana F. Franko sniedza ievērojamas priekšrocības.

No Tervelas kaujas līdz Ebro ofensīvai (1937. gada decembris – 1938. gada novembris).

1937. gada nogalē jaunu ofensīvu republikāņi plānoja stratēģiski mazsvarīgā vietā, vēloties mazināt pretinieka iespējas atkārtoti uzbrukt Madrīdei un cerot uz ātru uzvaru, jo frankistu ieņemtā Tervela bija jau gandrīz pilnīgā valdības atbalstītāju aplenkumā. Uzbrukums sākās 1937. gada decembrī, un 1938. gada 8. janvārī republikāņu armija ieņēma pilsētu. Tomēr panākumi bija īslaicīgi, jo, kaujai noslēdzoties 22. februārī, Tervelu no jauna bija atguvuši frankisti. Tā bija viena no smagākajām pilsoņu kara kaujām, F. Franko zaudējot aptuveni 40–50 tūkstošus vīru, bet Spānijas oficiālajai valdībai – ap 55–60 tūkstošus karotāju.⁴⁹¹

Neveiksmīgās republikāņu ofensīvas parādīja acīmredzamu frankistu militārtehnisko pārsvaru, ko F. Franko izmantoja turpmākajās operācijās. 1938. gada 9. martā sākās apjomīgā frankistu Aragonas ofensīva Baleāru jūras virzienā, ap 150 tūkstošiem karavīru ar artilērijas un aviācijas atbalstu strauji ieņemot Spānijas oficiālās valdības kontrolētās teritorijas.⁴⁹² Republikāņi, iepriekšējās kaujās ciešot ievērojamus zaudējumus un trūkstot ieročiem un munīcijai, pretinieku uzbrukumam nebija gatavi un nespēja dot būtiskus prettriecienus, kā rezultātā bija spiesti steigā atkāpties. Apjukumā daudziem spāņiem un Internacionālo brigāžu dalībniekiem bija grūti atrast savas vienības, tāpēc šāvieni lidoja arī pret savējo spēkiem. Ņemot vērā apstākļus, Internacionālo brigāžu bāze martā tika pārvietota uz Kataloniju. Norises republikāņiem bija ļoti demoralizējošas, turklāt paralēli notika gaisa reidi pret civiliedzīvotājiem Barselonā, Alikantē un citur. Nelielu atsvaru deva Francijas valdības lēmums 1938. gada martā ļaut robežu šķērsot ieroču kravām, tomēr jau jūnijā šādas darbības tika apturētas.

Apjomīgais frankistu uzbrukums Aragonā noslēdzās veiksmīgi – 15. aprīlī F. Franko vienības sasniedza jūru, tādējādi republikāņu kontrolētās teritorijas sašķeļot divās daļās. Vairāki ģenerālisimusa lēmumi karu paildzināja, arī ignorējot citu ģenerāļu ieteikumus pēc Leridas ieņemšanas ofensīvu organizēt Valensijas, nevis Barselonas virzienā.⁴⁹³ Šādu lēmumu motivēja arī satraukums par potenciālu Francijas iesaisti Katalonijas aizstāvēšanā. Tikmēr apstākļi Spānijas oficiālās valdības atbalstītāju pusē palika arvien sarežģītāki, parādoties bēgļu plūsmai no pretinieku ieņemtajām teritorijām un arvien vairāk trūkstot pārtikai.

⁴⁹¹ Alegre Lorenz, *La batalla de Teruel*, Introducción, Ebook.

⁴⁹² Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 11., Ebook.

⁴⁹³ Viñas, “Sobre mitos”.

Estremaduras fronteī historiogrāfijā ir pievērsta salīdzinoši neliela uzmanība – vairāki vēsturnieki to pat nosaukuši par “aizmirsto fronti”.⁴⁹⁴ 1938. gada jūlijā republikāņu Estremaduras armijā bija ap 66 tūkstoši vīru (to skaitā latvieši), kas aizstāvēja frontes līniju gandrīz 600 km plašā teritorijā. 1938. gada 20.–24. jūlijā frankisti īstenoja nozīmīgu operāciju, noslēdzot “Meridas kabatu” (*La bolsa de Mérida*).⁴⁹⁵

Tikmēr 23. aprīlī bija sākusies frankistu īstenoātā Levantes ofensīva ar mērķi ieņemt Valensiju un tās apkārtni. F. Franko solīja pilsētā ieiet 25. jūlijā, tomēr naktī pirms šī datuma, īstenojot ģenerāļa V. Roho plānu, republikāņi sāka uzbrukumu pāri Ebro upei ar mērķi mainīt pretinieku ieceres. Operāciju veikšanai tika saformēta atsevišķa armija, kuras vadītājs bija pulkvežleitnants Huans Modesto. Dažādos uzdevumos un kaujās piedalījās vairākums Internacionālo brigāžu.

Ļoti neapmierināts par republikāņu panākumiem, norisēm Spānijā un pārmērīgi ieilgušo karu bija B. Musolīni. Itālijas ārlietu ministrs G. Čano 1938. gada augustā dienasgrāmatā vairākkārt atzīmēja, ka duče bija sašutis par F. Franko spēju trūkumu un ““mierīgo optimismu”, ar kādu viņš vada karadarbību. “Mierīgus optimistus,” viņš saka, “notriec tramvajs, tiklīdz viņi no rīta iziet ārpus mājas””⁴⁹⁶. No militārā viedokļa raugoties, republikāņu spēja šķērsot upi vairākās vietās un tikt līdz Gandesai bija sasniegums, vēl jo vairāk – norises pārsteidza frankistus, tomēr nebija rasti risinājumi ieroču, artilērijas un gaisa spēku atbalsta trūkumam. Ebro kauja kļuva par smagāko un garāko kauju visā karā – frankisti zaudēja aptuveni 30 tūkstošus ievainoto un kritušo, bet republikāņi – aptuveni divreiz vairāk.⁴⁹⁷ Novembra vidū Spānijas oficiālās valdības vienības atkāpās – kaujas rezultātā bija zaudēta karaspēka labākā daļa.

Frankistu pēdējie uzbrukumi un uzvara karā (1938. gada novembris – 1939. gada 1. aprīlis). 1938. gada decembra beigās F. Franko sāka ofensīvu, cenšoties ieņemt republikāņu atlikušās teritorijas Katalonijā. 1939. gada 26. janvārī krita Barselona. Divas dienas vēlāk – 28. janvārī Francijas valdība atļāva valstī iekļūt pirmajiem spāņu bēgļiem. Cenšoties atbalstīt civiliedzīvotāju atkāpšanos, republikāņu armijas paliekas cīnījās pēdējās atkāpšanās kaujās.

⁴⁹⁴ José Hinojosa Durán, *Tropas en un frente olvidado: El Ejército republicano en Extremadura durante la Guerra Civil* (Mérida: Editora Regional de Extremadura, 2009); Fernando Barrero Arzac, “Las operaciones militares de la bolsa de La Serena, durante su primera fase del mes de julio de 1938: hundimiento y ocupación del territorio republicano extremeño,” *Fernando Barrero Arzac*, <https://fbarreroarzac.wordpress.com>.

⁴⁹⁵ Ibid.; Fernando Barrero Arzac, “Ofensiva republicana en el frente extremeño en la zona de Rena (Badajoz), y operaciones del Ejército de Qu-eipo para reforzar la línea del Alto Zújar,” *Fernando Barrero Arzac*, <https://fbarreroarzac.wordpress.com>.

⁴⁹⁶ Ciano, *Ciano's Diary: 1937–1943*, 119.

⁴⁹⁷ Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 11., Ebook.

Bēgļu plūsma bija milzīga – aptuveni 500 tūkstošu cilvēku,⁴⁹⁸ to skaitā Spānijas Republikas valdība un bijušie karotāji, 1939. gada sākumā šķērsoja Spānijas–Francijas robežu. Tas Francijas politiķus faktiski pārsteidza nesagatavotus. Nevēlēšanās ļaut bijušajiem republikāņu armijas karavīriem brīvi pārvietoties veicināja lēmumu atvērt internēto nometnes “nevēlamām” (*indésirables*) personām. Rezultātā 1939. gada marta sākumā Francijā bija ap 226 tūkstošu internēto, kas bija ievietoti piecās nometnēs, no kurām lielākās bija Sensiprjēnā ar 90 tūkstošiem un Arželē ar 77 tūkstošiem cilvēku.⁴⁹⁹

Pirmās internēto nometnes tika izveidotas steigā, ātri kļuva pārāpdzīvotas un nebija piemērotas pat viselementārāko nepieciešamību nodrošināšanai. Līdzīgi kā daudzi citi preses pārstāvji, žurnālists H. Baklijs bija pārsteigts par demokrātisko valstu nespēju palīdzēt bēgļiem, aprakstot ikdienas situāciju šādi: “Mēnesi pēc kara beigām Katalonijā cilvēki, kuri ikdienas dzīvē bija respektabli vidusšķiras juristi un ārsti vai universitāšu profesori, dzīvoja smilšu iedobēs kā primitīvi dzīvnieki, nekopti un pietiekami nepabaroti, bez pajumtes no pavasara lietusgāzēm.”⁵⁰⁰ Tikai sabiedriskais spiediens laika gaitā ļāva kaut nedaudz uzlabot apstākļus. Vēsturnieki norādījuši, ka personu internēšana bija ne tikai nehumāns risinājums, bet arī nepiemērota izvēle, kā cīnīties ar bailēm no komunisma. Skarbie apstākļi pastiprināja daudzu cilvēku aizvainojumu pret Rietumu politiku, stiprināja ticību radikālām, kreisām idejām un sniedza laiku un vietu transnacionālai pieredzes apmaiņai.⁵⁰¹

Republikāņi karu vēl nebija zaudējuši, taču pēc Katalonijas krišanas situācija bija smaga. Valdības vadītājs H. Negrīns joprojām cerēja, ka būtu iespējams noturēt centrālo Spāniju līdz Eiropas karam, kurā demokrātiskās valstis saprastu, ka republikāņi karoja par kopīgu lietu.⁵⁰² Premjerministrs pat bija ieradies Spānijā pārbaudīt iespējas turpināt pretošanos. Tomēr 1939. gada 27. februārī Francija un Lielbritānija atzina F. Franko valdību. Zaudējot jebkādas cerības, Spānijas Republikas prezidents M. Asanja atteicās no amata. Dažas dienas vēlāk – 5. martā – republikāņu pusē norisinājās apvērsums – Centra armijas militārais vadītājs Segismundo Kasado kopā ar citiem domubiedriem pārņēma vadību teritorijā, lai uzsāktu centienus vienoties ar F. Franko par padošanos. H. Negrīns un viņa atbalstītāji pameta valsti.

⁴⁹⁸ Vēlāk aptuveni 200 tūkst. atgriezās Spānijā; Ibid.

⁴⁹⁹ Anne Grynberg, *Les camps de la honte: Les internés juifs des camps français (1939–1944)* (Paris: La Découverte, 2013), chap. 2., Ebook.

⁵⁰⁰ Buckley, *The Life and Death of the Spanish Republic*, 419, Ebook.

⁵⁰¹ Robert Gildea, Jorge Marco, Diego Gaspar Celaya, Milovan Pisarri, Enrico Acciai, Bojan Aleksov, Yaacov Falkov. “Camps as Crucibles of Transnational Resistance,” in *Fighters across Frontiers*, ed. Gildea, Tames, 49–50.

⁵⁰² Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 9, Ebook.

F. Franko vēlējās tikai beznosacījumu padošanos. 1939. gada 26. martā sākās plaša frankistu operācija Madrides virzienā, gandrīz nesaskaroties ar jebkādu pretestību. 27. martā krita Madride. Itālijas ārlietu ministrs G. Čano uzskatīja, ka kara beigas bija, iespējams, lielākā fašisma uzvara līdz attiecīgajam brīdim.⁵⁰³ 31. martā jau visas Spānijas teritorijas kontrolēja frankisti, bet 1. aprīlī F. Franko pasludināja kara beigas. Šajā dienā ASV atzina ģenerāļa valdību *de iure* un atcēla ieroču embargo. Tikmēr republikāņi līdz pat demokrātijas atjaunošanai Spānijā 1977. gadā turpināja vadīt valdību trimdā.

1.4. Kara sekas

Dzīvā spēka zaudējumi, F. Franko režīma un tā atbalstītāju represijas. Konflikta rezultātā dzīvību zaudēja ievērojams skaits Spānijas iedzīvotāju. Vēsturnieku viedoklis bijis atšķirīgs, mūsdienu pētījumos minot no 500 000⁵⁰⁴ līdz pat 600 000⁵⁰⁵ pilsoņu karā bojā gājušo. Precīzāku skaitu bijis grūti noteikt gan pilsoņu kara vardarbīgā rakstura, gan dokumentācijas trūkuma dēļ. Minēto skaitļu ietvaros ap 100 tūkstošu cilvēku miruši frankistu represijās, bet ap 55 tūkstošiem, republikāņiem izrēķinoties ar pretiniekiem.⁵⁰⁶ Atsevišķi pētnieki rēķinājuši arī nedzimušo bērnu skaitu, vienā no aprēķiniem piedāvājot gandrīz 600 tūkstošus cilvēku.⁵⁰⁷

Pirmie pēckara gadi bija ļoti smagi. F. Franko, uzskatot, ka ir atbildīgs “tikai Dieva un vēstures priekšā”⁵⁰⁸, īstenoja ļoti vardarbīgas represijas pret visiem, kurus uztvēra kā ienaidniekus. 1939. gada 9. februārī, pieņemot likumu par politisko atbildību, režīms ar atpakaļejošu datumu legalizēja atribību pret republikāņiem un viņu atbalstītājiem.⁵⁰⁹ Sabiedrība tika izteikti sašķelta uzvarētājos un zaudētājos, kas bija spiesti atbildēt par savulaik likumīgām darbībām. Režīms ierobežoja pilsoņu brīvību, tai skaitā bijušajiem pretiniekiem liedzot ieņemt nozīmīgus amatus un iespējas darba tirgū. Ievērojami tika samazinātas arī sieviešu tiesības, likvidējot Spānijas Republikas laika sasniegumus šajā jomā.

Spānijā, kas bija “viena, liela un brīva”⁵¹⁰, patiesībā pēc kara pat ap 500 tūkstošiem personu atradās ieslodzījumā.⁵¹¹ To vidū bija arī zīdaiņi un bērni, kas līdz trīs gadu vecumam varēja būt

⁵⁰³ Ciano, *Ciano's Diary: 1937–1943*, 209.

⁵⁰⁴ Moradiellos, *Franco*, 50.; Esdaile, *The Spanish Civil War*, 310.

⁵⁰⁵ Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 11, Ebook.

⁵⁰⁶ Andrés, Casanova, *Historia de España en el siglo XX*, 216–217.

⁵⁰⁷ Sánchez Asiaín, *La financiación de la Guerra Civil*, 230, 983.

⁵⁰⁸ Moradiellos, *Franco*, 104.

⁵⁰⁹ Detalizētāk skat. “Ley de las responsabilidades políticas,” *Boletín Oficial del Estado*, 1939.13.02., 824.

⁵¹⁰ F. Franko propagandas sauklis “España, una, grande y libre”.

⁵¹¹ Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 9, Ebook.; Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, chap. 11, Ebook.

kopā ar māti, bet pēc tam daudzi tūkstoši cietumos dzimušo un augušo nepilngadīgo nonāca bāreņu namos.⁵¹² Gan ieslodzītos, gan brīvībā esošos Spānijas iedzīvotājus spēcīgi skāra arī bads un slimības, kā iespaidā laika posmā no 1939. līdz 1945. gadam nomira vēl aptuveni 200 tūkstošu cilvēku.⁵¹³

Par vienu no lielākajiem simboliem republikāņu cietumnieku ekspluatācijai F. Franko režīma laikā varēja uzskatīt Kritušo ielejas celtniecību. Tā bija ieplānota kā simbols frankistu uzvarai pilsoņu karā, un ansambli pēc 19 gadu ilgas izbūves atklāja 20. gadadienā pēc konflikta noslēguma – 1959. gada 1. aprīlī. Ielejā tika apbedīti 33 847 karā kritušie, to skaitā vairāk nekā 12 tūkstošu neidentificētu personu, kā arī republikāņu civiliedzīvotāji, kas F. Franko režīma laikā no masu kapiem bija pārbedīti bez piederīgo atļaujas.⁵¹⁴

No F. Franko režīma un arī nacistiskās Vācijas represijām nebija glābti daudzi Spānijas iedzīvotāji, kas bija devušies bēgļu gaitās. Bijušo Katalonijas valdības vadītāju Ļ. Kompanisu, līdzīgi kā citus Spānijas politiķus, Otrā pasaules kara laikā Francijā arestēja Gestapo, kas viņu nodeva nāvessoda izpildei dzimtenē. Nežēlīgs liktenis bija arī gandrīz 15 tūkstošiem republikāņu, kas no internēto nometnēm Francijā nonāca vācu koncentrācijas nometnēs, piemēram, Mauthauzenē.⁵¹⁵ Pēc vairāku gadu ieslodzījuma 1945. gadā no Zaksenhauzenes koncentrācijas nometnes tika atbrīvots bijušais Spānijas Republikas premjerministrs L. Kavaljero. Turklāt nacisti vairākus tūkstošus spāņu nozīmēja arī piespiedu darbā.

Republikāņu atbalstītāji – ārzemnieki kolektīvajā atmiņā ārpus Spānijas līdz Aukstā kara beigām. Aplūkojot ārvalstnieku dalību Spānijas Republikas aizstāvībā, D. Tremlē norāda, ka, “ja [Spānijas pilsoņu karš] nebija viņu kaps, tad tā bija noteicoša pieredze mūža garumā”⁵¹⁶. Daudziem bijušajiem Internacionālo brigāžu dalībniekiem iesaiste konfliktā kļuva par identitātes sastāvdaļu. Turklāt šo personu atmiņas bieži bija izteikti politizētas. Turpinot uzturēt kontaktus, izveidojās bijušo konflikta dalībnieku apvienības. Viena no pirmajām jau Spānijas pilsoņu kara laikā, 1937. gadā, bija Abrahama Linkolna vārdā nosauktās Internacionālās brigādes veterānu apvienība (*Veterans of the Abraham Lincoln Brigade*).⁵¹⁷ 1939. gadā Lielbritānijā izveidotās Internacionālo

⁵¹² Graham, *La guerra y su sombra*, chap. 6., Kindle.

⁵¹³ Cazorla Sánchez, *Franco*, 98

⁵¹⁴ “Valle de Cuelgamuros,” *Patrimonio Nacional*, <https://www.patrimonionacional.es/visita/valle-de-cuelgamuros-0>

⁵¹⁵ Preston, *The Spanish Civil War*, chap. 10, Ebook.

⁵¹⁶ “[...] when not their grave, the defining experience of a lifetime”; Tremlett, *The International Brigades*, chap. 1, Kindle.

⁵¹⁷ Kirschenbaum, *International Communism and the Spanish Civil War*, 188, 195.

brigāžu asociācijas dalībnieki un tās komitejas locekļi bija arī no Latvijas izceļojušie L. Kroms un Sīmanis Hiršmanis.⁵¹⁸

Īsi pirms Otrā pasaules kara bijušajiem Internacionālo brigāžu dalībniekiem bija iespēja atgriezties savā valstī. Daļu tobrīd sagaidīja kā varoņus (piemēram, Zviedrijā), taču noskaņojums laika gaitā varēja mainīties. It īpaši Aukstā kara laikā, bijušie Spānijas pilsoņu kara dalībnieki saskārās ar pret sevi vērstām aizdomām gan PSRS, gan ASV un citās demokrātiskajās valstīs. Dzelzs priekšvara abās pusēs šādas personas turēja aizdomās kā potenciālos spieģus – ASV kā komunistus, PSRS kā Rietumvalstu ideju pārkāpējus un ietekmētus aģentus. Tomēr attieksme pret bijušajiem Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem PSRS nebija viendabīga – daļa šādu personu cieta valsts īstenotajās represijās, mira Otrajā pasaules karā, bet citi kļuva par nozīmīgiem un redzamiem režīma atbalstītājiem.

Vislielākā ietekme varas struktūrās un propagandā bija bijušo Internacionālo brigāžu dalībniekiem PSRS ietekmes sfērā esošajā Vācijas Demokrātiskajā Republikā (VDR), kur brīvprātīgo dalība Spānijas pilsoņu karā pret galēji labējiem režīmiem kļuva par būtisku šī režīma ideoloģiskās priekšvēstures un pat leģitimitātes pamatošanas sastāvdaļu.⁵¹⁹ Vēsturnieks Arnolds Krāmers norāda, ka VDR augstu amatpersonu vidū Spānijas pilsoņu kara veterānu saraksts iesniedzās simtos, tomēr lielā ietekme ne vienmēr paglāba no represijām 50. gados. Atmiņas un naratīvi par varoņiem vāciešiem Internacionālajās brigādēs VDR propagandā bagātīgi sniedza uzvedības modeļa paraugus.⁵²⁰

*

Spānijas pilsoņu karš pārsteidza daudzus. Jau no pirmajām konflikta dienām informācija par norisēm Spānijā veidoja ārvalstu nostāju, kam bija svarīga loma kara attīstībā un iznākumā. Kamēr sākotnēji norises Spānijā no lielākās daļas Eiropas valstu skatupunkta bija neskaidras un neizprotamas, Itālijas diktators B. Musolīni, stratēģisku mērķu vadīts, sāka sniegt apvērsuma plānotājiem apsolīto palīdzību, turklāt drīz nemierniekiem atbalstu nodrošināja arī nacistiskās Vācijas vadītājs Ā. Hitlers. Arī ņemot vērā daudzu valstu vēlmi neizraisīt plašāka mēroga karadarbību Eiropā, Spānijas pilsoņu karam bija izteikta un neatņemama starptautiskā dimensija,

⁵¹⁸ “The International Brigade Association Committee,” *National Portrait Gallery*, <https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw56516/The-International-Brigade-Association-Committee>.

⁵¹⁹ Krammer, “The Cult of the Spanish Civil War in East Germany”, 531–532, 535.

⁵²⁰ *Ibid.*, 531–560.

turklāt faktiski no tā pirmsākumiem vairāku sabiedrības grupu – monarhistu un labēji noskaņoto politisko spēku – plāni bija vardarbīgi iestāties pret valsts modernizācijas centieniem.

Nozīmīga loma starptautiskā sabiedriskā viedokļa veidošanā par Spānijas pilsoņu karu bija sabiedriskajiem medijiem, kam bija iespējas ļoti ātri ievākt un nodot informāciju par notikumiem ārvalstīs, taču dažādu galēji labēju un kreisu ideoloģiju popularitāte un savstarpējas pretrunas, nepietiekama datu pārbaude, kā arī informatīvajā telpā iztrūkstot samērīgam atspoguļojumam no nemiernieku puses, veicināja ietekmīgu sabiedrības grupu iebildumus demokrātiskajās valstīs – ASV, Francijā un Lielbritānijā – atbalstīt Spānijas Republikas oficiālo valdību. Faktiski starptautiskais stāvoklis republikāņiem vienmēr bija nelabvēlīgs, jo lielai daļai Eiropas valstu vadītāju trūka izpratnes par galēji labējo ideoloģiju vardarbīgo raksturu, bet bija ļoti skaidrs un izteikti negatīvs priekšstats par radikālām kreisajām ideoloģijām. Rezultātā viens no Spānijas pilsoņu kara atslēgas mirkļiem bija demokrātisko valstu atteikšanās sniegt atbalstu Spānijas oficiālajai valdībai, kamēr Itālijas un Vācijas militārais atbalsts sniedza izšķirošu nozīmi F. Franko uzvarā.

Francijas un Lielbritānijas vadībā izstrādātā vienošanās par neiejaukšanos, kam pievienojās gandrīz visas Eiropas valstis, un no tās izrietošās Neiejaukšanās komisijas darbība bija ne tikai acīmredzami neveiksmīga politika, bet arī galēji iecietīga pret tās atklātu neievērošanu, un visa sistēma faktiski radīja labvēlīgus apstākļus F. Franko uzvarai karā. Spānijas pilsoņu karš kļuva par izteiktu Vācijas un PSRS militārās tehnikas un karadarbības taktiku izmēģinājuma lauku. Tieši demokrātisko kaimiņvalstu nevēlēšanās atbalstīt Spānijas Republiku neglābjami stiprināja PSRS un komunistu ietekmes pieaugumu tās iekšpolitikā.

PSRS atbalsts republikāņiem bija nozīmīgs karadarbības uzturēšanā, taču J. Staļina terorā ierautā valsts nesniedza pietiekami stabilu un apjomīgu ieguldījumu, lai Spānijas Republika spētu gūt izšķirošu uzvaru. Starptautisko ieroču tirgotāju, PSRS un Meksikas nodrošinātie dažāda veida un kvalitātes kara materiāli visa konflikta laikā valstī ienāca nepietiekamā daudzumā. Savukārt PSRS nodrošinātie militārie padomnieki un personāls, lai arī daudzkreiz spēja sniegt noderīgus ieteikumus, tomēr nebija vienmēr prasmīgi un zinoši, saskārās ar komunikācijas problēmām svešā valstī, nereti nespēja kvalitatīvi novērtēt situāciju un paralēli centās stiprināt savas pārstāvētās valsts ietekmi.

Komunistiskajai Internacionālei, kas bija PSRS ārpolitikas instruments, bija nozīmīga loma ārvalstu iedzīvotāju mobilizēšanā par labu Spānijas Republikai. Vienlaicīgi jāuzsver, ka ne vienmēr tie bija komunistisko partiju norādījumi, kas motivēja ārvalstniekus sniegt atbalstu, jo, piemēram,

republikāņu pusē jau no pirmajām konflikta dienām karoja vairāki desmiti ārzemnieku, kuriem vēl pirms Internacionālo brigāžu izveides sākuma pievienojās vēl citi. Arī ne visas ziedojumu vākšanas kampaņas un republikāņu atbalsta organizāciju izveide bija tieši saistāma ar PSRS un komunistisko partiju darbību, taču to plašumu veicināja komunistu aktīvā un publiskā darbība par labu republikāņiem. Komunistiskās Internacionāles izveidotais plašais ietekmes tīkls palīdzēja komunistiskajām partijām savstarpēji sadarboties, lai nogādātu Spānijā lielu daļu Internacionālo brigāžu un arī citu Spānijas Republikas armijas vienību ārzemju karotāju, vairākumam, taču ne visiem ārvalstniekiem pārstāvot dažādas komunistiskās organizācijas. Turpmāku vēstures notikumu kontekstā bija nozīmīgi, ka, it īpaši Austrumeiropas valstu griezumā, komunistisko partiju papildu mērķi Spānijas pilsoņu karā bija stiprināt to biedru pieredzi partijas nākotnes uzdevumiem.

Republikāņu pusē karojošajām personām Spānijas pilsoņu karš kļuva par spēcīgu identitātes sastāvdaļu. Šo personu liktenis gan demokrātiskajās valstīs, gan PSRS dažreiz bija līdzīgs – šī biogrāfijas fakta dēļ nokļūstot varas iestāžu uzraudzībā, bet citreiz atšķīrās, transnacionālās darbības pieredzes dēļ komunismu atbalstošajās valstīs ieņemot ietekmīgus amatus. Daudzi ārvalstu brīvprātīgie republikāņu pusē saskatīja tādu ideju atbalstīšanu, kas iestājās par demokrātiju, labākiem darba apstākļiem, vērsās pret antisemitismu un daudzām netaisnībām sabiedrībā, nereti izeju redzot un maldīgi nonākot PSRS un tās ietekmē esošo komunistisko organizāciju utopijas un ilūziju gūstā.

2. Latvijas oficiālās attiecības un nostāja Spāniju pilsoņu karā

Latvijas un Spānijas diplomātiskās attiecības izveidojās pēc tam, kad Spānijas valdība 1921. gada 23. martā atzina Latviju *de iure*.⁵²¹ 19. gadsimtā zaudējot ievērojamu skaitu koloniju, kā arī pēc Pirmā pasaules kara Spānijas ietekme starptautiskajā politikā turpināja samazināties, tomēr tā joprojām bija nozīmīga valsts Eiropā un jaunizveidotajā Tautu Savienībā. Spānija bija viena no pirmajām valstīm, kas Tautu Savienības Padomē ieņēma pagaidu vietu. Ņemot vērā Spānijas nozīmi Eiropā, bija likumsakarīgi, ka Latvijas valdībai un sabiedrībai bija svarīgi, lai Spānijas Karaliste atzītu Latviju kā suverēnu un neatkarīgu valsti. Latvijas diplomātiskais pārstāvis Itālijā Miķelis Valters 1921. gada 3. martā izmantoja savas pilnvaras lūgt Spānijas Karalistei Latvijas Republikas *de iure* atzīšanu un iesniedza attiecīgu notu Spānijas vēstniecībai Itālijā.⁵²² Pēc tās saņemšanas Spānijas valdība lēma par labu Latvijas starptautiskajai atzīšanai.⁵²³

Līdz Spānijas pilsoņu karam ciešāku attiecību veicināšanu Latvijas un Spānijas starpā apgrūtināja šķietama atrašanās dažādos reģionos, finansiālo resursu taupīšana Latvijas ārlietu dienestā, abu valstu saimnieciskā politika, kas ierobežoja ekonomisko attiecību attīstību. Tāpat jāatzīmē, ka Latvijas un Spānijas ārpolitikas prioritātes galvenokārt bija vērstas citu valstu virzienos. Tā, piemēram, Latvijas attiecības ar Spāniju no 1921. līdz 1936. gadam nekad nebija tikpat dinamiskas kā ar Spānijas kaimiņvalsti Franciju, ko uzskatīja par vienu no Eiropas un pasaules vadošajām lielvalstīm. Latvijas sūtis Spānijā no diplomātisko attiecību izveides līdz 1924. gadam rezidēja Itālijā, bet no 1924. gada Latvijas sūtņi Francijā vienlaikus tika akreditēti kā ārkārtējie sūtņi un pilnvarotie ministri Spānijā.⁵²⁴ Par ciešāku attiecību izveides pagrieziena punktu varēja uzskatīt 1929. gadu, kad Spānija atvēra sūtniecību Rīgā. Līdz tam Spānijas sūtis Latvijā rezidēja Somijā. Pārstāvniecības atvēršana Latvijā Spānijai zināmā mērā bija nozīmīga arī, lai iegūtu papildu informāciju par norisēm PSRS, ar kuru tai nebija diplomātisko attiecību.⁵²⁵

⁵²¹ 1921. gada 27. martā Spānijas pārvaldes oficiālais preses izdevums "Gaceta de Madrid" publicēja informāciju par valdības lēmumu starptautiski atzīt Latviju; "Administracion central," 941. 1921. gada 9. februārī Latvijas diplomātiskais pārstāvis Itālijā Miķelis Valters saņēma Spānijas vēstnieka Itālijā Venseslao Ramiresa de Viljaurretijas, marķīza de Viljaurretijas notu par Latvijas atzīšanas faktu; Bikše, "Latvijas un Spānijas attiecības 1921.–1940. gadā," 21.

⁵²² Alberts Sarkanis (sast.), *Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem, 1918–1998* (Rīga: Nordik, c1999), 97.

⁵²³ Ministerio de Asuntos Exteriores, H 1637, AHN, Madrid.

⁵²⁴ Skat.: Bikše, "Latvijas un Spānijas attiecības 1921.–1940. gadā," 88.

⁵²⁵ (10) 000.000, expediente 82, caja 03586, Ministerio de Asuntos Exteriores, AGA; (10) 000.000, expediente 82, caja 10643, Ministerio de Asuntos Exteriores, AGA.

Spānijas prioritātes attiecībās ar Baltijas valstīm bija saistītas ar ekonomiskajiem jautājumiem, vēloties stiprināt labvēlīgu tirdzniecības apstākļu izveidi un tās ekonomisko interešu ievērošanu. Spānijas uzņēmumi Latvijas tirgum varēja piedāvāt vīnus, korķa izstrādājumus, olīveļļu, dienvīdu augļus u. c., bet Latvijas uzņēmumiem bija iespējas pārdot tādas Latvijas eksporta preces kā kokmateriālus, olas un papīru.⁵²⁶ Tomēr, ņemot vērā, ka abu valstu eksportā dominēja lauksaimniecības produkcija, Latvijas politiķi atsevišķos gadījumos uzskatīja, ka preces savā starpā konkurēja (piemēram, apelsīni ar vietējiem augļiem⁵²⁷). Sarunas par abpusēji izdevīgu tirdzniecības līgumu, kas veicinātu ciešākas ekonomiskās attiecības, Latvijas parlamentārajā posmā vairākkārt aprāvās. Vistuvāk tirdzniecības līguma noslēgšanai Latvija un Spānija bija 1936. gada sākumā, tomēr Spānijas Ārlietu ministrijas pārstāvji uzskatīja, ka Latvijas piedāvājums pārāk sadārdzinātu Spānijas preces, un sarunas Spānijas pilsoņu kara priekšvakarā pārtrūka.⁵²⁸

Valstu interešu nodrošināšanai būtiskas bija arī konsulārās pārstāvniecības. 20. gadu vidū Latvijas ārlietu dienesta darbinieki sāka meklēt iespējamus goda konsulāro pārstāvju kandidātus, it īpaši Spānijas lielajās un nozīmīgās ostu pilsētās.⁵²⁹ Tomēr meklējumi uzskatāmi par diezgan mazrezultatīviem, jo starpkaru posmā, saņemot salīdzinoši maz pieteikumu, Latvijai izdevās atrast tikai vienu piemērotu kandidātu konkrēti goda konsula amatam Barselonā. No 1928. gada novembra līdz Spānijas pilsoņu kara sākumam Latvijas goda konsuls Barselonā bija kuģniecības aģentūras “Ricardo Torradella” līdzīpašnieks A. Koļdefornss Margaļo.⁵³⁰ Vienlaikus Spānijai starpkaru posmā Latvijā bija vairāki konsulārie pārstāvji – karjeras konsuls⁵³¹ un goda vicekonsuls Rīgā,⁵³² kā arī goda vicekonsuls Liepājā.⁵³³

⁵²⁶ “Saruna ar Spānijas pārstāvi grāfu Bailenu,” *Latvis*, 1924.17.09., 1.; “Finanšu ministra raksts Ārlietu ministram Munteram par iespējām izveidot tirdznieciskas attiecības ar Spāniju”, 1939, LNA LVVA, 2570–13–1540, 1.–2. lp.; “Sarakste ar LR ĀM un Finanšu ministriju, privātfirmām u. c. par Latvijas – Spānijas tirdzniecības sarunām par Latvijas – Portugāles tirdzniecības iespējām”, 1933–1936, LNA LVVA, 2575–7–1136, 4.–5. lp.

⁵²⁷ Aivars Stranga, *Latvijas ārējie ekonomiskie sakari, 1919.–1940. gads: attiecības ar lielvalstīm (saimnieciskie, politiskie, diplomātiskie aspekti)* ([Rīga]: LU Akadēmiskais apgāds, 2015), 10.

⁵²⁸ Skat. detalizētāk: Bikše, “Latvijas un Spānijas attiecības 1921.–1940. gadā,” 42–46.

⁵²⁹ “Sarakste ar LR ĀM un Spānijas ĀM, Vācijas, Peru u. c. valstu konsulātiem Spānijā par kandidātu izvēli LR konsulu Spānijā amatiem un viņu iecelšanu”, 1925–1928, LNA LVVA, 2575–7–396, 72.–74. lp.

⁵³⁰ Vairāk par Latvijas goda konsula, arī Katalonijas parlamenta deputāta dzīvi un aktīvo darbību Latvijas interešu pārstāvēšanā un kultūras popularizēšanā iespējams uzzināt: Ginta Ieva Bikše, “Latvijas goda konsuls Barselonā Amadeu Koļdefornss Margaļo: dzīve un darbība,” *Latvijas Arhīvi*, Nr. 3/4. (2019), 101–120.

⁵³¹ No 1923. gada novembra līdz 1927. gada pavasarim Manuels Fransisko Havjers de Marko i Erass, no 1927. gada aprīļa līdz 1929. gadam Hulio Prjeto Viljabrilje, no 1929. līdz 1931. gadam Huans Kliments Nolja; Skat. detalizētāk: Bikše, “Latvijas un Spānijas attiecības 1921.–1940. gadā,” 34–35.

⁵³² No 1923. līdz 1924. gadam Ludvigs Krātiņš, no 1924. gada 26. jūnija līdz 1928. gada 27. martam Ričards Bīlbijs Parots, no 1928. gada jūnija līdz 1937. gadam Oskars Jakšs; Skat. detalizētāk: *ibid.*

⁵³³ Tihons Perekalins – Spānijas goda vicekonsuls Liepājā no 1922. līdz 1940. gadam (faktiski šo amatu sāka pildīt 1904. gadā Krievijas impērijā); Ēriks Jēkabsons, Valters Šcerbinskis (sast.), *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918–1991: biogrāfiskā vārdnīca* (Rīga: Zinātne, 2003), 406.

Spānijas pilsoņu karš ievērojami mainīja un ietekmēja līdz tam pastāvošās Latvijas un Spānijas diplomātiskās, konsulārās, arī politiski ekonomiskās attiecības. Konflikts viennozīmīgi radīja unikālu situāciju Latvijas ārpolitikā Dienvideiropas reģiona kontekstā. Turklāt Latvija piedalījās ar Spānijas pilsoņu karu saistītu jautājumu risināšanā starptautiskajā mērogā Tautu Savienībā un Eiropas valstu mērogā Neiejaukšanās komisijā.

2.1. Dalība Neiejaukšanās komisijā un Spānijas jautājuma izskatīšanā Tautu Savienībā

Aplūkojot Latvijas neiejaukšanās politiku Spānijas pilsoņu karā, jāņem vērā, ka visu starpkaru periodu Latvijas ārpolitikas veidotāju un diplomātu darbības centrā bija valsts neatkarības un drošības nostiprināšana sarežģītajā ģeopolitiskajā situācijā. Kā vienu no galvenajiem drošības stūrakmeņiem ārlietu dienesta darbinieki ilgstoši uzskatīja iesaisti Tautu Savienībā un tās postulētā kolektīvās drošības principa nodrošināšanā. Tomēr drošības stiprināšanai tika meklēti arī citi risinājumi, to skaitā ne pārāk auglīgi centieni veidot un stiprināt reģionālas alianses, neveiksmīgas sarunas par reģionālu drošības paktu.⁵³⁴ Kā nozīmīgu pagrieziena punktu, kad gan valdībā un ārlietu dienestā, gan sabiedrībā pastiprinājās bažas par Latvijas drošību un atrašanos potenciālā lielvalstu konfliktu krustpunktā, varētu atzīmēt Ādolfa Hitlera nākšanu pie varas Vācijā.⁵³⁵ 1935. gada vasarā notikušajā Latvijas 2. sūtņu konferencē Latvijas ārlietu dienesta darbinieki nebija vienisprātis, kurš bija Latvijas galvenais ienaidnieks – nacistiskā Vācija vai komunistiskā PSRS.⁵³⁶ Aplūkojot visu starpkaru posmu kopumā, vēsturnieki A. Bērziņa-Kite un G. Vāveris kā lielāko Latvijas Republikas draudu atzīmējuši komunistus, kas bija naidīgi Latvijas valstiskumam un kuru nelegālo kustību Latvijā “mērķtiecīgi organizēja, vadīja un finansēja Padomju Savienība”⁵³⁷. Baltijas valstu kontekstā starpkaru periodā PSRS ambīcijas bija saistītas ne tikai ar “pasaules revolūcijas” ideju, no kuras baidījās daudzu Rietumvalstu vadošie politiķi, bet svarīgāk – arī ar teritoriālo revizionismu.⁵³⁸ Komunistu organizāciju darbība Latvijā bija aizliegta jau parlamentārajā posmā, tomēr līdz ar K. Ulmaņa īstenoto valsts apvērsumu 1934. gada 15. maijā šo organizāciju nelegālās darbības iespējas ievērojami samazinājās,

⁵³⁴ Lerhis, “Meklējot kolektīvās drošības alternatīvas,” 99–103.

⁵³⁵ Jānis Ķeruss, “Drošības meklējumos: Latvijas neitralitātes politika 1938.–1939. gadā,” no *Latvijas ārlietu simtgade. Darbi un personības*, red. Andris Sprūds, Valters Ščerbinskis, Diāna Potjomkina ([Rīga]: Latvijas Ārpolitikas institūts, [2017]), 104.

⁵³⁶ Jānis Ķeruss, “Latvijas neitrālā politika un neitralitāte 1933.–1940. gadā,” (PhD diss., Latvijas Universitāte, 2008), 54.

⁵³⁷ Bērziņa, Vāveris, *Drošības dienests*, 167, 169.

⁵³⁸ Stranga, *Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums*, 10–11.

pastiprinoties drošības dienestu veiktajai sabiedrības un potenciālo K. Ulmaņa režīma pretinieku uzraudzībai.⁵³⁹

K. Ulmaņa režīms un tā ideoloģija neatbalstīja dažāda veida radikālismu, jo īpaši vēršoties pret kreisajiem strāvojumiem – komunismu un anarhismu, kā arī mērenāko sociālismu. Par nežēlastības upuri kļuva arī Latvijas agrākā parlamentārā demokrātija, kuras trūkumus asi kritizēja Latvijas autoritārisma teorētiķi.⁵⁴⁰ Jau Satversmes izstrādes laikā sociāldemokrāti bija novērtējuši K. Ulmani kā “sezonas demokrātu”⁵⁴¹. Latvijā izveidotais autoritārais režīms bija izteikti antidemokrātisks – faktiski nekas neierobežoja K. Ulmaņa varu, lai arī kopumā varas struktūras neīstenoja plašas represijas un režīms bija salīdzinoši maigs. Kamēr iekšpolitikā K. Ulmaņa režīmā norisinājās daudz nozīmīgu izmaiņu, ārpolitikas kurss būtiski nemainījās. Tomēr, salīdzinot ar parlamentāro posmu, ievērojami sašaurinājās ārpolitikas veidošanā iesaistīto personu loks, tāpat samazinājās sūtņu loma. Lēmumus ārpolitikā pieņēma K. Ulmanis, ļaujot tos īstenot ārlietu ministram V. Munteram.⁵⁴²

Lēmums par neiejaukšanos konfliktā. 20. gs. 30. gadu vidū iezīmējās Latvijas ārpolitiku centieni ievērot neitrālu politiku, it īpaši attiecībā ar PSRS un Vāciju. Arvien vairāk neitralitātes un Baltijas valstu kopīgas “neitralizācijas” jautājums ārpolitiskajā diskursā izskanēja pēc Latvijas 2. sūtņu konferences 1935. gadā. Sarežģītajā ģeopolitiskajā situācijā starp nacistisko Vāciju un komunistisko PSRS Latvijas ārpolitikas vadošās personas drošības garantēšanā turpināja cerīgi raudzīties Lielbritānijas virzienā, stiprinot šīs lielvalsts nozīmi Latvijas ārpolitikā un arī atbalstot tās viedokļus Spānijas pilsoņu kara kontekstā.⁵⁴³

Pirmā Latvijas pārstāvju reakcija uz Spānijas pilsoņu kara izcelšanos saistāma ar rūpēm par Latvijas pilsoņu drošību Spānijā (padziļinātāk šis jautājums aplūkots apakšnodaļā par Latvijas un Spānijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību darbību Spānijas pilsoņu kara laikā). Ņemot vērā, ka Latvijas ārlietu dienestā jau bija iesakņojušās ar neitralitāti un neitrālu politiku saistītas

⁵³⁹ Bērziņa, Vāveris, *Drošības dienests*, 168, 257.

⁵⁴⁰ Inesis Feldmanis, “Ievads,” no *15. maija Latvija*, zin. red. Inesis Feldmanis (Rīga: Latvijas Mediji, 2017), 9; Aivars Stranga, “K. Ulmaņa autoritārais režīms (1934–1940): politika, ideoloģija, saimniecība,” no *Latvieši un Latvija: akadēmiskie raksti. II [2.] sējums, Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā*, galv. red. Jānis Stradiņš (Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013), 354; Ilgvars Butulis, “Daži 1934. gada 15. maija apvērsuma aspekti K. Ulmaņa autoritārajā ideoloģijā,” 90–91.

⁵⁴¹ Stranga, *LSDSP un 1934. gada 15. maija valsts apvērsums*, 38.

⁵⁴² Feldmanis, “Ievads,”; Ainārs Lerhis, “Ārpolitikas mehānismi Starpkaru periodā, okupācijas laikā un mūsdienās,” no *Latvijas ārlietu simtgade. Darbi un personības*, red. Sprūds, Ščerbinskis, Potjomkina, 22–23.

⁵⁴³ Jānis Taurēns, “Rietumu virziens Latvijas ārpolitikā Starpkaru periodā,” *Latvijas ārlietu simtgade. I. sējums, Idejas un personības*, red. Diāna Potjomkina, Andris Sprūds, Valters Ščerbinskis ([Rīga]: Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016), 30.; Ķeruss, “Drošības meklējumos,” 103–105.; Antonijs Zunda, Inesis Feldmanis, “Latvija un vadošās lielvalstis (1934–1938),” no *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā*, 1. sējums, zin. red. Inesis Feldmanis (Rīga: Jumava, [2015]), 386–390.

idejas, Latvijas politiķiem bija interesants projekts par neiejaukšanos Spānijas pilsoņu karā, ko ārlietu ministram V. Munteram pēc savas valdības norādēm 1936. gada 10. augustā iesniedza Francijas ārkārtējais sūtnis un pilnvarotais ministrs Latvijā Žans Tripjē.⁵⁴⁴ 1936. gada 18. augustā Ministru kabinets pilnvaroja Latvijas ārlietu ministru sniegt atbildi.⁵⁴⁵ Dienu vēlāk V. Munters rakstīja Francijas sūtnim, ka Latvijas valdība ir gatava atbalstīt deklarācijā paustos noteikumus, un norādīja, ka būtu nepieciešams stingrāk definēt neiejaukšanās principus, atturoties no jebkādas tiešas un netiešas iejaukšanās konfliktā. Tas bija plašāks piedāvājums nekā deklarācijā paustais ierosinājums neeksportēt un nepiegādāt Spānijai un tās teritorijām munīciju, visu veidu ieročus un kara materiālus. Francija un Lielbritānija neiejaukšanās politikas dzīvotspējas nodrošināšanai tiešām ar laiku bija spiestas sākotnējo vienošanos paplašināt, tomēr 1936. gada augustā V. Munters saņēma laipnu Ž. Tripjē pateicību par ārlietu ministra izteikto ideju un atrunas par laika kavēšanu un tehniskiem šķēršļiem, ja būtu jāpārjautā viedoklis valstīm, kas Francijas deklarāciju jau bija atbalstījušas.⁵⁴⁶

Dalība Neiejaukšanās komisijā. 1936. gada augusta beigās dalībai Londonā izveidotajā Neiejaukšanās komisijā tika pilnvarots Latvijas sūtnis Lielbritānijā Kārlis Zariņš.⁵⁴⁷ Faktiski tās darbībā iesaistījās arī sūtniecības sekretāri Pauls Alberts, vēlāk Hermanis Punga, kā arī Jānis Kalniņš.⁵⁴⁸ Tomēr Latvijas pārstāvji nebija aktīvi komisijas diskusiju dalībnieki. 1936. gada 5. septembrī – pirms Neiejaukšanās komisijas atklāšanas sēdes – K. Zariņš ziņojumā V. Munteram aprakstīja plānoto darbības raksturu: “Mēs, mazās valstis, komitejā, protams, nekādu aktivitāti neizrādīsim.”⁵⁴⁹ Arī vēlāki K. Zariņa ziņojumi ietvēra skaidrojumus, ka Latvijas sūtnis Neiejaukšanās komisijas sēdēs faktiski bijis “observera” jeb novērotāja lomā. Šāda rīcības modeļa

⁵⁴⁴ “Sarakste ar Latvijas un ārvalstu sūtniecībām, Neiejaukšanās komitejas sēžu protokoli u. c.”, 1936, LNA LVVA, 2574–4–6533, 197.; “Telegrammas,” *Valdības Vēstnesis*, 1936.13.08., 2.; “Telegrammas”, *Valdības Vēstnesis*, 1936.20.08., 3.

⁵⁴⁵ “Lieta par Neiejaukšanās komitejas likvidēšanu, Latvijas pārstāvju atsaukšanu. Sarakste ar Latvijas sūtniecībām ārvalstīs, Finanšu ministriju u. c. par ierobežojumiem Spānijas apmeklēšanā, spāņu firmu kredītēšanu izbeigšanu sakarā ar pilsoņu kara beigām u. c.”, 1936–1939, LNA LVVA, 2574–4–7524, 3. lp.

⁵⁴⁶ “Sarakste ar Latvijas un ārvalstu sūtniecībām, Neiejaukšanās komitejas sēžu protokoli u. c.”, 1936, LNA LVVA, 2574–4–6533, 164., 197.–198. lp.

⁵⁴⁷ “Sarakste ar LR ĀM u. c. par valstu nostāju pret pilsoņu karu Spānijā un tā norisi, Klaipēdas jautājumu u. c. politiskām aktualitātēm”, 1936–1937, LNA LVVA, 295–1–256, 19. lp. “Ārlietu ministrs V. Munters,” *Valdības Vēstnesis*, 1936.01.09., 2.

⁵⁴⁸ Piemēram, piedalījās Neiejaukšanās komisijas tehniskās apakškomisijas sēdēs, kas gatavoja kuģu kontroles plānus; “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; komitejas sēžu protokoli, oficiāla sarakste ar dažādu valstu valdībām pieņemto lēmumu ievērošanas un izpildes jautājumos u. c. materiāli par pilsoņu karu Spānijā, 5. sējums”, 1936–1937, LNA LVVA, 2574–4–6890, 227 lp.; “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c. par pilsoņu kara Spānijā norisi, komisijas darbību”, 1938, LNA LVVA, 2574–4–7199, 237. lp.;

⁵⁴⁹ “Sarakste ar Latvijas un ārvalstu sūtniecībām, Neiejaukšanās komitejas sēžu protokoli u. c.”, 1936, LNA LVVA, 2574–4–6533, 94. lp.

rūpīgu ievērošanu apliecināja arī Neiejaukšanās komisijas sēžu protokoli un citu Latvijas sūtniecības Londonā pārstāvju ziņojumi.⁵⁵⁰

Pirmajās Neiejaukšanās komisijas sēdēs K. Zariņš guva priekšstatu, ka Spānijas pilsoņu karš neizvērsīsies lielāka mēroga Eiropas konfliktā.⁵⁵¹ Tieši šis aspekts bija īpaši nozīmīgs Latvijas ārlietu dienestam. Norises Spānijā un Neiejaukšanās komisijas rīcība bija Latvijas diplomātisko pārstāvju interešu un darbības sfērā ne tikai Londonā un Parīzē, kur rezidēja Latvijas sūtnis Spānijā, bet arī citur pasaulē. Latvijas sūtni ārvalstīs regulāri ziņoja gan par notikumiem un norisēm, kas saistīti ar Spānijas pilsoņu karu, gan par to uztveri presē, sabiedrībā un sarunām ar dažādu valstu ārlietu un diplomātisko dienestu darbiniekiem.⁵⁵²

Latvijas ārlietu dienesta darbiniekiem bija svarīga Igaunijas un Lietuvas valdības nostāja. Latvijas sūtni abās valstīs saņēma regulārus Latvijas Ārlietu ministrijas darbinieku uzdevumus noskaidrot viedokli par dažādiem Neiejaukšanās komisijas priekšlikumiem un jautājumiem.⁵⁵³ Ņemot vērā Spānijas pilsoņu kara specifiku, būtu vērts pieminēt, ka konflikta sākumā – 1936. gada augusta beigās – Latvijas pastāvīgais delegāts Tautu Savienībā Jūlijs Feldmans ar lielu interesi centās noskaidrot spāņu diplomāta Pablo de Askarates viedokli. Tas bija īpašas uzmanības vērts, jo brīdī, kad daudzi konservatīvi noskaņotie Spānijas diplomāti atteicās pārstāvēt republikāņus, P. de Askarate turpināja atbalstīt Spānijas Republikas valdību. Ziņojumā V. Munteram sniedzot

⁵⁵⁰ Ibid., 5. lpp.; “Latvijas sūtnis Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; komitejas sēžu protokoli, oficiāla sarakste ar dažādu valstu valdībām pieņemto lēmumu ievērošanas un izpildes jautājumos u. c. materiāli par pilsoņu karu Spānijā, 12. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6897, 381. lpp.; “Sarakste ar Latvijas un ārvalstu sūtniecībām, Neiejaukšanās komisijas sēžu protokoli u. c. dokumenti par ārvalstu neiejaukšanos pilsoņu karā Spānijā, 5. sējums”, 1936, LNA LVVA, 2574–4–6537, 425. lpp.

⁵⁵¹ “Latvijas sūtnis Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 1. sējums”, 1936–1937, LNA LVVA, 2574–4–6886, 21.–22. lpp.

⁵⁵² Skat., piemēram, “Latvijas sūtnis Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; komitejas sēžu protokoli, oficiāla sarakste ar dažādu valstu valdībām pieņemto lēmumu ievērošanas un izpildes jautājumos u. c. materiāli par pilsoņu karu Spānijā, 10. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6895, 177.–178. lpp.; “LR sūtnis Stokholmā slepeno ziņojumu kopijas par Zviedrijas un Norvēģijas ārpolitiku un iekšpolitiku, balsotāju aģitēšanu vietas iegūšanai TS padomē, atsauksmēm par pilsoņu karu Spānijā u. c.”, 1936, LNA LVVA 2575–5–1906, 45. lpp.; “LR sūtnis Berlīnē slepeno ziņojumu kopijas par Vācijas ārpolitiku un iekšpolitiku, lorda E. Halifaksa un Ā. Hitlera sarunām, intervenci Spānijā, Drang nach Osten propagandas izvēršanu u. c.”, 1937, LNA LVVA, 2575–7–2177, 50. lpp.; “LR sūtnis Briselē slepeno ziņojumu kopijas par Beļģijas ārpolitiku un iekšpolitiku, atsauksmēm par pilsoņu karu Spānijā, Japānas iebrukumu Ķīnā u. c.”, 1937, LNA LVVA, 2575–7–2178, 44. lpp.

⁵⁵³ “Sarakste ar Latvijas un ārvalstu sūtniecībām, Neiejaukšanās komisijas sēžu protokoli u. c.”, 1936, LNA LVVA, 2574–4–6533, 200–201. lpp.; “Sarakste ar Latvijas un ārvalstu sūtniecībām, Neiejaukšanās komisijas sēžu protokoli u. c. dokumenti par ārvalstu neiejaukšanos pilsoņu karā Spānijā, 4. sējums”, 1936, LNA LVVA, 2574–4–6536, 93. lpp.; “Latvijas sūtnis Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; komitejas sēžu protokoli, oficiāla sarakste ar dažādu valstu valdībām pieņemto lēmumu ievērošanas un izpildes jautājumos u. c. materiāli par pilsoņu karu Spānijā, 8. sējums”, 1937, LNA LVVA 2574–4–6893, 244.–245. lpp.

sarunas atreferējumu, J. Feldmans detalizēti skaidroja pilsoņu kara problemātiku, neļaujot konfliktu reducēt uz cīņu starp komunistiem un “nacionālistiem”.⁵⁵⁴

Īpašā Latvijas ārlietu dienesta darbinieku redzeslokā bija notikumi, kas varēja sarežģīt un paplašināt konfliktu. K. Zariņš dienasgrāmatā raksturoja vācu karakuģa “Deutschland” bombardēšanas atskaņas. Latvijas sūtnis Londonā bija saņēmis rīkojumu doties uz Rīgu, lai piedalītos Neiejaukšanās komisijas priekšsēdētāja lorda Plimuta vizītē Latvijā. 1937. gada 31. maija rītā K. Zariņš iebrauca Berlīnē un vēlāk rakstīja, ka “pats devos uz sūtniecību, kur atradu šefu Munteri sēžam ar Celmiņu [Latvijas sūtnis Vācijā Hugo Celmiņš] pie kafijas galda. Mazs uztraukums, ka Madrides valdības gaisa flote vakar bombardējusi Vācijas bruņu kuģi.”⁵⁵⁵ Par Spānijas jautājumiem labi informētais un Neiejaukšanās komisijas darbā pieredzējušais K. Zariņš izteica precīzas prognozes,⁵⁵⁶ ka Vācija atradīs atriebības veidu un šī negadījuma dēļ neizraisīs plašāku konfliktu Eiropā.⁵⁵⁷

Neiejaukšanās principi. Pēc sākotnējās deklarācijas par dažādu kara materiālu nepiegādāšanu Spānijai Latvijas politiķi vismaz formāli izvēlējās strādāt virzienā, lai nodrošinātu šī lēmuma izpildīšanu. 1936. gada 10. septembrī Finanšu ministrijas Muitas departaments slepenā rīkojumā informēja muitnīcas, ka “aizliegts eksportēt, tieši vai netieši, reeksportēt vai tranzitēt uz Spāniju, spāņu kolonijām vai spāņu Maroku visāda veida ieročus, munīciju, kara materiālus, kā arī lidmašīnas, izārdītā vai saliktā veidā, un visādus kara kuģus”⁵⁵⁸. Būtiski uzsvērt, ka jau 1936. gada 15. septembrī K. Zariņš no Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļas vadītāja Paula Reinharda bija saņēmis skaidrojumu par kara materiālu un ieroču eksporta iespējām, ka, “ņemot vērā, ka pie mums pastāv ārējās tirdzniecības kontrole, kas aptver visu preču kustību pāri robežām, un mums pašiem nav ieroču fabriku, tāds eksports tehniski nevar notikt bez valdības iestāžu piekrišanas”⁵⁵⁹. Arī kādas teorētiskas iespējas šādu materiālu nesaskaņotai izvešanai bija plānots novērst.⁵⁶⁰

⁵⁵⁴ “Sarakste ar Latvijas un ārvalstu sūtniecībām, Neiejaukšanās komitejas sēžu protokoli u. c.”, 1936, LNA LVVA, 2574-4-6533, 121-126. lp.

⁵⁵⁵ Zariņš, “Dienasgrāmata (ar pielikumiem)”, 1937, LNA LVA, 2263-1-23, 42. lp.

⁵⁵⁶ Ar Spānijas notikumu prognozēšanu saistāma arī kāda K. Zariņa privāta epizode. Sūtnis dienasgrāmatā 1936. gada 28. decembrī aprakstīja sekojošu situāciju – iebilstot drauga Mārtiņa Antona uzskatiem, ka republikāņi ātri “likvidēs ģenerāļa Franko pasākumu,” K. Zariņš un M. Antons jokojoties saderējuši. Tomēr notikumu attīstība neļāva K. Zariņam piekrist M. Antona uzskatiem, ka viņš derībās uzvarējis. Kā jocīgu rīcību K. Zariņš novērtēja drauga vēršanos pie šķērējtiesneša šajā jautājumā; Zariņš, “Dienasgrāmata (ar pielikumiem)”, 1936, LNA LVA, 2263-1-22, 66. lp.

⁵⁵⁷ Ibid.

⁵⁵⁸ “Sarakste ar Latvijas un ārvalstu sūtniecībām, Neiejaukšanās komitejas sēžu protokoli u. c.”, 1936, LNA LVVA, 2574-4-6533, 63. lp.

⁵⁵⁹ “Sarakste ar LR ĀM u. c. par valstu nostāju pret pilsoņu karu Spānijā un tā norisi”, 1936-1937, LNA LVVA, 295-1-256, 84. lp.

⁵⁶⁰ Ibid., 84. lp.

Piedaloties Neiejaukšanās komisijas darbā, Latvijai kā dalībvalstij bija jāpiemēro komisijas izstrādātie un pieņemtie aizliegumi, kā arī norādījumi. Īpaši aktīvs dažādu rīkojumu un aizliegumu periods Spānijas pilsoņu kara kontekstā bija 1937. gads. Kredītiestādes un Valūtas komisija 27. janvārī saņēma konfidenciālu Finanšu ministra rīkojumu, kas liedza finansiāli atbalstīt karojošās puses Spānijā.⁵⁶¹ Savukārt sakarā ar 1937. gada 23. februāra Ministru kabineta lēmumu vairākas ministrijas – Finanšu, Iekšlietu un Satiksmes – izdeva saistošus rīkojumus Latvijas pilsoņiem, kas aizliedza piedalīties Spānijas pilsoņu karā. Iekšlietu ministrijas izdots rīkojums stājās spēkā izsludināšanas dienā – 1937. gada 23. februārī – un paredzēja, ka nekādā veidā nedrīkst rekrutēt brīvprātīgos – bija atrunāts gan īpašu biroju, gan sludinājumu un dažādas personīgas uzrunāšanas formas, to skaitā gan atalgojuma piesolīšana vai draudēšana. Tāpat ikvienam pilsonim bija noteikta individuāla atbildība nepalīdzēt un neiestāties militārajos formējumos kādā no karojošajām pusēm, brīdinot, ka šāds pārkāpums ir pretlikumīgs un paredz sodu. Tomēr rīkojumā nebija precīzi definēts konkrēts soda mērs, atstājot formulējumu “draud likumā paredzētais sods”⁵⁶². Lai varētu doties uz Spāniju, bija nepieciešamas speciālas atļaujas. Gan Latvijā, gan Latvijas pārstāvniecībās ārzemēs pēc rīkojuma izsludināšanas pilsoņu ārzemju pasēs tika iespiests īpašs zīmogs – “nav derīgs ceļojumam uz Spāniju”⁵⁶³.

Latvijas pilsoņiem varēja atļaut doties uz Spāniju tikai “nopietnu iemeslu” dēļ. Saskaņā ar Neiejaukšanās komisijas norādījumiem šādu iespēju varēja sniegt, piemēram, diplomātiskā un konsulārā dienesta pārstāvjiem, žurnālistiem, uzņēmējiem biznesa darīšanās, humanitārā darba veicējiem.⁵⁶⁴ Tā paša gada 23. februārī bija izsludināts saistošs finanšu ministra rīkojums par uz Spāniju izceļojošo personu un izejošo kuģu pārbaudi, kas uzlika par pienākumu atbildīgajām iestādēm pārbaudīt ārzemju pasēs derīgumu ceļojumam uz Spāniju un neļaut turp doties personām, kam nebija šo atļauju. Tāpat Latvijas tirdzniecības kuģu kapteiņi bija atbildīgi par to, lai kāds nelikumīgi neizkāptu Spānijas ostās un nebūtu nelegālu pasažieru. Vēl viens atsevišķs rīkojums paredzēja aizliegumu pārdot biļetes uz Spāniju personām, kam nebija īpašu atļauju.⁵⁶⁵ Faktiski

⁵⁶¹ “Lieta par Neiejaukšanās komitejas likvidēšanu”, 1936–1939, LNA LVVA, 2574–4–7524, 3.–4. lp.; “Sarakste ar LR ĀM, Lielbritānijas ĀM, organizāciju International Agreement Committee for the Application of the Agreement Regarding Non-Intervention in Spain u. c. par situāciju Spānijā, rēķinu apmaksu u. c.”, 1937, LNA LVVA, 295–1–306, 29. lp.

⁵⁶² “Valdības rīkojumi un pavēles,” *Valdības Vēstnesis*, 1937.23.02., 4.

⁵⁶³ “Lieta par Neiejaukšanās komitejas likvidēšanu”, 1936–1939, LNA LVVA, 2574–4–7524, 3.–4. lp.

⁵⁶⁴ *Ibid.*, 21.–22. lp.; “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; komitejas sēžu protokoli, oficiāla sarakste ar dažādu valstu valdībām pieņemto lēmumu ievērošanas un izpildes jautājumos u. c. materiāli par pilsoņu karu Spānijā, 2. sējums”, 1936–1937, LNA LVVA, 2574–4–6887, 32–33. lp.

⁵⁶⁵ “Valdības rīkojumi un pavēles,” *Valdības Vēstnesis*, 1937.23.02., 4.

visas šo rīkojumu idejas bija balstītas uz Neiejaukšanās komisijas izstrādāto dokumentu N. I. S. (36) 259, kas aplūkoja metodes un iespējamās darbības, ar kuru palīdzību varētu paplašināt neiejaukšanās vienošanos, lai iekļautu ārvalstu brīvprātīgo jautājumu.⁵⁶⁶ 1937. gada 19. aprīlī bija izsludināts un stājās spēkā rīkojums par tirdzniecības kuģu kontroli, kuru galamērķis bija Spānija. Šis rīkojums un vēlāk vairāki pārgrozījumi bija nepieciešami, lai nodrošinātu, ka Latvijas kuģi ceļā uz Spāniju ievērotu aktuālos jūras novērošanas noteikumus.⁵⁶⁷

Latvijas līdzfinansējums. Tieši sauszemes robežu un jūras novērošanas plāns, konkrētāk – tā finansēšana bija viena no Latvijas ārlietu dienesta darbiniekiem sensitīvākajām tēmām. Kaut gan lielāko daļu plāna nolēma finansēt lielvalstis, K. Zariņš 1936. gada 12. novembra ziņojumā Latvijas ārlietu ministram līdzmaksājuma summu aprakstīja ar zināmu emocionalitāti: “Neviens no mums, mazo valstu pārstāvjiem, vārdu neņēma. Tikai saskatījāmies un griezām kabatas laukā, ka šī summa mums par prāvu.”⁵⁶⁸ Kā atspoguļoja Latvijas Ārlietu ministrijas amatpersonu ziņojumi, attieksme pret Latvijas finansiālu iesaisti sākotnēji bija ļoti rezervēta – P. Reinhardts 1936. gada 20. novembrī K. Zariņam norādīja uz daudziem neskaidriem jautājumiem par kontroles plānu, minot, ka tā neizdošanās “vēl varbūt būtu arī labākā izeja”.⁵⁶⁹ Skeptiski viedokļi par plāna efektivitāti un nepieciešamību izskanēja arī tādēļ, ka bija plānots kontrolēt tikai Eiropas valstu kuģus.⁵⁷⁰

P. Reinhardts piedāvāja, ka kopā ar piekrišanu maksājumam vajadzētu uzstāt uz Latvijas pārstāvju proporcionālu iesaisti kontroles plānā, tomēr K. Zariņš noraidīja baumas par līdzīgu formulējumu no Igaunijas puses un skaidroja, ka tik uzstājīgs viedoklis šajā situācijā būtu

⁵⁶⁶ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; komitejas sēžu protokoli, oficiāla sarakste ar dažādu valstu valdībām pieņemto lēmumu ievērošanas un izpildes jautājumos u. c. materiāli par pilsoņu karu Spānijā, 3. sējums”, 1936–1937, LNA LVVA, 2574–4–6888, 1.–42. lp.

⁵⁶⁷ “Lieta par Neiejaukšanās komitejas likvidēšanu”, 1936–1939, LNA LVVA, 2574–4–7524, 3.–4. lp.; “Rīkojums,” *Valdības Vēstnesis*, 1937.19.04., 1.; “Rīkojums,” *Valdības Vēstnesis*, 1937.08.05., 1.; “Pārgrozījumi rīkojumā par tirdzniecības kuģu kontroli, kas brauc uz Spānijas ostām,” *Valdības Vēstnesis*, 1937.10.05., 6.; “Rīkojuma pārgrozījumi par tirdzniecības kuģu kontroli, kas brauc uz Spānijas ostām,” *Valdības Vēstnesis*, 1937.17.06., 2.; “Pārgrozījumi rīkojumā par tirdzniecības kuģu kontroli, kas brauc uz Spānijas ostām,” *Valdības Vēstnesis*, 1937.01.10., 1.

⁵⁶⁸ “Sarakste ar Latvijas un ārvalstu sūtniecībām, Neiejaukšanās komitejas sēžu protokoli u. c.; 4. sējums”, 1936, LNA LVVA, 2574–4–6536, 97. lp.

⁵⁶⁹ “Sarakste ar Latvijas un ārvalstu sūtniecībām, Neiejaukšanās komitejas sēžu protokoli u. c.; 5. sējums”, 1936, LNA LVVA, 2574–4–6537, 429. lp.

⁵⁷⁰ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; komitejas sēžu protokoli, oficiāla sarakste ar dažādu valstu valdībām pieņemto lēmumu ievērošanas un izpildes jautājumos u.c. materiāli par pilsoņu karu Spānijā, 4. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6889, 288.–289. lp.

nevēlams.⁵⁷¹ Latvijas sūtnis Londonā, aprunājoties ar citu mazu valstu pārstāvjiem, konstatēja viedokli un informēja P. Reinhardu, ka iebilst pret finansiālu iesaisti “būtu neērti. Tā būtu zināmā mērā solidaritātes neieturēšana vai pat sabotāža”⁵⁷². 1937. gada sākumā K. Zariņš saņēma V. Muntera telefonisku instrukciju piekrist tobrīd paredzētajiem izdevumiem 1200 GBP apjomā gadā “ar kaulēšanos”⁵⁷³. Latvijas ārlietu dienestā kā piemērotākā atbilde izdevumu jautājumā izskanēja Īrijas piedāvātais formulējums – piekrist savas daļas samaksāšanai, ja to dara arī citas Neiejaukšanās komisijas dalībvalstis un karojošās puses piekrīt kontrolei.⁵⁷⁴ Tomēr neilgi pirms kontroles plāna ieviešanas izmaksas pieauga līdz 898 000 GBP gadā, tādējādi palielinot Latvijas iemaksas 0,2 % apjomā līdz 1796 GBP gadā, kam Latvijas Finanšu ministrija piekrita. Lūgumā Ministru kabinetam pēc gada – 1938. gada martā – V. Munters argumentēja, ka iesaistīšanās Neiejaukšanās komisijā un iemaksas kontroles plānā būtu jāturpina, jo neviena dalībvalsts nebija atteikusies no maksājumiem. Tāpat, aprēķinot finanšu izteiksmē, Latvijas pilsoņi par darbu kontroles dienestos algās saņēma 4560 GBP gadā, kas bija ievērojami vairāk nekā Latvijai bija jāiemaksā.⁵⁷⁵

Pēc sauszemes robežu un jūras kontroles plāna ieviešanas nozīmīgu lomu ieņēma pārrunas par ārvalstu brīvprātīgo izvešanu no Spānijas, un Latvijas politiķi sniedza savu skatījumu šajos jautājumos. Ministru kabinets 1937. gada 11. jūnijā pilnvaroja V. Munteru piekrist brīvprātīgo evakuācijai no Spānijas un izdevumu segšanai. Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāra vietas pagaidu izpildītājs Jānis Tepfers 1937. gada 18. jūnijā norādīja, ka vislabāk būtu, ja jāsedz tikai izdevumi par Latvijas pilsoņu transportu no Spānijas robežas līdz Latvijai, kā arī kādas savu pilsoņu uzturēšanas izmaksas Spānijā, ja Latvijas iesaistīto pušu dēļ nebūtu iespējams laikā evakuēt pilsoņus. Tomēr, kā liecina arī Latvijas diplomātiskā dienesta darbinieku ziņojumi, brīvprātīgo jautājumā Neiejaukšanās komisijā bija sarežģīti panākt kopēju lēmumu.⁵⁷⁶ Līdz H. Negrīna paziņojumam par ārvalstnieku atsaukšanu un atsevišķas Tautu Savienības militārās komisijas

⁵⁷¹ “Sarakste ar Latvijas un ārvalstu sūtniecībām, Neiejaukšanās komitejas sēžu protokoli u. c.; 5. sējums”, LNA LVVA, 2574-4-6537, 428.–429. lp.; “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 5. sējums”, 1936–1937, LNA LVVA, 2574-4-6890, 71.–73. lp.

⁵⁷² “Sarakste ar Latvijas un ārvalstu sūtniecībām, Neiejaukšanās komitejas sēžu protokoli u.c. dokumenti par ārvalstu neiejaukšanos pilsoņu karā Spānijā, 6. sējums”, LNA LVA, 2574-4-6538, 4.–5. lp.

⁵⁷³ Zariņš, “Dienasgrāmata (ar pielikumiem)”, 1937, LNA LVA, 2263-1-23, 1. lp.

⁵⁷⁴ Ibid., 2. lp.; “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 1. sējums”, 1936–1937, LNA LVVA, 2574-4-6886, 98. lp.

⁵⁷⁵ “Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komisijas materiāli par tās darbību pieņemto lēmumu izpildē”, 1937–1938, LNA LVVA, 2574-4-7193, 107., 226. lp.

⁵⁷⁶ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 8. sējums”, 1937, LNA LVVA 2574-4-6893, 244.–246. lp.

izveides Latvijas ārlietu dienesta darbinieki patērēja laiku Neiejaukšanās komisijas neauglīgās diskusijās.

Vērtējums par neiejaukšanās politiku un Neiejaukšanās komisijas darbību. Gan ņemot vērā konflikta ideoloģisko piesātinājumu, gan dažādas iesaistītās puses, Latvijas sūtņu ārvalstīs ziņojumi par Spānijas pilsoņu kara dažkārt ietvēra pretrunīgu informāciju un baumas. Tomēr nereti tie sniedza pārbaudāmus, ticamus faktus, piemēram, Latvijas sūtnis Itālijā Arnolds Spekke 1936. gada 4. decembrī V. Munteram ziņoja, ka “Romā, jādodomā arī citur, diezgan atklāti vervē brīvprātīgos Spānijai”⁵⁷⁷. Tāpat A. Spekke 1937. gada augustā rakstīja par atklātajām itāļu preses ziņām Santanderas ieņemšanas kontekstā, uzsverot itāļu ģenerāļu panākumus Spānijā.⁵⁷⁸

Jau 1936. gada augusta sākumā, norādot uz dažādu lielvalstu interesēm un karojošo pušu atbalstīšanu pretēji idejai par neiejaukšanos, O. Grosvalds rakstīja: “Visa šī lieta ir viena liela liekulības un izlikšanās komēdija, un patiesi jābrīnās, cik tālu visas Eiropas lielvalstis iet savu nodomu un akciju slēpšanā.”⁵⁷⁹ Ļoti interesants bija K. Zariņa vērtējums 1937. gada 15. martā, ka Spānijas pilsoņu karš jeb “Spānijas brāļu karš”, kā rakstīja Latvijas sūtnis Londonā, 1936. gadā “Eiropu stipri saviļņoja un pat saskaldīja Eiropas lielvalstis divos pretējos lēģeros. Šāds saspīlēts stāvoklis vienu otru reizi draudēja izsaukt bruņotu konfliktu starp dažām valstīm. Ieinteresētās lielvalstis sāka atbalstīt vienu vai otru karojošo pusi. Palīdzības sniegšana ir pat gājusi tik tālu, ka gada beidzamā pusē bija vispārējs novērtējums, ka noteicošais vārds šais cīņās vairs nepieder Spānijas karavīriem, bet ārzemniekiem. Uz Ibērijas pussalas tagad cīnās divi pasaules valsts uzskati”⁵⁸⁰. Līdzīgas domas 1937. gada sākumā, ka “Spānijas pilsoņu kara lietā tika dota šāda formula: ja drīz nepanākšot iejaukšanās ierobežošanu, tad paši spānieši varēsot tādu proklamēt no sava viedokļa, resp., izsludināt sevi par neitrāliem visā afērā,”⁵⁸¹ atkārtoja A. Spekke pēc sarunas

⁵⁷⁷ “LR sūtņa Romā slepeno ziņojumu kopijas par Itālijas ārpolitiku un iekšpolitiku, fašistu intervenci Spānijā, fašistisko valstu Antikominternes paktu, uzbrukumu Abesīnijai u. c.”, LNA LVVA, 2575–5–1905, 84. lp.; Romā A. Spekke bija dzirdējis baumas, ka F. Franko nevadīs Spāniju, bet būs maršals pēc uzvaras karā. Valsti varētu vadīt valdība, kuru pārskatītu, iespējams, monarhs. A. Spekke personīgi uzskatīja, ka “nezinu, kurš lai būtu monarhs, jo, cik te redzu un pazīstu vecās dinastijas pārstāvjus, kas pastāvīgi dzīvo Romā, tad no viņu vidus kādu atrast būtu vairāk kā grūts darbs”; “LR sūtņa Romā slepeno ziņojumu kopijas par Itālijas ārpolitiku un iekšpolitiku, Itālijas izstāšanos no TS, intervenci Spānijā, Itālijas – Dienvidslāvijas līguma noslēgšanu u. c.”, 1937, LNA LVVA 2575–7–2183, 109. lp.

⁵⁷⁸ Ibid., 52. lp.

⁵⁷⁹ “Latvijas sūtņa Parīzē O. Grosvalda ziņojumi par Francijas iekšpolitisko stāvokli, ārpolitiku, 2. sējums”, 1936, LNA LVVA 2574–4–6498, 41.–43. lp.

⁵⁸⁰ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Lielbritānijas iekšpolitisko stāvokli, ārpolitiku, politisko situāciju Eiropā u. c., 1. sējums”, 1937, LNA LVVA 2574–4–6862, 57.–59. lp.

⁵⁸¹ “LR sūtņa Romā slepeno ziņojumu kopijas par Itālijas ārpolitiku un iekšpolitiku, Itālijas izstāšanos no TS, intervenci Spānijā, u. c.”, 1937, LNA LVVA 2575–7–2183, 120. lp.

ar Turcijas vēstnieku un Šveices un Ēģiptes sūtņiem. Tomēr 1937. gada sākumā K. Zariņš lika zināmas cerības, ka Neiejaukšanās komisijas darbība varētu gūt lielākus panākumus.⁵⁸²

Nemot vērā apjomīgos Neiejaukšanās komisijas plānus un daudzus rīkojumus, iesaiste tās darbībā un lēmumu īstenošanā bija neglābjami saistīta ar lielu birokrātisko un administratīvo slogu. Īpaši tas skāra Latvijas sūtņi Londonā K. Zariņu, kam bija jāaskaņo un jāpauž Latvijas nostāja neskaitāmos Neiejaukšanās komisijas priekšlikumos, tāpat jāpiedalās laikietilpīgās Neiejaukšanās komisijas sēdēs, kas dažreiz aizņēma visu darba dienu.⁵⁸³ Par būtiskiem un steidzamiem jautājumiem K. Zariņš un V. Munteris regulāri sazvanījās vai informēja viens otru ar telegrammu palīdzību. Latvijas sūtņa Londonā dienasgrāmatā par 1937. gada 27. jūliju atrodams ieraksts, ka viņš divreiz runājis ar V. Munteru Rīgā un atkal bijis spiests deklarēt Latvijas viedokli par priekšlikumu robežu novērošanas jautājumā. “Moca mūs,” bija K. Zariņa īsa, personīga un emocionāla piezīme par šiem procesiem.⁵⁸⁴ Neiejaukšanās komisijas radītās dokumentācijas apjomīgumu apliecināja arī kāds Latvijas Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļas vadītāja P. Reinharda komentārs K. Zariņam: “Jūsu personīgai informācijai varu Jums paziņot, ka Kauņā Sējas kungam [Latvijas sūtņi Lietuvā Ludvigs Sēja] ir atbildēts, ka tā papīru kaudze, kas pienāk Nonintervencijas komitejas lietās no Londonas, esot tik liela, ka pie viņu pēdējo dokumentu izlasīšanas pagaidām vēl neviens nav ķēries.”⁵⁸⁵

Negatīvi vērtējumi par Neiejaukšanās komisijas darbu atrodami ne tikai historiogrāfijā, bet arī K. Zariņa piezīmēs – sēdes, kas nereti izvērtās savstarpējos apvainojumos, “atstāja drūmu iespaidu”⁵⁸⁶. Par PSRS un Itālijas pārstāvju regulārajiem strīdiem komisijā Latvijas sūtņi Londonā rakstīja: “Sāk jau apnikt.”⁵⁸⁷ Ne visai glaimojoši bija arī K. Zariņa personīgie uzskati par Neiejaukšanās komisijas sēžu lietderīgumu – 1937. gada 9. jūlijā sūtņi atzīmēja savas pārdomas: “Visas lielvalstis taisa atkal garas deklarācijas un kuļ tukšus salmus. Žēl!” B. Musolīni, kura pārstāvis komisijā centās novilcināt laiku, lai tikmēr Itālija sūtītu atbalstu F. Franko, K. Zariņš savā dienasgrāmatā raksturoja ar vārdiem “šķelmis liels”.⁵⁸⁸ Kā ne pārāk veiksmīgu organizāciju

⁵⁸² “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Lielbritānijas iekšpolitisko stāvokli, ārpolitiku, politisko situāciju Eiropā u. c., 1. sējums”, 1937, LNA LVVA 2574–4–6862, 57.–59. lp.

⁵⁸³ Zariņš, “Dienasgrāmata (ar pielikumiem)”, 1936, LNA LVA, 2263–1–22, 56. lp.

⁵⁸⁴ Zariņš, “Dienasgrāmata (ar pielikumiem)”, 1937, LNA LVA, 2263–1–23, 70. lp.

⁵⁸⁵ “Sarakste ar LR ĀM u. c. par valstu nostāju pret pilsoņu karu Spānijā un tā norisi”, 1936–1937, LNA LVVA, 295–1–256, 284. lp.

⁵⁸⁶ “Sarakste ar Latvijas un ārvalstu sūtniecībām, Neiejaukšanās komitejas sēžu protokoli u. c. dokumenti par ārvalstu neiejaukšanos pilsoņu karā Spānijā, 3. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–6535, 427. lp.

⁵⁸⁷ Zariņš, “Dienasgrāmata (ar pielikumiem)”, 1936, LNA LVA, 2263–1–22, 55. lp.; līdzīgi spriedumi turpat 56. lp. “Visiem sāk šī asā izrunāšanās jau apnikt”.

⁵⁸⁸ Zariņš, “Dienasgrāmata (ar pielikumiem)”, 1937, LNA LVA, 2263–1–23, 89. lp.

1938. gadā to publiski novērtēja arī Latvijas ārlietu ministrs: “[..] tā nav strādājusi ar visai spožiem panākumiem, bet vismaz tai izdevās aizkavēt Spānijas pilsoņu kara pārvēršanos Eiropas ugunsgrēkā.”⁵⁸⁹

Latvijas loma neiejaukšanās politikas īstenošanā. Arī ņemot vērā, ka Latvijas politiķiem nebija reālas ietekmes mainīt starptautiskus procesus, tomēr lielvalstīm Latvijas pārstāvju atbalsts bija noderīgs to konfliktos un manipulācijās.⁵⁹⁰ Piemēram, pēc “Deutschland” incidenta Itālijas pārstāvis devās pie K. Zariņa, lai aicinātu nenoraidīt tās priekšlikumu Neiejaukšanās komisijā par jūras patrulēšanas pārtraukšanu.⁵⁹¹ Pat ja emocionālā brīdī sarunā par iespējamām Latvijas papildu finansiālām saistībām Neiejaukšanās komisijā K. Zariņš F. Hemingam pauda, ka organizācijas principi balstījās tik vien kā uz “džentlmeņa vienošanos”, tomēr kopumā jāpiekrīt K. Zariņa vārdiem E. Īdenam: “Latvija arvienu stingri sekojusi un pievienojusies neiejaukšanās principiem, aizstāvot cieši Anglijas viedokli.”⁵⁹² Tā brīža Latvijas politiķiem samērā patīkami varētu būt bijis dzirdēt lielvalsts “tuvākā sabiedrotā” Neiejaukšanās komisijas priekšsēdētāja lorda Plimuta pausto, ka Latvija rūpīgi veic maksājumus un ka “mūsu izturēšanās pierādot, ka mēs starptautiskos jautājumus pareizi novērtējam”⁵⁹³.

Vēsturnieks Inesis Feldmanis raksturojis, ka arī Tautu Savienības amatos V. Munters pārāk rūpīgi izpildīja Francijas un Lielbritānijas norādes.⁵⁹⁴ Bēdīgi slavenās Tautu Savienības Padomes 101. sesijas laikā Spānijas ārlietu ministrs H. Alvaress del Vajo runāja par ievērojamo Itālijas atbalstu F. Franko, kas vairākkārt pārsniedza ārvalstu brīvprātīgo skaitu republikāņu pusē. Sesijas priekšsēdētājs V. Munters piekopa Tautu Savienības Padomes taktiku⁵⁹⁵ izvairīties no Spānijas

⁵⁸⁹ Vilhelms Munters, “Mūsu spēks ir mūsu tauta, mūsu dzīve ir mūsu valsts, mūsu mērķis ir mūsu Latvija,” *Jaunākās Ziņas*, 1938.04.04., 6.

⁵⁹⁰ Inesis Feldmanis, “Ievads”, 11–12.; “Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komisijas materiāli par tās darbību pieņemto lēmumu izpildē”, 1937–1938, LNA LVVA, 2574–4–7193, 90. lp.

⁵⁹¹ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; komitejas sēžu protokoli, oficiāla sarakste ar dažādu valstu valdībām pieņemto lēmumu ievērošanas un izpildes jautājumos u. c. materiāli par pilsoņu karu Spānijā, 9. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6894, 84.–86. lp.

⁵⁹² Zariņš, “Dienasgrāmata (ar pielikumiem)”, 1937, LNA LVA, 2263–1–23, 106.–109. lp.; “LR sūtņa Londonā slepeno ziņojumu kopijas par Lielbritānijas ārpolitiku un iekšpolitiku, karadarbību Tālajos Austrumos, lorda E. Halifaksa sarunām ar Ā. Hitleru Berhtesgādenā, pilsoņu karu Spānijā, PSRS sūtņa Maiska darbību u. c.”, 1937, LNA LVVA, 2575–7–2184, 89. lp.

⁵⁹³ Zariņš, “Dienasgrāmata (ar pielikumiem)”, 1937, LNA LVA, 2263–1–23, 109. lp.

⁵⁹⁴ Feldmanis, “Ievads”, 12.

⁵⁹⁵ Arī J. Feldmans rakstīja par Tautu Savienības taktiku izvairīties no Spānijas jautājuma, kā attaisnojumu minot Neiejaukšanās komisijas darbu; “LR pastāvīgās delegācijas pie Tautu Savienības politiskie ziņojumi”, 1931–1937, LNA LVVA, 2575–4–37, 719. lp.

problēmām un centās ātri pārtraukt šo tematu, lai tik sarežģīts jautājums nekļūtu nekontrolējams tieši viņa vadības brīdī.⁵⁹⁶

Spāņu sabiedriskas darbinieks un republikāņu diplomāts Sipriano Rivass Čerifs⁵⁹⁷ atmiņās raksturoja, ka 1937. gada rudenī Rīgā Spānijas pilnvarotais lietvedis Latvijā S. Palensija i Alvaress Tubavs viņu informēja par V. Muntera ierosinājumu Spānijas Republikas valdībai sazināties ar Ā. Hitleru, lai panāktu vienošanos par Vācijas atbalsta pārtraukšanu F. Franko. Tomēr tobrīd šo iespēju H. Alvaress del Vajo un H. Negrīns nevērtēja nopietni.⁵⁹⁸ Atsauksme uz šādu V. Muntera sarunu un tobrīd risinājumam labvēlīgu Vācijas noskaņojumu atrodama arī J. Feldmana slepenā rakstā V. Munteram 1938. gada 19. aprīlī. Tajā pašā dienā S. Rivass Čerifs sarunā ar Latvijas sūtni Ženēvā bija izrādījis interesi par V. Muntera ierosinājumu runāt ar Vāciju un vēlējās noskaidrot Latvijas ārlietu ministra viedokli par šādu sarunu izredzēm tā brīža politiskajā situācijā, kā arī iespējami saistījis Latviju ar šo sarunu starpnieka lomu.⁵⁹⁹ Nekādus skaidrus rezultātus šīs sarunas nav sniegušas.

1939. gada aprīļa vidū K. Zariņam piezvanīja Neiejaukšanās komisijas sekretārs F. Hemings, lūdzot samaksāt pēdējo maksājumu. Neiejaukšanās komisijas noslēguma sēde norisinājās 20. aprīlī. Darbam beidzoties, K. Zariņš un F. Hemings apmainījās ar laipniem vārdiem, Latvijas sūtnim izsakot pateicību sekretāram “par lietišķo un objektīvo darbību divi ar pus gadus ilgā laikā Neiejaukšanās Komitejā un International Board’ā”⁶⁰⁰ un Lielbritānijas pārstāvim paužot atzinīgus vārdus par veiksmīgo sadarbību ar Latvijas valdību, kā arī latviešu rūpīgo darbu sauszemes robežu un jūras novērošanā.⁶⁰¹ Ministru kabinets 1939. gada 2. maija sēdē ar 20. aprīļa datumu atcēla ar Neiejaukšanās komisiju saistītos rīkojumus, to skaitā prasību izsniegt speciālas atļaujas, lai dotos uz Spāniju.⁶⁰²

⁵⁹⁶ Cipriano Rivas Cherif, *Retrato de un desconocido* (Barcelona: Ediciones Grijalbo, 1980), 385.; Jorge, *Inseguridad colectiva*, chap. 6., Kindle.; “LR pastāvīgās delegācijas pie Tautu Savienības politiskie ziņojumi”, 1931–1937, LNA LVVA, 2575–4–37, 719. lp.

⁵⁹⁷ S. Rivasa Čerifa māsa bija precējusies ar M. Asanju.

⁵⁹⁸ Jorge, *Inseguridad colectiva*, chap. 5., Kindle.

⁵⁹⁹ “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u.c. par pilsoņu kara Spānijā norisi, komisijas darbību”, 1938, LNA LVVA, 2574–4–7196, 37.–40. lp.

⁶⁰⁰ “Sarakste ar pārstāvjiem ārvalstīs, Neiejaukšanās komiteju, preses publikācijas par valstu diplomātisko attiecību izveidošanu ar Franko valdību Spānijā, Latvijas maksājumu kārtošā Neiejaukšanās komitejai, 2. sējums”, 1939, LNA LVVA 2574–4–7521, 161, 164., 171. lp.

⁶⁰¹ Ibid., 164., 172.–173. lp.

⁶⁰² “Lieta par Neiejaukšanās komitejas likvidēšanu”, 1936–1939, LNA LVVA, 2574–4–7524, 43., 49. lp.

2.2. Ieroču tirdzniecības jautājums

Darījumi starp Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvaldi un Aleksandra Kļagina uzņēmumu. Latvijas un ārvalstu vēsturniekus interesējis jautājums par Latvijas iesaisti ieroču tirdzniecībā Spānijai pilsoņu kara laikā, tomēr informācija ilgstoši bijusi samērā fragmentāra un neskaidra. Tajā pašā laikā pats tirdzniecības fakts nav apstrīdēts. Vēsturnieks Jānis Šiliņš norāda, ka ievērojamais pārdotais ieroču un munīcijas apjoms 1938.–1939. gadā Latvijas Kara ministrija ļāva veikt vairāk nekā 4,3 miljonu latu vērtus pasūtījumus.⁶⁰³ Nedaudz detalizētāk, tomēr joprojām nepilnīgi darījumus aprakstījis vēsturnieks Edgars Andersons, kurš norāda, ka ieroču tirdzniecību Spānijai K. Ulmaņa valdība veikusi ar starptautisku uzņēmumu palīdzību. Pēc E. Andersona rakstītā, jaunu kara materiālu iegādei līdzekļi iegūti, pārdodot “galīgi novecojušas krasta artilērijas baterijas, bez munīcijas palikušus vācu mīnmetējus un citas nederīgas kara mantas”⁶⁰⁴. E. Andersons arī norādīja, ka Lielbritānija zinājusi par darījumiem,⁶⁰⁵ un dažādas ar darījumiem saistītas epizodes pamanījuši arī Vācijas un PSRS izlūkdienesti. Īss šo pamanīto epizožu ieskicējums: vācu izlūkdienests pamanījis grieķu kuģi “Vincentia” – “1936. gada 14. oktobrī latviešu sapieri tajā ielādēja lielgabalus, mīnu metējus un municiju”; 1936. gada 31. oktobrī kādā kuģī iekrauta municija, kas pa dzelzceļu atvesta no Ļeņingradas; “1937. gada februārī vācu kuģis “Rhein” Daugavgrīvā uzņēma 35 lielgabalus un 2000 tonnas dažādu kara materiālu fašistiskajai Spānijai.”⁶⁰⁶

Tuvāk precīzākai izpratnei par jautājumu palīdzēja nonākt spāņu vēsturnieks M. I. Kampos, kurš 2022. gadā publicētā pētījumā aplūko arī Baltijā īstenoto ieroču tirdzniecību Spānijai. Latvijas gadījums pētniekam palicis samērā neskaidrs, tomēr M. I. Kampos diezgan droši norāda uz “Etablissements A. Klaguine” darbību reģionā, it īpaši ieroču iegādē Spānijai no Lietuvas.⁶⁰⁷ Krievijas emigranta A. Kļagina Francijā darbojošais uzņēmums vēstures literatūrā jau

⁶⁰³ Šiliņš, “Aizsardzības izdevumi Latvijā starpkaru periodā,” 123.

⁶⁰⁴ Andersons, *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*, 587.

⁶⁰⁵ Atskaitē par 1937. gadu Latvijā Lielbritānijas ārlietu dienesta darbinieki norādīja, ka gada sākumā notikusi ieroču tirdzniecība ar Spāniju; “Latvia. Annual Report, 1937, N 329/329/59,” NAUK, FO 371/22229.; Pēc Lielbritānijas pārstāvju iegūtās informācijas Latvijas pārdotie apjomi: 24 gab. 77 mm vācu vai krievu 3" lielgabali, 16 gab. 105 mm haubices, 18 gab. 13 mārciņu pretgaisa lielgabali (*pdrs. A. A. guns*); 4 gab. vidēja rādiusa lielgabali (*medium guns*); 400 kolta ložmetēji; nav pilnībā precīza informācija, tomēr skaidrs, ka bija samērā labi informēti; “N792/792/59”, NAUK, FO 371/2160.

⁶⁰⁶ Andersons, *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*, 587–588.

⁶⁰⁷ Campos, *Armas para la República*, chap. 12, Ebook.

pažīstams ar darbību starpniecībā Spānijas pilsoņu kara laikā.⁶⁰⁸ Balstoties uz L. Molinas Franko, P. Sagarras Renedo un O. Gonsalesa Lopesa 2023. gadā publicēto pētījumu, Latvijā uz kuģa “Vicenzia” uzkrauti un līdz Kartahenai aizvesti kara materiāli,⁶⁰⁹ kurus A. Kļagina uzņēmums esot iegādājies pirms Spānijas pilsoņa kara. Turklāt 1936. gada 24. decembrī tam pašam uzņēmumam pārdota papildu tehnika,⁶¹⁰ kas ar kuģi “Reyna” aizvesta līdz Astūrijai un ar kuģi “Elysie”⁶¹¹ līdz Alikantei, tomēr pilnīga skaidrība par darījumu apjomu trūkusi.⁶¹²

Par uzņēmuma “Etablissements A. Klaguine” starpniecību ieroču iegādē Latvijā un pārdošanā Spānijai liecināja arī vairāki citi fakti. Saskaņā ar F. Franko pārstāvja Tallinā Frederiko Ferrera Sikarsa 1938. gada 3. jūnija ziņojumu ārlietu ministram Burgosā Latvijas Ārlietu ministrijas Juridiskās nodaļas vadītājs Andrejs Kampe pēc frankistu pieprasījuma⁶¹³ sniedza Oskaram Jakšam skaidrojumu, kurā ietverta informācija, ka 1936. gada beigās “pirms aizlieguma eksportēt uz Spāniju kara materiālus”⁶¹⁴ veikta vecu ieroču un munīcijas krājumu likvidācija, izmantojot starpnieku no Francijas. Tomēr gala saņēmējs Latvijas valdībai it kā neesot bijis zināms.⁶¹⁵ Starp Latvijas Ārlietu ministrijas dokumentiem arhīvā atrodama ar zīmuli rakstīta ielplisusi piezīmju lapa, kurā minēts kuģis “Vikencija”,⁶¹⁶ kas plānojis doties uz Meksiku, bet patiesībā nonācis Spānijā. Uz lapaņas, saglabājot oriģinālpasvītrojumu, rakstīts “Ieroču krava ir bijuse visa mūsu”⁶¹⁷, kā arī minēts, ka bijuši nederīgi degļi, kas speciāli apmainīti, jaunos ievēdot no Polijas. Nobeigumā atzīmēts “Parīzes firma Klaguine. Rīgā pārstāvis Pētersons”⁶¹⁸. Lapaņas informāciju varētu vērtēt dažādi, ņemot vērā, ka Ārlietu ministrija “dzelzskapī” glabāja baumas par kara materiālu eksportēšanu no Latvijas uz Spāniju.⁶¹⁹ Tomēr spāņu vēsturnieks A. Vinjass pēc

⁶⁰⁸ Skat. piemēram, arī Pierre Salmon, “Une impuissante “non-intervention”: les limites de la prohibition du trafic d’armes, en France, à destination de la guerre d’Espagne (1936–1939),” *Histoire@Politique*, nr. 37 (2019), <https://doi.org/10.4000/histoirepolitique.4678>

⁶⁰⁹ Četri 7.7 cm FK 16 “Krupp” lielgabali; astoņi 7.62 cm 1902 “Putilov” lielgabali; Molina Franco, González López, Sagarra Renedo, *Viento Del Norte*, 83.

⁶¹⁰ 20 gab. 7.7 cm nA “Krupp” lielgabali; astoņas 10.5 cm FH 16 “Reinmetall” haubices, 12 gab. 7.62 cm 1915 AA “Lender” lielgabali; seši 4,7” Q/F. Mk. I lielgabali; viens 7,7 cm L/27 AA “Rheinmetall” lielgabals; *ibid.*

⁶¹¹ Autori norāda, ka arī citos dokumentos “Elsie”, “Elaie”, tāpēc iespējams, ka bija runa par to pašu kuģi, kas minēts arī kā “Elfa”; *ibid.*, 80.

⁶¹² *Ibid.*, 83.

⁶¹³ Frankistu pārstāvji pārmeta, ka republikāņu aģenti 1938. gadā centās Latvijā iepirkt ieročus un munīciju, taču saskaņā ar A. Kampes atbildi Latvijai nebija konkrētie, tobrīd meklētie materiāli; AGA, Ministerio de Asuntos Exteriores, (10) 000.000, expediente 82, caja 03611; atbildes teksts saglabāts arī “Sarakste ar Finanšu ministriju, Spānijas sūtniecību Rīgā u. c.”, 1937–1938, LNA LVVA, 2570–13–583, 12.–14. lp.

⁶¹⁴ AGA, Ministerio de Asuntos Exteriores, (10) 000.000, expediente 82, caja 03611.

⁶¹⁵ *Ibid.*

⁶¹⁶ Acīmredzot visu laiku ir runa par vienu un to pašu kuģi, kura nosaukums pierakstīts dažādi.

⁶¹⁷ “Dokumenti par bruņojuma nosūtīšanu no Latvijas uz Spāniju, u. c.”, 1937, LNA LVVA, 2570–1–450, 13. lp.

⁶¹⁸ *Ibid.*

⁶¹⁹ *Ibid.*, 12. lp.

Spānijas arhīvos atrodamās informācijas norāda, ka “Vicencia” atstāja Rīgu 1936. gada 17. oktobrī.⁶²⁰

Diezgan precīzu informāciju sniedz arī vairāki slepenie līgumi⁶²¹ starp Latvijas Kara ministriju – Apgādes pārvaldes finanšu daļu un uzņēmumu “Etablissements A. Klaguine”, kam bija ļauts līgumos norādītās preces izvest no Latvijas. Pirmais līgums (nr. 252) noslēgts jau 1936. gada 26. septembrī. Tajā bija vairāki specifiski nosacījumi, piemēram, ka piegāde, kas ietilpst pārdošanas cenā, paredzēta līdz (neskaitot iekraušanu) Daugavgrīvā esošam kuģim, par kuru uzņēmums informē Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvaldi, tāpat uzņēmumam bija tiesības līdz pat vienai trešdaļai no līguma summas nodot 14 lietotas angļu šautenes.⁶²²

1936. gada 24. decembrī bija noslēgti pat pieci līgumi starp Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvaldes finanšu daļu un uzņēmumu “Etablissements A. Klaguine”.⁶²³ Ne viss pārdotais bija labā stāvoklī, piemēram, diviem haubiču stobriem nebija aizslēgu, bet haubiču granātām ar uzsitiena degļiem trūka starpskrūvju, kas uzņēmumam bija jāpiegādā Apgādes pārvaldei, lai granātas sagatavotu nodošanai. Līgumā bija atrunāts, ka ar uzņēmuma palīdzību paredzēts “savest, ciktaļu tas Pārvaldei iespējams, 8 haubicas lietošanas kārtībā”⁶²⁴. Arī šo un līgumos nr. 309–312 norādīto krājumu nodošana bija paredzēta Daugavgrīvā, turklāt Apgādes pārvalde apņēmas atbilstoši samaksai nodrošināt preču iekraušanu uzņēmuma norādītā kuģī. Līgumos nr. 309–312 atspoguļots ļoti ierobežotais termiņš, kurā darījumi varēja norisināties – uzņēmumam kuģis bija jānodrošina ne agrāk kā 1936. gada 29. decembrī, bet ne vēlāk kā divu mēnešu laikā no 24. decembra.⁶²⁵

Visos sešos līgumos norādītā kopsumma sasniedza 165311,04 GBP.⁶²⁶ Rīgas biržā vienas Lielbritānijas mārciņas kurss 1936. gada 24. decembrī, kad noslēgta lielākā daļa līgumu, norādīts 25,16–25,28 lati.⁶²⁷ Ņemot vērā šādu kursu, iespējams novērtēt, ka visu līgumu darījumi ar uzņēmumu “Etablissements A. Klaguine” sasniedza aptuveni 4 miljonu latu vērtību – summu, ko norādījis J. Šiliņš. Turklāt līgumu specifika paredzēja saņemt papildu samaksu, ja gadījumā piegādātais munīcijas apjoms pārsniedza līgumos norādīto (skatīt 2. pielikumu).

⁶²⁰ Viñas, *El escudo de la República*, chap. 3, Kindle.

⁶²¹ Skatīti līgumu noraksti.

⁶²² “Slepeno līgumu noraksti sākot ar 1935/36. b. g.”, LNA LVVA, 1469–3–1284, 283.–284. lp.; Detalizētāku informāciju skatīt 2. pielikumā.

⁶²³ Visu darījumu apjomu detalizētāk skatīt 2. pielikumā.

⁶²⁴ “Slepeno līgumu noraksti sākot ar 1935/36. b. g.”, LNA LVVA, 1469–3–1284, 270. lp.

⁶²⁵ *Ibid.*, 268., 270. lp.

⁶²⁶ *Ibid.*, 283.–284. lp.

⁶²⁷ “Kursi,” *Valdības Vēstnesis*, 31.12.1936., 3.

Nelielu piezīmju un baumu līmenī 1936. gada nogalē noslēgtajā ieroču tirdzniecībā kā pārvadātāji minēti vairāki kuģi, tostarp grieķu “Nicolas Filipp”, tomēr būtu nepieciešami detalizētāki pierādījumi.⁶²⁸ Darījumi Rīgā izraisīja interesi arī citur Eiropā – itāļu dienas laikraksti “Il Lavoro Fascista” un “La Gazetta del Popolo” 1937. gada 8. martā rakstīja par kādu Rīgā bijušu tvaikoni “Reina”⁶²⁹ (iepriekš “Joudt”; kuģoja zem Panamas karoga), uz kura bija 500 tonnu ieroču un kara materiālu, it kā adresētu Meksikai, bet ar ticamāku galamērķi – Spānijas Republiku. Zīmīgi, ka atzīmēts par kuģa kravu atbildīgais uzņēmums no Parīzes “Kalanguine” (laikrakstā “Il Lavoro Fascista”) vai “Kalyguine” (laikrakstā “La Gazetta del Popolo”).⁶³⁰ Latvijas sūtnis Itālijā A. Spekke Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļas vadītājam P. Reinhardam, nosūtot laikrakstu izgriezumus, norādīja, ka “sniegtām ziņām ir tendence mest zināmu ēnu uz mūsu iestāžu rīcību”⁶³¹, tomēr, trūkstot informācijai par pārmetumu patiesumu vai maldiem, sūtnis nebija uzreiz mēģinājis ziņas atspēkot.⁶³² Arī Lielbritānijas ārlietu dienests ar aizdomām skatījās uz Latvijas pārstāvju interesēm iepirkt kara materiālus, konkrēti – divas apbruņotas lidmašīnas it kā pasta vajadzībām, 1937. gada februārī norādot, ka pēdējos sešos mēnešos Baltijas valstis kā starpnieks piegādājušas ieročus republikāņiem.⁶³³

Uzņēmumu “Sils” un “Celtne” iesaiste starptautiskos ieroču darījumos. Agrākais sabiedrisko lietu ministrs A. Bērziņš atmiņās raksta par akciju sabiedrību “Sils”, kas kļuva aktīva ap 1937. gadu un it kā iesaistījās starptautiskās ieroču spekulācijās. Uzņēmumu vadīja kara ministra ģenerāļa Jāņa Baloža labs draugs – atvaļinātais pulkvedis Pēteris Silenieks.⁶³⁴ Līdz ar viņu uzņēmuma vadībā darbojās Kārlis Neimanis un uzņēmējs Arvīds Lauva. “Sils” izveidots neilgi pēc Spānijas pilsoņu kara sākuma – 1936. gada augustā.⁶³⁵ P. Silenieka biogrāfijas melnrakstos akciju sabiedrības fondā norādīts, ka “Silnieks izpilda arī ģen[erāļa] Baloža ģenerālpilnvarnieka pienākumus un kārtu visas ģen[erāļa] Baloža saimnieciskās lietas”⁶³⁶. Ja šī informācija bija patiesa, tad kara ministra intereses ar P. Silenieka darbību bija saistītas ciešāk nekā tikai kā draudzība.

⁶²⁸ “Dokumenti par bruņojuma nosūtīšanu no Latvijas uz Spāniju, u. c.”, 1937, LNA LVVA, 2570–1–450, 12. lp.; grieķu kuģi “Nicolás-Felipe”, uz kura Bolderājā it kā uzkrauti kara materiāli, pieminējis M. I. Kampos; Campos, *Armas para la República*, chap. 8, Ebook.

⁶²⁹ Visticamāk ir runa par vienu un to pašu kuģi, kam minēts arī nosaukums “Rhein”, “Reyna”.

⁶³⁰ Izgriezumi pieejami: “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 5. sējums”, 1936–1937, LNA LVVA, 2574–4–6890, 163., 165. lp.

⁶³¹ *Ibid.*, 164. lp.

⁶³² *Ibid.*, 164. lp.

⁶³³ “N 1106/60/59”, NAUK, FO 371/21055.

⁶³⁴ Bērziņš, *Nepublicētas atmiņas*, 143–145.

⁶³⁵ “Sarakste ar iestādēm, vietējām un ārzemju firmām par šaujamo ieroču, munīcijas u. c. importu”, 1937, LNA LVVA, 6488–1–17, 326.–327. lp.

⁶³⁶ *Ibid.*, 464.–466. lp.

Saskaņā ar A. Bērziņa liecību “Sils”, aizbildinoties ar piegāžu veikšanu Latvijas armijai, Beļģijā iegādājies ap 500 tonnu sprāgstvielu, Polijā – piecus miljonus kaujas patronu, turklāt šie un citos darījumos iegūtie materiāli, visticamāk, nonākuši Spānijā. A. Bērziņš apgalvoja, ka kādu daļu fiktīvu līgumu akciju sabiedrības “Sils” interesēs parakstījuši Apgādes pārvaldes darbinieki – Jēkabs Ruškevics un ģenerālis Pēteris Skrapce, kas, darījumiem pieaugot apmēros un nonākot ārvalstu diplomātisko darbinieku redzeslokā, atvaļināti. P. Skrapce sabiedrisko lietu ministram it kā sūdzējies, ka dokumentus parakstījis “uz kara ministra Baloža norādījumu pamata”⁶³⁷. Abu ģenerāļu atvaļināšanas laiks tiešām bija ļoti tuvs, amatus atstājot 1938. gada vasarā – J. Ruškevics jūlijā, bet P. Skrapce – augustā.⁶³⁸

Līdzīga informācija par uzņēmuma “Sils” darbībām bija arī K. Ulmaņa režīma opozicionāram Arvedam Bergam, kurš 1938. gada 7. novembrī rakstīja par kādu “lielu skandālu” Kara ministrijā, kur J. Baloža draugu P. Silenieku dažādos darījumos iesaistījuši “starptautiskie spekulanti”. Saskaņā ar A. Berga ziņām: “No sākuma pārdevuši mūsu novecojušos ieročus, kas pati par sevi laba lieta, bet tad sākuši nodarboties ar veseliem kuģu lādiņiem jaunu pasūtījumu it kā mūsu valdības vajadzībām. Nav zināms, cik liela šai afērā ir paša Baloža līdzdalība, bet fakts ir, ka Silenieks no bruņošanās valdes priekšnieka Ruškevica izdabūjis blanko parakstus uz mūsu Kara ministrijas blankām, ko izlietojis pasūtījumiem. Skandāls atklājies un pieņēmis starptautisku mērogu. Ģen[erālis] Ruškevics uz vietas atlaists.”⁶³⁹ Citi pētnieki ieroču darījumos minējuši sekojošas personas: “V. Ozols, Dr. Jānis Traubergs, J. Baloža draugs, pulkvedis P. Silenieks, firma “Sils”,” bet “par šo tirdzniecību noteikti zināja ģenerālis J. Ruškevics un P. Skrapce”.⁶⁴⁰

Ņemot vērā dokumentārās liecības, konstatējami Apgādes pārvaldes finanšu daļas un uzņēmuma “Etablissements A. Klaguine” darījumi, bet nav pārliecinošu pierādījumu par “Sils” iesaisti. Iespējams, ka dažādas operācijas baumu līmenī savijušās kopā. Akciju sabiedrības “Sils” darījumi ir grūti rekonstruējami, taču skaidrs, ka uzņēmuma darbības tiešām nonāca Latvijas Ārlietu ministrijas redzeslokā jau vismaz 1937. gada decembrī.⁶⁴¹ P. Silenieka 1937. gada 28. decembra lūguma noraksts Valsts prezidentam liecināja, ka V. Munters “Silu” turēja aizdomās

⁶³⁷ Bērziņš, *Nepublicētas atmiņas*, 143–145.

⁶³⁸ Ēriks Jēkabsons, Valters Ščerbinskis (sast.), *Latvijas armijas augstākie virsnieki, 1918–1940: biogrāfiska vārdnīca* (Rīga: Nordik, 1998), 410–411, 421–422.

⁶³⁹ Uldis Lasmanis, *Arveds Bergs. Politiskas apceres. Ceturtā grāmata* (Rīga: Autora izdevums, 2000), 252.

⁶⁴⁰ Gore, Stranga, *Latvija: neatkarības mījkrēslis*, 238.

⁶⁴¹ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; komitejas sēžu protokoli, oficiāla sarakste ar dažādu valstu valdībām pieņemto lēmumu ievērošanas un izpildes jautājumos u. c. materiāli par pilsoņu karu Spānijā, 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 26.–27. lp.

par “darījumiem ar netīrām personām”⁶⁴². Uzņēmuma vadītājs konkrēti raksturoja nitrocelulozes pulvera iegādi 125 tonnu apjomā no Zviedrijas valdības, kas atjaunojusi savus krājumus. Pulverim “Sils” ar jurista un uzņēmēja Eduarda Trauberga palīdzību atrada pircēju piegādei Ķīnā, bet V. Munters Zviedrijas sūtniecībā Rīgā iebildis pret darījumu. P. Silenieks lūdza K. Ulmanim nodrošināt, lai Latvijas ārlietu ministrs atsauktu iebildumus, solot strādāt Valsts prezidenta labā un daļu peļņas atdot K. Ulmaņa “dibinātiem fondiem un palīdzībai tautas kultūras vajadzībām”⁶⁴³.

Kad 1938. gada 12. februārī Liepājas ostā kuģis “Vienība” ieradās ar 170 tonnu lielu pulvera kravu, akciju sabiedrības “Sils” un E. Trauberga vadītās akciju sabiedrības “Celtne”⁶⁴⁴ plānotais darījums piesaistīja ne tikai varas iestāžu, bet arī preses uzmanību.⁶⁴⁵ Ņemot vērā ledu Baltijas jūrā, kuģis 11 dienas atradās Liepājas ostā, līdz kapteinim kravas bīstamības dēļ lūdza pārvietot tvaikoni ārpus tās. Jūrnīeki presei apgalvoja, ka kravas galamērķis bija Ķīna vai Spānija. Žurnālistiem bija izdevies noskaidrot “divu rīdzinieku līdzdalību šīs kravas pirkšanā”⁶⁴⁶. Rakstā konkrēti uzņēmumi nav minēti, taču par vienu no iesaistītajiem norādīts, ka uz telefona zvaniem uzņēmumā atbildēts “doktors vēl nav pārbraucis”⁶⁴⁷. Trūka skaidrības, kur papildus nopirkta 45 tonnas, jo detalizētāk tika aplūkota 125 tonnu pulvera iegāde no “kādas ziemeļvalsts”⁶⁴⁸.

Jāatzīmē, ka uzņēmuma “Celtne” dokumentos sākotnēji bija runa par aptuveni 125 tonnām, kas iegādātas no Helsinku uzņēmuma “A/S Munition O/Y”, taču saskaņā ar citiem dokumentiem

⁶⁴² “Pētera Silenieka lūguma noraksts”, 1937, 6824–1–270, Finanšu ministrijas fonds, LNA LVVA, Rīga, 26.–27. lp.

⁶⁴³ Ibid.

⁶⁴⁴ Uzņēmums dibināts 1936. gada 19. augustā, tā valdes priekšsēdētājs E. Traubergs, rīkotājdirektors līdz 1936. gada 30. oktobrim Austrijas pilsonis arhitekts Heinrihs (latviskots kā Indriķis) Hendls, direktora vietas izpildītājs Liepājas bankas Liepājas nodaļas vadītājs Arturs Kocs un Pauls Klīve, arhitekts-inženieris Ansis Kalniņš (izstājies 1936. gada oktobrī). Sākotnēji plānotā darbības nozare “būves darbi ārpus mājas”. K. Ulmaņa “celtniecības laikmetā” (skat. Stranga, *Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika*, 216.) simboliski izvēlēta nosaukuma akciju sabiedrība “Celtne” savā darbības programmā pauda, ka vēlas ar “ārzemju kredīta piegādi” atbalstīt “valdības celtniecības plānu Latvijā,” kā arī sniegt citus ekonomiskus ieguvumus, taču Finanšu ministrija nav sniegusi nepieciešamās atļaujas kredītēšanas uzsākšanai. Tomēr uzņēmums 1937. gadā pārorientējās uz galveno nozari “tirdzniecība, imports, eksports (būvniecības piederumi u. c. pr.)”. Bez valdes locekļiem bija arī citi darbinieki, piemēram, kā eksperts – Oskars Ašmanis, kā pārstāvji – Artūrs Žers u. c.; Klīve, “Būvniecības veicināšanas K/S-bas “Celtne” organizācija un uzņēmuma vadība”, LNA LVVA, 6487–1–13, 82 lp.; “Sarakste ar ārzemju firmām par būvniecības materiālu piegādi, munīcijas un ieroču iegādi ārzemēs”, 1938, LNA LVVA, 6487–1–10, 321., 323., 355., 383. lp.; “Darbības pārskati ar attiecīgu saraksti”, 1938, LNA LVVA, 6487–1–19, 33.–35. lp.; “Paziņojumi par tirdzniecības uzņēmuma darbību”, 1936–1937, LNA LVVA, 6487–1–21, 31., 61.–62. lp.; “Tirdzniecības zīmes”, 1936–1937, LNA LVVA, 6487–1–22, 6., 8., 12. lp.

⁶⁴⁵ “Darbības pārskati ar attiecīgu saraksti”, 1938, LNA LVVA, 6487–1–13, 63. lp.; “Kuģis ar pulvera kravu Liepājas ostā,” *Jaunākās Ziņas*, 1938.25.02., 10.; “No Liepājas ostas izraidīts kuģis ar bīstamu kravu”, 6.

⁶⁴⁶ Ibid.

⁶⁴⁷ “Atklāts Liepājas pulvera kuģa noslēpums,” *Kurzemes Vārds*, 1938.12.04., 5.

⁶⁴⁸ Ibid.

Zviedrijā iekrautā krava sasniedza 176 tonnas.⁶⁴⁹ 3. marta vakarā kuģis “Diana” atstāja Liepājas ostu, lai dotos uz Onflēru. Par šo darījumu 1938. gada 4. maijā E. Traubergs lūdza izmaksāt: 1) 7548 Ls Robertam Pitkenam, lūdzot parakstu par izmaksu no viņa dēla Venera Pitkena, 2) 5032 Ls uzņēmumam “Sils”, pieprasot apliecinājumu par summas saņemšanu no P. Silenieka un A. Lauvas.⁶⁵⁰ Acīmredzot bija runa par labu peļņu – banka Parīzē (*Banque de l'Union Parisienne*) par darījumu Francijas vieglo un mehānisko ieroču uzņēmuma (*Société Françaises Armes Légères et Mécaniques de Paris*) pārstāvja Teodora Lafita⁶⁵¹ vārdā lūdza Helsinku bankai (*Nordiska Föreningsbanken*) pārskaitīt “Celtnei” 31 545 GBP.⁶⁵² Ņemot vērā Spānijas pilsoņu kara norisi un republikāņu izmisīgos centienus iegādāties kara materiālus, nav izslēdzams, ka arī šī darījuma patiesais gala mērķis bija Spānija.

Ar T. Lafitu, visticamāk, saīsināti arī “Teo”, uzņēmuma “Celtne” pārstāvji sadarbojās ilgstoši, francūžiem vēloties piedāvāt 150 tonnas nitrocelulozes pulvera, 20 miljonus 7,92 mm “Mauser” patronu un lielus apjomus citu kara materiālu.⁶⁵³ Finanšu ministrijas Valūtas komisijai 1937. gada nogalē latviešu uzņēmēji sevi pozicionēja pat kā šīs franču sabiedrības pārstāvjus Latvijā.⁶⁵⁴ Dokumenti liecināja, ka Latvijas akciju sabiedrība izteica priekšlikumus citām firmām un to preces centās pārdot tālāk, piemēram, ar poļu apvienību “Sepewe”⁶⁵⁵ norisinājās sarakste par 20 miljoniem “Mauser” 7,92 mm patronu. Intensīvie darījumi ar ārvalstīm paredzēja, ka “Celtnes” pārstāvjiem bija gana bieži jāceļo. 1938. gada jūlijā E. Traubergs uzturējās Parīzē, kur vēlējies satikties ar “Teo”, novērojis interesi par apgērbu un “vieglo lauku artilēriju”, kuras kontekstā lūdza saviem kolēģiem iztaujāt kādu Stokholmas uzņēmumu.⁶⁵⁶

Uzņēmumi “Sils” un “Celtne”, visticamāk, bija iesaistīti arī citās starptautiskās spekulācijās, kas bija orientētas uz kara materiālu piegādi spāņiem, bet tas pilnībā nav pierādāms. Turklāt ne visus darījumus bija iespējams īstenot, piemēram, akciju sabiedrība “Vairogs” interesējās par iespēju ar “Celtnes” starpniecību pārdot 10 miljonus “angļu šauteņu patronas, 300

⁶⁴⁹ “Sarakste ar ārzemju firmām par importu un eksportu”, 1937, LNA LVVA, 6487–1–8, 1.–3. lp.; “Sarakste ar ārzemju firmām par būvniecības materiālu piegādi, munīcijas un ieroču iegādi ārzemēs”, 1938, LNA LVVA, 6487–1–10, 250. lp.

⁶⁵⁰ Sarakste ar ārzemju firmām par būvniecības materiālu piegādi, munīcijas un ieroču iegādi ārzemēs”, 1938, LNA LVVA, 6487–1–10, 250. lp.; “Darbības pārskati ar attiecīgu saraksti”, 1938, LNA LVVA, 6487–1–13, LNA LVVA, 6487–1–13, 64. lp.

⁶⁵¹ Nodrošināja arī kuģa “Diana” ierašanos, lai uz tā pārkrautu precī; “Sarakste ar ārzemju firmām par importu un eksportu”, 1937, LNA LVVA, 6487–1–8, 62., 292. lp.

⁶⁵² Ibid., 62. lp.

⁶⁵³ Ibid., 192, 207. 228. 247. lp.

⁶⁵⁴ “Darbības pārskati ar attiecīgu saraksti”, 1938, LNA LVVA, 6487–1–14, 10., 13.–14. lp.

⁶⁵⁵ “Sepewe” arī zināms kā kara materiālu tirgotājs Spānijai.

⁶⁵⁶ “Sarakste ar ārzemju firmām par importu un eksportu”, 1937, LNA LVVA, 6487–1–8, 245. 339.–340. lp.

gab[alas] jūras mīnas,” bet konkrēto preču uzņēmumam nebija, tāpēc “darījums var notikt vienīgi tad, ja Kara ministrija patronas un mīnas aizdod”⁶⁵⁷. Potenciālā sadarbība ar uzņēmumu “Celtne” paredzēja arī vairāku miljonu patronu ieviešanu no Vācijas un pievienošanu pārējai eksportējamai kravai. Uz konkrēto dokumentu par “Vairogs” interesēm norāda arī padomju sabiedriskais darbinieks Ansis Rudevics, to datējot ap 1937. gadu.⁶⁵⁸ Tomēr Francijas uzņēmums (*Société Françaises Armes Légères et Mécaniques de Paris*) atteicās iegādāties “Vairogs” piedāvātās preces.⁶⁵⁹

Akciju sabiedrības “Celtnes” vadības vairāki parakstīti priekšlikumi, kas saglabāti uzņēmuma fondā arhīvā, ļauj nojaust, ka 1936. gada novembrī un decembrī latviešu tirgotāji vēlējās īstenot darījumus ar republikāņu sūtni Rīgā, spānim piedāvājot cūkgaļu, kartupeļus, konservētu gaļu un pienu, žāvētu gaļu un pat tvaikoņu iegādi. Tomēr pavisam savdabīga bija vēlme 1938. gada septembrī PSRS tirdzniecības pārstāvim Latvijā izteikt vairākus piedāvājumus par ap 15 tūkstošu karavīru zābaku mēnesī, ap pusmiljonu šineļu u. c. apģērbus, 20 tonnu nitrocelulozes pulvera, 20 tonnu trotila.⁶⁶⁰ Uzņēmums “Celtne” vēlējās paplašināt savu darbību ASV, tur meklējot celulozes pulvera, trotila, prettanku lielgabalu un zenītliegabalu piegādātājus.⁶⁶¹

Viena no pēdējām operācijām bija akciju sabiedrības “Sils” iesaiste darījumā ASV, kurā ražotāji tika apzināti maldināti, ka pasūtījuma galamērķis bija Latvijas armija. 1939. gada 12. janvārī pie Latvijas sūtņa Vašingtonā Alfrēda Bīlmaņa ieradās uzņēmuma “American Armament Corporation” prezidents, lai sniegtu detalizētu informāciju par 24 lidmašīnu lielgabalu pasūtījumu. Iegādi bija plānojis veikt kāds Polijas pārstāvis it kā Latvijas vajadzībām, tomēr ASV Valsts departaments atteica eksporta licenci, jo Latvijas valdība nebija veikusi pasūtījumu un ieroču iepircējs bijis pazīstams kā republikāņu aģents. Cenšoties saņemt ieročus, uzņēmuma “American Armament Corporation” pārstāvi apmeklēja divi vīrieši, iespējams, poļu ebreji, kas centās pārliecināt, ka Latvijas valdība plānoja pārdot ieročus Ķīnai. Viens no šiem “Latvijas pārstāvjiem” bija Roberts J. Zahs, kurš darbojās uzņēmuma “Sils” interesēs un turklāt Latvijas sūtniecības darbiniekiem ASV skaidri atzina ieroču plānoto galamērķi.⁶⁶²

⁶⁵⁷ “Akciju sabiedrības “Vairogs” raksts par darījumu ar uzņēmumu “Celtne”, LNA LVVA, 4590–2–57, 31. lp.

⁶⁵⁸ Ibid., Ansis Rudevics, *Fašistiskā diktatūra Latvijā: (1934–1940)* (Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961), 69.

⁶⁵⁹ “Sarakste ar ārzemju firmām par importu un eksportu”, 1937, LNA LVVA, 6487–1–8, 483. lp.

⁶⁶⁰ Ibid., 78.–86. 311.–313. lp

⁶⁶¹ “Sarakste ar ārzemju firmām par būvniecības materiālu piegādi, municijas un ieroču iegādi ārzemēs”, 1938, LNA LVVA, 6487–1–10, 515. lp.

⁶⁶² “Sarakste ar pārstāvjiem ārvalstīs, Neiejaukšanās komiteju, 2. sējums”, 1939, LNA LVVA 2574–4–7521, 36.–38. lp.; “Sarakste ar Valsts departamentu un LR Ārlietu ministriju par iespējām uzņemt kontaktus ar firmu “The American Ordnance Corporation” sakarā ar Latvijas valsts vēlmi iegādāties zenītliegabalus un par R. J. Zaksu

Atbildot A. Bīlmanim par Latvijas pasūtījumiem ASV, 1939. gada 2. janvāra rakstā Latvijas Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāra vietas izpildītājs Arturs Stegmanis norādīja, ka sarakstē minētās firmas “Sils” i “Celtne” ir nodotas likvidācijai⁶⁶³. Abu uzņēmumu darbības pārāk piesaistīja starptautisko uzmanību un bija kļuvušas nepieņemamas Latvijas valdībai – ar 1938. gada 6. decembra Ministru kabineta sēdē pieņemtiem rīkojumiem Finanšu ministrija lika Latvijas kredītbankai pārņemt “Komanditsabiedrību “Sils”, Pēteris Silenieks un biedri”, kā arī “Komanditsabiedrību “Celtne”, E. Traubergs un biedri”.⁶⁶⁴

Kara materiālu tranzīts. Ņemot vērā PSRS militāro atbalstu republikāņiem, par aizdomīgu bija uzskatāms arī finanšu ministra 1937. gada 31. augusta slepens lūgums Ministru kabinetam un attiecīgs 2. septembra lēmums ļaut PSRS pa dzelzceļu uz Lietuvu pārvest piecas tonnas amonītu⁶⁶⁵ un 70 tūkstošus detonatoru kapseļu. Ārlietu ministrija bija piekritusi šim tranzītam.⁶⁶⁶

Latvijas vārds izskanēja arī citos gadījumos, piemēram, “Ziemeļu Baltijas zāgētavas” tvaikoņa “Salaca” darbībās ieroču pārvadāšanas kontekstā. 1937. gada 1. aprīlī Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras priekšsēdētājs Andrejs Bērziņš informēja V. Munteru, ka no pilnvarotās personas Liepājā Jāņa Ķerpes saņēmis informāciju par kuģi “Salaca”, kas plānoja no Dancigas ostas izbraukt uz Tallinu, lai tur tvaikonī iekrautu kara materiālus Spānijai. 1. aprīlī par šo tvaikoni ziņojumu rakstīja arī Latvijas sūtnis Tallinā Edgars Krieviņš, kuru 31. martā bija apmeklējuši tajā pašā dienā Tallinā iebraukušā kuģa “Salaca” komandas pārstāvji, lai informētu par plānoto munīcijas iekraušanu un galamērķi – Santanderu Spānijā, tāpat arī uzzinātu par iespējām saņemt ceļa naudu uz Latviju, ja komandas dalībnieki atteiktos piedalīties kravas pārvadāšanā. Ņemot vērā paredzēto galamērķi, kuģa kapteinis un komanda atteicās turpināt darbu.⁶⁶⁷ “Salaca” bija čartēts ārvalstu firmai, un kuģa kapteinis E. Krieviņam uzrādīja uzņēmuma “N. V. Handelmaatschappij Hunzedal”⁶⁶⁸ vēstuli. Pēc šīs tikšanās E. Krieviņš bija sazinājies ar Igaunijas Ārlietu ministriju, no kuras saņēma atbildi, ka munīcija piederējusi privātpersonai, bet eksportu atbalstījušas attiecīgās valsts iestādes, jo krava paredzēta kādai valstij Amerikā. Tomēr

aktivitātēm zenītlieģabalu pārsūtīšanai uz Spāniju”, 1938, 293–1–1850, Latvijas sūtniecības Vašingtonā fonds, LNA LVVA, Rīga, 1. lp.

⁶⁶³ “Sarakste ar Valsts departamentu un LR Ārlietu ministriju”, 1938, LNA LVVA, 293–1–1850, 13. lp.

⁶⁶⁴ “Valdības rīkojumi un pavēles,” *Valdības Vēstnesis*, 1938.06.12., 2.

⁶⁶⁵ Amonīti – sprāgstvielas, kuru saturā ir amonija nitrāts.

⁶⁶⁶ “Finanšu ministra lūgums Ministru Kabinetam un Valsts kancelejas paziņojums par PSRS sprāgstvielu un munīciju tranzītu”, 1937, LNA LVVA, 1307–2–2, 198.–199. lp.

⁶⁶⁷ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 256.–260. lp.

⁶⁶⁸ N. V. Handel Maatschappij “Hunzedal” arī zināms kā starpnieku uzņēmums ieroču tirdzniecībā; Dawid Kabaciński, “Wojsko Polskie wobec wojny domowej w Hiszpanii: wybrane zagadnienia,” *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, nr. 14/3 (2013), 55.

sūtnim bija arī cita informācija: “Pēc citām ziņām, Igaunijas kara resors šādā ceļā likvidējot savus vecos, mazvērtīgākos munīcijas krājumus. Šis nebūt neesot pirmais munīcijas sūtīšanas gadījums.”⁶⁶⁹ Saskaņā ar Latvijas sūtņa Igaunijā informāciju kuģī iekrāva “lielgabalus, granātas, bezdūma pulveri, rokas granātas un degļus, ko viņi izbrākējot no saviem krājumiem. Lielgabali esot tādā stāvoklī, ja no tiem 9–10 reizes izšaujot, stobriem pēc tam jāplīstot. Granātas esot caur un caur sarūsējušas, zaļganas”⁶⁷⁰. Kravas iekraušana noslēdzās 14. aprīlī, bet 15. aprīlī tas devās ceļā.⁶⁷¹

Kārtējais gadījums par kontrabandu no Baltijas jūras nonāca ārvalstu preses rīcībā, piemēram, vairākos Ženēvas laikrakstos, to skaitā “Journal de Genève” 27. maijā parādījās neprecīza ziņa par “Salaca” kuģošanu “no Rīgas uz Spāniju ar pulvera un munīcijas kravu”⁶⁷². 1937. gada 25. maijā Neiejaukšanās komitejas sekretārs F. Hemings rakstīja K. Zariņam, ka uz aizdomu pamata par kontrabandas pārvadāšanu uz Spāniju Francijas Leverdonas ostā īslaicīgi aizturēts un turpmāk pastiprināta uzmanība pievērsta Latvijas kuģim “Salaca”, kas plānojis kravu izkraut Nantē. V. Munters rakstā J. Tepferam norādīja, ka “sūtnis Krieviņš manā uzdevumā divreiz intervenēja pie Igaunijas ārlietu ministra, lai panāktu ieroču sūtījuma aizkavēšanu”⁶⁷³. Tomēr lūgumi bija neveiksmīgi, un Latvijas ārlietu dienesta darbinieki bija spiesti Neiejaukšanās komisijai sniegt skaidrojumus. Latvijas ārlietu ministrs lūdza norādīt gan centienus aizkavēt “Salaca”, gan komandas atteikšanos piedalīties kravas vešanā, kā arī kuģa došanas ceļā pirms jauno noteikumu stāšanās spēkā, tos publicējot “Valdības Vēstnesī”. Kravu “Salaca” izkrāva Onflērā, lai nosūtītu uz Marseļu tālākam ceļam uz Grieķiju, tomēr šo galamērķi ļoti daudzi, to skaitā franču prese, apšaubīja.⁶⁷⁴ Tā kā neviens Latvijas pilsonis nebija iesaistīts munīcijas kravas pārvadāšanā, lieta Latvijā tika slēgta.⁶⁷⁵

Arī Latvijas ostās iebrauca aizdomīgi kuģi ar ārvalstu kravām, piemēram, no Gdiņas kuģis “Vena” (citur arī “Bena”), kas Latvijas ūdeņos bija mainījis nosaukumu (agrāk “Jaron”). Liepājas ostā “Vena” uzturējās aptuveni divas diennaktis līdz 1937. gada 1. oktobrim, Latvijā samainot komandu, nosaukumu un uzvelkot Grieķijas karogu. Kuģa kravu – ap 2400 tonnu kara materiālu –

⁶⁶⁹ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 256.–257. lp.

⁶⁷⁰ Ibid., 267.–268. lp.

⁶⁷¹ Ibid., 264.–265. lp.

⁶⁷² Ibid., 249.–250. lp.

⁶⁷³ Ibid., 246., 248. lp.

⁶⁷⁴ Ibid., 192., 194. 246. lp.

⁶⁷⁵ “Sarakste ar LR ĀM un organizāciju International Board for Non-Intervention in Spain par munīcijas pārvadāšanu no Igaunijas uz Spāniju ar Latvijas kuģi Salaca”, LNA LVVA, 295–1–468, 12.–14. lp.

bija plānots vest uz Bordo Francijā.⁶⁷⁶ Kapteinis noraidīja došanos uz Spānijas ostām. Tomēr matroži bija noraizējušies, ka “kuģis braukājot bez karoga un dažādos virzienos, kāpēc viņiem ir bailes par savu dzīvību”⁶⁷⁷. Trūka arī dokumentu par “Vena” nosaukuma maiņu, piederības ostu un kravas pārvadāšanu. Aizdomīgajām norisēm uzmanību pievērsa gan Liepājas prefektūra, gan Finanšu ministrijas Jūrniecības departaments un Latvijas Ārlietu ministrijas darbinieki. Franču uzņēmums vērsās Igaunijas tiesā ar kompensācijas prasību 8000 GBP apjomā, jo kuģa kapteinis saskaņā ar līgumu nepiegādāja kravu Francijā, tā palika aizturēta Paldisku ostā Igaunijā, lai pierādītu, ka krava nebija paredzēta Spānijai.⁶⁷⁸

Uz kuģa “Vena” bija arī latviešu jūrnieki. Pēc E. Krieviņa ievāktās informācijas krava bija jāpiegādā republikāņiem, bet to uzzinājusi kāda frankistiem draudzīga vācu grupa un mēģinājusi kuģi pārtvert, bet kapteinis, vēloties izmantot situāciju, plānojis kravu pārdot vēl kādam citam. Francūži, uzzinot par situāciju, “griezušies pie ģenerāļa Reek’a [Igaunijas Aizsardzības spēku štāba priekšnieks, ģenerālis Nikolajs Rēks] ar lūgumu darīt visu iespējamo, lai tvaikoni gadījumā, ja tas ienāktu kādā Igaunijas ostā, aizturētu. Par šo pakalpojumu esot piesolīta 1 milj. kronu liela atlīdzība”⁶⁷⁹. Igaunijā pat izdoti speciāli noteikumi kuģu iebraukšanai Paldisku ostā ar kara materiāliem, lai kontrabandas vedēju aizturētu. Latvijas laikraksti rakstīja par “sensationālo prāvu”, kurā bija iesaistīts arī igauņu uzņēmējs Boriss Linde, prāvas noslēgumā apmaksājot daļu prasības un palīdzot kuģi atbrīvot.⁶⁸⁰ E. Krieviņš rakstīja, ka, “Rīgā būdams, konstatēju, ka intereses par tvaikoņa “Vena-Bena” noslēpumainām gaitām ministrijā ir lielāka, nekā es pieņēmu [...]”⁶⁸¹. Saskaņā ar Latvijas sūtņa Igaunijā pausto: “Pašlaik ir skaidrs tikai tas, ka šejienieši [igauņi] turpina plašos apmēros visādus ienesīgus veikalus, kas stāv sakarā ar Spāniju [...]”⁶⁸².

⁶⁷⁶ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 137., 164. lp.; “Ceturtdien Igaunijā sākās sensacionālā “Jaron-Vena-Bena” prāva,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.25.10., 7.

⁶⁷⁷ “Sarakste ar LR ĀM, Lielbritānijas ĀM u. c. ”, 1937, LNA LVVA, 295–1–306, 523. lp.

⁶⁷⁸ *Ibid.*, 520., 523.–524. lp.; “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 132.–135. lp.

⁶⁷⁹ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 156.–157. lp.

⁶⁸⁰ *Ibid.*, 147.–148., 156.–157. lp.; “Ceturtdien Igaunijā sākās sensacionālā “Jaron-Vena-Bena” prāva,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.25.10., 7.; “Negaidīts iznākums ieroču kuģa “Jaron-Vena” lietā,” *Kurzemes Vārds*, 1938.27.02., 1.

⁶⁸¹ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 146. lp.

⁶⁸² *Ibid.*, 158. lp.

2.3. Latvijas pilsoņi Neiejaukšanās komisijas un Tautu Savienības militārās komisijas dienestā

Pēc Neiejaukšanās komisijas priekšsēdētāja apakškomisijas sēdes pilnvarojuma 1937. gada 2. februārī F. Hemings rakstīja lūgumu K. Zariņam pēc iespējas ātrāk sniegt priekšlikumus par divām personām, kuras būtu piemērotas ieņemt augstākus amatus sauszemes robežu un jūras novērošanas plānā. Tas bija neformāls lūgums un neparedzēja konkrētas saistības. Kā prasības augstākajiem jūras novērotāju amatiem tika izvirzīta iepriekšēja pieredze jūras kara flotē, bet sauszemes robežu novērotāju augstākajiem amatiem – administratīvā darba organizēšanas prasmes, taktiskums un diskrētums spējā sastrādāties ar valsts pārstāvjiem, ņemot vērā darba vietu kādas citas valsts teritorijā. Bija nepieciešami arī zemāka ranga ierēdņi, kuru izvirzīšanai, izņemot vispārēju inteliģenci un svešvalodu prasmes, nebija specifisku prasību.⁶⁸³ Iespēju Latvijas pārstāvjiem darboties novērošanas dienestā K. Zariņš uzskatīja par loģisku, ņemot vērā, ka Latvija bija aktīvi iesaistījusies Neiejaukšanās komisijā un spēja nodrošināt kompetentus kandidātus. Pirmo sarakstu ar Latvijas potenciālajiem amatu pretendentiem K. Zariņš Neiejaukšanās komisijas sekretāram nodeva 11. februārī.⁶⁸⁴

Kopumā sauszemes robežu un jūras novērošanas dienestā bija nozīmēti 12 Latvijas pilsoņi. Darba uzsākšanas laiks bija atšķirīgs, pēdējam Latvijas pārstāvim amatu ieņemot vien 1938. gada oktobrī.⁶⁸⁵ Pirmie no Latvijas dienestu uzsāka augstākā ranga amatpersonas. 1937. gada 24. martā Neiejaukšanās komitejas sēdē par administratora vietas izpildītāju⁶⁸⁶ (*Deputy Administrator*) sauszemes robežas novērošanā Francijas Arjēžas departamentā tika iecelts Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļas vadītājs P. Reinhards, bet komandkapteinis Teodors Meija – jūras novērošanas stacijā Leverdonas ostā Francijā. Jau 1937. gada 1. aprīlī P. Reinhardam un T. Meijam bija jāierodas Londonā, bet pēc tam jāveic pieklājības vizītes Francijas Ārlietu ministrijā un jāsaņem instrukcijas Parīzē, lai varētu doties uz darbavietām.⁶⁸⁷

⁶⁸³ Ibid., 84.–85. lp.; “Dokumenti par bruņojuma nosūtīšanu no Latvijas uz Spāniju, u. c.”, 1937, LNA LVVA, 2570–1–450, 14.–15. lp.

⁶⁸⁴ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 5. sējums”, 1936–1937, LNA LVVA, 2574–4–6890, 55. lp.; “Dokumenti par bruņojuma nosūtīšanu no Latvijas uz Spāniju, u. c.”, 1937, LNA LVVA, 2570–1–450, 14.–15. lp.

⁶⁸⁵ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 100. lp.

⁶⁸⁶ Konkrētajos iecirkņos nebija nozīmēta augstāka ranga amatpersona.

⁶⁸⁷ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 5. sējums”, 1936–1937, LNA LVVA, 2574–4–6890, 44.–48. lp.; “Sarakste ar LR ĀM, Lielbritānijas ĀM u. c.”, 1937, LNA LVVA, 295–1–306, 148. lp.; “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 64.–65. lp.

P. Reinharda un T. Meijas pienākumi un darba apstākļi. Pirmie darba uzdevumi abiem latviešiem bija zināmā mērā līdzīgi, jo bija jānodrošina atbilstoši apstākļi novērošanas sākšanai. T. Meija Bordo bija ticis gan ar vietējām amatpersonām, gan Latvijas goda konsulu. Ierodoties Leverdonā 10. aprīlī, komandkapteinis meklēja un iekārtoja biroja telpas. T. Meijam bija jāuzņemas atbildība par to, lai Leverdonas ostā pietājušie Neiejaukšanās komisijas dalībvalstu kuģi, kas devās uz Spāniju, uzņemtu novērotājus, tādējādi nodrošinot, ka tiek ievērota vienošanās par neiejaukšanos. Viena no pirmajām T. Meijas atziņām bija, ka “Le Verdone nebūt nav tik bēdīga osta, kā to gribēja iegaltot Rīgā”⁶⁸⁸. Radušos nosacīto optimismu par atrašanās vietu ar laiku nomainīja dažādas problēmas un raizes. Francijā T. Meija dzirdēja vērtējumu, ka ostas tuvums Spānijai radīs sarežģījumus. “Es šiem vārdiem nepiegriežu nekādas vērtības, bet tagad esmu par to pārliecināts,”⁶⁸⁹ T. Meija rakstīja ziņojumā pēc nepilnu divu nedēļu darba.

Par apstākļiem Leverdonā – “zvejnieku miestā” – pēc inspekcijas brauciena 1937. gada augustā bija sašutis Neiejaukšanās komisijas sekretārs F. Hemings. Plāni pārcelt novērošanas iecirkni uz Bordo neīstenojās līdz pat Neiejaukšanās komisijas likvidācijai. Sākotnēji T. Meija bija skeptisks pret pārcelšanās ideju, jo Leverdonā bija veicis iekārtošanās darbus un nebija zināms dienesta ilgums.⁶⁹⁰ Aptuveni 2000 iedzīvotāju⁶⁹¹ apdzīvotā vieta laika gaitā Latvijas pārstāvim lika mainīt domas. 1938. gada 21. jūlijā T. Meija ziņoja, ka nākamajā ziemā plānota pārcelšanās uz Bordo, kā vienu no iemesliem minot vietējo zvejnieku atbalstu komunisma idejām un noskaņojumu pret Neiejaukšanās komisijas darbu.⁶⁹² Sauszemes un jūras novērošana bija ļoti atkarīga no kara gaitas Spānijā. T. Meija 1938. gada 14. decembrī ziņoja par baumām, ka drīzumā novērošana varētu tik likvidēta. Komandkapteinis bija saņēmis paziņojumu par pārcelšanās neiespējamību tā brīža apstākļos. Darba ikdienu Leverdonas ostā starptautiskā stāvokļa dēļ 1938. gada nogalē T. Meija kopumā raksturoja kā sarežģītu, jo, no vienas puses, bija neziņa par notikumu turpmāko attīstību, bet, no otras puses, “apstākļi ir tādi, ka esam spiesti dzīvot kopā (anglis, vācietis, francūzis

⁶⁸⁸ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 60., 70. lp.

⁶⁸⁹ “Sarakste ar LR ĀM, Starptautisko neiejaukšanās komisiju Spānijas lietās u. c”, LNA LVVA, 1937, 2575–7–2265, 42. lp.

⁶⁹⁰ “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 29.–30. lp.

⁶⁹¹ T. Meijas norādītie dati; “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 60. lp.

⁶⁹² “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c. par pilsoņu kara Spānijā norisi, komisijas darbību, 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 15.–16. lp.

un es) vienā mājā, nu līdz ar to, zināms, satīcīgi. Atklāti sakot, tas ir ļoti nogurdinoši, ņemot vērā pašreizējās politiskās pretešķības.”⁶⁹³

1937. gada aprīļa vidū T. Meija bija iesaistīts pirmajā nopietnajā ar novērošanas plāna īstenošanu saistītajā starpgadījumā, par kuru daudz rakstīja ārvalstu prese. Saskaņā ar T. Meijas liecību Lielbritānijas karakuģis ceļā uz Bilbao bija aizturējis angļu preču kuģi “Sarastone”, kas radīja aizdomas par ieroču pārvadāšanu. Lielbritānijas konsuls Bordo lūdza T. Meijam nodrošināt angļu virsnieku un veikt kuģa pārbaudi, tomēr bez tā izkraušanas nebija iespējams sniegt parlīecinošu atbildi. Savukārt strādnieki Bordo, atbalstot republikāņus, bija atteikušies izkraut kuģi un sākuši streiku. Par visu T. Meija informējis dienesta vadību Londonā, tomēr saņēmis vien kādu atbildi tikai tad, kad informācija parādījies presē. Neiejaukšanās komisijas pārstāvji T. Meijas darbībā nesaskatīja pārkāpumus.⁶⁹⁴

P. Reinhardam Neiejaukšanās komisija uzticēja atbildību novērot un veicināt, lai Arjēžas departamentā pāri robežai uz Spāniju netiktu pārvesti kara materiāli un nedotos brīvprātīgie. Latvijas pārstāvja dzīvesvieta atradās Fuā.⁶⁹⁵ 1937. gada 23. aprīlī, rakstot V. Munteram par pirmajiem darba iespaidiem, P. Reinharda minēja bēgļu varonību un ievērojamu pieplūdumu departamentā no Katalonijas. Līdzīgi kā T. Meijas, arī P. Reinharda uzmanību bija piesaistījis politiskais noskaņojums, konkrētāk – uzturēšanās reģionā dominējošais iedzīvotāju atbalsts republikāņiem, kā arī naidpilnā attieksme pret F. Franko, B. Musolīni un Ā. Hitleru.⁶⁹⁶ Saskaņā ar P. Reinharda uzskatiem Arjēžas departaments nebija labs piemērs dažādiem robežkontroles aspektiem, jo robeža ar Spāniju bija kalnaina, nebija lielu ceļu un dzelzceļš tieši nešķērsoja Spānijas robežu. Tāpat robežas šķērsotājiem bija jāērķinās ar ilgstošu sniegu un pāreju bīstamību.⁶⁹⁷ Attiecīgi departaments bija salīdzinoši mierīgs, tomēr sagatavošanās, tai skaitā darbinieku instruēšana, un novērošanas uzsākšana prasīja rūpīgu un ilgstošu darbu. Latvijas pārstāvis norādīja, ka faktiski robežu novērošana stājusies spēkā naktī no 1937. gada 20. uz 21. aprīli. Pienākumu daudzums pirmajā mēnesī ļāva P. Reinhardam avīzes lasīt tikai ap 23.00 vakarā.⁶⁹⁸ Uz līdzīgu

⁶⁹³ “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c. par pilsoņu kara Spānijā norisi, komisijas darbību, 1. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7200, 2. lpp.

⁶⁹⁴ T. Meijas norādītie dati; “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 1.–2. lpp.

⁶⁹⁵ Ibid., 9. lpp.

⁶⁹⁶ “LR Ārlietu ministrijas informācija par notikumiem Spānijā un navigāciju kara apstākļos”, LNA LVVA, 293–3–33, 2.–3. lpp.

⁶⁹⁷ “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 15.–26. lpp.

⁶⁹⁸ “LR Ārlietu ministrijas informācija par notikumiem Spānijā un navigāciju kara apstākļos”, LNA LVVA, 293–3–33, 6. lpp.

noslogotību sākumposmā norādīja arī T. Meija, minot darbu naktīs.⁶⁹⁹ Tomēr kopumā abi augstāko amatu izpildītāji ikdienas uzdevumus uzskatīja par gana aizraujošiem un daudzpusīgiem. T. Meija pauda, ka “darbs pats par sevi ļoti interesants, atgādina kara laikus, miera nav ne dienu, ne nakti”⁷⁰⁰. Savukārt P. Reinharda “apmierinātībai par pamatu ir arī vēl šejienes krāšņā daba,” ar kuru Latvijas pārstāvis aicināja iepazīties arī V. Munteru, kad ārlietu ministrs bija plānojis doties uz Ženēvu pēc karaļa Džordža VI kronēšanas apmeklēšanas Londonā.⁷⁰¹

1937. gada 21. maijā P. Reinhardam pirmo reizi bija izdevība satikt visus administratorus Francijā. Ar tuvākā – Augšgaronnas departamenta somu administratoru Latvijas pārstāvis jau bijis pazīstams, bet ne ar pārējām trīs augstākajām amatpersonām. Tarbā Augšpireneju departamentā sasauktajā administratoru sapulcē P. Reinharda bija cerējis apmainīties ar pieredzi, dzirdēt kolēģu sekmes, tomēr šai iniciatīvai neguvis īpašu atsaucību, izņemot no somu kolēģa, par kura apstākļiem bijis jau informēts. Konferencē vairāk teiktas uzrunas, bet kopīgā ēdienreizē bijusi iespēja nogaršot dāņu degvīnu. Pēc administratoru tikšanās Latvijas un Somijas pārstāvji pārrunājuši savu vilšanos pasākumā, daļu ceļa braucot vienā auto.⁷⁰²

Administrators vietās izpildītāji vadīja zemāka ranga darbiniekus. P. Reinharda pakļautībā neilgi pēc ierašanās Fuā bija deviņi vīri, taču viens no darbiniekiem netaktiski izrunājās un tādēļ tika atstādināts. P. Reinharda bija saņēmis solījumus, ka viņam piešķirs vēl astoņus vīrus. Kā norādīja Latvijas pārstāvis, viņa padotajiem novērotājiem katru dienu bija jāraksta oficiāla atskaite. Ņemot vērā visus adresātus, P. Reinharda uzskatīja, ka bija nepieciešama vēl atsevišķa, neoficiāla atskaite, kas varētu būt skaidrojams ar vēlmi kādus apstākļus oficiālajā atskaitē neiekļaut tik detalizēti.⁷⁰³ Darbinieku sastāvs, pārstāvot dažādas Eiropas valstis, veicināja pieredzes gūšanu daudz nacionālā vidē. T. Meijam 1937. gada 1. maijā bija padoti 14 no 20 paredzētajiem virsniekiem, to starpā seši holandieši, divi angļi, viens francūzis, divi somi, viens itālis un viens zviedrs. Šādai videi bija savi izaicinājumi, ko T. Meija aprakstīja šādi: “Sākumā mums gāja šā tā, bet tagad esmu grožus saņēmis pilnīgi savās rokās, un visa lieta nostādīta uz militāriem pamatiem

⁶⁹⁹ “Sarakste ar LR ĀM, Starptautisko neiejaukšanās komisiju Spānijas lietās u. c”, LNA LVVA, 1937, 2575–7–2265, 42. lpp.

⁷⁰⁰ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 1.–2. lpp.

⁷⁰¹ “LR Ārlietu ministrijas informācija par notikumiem Spānijā un navigāciju kara apstākļos”, LNA LVVA, 293–3–33, 6.–7. lpp.

⁷⁰² “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 90. lpp.

⁷⁰³ “LR Ārlietu ministrijas informācija par notikumiem Spānijā un navigāciju kara apstākļos”, LNA LVVA, 293–3–33, 1.–5., 7. lpp.

ar dienestpakāpju ievērošanu u. t. t.”⁷⁰⁴ T. Meijas birojā strādāja arī sekretāre, finansists un palīgs – vecāka gadagājuma vācietis, kura darbspējās T. Meija novērtēja kā viszemākās, bet pārējos kolēģus raksturoja kā disciplinētus, izglītotus un izpalīdzīgus.⁷⁰⁵ Ar personālu saistītus izaicinājumus, uzsākot darbu, minēja arī P. Reinhards, kura pakļautībā esošie trīs dāņi “runā un raksta angļiski, bet franciski vairāk svīst nekā izdod skaņas”⁷⁰⁶. Turklāt, ņemot vērā sarežģīto politisko situāciju departamentā, pēc vietējās izpildvaras pārstāvja ieteikuma P. Reinhards bija spiests meklēt mašīnrakstītāju, kura ne tikai pati, bet arī darbinieces tuvākie radnieki bija politiski neitrāli. Ar mērķi novērst iespējamās konfrontācijas ar vietējiem iedzīvotājiem, P. Reinhards 1937. gada aprīlī darbiniekiem bija sniedzis stingrus norādījumus, ka ne tikai novērotājiem aizliegts šķērsot robežu, bet arī jāatturas no Francijas valdības īstenotās iekšpolitikas un ārpolitikas komentēšanas, kā arī no jebkādas iesaistes diskusijās par vietējās pārvaldes politiku.⁷⁰⁷

P. Reinhards novēroja, ka departamentā tiek rūpīgi uzraudzīts, tāpēc 1937. gada 26. jūnijā rakstīja V. Munteram, ka brīvāk raksturot situāciju varēja tikai tobrīd, privātu vēstuli nododot līdzī sievai, kas atgriezās Latvijā. Latvijas pārstāvis norādīja, ka centies sadarboties ar vietējām varas struktūrām, tomēr sadarbība nav bijusi vienkārša: “[...] policija zin itin labi, kas notiek St Girons’ā [Senžirona], viņa zin arī ne vien to, ka mūsu observers vaktē vietējos Spānijas piegādātājus, bet arī ka komunisti zin, ka viņi tiek vaktēti no šī vīra un ka sakarā ar to viņi spēruši soļus, lai uz priekšu maldinātu mūsu angļi.”⁷⁰⁸ Veiksmīgākai neiejaukšanās principu ievērošanai P. Reinhards prefektam⁷⁰⁹ bija ierosinājis noteikt lieguma zonu dažus kilometrus no robežas, taču saņēmis atbildi, ka tas neatbilstu “franču brīvības garam,” kā arī traucētu tūrismam, tāpēc tādu pasākumu varētu ieviest tikai tad, ja attiecīgs lēmums būtu arī citos departamentos. P. Reinharda komentārs V. Munteram liecināja, ka Latvijas pārstāvis bija ļoti neapmierināts ar atbildi: “[...] neviens velns 5 klm no spāņu robežas kailās klintīs nepiekoj tūrismu pa indīgo čūsku nosētām klintīm – var

⁷⁰⁴ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 1.–2. lp.

⁷⁰⁵ Ibid., 1.–2., 60. lp.

⁷⁰⁶ “LR Ārlietu ministrijas informācija par notikumiem Spānijā un navigāciju kara apstākļos”, LNA LVVA, 293–3–33, 1.–5., 4. lp.

⁷⁰⁷ Ibid., 6. lp.; “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 47. lp.

⁷⁰⁸ “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 68.–69. lp.

⁷⁰⁹ Šādu ierosinājumu P. Reinhards puda arī Neiejaukšanās komisijai, papildus argumentējot, ka būtu nozīmīgi ieviest iespēju stingrāk kontrolēt norises, tai skaitā pārbaudot katru vilcienu pirms piestāšanas stacijā, visus robežu šķērsotājus un mašīnas; Ibid., 15.–26. lp.

izkāpelēties arī 10 klm. no robežas [...]”⁷¹⁰. Kā norādījis P. Reinhards, “paši mēs degunus arī bāžam tur, kur tas ne visiem ir patīkami”⁷¹¹.

Novērtējot abu Latvijas pārstāvju darbu dienesta sākumos, 1937. gada 18. jūnijā T. Meija un P. Reinhards tika iecelti par administratoriem. K. Zariņš paaugstinājumu jautājumā ziņoja V. Munteram: “[...] Hemings izteica savu apmierinātību ar mūsu pārraudzības virsnieku, sevišķi Reinharda un Meijas darbību, sakarā ar ko viņam arī bijis prieks tos abus paaugstināt.”⁷¹² Alga administratora vietas izpildītājiem bija 1000 GBP gadā, bet administratoriem – 1200 GBP gadā.⁷¹³

T. Meijas iegūtais augstākais statuss saistāms arī ar Neiejaukšanās komisijas lēmumu ar 1937. gada 18. jūniju paaugstināt Leverdonas ostas statusu no otrās šķiras par vienu no galvenajām novērošanas ostām. Sākotnējie noslodzes plāni ne vienmēr atbilda reālajai situācijai, piemēram, T. Meija ziņoja, ka dažās kontroles ostās darba nebija pietiekami daudz – Madeirā iebrauca tikai viens kuģis mēnesī, bet līdz 1937. gada 28. maijam Šerbūras ostā nebija apskatīts neviens kuģis, tādēļ novērošanas birojs tur likvidēts, tā vietā paaugstinot Leverdonas ostas statusu. Novērotāju noslodze administratora no Latvijas pārraudzītajā ostā bija mainīga – T. Meija Latvijas ārlietu dienesta darbiniekiem sniedza informāciju, ka 1937. gada jūlijā un augustā katrā mēnesī caur ostu uz Spāniju devušies 20 kuģi, tā paša gada septembrī – 24, novembrī – 40, decembrī – 35, 1938. gada janvārī – 20, februārī – 21, martā līdz 30. datumam bija pārbaudīts 31 kuģis.⁷¹⁴ Šajā laikā Latvijas pārstāvis ziņoja, ka Leverdonas osta pēc pārbaudīto kuģu skaita bijusi aptuveni trešajā, ceturtajā vietā, bet pārbaužu intensitāte sākusi palielināties Vidusjūrā, samazinoties Biskajas līcī un citur. 1938. gada septembrī pārbaudīto kuģu skaits Leverdonā bija vien 15.⁷¹⁵ Gada nogalē tika apskatīti ap 20 līdz 25 kuģi mēnesī, tomēr arī lielajās ostās – Doverā un Gibraltārā – tobrīd ienāca ap 30 līdz 35 kuģu mēnesī. T. Meija skaidroja, ka tobrīd darbs vienlaicīgi bija kļuvis daudz

⁷¹⁰ Ibid., 72. lp.

⁷¹¹ Ibid., 89.–90. lp.

⁷¹² Ibid., 29., 59., 76. lp.; “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 7. lp.

⁷¹³ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 5. lp.

⁷¹⁴ Ibid., 5., 161., lp.; “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 6., 29., 48., 59. lp.; “Sarakste ar LR ĀM, Starptautisko neiejaukšanās komisiju Spānijas lietās u. c.”, LNA LVVA, 1937, 2575–7–2265, 42. lp.; “Sarakste ar LR ĀM, Lielbritānijas ĀM u. c.”, 1937, LNA LVVA, 295–1–306, 467. lp.; “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 85., 100. lp.

⁷¹⁵ “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 85. lp.; “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 1. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7200, 164. lp.

vienkāršāks, jo kuģi uz F. Franko kontrolētajiem Spānijas ziemeļiem visbiežāk devās bez kravas, jo Francija vēl nebija attīstījusi ekonomiskās attiecības ar frankistiem.⁷¹⁶

Jāņa Medņa un Pētera Apkalna iesaiste Neiejaukšanās komisijas dienestā. Neiejaukšanās principu ievērošanas novērošanai bija nepieciešams liels skaits darbinieku. Pirmās zemāka ranga amatpersonas no Latvijas uz darbavietām devās ar sauszemes robežu novērošanu saistītas amatpersonas. 1937. gada aprīlī Neiejaukšanās komiteja kapteini J. Medni iecēla par spāņu robežas novērotāju Lejaspireneju departamentā, bet kapteini P. Apkalnu – Austrumpireneju departamentā. Abi 13. aprīlī no Parīzes devās uz savām darbavietām.⁷¹⁷

1938. gada 10. oktobrī J. Medni paaugstināja par vecāko novērošanas virsnieku.⁷¹⁸ Par pieredzēto un lasīto ieroču un to pielietošanas ziņā divus gadus ilgjājā dienestā J. Mednis kā bezpartejisks novērotājs uzrakstīja detalizētu rakstu.⁷¹⁹ Savukārt P. Apkalns neilgi pēc nokļūšanas darbavietā Būrmadamā ziņoja, ka viņam uzticēta sektora novērošana, rīcībā nododot trīs citus virsniekus, no kuriem Beļģijas pārstāvis bija neapmierināts par vadoša amata piešķiršanu mazākas tautas pārstāvim. Kopumā “iecirknis mierīgs, jo atrodas it kā nomaļus no galveniem ceļiem un darba nav daudz.”⁷²⁰ Labas atsauksmes par P. Apkalnu administratoru konferencē bija dzirdējis P. Reinhards, kaut gan kapteinis novērtēts kā pārāk kautrīgs. Savā iecirknī P. Apkalns mācījies franču valodu – iespējams, papildinājis esošās zināšanas, jo viņa valodu prasmēs bija iekļauta latviešu, franču, vācu un krievu valoda.⁷²¹

Pirmie Latvijas pilsoņi Neiejaukšanās komisijas dienestā jūras novērošanā. Bieži ļoti daudzveidīga bija jūras novērošanā iesaistīto zemāka ranga amatpersonu ikdiena. Darbs sniedza arī tiešākas iespējas aplūkot norises Spānijā. 1937. gada maijā šāda veida dienestam pievienojās eskadras štāba kapteinis Jēkabs Arnolds Ķīsis, karakuģa “Virsaitis” komandieris komandkapteinis

⁷¹⁶ “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 1. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7200, 2. lp.

⁷¹⁷ “Vēl divi Latvijas virsnieki Spānijas robežu kontrolē”, *Kurzemes Vārds*, 1937.06.04., 1.; “Sarakste ar LR ĀM, Starptautisko neiejaukšanās komisiju Spānijas lietās u. c.”, LNA LVVA, 1937, 2575–7–2265, 4. lp.; “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 9. lp.; “Sarakste ar LR ĀM, Starptautisko neiejaukšanās komisiju Spānijas lietās u. c.”, LNA LVVA, 1937, 2575–7–2265, 3. lp.; “Spānijas robežkontroles locekļi – Latvijas armijas kapteiņi,” *Brīvā Zeme*, 1937.14.04., 14.

⁷¹⁸ “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 1. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7200, 65. lp.

⁷¹⁹ Jānis Mednis, “Ieroči un taktika Spānijas pilsoņu karā,” *Militārais Apskats*, 1940.01.03., 322–354.

⁷²⁰ “Sarakste ar LR ĀM, Starptautisko neiejaukšanās komisiju Spānijas lietās u. c.”, LNA LVVA, 1937, 2575–7–2265, 2. lp.

⁷²¹ “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 89.–90. lp.; “Sarakste ar LR ĀM, Lielbritānijas ĀM u. c.”, 1937, LNA LVVA, 295–1–306, 223. lp.

Edgars Kadašs un Zemūdeņu divizona virsleitnants Volfgangs Cirke, kurš vienīgais sākotnēji bija nozīmēts viszemākā pakāpē – kā novērotāja palīgs. Visu novērotāju, to skaitā sauszemes robežu novērotāju, alga bija noteikta 450 GBP apjomā gadā, bet novērotāja palīga – 400 GBP gadā.⁷²² Neiejaukšanās komisijas novērošanas dienestā gūtie ienākumi Latvijā nebija apliekami ar nodokļiem. J. A. Ķīsis tika norīkots doties uz Marseļu, bet E. Kadašs un V. Cirke – uz Palermo Sicīlijā. Visi trīs virsnieki prata latviešu, vācu, krievu un angļu valodu.⁷²³

Paredzēto darbu uzsākšana Palermo novietotajiem latviešu virsniekiem nenotika ātri. Ļoti eleganti savus darba pienākumus kontroles dienesta sākumā Latvijas sūtnim Itālijā A. Spekkem aprakstīja E. Kadašs, kurš vairākas nedēļas gaidīja dokumentus no Londonas: “Jūs droši vien būsiat guvuši iespaidu, ka esam iekrituši Mesīnas šaurumā. Tā nav. Sauļojamies vēl te Palermo. Ātri pārvēršamies īstos itāļos un cītīgi nodarbojamies ar “dolce fare niente”⁷²⁴.”⁷²⁵ Dokumenti bija izsūtīti jau 23. maijā, tomēr, tiem nepienākot, sūtīti vēlreiz un saņemti 18. jūnijā. Komandkapteinis norādīja, ka viņam bija labas attiecības ar priekšniecību, tāpat Palermo uzturēšanās laikā bija iespēja sadraudzēties ar dažiem vietējiem iedzīvotājiem. 1937. gada 22. jūnijā E. Kadašs gaidīja pirmo novērošanas braucienu, rakstot – “patlaban mani baida ārkārtīgi netīrs grieķu kuģis”⁷²⁶. Tomēr ar “netīro grieķu kuģi” savā pirmajā novērošanas uzdevumā 25. jūnijā uz Barselonu izbrauca V. Cirke. E. Kadaša izbraukšana kārtējo reizi tika pārcelta, radot neapmierinātību – “man šī laiskā dzīve ir jau apnikusi”⁷²⁷. J. A. Ķīsis no jūnija līdz 1937. gada 13. oktobrim Spānijā bija paguvis būt piecreiz, no tām tikai vienreiz frankistu pusē. Kapteinis minēja, ka dažreiz starp braucieniem pagājušas divas nedēļas, tādējādi norādot, ka ne vienmēr ostās noslodze bija pietiekami liela.⁷²⁸

Sākotnēji Neiejaukšanās komisijas noteikumi paredzēja, ka novērotāji nedrīkstēja Spānijas ostās nokāpt no kuģa, tomēr jebkurā gadījumā biežā došanās uz Spāniju ļāva Latvijas pilsoņiem sniegt Latvijas ārpolitikas veidotājiem noderīgu informāciju un novērojumus par situāciju abās

⁷²² “Lieta par Latvijas brīvprātīgo reevakuāciju no Spānijas”, 1938, LNA LVVA, 2574–4–7202, 112. lp.; “Sarakste ar LR ĀM, Lielbritānijas ĀM u. c.”, 1937, LNA LVVA, 295–1–306, 318.–319. lp.; “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 9. lp.

⁷²³ “Sarakste ar LR ĀM, Lielbritānijas ĀM u. c.”, 1937, LNA LVVA, 295–1–306, 120., 582. lp.; “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 9. lp.

⁷²⁴ Dolce far niente – itāļiski tiešā tulkojumā – saldā nekā nedarīšana; patīkama atpūta bezrūpīgā idillē.

⁷²⁵ “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 84.–85. lp.

⁷²⁶ Ibid.

⁷²⁷ Ibid., 86. lp.

⁷²⁸ “Sarakste ar LR ĀM, Starptautisko neiejaukšanās komisiju Spānijas lietās u. c”, LNA LVVA, 1937, 2575–7–2265, 18. lp.

karojošajās pusēs. Par ziņojumu noderīgumu Latvijas ārlietu dienesta darbiniekiem liecināja arī Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļas vadītāja vietas izpildītāja Viļa Masēna pateicība ārlietu ministra vārdā V. Cirkem par 1937. gada 10. jūlija ziņojumu un lūgums turpināt tos sūtīt.⁷²⁹ Neiejaukšanās komisijas jūras novērošanas virsnieki aprakstīja dažādas situācijas, piemēram, V. Cirke 1937. gada 10. jūlijā ziņoja, ka republikāņu kontrolētajā Alikantē trūkusi maize, gaļa un cukurs.⁷³⁰ E. Kadašs pēc pirmā novērošanas brauciena 1937. gada 14. jūlijā ieskicēja redzēto Barselonā: “Cik varēju redzēt no kuģa – pilnīgi atgādināja sarkano Krieviju. Sarkani auti, krekli, blūzes, šlipes, zvaigznes, uzraksti, plakāti. Ļoti daudz dažādu militārpersonu visfantastiskākos tērpos un bruņojumā.”⁷³¹ Krastā neizkāpšanu Spānijā uzraudzīja arī paši spāņi, par ko liecināja E. Kadaša ziņojums 1938. gada aprīlī par piedzīvoto Barselonā: “Pie izkraušanas pastaigājos apm[ēram] 15 soļu no kuģa drusku tīrākā vietā – pastaipīju locekļus. Uz kuģa daudz netīrības un putekļu. Pienāca divi kungi, parāda man slepenpolicijas zīmes un saka, ka “kontrollo no a terro” [kontrollei nav atļauts izkāpt uz sauszemes]. Kontrolle esot priekš Franko laba un nelabvēlīga spāņu Governamento [valdībai] un t. t.”⁷³² Liegums pamest kuģi arī uzbrukumu laikos radīja starpgadījumus, piemēram, T. Meija raksturoja kāda zviedru virsnieka gadījumu, kurš bija iebraucis Leverdonā. Zviedra novērotais kuģis Alikantes ostā nogrimis, tāpēc virsnieks bijis spiests turpat ostā pavadīt septiņas dienas, gaidot konsula izsauktu kuģi un teju pilnībā iztiekot bez ēšanas, tāpēc “nav varējis pats uziet uz kuģa, bet ticis uznests”⁷³³. Drošības apsvērumu dēļ noteikumi tika mainīti, 1938. gada augusta beigās F. Hemingam informējot K. Zariņu par nepieciešamību noformēt Latvijas virsnieku pases atbilstoši drīzumā paredzētajai atļaujai izkāpt krastā Spānijā.⁷³⁴

Kuģu kravas bija ļoti dažādas – par šādu dažādību liecināja arī V. Cirkes sniegtais raksturojums: “Krava, ko aizvedam: zirņi, svaiga liellopu gaļa un vistas (dzīvas). Atpakaļ uz Orānu vedam: māla trauki, pinumi olīvu eļļas presēm, kurpes, virves un mākslīgi mēsli.”⁷³⁵ E. Kadašs braucis arī ar kuģiem, kas pārvadājuši spāņu bēgļus un itāļu ievainotos, kas izvairījušies sarunāties

⁷²⁹ “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, l., 60. lp.

⁷³⁰ Ibid., 29., 62.–63. lp.

⁷³¹ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās komisijas pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 10. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6895, 50. lp.

⁷³² “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 73. lp.

⁷³³ Ibid., 15.–16. lp.

⁷³⁴ “Sarakste ar Latvijas sūtniecībām ārvalstīs, Neiejaukšanās komiteju par Latvijas līdzdalību Spānijas pilsoņu kara lokalizācijas politikā”, 1938, LNA LVVA, 2574–4–7194, 124.–125. lp.

⁷³⁵ “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 53. lp.

ar novērotājiem.⁷³⁶ Vairākkārtēja atgriešanās Spānijā ļāva latviešu virsniekiem salīdzināt situāciju, piemēram, E. Kadašs 1938. gada 27. februārī ziņoja, ka Barselonā situācija esot pasliktinājusies pēdējos četros līdz piecos mēnešos – veikali palikuši tukši, preces kļuvušas dārgas un ostā E. Kadašs redzējis daudzus ubagotājus – “visumā tā paša vecā krievu revolūcijas bilde”⁷³⁷. Līdzīgi V. Cirke 1938. gada septembrī ziņoja, ka Barselonā ieviesta kartiņu sistēma un gandrīz sācies bads, turklāt “kuģa ļaudis negulēja uz kuģa, bet par dažām cigaretēm dzīvoja lepnās viesnīcās”⁷³⁸.

Savdabīgu situāciju 1937. gadā V. Cirke ieraudzīja starptautiskajā Tanžerā, kur plīvojuši abu pušu karogi un bijis viens skatlogs gan ar J. Staļina, gan F. Franko portretu.⁷³⁹ Frankistu ostās V. Cirke bija ievērojis itāļu šautenes, kā arī gan virsleitnants, gan E. Kadašs redzēja vācu kuģus, pat minot, ka tādi bijuši vairākumā.⁷⁴⁰ Komandkapteinis ziņoja “vispār dažādu rūdu no dažādam Spānijas ostām – Vācija izved lielā vairumā”⁷⁴¹. Novērojot lielo vācu ietekmi un tirdzniecības iespējas ar Spāniju, E. Kadašs 1938. gada martā minēja, ka būtu piemērots laiks veidot ekonomiskās attiecības, pirms Vācija ieguvusi pārāk lielu ietekmi, “mums taču ir izvešanai labība, gaļa, sēklas. Spānijā šīs mantas trūkst. Mums nav dzelzs un citu minerālu. Te viņu pa daudz. Atkal sāls un vīns? To minot, es, protams, domāju Franko Spāniju”⁷⁴². Norādot perspektīvas sadarbībai ar frankistu pusi, komandkapteinis atspoguļoja zināmu atbalstu vienai no karojošajām pusēm, lai gan kopumā E. Kadaša rakstītais apliecināja, ka spāņi un Spānija viņam īpaši nesimpatizēja – “visa tā Spānija atgādina ko Sodomai-Gomorai līdzīgu. Te ir vajadzīga liela tīrīšana un pāraudzināšana pašā saknē. Varbūt tā zeme ir par daudz bagāta, un tas tas iemeslis lielajai izlaidībai”⁷⁴³.

Par novērotājiem – J. A. Ķīsi, E. Kadašu un V. Cirki – labas atsauksmes sniedza T. Meija, kurš kopumā bija apmierināts, ka latvieši dienestā bijuši drosmīgi. 1937. gada 15. decembrī Leverdonas ostas administrators rakstīja, ka “dažas nedēļas atpakaļ ieradās šeit kom[and]kapt[einis] Kadašs un virsleitn[ants] Cirke, abi atstāja labu iespaidu. Arī par kapt[eini]

⁷³⁶ Ibid., 31., 40. lp.

⁷³⁷ “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 93. lp.

⁷³⁸ Ibid., 3.–4., 92.–93. lp

⁷³⁹ “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 38.–39. lp

⁷⁴⁰ Ibid.; “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 3.–4., 92.–93. lp

⁷⁴¹ “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 14. lp.

⁷⁴² “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 78.–79. lp.

⁷⁴³ Ibid., 79. lp.

Ķīsi esmu visai labas atsauksmes saņēmis”⁷⁴⁴. Vairāki novērotāji ērtību trūkuma dēļ bija atteikušies pēc T. Meijas lūguma uzskāpt uz “Margaret Rose”, tomēr, “kad es dienu iepriekš paziņoju Cirkem, ka varbūt viņam būs jābrauc ar minēto kuģi, Cirke bija ar mieru braukt bez kādiem iebildumiem, un esmu pilnīgi pārliecināts, ka viņam pat prātā neienāca, ka varētu arī atteikties”⁷⁴⁵. Virsleitnants gan nosūtīts darbā ātrāk ar citu kuģi.⁷⁴⁶

Latvijas pilsoņu iesaiste Neiejaukšanās komisijas dienestā 1938. gadā. Vairāku Latvijas pārstāvju darbība starptautiskajā dienestā saistāma tieši ar Neiejaukšanās komisijas darbības beigu posmu. T. Meija bija informēts, ka jauni darbinieki dienestā pieņemti vēl pat 1938. gada decembra sākumā.⁷⁴⁷ 1938. gada augustā darbu sāka Aviācijas pulka pulkvedis-leitnants Jānis Rucelis, 1. Liepājas kājnieku pulka kapteinis J. Ozoliņš, Sapieru pulka administratīvais kapteinis Vilis Valkovskis, Vidzemes artilērijas pulka virsleitnants Viktors Znotiņš un tā paša gada oktobrī – Sakaru bataljona adjutanta palīgs virsleitnants Kārlis Kraulis, kurš sākotnēji uzturējās Doverā.⁷⁴⁸ K. Zariņš virsniekus V. Valkovski, J. Ruceli, J. Ozoliņu un V. Znotiņu raksturoja ar vārdiem, ka “viņi visi braši zēni un ar vēlēšanos strādāt”⁷⁴⁹. F. Hemings uzskatīja, ka J. Rucelis⁷⁵⁰ ir piemērots darbam brīvprātīgo evakuācijas komisijā, tāpēc K. Zariņš rakstīja, ka, “pēc Ruceļa paša nostāstiem, Hemings tam jau licis noiet pie drēbnieka mēra noņemšanai jaunam “mundierim”, kāds paredzēts evakuācijas komisiju locekļiem”⁷⁵¹. J. Ruceļa darbs evakuācijas komisijas neskaidrību dēļ uz kādu laiku bija atlikts, saglabājot 400 GBP algu gadā un Londonā piešķirot dienas naudu. F. Hemings uzskatīja, ka vēlreiz saskaņot Latvijas kandidātu būtu sarežģīti, tāpēc K. Zariņš saņēma skaidrojumu, ka “darbu nekādu Rucelim nevarot dot, lai viņš padzīvojot kādu laiku un atpūšoties”,

⁷⁴⁴ “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 5.–6. lp.

⁷⁴⁵ Ibid.

⁷⁴⁶ Ibid.

⁷⁴⁷ “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 1. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7200, 2. lp.

⁷⁴⁸ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 100. lp.; “Lieta par Latvijas brīvprātīgo reevakuāciju no Spānijas”, 1938, LNA LVVA, 2574–4–7202, 66. lp.

⁷⁴⁹ “Sarakste ar LR ĀM, organizāciju International Board for Non-Intervention in Spain, u. c. par pilsoņu karu Spānijā u. c.”, LNA LVVA, 295–1–312, 226. lp.

⁷⁵⁰ J. Rucelis arī bija norādīts kā Latvijas kandidāts darbam šajā komisijā (tāpat kā novērošanā), tāpēc F. Hemings viņu atsauc atpakaļ uz Londonu no Doveras, kur sākotnēji latvietis bija nozīmēts kā novērotājs. Neiejaukšanās komisijas sekretārs atstāja K. Zariņam priekšstatu, ka aviācijas virsniekiem bija priekšrocības darbā evakuēšanas komisijā; “Lieta par Latvijas brīvprātīgo reevakuāciju no Spānijas”, 1938, LNA LVVA, 2574–4–7202, 109., 115.–116. lp.

⁷⁵¹ “Sarakste ar LR ĀM, organizāciju International Board for Non-Intervention in Spain, u. c.”, LNA LVVA, 295–1–312, 248.–249. lp.

nozīmēšanu novērotāja darbam atstājot kā variantu, ja stāvoklis turpinātu ieilgt.⁷⁵² Ieplānojot J. Rucelim citu amatu, viņa vietā bija jāierodas jaunam virsniekam – K. Kraulim, kurš prata franču, angļu, krievu un vācu valodu.⁷⁵³ Kopumā kandidātu saraksts dienestam Neiejaukšanās komisijas sauszemes robežu un jūras novērošanā gan bija plašāks nekā izvēlētie 12 darbinieki, piemēram, Kara ministrija piedāvāja tādas kandidatūras kā Kara flotes virsleitnantu Teodoru Mami, leitnantu Viktoru Hartmani u. c.⁷⁵⁴

Ar J. Ozoliņu 1938. gada augustā darbavietā Gibraltārā iebrauca arī E. Kadašs un J. A. Ķīsis. Kādu brīdi visi trīs virsnieki atradās vienuviet. E. Kadašs pauda, ka latvieši “visi ir no priekšniecības labi ieredzēti un no darbiniekiem respektēti”⁷⁵⁵. J. A. Ķīsis ar J. Ozoliņu bijuši labi draugi, tāpēc 1938. gada augusta beigās J. Ozoliņš ar lielu prieku draugu sagaidījis. Vēloties dažas dienas pavadīt kopā, J. Ozoliņš apsūtījis J. A. Ķīsim kuģi ilgāk aizmūrēt, kārtojot nepieciešamos dokumentus. Pēc J. Ozoliņa atmiņām abi latvieši plānojuši svinības, atzīmējot Latvijas Kara skolas izlaiduma gadadienu, lai gan “Gibraltārs gan nav tā vieta, kur šajā ziņā var izvērsties un kārtīgi uzdzīvot, bet Ķīsis bija iedomājies, ka šeit var rīkoties kā Rīgā vai Parīzē”⁷⁵⁶. Lai gan ar oficiāliem dokumentiem tas būtu grūti pierādāms un apstiprināms, pēc tam, kad Gibraltāra izklaides iestādes darbu pusnaktī beidza, J. Ozoliņš dzērumā pieteicis ārpuskārtas braucienu uz Spāniju, kur nelegāli, mašīnā paslēptu, iavedis arī J. A. Ķīsi. Jūras novērotājam tobrīd vēl nebija oficiālas atļaujas uzturēties Spānijā. Abi latvieši bijuši Lalinejā un Seviljā, kur cenas bija lētākas par Gibraltāru un “varēja dzert bez jēgas”⁷⁵⁷. Tomēr sarežģījumus sagādājis atpakaļceļš, jo dzērumā abi latvieši nebija rūpīgi pārdomājuši, kā nokļūt atpakaļ Gibraltārā, kur, iebraucot no Spānijas, bijusi stingrāka kontrole. J. Ozoliņš atcerējies par kādu Lalinejas pasažieru kuģi, uz kura ar kapteini sarunājis vietu J. A. Ķīsim, bet Gibraltārā varēja nokontrolēt sava drauga nokāpšanu bez sarežģījumiem. J. Ozoliņš rakstīja: “Šoreiz angļu muitnieku acīs es sevi parādīju kā ļoti stingru kontrolieri. Kad pēdējais pasažieris bija nokāpis krastā, teicu muitniekiem, ka man vēl ir darīšanas ar kuģa kapteini,

⁷⁵² “Lieta par Latvijas brīvprātīgo reevakuāciju no Spānijas”, 1938, LNA LVVA, 2574–4–7202, 100.–102. lp.; “Sarakste ar LR ĀM, organizāciju International Board for Non-Intervention in Spain, u. c.”, LNA LVVA, 295–1–312, 248.–249. lp.

⁷⁵³ “Sarakste ar LR ĀM, organizāciju International Board for Non-Intervention in Spain, u. c.”, LNA LVVA, 295–1–312, 310. lp.; “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 1. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7200, 80. lp.

⁷⁵⁴ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 34., 100. lp.

⁷⁵⁵ “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 6.–9. lp.

⁷⁵⁶ Ozoliņš, *Virsdzīve*, 135–136.

⁷⁵⁷ *Ibid.*, 139.

bet viņi ir brīvi un var iet mājās. Uz kāpu uz kuģa un atradu savu draugu Ķīsi ar kuģa kapteini abus galīgi follā [piedzērušos]. Viņi mani saņēma ar dziesmu.”⁷⁵⁸

Gibraltārs, tāpat kā Leverdona, bija satikšanās punkts vairākiem dienestā iesaistītajiem latviešiem. Kādu brīdi šajā angļu kontrolētajā teritorijā 1938. gada decembrī atradās arī V. Valkovskis kopā ar E. Kadašu, kurš vairāk nekā mēnesi aizvietojis atvaļinājumā esošu vecāko novērošanas virsnieku.⁷⁵⁹

Latvijas pilsoņu novērojumi par Neiejaukšanās komisijas dienesta trūkumiem. Aplūkojot ar novērošanas mērķu izpildi saistītus aspektus, Latvijas pārstāvji nereti konstatējuši dažādus būtiskus trūkumus. Jau dienesta sākumā E. Kadašs bija dzirdējis par baumām, kas bija saistītas ar Neiejaukšanās komisiju, tādēļ pieļāva, ka sauszemes robežu un jūras kontrole varētu neizdoties, piebilstot, ka “baidos izteikties par stipru, bet vismaz citi smejas, ka visa šī neiejaukšanās būšana ir tikai – farss”⁷⁶⁰. V. Cirke bija uzzinājis, ka Vācija kara materiālus nogādā frankistu pusē caur Portugāli, tāpat “vācu kuģi ar aizdomīgu kravu kontrolierus neņemot” un “izkraušana notiekot labi noslēptās vietās”⁷⁶¹. Līdzīga rakstura informācija bija E. Kadašam, kurš, pirmo reizi esot ostā Spānijā, rakstīja: “Tomēr tie kuģi, kas ar kontrabandas vešanu nodarbojas, taču novērotājus neņem un acumirkli kustās brīvi iekšā un ārā. Stāvoklis nenormāls. Izeju nezin vai atradīs.”⁷⁶²

T. Meija norādīja, ka kontrole nav bijusi pilnīga jau no paša sākuma.⁷⁶³ Šāda veida novērojumus puda arī P. Reinhards, 1938. gada 27. maijā norādot V. Munteram, ka ieroču kontrabanda nekad nebija apstājusies. Būtiska bija administratora Arjēžas departamentā piebilde, ka pat tie, kuri vēlējušies pilnībā ierobežot ārvalstu palīdzību Spānijai, “klusībā nodomā, ka, pie šīs sistēmas pieturoties, Franko pusei tomēr būs vieglāk gūt palīdzību no ārienes, ja apstākļi uz to spiedīs, nekā Madridei – kauču arī tikai attāluma pēc un zemūdeņu darbības dēļ”⁷⁶⁴.

Konstatējot dažādus pārkāpumus, bieži nebija iespējams tos novērst. T. Meija zināja un saņēma norādījumu sekot kuģiem, kas kontrabandu veda no Baltijas jūras, piemēram, “Bena”, taču

⁷⁵⁸ Ibid., 139–140.

⁷⁵⁹ “Sarakste ar LR ĀM, organizāciju International Board for Non-Intervention in Spain, u. c.”, LNA LVVA, 295–1–312, 388.–389. lp.; “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 1. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7200, 5.–6. lp.

⁷⁶⁰ “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 46. lp.

⁷⁶¹ “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 89.–90. lp.

⁷⁶² “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 10. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6895, 50. lp.

⁷⁶³ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 160.–161. lp.

⁷⁶⁴ “Ziņojumi un sarakste ar LR ĀM, un Spānijas ĀM par Latvijas pārstāvju darbību Neiejaukšanās komisijas Spānijas lietās kontroles komisijā, izmaiņām Spānijas valdības sastāvā u. c.”, 1938, LNA LVVA, 2575–7–2450, 36., 38. lp.

novērotājiem pietrūka mehānismu, lai kravu aizturētu.⁷⁶⁵ Novērošanas īstenošanā starptautiskā dienesta darbiniekiem bija nepieciešams cieši sadarboties ar vietējām izpildvarām, kas ne vienmēr bija pretimnākošas, varēja atbilstoši rīkoties vai zināja par pārkāpumiem, piemēram, 1937. gada 27. maijā P. Reinharde ziņoja, ka viņa departamentā ap 20 ārzemnieku bija nelegāli pārgājuši robežu – “tikai mēs to dabūjām zināt par vēlu un žandarmi vēl vēlāk”. Turklāt P. Reinharde bijis pārsteigts, ka žandarmi (līdzīgi kā novērotājiem) nav bijis tiesību šaut uz robežpārkāpējiem, tāpēc, “ja nu tas vīrs neapstājas, bet skrien projām, tad vienīgais, ko žandarms var darīt, ir skriet viņam pakaļ, un tad nu redz, kurš ir žiglāks.”⁷⁶⁶

Neiejaukšanās pārkāpumi konstatēti arī Leverdonas ostā pārbaudīto kuģu vidū, piemēram, 1937. gada 21. oktobrī uz kuģa “Margaret Rose” novērotāji atrada republikāņu pusei paredzētas 27 tonnas sprāgstvielu un kondensētā piena kastēs iesaiņotas šauteņu patronas.⁷⁶⁷ Arī ņemot vērā konstatēto situāciju, T. Meija pieļāva, ka pa dzelzceļu uz Marseļu nogādāto kravu pārkrāus kādā citā kuģī un nogādās galamērķī. Marseļā veikta vēl viena pārbaude, pēc kuras T. Meija saņēma informāciju, ka “kastēs, kurās pēc mūsu apgalvojumiem, vajadzēja atrasties trinitrotoluols⁷⁶⁸, esot atrasti mākslīgie mēsli, tāpat kondensētā piena kastēs arī atrasts kondensēts piens, bet nevis šauteņu patronas, ka administrators Leverdonā esot vienkārši pārskatījis, ka kapteinis esot no viņa ticis iespaidots, iebaidīts u. t. t. Šāds franču Ārlietu ministrijas raksts mūs visus šeit ļoti pārsteidza”⁷⁶⁹. Kastes T. Meija bija atvēris vairāku liecinieku, to skaitā Neiejaukšanās komisijas darbinieku, klātbūtnē, kā arī paņēmis sprāgstvielas paraugu. Tāpat daļa kastu bijušas marķētas kā “T. N. T.” (sprāgstviela), kas arī bija radījis aizdomas uz kuģa uzkāpušajos novērotājos. T. Meija norādīja, ka lieta bija ļoti sarežģīta, jo krava iekrauta Onflērā, kur atradās Francijas flotes arsenāls. Latvijas pārstāvis pieļāva, ka krava, visticamāk, ceļā līdz Marseļai apmainīta, gan pilnībā neizslēdzot, ka eksperti Marseļā apzināti snieguši nepatiesu slēdzienu.⁷⁷⁰

⁷⁶⁵ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 160.–162. lp.

⁷⁶⁶ “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 89.–90. lp.

⁷⁶⁷ Ibid., 29. lp.; “Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komisijas materiāli par tās darbību pieņemto lēmumu izpildē”, 1937–1938, LNA LVVA, 2574–4–7193, 22. lp.

⁷⁶⁸ Trinitrotoluols – arī TNT, sprāgstviela.

⁷⁶⁹ “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 99. lp.

⁷⁷⁰ “Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komisijas materiāli par tās darbību pieņemto lēmumu izpildē”, 1937–1938, LNA LVVA, 2574–4–7193, 23. lp.; “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 99. lp.

T. Meija kuģa “Margaret Rose” kravas gadījumā un tāpat arī E. Kadašs par munīcijas kontrabandu uz “Stanbrook” bija vīlušies, ka materiāli tāpat nonākuši republikāņu rīcībā.⁷⁷¹ E. Kadašs 1938. gada aprīlī uz attiecīgā kuģa bija konstatējis munīcijas kastes ar uzrakstiem vācu valodā, taču situācija izvērtusies sekojoši: “[..] kad atkal griezos pie spāņu superkargo⁷⁷², – tas sāka man iegalvot, ka kastēs esot šķīvjī un naži–dakšiņas. Teicu, ka es tikai par to gribu pārliecināties, un tad viņš man pēkšņi sāka nekaunīgā kārtā grūst kabatā naudu un teica, lai kastes atstājot, tur nekas neesot – pulveris, tas viss. Kad naudu nepieņēmu, tas prasīja, lai sakot, cik es gribot (deva man 500 pesetas), viņš esot runājis kantorī un esot pilnvarots man pasniegt “dāvanu”. Es teicu, ka neesmu spānis un ka es savu godu par naudu nepārdodu.”⁷⁷³ E. Kadaša labvēlību kontrabandas vedēji bija centušies gūt arī, sarunājot un piedāvājot iespēju izkāpt no kuģa krastā Spānijā. Latvijas pārstāvis tomēr pieprasīja kastu attaisīšanu un atrada tajās “Mauser” šauteņu oriģinālās patronas, kas, pēc superkargo vārdiem, iepirktas no Grieķijas, kā arī pulveri, uz kura kastēm bijuši skandināviskas izcelsmes uzraksti. Komandkapteinis raksturoja loģisku spekulācijas ķēdi: “Tātad vāci pārdod grieķiem, – grieķi spāņiem.”⁷⁷⁴ Pēc kravas izkraušanas E. Kadašs saņēma ziņas, ka kuģim paredzēta aptuveni vien 100 GBP liela soda nauda, kā arī izdots rīkojums “Stan” kuģiem līdzī nozīmēt divus novērotājus, tomēr tas būtiski nepalīdzēja risināt kontrabandas jautājumu.⁷⁷⁵

Pavisam atklāts savās atmiņās, runājot par pārkāpumiem, bija J. Ozoliņš, atzīstot negodprātīgu pienākumu pildīšanu, konkrētāk, ka viņa darbs Gibraltārā “vairāk sastāvēja no kontroles, lai sarkanie neievestu caur Gibraltāru vai Spānijas ostām kara materiālus republikāņiem. Tas pats attiecās arī uz Franko pusi, bet šinī gadījumā mūsu kontrole bija pavirša un mēs izlikāmies, ka neko neredzam.”⁷⁷⁶ Turklāt pēc dienesta rīkojuma viņš bija ticies ar Marokas šerifu un, norādot, ka pats atbalsta F. Franko, lūdza, lai sultāns izdod oficiālu dekrētu laikrakstiem un Neiejaukšanās komisijai par karaspēka nesūtīšanu uz Spāniju un mobilizācijas neveikšanu, taču pauda, ka faktiski viņš to varot arī neievērot.⁷⁷⁷

⁷⁷¹ “Ziņojumi un sarakste ar LR ĀM, un Spānijas ĀM par Latvijas pārstāvju darbību Neiejaukšanās komisijas Spānijas lietās kontroles komisijā, u. c.”, 1938, LNA LVVA, 2575–7–2450, 24. lp.; “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 69.–70. lp.

⁷⁷² Superkargo – darbinieks, kas atbild par kravas uzņemšanu un izsniegšanu uz kuģa.

⁷⁷³ “Sarakste ar LR ĀM, organizāciju International Board for Non-Intervention in Spain, u. c.”, LNA LVVA, 295–1–312, 76. lp.

⁷⁷⁴ “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 73.–74., 76. lp.

⁷⁷⁵ Ibid., 52. lp. “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 29. lp.

⁷⁷⁶ Ozoliņš, *Virsdzīve*, 129.

⁷⁷⁷ Ibid., 130.

Jūras novērotāju darbs bija saistīts ar dažādām neērtībām un riskiem, atrodoties uz jūras un karadarbības zonā. 1937. gada 23. novembrī V. Cirke ziņoja, ka 61 dienu bija atradies uz kuģa “Black-bird”.⁷⁷⁸ Kā mīnusu ilgstošai kuģošanai E. Kadašs norādīja, ka “par to, kas notiek pārējā pasaulē, esmu pilnīgā neziņā”⁷⁷⁹. Tāpat komandkapteinis 1938. gada decembrī cerēja uz iespējamu paaugstinājumu par vecāko novērošanas virsnieku, to saistot ar lielāku stabilitāti un iespēju “uz kādu brīdi satikt manu otro pusi”⁷⁸⁰. Savukārt sliktu laikapstākļu dēļ 1938. gada 28. septembrī nogrima kuģis “Tregastel”, uz kura kā novērotājs atradās V. Cirke. Virsleitnants bija spiests pēc tam deviņas stundas pavadīt uz glābšanas kuģa, bet pēc ierašanās uz Francijas robežas dokumentu trūkuma dēļ V. Cirkem bija ilgi jāskaidro situācija robežsargiem; pēc piedzīvotā viņš saslīmis. Ar karadarbību tieši saistāma V. Znotiņa pieredze, ostas policijai Spānijā bombardēšanas laikā liedzot latvietim atstāt kuģi un meklēt drošu slēptuvi.⁷⁸¹ Ļoti intensīvu bombardēšanu Barselonā 1938. gada augustā bija piedzīvojis V. Cirke, rakstot, ka “visu laiku, kamēr stāvējām Barselonā, nereiž nedabūju naktīs izģērbties, jo, atskatot trauksmes signāliem, bija jāskrien uz paslēptuvēm”⁷⁸². Pēc V. Cirkes redzētā tobrīd pilsēta bija ļoti izpostīta un ievērojams civiliedzīvotāju skaits cietis. Arī J. A. Ķīsis raksturoja, ka 1938. gada jūnijā 16 pavadīto dienu laikā Valensijā “pieredzēju 72 gaisa uzbrukumus”⁷⁸³. 1938. gada beigās un 1939. gada sākumā kaujas norises Spānijā – Madridē, republikāņu teritorijās, kā arī kaujas Katalonijā no gaisa – novērot nācās arī J. Ozoliņam, kura salīdzinoši mierīgos darba apstākļus Gibraltārā un pēc tam Tulūzā, līdz 1938. gada Ziemassvētkiem brīvo laiku Francijā pavadot kopā ar tobrīd mīļāko (vēlāk trešo sievu) Mirdzu Sīli, nomainīja intensīvs darbs.⁷⁸⁴

T. Meija norādīja, ka Neiejaukšanās komisijas vadība bija ņēmusi vērā sūdzības par nelabvēlīgiem darba apstākļiem, 1937. gada vidū ieviešot piemaksas novērotājiem par uzturēšanos dārgākās ostās, dubultojot nelaimes gadījumu apdrošināšanas prēmijas, pēc trīs mēnešu dienesta paaugstinot novērotāju palīgus, kā arī ar 1938. gada vidu papildu piemaksas aprēķinātas par katru uzturēšanās dienu vairākās ostās. T. Meija uzsvēris, ka novērošanas īstenošanas otrajā gadā bijušas

⁷⁷⁸ “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 11. lp.

⁷⁷⁹ “Sarakste ar LR ĀM, organizāciju International Board for Non-Intervention in Spain, u. c.”, LNA LVVA, 295–1–312, 76. lp.

⁷⁸⁰ Ibid., 388. lp.

⁷⁸¹ “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 1. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7200, 164., 168. lp.

⁷⁸² “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 3.–4. lp.

⁷⁸³ “Sarakste ar LR ĀM un Spānijas ĀM, Spānijas sūtniecību Parīzē u. c.”, 1936, LNA LVVA, 2575–7–1816, 105. lp.

⁷⁸⁴ Ozoliņš, *Virsdzīve*, 142–145, 153, 254.

ievērojamas personāla pārmaiņas – vairāki administratori pārtraukuši dienestu, kā arī daudzi vēlējušies beigt darbu jūras novērošanā, ņemot vērā uzbrukumus kuģiem Vidusjūrā.⁷⁸⁵ 1938. gada jūnijā E. Kadašs, kādu brīdi strādājis Palermo novērošanas biroja administrācijā, no citiem novērotājiem bija saņēmis informāciju par sliktiem apstākļiem Spānijā un nevēlēšanos turp doties.⁷⁸⁶

Būtiski novērošanas īstenošanas trūkumi saistāmi ar personāla atlaisti. T. Meija rakstīja, ka “starp observeriem ir samērā daudz tādu, kas mīl alkoholu”⁷⁸⁷. Ar stiprākiem dzērieniem bija aizrāvis T. Meijas angļu izcelsmes finansists, kurš nonācis konfliktā ar administratora palīgu. Situācijā iesaistījies arī Latvijas sūtnis Londonā K. Zariņš, pēc T. Meijas lūguma aicinot Neiejaukšanās komisiju angļi pēc iespējas ātrāk pārcelt. T. Meija skaidroja, ka finansists “no angļu flotes dienesta atlaists jau sen aiz apmēram tādiem pašiem iemesliem un ir vispārīgi pazīstams kā dzērājs, kauslis un rupjš cilvēks”⁷⁸⁸. T. Meijam bijis žēl šīs personas, jo anglim bijuši divi bērni un līdz iesaistei novērošanā ilgstoši nav bijis darba, tomēr līdz ar ziņu par pārcelšanu darbinieks konfliktējies arī ar T. Meiju. Attīstoties situācijai, Latvijas pārstāvis bija kļuvis diezgan skeptisks par konkrētās personas darba izredzēm: “Varbūt, ka Londona viņu var pārcelt uz citu vietu, bet domāju, neviens nebūs apmierināts kopīgi strādāt ar tādu neciešamu cilvēku”⁷⁸⁹. Pēc ilgāka laika dienestā par kolēģiem vīlies bija arī E. Kadašs, ziņojot, ka viņš bija sastapis daudzus dzērājus, kā arī pat bijušos kontrabandistus, tādēļ sašutis, ka “valstis neskatās, ko šim amatam sūtīt”⁷⁹⁰. Latvijas pārstāvis ļoti personiski uztvēra šo situāciju, ziņojot: “Es te redzu visādus kungus ieņēmam labākas vietas, un tas tā dažreiz aizkar manu pašlepniumu.”⁷⁹¹ Komandkapteinis cerēja uz paaugstinājumu amatā⁷⁹² un uzskatīja, ka Latvija varētu dienestam nozīmēt vairāk kvalitatīvu novērotāju, tomēr

⁷⁸⁵ “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 46. lp.; “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 41. lp.; “Latvijas sūtnis Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 160. lp.; “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 15., 50. lp.

⁷⁸⁶ “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 38. lp.

⁷⁸⁷ Ibid., 16. lp.

⁷⁸⁸ “Sarakste ar LR ĀM, Lielbritānijas ĀM u. c. ”, 1937, LNA LVVA, 295–1–306, 452. lp.

⁷⁸⁹ Ibid.

⁷⁹⁰ “Sarakste ar LR ĀM, organizāciju International Board for Non-Intervention in Spain, u. c.”, LNA LVVA, 295–1–312., 324. lp.

⁷⁹¹ Ibid., 323. lp.

⁷⁹² E. Kadašs 1938. gada nogalē lūdza K. Zariņa atbalstu paaugstinājumam. Latvijas sūtnis Londonā bija runājis ar F. Hemingu, kurš “par Kadašu izteicās visai atzinīgi un solījās ņemt viņa lūgumu vērā”; K. Zariņš atbildes vēstulē minēja, ka varētu būt neskaidra iespēja strādāt Spānijā vai saņemt paaugstinājumu par vecāko novērošanas virsnieku. Tomēr Neiejaukšanās komisijā bija plānots budžeta samazinājums, kas apgrūtināja paaugstinājuma piešķiršanu;

E. Kadašam nepatika, ka kuģus pavadīja sauszemes bruņoto spēku virsnieki, jo tas varētu ārvalstniekiem atstāt sliktu iespaidu par jūrniecību Latvijā.⁷⁹³ Kā norāda J. Ozoliņa atmiņas, stiprāki dzērieni tomēr nav bijuši sveši arī Latvijas pārstāvjiem.⁷⁹⁴ Ar darbiniekiem neapmierināts bija arī P. Reinharde, kura departamentā “viens mans beļģu kapteinis piedzērušā stāvoklī iegāzis kafejnīcā vienam kārtīgam francūzim pa ausi,” turklāt līdzīgā gadījumā iepriekš bijis iesaistīts cits beļģu virsnieks. Administrators no Latvijas norādījis, ka lietā bijuši iesaistīti vairāki sociālisti, tāpēc cietušajam “partijas disciplīnas vārdā likuši tam parakstīt liecinājumu, ka viņš no mūsu beļģa nekad pa ausi nav dabujis”⁷⁹⁵. Pieļaujot, ka dažādiem iesaistītajiem bija ekonomiski ieguvumi, P. Reinharde norādīja, ka otra potenciālā disciplinārā aizrādījuma punkta gadījumā sameklēti liecinieki, kas apliecināja, ka beļģu virsnieks kafejnīcā nebija kritizējis Francijas politiku. Sniedzot ieteikumus novērošanas plāna uzlabošanai, P. Reinharde norādīja, ka būtu nepieciešams pieņemt kvalificētākus darbiniekus.⁷⁹⁶

Kādas pārdomas par nozīmēto Latvijas pilsoņu kvalifikāciju bijušas arī atbildīgajām amatpersonām Latvijā. J. Ozoliņš atmiņās norāda, ka pirms došanās komandējumā ticis ar kara ministru Jāni Balodi un Latvijas armijas komandieri Krišjāni Berķi. Sarunas laikā, pēc J. Ozoliņa vārdiem, “ģenerālis Balodis sāka mani tēvišķīgi “svētīt”, t. i., lasīt morāli, lai tikai es, būdams ārzemēs, atkal nesākot taisīt kaut kādus numurus utt. Man jau sāka nākt dusmas un gribēju viņam vienkārši atbildēt, ja viņi par mani šaubās, tad es atsakos braukt un lai man neuzdod pienākumus, par kuru izpildīšanu priekšniecība šaubās”⁷⁹⁷. Norādījumus darbam J. Ozoliņš saņēmis gan no J. Baloža, gan V. Muntera, kurš personiski ārzemju komandējumam izsniedzis diplomātisko pasi.⁷⁹⁸

Pēc konflikta ar finansistu T. Meija saņēma skaidrojumu, ka kandidāti dienestam izvēlēti ļoti steidzīgi. Tas nenoliedzami radīja arī finansiālas problēmas, T. Meijam 1937. gada nogalē norādot, ka no jauna pieņemtajiem darbiniekiem pārbaudīts veselības stāvoklis, “lai vēlāki nebūtu jāmaksā lielas summas par vecu kaišu ārstēšanu, ka tas bija līdz šim”⁷⁹⁹. Dažādu Neiejaukšanās

“Sarakste ar Latvijas pārstāvjiem ārvalstīs par Neiejaukšanās komitejas Kontroles dienesta darbinieku un republikāņu armijas volontieru evakuāciju no Spānijas”, 1938–1940, LNA LVVA, 2574–4–7523, 19.–21. lp.

⁷⁹³ “Sarakste ar LR ĀM, organizāciju International Board for Non-Intervention in Spain, u. c.”, LNA LVVA, 295–1–312, 324. lp.

⁷⁹⁴ Ozoliņš, *Virsdzīve*, 119–120.

⁷⁹⁵ “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 71. lp.

⁷⁹⁶ *Ibid.*, 15.–26., 71. lp.

⁷⁹⁷ Ozoliņš, *Virsdzīve*, 119.

⁷⁹⁸ *Ibid.*, 119–120.

⁷⁹⁹ “Latvijas armijas virsnieku Neiejaukšanās komitejas pilnvaroto kontrolieru ziņojumi par savu darbību”, LNA LVVA, 2574–4–6900, 5. lp.

komisijas pieņemto lēmumu dēļ Leverdonas jūras novērošanas stacijas administrators norādīja uz neefektivitāti resursu izmantošanā, jo kādu brīdi bijis pārāk daudz angļu virsnieku, kurus nevarējis likt uz pārsvarā ienākošajiem angļu kuģiem, tāpat “frančus, itāļus, vācus un portugāļus nevar sūtīt uz sarkano ostām, itāļus, vācus un portugāļus nevar vienus vienus sūtīt uz Franko ostām, tā ka beigu beigās visas grūtības un visu darbu veic pārējo tautību virsnieki”⁸⁰⁰. Tomēr ar laiku šī sistēma atvieglota, atļaujot angļu un franču pārstāvjus likt uz savu valstu īpašnieku kuģiem.⁸⁰¹ Uz pretrunām darbinieku nozīmēšanas rīkojumos norādījis arī V. Cirke, 1939. gada sākumā ziņojot, ka turpmāk uz republikāņu kontrolēto Spāniju vairs nebija jābrauc ne tikai jau iepriekš paredzētajam izņēmumam – portugāļiem, bet arī vāciešiem un itāļiem, kas nozīmēja, ka turpmāk visu trīs tautību pārstāvji frankistu pusē kontrolēs “paši sevi”⁸⁰².

Dienests Tautu Savienības Starptautiskajā militārajā komisijā. Spānijas pilsoņu kara noslēgumā papildu dienestam Neiejaukšanās komisijas organizētajā sauszemes robežu un jūras novērošanā Latvijas amatpersonas ieteica darbam Tautu Savienības Starptautiskajā militārajā komisijā pulkvedi Mārtiņu Jeski. Īpaši izveidotajai komisijai bija jāapstiprina ārvalstu brīvprātīgo atsaukšana. Tautu Savienības ģenerālsekretārs Ž. Avenols 1938. gada 11. oktobra rakstā V. Munteram lūdza M. Jeskem jau 14. oktobrī ierasties Perpiņānā Francijā. Iecelšana jaunajā amatā un izbraukšana no Latvijas norisinājās tik strauji, ka Ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs J. Tepfers rakstīja O. Grosvaldam atvainošanās, ka nebija paspējis laikā informēt Latvijas sūtniecību Parīzē.⁸⁰³ Pēc pirmajām dienām dienestā pulkvedis uzskatīja, ka republikāņi patiesi vēlējas atsaukt ārzemniekus, tomēr M. Jeskem šķita, ka “šejienu valdība pa daļai mēģina izmantot mūs iekšējās un ārējās propagandas nolūkos”⁸⁰⁴.

Katalāņu vēsturnieks M. Kruseļš Valeta norāda, ka M. Jeske redzams dokumentālās filmas “Voluntarios de la libertad” (Brīvības brīvprātīgie) otrajā daļā, kas uzņemta bez skaņas. Filmas pirmā daļa atspoguļo 1938. gada 28. oktobra atvadīšanos no Internacionālo brigāžu cīnītājiem, bet otrā – Internacionālo brigāžu galveno organizētāju un virsnieku pieņemšanu pie H. Negrīna. Ārpus pasākuma vietas piefilmētajos kadros redzami Tautu Savienības militārās komisijas pārstāvji, to

⁸⁰⁰ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 161. lp.

⁸⁰¹ “Latvijas sūtniecību ārvalstīs ziņojumi, Neiejaukšanās komisijas materiāli u. c., 2. sējums”, LNA LVVA, 2574–4–7201, 15. lp.

⁸⁰² “Sarakste ar Latvijas pārstāvjiem ārvalstīs par Neiejaukšanās komitejas Kontroles dienesta darbinieku un republikāņu armijas volontieru evakuāciju no Spānijas”, 1938–1940, LNA LVVA, 2574–4–7523, 62. lp.

⁸⁰³ “Lieta par Latvijas brīvprātīgo reevakuāciju no Spānijas”, 1938, LNA LVVA, 2574–4–7202, 128., 131., 136. lp.

⁸⁰⁴ “Ziņojumi un sarakste ar LR ĀM, un Spānijas ĀM par Latvijas pārstāvju darbību Neiejaukšanās komisijas Spānijas lietās kontroles komisijā, u. c.”, 1938, LNA LVVA, 2575–7–2450, 9.–10. lp.

skaitā M. Jeske.⁸⁰⁵ Noslēdzoties Latvijas pulkveža dienestam, 1939. gada februārī Latvijas Ārlietu ministrija saņēma pateicības vēstuli no Tautu Savienības par M. Jeskes sniegtajiem pakalpojumiem bieži vien grūtos un riskantos apstākļos, kā arī atzinīgu novērtējumu par viņa darba kvalitāti un augsto militāro kultūru.⁸⁰⁶

Dienesta noslēgums Spānijas sauszemes robežu un jūras novērošanā. Saskaņā ar Neiejaukšanās komisijas norādījumiem P. Reinhardts interesējās, kā rīkoties plašāka konflikta gadījumā Eiropā, tāpēc 1938. gada 29. septembrī O. Grosvalds no ārlietu ministra vietas pienākumu izpildītāja A. Bērziņa saņēma norādījumu, ka “bruņota konflikta izcelšanās gadījumā dodiet rīkojumu visiem kontroles ierēdņiem braukt mājās”⁸⁰⁷. Latvijas sūtnis Francijā P. Reinhardam norādīja, ka telegrāfēs, ja rīkojums stāsies spēkā, vienlaikus neizslēdzot iespēju, ka komunikācijas neiespējamības dēļ Latvijas pārstāvim būtu atbilstoši jārīkojas patstāvīgi; specifisks atgriešanās maršruts netika iezīmēts.⁸⁰⁸ Vēl 1939. gada sākumā, īslaicīgi strādājot novērošanas biroja administrācijā Sētē Francijā, V. Cirke uzskatīja, ka vēl brauks uz Spāniju pēc administratīvo pienākumu noslēguma 20. martā, tomēr, republikāņiem strauji zaudējot Kataloniju, 1939. gada 31. janvārī V. Cirke ziņoja, ka jau lielākā daļa kuģu komandu atsacījušās doties uz republikāņu pusi.⁸⁰⁹

Frankistiem strauji ieņemot Kataloniju, dienesta noslēgumu gaidīja arī Latvijas pārstāvji sauszemes robežu un jūras novērošanā. T. Meija 1939. gada 18. februārī ziņoja, ka saņēmis paziņojumu par virsnieku atvaļināšanu, kaut gan vairāku centrālā biroja darbinieku atbrīvošanu Latvijas pārstāvis bija konstatējis jau ar 1. janvāri. Starp pirmajiem galvenās administrācijas atvaļinātajiem darbiniekiem bija arī J. Rucelis, kuram dienests beidzās 1. martā.⁸¹⁰ Ilgāk par citiem amatā palika P. Reinhardts un T. Meija, kuriem bija jānokārto savu biroju slēgšanas formalitātes. Administrators Arjēžas departamentā turpināja pildīt pienākumus līdz 25. martam.⁸¹¹ T. Meija

⁸⁰⁵ Magí Crusells Valeta, “Propaganda y contrapropaganda cinematográfica sobre las Brigadas Internacionales: 1936–1939,” in: *Las Brigadas internacionales el contexto internacional, los medios de propaganda, literatura y memorias*, coords. Rosa María Sepúlveda Losa, Manuel Requena Gallego (Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha: 2003), 62–63.

⁸⁰⁶ “Lieta par Latvijas brīvprātīgo reevakuāciju no Spānijas”, 1938, LNA LVVA, 2574–4–7202, 1, 128.–129. lp.

⁸⁰⁷ “Ziņojumi un sarakste ar LR ĀM, un Spānijas ĀM par Latvijas pārstāvju darbību Neiejaukšanās komisijas Spānijas lietās kontroles komisijā, u. c.”, 1938, LNA LVVA, 2575–7–2450, 17., 21. lp.

⁸⁰⁸ *Ibid.*, 17. lp.

⁸⁰⁹ “Sarakste ar Latvijas pārstāvjiem ārvalstīs par Neiejaukšanās komitejas Kontroles dienesta darbinieku un republikāņu armijas volontieru evakuāciju no Spānijas”, 1938–1940, LNA LVVA, 2574–4–7523, 51., 61. lp.

⁸¹⁰ *Ibid.*, 47., 65. lp.

⁸¹¹ “Reinharda Paula personas lieta”, LNA LVVA, 2570–14–1247, 9. lp.

saņēma pavēli pārtraukt darbību un sākt biroja likvidāciju naktī no 21. marta uz 22. martu, noslēdzot dienestu 30. martā.⁸¹²

2.4. Latvijas un Spānijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību darbība pilsoņu kara laikā

Spānijas pilsoņu kara pirmajās dienās Latvijas ārlietu dienesta darbinieki satraucās par Spānijā dzīvojošo Latvijas pilsoņu drošību un, ņemot vērā, ka Latvijas sūtnis Spānijā O. Grosvalds rezidēja Parīzē, uzticēja šādu personu aizsardzību Somijas sūtniecībai Spānijā.⁸¹³ Latvijas pilsoņus nepieciešamības gadījumā varēja atbalstīt, repatriējot no karā ierautās valsts kā personas, “kas nonākušas trūkumā un bezizejas stāvoklī,” Francijā izsniedzot dzelzceļa biļetes ceļam uz Latviju.⁸¹⁴

Latvijas goda konsulāta Barselonā norādītie dati liecināja, ka 1936. gada augusta vidū Barselonā uzturējās 14 Latvijas pilsoņi, to skaitā filozofs, psihologs un rakstnieks Konstantīns Raudive un šahists Aleksandrs Koblencs. Vairākas personas pašas bija izkļuvušas no Spānijas. Saskaņā ar Latvijas sūtņa O. Grosvalda ieskatiem 1936. gada septembra sākumā Spānijā bija ne vairāk kā 10 Latvijas pilsoņu. No 1936. gada septembra, ņemot vērā savas valdības rīkojumu, Somijas sūtnis mainīja rezidences valsti no Spānijas uz Portugāli, par to informējot O. Grosvaldu un cerot turpināt atbalstīt Latvijas pilsoņu evakuāciju, neskatoties uz komunikācijas grūtībām starp abām valstīm.⁸¹⁵ O. Grosvalds pārstāvēja Latvijas intereses pie Spānijas oficiālās valdības visu pilsoņu kara laiku.⁸¹⁶ Tomēr, atrodoties kaimiņvalstī, diplomātiskās attiecības bija sarežģīti stiprināt arī miera apstākļos, tāpēc ievērojami nozīmīgāka loma abu valstu attiecībās kopš tās atvēršanas bija Spānijas sūtniecībai Rīgā.

Spānijas sūtniecība Rīgā. Arī Latviju skāra Spānijas diplomātiskā dienesta darbinieku atteikšanās turpināt darbu, pārstāvot oficiālo valdību. 1936. gada 1. augustā Spānijas pilnvarotais lietvedis H. de Ensio i Kortess V. Munteram sniedza paziņojumu par savu demisiju.⁸¹⁷ Spānijas

⁸¹² “Sarakste ar Latvijas pārstāvjiem ārvalstīs par Neiejaukšanās komitejas Kontroles dienesta darbinieku un republikāņu armijas volontieru evakuāciju no Spānijas”, 1938–1940, LNA LVVA, 2574–4–7523, 79. lp.

⁸¹³ “Barselonā nogalināts Latvijas goda konsuls,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.30.07., 1.

⁸¹⁴ “Sarakste ar LR ĀM, konsulātu Barselonā, Somijas sūtniecību Madridē u. c. par Spānijas pilnvarotā lietveža Rīgā atkāpšanos no amata, Latvijas pilsoņu evakuēšanu no Spānijas u. c.”, LNA LVVA, 2575–7–1923, 19., 26. lp.

⁸¹⁵ *Ibid.*, 8., 21., 39.–40. lp.

⁸¹⁶ Jēkabsons, Ščerbinskis (sast.), *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki*, 84.

⁸¹⁷ “Galvas pilsētas jaunākie notikumi,” *Brīvā Zeme*, 1936.01.08., 21.; “Galvas pilsētas jaunākie notikumi,” *Brīvā Zeme*, 1936.19.10., 15.; “Spānijai Latvijā divi diplomātiskie pārstāvji,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.19.10., 6.

pārstāvis Latvijā bija darbojies kopš 1933. gada marta. Turklāt 1933. gada novembrī H. de Ensio i Kortess bija apprecējis rīdzinieci Zigrīdu Bušu.⁸¹⁸

Pēc demisijas Spānijas agrākais pārstāvis turpināja uzturēties Rīgā, turklāt pie viņa vairākkārt bija vērsušies Latvijas pilsoņi, kuri vēlējās karot republikāņu pusē. Interesentiem bijušais pilnvarotais lietvedis atbildējis, ka Madrides valdības rīkojumi neļaujot šādu iesaisti, bet pēc tam pierakstījis konkrēto personu vārdus un nodevis Latvijas valdībai. Viena no šādām personām bija 1908. gadā dzimušais Staņislavs Pupiņš, par kura 1936. gada 23. septembra lūgumu H. de Ensio i Kortess informēja Latvijas Ārlietu ministriju, kas nodeva lietu izmeklēt Politiskajai pārvaldei. Pēc Daugavpils rajona Politiskās pārvaldes darbinieku informācijas S. Pupiņš ap 1933. gadu bijis Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas Saukas pagasta nodaļas biedrs. Pēc interesentu vārdu nodošanas varas iestādēm neviens republikāņu atbalstītājs pie H. de Ensio i Kortesa vairs nebija nācis.⁸¹⁹

Vienlaikus vairāki Latvijas pilsoņi bijušajam pilnvarotajam lietvedim bija jautājuši par iespēju karot nemiernieku pusē, tomēr H. de Ensio i Kortessam nebija attiecīgu instrukciju.⁸²⁰ Zināms, ka interesenti bija vērsušies arī pie Spānijas goda vicekonsula O. Jakša. Līdzīgi kā H. de Ensio i Kortess, O. Jakšs informēja Latvijas Ārlietu ministriju – kāds Jānis Liepiņš no Jēkabpils apriņķa Sērenes pagasta “Grāvkalējiem” 1936. gada 2. novembrī bija rakstījis par vēlēšanos doties uz Spāniju. Politiskās pārvaldes darbinieki bija noskaidrojuši, ka J. Liepiņš pagasta iedzīvotājiem teicis, ka vēlējies palīdzēt frankistiem, bet pēc ievāktajām ziņām “savā tagadējā dzīves vietā Liepiņš pazīstams kā savādnieks, un nav izslēgta varbūtība, ka tas zaudējis garīgo līdzsvaru”⁸²¹.

Vairākus mēnešus pēc H. de Ensio i Kortesa paziņojuma par demisiju – 1936. gada 16. oktobrī – Rīgā ieradās jaunais Spānijas pilnvarotais lietvedis S. Palensija i Alvaress Tubavs, tāpēc H. de Ensio i Kortess nolēma pie Spānijas sūtniecības telpu durvīm pielikt vizītkarti, ka viņš ir “Burgosas nacionālās valdības pārstāvis”⁸²². Paziņojums iemūžināts laikrakstā “Rīts” publicētā fotogrāfijā.⁸²³ Diplomātiskajā darbā Rīgā Spānijas jaunais oficiālais pārstāvis bija iecelts

⁸¹⁸ Jēkabsons, Ščerbinskis (sast.), *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki*, 397.; “Rīdziniece vakar apprecēja Spānijas diplomātu,” *Pēdējā Brīdī*, 1933.28.11., 1.; AGA, Ministerio de Asuntos Exteriores, (10) 68, caja 54/05346.

⁸¹⁹ “Dažādas sarakstes par 1936. g.,” LNA LVVA, 3235–1/1–257, 544.–545. lp.; AGA, Ministerio de Asuntos Exteriores, (10) 000.000, expediente 82, caja 03625.

⁸²⁰ AGA, Ministerio de Asuntos Exteriores, (10) 000.000, expediente 82, caja 03633.

⁸²¹ “Dažādas sarakstes par 1936. g.,” LNA LVVA, 3235–1/1–257, 699.–700. lp.

⁸²² “Galvas pilsētas jaunākie notikumi,” *Brīvā Zeme*, 1936.19.10.; “Jaunais Spānijas pārstāvis Rīgā,” *Rīts*, 1936.18.10., 15.; “Rīgā ieradies jauns Spānijas sūtnis,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.17.10., 7.

⁸²³ “Burgosas valdības pārstāvis Rīgā,” *Rīts*, 1936.18.10., 9.

septembrī, iepriekš ieņemot advokāta amatu un strādājot žurnālistikā, kā arī rakstniecībā.⁸²⁴ Rīgā īslaicīgi bija ieradies arī S. Palensijas i Alvaresa Tubava 26 gadus vecais dēls Seferino Palensija Ojarsabals.⁸²⁵ Sūtņa sākotnējā apmešanās vieta Latvijā bija viesnīca “Roma”, kur apmeklējumam pieteicās komuniste Alīne Vilde-Grīnberga, lai Latvijas komunistu un strādnieku vārdā sniegtu apsveikumu. S. Palensija i Alvaresa Tubavs vīsei paziņojis, ka ir “kreisais republikānis, viņa sieva Isabella Palensija, Spānijas republikas sūtne Zviedrijā, Spānijas sociālistu partijas biedre, bet viņu dēls un meita – Spānijas komunistiskās partijas biedri”⁸²⁶.

S. Palensijas i Alvaresa Tubava jauniegūtie diplomātiskie pienākumi nāca kopā ar virkni sarežģījumu. Starp Rīgā esošajiem pretējo pušu diplomātiskajiem pārstāvjiem veidojās konflikts. Spānijas oficiālā valdība no 1. oktobra nebija samaksājusi par sūtniecības telpām, tāpēc H. de Ensio i Kortess izmantoja situāciju, samaksājot oktobra un novembra īri no personīgajiem līdzekļiem un vienlaikus telpas reģistrējot uz sava vārda. Šīs darbības ļāva Burgosas valdības pārstāvim noraidīt S. Palensijas i Alvaresa Tubava lūgumu nodot sūtniecības telpas. Savukārt sūtniecības līdzekļus H. de Ensio i Kortess bija gatavs nodot Spānijas oficiālās valdības pilnvarotajam lietvedim tikai ar Latvijas valdības lēmumu.⁸²⁷

19. oktobrī frankistu pārstāvis tikās ar V. Munteru, vēloties noskaidrot plānoto rīcību S. Palensijas i Alvaresa Tubava akreditācijas jautājumā. Sarunā H. de Ensio i Kortess uzzināja, ka Latvijas valdība vēlas novilcināt laiku, tāpēc V. Munters kavēsies gan ar jaunā pārstāvja pieņemšanu, gan saņemto dokumentu atzīšanu par spēkā esošiem un pilnvaru piešķiršanu. Abi pārrunājuši arī iespējamo Madrides krišanu tuvākajā laikā un potenciālos kara attīstības scenārijus, kā arī oficiālās valdības krišanu vai bēgšanu no galvaspilsētas, frankistu pārstāvim gūstot priekšstatu, ka republikāņiem nelabvēlīgu apstākļu gadījumā Latvijas amatpersonas rūpīgi izvērtētu S. Palensijas i Alvaresa Tubava iesniegtos dokumentus un, iespējams, varētu atrast nepieņemamas kļūdas.⁸²⁸ Latvijas Ārlietu ministrijas darbinieki novembra sākumā saņēma

⁸²⁴ “Jaunais Spānijas pārstāvis Rīgā,” *Rīts*, 1936.18.10., 15.; “Spānijas sūtņu Latvijā akreditācijas raksti”, 1921–1940, LNA LVVA, 2570–3–818, 41.–42. lpp.

⁸²⁵ S. Palensija Ojarsabals Spānijas pilsoņu kara laikā iesaistījās medicīniskās palīdzības nodrošināšanā republikāņu pusē; “Palencia Oyarzábal, Ceferino”, no: *Fundación Pablo Iglesias*, <https://fpabloiglesias.es/entrada-db/palencia-oyarzal-ceferino/>; “Jaunais Spānijas pārstāvis Rīgā,” *Rīts*, 1936.18.10., 15.; De Palencia, *I must have liberty*, 248.

⁸²⁶ Alīne Vilde-Grīnberga, “Spānijas republikas sūtniecībā Rīgā,” no *Viva república!*, sast. Lācis, 360.

⁸²⁷ AGA, Ministerio de Asuntos Exteriores, (10) 000.000, expediente 82, caja 03625.

⁸²⁸ *Ibid.*

V. Muntera instrukcijas novilcināt atbildes sniegšanu Spānijas Republikas pārstāvim.⁸²⁹ Latvijas ārlietu ministra atbildes nota sagatavota izsniegšanai vien 1937. gada 3. februārī.⁸³⁰

Gaidot Latvijas Ārlietu ministrijas atbildi par akreditācijas raksta saņemšanu, S. Palensija i Alvaress Tubavs kopā ar dēlu bija devušies uz Zviedriju pavadīt dažas dienas ar I. Ojarsabalu Palensiju. Zviedrija bija arī šķiršanās punkts sūtnim Latvijā ar dēlu, kurš atgriezās Spānijā. S. Palensija i Alvaress Tubavs nelabprāt pieņēma šo S. Palensijas Ojarsabala lēmumu, jo “man tur [Rīgā] nav neviena, kam es uzticētos man palīdzēt”⁸³¹. Tomēr Zviedrija atradās tuvu Latvijai, kas sniedza iespēju S. Palensijam i Alvaressam Tubavam ar sievu tikties arī citās reizēs.⁸³²

1937. gada janvārī Latviju atstāja H. de Ensio i Kortess, kurš bija iecelts par frankistu valdības vēstniecības sekretāru Berlīnē, tādēļ Rīgā palika tikai republikāņu valdības pārstāvis.⁸³³ Latvijas Ārlietu ministrijai oficiāli atzīstot S. Palensijas i Alvaresa Tubava tiesības Latvijā pārstāvēt Spānijas Republikas intereses, Spānijas goda vicekonsuls⁸³⁴ Rīgā O. Jakšs atkāpās no amata, nevēloties atbalstīt republikāņus.⁸³⁵ Pilnvarotais lietvedis pilntiesīgu darbu uzsāka ar lielu entuziasmu, par ko liecināja iecere izveidot Spānijas–Latvijas kultūras centru.⁸³⁶ 1937. gada 4. februārī laikrakstā “Rīts” bija publicēta ziņa, ka Spānijas pilnvarotais lietvedis aicina vairāku valsts un kultūras iestāžu pārstāvjus ierasties uz apspriedi 6. februārī, lai izrunātu jautājumu “par kultūras tuvināšanās biedrības dibināšanu starp latviešu un spāņu tautām”⁸³⁷.

Vienlaicīgi S. Palensija i Alvaress Tubavs vēlējās Latvijas iedzīvotājiem sniegt informāciju par Spānijas pilsoņu karu, jo, sūtņa ieskatos, laikraksti Latvijā publicēja “tikai dumpinieku ziņas”⁸³⁸. 8. martā sūtniecības telpās Raiņa bulvārī 9 tika atvērta “Informācijas salons” par aktuālajiem notikumiem Spānijā. Sūtnis Latvijas ārlietu ministru par šo ieceri informēja jau

⁸²⁹ “Spānijas sūtņa Latvijā akreditācijas raksti”, 1921–1940, LNA LVVA, 2570–3–818, 40.–41., 45. lp.

⁸³⁰ “Sarakste ar LR ĀM un Spānijas sūtniecību Parīzē par jauna Spānijas sūtņa Latvijā icelšanu”, 1937, LNA LVVA, 2575–7–2194, 5. lp.

⁸³¹ De Palencia, *I must have liberty*, 295.

⁸³² *Ibid.*, 423.

⁸³³ “Pārmaiņas Spānijas pārstāvībā,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.14.01., 7.

⁸³⁴ Savukārt Spānijas goda vicekonsuls Liepājā T. Perekalins darbu turpināja līdz pat Latvijas okupācijai, neskatoties uz režīmu maiņu Spānijā.

⁸³⁵ AGA, Ministerio de Asuntos Exteriores, (10) 000.000, expediente 82, caja 03611.

⁸³⁶ AHN, Diversos-Araquistain, 35, N. 6

⁸³⁷ “Spānijas diplomāta ierosinājums,” *Rīts*, 1937.04.02., 3.; diemžēl nav izdevies iegūt apstiprinājumu, ka šāds centrs izveidots.

⁸³⁸ ““Informācijas salona” atklāšana Spānijas sūtniecībā Rīgā”, 1937, LNA LVVA, 2570–13–584, 7. lp.; Arī nelegālajam LKP laikrakstam “Cīņa” Spānijas sūtnis puda līdzīgu informāciju, sniedzot interviju pirms došanās uz jaunu dienesta vietu un apgalvojot, ka “sūtnis vairākkārt mēģinājis vietējā presē atspēkot nekaunīgos melus par republikānisko Spāniju un viņas armiju, bet nekur nav laists pie vārda.”; “Spānijas sūtņa intervija,” *Cīņa*, 1938. Nr. 5, 4.; Uz izteiktu cenzūru Latvijā, neļaujot publicēt informāciju par Spāniju, norādījusi arī S. Palensijas i Alvaresa Tubava sieva; De Palencia, *I must have liberty*, 432.

1937. gada 6. februārī. Interesentu apmeklējumi bija iepļānoti katru dienu no plkst. 11.00 līdz 14.00 un pēcpusdienās no plkst. 18.00 līdz 20.00.⁸³⁹ Šādu rīcību Latvijas amatpersonas uztvēra ar ļoti lielām aizdomām, situācijas novērošanā iesaistoties Politiskajai pārvaldei. No 8. marta sūtniecības apkārtnē dežurēja četri Politiskās pārvaldes uzraugi, kas ziņoja par notiekošo Politiskās pārvaldes Rīgas rajona priekšniekam. Uzraugi noskaidroja, ka sūtniecības telpās nelielā istabā bija pieejamas fotogrāfijas un preses izdevumi, kā arī informācija par republikāņu uzvarām. Pirmajās darbības stundās “Informācijas salonu” bija apmeklējuši 30 cilvēki – “70% – 80 % ir vienkārši strādnieki vai bezdarbnieki,” bet vakarā bija ieradušies seši apmeklētāji.⁸⁴⁰ Novērošana turpinājās arī nākamās dienas. 9. martā no rīta “Informācijas salonu” bija apmeklējušas 12 personas, visi vīrieši, 10. martā – seši cilvēki.⁸⁴¹

Notiekošais Spānijas sūtniecībā izraisīja satraukumu Latvijas Ārlietu ministrijas darbiniekos. Juridiskās nodaļas vadītājs A. Kampe 10. martā sarunā ar S. Palensiju i Alvaressu Tubavu aizrādīja, ka Spānijas pārstāvis ļaunprātīgi izmantojis ekstrateritoriālās tiesības. Kopumā sarunas starp Latvijas Ārlietu ministrijas pārstāvi un S. Palensiju i Alvaressu Tubavu 10. un 12. martā varētu raksturot kā abpusēji nepatīkamas. A. Kampem šķitis, ka Spānijas sūtnis vispār neklausās – “viņš ir pa starpai turpat vai jāpārkliedz”⁸⁴². Spānijas pilnvaroto lietvedi nepieņēma V. Munters, lai situāciju noregulētu “draudzīgi”. Latvijas amatpersonu ieskatā sūtņa atvērtajai iestādei bija jāpakļaujas Latvijas likumiem un atbildīgo institūciju kontrolei, “bez tam mums ir tiesība mūsu pilsoņu darbībai visur sekot,” tāpēc “draudzīgā kārtā” Spānijas pārstāvim lūgts “Informācijas salonu” slēgt, kā arī aizrādīts, ka Spānijas sūtnis “iepludina Latvijā šeit neatļautas brošūras”⁸⁴³. A. Kampe arī sūtnim paudis, ka S. Palensija i Alvaressa Tubavs pasliktinājis draudzīgās attiecības Latvijas un Spānijas starpā, “jaucoties mūsu publiskās iekārtas lietās,” tāpat “pateicu, ka viņš oficiāli lieto Spānijas ministra titulu, kas viņam nepienākas”⁸⁴⁴.

S. Palensija i Alvaress Tubavs “Informācijas salona” jautājumā vēlējies konsultēties ar Spānijas valdību, tomēr bijis spiests jau uzreiz ierobežot tā darbību. Arī A. Vilde-Grīnberga norādīja, ka “starp personām, kuras klaiņoja sūtniecības apkārtnē, nebija grūti uzzīmēt

⁸³⁹ ““Informācijas salona” atklāšana Spānijas sūtniecībā Rīgā”, 1937, LNA LVVA, 2570–13–584, 1. lpp.

⁸⁴⁰ Ibid., 2. lpp.

⁸⁴¹ Ibid., 4., 6. lpp.

⁸⁴² Ibid., 7. lpp.

⁸⁴³ ““Informācijas salona” atklāšana Spānijas sūtniecībā Rīgā”, 1937, LNA LVVA, 2570–13–584, 8. lpp.; A. Vildes-Grīnbergas atmiņas liecināja, ka Spānijas sūtniecība Latvijas komunistiem palīdzējusi tikt arī pie Spānijas Komunistiskās partijas un citu Rietumeiropas valstu izdotiem komunistiskiem materiāliem, kurus A. Vilde-Grīnberga piegādāja arī nelegālā laikraksta “Cīņa” redakcijai; Vilde-Grīnberga, “Spānijas republikas sūtniecībā Rīgā,” 360.

⁸⁴⁴ Ibid., 9. lpp.

politpārvaldes špikus [ziņotājus]. Šie špiki bija puslīdz vienādi un viegli ievērojami”⁸⁴⁵. Tāpat komjauniete apgalvoja, ka Latvijas drošības iestāžu organizētā novērošana Spānijas sūtni padarīja nervozu.⁸⁴⁶ Sūtniecības “Informācijas salonu” no 11. līdz 18. martam neviens vairs neapmeklēja, turklāt 18. martā no durvīm bija noņemts paziņojums par apmeklēšanas laiku, Spānijas pārstāvim piekāpjoties Latvijas amatpersonu prasībām.⁸⁴⁷

1936. gada 9. decembrī rakstītā privātā vēstulē draugam Spānijas vēstniekam Parīzē L. Arakistainam Kevedo S. Palensija i Alvaress Tubavs minēja, ka jūtas vientuļš, jo Latvijā nebija neviena, kas runātu spāniski, un interesējās par iespēju atrast Parīzē kādu spāniski un franciski runājošu asistentu, jo nevēlējās būt viens valstī, kurā bija jācīnās pret visu un “absolūti fašistisku valdību”, bet laika gaitā Spānijas sūtnis atrada kādus domubiedrus. Kā pirmos draugus Latvijā S. Palensija i Alvaress Tubavs norādīja Čehoslovākijas un PSRS diplomātiskos pārstāvjus.⁸⁴⁸ Ļoti draudzīgas attiecības Spānijas pilnvarotajam lietvedim izveidojās arī ar Rumānijas pārstāvi un viņa kundzi.⁸⁴⁹ Atmiņās sociāldemokrāts Fricis Menders norāda, ka ļoti labi sakari bija starp valstī nelegālās Latvijas Sociālistiskās strādnieku un zemnieku partijas biedriem un spāņu pārstāvi. Sūtņa kancelejā sagatavots arī F. Mendera brošūras “Tautas fronte” manuskripts.⁸⁵⁰ Ņemot vērā sarežģītos apstākļus, S. Palensija i Alvaress Tubavs iesaistījās Latvijā nelegāli savākto ziedojumu nogādāšanā Spānijai. No A. Vildes-Grīnbergas pilnvarotais lietvedis pieņēmis saziēdoto naudu, bet mantas nereti atstātas Rīgas stacijas bagāžas glabātavā, no kurienes tās izņēmuši sūtniecības darbinieki.⁸⁵¹

Brīvajā laikā Rīgā, cenšoties mazināt Spānijas pilsoņu kara radīto spriedzi, S. Palensija i Alvaress Tubavs nodarbojās ar glezniecību.⁸⁵² A. Vilde-Grīnberga norādīja, ka sūtni interesējusi Latvijas kultūra.⁸⁵³ Kādā atpūtas brīdī Spānijas pilnvaroto lietvedi Rīgā apmeklēja viņa sieva I. Ojarsabala Palensija, kura vizīti raksturoja kā lielisku. Pirmajā vakarā sūtniecībā uzņemti viesi, bet citās dienās abi diplomāti Rīgā atpūtušies, turklāt ar kolēģu ieteikumu palīdzību S. Palensija i Alvaress Tubavs sievai sagādājis vairākas dāvanas. Atmiņās I. Ojarsabala Palensija

⁸⁴⁵ Vilde-Grīnberga, “Spānijas republikas sūtniecībā Rīgā,” 362.

⁸⁴⁶ Ibid., 365.

⁸⁴⁷ ““Informācijas salona” atklāšana Spānijas sūtniecībā Rīgā”, 1937, LNA LVVA, 2570–13–584, 12., 13., 16., 17., 19., 20. lp.

⁸⁴⁸ AHN, Diversos-Araquistain, 35, N. 6

⁸⁴⁹ De Palencia, *I must have liberty*, 432.

⁸⁵⁰ Fricis Menders, “Domas, darbi un dzīve 1903.–1940.,” *Neatkarīgā Cīņa*, 1991.22.08., 3.

⁸⁵¹ Vilde-Grīnberga, “Spānijas republikas sūtniecībā Rīgā,” 364.

⁸⁵² De Palencia, *I must have liberty*, 423.

⁸⁵³ Vilde-Grīnberga, “Spānijas republikas sūtniecībā Rīgā,” 365.

rakstīja: “Es esmu bieži domājusi, ja nebūtu kara, tās dienas Latvijā būtu bijušas starp laimīgākajām manā mūžā.”⁸⁵⁴

S. Palensija i Alvaress Tubavs bija to ārvalstu diplomātu vidū, kas 1937. gada 4. septembrī apsveica K. Ulmani 60. dzimšanas dienā, tomēr Spānijas sūtnim nebija tuvs un saprotams ne Latvijas autoritārais vadonis, ne viņa režīms.⁸⁵⁵ Laikrakstā “Cīņa” norādīts, ka “Latvijā sūtnis juties stipri izolēts. Diktatūras radītie nebrīvie apstākļi lieguši viņam nodibināt kaut kādus sakarus ar tām aprindām, kas simpatizē republikāniskai Spānijai”⁸⁵⁶. Kā atmiņās norādījusi I. Ojarsabala Palensija, S. Palensija i Alvaress Tubavs Spānijas ārlietu ministram vairākkārt paudis, ka sūtniecības darbību Latvijā varētu apturēt kaut vai tikai uz laiku, neciešot no tā lielus zaudējumus. Spānijas diplomāte šādu vērtējumu skaidroja ar vārdiem, ka “režīms Latvijā, ārkārtīgi reakcionāra rakstura diktatūra, neļāva daudz, ja vispār, lietderīgu darbu paveikt”⁸⁵⁷. S. Palensija i Alvaress Tubavs pārdzīvoja un jutās daļēji atbildīgs, ka republikāņu atbalstītāji tika rūpīgi novēroti un, “pametot sūtniecību, bieži arestēti par nekādu citu noziegumu, kā tikai par došanos piedāvāt nelielu palīdzību Spānijas sievietēm un bērniem”⁸⁵⁸. 1938. gada augusta beigās S. Palensija i Alvaress Tubavs atstāja Rīgu caur Zviedriju. No Spānijas Ārlietu ministrijas sūtnis Latvijā bija saņēmis norādījumu pēc iespējas ātrāk doties uz Barselonu, sūtniecības aprīkojumu nogādājot Stokholmā. Bijušais Spānijas sūtnis Rīgā ļoti nepacietīgi vēlējies atgriezties Spānijā, lai kara laikā būtu kopā “ar mūsu cilvēkiem”.⁸⁵⁹

O. Jakšs 1938. gada oktobrī pēc ziņām par Spānijas sūtniecības slēgšanu Rīgā, Latvijas Ārlietu ministrijai iesniedza lūgumu Spānijas Ārlietu ministrijai samaksāt 850 Ls par viņa darbu pēc H. de Ensio i Kortesa demisionēšanas, un S. Palensijam i Alvaressam Tubavam iekārtojoties sūtniecības telpās.⁸⁶⁰ Slēdzot Spānijas sūtniecību Rīgā, lielāka nozīme dažādu savstarpējo attiecību jautājumu risināšanā bija Parīzē rezidējošajam Latvijas sūtnim Spānijā. Spānijas vēstniecība Francijā 1939. gada 18. janvārī atbildēja Latvijas sūtniecībai Francijā, ka O. Jakša pieprasījums nodots Spānijas Ārlietu ministrijai.⁸⁶¹ Ņemot vērā datumu, kurā informācija sniegta, maz ticams, ka bijušais Spānijas vicekonsuls Rīgā saņēma kādu kompensāciju no republikāņu ārlietu dienesta.

⁸⁵⁴ De Palencia, *I must have liberty*, 424–425.

⁸⁵⁵ “Latvijas tauta sumina savu Prezidentu,” *Latvijas Kareivis*, 1937.05.09., 2.

⁸⁵⁶ “Spānijas sūtņa intervija,” *Cīņa*, 1938. Nr. 5, 4.

⁸⁵⁷ De Palencia, *I must have liberty*, 432.

⁸⁵⁸ Ibid.

⁸⁵⁹ Ibid., 432–433.; “Galvaspilsētas ziņas,” *Jaunākās Ziņas*, 1938.29.08., 5.

⁸⁶⁰ “LR pārstāvja Spānijas lietās neiejaukšanās kontroles komisijā ziņojumi, sarakste ar LR ĀM un Spānijas sūtniecību Parīzē par pasu derīgumu, konsula darbību u. c.,” LNA LVVA, 2575–7–2606, 13.–14. lp.

⁸⁶¹ Ibid., 10. lp.

Latvijas goda konsulāts Barselonā. Latvijas vienīgā pārstāvniecība Spānijā starpkaru posmā bija goda konsulāts Barselonā. Sākoties militārajam apvērsumam, pirmajās kauju dienās Barselonas ielās dzīvību zaudējušo vidū bija Latvijas goda konsuls Barselonā A. Koļdefornss Margaļo un viņa tēvs Hosē Koļdefornss Ļovets, kurš arī kādu laiku bija vadījis goda konsulāta darbību.⁸⁶² Abi nošauti mašīnā 1936. gada 19. jūlijā⁸⁶³ kauju laikā pie Atarasanas kazarmām. Oficiāli ar 1936. gada 20. jūliju A. Koļdefornss Margaļo bija izslēgts no Latvijas ārlietu resora sarakstiem.⁸⁶⁴ Latvijas goda konsula nāve bija liels zaudējums ne tikai Latvijas ārlietu dienestam, bet arī katalāņiem, kuri A. Koļdefornsu Margaļo bija ievēlējuši Katalonijas parlamentā.⁸⁶⁵ Vēl pilsoņu kara laikā – 1937. gada 1. oktobrī – Katalonijas parlaments pauda ieceri pieminēt A. Koļdefornsu Margaļo un militārās sacelšanās upurus.⁸⁶⁶

Tomēr Latvijas Ārlietu ministrija pēc A. Koļdefornsa Margaļo nāves goda konsulātu Barselonā vēl neslēdza, jo tā darbību turpināja sekretārs Huakins Verniss i Bonets. 1936. gada 19. augustā O. Grosvalds Ārlietu ministrijai pauda viedokli, ka “konsulāta tagadējais sekretārs savus pienākumus izpilda apmierinoši, un, vērā ņemot tagadējo sarežģīto stāvokli Spānijā, mums nebūtu jāsteidzas ar jauna goda konsula meklēšanu”⁸⁶⁷. Turpinot goda konsulāta darbību, H. Verniss i Bonets palīdzēja Latvijas pilsoņiem izkļūt no karā ierautās valsts. Saskaņā ar Latvijas Ārlietu ministrijas lēmumu goda konsulāta sekretārs bija sniedzis Somijas sūtniecībai Spānijā un

⁸⁶² Skat. detalizētāk: Bikše, “Latvijas goda konsuls Barselonā Amadeu Koļdefornss Margaļo,” 101–120.

⁸⁶³ Presē vairākkārt minēts, ka Latvijas goda konsuls un viņa tēvs miruši 20. jūlijā. 1936. gada 20. septembrī pat organizēts pasākums, kas pieminēja divus mēnešus kopš Koļdefornu nāves, tomēr gan sēru vēstī 1936. gada 23. jūlijā, gan informācijā Latvijas Ārlietu ministrijai un piemiņas pasākumā 1937. gada 19. jūlijā atzīmēts 1936. gada 19. jūlijs; “Homenaje al diputado Colldeforns,” *La Vanguardia*, 1936.19.09., 7; “Homenatge a Joan Fusté, Josep Martí, Amadeu i Josep Collde-forns,” *Full oficial del dilluns de Barcelona*, 1936.21.12., 6; “Homenaje a Colldeforns,” *Hoja oficial de la provincia de Barcelona*, 1937.19.07., 2; “Sarakste ar LR konsulātu Barselonā par atskaišu sniegšanu, konsula nāvi u. c.,” LNA LVVA, 2575–7–1829, 9. lp.

⁸⁶⁴ “Ārlietu ministrijas paziņojums,” Valdības Vēstnesis, 1936.21.08., 2.

⁸⁶⁵ A. Koļdefornss Margaļo personība iemūžināta arī daiļliteratūrā. Latviešu rakstnieks Jānis Veselis triloģijas “Tērauda dvēsele” tāda paša nosaukuma romānā kā epizodisku tēlu iekļāvis A. Koļdefornsu Margaļo. J. Veseļa varonis Rudājs devies pie “laipnā dona Amadeo de Koļdefornsa”, kas “(..) bija cildens un savā aizrautībā ideāls un dedzīgs savas tēvijas mīlētājs”; Jānis Veselis, “Tērauda dvēsele,” *Daugava*, 1938.01.03., 232.–233.; Attīstot romāna sižetu, rakstnieks atbilstoši saviem ieskatiem attēlojis Spānijas pilsoņu kara sākuma notikumus, Latvijas goda konsula un viņa draugu satraukumu par apvērsumu Spānijā un gan A. Koļdefornsa Margaļo, gan viņa tēva nāvi. A. Koļdefornsa Margaļo un viņa tēva piemiņai “Patria Nova” dalībniece, katalāņu žurnāliste un dzejniece Karne Nikolau i Maso vēltījusi dzejoli “1936. gada 19. jūlijs” (*19 juliol del 1936*) katalāņu valodā; “Als caiguts,” *Full oficial del dilluns de Barcelona*, 1936.21.09., 3. Jāatzīmē, ka Spānijas pilsoņu kara tematika atspoguļota arī citos latviešu literatūras darbos, piemēram, Kārlis Ķezberis, *Alkazars: romāns* ([Bruklina]: Grāmatu Draugs, 1979).

⁸⁶⁶ Šī iecere realizēta 2016. gada 19. jūlijā, kad Katalonijas parlamentā atklāta A. Koļdefornsam Margaļo un citu militārās sacelšanās, kā arī F. Franko diktatūras upuru piemiņai vēltīta plāksne; “Apertura del Parlamento Catalán,” *Heralldo de Castellón*, 1937.02.10., 2; “El Parlament homenatja els diputats i treballadors de la cambra que van ser víctimes del règim franquista,” *Parlament de Catalunya*, <https://www.parlament.cat/>.

⁸⁶⁷ “Sarakste ar LR ĀM, konsulātu Barselonā u. c. par LR Goda konsula Barselonā amata kandidātu apstiprināšanu, viņu tiesību un pienākumu noteikšanu u. c.,” LNA LVVA, 2575–7–574, 266. lp.

Latvijas sūtniecībai Parīzē informāciju par pārstāvniecībā reģistrētajiem Latvijas pilsoņiem Barselonā, kas vēlējās pamest Spāniju. Tāpat sekretārs bija kārtojies personu dokumentu pagarināšanas jautājumus, rūpējies par rekomendācijas vēstuļu sagādāšanu izceļojošiem Latvijas tirgotājiem, pēc Latvijas sūtniecības Parīzē norādījumiem izsniedzis pagaidu sertifikātus izceļotājiem, kā arī palīdzējis uz Tautas olimpiādi atbraukušajam šahistam A. Koblencam izkļūt no Spānijas. Vienlaikus H. Verniss i Bonets turpināja sniegt atskaites par darbību un statistikas datus par tirdzniecības kuģu kustības apjomu Barselonas ostā.⁸⁶⁸

Nemot vērā, ka A. Koļdefornsa Margaļo māte Filomena Margaļo likvidēja aģentūru, kuras telpās atradās Latvijas goda konsulāts, H. Verniss i Bonets no 1936. gada 1. oktobra ierīkoja Latvijas goda konsulātu savā privātā dzīvoklī Barselonā netālu no Dānijas, Grieķijas, Japānas, Norvēģijas un Somijas konsulātiem.⁸⁶⁹ Tomēr sekretāra turpmāku darbību Latvijas interesēs apdraudēja paziņojums, ka spāņu izcelsmes konsulārie darbinieki Katalonijā nav atbrīvoti no vispārējās mobilizācijas. Šo informāciju H. Verniss i Bonets bija uzzinājis 1936. gada 13. novembrī, par to uzreiz ziņojot O. Grosvaldam. Goda konsulāta sekretārs bija ievācis ziņas par precedentu ar Polijas konsulu, kad Polijas ārlietu dienesta darbinieki bija lūguši konkrēto personu neiesaukt karadienestā, ļaujot rūpēties par poļu izceļotājiem. Līdzīgi H. Verniss i Bonets lūdza O. Grosvaldam sazināties ar Spānijas vēstnieku Parīzē, lai lūgtu Spānijas ārlietu ministram nodrošināt, ka Katalonijas autonomā valdība pieļautu izņēmumu arī Latvijas gadījumā. Tā kā goda konsulāts Barselonā bija vienīgā Latvijas pārstāvniecība Spānijā, O. Grosvalds risināja šo jautājumu – jau 1936. gada 23. decembrī H. Verniss i Bonets O. Grosvaldam sūtīja telegrammu, kas apstiprināja atbrīvošanu no vispārējās mobilizācijas. Sekretārs bija ļoti pateicīgs O. Grosvaldam par nodrošināto atbrīvošanu no karaklausības.⁸⁷⁰

Goda konsulāta atskaite par 1937. gadu atspoguļoja, ka, lai arī tie bija atsevišķi gadījumi, turpinājās Latvijas pilsoņu izceļošana no Spānijas, Latvijas interešu aizstāvim Barselonā iesaistoties nepieciešamo dokumentu sakārtošanā. Cita starpā ar H. Vernisa i Boneta palīdzību no cietuma atbrīvots kāds jūrniece Fricis Smilga, kuram nebija dokumentu. Latvijas goda konsulāta sekretārs bija sniedzis atbalstu arī Neiejaukšanās komisijas dienestā esošajam J. A. Ķīsim un četriem latviešu jūrniecekiem, kad 1937. gada 30. oktobra rītā F. Franko armijas lidmašīna nogremdēja angļu tvaikoni “Jean Weems”, ar kuru latvieši bija ceļojuši uz Spāniju. J. A. Ķīsis bija

⁸⁶⁸ “Sarakste ar LR konsulātu Barselonā par atskaišu sniegšanu u. c.”, LNA LVVA, 2575–7–1829, 9.–13. lp.

⁸⁶⁹ Merced, 6, Paseo de Colón; ibid., 30. lp.

⁸⁷⁰ “Sarakste ar LR ĀM un Spānijas ĀM, Spānijas sūtniecību Parīzē u. c.”, 1936, LNA LVVA, 2575–7–1816, 1.–2., 4., 6.–7., 10., 17. lp.

atzinīgi izteicies par H. Vernisa i Boneta palīdzību.⁸⁷¹ Latvijas vienīgais konsulārais pārstāvis Spānijā pildīja arī informatīvās funkcijas, piemēram, nododot kontaktinformāciju un dažādas saņemtās brošūras par Latviju iestādēm Spānijā, kā arī bija uzzinājis par bijušā Latvijas sūtņa F. Cielēna lidojumu no Francijas uz Valensiju.⁸⁷²

Latvijas pilsoņi pie goda konsulāta sekretāra turpināja vērsties arī 1938. gada sākumā. 1938. gada 24. februārī H. Verniss i Bonets lūdza O. Grosvaldu uzrādīšanai varas struktūrām izsniegt apliecinājumu, ka viņš ir Latvijas goda konsulāta sekretārs, kas atbildīgs par pārstāvniecības darbību. Iepriekšējo dokumentu bija parakstījis mirušais goda konsuls 1932. gada 22. jūlijā. Acīmredzot sekretārs saskārās ar jaunām grūtībām, jo 1938. gada 27. martā Latvijas sūtniecības Parīzē sekretāram Frīdriham Igalam jautāja par iespējām kļūt par Latvijas pilsoni.⁸⁷³ Neilgi pēc tam – 1938. gada 7. maijā – O. Grosvalds no Latvijas goda konsulāta Barselonā saņēma izmisīgu telegrammu ar lūgumu steidzami vērsties pie Spānijas ārlietu ministra H. Alvarasa del Vajo, jo bija anulēts Katalonijas autonomās valdības lēmums H. Vernisu i Bonetu atbrīvot no vispārējās mobilizācijas. Telefona sarunā O. Grosvalds bija uzzinājis, ka goda konsulāta sekretārs bija pat kādu brīdi arestēts. Latvijas sūtņi Spānijā palīdzību šajā jautājumā lūdza arī V. Munteram, kurš atradās Ženēvā. O. Grosvalds cerēja, ka papildu telegrammai H. Alvarasam del Vajo un Latvijas sūtniecības Francijā oficiālajai notai Spānijas vēstniecībai Parīzē V. Munters varētu pārrunāt šo jautājumu ar Spānijas ārlietu ministru.⁸⁷⁴

Neskatoties uz O. Grosvalda pūlēm un V. Muntera sarunu ar H. Alvarasu del Vajo Ženēvā, Latvijas sūtniecība Parīzē 19. maijā saņēma nelabvēlīgu atbildi – izdotie likumi un Spānijas valdība neparedzēja iespēju atbrīvot H. Vernisu i Bonetu no iesaukšanas republikāņu armijā un “pienākuma, kas uzlikts katram spānim”⁸⁷⁵. Pilnībā vēl nezaudējot cerību, O. Grosvalds informēja A. Kampi par situācijas attīstību, lūdzot jautājumu pārrunāt ar Spānijas lietvedi Rīgā, “kurš pie mums mierīgi bauda visas tiesības”⁸⁷⁶. O. Grosvalds Latvijas Ārlietu ministrijas pārstāvim uzsvēra situācijas nopietnību: “Spānijas valdība mobilizē mūsu konsulāro pārstāvi Barselonā un atņem

⁸⁷¹ “Sarakste ar LR konsulātu Barselonā par atskaišu sniegšanu, vīzu izsniegšanu u. c. Konsulāta 1937. gada darba atskaite”, LNA LVVA, 2575–7–2303, 18.–23. lp.; “Sarakste ar Latvijas sūtniecībām ārvalstīs, Neiejaukšanās komiteju”, 1938, LNA LVVA, 2574–4–7194, 227., 230. lp.; “Sarakste ar LR ĀM, Starptautisko neiejaukšanās komisiju Spānijas lietās u. c.”, LNA LVVA, 1937, 2575–7–2265, 13.–14. lp.

⁸⁷² Papildu informāciju par F. Cielēna lidojumu skat. 4. nod.; “Sarakste ar LR konsulātu Barselonā par atskaišu sniegšanu u. c.”, LNA LVVA, 2575–7–2303, 19.–20. lp.

⁸⁷³ Ibid., 24., 35., 38., 43., 48., 63. lp.

⁸⁷⁴ “Sarakste ar LR ĀM un Spānijas ĀM, Spānijas sūtniecību Parīzē u. c.”, 1936, LNA LVVA, 2575–7–1816, 19.–21., 27. lp.

⁸⁷⁵ Ibid., 44. lp.; AGA, Ministerio de Asuntos Exteriores, (10) 000.000, expediente 82, caja 02931.

⁸⁷⁶ “Sarakste ar LR ĀM un Spānijas ĀM, Spānijas sūtniecību Parīzē u. c.”, 1936, LNA LVVA, 2575–7–1816, 35.–36. lp.

mums tādā veidā iespēju gādāt par mūsu pilsoņu tiesību aizstāvēšanu Spānijā. Ir skaidrs, ka tagadējos apstākļos ir pilnīgi neiespējams atrast vietnieku mūsu konsulāta vadītājam, kurš jau kopš ilgiem laikiem pieradis pie mūsu konsulārā darba. Ja viņu neatsvabina no kara dienesta, tad mūsu vienīgā pārstāvniecība Spānijā būtu jālikvidē. Jāuzsver arī, ka šāda Spānijas iestāžu rīcība aizskar mūsu prestižu.”⁸⁷⁷ Pēc Latvijas sūtņa Parīzē uzskatiem, lai panāktu Latvijas interešu aizstāvībai labvēlīgu rezultātu, vajadzēja Rīgā S. Palensijam i Alvaresam Tubavam “pat draudēt ar represijām”⁸⁷⁸. Tomēr arī lūgums iesaistīties Spānijas pilnvarotajam lietvedim Rīgā nerasniedza vēlamo rezultātu.⁸⁷⁹

Situācija Barselonā kļuva arvien saspringtāka. H. Verniss i Bonets 18. maijā lūdza O. Grosvaldu iesaistīties jautājumā par viņa privāto “Citroën” automašīnu, kuru Latvijas pārstāvis Barselonā izmantoja konsulārā darba nodrošināšanai. Saskaņā ar jaunu rīkojumu bija nepieciešams speciāls Spānijas Ārlietu ministrijas apliecinājums par mašīnu izmantošanu konsulārajā dienestā. Tomēr arī pēc automašīnas reģistrēšanas goda konsulāta rīcībā tā rekvizēta, jo goda konsulātu bija jāslēdz pēc H. Vernisa i Boneta iesaukšanas karadienestā. Ņemot vērā situācijas attīstību, Spānijas valdība jau 17. maijā bija apsolvījusi rūpēties par Latvijas goda konsulāta arhīva aizsardzību. H. Verniss i Bonets 29. maijā ziņoja, ka sākotnēji 27. maija rītā Iekšlietu ministrijas pārstāvji pēc Spānijas ārlietu dienesta lūguma aizzīmogojuši Latvijas goda konsulāta telpas, tomēr Barselonas ostas spēcīgās bombardēšanas dēļ pārstāvniecības arhīvs drošībai pārvietots uz sekretāra ģimenes noīrētu telpu viesnīcā pilsētas apkārtnē netālu no Tibidabo, arhīvu un ar goda konsulāta darbību saistītos objektus aizzīmogojot policijai. Tā kā bijušajās goda konsulāta telpās Barselonā bija palikusi tikai Latvijas pārstāvja privātā iedzīve, H. Verniss i Bonets bija spiests lūgt O. Grosvalda palīdzību atļaujas saņemšanai atvērt telpas.⁸⁸⁰

1938. gada jūlija sākumā H. Verniss i Bonets jau atradās ārpus Barselonas, pildot pilsoņa pienākumu. Ņemot vērā visus apstākļus, V. Muntera lēmums bija uz laiku slēgt Latvijas vienīgo goda konsulātu Spānijā. O. Grosvalds par to informēja H. Vernisu i Bonetu 20. jūlijā rakstītā paziņojumā.⁸⁸¹ Jau tajā pašā dienā saskaņā ar ārlietu ministra uzdevumu Latvijas sūtņi Parīzē lūdza Neiejaukšanās komisijas jūras novērotāja J. A. Ķīša palīdzību arhīva atgūšanā un nogādāšanā Francijā.⁸⁸²

⁸⁷⁷ Ibid.

⁸⁷⁸ Ibid.

⁸⁷⁹ Ibid., 83. lp.

⁸⁸⁰ Ibid., 44., 58.–59., 76., 81.–82. lp.

⁸⁸¹ Ibid., 70., 73., 91. lp.

⁸⁸² Ibid., 90., 105. lp.

Sarakste starp O. Grosvaldu un H. Vernisa i Boneta brāli Migelu Vernisu i Bonetu liecināja, ka bijušā goda konsulāta sekretārs un viņa ģimene ļoti rūpīgi un atbildīgi izturas pret arhīva saglabāšanu arī kara apstākļos, kā arī gaidīja Latvijas pārstāvja ierašanos visu materiālu pārņemšanai. Ņemot vērā Neiejaukšanās komisijas dienestā iesaistīto jūras novērotāju darba specifiku, O. Grosvaldam bija grūti sazināties ar J. A. Ķīsi, kurš jūlijā rakstīto lūgumu saņēma vien 24. oktobrī. J. A. Ķīsis ieteica izsniegt pilnvaras arī citiem Neiejaukšanās komisijas dienestā iesaistītajiem Latvijas pilsoņiem, jo darbs nebija tik paredzams, lai garantētu došanos uz Barselonu un pēc tam atgriešanos Francijā.⁸⁸³ Arī M. Jeske 1938. gada novembrī ziņoja, ka nevar uzreiz nodrošināt arhīva izvešanu, jo viņam bija jādodas uz Valensiju un Madridi, taču norādīja, ka arhīva transportēšanai pēc atgriešanās no Valensijas varētu mēģināt sarunāt Tautu Savienības militārās komisijas smago mašīnu. Tomēr Latvijas goda konsulāta arhīvs līdz pat pilsoņu kara beigām netika atgūts.⁸⁸⁴

2.5. Latvijas un Spānijas politiski ekonomiskās attiecības pilsoņu kara laikā un diplomātisko attiecību veidošana ar F. Franko valdību

Starpkaru posmā, jo īpaši Spānijas pilsoņu kara laikā, bija iespējas īstenot aktīvāku tirdzniecību starp Latviju un Spāniju. 1937. gada septembra sākumā A. Kampe informēja Finanšu ministrijas Tirdzniecības un rūpniecības departamenta vicedirektoru Jāni Volmāru, ka viņu vairākkārt ir apmeklējis Spānijas pilnvarotais lietvedis S. Palensija i Alvaress Tubavs, lai pārrunātu iespēju noslēgt tirdzniecības līgumu abu valstu starpā. Par republikāņu interesi attīstīt ekonomiski izdevīgus darījumus liecināja gan Spānijas pārstāvja solījums A. Kampem īstenot “ļoti liberālu izturēšanos pret mūsu [Latvijas] kontingentu prasībām Spānijā”⁸⁸⁵, gan Polijā rezidējošā Spānijas komercatašeja saruna ar A. Kampi 1937. gada augustā, kā arī sarakste. Latvijas Ārlietu ministrijas Juridiskās nodaļas vadītājs lūdza J. Volmāru izvērtēt H. de Ensio i Kortesa darbības laikā sāktā tirdzniecības līguma projekta pielietojamību un atbilstību tā brīža saimniecības un politiskajai situācijai. Republikāņi bija ieinteresēti Latvijā iegādāties arī pārtikas produktus, no savas puses sākotnēji piedāvājot augļus. Ņemot vērā laiku, kas bija nepieciešams tirdzniecības līguma noslēgšanai, Spānijas komercatašejs 1937. gada 15. oktobrī minēja iespēju, ka abas valstis varētu

⁸⁸³ Ibid., 77.–78., 85., 105. lp.

⁸⁸⁴ Ibid., 115. lp.; “Ziņojumi un sarakste ar LR ĀM, un Spānijas ĀM par Latvijas pārstāvju darbību Neiejaukšanās komisijas Spānijas lietās kontroles komisijā, u. c.”, 1938, LNA LVVA, 2575–7–2450, 6. lp.

⁸⁸⁵ “Sarakste ar Finanšu ministriju, Spānijas sūtniecību Rīgā u. c.”, 1937–1938, LNA LVVA, 2570–13–583, 1. lp.

vienoties par produktu apmaiņu. Latvijas pārstāvji to uzskatīja par interesantu piedāvājumu, rosinot Spānijas pārstāvim iesniegt konkrētu sarakstu ar precēm, to kvalitāti, cenu un iegādes apjomu, ko Spānija vēlētos pirkt un pārdot. S. Palensija i Alvaress Tubavs 1938. gada 7. februāra rakstā A. Kampem minēja, ka Spānijas valdībai šķita piemēroti pirkt un pārdot preces līdzīgā vērtībā, kā arī Latvijas tirgum spāņu uzņēmumi galvenokārt varētu piedāvāt apelsīnus un korķa izstrādājumus.⁸⁸⁶ Šāds darījums Latvijas pārstāvjiem nebija īpaši interesants, tāpēc Spānijas pilsoņu kara laikā tirdzniecības apjomi starp abām valstīm bija ļoti nelieli un maznozīmīgi (skat. 3. pielikumu). Ņemot vērā pilsoņu karā ierautās valsts ekonomisko stāvokli, 1938. gadā Latvija pat ieguva pozitīvu tirdzniecības bilanci ar Spāniju, tomēr apjomi naudas izteiksmē bija pārāk mazi, lai šāda tendence sniegtu kādus ieguvumus Latvijas ekonomikai.⁸⁸⁷ Finanšu ministrijas Ārējās tirdzniecības departamenta direktors Aleksandrs Dinsbergs 1938. gada decembrī novērtēja, ka “mūsu tirdzniecība ar Spāniju gandrīz pilnīgi apstājusies”⁸⁸⁸.

Latvijas kuģu iesaiste tirdzniecībā ar Spāniju un aizturēšana. Pēc Ārlietu ministrijas datiem Spānijas pilsoņu kara sākumā Latvijas kuģu īpašnieki izvairījās no došanās uz Spānijas ostām vai kuģošanas to tuvumā. Apstākļi Vidusjūrā viennozīmīgi bija nedroši. Jau 1936. gada decembrī “Vizma” komanda bija iesniegusi sūdzību Latvijas Ārlietu ministrijai, ka Gibraltāra šaurumā, nepazīstot Latvijas karogu, trīs spāņu kuģu “lielgabala stobri tika vērsti pret mūsu kuģi”⁸⁸⁹. O. Grosvalds uzskatīja, ka par šo gadījumu nav jāiesniedz Spānijas valdībai oficiāla sūdzība, jo kuģa komandas iesniegums nebija parakstīts, kā arī “minētie fakti ir ļoti nenozīmīgi un sūdzībai īstenībā nav nekāda reāla pamata”⁸⁹⁰. 1937. gada novembrī frankisti kuģa “Vizma” komandai, tai skaitā jūrnikiem, kam bija nepieciešama ārsta palīdzība, neļāva izkāpt Bilbao ostā, ņemot vērā, ka Latvija nebija atzinusi F. Franko valdību.⁸⁹¹ Tomēr līdz 1937. gada 21. maijam Finanšu ministrijas Jūrniecības departamentam bija zināmi tikai divi gadījumi, kad Latvijas īpašnieku kuģi īslaicīgi aizturēti, neradot īpašus zaudējumus.⁸⁹²

⁸⁸⁶ Ibid., 2.–3., 8. lp.

⁸⁸⁷ Aizsilnieks, *Latvijas saimniecības vēsture, 1914–1945*, 548.

⁸⁸⁸ “Sarakste ar Ārējās tirdzniecības departamentu par tirdzniecības sakaru atjaunošanu ar Spāniju; Somijas Ārlietu ministrijas ģenerālsēkretāra Toisola Urho un Spānijas delegāta Gomeza Acebo notas par tirdzniecības aģentu apmaiņu”, 1938–1939, LNA LVVA, 2570–13–763, 7. lp.

⁸⁸⁹ “Sarakste ar LR ĀM, Spānijas sūtniecību Parīzē u. c. par karakuģu uzbrukumiem Latvijas tirdzniecības kuģim, komisijas par neiejaukšanos Spānijas iekšējās lietās organizēšanu u. c.”, 1936, LNA LVVA, 2575–7–2009, 51. lp.

⁸⁹⁰ Ibid., 48.–49. lp.

⁸⁹¹ “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 13. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6898, 126. lp.

⁸⁹² “Latvijas sūtņa Londonā K. Zariņa ziņojumi par Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komitejas darbību; 8. sējums”, 1937, LNA LVVA, 2574–4–6893, 149.–150. lp.

Kara apstākļos pilnīgas atteikšanās no došanās uz Spāniju nebija, tādēļ kuģu īpašniekiem nācās pārzināt un ievērot Neiejaukšanās komisijas noteiktos un Latvijā piemērotos rīkojumus. Situācija nebija vienkārša, ko apliecināja par dažiem Latvijas īpašnieku kuģiem izteiktās sūdzības, piemēram, kuģa “Turaida” kapteinis saņēma nepamatotus novērotāja pārmetumus⁸⁹³ par nepietiekamu uzturu uz klāja no 1938. gada 14. janvāra līdz 5. februārim, kad novērotājs no Francijas ostas devās kuģī līdz uz Velvu, bet pēc tam izkāpa Doverā.⁸⁹⁴ Neiejaukšanās komisijas noteikumu pārkāpumi saistāmi ar akciju sabiedrību “F. Grauds”, kuras tvaikoņi “Everelza” un “Everhope” 1938. gada aprīlī un maijā neuzņēma novērotājus. Par abiem gadījumiem Latvijas ārlietu dienesta darbiniekiem bija jāsniedz skaidrojumi Neiejaukšanās komisijai.⁸⁹⁵ Uzņēmuma pārstāvis Jūrniecības departamentam rakstīja, ka “Everelza” ceļā no Alžīras uz Melilu neiegriezās Orānā, jo nezināja, ka šādi noteikumi pastāv, turklāt kuģis bija čartēts kādam Lielbritānijas pilsonim. Attaisnojoties ar nezināšanu, “F. Grauds” pārstāvis 1938. gada 4. jūlijā sniedza paskaidrojumu par “Everhope”, kura komanda Gibraltārā bija izvairījusies no noteikumu pildīšanas. Pēc uzņēmuma pārstāvja uzskatiem “Huelva [Velva] ir tikpat mierīga un droša osta kā Latvijas jeb Anglijas ostas”⁸⁹⁶. Savukārt Finanšu ministrijas kuģniecības nodaļas vadītājam Kārlim Meinertam bija informācija, ka ““Everhope” kapteinim dots rīkojums nebaupt Gibraltārā un Starptautiskās neiejaukšanās komitejas uzraugu uz kuģi neuzņemt”⁸⁹⁷.

Spānijas pilsoņu kara pēdējos mēnešos frankisti aizturēja Latvijas tirdzniecības flotes kuģus “Everards” un “Lettonia”. Akciju sabiedrības “F. Grauds” pārstāvis lūdza V. Muntera palīdzību un informēja, ka, vedot ogļu kravu no Lielbritānijas uz Orānu, Gibraltāras šaurumā aizturēts “Everards”, kas 19. novembrī nogādāts Seutā Spānijā, bet vēlāk rekvizēts. Saskaņā ar uzņēmuma norādītajiem datiem katrā kavētā diena izmaksāja ap 1000 Ls. Kuģa kapteinis apgalvoja, ka frankisti tvaikoņi rekvizēja, jo krava it kā bijusi paredzēta “Joseph Lasry & Sons”, kas “nodarbojoties ar kontrabandu republikāņiem par labu”⁸⁹⁸. Tajā pašā mēnesī frankisti aizturēja

⁸⁹³ Par konkrēto gadījumu K. Zariņš bija runājis ar J. A. Ķīsi un V. Cirkī, kuri, uzzinot iesaistīto virsnieku, izskatījušies manāmi uzjautrināti. Konkrētais novērotājs bieži paudis nepamatotas sūdzības par ēdienu. F. Hemings pēc lietas izskatīšanas informēja K. Zariņu, ka novērotājs nepamatoti nesamaksājis pilnu apjomu par ēdināšanu un iztrūkstošā summa kuģa īpašniekiem atlīdzināta; “Sarakste ar Latvijas sūtniecībām ārvalstīs, Neiejaukšanās komiteju”, 1938, LNA LVVA, 2574–4–7194, 184.–185. lp.

⁸⁹⁴ Ibid., 183.–184., 188.–192., 199. lp.

⁸⁹⁵ “Starptautiskās Neiejaukšanās pilsoņu karā Spānijā komisijas materiāli par tās darbību pieņemto lēmumu izpildē”, 1937–1938, LNA LVVA, 2574–4–7193, 10. lp.

⁸⁹⁶ “Sarakste ar Latvijas sūtniecībām ārvalstīs, Neiejaukšanās komiteju”, 1938, LNA LVVA, 2574–4–7194, 208., 216. lp.

⁸⁹⁷ Ibid., 207. lp.

⁸⁹⁸ “Lieta par Spānijas aizturētiem Latvijas tvaikoņiem “Everard” un “Lettonia””, LNA LVVA, 2570–13–764, 7., 64., 100. lp.

Latvijas Kuģniecības sabiedrības atbildībā esošo angļu īpašnieka tvaikoni ar ogļu kravu "Lettonia", kas arī tika nogādāts Seutā.⁸⁹⁹

Ar līdzīgām situācijām bija saskārušās arī citas valstis, piemēram, Norvēģija un Igaunija. Saskaņā ar Latvijas sūtņa Igaunijā Viļa Šūmaņa ievākto informāciju 1938. gada novembrī Igaunija ar tirdzniecības aģentu apmaiņas palīdzību centās atgūt frankistu aizturētos Igaunijas kuģus.⁹⁰⁰ Ņemot vērā, ka Latvijai nebija ne ekonomisko, ne diplomātisko attiecību ar F. Franko režīmu un kuģu kravas bija saistītas ar Lielbritānijas un Francijas uzņēmumiem, Latvijas pārstāvji lūdza abu lielvalstu pārstāvjus palīdzēt tvaikoņus atbrīvot. Jau pirms Latvijas sūtņu lūgumiem Francijas un Lielbritānijas ārlietu dienesta darbinieki iesniedza protestus frankistu pārstāvjiem, ņemot vērā abu valstu uzņēmumu ekonomiskās intereses. Latvijas sūtniecības Berlīnē, Londonā un Parīzē papildus saņēma Latvijas Ārlietu ministrijas norādījumu jautājumu pārrunāt ar frankistu pārstāvjiem konkrētajās pilsētās.⁹⁰¹ Tomēr arī pēc vairākkārtējām prasībām F. Franko valdībai atbrīvot kuģus atbilde un rīcība no frankistu puses nebija strauja. K. Zariņš pauda uzskatu, ka "mūsu rēdereja par daudz karsti ņem šo lietu. Pēc Grauda domām iznāk, ka viņa kuģis ir vienīgais, kas arestēts, un ka nu visai pasaulei liela nelaime"⁹⁰². Latvijas sūtnis Londonā bija saņēmis netiešu norādījumu, ka Latvijai būtu jāpaļaujas uz Lielbritānijas ieinteresētību tvaikoņu atbrīvošanā.⁹⁰³

1939. gada 10. janvārī frankisti no cietuma izlaida kopš 18. decembra ieslodzītos "Everarda" jūrniekus. Dažas dienas vēlāk "Lettonia" kuģa kapteinis informēja, ka tvaikonis atbrīvots. Aizturēšana uzņēmumiem bija radījusi ekonomiskus zaudējumus, tomēr 1938. gada decembra beigās K. Zariņš Lielbritānijas Ārlietu ministrijā saņēma ieteikumu nogaidīt zaudējumu pieprasīšanu no F. Franko valdības. Latvijas ārlietu dienesta darbinieki neuzskatīja par iespējamu atbalstīt angļu firmu "George W. Grace" kompensācijas pieprasīšanā kuģa "Lettonia", kamēr nebija izveidojušās diplomātiskās attiecības ar F. Franko valdību.⁹⁰⁴ Kuģi "Everards" tā arī neizdevās atgūt no frankistiem.⁹⁰⁵

⁸⁹⁹ "LR pārstāvja Spānijas lietās neiejaukšanās kontroles komisijā ziņojumi u. c.", LNA LVVA, 2575–7–2606, 35. lp.

⁹⁰⁰ "Lieta par Spānijas aizturētiem Latvijas tvaikoņiem "Everard" un "Lettonia"", LNA LVVA, 2570–13–764, 10., 36., 71. lp.

⁹⁰¹ Ibid., 34.–35., 44. lp.; "LR pārstāvja Spānijas lietās neiejaukšanās kontroles komisijā ziņojumi u. c.", LNA LVVA, 2575–7–2606, 24. lp.

⁹⁰² "Lieta par Spānijas aizturētiem Latvijas tvaikoņiem "Everard" un "Lettonia"", LNA LVVA, 2570–13–764, 10., 71. lp.

⁹⁰³ Ibid.

⁹⁰⁴ Ibid., 10., 72., 84. lp.; "“Lettonia” atbrīvots," *Rīts*, 1939.16.01., 3.; "Sarakste ar Latvijas sūtniecību Londonā par Spānijas aizturētiem Latvijas tvaikoņiem", 1940, LNA LVVA, 2570–13–1413, 5. lp.

⁹⁰⁵ Ēriks Žagars, "Ceļā uz revolūciju," *Dzimtenes Balss*, 1971.06.05., 6.

Ekonomiskās un diplomātiskās attiecības ar F. Franko valdību. Neraugoties uz attiecību neesamību ar frankistiem, komunikācija starp Latvijas ārlietu dienesta darbiniekiem un F. Franko pārstāvjiem notika, ko apliecina gan H. de Ensio i Kortesa darbība Rīgā, gan saziņa par Latvijas kuģu aizturēšanu, tāpat arī citi gadījumi, piemēram, frankistu pārstāvja iesniegtā nota Latvijas goda konsulam Lisabonā par Spānijas ostu mīnēšanu, brīdinot par draudiem un iesakot ievērot konkrētus noteikumus. Šī informācija vēlāk publicēta arī Latvijas presē.⁹⁰⁶ Paredzot F. Franko drīzu uzvaru, O. Grosvalds jau 1938. gada 21. martā jautāja V. Munteram, vai “nebūtu ieteicams uzņemties vismaz neoficiālus sakarus ar viņa valdību?”⁹⁰⁷ Latvijas ārlietu ministra viedokli vēlējās uzzināt arī Tallinā rezidējošais frankistu pārstāvis agrākais Spānijas sūtniecības sekretārs F. Ferrers Sikars, 1938. gada vasarā rakstot O. Jakšam un minot ekonomiskus ieguvumus Latvijas tirdzniecībai kaut tikai pēc F. Franko valdības esamības atzīšanas.⁹⁰⁸ Zināma nepacietība ekonomisko attiecību veidošanā ar frankistiem bija arī vairākiem Latvijas ārlietu dienesta un Latvijas Finanšu ministrijas darbiniekiem.⁹⁰⁹ Tas kļuva īpaši aktuāli, kad 1938. gada nogalē vairākas valstis Eiropā veica apmaiņu ar tirdzniecības aģentiem – novembrī vienošanos par šādu soli bija noslēgusi arī Igaunija un Somija. Turklāt A. Dinsbergs un Finanšu ministrijas tirdzniecības nodaļas vadītājs Arnolds Elpers atzīmēja, ka pretēji Latvijai Igaunijai izdevies veidot veiksmīgu tirdzniecību ar Spāniju, uz kuru eksportēti tādi produkti kā kartupeļi, celuloze un papīrs. Citādā situācijā bija Lietuvā, kurai apmaiņa bija mazāk interesanta, ņemot vērā salīdzinoši nelielo tirdzniecības floti, kas nekuģoja Vidusjūrā.⁹¹⁰

1938. gada 2. decembrī pie Latvijas sūtņa Igaunijā V. Šūmaņa ieradās F. Ferrers Sikars, lai lūgtu noskaidrot Latvijas valdības ieinteresētību nodibināt sakarus ar F. Franko valdību. Izmantojot iespēju vēlreiz protestēt pret Latvijas kuģu aizturēšanu, Ārlietu ministrijas Baltijas valstu nodaļas vadītājs V. Masēns V. Muntera vārdā kā principiālu jautājumu attiecību izveidošanai norādīja abu

⁹⁰⁶ “Sarakste ar LR ĀM, Spānijas sūtniecību Parīzē u. c.”, 1936, LNA LVVA, 2575–7–2009, 26.–27. lp.; “Zināšanai Latvijas kuģiem braucot gar Spānijas piekrasti,” *Jūrnīks*, 1937.01.02., 73.

⁹⁰⁷ “Latvijas sūtņa Parīzē ziņojumi par Francijas iekšpolitisko stāvokli, ārpolitiku, attiecībām ar Latviju; par Minhenes vienošanos, Čehoslovākijas nostāju vienošanās jautājumā u. c., 1. sējums”, 1938, LNA LVVA, 2574–4–7157, 36.–39. lp.

⁹⁰⁸ “Sarakste ar pārstāvjiem ārvalstīs, Neiejaukšanās komiteju, 2. sējums”, 1939, LNA LVVA 2574–4–7521, 2. lp.

⁹⁰⁹ Piemēram, 1939. gada 7. janvāra rakstā Latvijas finanšu ministrs Alfrēds Valdmanis jautāja V. Munteram, vai tirdzniecības aģentu apmaiņa ar Spāniju neveicinātu kuģu atbrīvošanu; “Lieta par Spānijas aizturētiem Latvijas tvaikoņiem “Everard” un “Lettonia””, LNA LVVA, 2570–13–764, 78. lp.; “Sarakste ar Ārējās tirdzniecības departamentu par tirdzniecības sakaru atjaunošanu ar Spāniju”, 1938–1939, LNA LVVA, 2570–13–763, 5.–8. lp.

⁹¹⁰ “Sarakste ar ģenerālkonsulu Oslo A. Vanagu par Skandināvijas valstu sakariem ar Spāniju, ekonomisko un politisko situāciju Norvēģijā un citās Skandināvijas valstīs”, 1937–1940, LNA LVVA, 293–2–76, 8.–9. lp.; “Sarakste ar Ārējās tirdzniecības departamentu par tirdzniecības sakaru atjaunošanu ar Spāniju”, 1938–1939, LNA LVVA, 2570–13–763, 5., 7. lp.; “Lieta par Spānijas aizturētiem Latvijas tvaikoņiem “Everard” un “Lettonia””, LNA LVVA, 2570–13–764, 15. lp.

tvaikoņu atbrīvošanu. 1938. gada nogalē un 1939. gada janvārī Latvijas ārlietu ministrs izskatīja un interesējās pat par iespējām, atbildot uz netaisnīgo rīcību, Latvijas teritoriālajos ūdeņos aizturēt frankistu kuģus, ja tādi vispār ienāktu.⁹¹¹ Tomēr saskaņā ar Latvijas Ārlietu ministrijas nostāju arī “tirdznieciskie apgrozījumi neattaisnotu īpaša aģenta iecelšanu”⁹¹².

Sakarā ar to, ka 1939. gada sākumā arvien ticamāka izskatījās frankistu drīza uzvara karā, V. Munters uzskatīja, ka vairs nav aktuāli runāt par kādu attiecību izveidi ar frankistiem *de facto*, tā vietā nogaidot lielvalstu lēmumu par F. Franko valdības atzīšanu *de iure*. Latvijas nostājas izskatīšana valdībā attiecīgi bija plānota tikai pēc lielvalstu skaidras pozīcijas šajā jautājumā. V. Šūmanis gan V. Munteru bija pārpratis un F. Ferreram Sikaram 13. februārī skaidri apsolīja *de iure* atzīšanu pēc tam, kad to izdarītu lielvalstis.⁹¹³

Ap 1939. gada februāra sākumu arī Latvijas preču eksportētāji vēlējās atsākt tirdzniecību ar Spānijas uzņēmumiem, kurus īpaši interesēja celuloze. Saskaņā ar A. Dinsberga un A. Elpera rakstīto tirdzniecība bija attīstāma “steidzami, kamēr spāņu tirgus vēl nav pārpludināts ar konkurējošo valstu ražojumiem”⁹¹⁴, Vēsturnieks A. Stranga A. Elperu novērtējis kā “vienu no ekonomikas profesionālākajiem vērtētājiem,” tomēr profesionāļu viedoklis neguva atbalstu – jautājums bija pārrunāts Ministru kabinetā bez konkrētu, labvēlīgu lēmumu pieņemšanas.⁹¹⁵ Situāciju pārrunājot arī 1939. gada jūlijā un augustā, Finanšu ministrijas darbinieki norādīja, ka Igaunija un Somija izmantojušas tirdzniecībai labvēlīgos apstākļus, turklāt arī Zviedrija aktīvi veido saimnieciskos sakarus ar spāņiem. A. Dinsbergs un A. Elpers akcentēja Latvijas spēju konkurēt ar kaimiņvalstīm, uzsverot, ka vēlāk Spānijas tirgū būs grūti iekarot pozīcijas un “mūsu eksporta interesēs tātad būtu iespējami drīza saimniecisko sakaru atjaunošana”⁹¹⁶. Līdzīgas domas bija paudis arī finanšu ministrs. Rakstā V. Munteram A. Valdmanis norādīja uz infrastruktūras atjaunošanas darbiem Spānijā, kuros noderētu Latvijas būvmateriāli, tāpat bija potenciāls pārdot citas Latvijas preces apmaiņā lētāk nekā no citām valstīm iegādājoties dienviņu augļus, kā arī

⁹¹¹ “Lieta par Spānijas aizturētiem Latvijas tvaikoņiem “Everard” un “Lettonia””, LNA LVVA, 2570–13–764, 19., 24., 78., 97.–98. lp.

⁹¹² “Sarakste ar pārstāvjiem ārvalstīs, Neiejaukšanās komiteju, 2. sējums”, 1939, LNA LVVA 2574–4–7521, 94. lp.

⁹¹³ Ibid., 94.–95. lp.

⁹¹⁴ “Sarakste ar Ārējās tirdzniecības departamentu par tirdzniecības sakaru atjaunošanu ar Spāniju”, 1938–1939, LNA LVVA, 2570–13–763, 12. lp.

⁹¹⁵ Ibid., 14. lp.; Stranga, *Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika*, 235.

⁹¹⁶ “Sarakste ar Ārējās tirdzniecības departamentu par tirdzniecības sakaru atjaunošanu ar Spāniju”, 1938–1939, LNA LVVA, 2570–13–763, 15.–16. lp.

interesi radīja tādas spāņu preces kā olīveļļa un mākslīgie mēsli.⁹¹⁷ Tomēr Otrā pasaules kara sākums un Baltijas jūras blokāde ievērojami ierobežoja Latvijas importa un eksporta iespējas.

Saskaņā ar Latvijas Ārlietu ministrijas norādījumu jau 1939. gada 22. februārī Latvijas sūtnis Vācijā E. Krieviņš bija devies uz Spānijas vēstniecību Berlīnē, kur noskaidroja, ka, izvēloties atzīt F. Franko valdību, būtu nepieciešams no jauna akreditēt Latvijas sūtni valsts interešu aizstāvībai Spānijā. Vēl pirms frankistu uzvaras karā – 3. martā – V. Munterš lūdza E. Krieviņam atkārtoti sazināties ar Spānijas vēstniecību, bet šoreiz lai iesniegtu O. Grosvalda biogrāfiju un lūgtu F. Franko valdības akceptu. Atbilde no frankistu valdības kavējās, tāpēc E. Krieviņš vairākkārt saņēma lūgumus atgādināt par pieprasījumu. Ārlietu ministrijas pārstāvis Teodors Anševics pauda, ka “šāda vilcināšanās ar atbildi pārsniedz elementāro starptautisko pieklājību un mums galīgi nesaprotama”⁹¹⁸. 1939. gada 26. aprīlī E. Krieviņš beidzot saņēma paziņojumu, ka Spānijas valdība piekrita O. Grosvalda iecelšanai, tāpēc jau tajā pašā dienā V. Munterš lūdza Ministru kabinetam virzīt pieprasījumu pilnvaru piešķiršanai O. Grosvaldam pie F. Franko valdības.⁹¹⁹

Ar 1939. gada 6. maija Valsts prezidenta rīkojumu sūtnis Parīzē tika akreditēts pārstāvēt Latviju arī Spānijā, tomēr akreditācijas rakstu F. Franko valdībai O. Grosvaldam tā arī neizdevās iesniegt – starptautiskās situācijas dēļ komandējums vairākkārt atlikts gan 1939. gada vasarā un rudenī, gan 1940. gada pavasarī, turklāt Spānijas valdība īpaši nesteidzās ar atbildēm uz audiences pieprasījumu. Latvijas sūtnis Parīzē vairākkārt lūdza viņu iekļaut Madrides diplomātiskā korpusa sastāvā ar daudzās valstīs lietotu piezīmi “*agrée*”⁹²⁰, tomēr O. Grosvalda priekšlikums tika noraidīts, atsaucoties uz šādu precedentu trūkumu Spānijā. Latvijas sūtnis V. Munteram skaidroja, ka līdz ar šo lēmumu nonāca “tādā diezgan neērtā un neskaidrā stāvoklī. Ar Ārlietu ministriju Madridē un Spānijas vēstniecību Parīzē nevaru sarakstīties pēc augšā minētās atbildes saņemšanas. Rakstu te sakrājies diezgan daudz, un tos taču galu galā vajadzētu reiz nosūtīt. Praktiski ņemot, mūsu sūtniecībai ar Spāniju itin nekādu sakaru nav [...]”⁹²¹.

Neotikušajā akreditācijas braucienā O. Grosvalds bija cerējis arī atrast piemērotu kandidātu iecelšanai Latvijas goda konsula amatā. Pēc frankistu lēmuma atbrīvot Latvijas bijušo goda konsulāta Barselonā sekretāru 1939. gada 22. martā H. Verniss i Bonets ziņoja O. Grosvaldam, ka labprāt vēlētos turpināt goda konsulāta darbību. Arī pēc Spānijas pilsoņu kara

⁹¹⁷ “Finanšu ministra raksts Ārlietu ministram Munteram par iespējām izveidot tirdznieciskas attiecības ar Spāniju”, 1939, 2570–13–1540, 1.–2. lp.

⁹¹⁸ “Grosvalds Oļģerds”, LNA LVVA, 2570–14–522, 97., 101., 104. lp.

⁹¹⁹ Ibid, 90., 92. lp.

⁹²⁰ *Agrée* – licencēts; šāda piezīme ļautu sarakstīties par aktuālajām lietām.

⁹²¹ “Grosvalds Oļģerds”, LNA LVVA, 2570–14–522, 14.–15., 23.–24., 96. lp.

beigām goda konsulāta arhīvs un lietas joprojām atradās bijušā Latvijas pārstāvja pārziņā, turklāt O. Grosvalds uzticēja tās turpināt glabāt līdz darbības atjaunošanai.⁹²² 1939. gadā vairāki kandidāti pieteicās Latvijas goda konsula Barselonā amatam, tomēr 1939. gada 21. novembrī O. Grosvalds rakstīja Ārlietu ministrijas Administratīvā departamenta direktoram T. Anševicam, ka H. Verniss i Bonets “ļoti labi konsulāro darbu pildījis un izrādījis visgrūtākos kara apstākļos kā Latvijas interešu labs aizstāvis, esmu nodomājis nākotnē, pēc tam, kad būšu iesniedzis Spānijas valdībai savas pilnvaras, nākt ar ierosinājumu iecelt H. Vernisu i Bonetu par mūsu goda konsulu Barselonā”⁹²³.

Diplomātiskās attiecības ar Spāniju izdevās atjaunot, jo 1939. gada 28. jūlijā Rīgā ieradās Spānijas pilnvarotais lietvedis Luiss de Olivares i Brugera. Dažas dienas vēlāk – 1. augustā – Spānijas pārstāvis iesniedza akreditācijas rakstu ārlietu ministra vietas izpildītājam sabiedrisko lietu ministram A. Bērziņam.⁹²⁴ Sūtnis Rīgā bija novērojis Latvijas pilsoņu interesi par Spānijas vīzām un iespējām ieguldīt kapitālu, tomēr jautājumus no ebreju puses L. de Olivares i Brugera saistīja ar bailēm no vāciešiem un vēlmi pastāvīgi rezidēt citur.⁹²⁵ Pēc Otrā pasaules kara sākuma, 1939. gada 4. septembrī, Spānijas pārstāvis vērsās pie V. Muntera ar F. Franko aicinājumu ierobežot konfliktu, vienlaikus norādot uz kara postošo ietekmi.⁹²⁶ Diplomātisko pārstāvju maiņa norisinājās vēl īsi pirms Latvijas okupācijas – 1940. gada 10. maijā Spānija par pilnvaroto lietvedi Latvijā iecēla Gasparu Sansu i Tovarū, kurš darbu Latvijā uzsāka 1940. gada maija beigās.⁹²⁷

*

Varētu šķist, ka Spānijas pilsoņu karš bija salīdzinoši tāls notikums, kas Latvijas politiķus vairāk interesēja tikai Eiropas miera nodrošināšanas kontekstā, tomēr tas bija tikai viens no šī konflikta starptautiskās dimensijas aspektiem. Informācijas daudzums un kvalitāte par norisēm bija ļoti būtiska ārpolitikas veidošanā un arī situācijas izpratnē, tāpēc ārpolitikas veidotāji izmantoja dažādus kanālus: ārlietu dienesta un Neiejaukšanās komisijas dienesta darbinieku ievāktās ziņas un

⁹²² Ibid., 14.–15. lp.; “Sarakste ar LR ĀM un Spānijas ĀM, Spānijas sūtniecību Parīzē u. c.”, 1936, LNA LVVA, 2575–7–1816, 92.–93., 114.–115. lp.

⁹²³ Ibid., 115. lp.

⁹²⁴ “Rīga ieradies Spānijas sūtnis,” *Brīvā Zeme*, 1939.29.07., 21.; “Galvas pilsētas notikumi,” *Brīvā Zeme*, 1939.02.08., 11.

⁹²⁵ AGA, Ministerio de Asuntos Exteriores, (10) 000.000, expediente 82, caja 03586.

⁹²⁶ “Spānijas pilnvarotais lietvedis Latvijā,” *Latvijas Kareivis*, 1939.05.09., 2.

⁹²⁷ V. Munters apstiprināja dokumentu saņemšanu 1940. gada 3. jūnijā; “Spānijas sūtņu Latvijā akreditācijas raksti”, 1921–1940, LNA LVVA, 2570–3–818, 49. lp.; “Spānijas lietvedis Rīgā,” *Brīvā Zeme*, 1940.01.06., 10.

presi. Spānijas pilsoņu kara jautājumi aizņēma ievērojamu daļu Latvijas diplomātiskā dienesta darbinieku dienaskārtības, it īpaši Latvijas sūtnim Londonā. Iespējams, tieši K. Zariņa laikietilpīgā darbība Neiejaukšanās komisijā palīdzēja stiprināt sūtņa pozīciju Lielbritānijā, lai pēc Latvijas okupācijas būtu iespējams aktīvs darbs neatkarīgas Latvijas idejas uzturēšanā. Neiejaukšanās politikas īstenošana Spānijas pilsoņu kara kontekstā Latvijai bija likumsakarīga, līdzīgi arī Lielbritānijas un arī Francijas politikas atbalstīšana, tai skaitā redzot, ka Neiejaukšanās komisijas darbā bija lieli trūkumi un ka Tautu Savienība izvairījās no Spānijas jautājuma risināšanas. Latvijas politiķi nebija ieinteresēti veidot savu, pret Spānijas Republiku godīgāku ārpolitiku, it īpaši ņemot vērā ideoloģiskās pretrunas starp republikāņiem un K. Ulmaņa režīmu.

Latvijas ārlietu dienesta darbinieki un citu ministriju augsti ierēdņi vairākkārt pauda uzskatus, ka Latvijai tās politiskajā un ekonomiskajā situācijā nav aktuāli un iespējami pārkāpumi, to skaitā kara materiālu eksportēšana, tomēr diezgan ticams, ka ieroču tirdzniecība Spānijai caur Latviju notika trīs veidos: 1) valsts iestādēm pārdodot vecus krājumus; 2) Latvijas uzņēmumiem iesaistoties ārvalstu spekulācijās; 3) tranzītā. Visos trīs gadījumos varētu minēt, ka teorētiski kā gala saņēmējs visbiežāk nebija norādīta Spānija, tomēr, ņemot vērā spāņu, it īpaši republikāņu, izmisīgos centienus iegādāties ieročus, gandrīz neiespējami neiedomāties, kur šie materiāli, jo sevišķi veci krājumi, varētu nonākt. Tā kā Latvijas veco krājumu pārdošana notika slepenībā, visticamāk, Latvijas politiķi tomēr bija iztēlojušies potenciālo galamērķi. Vairāku Latvijas ārlietu dienesta darbinieku skaidrojumi Latvijas un Igaunijas veco krājumu likvidācijas kontekstā liecina, ka Ārlietu ministrijā un, iespējams, arī citur pastāvēja dalīts skatījums, par svarīgu atzīstot tieši paaugstināto iespējamību pārkāpējus pieķert līdz ar Neiejaukšanās komisijas īstenoto sauszemes robežu un jūras novērošanu. Solījums neiejaukties konfliktā, neeksportējot un nepiegādājot Spānijai un tās teritorijām kara materiālus, bija mazāk būtisks, bet Latvija šajā gadījumā nebija izņēmums, drīzāk neiejaukšanās politikas dubultmorāles kārtējais piemērs.

Šķiet, darījumu pamanāmības aspekts bija atslēgas faktors uzņēmumu “Sils” un “Celtne” ieroču tirdzniecības spekulācijās ārvalstīs, jo stingras nostājas un iebildumu gadījumā abas akciju sabiedrības Latvijas Kredītbanka varēja pārņemt vismaz jau 1937. gada beigās vai 1938. gada sākumā, kad Latvijas amatpersonām bija zināms par darījumu ar pulvera iegādi Zviedrijā. Būtu nepieciešami turpmāki pētījumi, vai konkrētie uzņēmumi deva kādus personīgus labumus kara ministram J. Balodim, kuru saistīja ar “Sils”, vai citām K. Ulmaņa režīma spilgtām personībām. Par kara materiālu tranzītu, izmantojot Latvijas infrastruktūru, Latvijas atbildība bija mazāka nekā

abos pārējos veidos, tomēr faktiski līdz ar dalību Neiejaukšanās komisijā valsts bija uzņēmusies saistības, bet nespēja nodrošināt kontroli arī šādām norisēm.

Latvijas pilsoņu darbs Neiejaukšanās komisijas sauszemes un jūras robežu novērošanā bija atkarīgs no diviem savstarpēji saistītiem faktoriem: pirmkārt, karadarbības attīstības Spānijā; otrkārt, Neiejaukšanās komisijas lēmumiem, kas noteica gan darba intensitāti, gan specifiku. Pieredze, ar kuru latvieši dalījās, apliecināja novērošanas daudzos trūkumus gan organizācijā, gan personāla atlasē, resursu, to skaitā darbinieku, izmantošanā. Mazefektīvais darbs rezultātā veicināja priekšrocības frankistu pusei, kam bija spēcīgs Itālijas, Vācijas un Portugāles atbalsts. Ieguvumi no Latvijas pilsoņu dienesta vairāk saistāmi ar informācijas nodrošināšanu ārlietu dienestam un tīri individuālu raksturu – atalgojumu un pieredzi darbā starptautiskā vidē. Līdzīgi tas bija M. Jeskes gadījumā, iesaistoties Tautu Savienības militārajā komisijā.

Spānijas pilsoņu kara sākums bija tieši jūtams arī Rīgā, kur kādu laiku uzturējās gan republikāņu, gan nemiernieku pārstāvji. Latvija un Spānijas Republika, pat ņemot vērā daudzus sarežģījumus, turpināja uzturēt diplomātiskās attiecības arī pilsoņu kara apstākļos. Latvijas ārlietu dienesta darbiniekiem īpaši nesimpatizēja republikāņi un viņu ideāli, par ko liecināja, piemēram, vilcināšanās 1936. gadā apstiprināt Spānijas jauno pilnvaroto lietvedi Rīgā un dažādi ierobežojumi Spānijas sūtņa darbībā. Komunisma popularizēšanas darbības Latvijas kontekstā bija cieši saistītas ar PSRS teritoriālajām interesēm, tāpēc šādu materiālu ierobežošana bija loģiska un pamatota, bet liberālu un demokrātisku vērtību liegšana bija cieši saistīta ar K. Ulmaņa režīma autoritāro un ideoloģisko raksturu.

Īpaši nozīmīgs atbalsta punkts Latvijas pilsoņu aizstāvībai Spānijā bija goda konsulāts Barselonā, kura darbību pēc goda konsula nāves pilsoņu kara sākumā līdz mobilizācijai republikāņu pusē turpināja tā sekretārs H. Verniss i Bonets, kurš labprāt būtu turpinājis darbu Latvijas interesēs, kā arī atjaunojis goda konsulāta darbību pēc Spānijas pilsoņu kara beigām, tomēr to liedza Otrā pasaules kara sākums. Sekretāra izteiktā vēlme izvairīties no mobilizācijas, iespējams, bija saistāma arī ar simpātiju trūkumu pret republikāņiem, kas varēja būt nozīmīgs aspekts viņa atbrīvošanā no ieslodzījuma pēc frankistu uzvaras.

Spānijas pilsoņu kara laikā bija mēģinājumi stiprināt Latvijas un Spānijas ekonomiskās attiecības, tomēr Latvijas politiķiem trūka izlēmības. Arī kara norises apgrūtināja kādu potenciālu saimniecisku līgumu noslēgšanu. Vairākām Eiropas valstīm veicot tirdzniecības aģentu apmaiņu ar frankistiem Spānijas pilsoņu kara noslēgumā, Latvijai bija iespēja sekot šādam paraugam. Tomēr ārpolitikas veidotāji izlēma nogaidīt F. Franko valdības atzišanu, kam diez vai bija kādi ideoloģiski

iemesli vai vēlme līdz pēdējam atbalstīt republikāņu cerības, drīzāk tas bija izpratnes trūkums, lai veiktu saimnieciski izdevīgas izvēles. Ar vilcināšanos izmantot potenciālu attīstīt ekonomiskos sakarus ar frankistiem, kad to jau darīja citas reģiona valstis, Latvijas politiķi palaida garām iespēju kaut neilgu laiku attīstīt tirdzniecību ar Spāniju arī pēc F. Franko uzvaras. Frankistiem aktīvāk interesēja sadarbība ar Latviju pirms kara beigām, bet pēc tā atbildes pienāca ievērojami lēnāk. Pēc Otrā pasaules kara sākuma līdz Latvijas okupācijai Latvijas un Spānijas attiecību attīstība nenotika, to nespēja ietekmēt ne O. Grosvalds, ko F. Franko valdība tā arī neakreditēja, ne no jauna Rīgā atvērtā Spānijas sūtniecība.

3. Spānijas pilsoņu kara atspoguļojums Latvijā izdotajā presē latviešu valodā (1936–1939): galvenās tendences

Spānijas pilsoņu karš ārvalstu un arī Latvijas presē atspoguļots no tā pirmajām dienām. Starp daudziem rakstiem, kas saistīti ar konflikta norisēm, atrodami gan nopietni situācijas vērtējumi, gan arī pavirši un uz aizspriedumiem balstīti apgalvojumi, piemēram, reģionālajā laikrakstā “Zemgales Balss” 1936. gada 29. jūlijā, neilgi pēc Spānijas pilsoņu kara izcelšanās, revolūciju sākums Spānijā raksturots ļoti nenopietni: “Notikumu gaita parasti ir viena un tā pati. Kādam godkāriģam spānietim kādā jaukā dienā apnīk dzīvot viņa provinces pilsētā. [...] Nācis pie šāda slēdziena, viņš pēc pusdienas maltītes vairs neiet kā parasts kafejnīcā, lai spēlētu domino, bet gan saaicina pulciņu draugu un teic tiem ugunīgu runu, neskopojas ar skaļiem vārdiem, kā, piem., “slava”, varonība... tēvzeme aicina, un – skaidri kā divreiz divi pierāda, ka jādodas kara gājienā pret Madridi, lai tur zagļu, blēžu un slepkavu vietā amatos ieliktu cienījamus vīrus. Un kas šie cienījamie vīri ir? – viņš jautā un pats arī tūliņ atbild: – Tie esat jūs! Skan aplausi, un drīz vien sāk runāt šautenes un lielgabali.”⁹²⁸

Nemot vērā konflikta ilgumu un Latvijā izdoto oficiālo laikrakstu apjomu, nodaļā sniegts ieskats tikai trīs lielāko dienas laikrakstu⁹²⁹ – “Jaunākās Ziņas”, “Brīvā Zeme” un “Rīts” – saturā. Padziļinātāk aplūkotas arī laikraksta “Jaunākās Ziņas” preses korespondentu O. Zeltiņa un G. Timuškas no Spānijas sniegtās reportāžas, kas uzlūkojamas kā oriģināls, profesionālu Latvijas žurnālistu radīts saturs, tā autoriem pašiem piedzīvojot dažādas norises konfliktā ierautajā valstī. Kopumā visi trīs aplūkotie dienas laikraksti savas tirāžas un popularitātes dēļ uzskatāmi par nozīmīgiem viedokļa veidotājiem Latvijas sabiedrībā, kā arī K. Ulmaņa režīma propagandas instrumentiem. Jāņem vērā, ka Latvijā pastāvēja vairāku līmeņu preses cenzūra, izdevumus pārtraugot Iekšlietu ministrijai, bet no 1937. gada aprīļa – Sabiedrisko lietu ministrijai, kā arī mediju pārstāvjiem tiekoties ar valsts augstākajām amatpersonām.⁹³⁰ Viens no “Jaunāko Ziņu” redaktoriem – Rolands Ozols – atmiņās raksturo, ka par ārzemju ziņām atbildīgais redaktors Jānis Benjamiņš samērā bieži saņēma sabiedrisko lietu ministra A. Bērziņa norādījumus.⁹³¹ Pats A. Bērziņš apgalvoja, ka, “ kaut atkārtoti mudināta, arī prese vairījās izteikt savas domas

⁹²⁸ “Kā Spānijā rīko revolūcijas,” *Zemgales Balss*, 1936.29.07., 3.

⁹²⁹ Valdības oficiālajā izdevumā “Valdības Vēstnesis” pamatā iekļauti tikai ar neiejaukšanās politiku saistītie rīkojumi, kas detalizētāk aplūkoti 2. nodaļā.

⁹³⁰ Zelče, Zanders, *Ulmaņlaiki*, 191–196.

⁹³¹ Rolands Ozols, *Pēdējā mohikāņa stāsts: redaktora atmiņas par pagājušām dienām un preses izdevumiem “Jaunākās Ziņas” un “Jaunās Ziņas”* (Rīga: Avots, 1992), 84.

principiālos jautājumos, baidīdamās nonākt domstarpībās ar valsts varu”⁹³². Attiecīgi šādos apstākļos nebija iespējams oficiālos izdevumos ilgstoši uzturēt kādas nostājas vai paust viedokli, kam valsts augstākās amatpersonas būtu iebildušas. Cenzūra un tās izpaušmes autoritārajā režīmā Latvijā būtu pētāmas detalizētāk, tomēr skaidrāka nostāja preses jautājumos bija vērojama līdz ar 1938. gada februārī pieņemto Preses likumu. Saskaņā ar to periodiskajos izdevumos nevarēja publicēt “nepārbaudītas ziņas, kas var apgrūtināt Latvijas attiecības ar ārvalstīm, vai ziņas, kas satur apvainojumus pret draudzīgu valstu galvām, valdības locekļiem vai diplomātiem pārstāvjiem”⁹³³, kas bija tieši attiecināms uz Spāniju.

Nemot vērā ideoloģiju lielo nozīmi Spānijas pilsoņu karā, nozīmīgi aplūkot arī kreiso ideoloģisko uzskatu atbalstītāju – K. Ulmaņa režīma opozīcijas – viedokli par konfliktu. Gadiem uzkrāta pieredze nelegālajā darbā bija tikai LKP un dažādām ar to saistītām organizācijām. Pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma arī daļa sociāldemokrātu atbalstīja vienotas frontes veidošanu ar LKP pret autoritāro režīmu, un nereti sociāldemokrātiski noskaņotas personas tuvinājās galēji kreisajiem – komunistiskajiem – uzskatiem, kas LKP darbības mērķī ietvēra Latvijas valstiskuma sagraušanu.⁹³⁴ K. Ulmaņa režīma nostāja pret atsevišķām sabiedrības grupām – minoritātēm, strādnieku organizāciju dalībniekiem – veicināja pret valsti nelobālu Latvijas pilsoņu skaita pieaugumu un padarīja LKP darbu vienkāršāku atbalstītāju piesaistīšanā.⁹³⁵ Arī Lielbritānijas sūtniecības Rīgā 1938. gada aprīlī sagatavotā ziņojumā vērsa Lielbritānijas Ārlietu ministrijas uzmanību uz bīstamību, ka daļa sabiedrības, lai arī neorganizētā veidā, atbalsta komunisma uzskatus un labvēlīgos apstākļos varētu iestāties pret pastāvošo varu.⁹³⁶

Spānijas pilsoņu kara sākumā ietekmīgākā kreisās ideoloģijas paudēja Latvijā – LKP – bija nonākusi sarežģītā stāvoklī, faktiski krīzē. Komunistiskās Internacionāles Izpildu komitejas sekretariāts jau 1936. gada 21. jūnijā nolēma atlaist LKP vadību un izveidot Pagaidu sekretariātu partijas reorganizācijai.⁹³⁷ Komunistu nelegālo darbu Latvijā šajā laikā ierobežoja gan Politiskās

⁹³² Alfrēds Bērziņš, *Labie gadi* (Rīga: Lauku Avīze, 2014), 234.

⁹³³ “Preses likums,” *Valdības Vēstnesis*, 1938.14.02., 3.–4.

⁹³⁴ Detalizētāk skat.: Stranga, *LSDSP un 1934. gada 15. maija valsts apvērsums*, 160–162.; Leo Dribins, “Latvijas ebreji un padomju vara. Ievadraksts. Tēmas vieta historiogrāfijā un publicistikas vēsturē,” no: *Latvijas ebreji un padomju vara, 1928–1953.*, zin. red. Dribins, 13.; Daina Bleiere, “Latvijas sovjetizācijas sākumposms. Ebreju loma. 1940. gada jūnijs – 1951. gada jūlijs,” *Latvijas ebreji un padomju vara, 1928–1953.*, zin. red. Dribins, 121.; LKP arī saņēma gan finansiālu, gan praktisku atbalstu no Komunistiskās Internacionāles; NAUK, “No 95.,” FO 371/22227.

⁹³⁵ Stranga, *LSDSP un 1934. gada 15. maija valsts apvērsums*, 185.

⁹³⁶ NAUK, “No 95.,” FO 371/22227.

⁹³⁷ Detalizētāk skat.: Jānis Riekstiņš (sast.), *Represijas pret latviešiem PSRS. 1937.–1938. Dokumenti* (Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 2009), 16.–19., 91.–93.; Aivars Stranga, “Ebreji Latvijas komunistiskajā partijā Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma gados: 1934. gada 15. maijs – 1940. gada 17. jūnijs,” no: *Latvijas ebreji un padomju vara, 1928–1953.*, zin. red. Dribins, 57–60.

pārvaldes aktivitātes, gan arī LKP organizēta biedru saraksta pārskatīšana.⁹³⁸ Lielbritānijas sūtniecības darbinieki Rīgā ziņojumā pauda viedokli, ka Latvijā laika posmā no 1937. gada janvārim līdz 1938. gada marta beigām, pateicoties varas iestāžu aktīvam darbam, “organizētais komunisms praktiski beidzis pastāvēt”⁹³⁹. Tomēr arī smagos LKP krīzes gados Latvijā LKP darbība izpaudās nelegālās preses izdošanā un proklamāciju⁹⁴⁰ izgatavošanā.⁹⁴¹

Nodaļā uzmanība pamatā pievērsta izdevumiem “Cīņa” un “Brīvā Jaunatne”⁹⁴². Jāatzīmē, ka Spānijas pilsoņu kara laikā atsevišķos posmos tika izdoti arī citi nelegāli laikraksti, piemēram, “Jaunatnes Fronte”, “Sarkanā Palīdzība” un “Šķiras Fronte”, tomēr tie iznāca neregulārāk un no ideoloģiskā skatupunkta nepauda būtiski atšķirīgu nostāju Spānijas pilsoņu kara jautājumos.⁹⁴³

3.1. Ieskats “Brīvā Zeme”, “Jaunākās Ziņas” un “Rīts” sniegtajā informācijā par Spānijas pilsoņu karu

Par notikumiem un norisēm Spānijā lielākie dienas laikraksti publicēja jaunumus jau no apvērsuma mēģinājuma pirmajām dienām, atzīmējot, ka nereti no ārvalstu ziņu dienestiem saņemtā informācija ir pretrunīga.⁹⁴⁴ Pārtrūkstot telefona sakariem ar Spāniju, laikraksti ziņoja, ka “Lisabonā cirkulējot baumas par jauniem asiņainiem nemieriem Spānijā”⁹⁴⁵. Dažas dienas pēc konflikta sākuma – 20. jūlijā – laikraksta “Rīts” pirmajā lappusē bija plašs raksts “Spānijā sākusies nacionāla revolūcija”,⁹⁴⁶ “Brīvā Zeme” bija precīzāka, norādot, ka “Spānijā pilsoņu karš”, tomēr bija vēl papildu virsraksts “Dumpja karogi apelsīnu zemē atkal pacelti”, kas nevietā ironizēja par traģiskajiem notikumiem.⁹⁴⁷

⁹³⁸ Rūdolfā Lāča manuskripts par Kārli Rozenbergu. 1969. gads, LKM, 8134-nd., 57. lp.; Jānis Kalnbērziņš, *Atmiņas Rīga: Liesma*, 1983), 142, 149.; Stranga, “Ebreji Latvijas komunistiskajā partijā,” 57.

⁹³⁹ NAUK, “No 95.,” FO 371/22227.

⁹⁴⁰ Proklamācijas nodaļā nav detalizētāk analizētas. No ideoloģiskās perspektīvas tās būtiski neatšķīrās no nelegālajos preses izdevumos paustās informācijas. Detalizētāk skat.: *LKP, LKJS un Sarkanās Palīdzības revolucionārās lapiņas: 1920.–1940.*, 3. daļa (Rīga: LVI, 1963).

⁹⁴¹ NAUK, “No 95.,” FO 371/22227.

⁹⁴² “Brīvā Jaunatne” numuri aplūkoti līdz 1938. gada jūnijam, kad tie vairs neturpināti, slēdzot nelegālo tipogrāfiju.

⁹⁴³ Skat. detalizētāk: Ārija Brempele, Ērika Flīgere, Velta Lūkina (sast.) *Latviešu periodika: 2. sējums. 1920–1940. Revolucionārā un padomju periodika* (Rīga: Izdevniecība “Zinātne”, 1976).

⁹⁴⁴ Skat., piemēram, “Brāļu karš pilnīgi noposta Spāniju,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.24.07., 13.; “Leģionāru dumpis Marokā,” *Rīts*, 1936.19.07., 1.

⁹⁴⁵ “Pārtraukti telefona sakari ar Spāniju,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.18.07., 16.

⁹⁴⁶ “Spānijā sākusies nacionāla revolūcija,” *Rīts*, 1936.20.07., 1.

⁹⁴⁷ “Spānijā pilsoņu karš,” *Brīvā Zeme*, 1936.20.07., 1.

Latvijā izdotajos preses izdevumos bija arī viltus ziņas par konfliktu. Piemēram, laikraksts “Rīts” 1936. gada oktobrī publicēja vairākus kāda Latvijas pilsoņa Kārļa Krauzes⁹⁴⁸ rakstus par viņa pieredzi Spānijā. K. Krauze tajos apraksta ieslodzījumu un bēgšanu no Valensijas “čekas” pagrabiem, kā arī ieslodzīto nošaušanu Valensijā. Publikācijas presē pārtrūka 1936. gada novembrī, kad par kažoka zādzību tika aizturēts kāds vīrietis ar viltotā pasē norādītu vārdu – Alvīzs Bromans. Aizturētais sniedzis paskaidrojumu, ka viņš ir no Spānijas atbraukušais K. Krauze, tomēr vēlāk pratināšanā atzinies, ka patiesībā ir odesietis Sergejs Gucaki.⁹⁴⁹ Turklāt arī pēc citu avotu izskatīšanas ne vienmēr izdevies pārbaudīt vai detalizēti rekonstruēt presē pausto informāciju, piemēram, 1937. gada 27. maijā “Jaunākās Ziņas” vēstīja, ka no frankistu gūsta atbrīvoti Latvijas pilsoņi – Internacionālo brigāžu dalībnieki.⁹⁵⁰

Svarīgi ir palūkoties, vai populārākie dienas laikraksti publikācijās bija labvēlīgāki kādai no karojošajām pusēm. Ņemot vērā informācijas daudzumu, Spānijas pilsoņu kara norisēm nonākot ārvalstu ziņu sagatavotāju aktīvā uzmanības redzeslokā, izmantoti kvalitatīvās kontentanalīzes principi, nejaušas izlases veidā aplūkojot vienu “Brīvās Zemes”, “Jaunāko Ziņu” un “Rīta” numuru katru mēnesi no 1936. gada 17. jūlija līdz 1939. gada marta beigām, kad jau bija skaidra F. Franko uzvara karā. Izmantota deduktīvā pieeja kontentanalīzei,⁹⁵¹ atzīmējot tādas kategorijas kā rakstu skaits par Spānijas pilsoņu karu numurā, raksta autors, nosaukums, atrašanās vieta laikrakstā, karojošo pušu apzīmējumi, un aplūkots, vai publicētajā tekstā iekļauta informācija par kādas puses nežēlīgumu, ar to izprotot vardarbību pret civiliedzīvotājiem, kā arī nesamērīgu un sistemātisku izrēķināšanos ar pretiniekiem, piemēram, “lai taupītu munīciju, spāņu komunisti saviem pretiniekiem nogriež galvas”⁹⁵²; “daudzi simti Sansebastjanas iedzīvotāju, uz kuriem kritušas aizdomas, ka tie simpatizē nacionālistiem, apcietināti un sabāzti Sansebastjanas kūrmājā. Katru rītu 15 no tiem aizvedot un nošaujot, katru vakaru notiekot tas pats”.⁹⁵³

Rakstu daudzums un to autori. Laikrakstos “Brīvā Zeme”, “Jaunākās Ziņas” un “Rīts” ziņas par konfliktu un ar to saistītajām starptautiskajām norisēm, to skaitā neiejaukšanās politikas īstenošanu un tās trūkumiem, bija publicētas bieži – starp izvēlētajiem konstatējami tikai atsevišķi

⁹⁴⁸ Persona it kā ar šādu vārdu 1936. gada septembrī bija ieradies Latvijas sūtniecībā Vīnē, personīgi deklarējot apcietinājumu Spānijā; “Dažādas sarakstes par 1936. g.”, LNA LVVA, 3235–1/1–257, 649. lp.

⁹⁴⁹ Kārlis Krauze, “Valensijas čekas pagrabus,” *Rīts*, 1936.22.10., 8.; Kārlis Krauze, “Skriešanās ar nāvi,” *Rīts*, 1936.23.10., 3.; “Bēglis no Spānijas, zagtais kažoks un cilvēks ar 3 vārdiem,” *Latgales Vēstnesis*, 1936.06.11., 2.

⁹⁵⁰ “Atbrīvoto gūstekņu vidū – arī Latvijas pavalstnieki,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.27.05., 8.

⁹⁵¹ Skat. Anita Pipere, “Kvalitatīvā kontentanalīze,” no: Kristīne Mārtinsons, Anita Pipere (zin. red.) *Zinātniskās darbības metodoloģija: starpdisciplināra perspektīva: kolektīvā monogrāfija* (Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 2021), 401–408.

⁹⁵² “Lai taupītu munīciju spāņu komunisti saviem pretiniekiem nogriež galvas,” *Brīvā Zeme*, 1936.03.08., 11.

⁹⁵³ L. R., “Vaimanas Sansebastiānā,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.09.09., 1.; Apkopotus datus skatīt 4. pielikumā.

1938. gada numuri,⁹⁵⁴ kuros nebija informācijas par Spānijas pilsoņu karu. Atkarībā no norisēm un ziņu sensacionālā rakstura raksti atrodami gan laikrakstu pirmajās lappusēs, gan citās sadaļās. Ievērojamo informācijas apjomu galvenokārt nodrošināja Latvijas Telegrāfa aģentūras “LETA” saņemtie jaunumi, starptautisku ziņu aģentūru, to starpā “Havass”, “Reuters”, “DNB”, kā arī ārvalstu laikrakstu, piemēram, “Times”, “Morning Post”, “Daily Express”, “Daily Telegraph” u. c., sniegtā satura atreferējums.⁹⁵⁵ Bieži vien, izmantojot Latvijas Telegrāfa aģentūras materiālus, ziņu teksti dažādos laikrakstos bija ļoti līdzīgi, dažbrīd pat identiski.⁹⁵⁶

Lielāku satura oriģinalitāti ar Spānijas pilsoņu kara saistīto norišu atspoguļošanā nodrošināja laikrakstu ārvalstīs – Francijā, Lielbritānijā, Vācijā, Šveicē u. c. – dzīvojošie preses korespondenti.⁹⁵⁷ Kā oriģināli laikrakstam “Jaunākās Ziņas” radīti materiāli īpaši izceļami jau minēto žurnālistu O. Zeltiņa un G. Timuškas reportāžas no Spānijas. Konstatējami arī vairāki ārvalstnieku it kā Spānijā sagatavoti materiāli, piemēram, kāda Armando de Agniara vēstule laikrakstā “Brīvā Zeme”⁹⁵⁸ un kāda Pētera Hoka raksts par Madrides fronti “Jaunākajās Ziņās”,⁹⁵⁹ tomēr ārzemju autoru identitāte, saistība ar Latvijas laikrakstiem un sagatavoto rakstu autentiskums būtu pētāms padziļināti.

Karojošo pušu apzīmējumi. Izceļoties Spānijas pilsoņu karam, sākotnēji trūka skaidrības, kā apzīmēt karojošās puses. Pirmajā konflikta mēnesī laikrakstos “Brīvā Zeme”, “Jaunākās Ziņas” un “Rīts” atrodamas dažādas versijas, kā apzīmēt nemierniekus un to atbalstītājus, piemēram, “dumpinieki”, “dumpja kustība”, “fašisti”, “ģen. Franko vadītā kustība”, “labais spārns”, “nacionālie nemiernieki”, “nacionālie revolucionāri”, “nacionālisti”, “nemiernieki”, “pučisti”, “revolucionāri”, “sacelšanās kustība”, “Spānijas atjaunošanas kustība”, “valdības pretinieki”. Tikmēr republikāņi raksturoti kā “kreisie”, “kreisā fronte”; “republikāņi”, “tautas fronte”, lietots arī apzīmējums “kreisās valdības”, “valdības” vai “Madrides valdības”, piemēram, “valdības aviācija”, “valdības karaspēks”, “Madrides valdības spēki”.⁹⁶⁰

⁹⁵⁴ Piemēram, *Jaunākās Ziņas*, 1938.27.04.; *Brīvā Zeme*, 1938.21.11.; detalizētāk skat. 4. pielikumu.

⁹⁵⁵ Skat. piemēram, L. R., “Cīņa uz dzīvību un nāvi Spānijā,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.21.07., 1.; L. R., “Vaimanas Sansebastiānā,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.09.09., 1.

⁹⁵⁶ Skat., piemēram, “Spānijas valsts prezidents revolucionāru gūstā,” *Brīvā Zeme*, 1936.21.07., 7.; “Revolucionāri tura gūstā valsts prezidentu,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.21.07., 9.

⁹⁵⁷ Piemēram, L. B., “Ieroču kontrabandisti uz Francijas robežas,” *Rīts*, 1936.03.12., 10.; G., “Sarkano armija pārgājusi pretuzbrukumā,” *Brīvā Zeme*, 1936.30.10., 8.; L. R., “Cīņa uz dzīvību un nāvi Spānijā,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.21.07., 1.

⁹⁵⁸ Armando de Agniars, “Pilsoņu karš Spānijā,” *Brīvā Zeme*, 1936.13.11, 8.

⁹⁵⁹ Pēteris Hoks, “Madrides frontes priekšējos ierakumos,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.11.08., 5.

⁹⁶⁰ Skat. 4. pielikumu.

Iegūstot vairāk informācijas par konfliktu, no 1936. gada rudens nemiernieku apzīmējumam lielākoties izmantots jēdziens “nacionālisti”, pieņemot nemiernieku propagandā ietverto versiju. Līdzīgas tendences raksturīgas arī O. Zeltiņa un G. Timuškas reportāžām.⁹⁶¹ Ņemot vērā K. Ulmaņa režīma uzsvāru uz “latvisku Latviju”, “vienprātības un nacionālisma laikmetu”⁹⁶², lietotais attiecīgās puses apzīmējums bija saskanīgs ar vērtībām un leksiku, ko valsts augstākās amatpersonas Latvijā izmantoja savā propagandā. Tikmēr republikāņi visos trīs laikrakstos – “Brīvā Zeme”, “Jaunākās Ziņas” un “Rīts” – no 1936. gada rudens turpmāk vairāk nekā gadu visbiežāk dēvēti par “sarkanajiem”, retāk – “kreisie” vai “Madrīdes/Valensijas”⁹⁶³ valdības”.⁹⁶⁴ Paturot prātā Latvijas sabiedrības pieredzi ar padomju varas režīmu 1919. un 1920. gadā, jēdzienam “sarkanie” publiskajā diskursā dominējoši bija negatīva nokrāsa.

1937. gada nogalē visos trīs aplūkotajos dienas laikrakstos vērojama kopīga tendence atteikties no republikāņu apzīmējuma “sarkanie”. Faktiski no 1938. gada janvāra līdz pat konflikta beigām ir dominējoši konstatējams jēdziens “republikāņi”, vairs neizmantojot šai pusei izteikti nelabvēlīgus apzīmējumus.⁹⁶⁵ Ņemot vērā, ka šī tendence bija vērojama visos trīs aplūkotajos dienas laikrakstos, iespējams, laikraksti vēl pirms Preses likuma pieņemšanas bija saņēmuši konkrētas norādes par attieksmi pret Spānijas oficiālo valdību no Sabiedrisko lietu ministrijas.

Vardarbības raksturojums. Par karojošo pušu īstenoto vardarbību pret Spānijas civiliedzīvotājiem pieejama informācija visos trīs aplūkotajos dienas laikrakstos. Konflikta pirmajos mēnešos vairāk konstatējama informācija par vardarbību – “terora viļņiem”, “cilvēku apkaušanu” – republikāņu pusē.⁹⁶⁶ 1936. gada novembrī, parādoties ziņām par frankistu plāniem

⁹⁶¹ Ceļā uz Spāniju O. Zeltiņš republikāņus raksturoja kā “Madrīdes valdības” atbalstītājus, bet nemierniekus – kā “nacionālos revolucionārus”. Tomēr pirmajās telegrammās un reportāžās “Jaunākajām Ziņām” no Gibraltāra un spāņu kolonijas Marokā vērojami dažādu versiju piedāvājumi, kā definēt karojošās puses. 1936. gada augusta beigās preses korespondents, izklāstot ievāktu informāciju par republikāņu pusi, minēja “Madrīdes valdību”, “Madrīdes kreiso valdību”, “Madrīdes sarkano valdību”, “sarkanās milicijas šausmu darbus”, “sarkano bandu – zvēriskos šausmu darbus”, savukārt nemiernieki raksturoti pieticīgāk – gan kā “nacionālie revolucionāri”, gan “nacionālisti” vai “insurgenti”. Vēlāk O. Zeltiņš un arī G. Timuška republikāņus dēvējis par “sarkanajiem”, “marksistiem”, tajā pašā laikā nemierniekus saucot par “nacionālistiem”; Oto Zeltiņš, “Mūsu speciālkorespondenta novērojumi Gibraltārā un Tanžērā,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.22.08., 15.; Oto Zeltiņš, “Nacionālistu karogi virs Vācijas un Itālijas konsulātiem Tetuānā,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.24.09., 9.; Oto Zeltiņš, “Pie Spānijas robežas,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.26.08., 6.; Oto Zeltiņš, “Mūsu līdzstrādnieka saruna ar spāņu Marokas ģenerālgubernatoru,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.26.08., 10.; Oto Zeltiņš, “Kad Spānijā gaidāmi izšķirīgie notikumi,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.25.09., 6.; Oto Zeltiņš, “Mūsu līdzstrādnieks Spānijas pilsoņu kara priekšējās pozīcijās,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.28.09., 2.; Georgs Timuška, “Mūsu līdzstrādnieks Madrīdes priekšpilsētā,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.27.11., 7.; Georgs Timuška, “Sācies izšķirošais uzbrukums Madrīdei,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.01.12., 1.

⁹⁶² Frāze no Jāņa Mežaraupa, Iekšlietu ministrijas informācijas un propagandas pārvaldes priekšnieka, runas. J. T., “Mēs dzīvojam vienprātības un nacionālisma laikmetā,” *Latgales Vēstnesis*, 1935.20.12., 3.

⁹⁶³ Atkarībā no republikāņu valdības atrašanās vietas.

⁹⁶⁴ Skat. 4. pielikumu.

⁹⁶⁵ Ibid.

⁹⁶⁶ “Spāniešus komandē krievu ģenerālis,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.30.10., 7.

Madridi “nopostīt kvartālu pēc kvartāla”⁹⁶⁷, laikraksts “Brīvā Zeme” pirms šīs informācijas ievietojis plašāku, epitetiem pilnāku rakstu par “Madrides čeku”, rakstot, ka “visas ziņas par šausmīgu cilvēku bendēšanu, kādas ik dienas lasām laikrakstos par tām vietām Spānijā, kur vēl darbojas sarkano vara, izsauc lasītājos izbrīnu un jautājumu, kā gan tādas šausmas iespējamās un kur radušies tie cilvēki, kas šādiem darbiem ir spējīgi”⁹⁶⁸.

Informācijā par Madrides bombardēšanu 1936. gada nogalē vairākās laikrakstu slejās nav izteikta nosodījuma pret frankistiem par civiliedzīvotāju nogalināšanu, vēl vairāk – dažbrīd konstatējami centieni mazināt šo notikumu nozīmi, uzsverot republikāņu vardarbību.⁹⁶⁹ Informācijas veidošanā par labu frankistiem pat līdz galējībām nonācis laikraksta “Jaunākās Ziņas” korespondents Lielbritānijā, 1937. gada martā rakstā informējot par frankistu uzlidojumiem Madrīdei, tai skaitā bumbas nokrišanu sieviešu rindā pēc maizes. Tā vietā, lai nosodītu frankistu rīcību vai izrādītu līdzjūtību upuriem, korespondents uzsvēris pārtikas trūkumu pilsētā: “Nogalinātās un ievainotās steigšus novāktas, bet pārējās rindā stāvētājas, no spēcīgā sprādziena atžilbušas, atkal stāvējušas rindā un nekustējušās ne no vietas. Tas liecina, cik liels ir maizes un citu pārtikas līdzekļu trūkums ielenktajā galvaspilsētā: pat sievietes ir ar mieru drīzāk mirt un nebaidās ne no kādām briesmām, lai tikai varētu saņemt gabaliņu maizes sev un saviem piederīgiem.”⁹⁷⁰

No 1938. gada sākuma lielākajos dienas laikrakstos arvien biežāk parādījās informācija par frankistu vardarbību. Konkrēti aprakstīta civiliedzīvotāju bombardēšana pilsētās, arī ārvalstnieku bojāeja un ārvalstu ekonomisko interešu aizskaršana uzlidojumos. 1938. gadā publicētajos rakstos arī detalizētāk iekļauta informācija un atspoguļojas “šausmas”, ka frankistu uzlidojumos cieta ievērojams skaits sieviešu un bērnu.⁹⁷¹

⁹⁶⁷ “Madridi nāksies pilnīgi nopostīt, citādi tās ieņemšana nebūs iespējama,” *Brīvā Zeme*, 1936.13.11., 14.

⁹⁶⁸ “Apcietinātos Madridē no nāves spēj glābt vienīgi ministru prezidents vai nauda,” *Brīvā Zeme*, 1936.13.11., 14.

⁹⁶⁹ “Bumbu lietus pār Madridi,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.13.11., 10.; “Montanas kazarmas izšķīrs Madrides likteni,” *Rīts*, 1936.13.11., 10.; “Nošautie ķīlnieki aprakti kopējā kapā,” *Rīts*, 1936.13.11., 10.

⁹⁷⁰ L. R., “Kad maize svarīgāka par nāvi,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.13.03., 19.

⁹⁷¹ Skat. 4. pielikumu, kā arī, piemēram, A. A., “Gaisa uzbrukuma šausmas Granoljersas pilsētiņā,” *Jaunākās Ziņas*, 1938.01.06., 8.; “Spāņu nacionālisti gremdē angļu tvaikoņus,” *Rīts*, 1938.01.06., 1.

3.2. Laikraksta “Jaunākās Ziņas” preses korespondentu O. Zeltiņa un G. Timuškas reportāžas no Spānijas

Starp Latvijas laikrakstiem “Jaunākajām Ziņām” bija visvairāk ārvalstu korespondentu, kā arī lielākas iespējas nosūtīt savus darbiniekus arī uz konfliktu norises vietām. “Jaunāko Ziņu” preses korespondenti O. Zeltiņš un G. Timuška pirms došanās uz Spāniju jau bija guvuši pieredzi konfliktu atspoguļošanā plašākai sabiedrībai. Piemēram, O. Zeltiņa iepriekšējā darbavieta bija Palestīnā, bet G. Timuška paralēli O. Zeltiņa pirmajām reportāžām no Spānijas laikrakstam “Jaunākās Ziņas” sniedza informāciju par situāciju Ķīnā. O. Zeltiņš Spānijā nokļuva 1936. gada septembra sākumā, tur uzturoties līdz tā paša gada novembrim, kad viņu nomainīja G. Timuška, kurš sniedza reportāžas no Spānijas līdz atgriešanās laikam Latvijā – 1937. gada oktobrim.⁹⁷²

Nozīmīgi, ka abi laikraksta “Jaunākās Ziņas” preses korespondenti reportāžas sniedza, uzturoties Latvijas oficiāli neatzītās nemiernieku puses kontrolētajās teritorijās. O. Zeltiņš atļauju nokļūt Spānijā bija saņēmis spāņu Marokas galvaspilsētā Tetuānā – “spāņu nacionālās revolūcijas šūpulī”⁹⁷³. G. Timuška Rīgā bija saņēmis demisionējušā sūtņa nemiernieku neoficiālā pārstāvja H. de Ensio i Kortesas ieteikuma vēstuli un vīzu, kas datēta 1936. gada 9. novembrī.⁹⁷⁴

Darba apstākļi Spānijā. Informācijas ievākšana kara laikā bija saistīta ar ievērojamu risku. Cenšoties atspoguļot jaunākās norises, gan O. Zeltiņš, gan G. Timuška nereti devās aplūkot kauju norises vietas. Piemēram, Toledo O. Zeltiņam pāri lidojuši bumbvedēji, G. Timuška vairākkārt bijis neitrālajā joslā, bet Lasarenasas pilsētā pret preses korespondentiem raidīti republikāņu šāvieni.⁹⁷⁵ G. Timuška raksturoja savu profesiju šādi: “[..] žurnālista darbs vienmēr prasa mazliet pārdrošības, drusku nekaunības un daudz uzņēmības, tikai tad var gaidīt izdošanos.”⁹⁷⁶

O. Zeltiņš norādīja uz sarežģījumiem ievākt informāciju nemiernieku pusē: “[..] uz žurnālistu šeit skatās kā uz diezgan nevēlamu elementu. Tam nākas pārvarēt tādas grūtības informācijas ievākšanā, tāpat arī tās nosūtīšanā, ka darbs kļūst gandrīz neiespējams.”⁹⁷⁷ Ņemot vērā nemiernieku īstenoto kontroli pār ārvalstu preses korespondentiem, O. Zeltiņš Toledo aplenkšanu

⁹⁷² Ozols, *Pēdējā mohikāņa stāsts*, 81–82.; “Otto Zeltiņš ceļā uz Spāniju,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.11.08., 1.; Georgs Timuška, “Patiesība par brīvprātīgajiem Spānijā,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.20.10., 8.

⁹⁷³ Zeltiņš, “Mūsu līdzstrādnieka saruna ar spāņu Marokas ģenerālgubernatoru,” 10.

⁹⁷⁴ “Latvijas Republikas ārzemju pase Nr. 001420”, LNA LVVA, 3234–33–71701, 11. lp.; Georgs Timuška, “Nacionālo karapulku vadības galvenā mītnē,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.05.12., 6.

⁹⁷⁵ Oto Zeltiņš, “Kā atbrīvoja Toledo,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.13.10., 4.; Georgs Timuška, “Ložu krusā “nevienam nepiederošā zemē”,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.08.07., 4.; Georgs Timuška, “Kur sagrauj gadu simtos sakrātas vērtības,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.17.07., 6.; Georgs Timuška, “Starp divām ugunīm,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.31.08., 4.

⁹⁷⁶ Georgs Timuška, “Pa asinīm slacītu tiltu uz Irunu,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.30.11., 2.

⁹⁷⁷ Oto Zeltiņš, “O. Zeltiņa iespaidi Seviljā,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.05.09., 14.

un kaujas vēroja no attāluma, jaunumus par pilsētas ieņemšanu saņemot Talaverā.⁹⁷⁸ Dažas laikraksta “Jaunākās Ziņas” darbinieka reportāžas papildinātas ar attēliem, tomēr ne visur bijis ļauts fotografēt.⁹⁷⁹ Acīmredzot nespējot ievērot visus nemiernieku norādījumus, O. Zeltiņš bija spiests Spāniju atstāt steigā – Latvijas Ārlietu ministrijas Preses nodaļas vadītājs Arnolds Skrēbers Latvijas ārkārtējam sūtnim un pilnvarotajam ministram Francijā un Spānijā O. Grosvaldam skaidroja, ka “O. Zeltiņš esot atkal sanācis konfliktā ar ģen. Franko iestādēm”⁹⁸⁰.

O. Zeltiņam izceļojot no Spānijas, laikraksta “Jaunākās Ziņas” redakcija veica korespondentu maiņu, atkāpjoties no plāniem G. Timušku iecelt pastāvīgā korespondenta amatā PSRS. Turklāt A. Skrēbers puda viedokli, ka korespondentu maiņa Latvijai būs ieguvums.⁹⁸¹ Jāatzīmē, ka G. Timuška piedzīvoja pozitīvāku pieredzi, piemēram, “par sevi varu teikt, ka līdz šim esmu sastapis savā žurnālista darbā vislielāko pretimnākšanu. Esmu saņēmis speciālu atļauju rakstīt korespondences un sūtīt telegrammas latviski”⁹⁸². Tomēr žurnālists konstatēja, ka informācijas ievākšana, it īpaši par militāro stāvokli, bija sarežģīta, pastāvot iespējai tapt noturētam par spiegu.⁹⁸³

Jāuzsver, ka G. Timuška devās aplūkot frontes pirmās līnijas Gonsalo de Agileras Munro – viena no visslavenākajiem F. Franko preses dienesta pārstāvjiem – pavadībā. Latvijas preses korespondents atzinīgi novērtēja G. de Agilera Munro darbu, pat ievēdot Bilbao pirms pirmajām frankistu vienībām. Tomēr spānis kļuva slavens savu konservatīvo un pret pretiniekiem nežēlīgo uzskatu dēļ, taču tie G. Timuškas reportāžas nebija atspoguļoti.⁹⁸⁴

Papildu apdraudējumam preses korespondentiem Spānijā bija jāsamierinās ar komforta trūkumu. G. Timuška bija nakšņojis frontē, bet auksta jumta istaba ar nepiemēroti īsu gultu “Jaunāko Ziņu” darbinieka uztverē jau atspoguļoja ļoti labus apstākļus.⁹⁸⁵ Nelabvēlīgā darba vide

⁹⁷⁸ Oto Zeltiņš, “Kritusi Makeda,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.23.09., 1.; Oto Zeltiņš, “Mūsu līdzstrādnieks vēro Toledas šturmešanu,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.29.09., 6.; Oto Zeltiņš, “Ģen. Franko izsludinās par nacionālās Spānijas valsts galvu,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.30.09., 7.

⁹⁷⁹ “Mūsu līdzstrādnieks Otto Zeltiņš Spānijas cīņu vietās,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.03.10., 16.; Oto Zeltiņš, “Cīņa par Toledu,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.08.10., 10.; Oto Zeltiņš, “Alžesirasā – pilsoņu kara joslā,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.09.09., 6.

⁹⁸⁰ “Sarakste ar LR ĀM, Francijas Pasta, telegrāfa un telefona ministriju u. c. par Jaunāko Ziņu korespondentu maiņu Franko Spānijā, LTA korespondentu Parīzē u. c.”, 1936, LNA LVVA, 2575–7–1961, 1. lp.

⁹⁸¹ *Ibid.*, 1. lp.

⁹⁸² Georgs Timuška, “Sācies izšķirošais uzbrukums Madridei,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.01.12., 1.

⁹⁸³ Georgs Timuška, “Pa anarchistu apdraudētu lielceļu uz Malagu,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.27.02., 6.

⁹⁸⁴ Georgs Timuška, “Mūsu līdzstrādnieka radiogramma no ieņemtās Bilbao pilsētas,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.21.06., 1.; Luis Arias González, “El papel del oficial de prensa en el Bando Nacional: Gonzalo de Aguilera Munro,” *Investigaciones históricas: Época moderna y contemporánea*, 33 (2013), <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4482207>.

⁹⁸⁵ Georgs Timuška, “Svētdiena nacionālās Spānijas galvaspilsētā,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.02.12., 2.; Georgs Timuška, “Skats uz Bilbao,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.07.07., 4.

bija ietekmējusi O. Zeltiņa veselību – pēc atgriešanās no Spānijas 1937. gada 2. februārī žurnālists lūdza tautas labklājības ministram Vladislavam Rubulim lemt par labu pensijas piešķiršanai. O. Zeltiņš skaidroja, ka ceļošanas un “nemierīgo žurnālista dzīves apstākļu dēļ” pasliktinājusies viņa veselība un zudušas darbaspējas.⁹⁸⁶

Cenšoties raksturot konfliktu, Latvijas preses korespondenti mainīja atrašanās vietas Spānijā. O. Zeltiņš bija, piemēram, Avilā, Burgosā, Gibraltārā, Talaverā, Toledo, Seviljā, arī redzēja Madridi no attāluma. G. Timuška, uzturoties Spānijā 11 mēnešus, bija Burgosā, Madrides frontē, Malagā, Toledo, Salamankā un Spānijas ziemeļos, mērojot tūkstošiem kilometru automašīnā, ko viņš raksturoja ar vārdiem: “[..] mana auto priekšējam stiklam piestiprināts uzraksts: ““Prensa estranjera” (ārzemju prese) “Jaunākās Ziņas”, Rīga, Letonia”, bet priekšā plīvo Latvijas karodziņš.”⁹⁸⁷ G. Timuška nereti devās no Madrides frontes uz Spānijas dienvidiem un ziemeļiem, atgriežoties jau iepriekš apmeklētās vietās un raksturojot izmaiņas apstākļos.⁹⁸⁸

Sākot pietrūkt jauniem aspektiem Spānijas pilsoņu kara raksturošanā, attīstoties citiem konfliktiem un lielo izmaksu dēļ no 1937. gada vidus ārvalstu laikraksti un ziņu aģentūras samazināja korespondentu skaitu Spānijā. Pēc atgriešanās Latvijā 1937. gada oktobrī G. Timuška skaidroja, ka atstājis fronti nelabvēlīgo laika apstākļu dēļ, paredzot, ka karš turpināsies vismaz līdz nākamajam pavasarim. Konstatējams arī, ka ārvalstu preses korespondenta darba atalgojums bija samērā augsts – O. Zeltiņš 1935.–1936. gadā par darbu mēnesī vidēji bija saņēmis 612 latu.⁹⁸⁹

Spānijas pilsoņu kara atspoguļojums. O. Zeltiņš un G. Timuška par Spānijas pilsoņu kara notikumiem ziņoja, gan nosūtot telegrammas ar aktuālākajām norisēm, gan plašākus rakstus, kas laikraksta “Jaunākās Ziņas” redakcijā tika saņemtas un bija publicējamās vien pēc vairākām dienām.⁹⁹⁰ Šādās detalizētākās reportāžās žurnālisti raksturoja ne tikai pilsoņu kara attīstību, karojošās puses, kauju norises apkārtni, iedzīvotāju noskaņojumu un preses korespondentu ikdienu, bet arī viņu iepazītās kultūras vērtības, Spānijas vēsturi un spāņu tradīcijas.⁹⁹¹

⁹⁸⁶ “O. Zeltiņa lūgums tautas labklājības ministram Vladislavam Rubulim”, 1937., LNA LVVA, 5213–1–5377, 2. lp.

⁹⁸⁷ Georgs Timuška, “Pilsoņu karš sniegotās kalnu grēdās,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.16.01., 4.; Timuška, “Patiesība par brīvprātīgajiem Spānijā,” 8.

⁹⁸⁸ Georgs Timuška, “Kā tagad izskatās Madrides frontē,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.05.05., 6.

⁹⁸⁹ Deacon, *British news media and the Spanish Civil War*, 51; Timuška, “Patiesība par brīvprātīgajiem Spānijā,” 8.; “O. Zeltiņa lūgums tautas labklājības ministram Vladislavam Rubulim”, 1937., LNA LVVA, 5213–1–5377, 10. lp.

⁹⁹⁰ Piemēram, laikraksta “Jaunākās Ziņas” 1936. gada 12. oktobra numurā publicēta ar 12. oktobri datēta O. Zeltiņa telegramma un ar 2. oktobri datēts raksts; Oto Zeltiņš, “Nacionālās Spānijas un Marokas ieroču brālības demonstrācija Seviljā,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.12.10., 1.; Oto Zeltiņš, “Pa pilsoņu kara postažām,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.12.10., 2.

⁹⁹¹ Piemēram, Oto Zeltiņš, “Seviļa kara drudzī,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.14.09., 10.; Oto Zeltiņš, “Pa nacionālo Spāniju no Seviļas līdz Burgosai,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.24.10., 14.; Georgs Timuška, “Arvien tuvāk fronteī,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.08.12., 2.

Vēloties saņemt atļaujas iebraukšanai Spānijā, O. Zeltiņš no Gibraltāra devās iesniegt dokumentus Spānijas iestādēm Marokā. Par nemierniekiem viņa iespaidi bija labvēlīgi, piemēram, par viņu augsto disciplīnu un morāli. Turklāt, neiekļaujot nekādu padziļinātāku agrākās situācijas un politikas aprakstu, O. Zeltiņš 25. augustā apgalvoja, ka nemiernieku kontrolētajā Tetuānā “daudzie karogi vēsta, ka šeit kreiso ekstrēmistu vara galīgi salauzta un ka apgabalā, kur vēl nesen komunisti dzina spāņu tautu postā un izmisumā, atkal atjaunota kārtība, drošība cilvēka dzīvībai un mantai”⁹⁹². Jāatzīmē, ka, raksturojot personīgos novērojumus, O. Zeltiņš Tetuānā bija redzējis arī Vācijas militārpersonas.⁹⁹³

Vēl pirms ierašanās Pireneju pussalā O. Zeltiņš no bēgļiem Tanžerā bija dzirdējis arī par nemiernieku nežēlību, tomēr situācijas raksturojums bija diezgan savdabīgs, daļēji pat attaisnojot vardarbību: “Granādu ik dienas bombardējot spāņu valdības lidmašīnas, netaupot arī šīs senās kalifu pilsētas vēsturiskās celtnes. Kā represiju pret to insurgenti nošaujot ap 150 sarkanos dienā, bet arī tas nelīdzot.”⁹⁹⁴ Jau Tanžerā O. Zeltiņš novēroja abu karojošo pušu pretrunīgo informāciju: “Kur vieni runā par uzvarām, tur otri stāsta, ka nekas sevišķs neesot noticis vai pat ņemas apgalvot, ka esot sagaidāms drīzs pretinieku frontes sabrukums. Ir skaidrs, ka pilnīgu patiesību nepauž ne viena, nedz otra grupa [..]”⁹⁹⁵. Arī šajā situācijā pēc preses korespondenta novērojumiem republikāņi vairāk slēpuši patieso informāciju, kas skaidrojams ar panākumu trūkumu karā.⁹⁹⁶

Ilgāk uzturoties nemiernieku kontrolētajā teritorijā, O. Zeltiņš šķietami bija noticējis propagandai: “Kam atkal un atkal jāklausa šādi [šausmu] stāsti, tas vairs nebrīnās par to, ka zemes atbrīvotāji [nemiernieki] ar saviem pretiniekiem rīkojas ātri un gūstā saņemtos vadoņus bez lielām ceremonijām liek pie sienas.”⁹⁹⁷ Turklāt O. Zeltiņa reportāžās un arī sniegtajā informācijā pēc atgriešanās Latvijā atspoguļojās simpātijas pret vadonības principu un nemiernieku līderiem. Ar zināmu apbrīnu O. Zeltiņš raksturoja Seviljā sastapto Keipo de Ljano, kura personība it kā izstarojusi “maģisku varu”. Savukārt F. Franko veicis “zemes glābšanas darbu”, lai gan nokavējis iespēju ātri ieņemt Madridi.⁹⁹⁸

⁹⁹² Oto Zeltiņš, “Nacionālistu karogi virs Vācijas un Itālijas konsulātiem Tetuānā,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.24.08., 9.; Zeltiņš, “Mūsu līdzstrādnieka saruna ar spāņu Marokas ģenerālgubernatoru,” 10.

⁹⁹³ Ibid.

⁹⁹⁴ Oto Zeltiņš, “Otto Zeltiņš dodas Spānijas iekšienē,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.28.08., 1.

⁹⁹⁵ Oto Zeltiņš, “Pilsonu karš radiofonos,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.08.09., 2.

⁹⁹⁶ Ibid.

⁹⁹⁷ Oto Zeltiņš, “Pilsonu karš uz dzīvību un nāvi,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.15.09., 5.

⁹⁹⁸ Zeltiņš, “Alžesirasā – pilsoņu kara joslā,” 6.; Zeltiņš, “Seviļa kara drudzī,” 10.; Oto Zeltiņš, “Spānijas traģēdija,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.26.11., 10.; “Tragedija Ispanii,” *Segodnja*, 1936.15.12., 6.

O. Zeltiņš centās sevi pozicionēt kā neitrālu žurnālistu⁹⁹⁹ Spānijas pilsoņu kara kontekstā, tomēr skaidrs, ka tas nebija iespējams, vēl vairāk – preses korespondents arī vēlāk pats to atzina. Viens no galvenajiem iemesliem – cenzūra – izskanēja arī O. Zeltiņa lasītajās publiskajās lekcijās¹⁰⁰⁰ pēc atgriešanās no Spānijas. Laikrakstā “Jaunākās Ziņas” publicētajā 1937. gada 19. janvāra lekcijas reklāmā iekļauts jautājums “Kāpēc kara korespondenti nevar ziņot patiesību?”.¹⁰⁰¹ Lekcijā “Spānijas tautas traģēdija” žurnālists solījis paust “patiesību”.¹⁰⁰² Pēc līdzīga rakstura pasākuma 1936. gada 14. decembrī vairākos citos laikrakstos atrodamas pārdomas par O. Zeltiņa pausto, piemēram, laikrakstā “Rīts” publicēts pārmetums, ka O. Zeltiņš reportāžās “slavēja ģen. Franko,” bet lekcijā izteicis kritiku frankistiem.¹⁰⁰³

Gan O. Zeltiņš, gan G. Timuška reportāžās no Spānijas bija iekļāvuši aculiecinieku liecības un no iedzīvotājiem dzirdētus stāstus par republikāņu īstenotajām nežēlīgajām represijām. Dažādos nostāstus, it īpaši pilsoņu kara apstākļos, bija grūti pārbaudīt. G. Timuška iekļāva arī karavīru un iedzīvotāju viedokli, ka frankisti ieņemtajās pilsētās sagaidīti kā atbrīvotāji un viņu it kā īstenotā vardarbība pret civiliedzīvotājiem bijis republikāņu mīts.¹⁰⁰⁴ Rūpīgs lasītājs tomēr arī šādu atziņu virknē varēja pamanīt nesakritības, piemēram, esot ceļā uz Malagu, G. Timuška aprakstīja ievāktās ziņas, ka “ceļu uz Motrilu daudzās vietās klāj sieviešu un bērnu līķi. Visi tie ir sarkano upuri, ar kuriem tie izrēķinājušies vēl pēdējā brīdī”¹⁰⁰⁵. Šajā aprakstā labi atspoguļojās frankistu propagandas piemērs, vainu par pastrādātajiem noziegumiem pierakstot pretiniekiem. Tomēr detalizētākā reportāžā par notikušo G. Timuška aprakstījis, ka bēgļi faktiski nonākuši frankistu slazdā, gan nepametot sievietes un bērnus un izvairoties no tik emocionāla un nežēlīga apraksta kā iepriekš, vainojot republikāņus.¹⁰⁰⁶

O. Zeltiņa un G. Timuškas reportāžās atrodami arī citi F. Franko propagandā populāri vēstījumi, no kuriem īpaši nozīmīgs ir par Alkazara aizstāvēšanu un tā varoņiem. O. Zeltiņš rakstīja: “Toledas Alkazara komandieris līdz ar visiem sev padotiem pacietīgi ir panesis visas

⁹⁹⁹ Zeltiņš, “Pilsoņu karš radiofonos,” 2.; “Otto Zeltiņa piedzīvojumi Spānijā,” *Rīts*, 1936.15.12., 11.

¹⁰⁰⁰ O. Zeltiņš lasīja vairākas lekcijas, piemēram, gan Rīgā 1936. gada 14. decembrī un 1937. gada 19. janvārī, pārdodot ieejas biļetes no 0,50 līdz 2,50 Ls vērtībā, gan arī 1937. gada 24. janvārī Bauskā; “Otto Zeltiņa priekšlasījums vācu valodā ar gaismas bildēm “Spānijas traģēdija,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.12.12., 6.; “Otto Zeltiņš noturēs lekciju latviešu valodā “Spānijas tautas traģēdija,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.15.01., 15.; “Otto Zeltiņa lekcija par Spāniju,” *Zemgales Balss*, 1937.14.01., 7.

¹⁰⁰¹ “Otto Zeltiņš noturēs lekciju latviešu valodā “Spānijas tautas traģēdija,” 15.

¹⁰⁰² *Ibid.*

¹⁰⁰³ “Otto Zeltiņa piedzīvojumi Spānijā,” 11.

¹⁰⁰⁴ Georgs Timuška, “Ceļā uz Madrides fronti,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.19.12., 35.; Georgs Timuška, “Atbrīvotā Malagā,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.04.03., 6.; Georgs Timuška, “Santanderas kara rūpniecības centrā Reinosa,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.24.08., 4.

¹⁰⁰⁵ Georgs Timuška, “Motrilas ceļu klāj sarkanā terora upuru līķi,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.16.02., 14.

¹⁰⁰⁶ Georgs Timuška, “Asinis un smiltis,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.13.03., 6.

dvēseles mokas, nāves briesmas un trūkumu, slāpes, badu un bezmiegu. Pats savām acīm redzēju brūngano, lipīgo, sīksto masu, ko Alkazarā ielenktie saukuši par maizi, bet ko pie mums pat pēdējais ubags ar riebumu būtu aizmetis prom.”¹⁰⁰⁷ Jāatzīmē, ka “Alkazara varoņu” naratīvs detalizēti atspoguļots arī citu autoru rakstos dažādos Latvijā publicētos izdevumos.¹⁰⁰⁸

G. Timuška norādījis uz grūtībām aprakstīt norises republikāņu pusē, ilgstoši uzturoties tikai frankistu kontrolētajās teritorijās. Apzinoties šo situāciju, preses korespondents izmantoja izdevību un ar pazīstama žurnālista palīdzību, izmantojot kāda šofera dokumentus, vienu dienu novēroja pierobežas dzīvi republikāņu pusē. Redzēto atspoguļojot reportāžā, G. Timuška aprakstīja pārtikas trūkumu, cilvēku drūmo garastāvokli un īsu interviju ar anarhistu. Trūkstot nepieciešamajām varas iestāžu atļaujām, gūtā pieredze bija pārāk neliela, lai objektīvi raksturotu dzīvi republikāņu kontrolētajās teritorijās.¹⁰⁰⁹

Pēc tam kad Gernikas izpostīšana daudzviet pasaulē radīja pagrieziena punktu sabiedriskajā viedoklī pret frankistiem, Latvijas preses korespondenta reportāžā pēc drupu apmeklēšanas iezīmēta abu pušu vaina. G. Timuška pieminējis kādu aculiecinieku, kurš vainojis gan frankistu bumbvedējus, kuri it kā vēlējušies trāpīt tiltam (tādējādi mazinot vainu), gan republikāņus, kuri nākamajā dienā dedzinājuši un sagrāvuši pilsētu.¹⁰¹⁰ Žurnālista aprakstos turpmāk atrodami pārmetumi ne tikai republikāņiem, bet, piemēram, abu pušu nežēlīgajai attieksmei pret gūstekņiem, kā arī kara nežēlīgumu kopumā.¹⁰¹¹

Atgriežoties Latvijā, G. Timuška plašāk raksturojis ārzemju vienības frankistu pusē, minot ievērojamo itāļu skaitu, vienību organizētību, moderno apbruņojumu un to “brīvprātīgo” raksturu, kā arī vācu instruktoru sniegto palīdzību.¹⁰¹² Arī G. Timuška lasīja publiskas lekcijas dažādos pasākumos un sabiedriskajās organizācijās Latvijā par Spānijā pieredzēto, saskaņā ar atreferējumu presē naratīvā uzvaru liekot uz naidu sabiedrības slāņu vidū, kara nežēlīgumu un postījumiem, to

¹⁰⁰⁷ Oto Zeltiņš, “Alkazara varonis Moskardo,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.16.10., 8.; skat arī: Georgs Timuška, “Varoņa stāsts Alkazara drupās,” *Jaunākās Ziņas*, 1936.12.12., 6.

¹⁰⁰⁸ Piemēram, Latvijas Kara skolas absolventu apvienības izdevuma “Kadets” 1936. gada novembra numurā apgalvots, ka “varonīgie alkazarieši ir tiešām pelnījuši, lai par viņiem zinātu visi tie, kas kareiviski nacionālo varonību uzskata par vīra augstāko tikumu,” vienlaicīgi paužot republikāņu spēkiem nelabvēlīgu naratīvu, apzīmējot valdības atbalstītājus kā “sarkanos miličus”; A. B., “Alkazara varoņi,” *Kadets*, Nr. 11 (1936), 11–15. Otrajā pasaules karā “Alkazara” nosaukums latviešu vidū, ņemot vērā arī nacistiskās Vācijas propagandas ietekmi, bija populārs kā simbols cīņai pret komunismu. Skat, piemēram, “Liekas, ka kopš Spānijas pilsoņu kara visa pasaule ir pilna Alkazāru.”; “[..] Novgorodas Alkazārs ir vecs klosteris [..]”; “Tukuma bataljons. Arnolda Bagun-Bērziņa atmiņas,” *Tilts*, Nr. 11 (1953), 33. 1941. gadā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā spāņu ģenerālis Hosē Moskardo bija pat apmeklējis Rīgu; Visvaldis Valters, “Tolēdas Alkazārs,” *Tukuma Ziņas*, 1941.16.12., 2.

¹⁰⁰⁹ Georgs Timuška, “Viena diena sarkanajā Spānijā,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.05.06., 5.

¹⁰¹⁰ Georgs Timuška, “Gernikas drupās,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.06.08., 4.

¹⁰¹¹ Georgs Timuška, “Ar leģionāriem uz Santanderu,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.27.08., 4.

¹⁰¹² Timuška, “Patiesība par brīvprātīgajiem Spānijā,” 8.

skaitā kultūrvēsturiskām ēkām.¹⁰¹³ Abu preses korespondentu publisko lekciju apmeklētība, neskatoties uz ieejas maksu, liecināja, ka Latvijas sabiedrībā bija aktīvi interesenti par konfliktu.¹⁰¹⁴

3.3. Publikācijas par Spānijas pilsoņu karu konflikta laikā nelegālajos laikrakstos “Cīņa” un “Brīvā Jaunatne”

Salīdzinājumā ar oficiāli publicētajiem, regulārajiem dienas laikrakstiem nelegālie izdevumi “Cīņa” un “Brīvā Jaunatne”, gan jaunam numuram iznākot vien reizi mēnesī vai retāk, gan izplatīšanas problēmu dēļ, plaši neaprstāja kauju norisi Spānijā. Tāpat šāda situācija daļēji skaidrojama arī ar republikāņu uzvaru trūkumu. Tomēr rakstos tika publicēta īsa, fragmentāra informācija par norisēm karā vai nelieli stāsti, kas apliecināja Spānijas Republikas atbalstītāju varonību vai ietvēra republikāņu propagandas elementus, piemēram, ka Spānija būs “fašisma kaps” vai D. Ibaruri raksts “Mundo Obrero” par nemiernieku noziegumiem.¹⁰¹⁵ Kopumā abos nelegālajos izdevumos biežāk atspoguļots starptautisku un vietēju norišu vērtējums, kā arī atbalsta sniegšana republikāņiem.

Starptautiskās politikas vērtējums Spānijas pilsoņu kara jautājumā. Atbilstoši komunistiskajai ideoloģijai 1936. gada laikraksta “Brīvā Jaunatne” septembra numurā autors “Devītais”¹⁰¹⁶ skaidroja Spānijas pilsoņu kara izcelšanos, vainojot “lielburžuāziju” un “reakcionārās šķiras”. Raksta autors minēja arī Vācijas iesaisti un nemiernieku pusē karojošo marokāņu karavīru nežēlīgumu, tajā pašā laikā izsakot pārmetumus neiejaukšanās politikai, kas “patiesībā nozīmē Spānijas valdības un tautas blokādi”¹⁰¹⁷. Kritika Eiropas valstīm un atbalsta trūkumam republikāņiem izskanēja arī citos rakstos nelegālajā presē, laikrakstos “Brīvā Jaunatne” un “Cīņa” konfliktu raksturojot ar tādiem apzīmējumiem kā “vācu–itāļu laupīšanas karu”, nemierniekus – “itāļu–vācu iekarotāji”, “fašistu bandas”, “fašistiskie dumpinieki”, “fašistiskie sazvērnieki”, “hitleriskie intervencionisti”, bet neiejaukšanos – kā “sistemātisku atkāpšanos

¹⁰¹³ “Spānija – pilsoņu kara ugunīs,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.16.12., 10.; “Lekcija par Spāniju,” *Zemgales Balss*, 1938.08.01., 8.

¹⁰¹⁴ *Ibid.*, “Otto Zeltiņa piedzīvojumi Spānijā,” 11.

¹⁰¹⁵ Skat., piemēram, “Kā cīnījās Spānijas tauta,” *Brīvā Jaunatne*, Nr. 9 (1936), 3.; “Dzimst jauna darba republika,” *Brīvā Jaunatne*, Nr. 10 (1936), 3.; “Fašistiskie slepkavas,” *Brīvā Jaunatne*, Nr. 12 (1936), 3.; “Demokrātijai jāgūst uzvara pret fašismu,” *Cīņa*, Nr. 1 (1939), 1–2.

¹⁰¹⁶ Saskaņā ar R. Lāci “Devītais” bija K. Rozenberga pseidonīms; Rūdolfa Lāča manuskripts par Kārli Rozenbergu. 1969. gads, LKM, 8134-nd., 62. lp.; Literatūrzinātniece Biruta Kalnača norāda, ka “Devītais” un arī “D.”, iespējams, bijušas vienas un tās pašas personas pseidonīmi, jo literārais stils un rakstīšanas veids bijis ļoti līdzīgs; Biruta Kalnača, “No pasaran!,” *Karogs*, Nr. 7 (1966). 148.

¹⁰¹⁷ Devītais, “Spāņu tauta cīnās par brīvību,” *Brīvā Jaunatne*, Nr. 9 (1936), 4.

fašistisko uzbrucēju priekšā” un Neiejaukšanās komisijas sauszemes robežu un jūras novērošanu – kā “starpautiskās kontroles” komēdiju”¹⁰¹⁸.

Neilgi pēc Spānijas pilsoņu kara sākuma – 1936. gada septembrī – “Devītais” apgalvoja, ka jaunatne Latvijā pilnībā simpatizējusi spāņu tautai.¹⁰¹⁹ Tomēr šāds apgalvojums bija pārspīlēts. Vistiešāk nelegālajos laikrakstos bija vērojama PSRS ietekme un propaganda, kam LKP pakļāvās un turpināja to tirāzēt. Attiecīgajā presē PSRS tika augsti novērtēta kā “miera veicinātāja” un republikāņu atbalstītāja, nekādā veidā nediskreditējot sniegto palīdzību un tās praktisku izmantošanu savās interesēs.¹⁰²⁰

Latvijas nostājas vērtējums Spānijas pilsoņu kara jautājumā. Ņemot vērā nelegālo laikrakstu “Brīvā Jaunatne” un “Cīņa” redakciju ideoloģiskos uzskatus, to rakstos bija lasāma izteikta kritika Latvijas ārpolitikai, atbalstu neiejaukšanās politikai raksturojot kā faktisku palīdzību frankistiem. Laikraksta “Cīņa” satura veidotāji uzskatīja, ka “Ulmaņa–Muntera kliķes valdība” jūta līdzīgu “fašistu sazvērniekiem”.¹⁰²¹ Pārmetumi Latvijas nostājai vēltīti, piemēram, rakstot par “Ulmaņa kliķes meliem par Latvijas “neitralitāti”,” tāpat par V. Muntera vadīto Tautu Savienības 101. sesiju, kurā “viņš pats uz savu galvu mēģinājis aizbāzt muti Spānijas ārlietu ministram del Vajo, kas atmaskoja vācu–itāļu iekarotāju mežonīgos darbus Spānijā un “neitralitātes” komēdijas sekas [...]”¹⁰²². Neiejaukšanās pārkāpumu kontekstā laikrakstā “Cīņa” minēts, ka “nevienam nav noslēpums, ka Latvijas valdība spekulēja ar ieročiem”¹⁰²³. Tomēr minēti arī vairāki līdz šim nepierādīti apgalvojumi, piemēram, kara materiālu, to skaitā “Vairoga” izgatavoto granātu, pārdošana it kā frankistiem un Vācijas ieroču tranzīts uz Spāniju caur Latviju.¹⁰²⁴ Kā neitralitātes pārkāpumu laikraksts “Brīvā Jaunatne” traktēja arī celulozes un finieru pārdošanu F. Franko atbalstošajām valstīm – Itālijai un Vācijai,¹⁰²⁵ tomēr nekādi šāda veida ekonomiski ierobežojumi nebija noteikti, vienojoties par Eiropas valstu neiejaukšanos konfliktā.

Spilgti bija komunistiskās preses pārmetumi par Spānijas pilsoņu kara norišu nekorektu atspoguļošanu un it kā frankistu atbalstīšanu K. Ulmaņa režīma oficiālajos preses izdevumos.

¹⁰¹⁸ Ibid.; “Īsas ziņas par Spāniju,” *Brīvā Jaunatne*, Nr. 3/4 (1937), 2–3.; “Spānija un Latvija,” *Cīņa*, Nr. 14 (1936), 3.; “Vācu un itāļu fašisti provocē karu,” *Cīņa*, Nr. 4 (1937), 1.; “Atbalstīsim republikānisko Spāniju,” *Cīņa*, Nr. 4 (1938), 1.

¹⁰¹⁹ Devītais, “Spāņu tauta cīnās par brīvību,” 4.

¹⁰²⁰ “Nost karu,” *Brīvā Jaunatne*, Nr. 5 (1937), 1.; Krauze, “Sociālisms ir uzvarējis,” *Cīņa*, Nr. 14 (1936), 2–3.; “SPRS – stiprākais un drošākais miera sargs,” *Cīņa*, Nr. 7 (1937), 1–2.

¹⁰²¹ “Spānija un Latvija,” 3.

¹⁰²² “Draudošais karš un Latvija,” *Cīņa*, Nr. 1 (1937), 1.; “Hitlerisma draudis un Ulmaņa ārējā politika,” *Cīņa*, Nr. 4 (1938), 1.

¹⁰²³ “Demokrātijai jāgūst uzvara pret fašismu,” *Cīņa*, Nr. 1 (1939), 1–2.

¹⁰²⁴ Ibid.; Ojārs, “Vai Baltijas valšņu antante nodrošina mieru?,” *Brīvā Jaunatne*, Nr. 1 (1937), 1.

¹⁰²⁵ “Neitralitāte,” *Brīvā Jaunatne*, Nr. 9 (1937), 2.

Piemēram, “Brīvā Jaunatne”, kritizēja, ka “Latvijas prese turpina bērt melu zaņķus par Spānijas notikumiem, bagātīgi pievedot “aculiecinieku” nostāstus par “sarkano zvērībām”. Kas gara laika dēļ būs pašķirstījis “Rītu” jeb “Brīvo Zemi”, nevarēja nesastapt verstīm garos “briesmu stāstus”, kuru autors Krauze tagad izrādījies par “vienkāršu” kažoku zagli”¹⁰²⁶. Kritika veltīta arī O. Zeltiņa reportāžām un publiskajām lekcijām: “Z. atvainošanās, ka viņš nav varējis rakstīt citādi, tāpēc ka uz viņa kakla sēdējuši trīs cenzori, kas katru viņa rakstīto lapu izlasījuši un apzīmogojuši ar trīs zīmogiem, neatbilst godīga cilvēka morālei. Divi Spānijas korespondenti jau atmaskojušies: Krauze – kažokādu zaglis, Zeltiņš – pārķams melis.”¹⁰²⁷ Līdzīgu viedokli pauda arī citi nelegālie kreisie laikraksti, piemēram, ka “nelietis Zeltiņš [...] lien vai no ādas laukā, lai varētu noskaņot sabiedrības domu pret Spānijas republikas aizstāvjiem un tās likumīgo valdību,” turklāt novērtējot, ka “Latvijas fašistiskā prese jo cītīgi pūš Hitlera un Musolīni stabulē”¹⁰²⁸. Nelegālo preses izdevumu naratīvs par ziņām oficiālajā presē kopumā raksturojams arī ar 1937. gada janvārī laikrakstā “Cīņa” publicēto apgalvojumu, ka “ulmanieši ķērās pie vācu–itāļu interventu mežoņu darbu slavināšanas Spānijā”¹⁰²⁹.

Latvijas komunistisko organizāciju sniegtais atbalsts republikāņiem. Visātrāk uzsāktais atbalsta veids republikāņiem Latvijā bija nelegālu ziedojumu vākšana. 1936. gada oktobra laikraksta “Brīvā Jaunatne” numurā lasītāji tika informēti par ziedošanas kampaņas uzsākšanu.¹⁰³⁰ Turklāt nelegālajos izdevumos bija iespējams sekot līdz savāktajam naudas apjomam. No Spānijas pilsoņu kara sākuma līdz 1939. gada martam Latvijā bija savākti līdzekļi 8508,48 latu apmērā.¹⁰³¹

Veicinot nepārtrauktu atbalstu republikāņiem, regulāri uzsvērtā konflikta nozīmība, piemēram, “Spānijas laukos lielā mērā izšķiras arī latvju tautas liktenis”¹⁰³². Pievēršot uzmanību norisēm Spānijā, viss “Brīvās Jaunatnes” 1937. gada marta/aprīļa numurs veltīts Spānijas pilsoņu karam, ietverot arī Komunistiskās jaunatnes internacionāles izpildkomitejai Maskavā adresētu Madrides jauniešu organizācijas aicinājumu atbalstīt republikāņus.¹⁰³³ Īpaši aktīvi LKP aicinājumi bija 1937. gadā. Atbilstoši attiecīgā laika Komunistiskās Internacionāles politikai LKP 1937. gada septembrī Rīgas organizācijas konferencē pieņemtā rezolūcija pauda nepieciešamību stiprināt

¹⁰²⁶ “Spānijas tautai jāuzvar,” *Brīvā Jaunatne*, Nr. 11 (1936), 4.

¹⁰²⁷ D., “Jaunā apgaismojumā,” *Brīvā Jaunatne*, 1937.15.01., 3.

¹⁰²⁸ “Starptautiskās demokrātijas solidaritāte ar Spānijas tautu,” *Sarkanā Palīdzība*, Nr. 16 (1936), 1.

¹⁰²⁹ “Draudošais karš un Latvija,” 1.; “Neutralitāte,” 2.

¹⁰³⁰ “Dzimst jauna darba republika,” *Brīvā Jaunatne*, Nr. 10 (1936), 3.

¹⁰³¹ Arī, piemēram, laikrakstā “Sarkanā Palīdzība”, kurā turklāt bija publicēta informācija, ka politeslodzītie Rīgas Centrālcietaim atteicās no viena mēneša uztura pabalsta par labu republikāņiem; “Starptautiskās demokrātijas solidaritāte ar Spānijas tautu,” 1.; “Kvitējums,” *Cīņa*, Nr. 3 (1939), 4.

¹⁰³² “Vācu un itāļu fašisti provocē karu,” 1–2.

¹⁰³³ *Brīvā Jaunatne*, Nr. 3/4 (1937), 1–4.

tautas fronti cīņai pret galēji labējām ideoloģijām, kā arī uzsvēra, ka “visiem spēkiem jāvērs plašumā Spānijas republikāņu atbalstīšanas kampaņa”¹⁰³⁴.

Jau 1937. gada janvārī laikraksts “Cīņa” ziņoja, ka Internacionālajās brigādēs bija karavīri no Latvijas.¹⁰³⁵ Tomēr, izņemot informāciju par pulkveža-leitnanta Voldemāra Ozola rehabilitāciju un M. Švarca nekrologu, nelegālie laikraksti izvairījās nosaukt vārdā Spānijā nokļuvušās personas no Latvijas.¹⁰³⁶ Tomēr “Brīvā Jaunatne” un “Cīņa” publicēja vairākas anonīmas brīvprātīgo vēstules. Literatūrzinātniece B. Kalnača atzīmē, ka laikrakstā “Brīvā Jaunatne” lasāmas Ž. Folmaņa vēstules “Sirsnīgs sveiciens no Spānijas”, “Vēstule no Spānijas”, “Sveiciet cīņas biedrus Latvijā”.¹⁰³⁷ Laikrakstā “Cīņa” ievietotas vairākas vēstules ar parakstu “X”, tomēr šādi, ļoti iespējams, nav apzīmēts viens, bet vairāki autori. Šī anonīmā informācija raksturoja brīvprātīgo personīgo noskaņojumu, frontes dzīvi, centās veicināt atbalstu republikāņiem vai vēstīja par komunistiskās partijas panākumiem, tomēr kopumā tā sniedza samērā maz faktu par vēstuļu rakstītājiem un konkrētām vienībām.¹⁰³⁸

*

Latvijas sabiedrībai presē bija pieejama plaša, tomēr nereti vienpusīga informācija par norisēm Spānijā. Aplūkojot galvenās tendences Spānijas pilsoņu kara atspoguļojumā lielākajos Latvijas dienas laikrakstos, konstatējami vairāki atšķirīgi posmi: 1) konflikta sākumposms, kurā trūka precīzas informācijas un skaidrības karojošo pušu raksturošanā (1936. gada vasara); 2) nemierniekiem dominējoši labvēlīga raksturojuma posms (1936. gada rudens – 1937. gada nogale); 3) objektīvāks saturs par norisēm Spānijas pilsoņu karā (1938. gada sākums – 1939. gada marts). Visticamāk, nozīmīgas pārmaiņas konflikta raksturojumā ieviesa Preses likuma izstrāde un tā pieņemšana 1938. gada februārī, tādējādi liedzot Latvijas diplomātiskajām attiecībām nelabvēlīgu, nepārbaudītu ziņu publicēšanu. Laika posmā no konflikta izcelšanās līdz 1937. gada nogalei par Spānijas pilsoņu karu medijos vērojamas gan viltus ziņas, gan spilgti, līdz galam nepārbaudāmi aculiecinieku stāsti par republikāņu īstenoto vardarbību, kamēr frankistu nežēlība nereti attaisnota.

¹⁰³⁴ “Latvijas komunistiskās partijas Rīgas konferences rezolūcija,” *Cīņa*, Nr. 6 (1937), 2.

¹⁰³⁵ “Internacionālās brigādes cīņā pie Madrides,” *Cīņa*, Nr. 1 (1937), 3.

¹⁰³⁶ “Ģen. V. Ozols rehabilitēts,” *Brīvā Jaunatne*, Nr. 9 (1937), 2.; “Paturēsim piemiņā Mihaelu Švarcu,” *Cīņa*, Nr. 6 (1938), 4.

¹⁰³⁷ Kalnača, “No pasaran!,” 149.

¹⁰³⁸ Skat., piemēram, X, “Vēstule no Spānijas,” *Cīņa*, Nr. 1 (1938), 2.; X, “Vēstule no Spānijas,” *Cīņa*, Nr. 5 (1938), 4.; X, “Vēstule biedriem no frontes,” *Cīņa*, Nr. 4 (1937), 2.; “Sirsnīgs sveiciens no Spānijas,” *Brīvā Jaunatne*, Nr. 7/8 (1937), 2.

Jāuzsver, ka presei šādu frankistiem labvēlīgu naratīvu nebija iespējams uzturēt bez Latvijas varas iestāžu akcepta. Turklāt konkrētu specifisku jēdzienu izmantošana un to vienlaicīga maiņa visos trīs aplūkotojamos dienas laikrakstos radīja priekšstatu par saskaņotu rīcību.

Arī “Jaunāko Ziņu” preses korespondentu reportāžu sniegšana no Latvijas oficiāli neatzītās, nemiernieku kontrolētās teritorijas radīja labvēlīgus apstākļus attiecīgās puses propagandas tālākai tiražēšanai. Turklāt, tā kā O. Zeltiņš publiskajās lekcijās bija atzinis frankistu cenzūras ietekmi un dažreiz viņa un G. Timuškas reportāžu informācija nesaskanēja, Latvijas sabiedrība varēja uzzināt, ka presē publicētās ziņas varēja būt nepatiesas, kas, iespējams, palīdzēja veicināt objektīvākas informācijas publicēšanu no 1938. gada sākuma. Tomēr jāsecina, ka atsevišķi frankistu propagandas vēstījumi kā simboli guva popularitāti Latvijas iedzīvotāju vidū, piemēram, naratīvs par “Alkazara varoņiem”. Kopumā gan abu Latvijas preses korespondentu reportāžas, gan pirmajos divos posmos publicētā informācija Spānijas pilsoņu kara kauju un abu pušu apstākļu pētniecībā kā avots ir izmantojama ļoti piesardzīgi, turklāt tikai kontekstā un rūpīgā salīdzinājumā ar jaunākajiem historiogrāfijas pētījumiem.

Faktiski Latvijā bija vērojama abām karojošajām pusēm labvēlīga propaganda, jo nelegālajā komunistiskajā presē tika atbalstīta PSRS nostāja Spānijas pilsoņu karā un tiražētas tās propagandas nostādnes par labu republikāņiem. Arī ņemot vērā, ka nelegālo laikrakstu pārmetumi oficiālajai presei par nemierniekiem labvēlīgu naratīvu vismaz līdz 1937. gada beigām bija vietā, tomēr PSRS ietekmei pakļautos LKP un LDJS drukātos izdevumus nekādā gadījumā nevarēja uzskatīt par objektīvu informācijas iegūšanas vietu par aktuālajām norisēm Spānijā. Nelegālajos kreisajos laikrakstos bija pieejama oficiālajā presē noklusētā, valdībai nelabvēlīgā informācija par Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvaldes iesaisti ieroču tirdzniecības darījumos, tomēr tā bija ļoti fragmentāra un ietvēra arī citas baumas bez pietiekami pārlicinošiem pierādījumiem. Nelegālās komunistiskās organizācijas Latvijā izmantoja Spānijas pilsoņu karu un valdības īstenoto neiejaukšanās politiku argumentācijā, kas grāva Latvijas valstiskumu. Tomēr jāuzsver, ka nelegālajai presei bija neliela tirāža un tā sasniedza ļoti ierobežotu auditoriju, tādēļ vairākums sabiedrības savus priekšstatus par konfliktu veidoja, balstoties oficiālās preses sniegtajā informācijā.

4. Brīvprātīgie no Latvijas Spānijas pilsoņu karā

Spānijas pilsoņu karam piesaistot ievērojamu ārvalstu interesi un brīvprātīgo līdzdalību, arī Latvijas iedzīvotāju vidū bija personas, kas aktīvi lasīja pieejamo informāciju par tragiskajiem notikumiem Spānijā. No sekošanas līdz dažādām norisēm līdz dalībai šajā konfliktā Latvijas pilsoņiem bija jāpieņem vairāki būtiski lēmumi, kā arī jāspēj nokļūt no Latvijas salīdzinoši tālajā valstī. Analizējot attiecīgo laika posmu, bija neiespējami objektīvi izmērīt sabiedrības solidaritātes pakāpi ar kādu no karojošajām pusēm, taču vairāk vai mazāk ieinteresētu atbalstītāju varēja būt samērā daudz. Piemēram, Gibraltāra slimnīcā nonākušais jūrniece Pēteris Aleksandrovičs bija ievainots 1937. gada 16. oktobrī, esot ceļā uz Valensiju. Uz Spāniju P. Aleksandrovičs devās vairākkārt, visticamāk, palīdzot republikāņus apgādāt ar dažādām precēm. Vēl 1939. gada janvāra vidū šis jūrniece Valensijā piedzīvoja frankistu aviācijas uzlidojumus, pēc kuriem māsai rakstīja, ka paliks “uzticīgs Republikai līdz sava vai Republikas mūža beigām”¹⁰³⁹. Dažādos uzņēmumos, sniedzot palīdzību karojošajām pusēm, bijuši nodarbināti arī citi Latvijas pilsoņi, piemēram, Vācijas pilsoņa Antoniusa Rāba rekrutēti mehāniķi strādājuši lidmašīnu ražotnē Spānijā.¹⁰⁴⁰

Piedalīties pilsoņu karā bija ieplānojuši arī divi rīdzinieki, kas spēra izmisīgu soli un 1938. gada 8. februārī apzaga Dzērbenes mācītāja Alfrēda Birnbauma māju, vēloties tādējādi iegūt līdzekļus ceļam uz Spāniju. Tomēr Rīgas kriminālpolicija zagļus noķēra.¹⁰⁴¹ Līdzīgi motīvi bija arī Liepājas kriminālpolicijas aizturētajiem jauniešiem –16 gadus vecajam Jānim Riekstiņam un 17 gadus vecajam Harijam Reileram, kuri ieroču veikalos Liepājā vēlējās iegādāties vēlāk konfliktā noderīgus revolverus.¹⁰⁴² Šie gadījumi liecina, ka Latvijas iedzīvotāju vēlme doties uz Spāniju varēja būt lielāka, taču sarežģītumus un šķēršļus radīja dažādi finansiāli un loģistikas apsvērumi,

¹⁰³⁹ Spānijas pilsoņu kara liecinieka Pētera Aleksandroviča vēstule māsai, 1937.27.10., PVLMM 6455/22; Spānijas pilsoņu kara liecinieka Pētera Aleksandroviča vēstule māsai, 1939.25.01., PVLMM 6455/3

¹⁰⁴⁰ Latvijā A. Rābs rekrutēja vairākus lidmašīnu mehāniķus – 1935. gadā rīdzinieku Georgu Pavlovski un 1936. gada sākumā darbam Marseļā Francijā – Aviācijas pulka līgumstrādnieku Osvaldu Lindenbergu. Saskaņā ar Latvijas Politiskās pārvaldes ziņām un ievāktajām liecībām 1897. gadā dzimušais A. Rābs kādu laiku bija dzīvojis Rīgā un bijis “emigrants-afērists”, kurš tirgojis narkotiskās vielas, negatīvi runājis par Latviju un kontaktējies ar sociāldemokrātiem, aicinājis spiegot par labu PSRS, tādēļ rezultātā izraidīts no Latvijas. 1937. gada sākumā Barselonā bija atvērta A. Rāba lidmašīnu ražotnes. Strādāt A. Rāba uzņēmumā Spānijā devās vairāki Latvijas pilsoņi – gan G. Pavlovskis un O. Lindenberg, gan rīdzinieki Platons Aksentjevs un Pauls Kurmenavs. Saskaņā ar Latvijas Politiskajai pārvaldei nodoto O. Lindenbergas brāļa Jūlija Lindenbergas liecību – visas minētās personas, kā arī A. Rābs Spānijā apcietināti, jo Vācijas pilsonis izkrāpis republikāņu līdzekļus. P. Aksentjevs un P. Kurmenavs pēc atbrīvošanas no cietuma bija atgriezušies Latvijā, bet G. Pavlovskis vēl kādu laiku turēts apcietinājumā kopā ar A. Rābu. Savukārt O. Lindenberg bija uz Spāniju devies ar spāņu pasi ar Hesusa Garsijas Lanolas vārdu, kā rezultātā 1937. gada oktobrī viņam atņemta Latvijas pilsonība; “Dažādi raksti par 1937. g.”, 1937, LNA LVVA, 3235–1/1–288, 354.–361. lp.; Campos, *Armas para la República*, chap. 3, Ebook.; “Personu saraksts,” *Valdības Vēstnesis*, 1937.30.11., 4.

¹⁰⁴¹ “Rīgā apcietināti Dzērbenes mācītāja apzadzēji,” *Jaunākās Ziņas*, 1938.11.02., 10.

¹⁰⁴² “Apcietināti dēkaini ceļotāji,” *Kurzemes Vārds*, 1938.24.04., 4.

kā arī Latvijas varas iestāžu rīcība, cenšoties novērst aizdomīgas, pretlikumīgas un K. Ulmaņa režīmam nelabvēlīgas darbības. Attiecīgi nodaļā padziļināta uzmanība pievērsta ne tikai Spānijas pilsoņu kara dalībnieku pieredzei, bet arī resursiem un metodēm, ar kuru palīdzību brīvprātīgie no Latvijas pārvarēja grūtības un kļuva par konflikta dalībniekiem.

4.1. Motivācija un nokļūšanas iespējas Spānijā

Motivācija iesaistīties Spānijas pilsoņu karā. Konfliktā nozīmīgu lomu ieņēma dažādas ideoloģijas, tādēļ likumsakarīgi, ka daudzi brīvprātīgie bija kādu politisku uzskatu dedzīgi atbalstītāji. Absolūtais vairākums brīvprātīgo no Latvijas, izņemot H. Tranzē, bija republikāņu pusē. Latvijas kontekstā karavīru un medicīniskās palīdzības sniedzēju vidū bija vērojams komunistiskās partijas un tās satelītorganizāciju biedru kā attiecīgo ideoloģisko ieskatu atbalstītāju pārsvars. Konstatējams, ka vismaz 65% brīvprātīgo no Latvijas bijuši saistīti ar LKP, tās satelītorganizācijām, komunistiskajām partijām ārvalstīs vai izplatījuši komunistisko literatūru.¹⁰⁴³

Piesaistot atbalstītājus, PSRS ietekmē esošās nelegālās organizācijas izmantoja atsevišķu Latvijas iedzīvotāju vilšanos ikdienas dzīvē, saasinātu sociālās nevienlīdzības uztveri un idealizētu risinājumu meklēšanu, bieži arī jaunatnes maksimālismu.¹⁰⁴⁴ Daudzi Spānijas pilsoņu kara dalībnieki partijas darbos bija savervēti jaunībā, piedāvājot iespējas atrast domubiedrus un atbalstot grūtās dzīves situācijās. Piemēram, 1908. gadā Daugavpilī dzimušais Benjamins Kūrs rakstīja, ka viņa māte mirusi 1916. gadā, bet tēvs – 1922. gadā, tādēļ viņš vairākus gadus pavadījis bērnu patversmē, pēc tās atstāšanas 1925. gadā iesaistoties komunistiski noskaņotos pulciņos.¹⁰⁴⁵ Sakāpināta taisnīguma izjūta bija jaušama Moza Markovņika argumentācijā: “Vai fašistu cietumos katru dienu neiznīcina simtiem cilvēku? Un kā vārdā viņi to dara? Kādas morāles vārdā? Kas viņiem devis tādas tiesības? Bet noziedznieks pats piešķir sev šīs tiesības. Nesodīti lielīdamies ar savām slepkavībām, viņi jo vairāk apkauno cilvēces sirdsapziņu. Taču visam tam reiz pienāks gals.”¹⁰⁴⁶

Propagandā idealizētā dzīve ļāva iztēloties, ka PSRS bija labvēlīgāki darba apstākļi un nebija jācinās par pamatvajadzību apmierināšanu Pasaules ekonomiskās krīzes veicinātā bezdarba

¹⁰⁴³ Skat. detalizētāk 1. pielikuma 4. tabulu.

¹⁰⁴⁴ Arturs Žvinklis, “Ebreji Latvijas parlamentārās iekārtas laikā, no 1928. līdz 1934. gadam. Attieksme pret demokrātisko valsti un tās pretiniekiem,” no: *Latvijas ebreji un padomju vara, 1928–1953.*, zin. red. Dribins, 49.

¹⁰⁴⁵ “Kur Beniamin-Benjamin Hackelovich”, 1936–1940, LNA LVA, PA-54–1–5311, 11. lp.

¹⁰⁴⁶ “M. Markovņika vēstule tēvam no Spānijas,” 1937.30.11., LNA LVA, PA-200–6–75, 172. lp.

apstākļos. Daudziem trūka informācijas par J. Staļina režīma nežēlību, represijām intensificējoties 20. gs. 30. gados.¹⁰⁴⁷ Diemžēl arī K. Ulmaņa režīms šķēla sabiedrību, nespējot iegūt vairākuma strādnieku atbalstu. Konfliktā iesaistīto Latvijas ebreju motivācija bija izprotama arī kontekstā ar augošo antisemitismu Eiropā, turklāt, kā norāda vēsturnieks Aivars Stranga, autoritārais režīms Latvijā ierobežoja un pat zināmā mērā diskriminēja ebrejus.¹⁰⁴⁸

Viena no Latvijā augstākos nelegālo komunistisko organizāciju amatos bijušajām personām Spānijas pilsoņu karā bija LDJC Centrālās komitejas loceklis Kārlis Rozenbergs (Kūlijs). Pēc ierašanās Spānijā 1937. gada 28. februārī latvietis rakstīja: “Šejienieši ļoti izbrīnījušies, ka atbraucis cilvēks, kas bijis CK loceklis, tik klusi, bez iepriekšējiem paziņojumiem. Baidos, ka tas netiek izmantots, lai iespiestu mani kādā aizmugures daļā un varētu tikt saudzēta mana “dārgā dzīvība”. Es tam būšu noteikti pretī. Es nācu, lai cīnītos kā vienkāršs kareivis, lai turpinātu to pašu cīņu, ko vedu Latvijā, kuru turpināt tur man vairs nebija iespējams. Sevišķi tagad, kad zinu to “šķībo skatīšanos”, vienīgā mana vēlēšanās ir, jau tagad šeit pierādīt, ka man ne vien nav bijušas bailes no centrāles, bet esmu gatavs atdot savu dzīvību. [...] Lai dzīvo LDJS un LKP! Caur Padomju Spāniju uz Padomju Latviju!”¹⁰⁴⁹ K. Rozenberga papildu motivācija bija nesaskaņas ar jauniecelto LDJS vadītāju Pēteri Kurli, kurš slepus strādāja Politiskās pārvaldes labā. K. Rozenbergs iebilda vairākiem P. Kurļa lēmumiem, uzskatot, ka tie vājināja nelegālās darbības iespējas, tāpēc pēc aicinājuma pārtraukt jauniešu organizācijas koordinēšanu nolēma izmantot saņemto atļauju doties uz Spāniju.¹⁰⁵⁰

Daudzi nelegālo komunistisko organizāciju ierindas dalībnieki bija līdzīgās domās kā J. Trokša, kurš aizbrauca “uz Spāniju ar ieroci rokā aizstāvēt savu strādnieku lietu”¹⁰⁵¹. Vairāki brīvprātīgie¹⁰⁵² uzsvēra, ka devās konfliktā piedalīties ar LKP, LDJS vai MOPR atļauju, kas

¹⁰⁴⁷ Pat golodomora aculiecinieks, rakstnieks A. Kestlers par savu redzēto rakstīja sekojošo: “Vilciens lēnām brauca pāri Ukrainas stepei. Tas bieži apstājās. Katrā stacijā bija lupatās tērpts zemnieku pūlis, kas apmaiņā pret maizes klaipu piedāvāja ikonas un linu. Sievietes cēla savus zīdaiņus pie nodalījuma logiem – zīdaiņi bija žēli un biedējoši ar ekstremitātēm kā nūjām, uzpūstiem vēderiem, lielām liķu galvām, kas vāļājās uz tievajiem kakliem. Es nenojaušot biju ieradies 1932.–1933. gadā, bada kulminācijā, kas bija iztukšojusi veselus rajonus un prasījusi vairākus miljonus upuru. Tās postījumi tagad ir oficiāli atzīti, taču tolaik tie tika turēti noslēpumā no pasaules. Ainas dzelzceļa stacijās visa ceļojuma laikā man radīja nojausmu par katastrofu, bet nesapratu tās cēloņus un apmērus. Mani krievu ceļabiedri centās man paskaidrot, ka šie nožēlojamie pūļi ir kulaki, bagāti zemnieki, kas atteikušies no zemes kolektīvizācijas un kurus tādēļ bijis nepieciešams izlikt no zemnieku saimniecībām.”; Koestler, *The Invisible writing*, 63.

¹⁰⁴⁸ Stranga, *LSDSP un 1934. gada 15. maija valsts apvērsums*, 184, 223.

¹⁰⁴⁹ “Rozenberg Karl Eduardovich”, 1937–1941, LNA LVA, PA-54-1-8100, 3.–4. lp.

¹⁰⁵⁰ Rūdolfa Lāča manuskripts par Kārli Rozenbergu. 1969. gads, LKM, 8134-nd., 78.–81. lp.

¹⁰⁵¹ “Traksha Jan”, 1938–1940, LNA LVA, PA-54-1-9328, 2. lp.

¹⁰⁵² Piemēram, Georgs Broziņš, Fricis Pūce, K. Rozenbergs, Alberts Spalāns; “Brozin Georg Fricovich”, 1938–1942, LNA LVA, PA-54-1-1494, 3. lp.; “Puce Fric Ivanovich”, 1938–1941, LNA LVA, PA-54-1-7805, 1. lp.; “Rozenberg Karl Eduardovich”, 1937–1941, LNA LVA, PA-54-1-8100, 34. lp.; “Spalan Al"bert Janovich”, 1940–1942, LNA LVA, PA-54-1-8877, 10. lp.

nozīmēja, ka, visticamāk, komunistu rīcība lielākoties bija saskaņota. B. Kūrs, lai gan dzīvoja Čehoslovākijā, akceptu arī bija spiests jautāt LKP Centrālajai komitejai.¹⁰⁵³ Tikmēr K. Rozenbergs uzskatīja, ka Spānijā varēja būt vairāk latviešu, ja došanās turp jau sākotnēji būtu veicināta aktīvāk.¹⁰⁵⁴ Piemēram, stikla rūpniecības strādnieks Alberts Spalāns norādīja, ka bija spiests kādu laiku gaidīt un akceptu no MOPR saņēma vien 1936. gada decembrī, jo organizācijai sākotnēji nebija vadlīniju šajā jautājumā.¹⁰⁵⁵

Ideoloģiski uzskati bijuši arī vienīgajam līdz šim zināmajam Latvijas pilsonim – brīvprātīgajam frankistu pusē. Vācbaltietis H. Tranzē skaidroja, ka pēc Spānijas pilsoņu kara izcelšanās interesējies par ģenerāli F. Franko un nemieriem Spānijā. Tāpat H. Tranzē jau sen izjutis nepatiku pret sociālisma un komunisma ideju atbalstītājiem un propagandētājiem.¹⁰⁵⁶

Kā papildu motivācija atsevišķām personām varēja būt tuvinieku nostāja konfliktā. Piemēram, konfliktā bija iesaistījies Marinas Strazdes vīrs, bet medicīnas māsas Frīdas Gincburgas vīrs Spānijā atradās kopš 1936. gada decembra. Plaši Spānijas pilsoņu karā bija pārstāvēta Rudinu ģimene – brālis Šmuels Rudins, māsas Mirjama Rudina un no PSRS atbraukusī B. Rudina un viņas dienvidslāvu vīrs.¹⁰⁵⁷ Iespējams, ka tieši B. Rudina aktīvi motivējusi brāli un māsu doties uz Spāniju.¹⁰⁵⁸

Brīvprātīgo vidū bija arī personas, kas devās uz Spāniju, lai izvairītos no potenciāla aresta Latvijā, piemēram, Leiba Čerņins un J. Palkavnieks. Tāpat konfliktā piedalījās agrāk politiski sodītas personas, to starpā Oskars Krauliņš un M. Švarcs.¹⁰⁵⁹ Piemēram, jūrnieks Juris Klimkāns līdz 1934. gadam zādzību un citu pārkāpumu dēļ bija sodīts 20 reizes. Turklāt viņš bija izsludināts meklēšanā un Politiskajai pārvaldei bija informācija par J. Klimkāna komunistiskajiem uzskatiem un darbībām.¹⁰⁶⁰

Atsevišķi Spānijas pilsoņu kara dalībnieki sākotnēji bija vienkārši kreiso ideoloģisko uzskatu atbalstītāji, piemēram, J. Jenšs un E. Jēkabsons. Vairāk nekā 10 dalībnieku gadījumā nebija

¹⁰⁵³ “Kur Beniamin-Benjamin Hackelovich”, 1936–1940, LNA LVA, PA-54-1-5311, 11.–12. lp.

¹⁰⁵⁴ “Rozenberg Karl Eduardovich”, 1937–1941, LNA LVA, PA-54-1-8100, 61. lp.

¹⁰⁵⁵ “Spalan Al"bert Janovich”, 1940–1942, LNA LVA, PA-54-1-8877, 10. lp.

¹⁰⁵⁶ Tranzējs, *9 mēneši Spānijas pilsoņu karā*, 17.

¹⁰⁵⁷ Skat. 1. pielikuma 1.–4. tabulu.

¹⁰⁵⁸ Tā Rudinu motivāciju raksturoja J. Cīnis, atstāstot sarunu ar Š. Rudinu; “Cīnis Jan Petrovich”, 1938–1940, LNA LVA, PA-54-1-9793, 12. lp.

¹⁰⁵⁹ “Čerņins Leiba”, LNA LVVA, 2575-6-1718, 10. lp.; “Palkavnieks Jānis”, LNA LVVA, 2575-6-1739, 12. lp.; “Kadiķis Jānis Voldemārs”, LNA LVVA, 2575-6-1729, 12. lp.; “Krauliņš Oskars Voldemārs”, LNA LVVA, 2575-6-1732, 7. lp.; J. Švarce “Mihails Švarcs (Egons Šmidts)”, LNA LVA, PA-200-6-77, 102. lp.

¹⁰⁶⁰ “Klimkāns Juris”, 1940, LNA LVVA, 3234-21-4783, 1. lp.; “Dažādas sarakstes par 1936. g.”, LNA LVVA, 3235-1/1-257, 312.–313. lp.

iespējams konstatēt konkrētu partijas (vai dažādu komunistisko satelītoorganizāciju) piederību.¹⁰⁶¹ Daži brīvprātīgie savu motivāciju bija saistījuši ar vervētāju profesionalitāti, tomēr dažādos avotos pieejamā informācija bieži ir pretrunīga. Iespējams, 1939. gadā, norādot savervēšanu kā iemeslu dalībai konfliktā, brīvprātīgie vēlējās panākt labvēlīgāku Latvijas varas iestāžu attieksmi, lai varētu atgriezties mājās. Piemēram, ārsts Abrams Šalīts Latvijas sūtniecībai Parīzē norādīja, ka Stokholmā satiktie Starptautiskā sanitārā dienesta pārstāvji viņu pierunāja braukt uz Spāniju, nevis doties papildināt zināšanas Itālijā. Tomēr A. Šalīta māte Milda Šalīta liecināja, ka jau sākotnēji viņas dēls bija plānojis doties uz karā ierauto valsti.¹⁰⁶²

Jūrieks Kārlis Embriks pauda, ka komunisti Alikantes ostā viņu apmānījuši, piedzirdot pēc nokāpšanas no holandiešu kuģa “Rambon”, kā arī ar dažādiem solījumiem motivējot un aizvedot uz Alvaseti pieteikties Internacionālajās brigādēs. Vēl vairāk – 1939. gada 17. jūlijā Latvijas sūtniecībai Parīzē K. Embriks rakstīja, ka viņam bija izdevies nokļūt citā nometnes daļā, atdaloties no komunistiski noskaņotajiem latviešiem.¹⁰⁶³ Tomēr Krievijas Valsts sociālpolitiskās vēstures arhīvā bija saglabājusies šī latviešu jūrieka autobiogrāfija, kurā K. Embriks norādīja, ka Spānijā ieradās “cīnīties pret fašismu”. Dokumentu varētu skaidrot ar konkrētās personas jau minētajiem apgalvojumiem par brīvprātīgo vienību raksturu un komunistu iespaidu, tomēr 1946. gadā K. Embriks no ārzemēm atgriezās Latvijas teritorijā, bet viņa apgalvojumi un nostāja internēto nometnē vēlāk LPSR izdotajās atmiņās tika ignorēta.¹⁰⁶⁴

Samērā komplicēts bija arī Latvijas Universitātes farmācijas profesora Jāņa Kupča dēla farmācijas studenta V. Kupča piemērs. Vēloties atgriezties mājās, Latvijas sūtniecībai Parīzē brīvprātīgais norādīja, ka bija plānojis Beļģijā un Francijā papildināt zināšanas par mākslīgajiem minerāliem, taču kāds angļu ārsts viņu pierunāja piedalīties konfliktā.¹⁰⁶⁵ Spānijā V. Kupcis lūdza viņu uzņemt PCE, taču PSRS latvietis R. Lācis uzskatīja, ka “viņš bijis tipisks Latvijas buržuāzijas “zelta jaunatnes” pārstāvis” un “viņa pasaules uzskatā, domāšanas veidā nav nekā marksistiska. Viņu vairāk valdzina dažādi piedzīvojumi”¹⁰⁶⁶. R. Lācim farmācijas students apgalvoja, ka sastrīdējies ar tēvu un viņu izvēlei nestrādāt ģimenes uzņēmumā iedvesmojis brālis, kurš kļuva par lidotāju un dzīvoja PSRS. Līdzīgi kā K. Embriks, 1939. gadā Francijā V. Kupcis novērsies no

¹⁰⁶¹ Skat. 4. pielikumu, 4. tabulu.

¹⁰⁶² “Šalīts Abrams”, LNA LVVA, 2575–6–1750, 5. lp.; “Šalīts Abrams”, LNA LVVA, 3234–24–15153, 20. lp.

¹⁰⁶³ “Embriķis Kārlis Juris”, LNA LVVA, 2575–6–1721, 8. lp.

¹⁰⁶⁴ “Biografii dobrovol'cev 12 brigady”, 1937–1938, RGASPI, 545–3–166, 45. lp.; Skat: Ziemeļis (red.), *Latvijas cīnītāji Spānijā*.

¹⁰⁶⁵ “Kupcis Voldemārs”, LNA LVVA, 2575–6–1733, 26. lp.

¹⁰⁶⁶ “Lichnye dela latyshskih dobrovol'cev interbrigad (S–V)”, 1937–1941, RGASPI, 545–6–606, 19.–23. lp.; Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 49. lp.

komunistiski noskaņotās latviešu grupas, Latvijas sūtniecībai apgalvojot, ka savu dalību konfliktā nožēlo. Iespējams, ka gūtā pieredze veidoja spilgtu priekšstatu par komunismu un tā atbalstītājiem, jo pēc Otrā pasaules kara V. Kupcis dzīvoja Rietumvācijā.¹⁰⁶⁷

Brīvprātīgo vidū Spānijas pilsoņu karā bija piedzīvojumu meklētāji no Latvijas. Par tādu var uzskatīt jūrnieku un vēlāk pētnieku Venecuēlā Aleksandru Laimi.¹⁰⁶⁸ Zināmā mērā avantūristu kategorijā var ieskaitīt arī atvaļināto pulkvedi-leitnantu Voldemāru Ozolu, kuram Spānijā palīdzēja nokļūt Parīzē dzīvojošais agrākais Latvijas sūtnis LSDSP biedrs F. Cielēns. V. Ozola motivāciju atmiņās latviešu sociāldemokrāts raksturoja kā vēlmi pierādīt savas militārās spējas.¹⁰⁶⁹ V. Ozols sievai īsi pirms izbraukšanas uz Spāniju no Parīzes rakstīja: “[..] tik spilgtu notikumu centrā vēl nekad pat neesmu bijis. No svara ir ieslēgties šo notikumu gaitā. Citādi – kāda nozīme manai tālākai dzīvei?”¹⁰⁷⁰ Arī ņemot vērā risku, pulkveža-leitnanta ieskatā “nomirt jau var gultā arī pēc kādas pārēšanās, pārdzeršanās vai negaidītas saaukstēšanās, vai kādā ielas katastrofā. Bet ko tāda parasta pilsoņa nāve dod? Būsim labāk karavīri, kas ne no kā nebaidās un bieži dzīvo ilgāk un spilgtāk nekā tie, kas baidās.”¹⁰⁷¹ Iespējams, arī materiālais faktors bija nozīmīgs, jo V. Ozols uzvēra sievai, ka viņa būs pienācīgi finansiāli nodrošināta.¹⁰⁷²

Finansiāli iemesli kā galvenais motivējošais faktors dalībai Spānijas pilsoņu karā varēja būt Artūram Penkam. Šādu latvieša motivāciju 1938. gada 20. oktobrī minēja Rūdolfs Šmits, kurš 1937. gada decembrī bija saticis “kādu latvieti Penku,” kurš “izteicās, ka atbraucis šeit zeltu meklēt, t. i., frontē no kritušiem biedriem iztīrīt kabatas”¹⁰⁷³. Negatīvu raksturojumu par A. Penku, minot arī izvairīšanos doties uz fronti, sniedza ne tikai R. Šmits, bet arī Jānis Cinis.¹⁰⁷⁴

Sociālā portreta skice. Absolūtais vairākums brīvprātīgo no Latvijas bija vīrieši, tomēr uz Spāniju devās vismaz piecas sievietes, no kurām trīs bija ebrejietes un viena vāciete. Diemžēl ne visiem brīvprātīgajiem vīriešiem precīzi izdevies noteikt tautību, jo par atsevišķām personām trūkst konkrētāku personas datu, tomēr no kopumā 79 apzinātajiem vīriešiem vairāk nekā viena trešdaļa bija latvieši, konstatējama arī trīs poļu un vismaz divu krievu no Latvijas dalība konfliktā.

¹⁰⁶⁷ Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 49. lp.; “Kupcis Voldemārs”, LNA LVVA, 2575–6–1733, 26. lp.; Emīls Buksis, “Vācijas kopa,” *Fidelitas*, 1975.01.01., 63–64.

¹⁰⁶⁸ Sīkāk skat: Andris Stavro, *Aleksandrs Laime un viņa Zelta upe*. 2. izd. (Rīga: Galerija Jāņa sēta, 2000), 205.

¹⁰⁶⁹ Cielēns, *Laikmetu maiņā*, 211.

¹⁰⁷⁰ Latvijas armijas pulkveža-leitnanta Voldemāra Ozola vēstule sievai Annai, LKM, 2-2201/302-DK.

¹⁰⁷¹ Latvijas armijas pulkveža-leitnanta Voldemāra Ozola vēstule sievai Annai, LKM, 2-2206/307-DK.

¹⁰⁷² *Ibid.*

¹⁰⁷³ “Shmidt Rudol'f”, 1938–1940, LNA LVA, PA-54–1–10070, 5. lp.

¹⁰⁷⁴ *Ibid.*, “Cinis Jan Petrovich”, 1938–1940, LNA LVA, PA-54–1–9793, 9. lp.

Neproporcionāla minoritātes lielumam bija ebreju iesaiste, sasniedzot aptuveni vienu trešdaļu no Latvijas brīvprātīgajiem.¹⁰⁷⁵

Lielākā daļa brīvprātīgo bija jauni vīrieši – vidējais brīvprātīgais bija dzimis 1909. gadā, 1936. gadā¹⁰⁷⁶ sasniedzot 27 gadu vecumu. Vairāk nekā 80 % Spānijas pilsoņu kara dalībnieku vīriešu no Latvijas 1936. gadā bija vecumā no 19 līdz 31 gadam. Vecākais dalībnieks bija 1884. gadā dzimušais V. Ozols, bet jaunākais – 1918. gadā dzimušais Haims Permands. Jaunākās sievietes – F. Gincburga un R. Volšonoka – 1936. gadā bija 27 gadus vecas, bet vecākā dalībiece – M. Strazde – bija 39 gadu vecumā.¹⁰⁷⁷

Vairākums brīvprātīgo vīriešu nebija augsti kvalificēta darba veicēji, lielākoties līdz konfliktam viņiem bija pamata, vidējā vai profesionālā izglītība. Nepabeigta vai iegūta augstākā izglītība bija tikai atsevišķiem Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem – galvenokārt ebrejiem, kuri visbiežāk bija mācījušies ārvalstīs, vai sanitārajā dienestā strādājošajiem, to skaitā sievietēm. Tomēr konfliktā iesaistītajām personām no Latvijas bija samērā plašas dažādu svešvalodu zināšanas, vairākums zināja vismaz vienu svešvalodu. Ņemot vērā, ka Latvijā bija noteikts obligātais militārais dienests, lielākā daļa vīriešu Spānijā ieradās ar militārām priekšzināšanām. Tomēr bija izņēmumi – lielākoties jaunākie konflikta dalībnieki, kam iesaukšanas laiks bija Spānijas pilsoņu kara laikā vai pēc tā, kā arī atsevišķas personas, kas no sava pilsoņa pienākuma izvairījās un šī iemesla dēļ bija izsludinātas meklēšanā.¹⁰⁷⁸

Izklūšana no Latvijas. Vairāki Spānijas pilsoņu kara dalībnieki no Latvijas bija izceļojuši pirms konflikta sākuma, piemēram, J. Bahrahs lielākoties no 1926. gada dzīvoja ārzemēs. Pēc medicīnas studiju beigšanas Briselē J. Bahraham bija grūtības atrast darbu kā Latvijā, tā ārzemēs, tāpēc sekoja lēmums doties uz Spāniju, ar Beļģijas MOPR palīdzību tur nonākot jau 1936. gada 23. augustā.¹⁰⁷⁹ Jau 1936. gada rudenī konfliktā iesaistījās Lielbritānijā dzīvojošais J. Jenšs, Beļģijas rezidente Civja Vospe un Francijā mītošie Boruhs Ceitels, Ābrams Haikins un Donhins Tuvija, kā arī 1937. gada janvārī bijušais Francijas Ārzemnieku leģiona karavīrs Filips Ero. Samērā agri Spānijā ieradās arī komunisti, kas vairākus gadus dzīvoja Čehoslovākijā, piemēram, M. Švarcs 1936. gada 23. decembrī, tajā pašā mēnesī arī Aleksandrs Gincburgs un Ābrams Barons, kādā brīdī

¹⁰⁷⁵ Skat. 1. pielikuma 4. tabulu.

¹⁰⁷⁶ Aprēķini veikti, ņemot vērā gadu, kad sākās Spānijas pilsoņu karš, tomēr ērtības nolūkā nav ņemts vērā datums, ar kuru sākās konflikts, t. i., nav izdalīts, vai dalībnieki dzimuši pirms vai pēc 17. jūlija.

¹⁰⁷⁷ Dati izgūti, balstoties 1. pielikuma 4. tabulas apkopojumā.

¹⁰⁷⁸ Skat. detalizētāk 1. pielikuma 4. tabulu.

¹⁰⁷⁹ “Bahrahs Jēkabs”, LNA LVVA, 2575–6–1709, 13. lp.; “Bahrahs Jēkabs”, LNA LVVA, 3234–24–591, 8. lp.; “Jagues Bahraele / Bahrah-Kuba /”, 1936–1941, LNA LVA, PA-54–3–35, 1.–22., 80. lp.

1936. gadā Semjons Levinsons, bet jau krietni vēlāk, 1937. gada 1. jūnijā, B. Kūrs.¹⁰⁸⁰ Viegļāk tālajā dienvidu valstī nokļūt bija vismaz 10 jūrniekiem, kas legāli vai nelegāli¹⁰⁸¹ jau atradās ārzemēs. Zināms, ka jūrnieks Antons Pekainis 1936. gadā Antverpenē satika J. Klimkānu, abiem izlemjot doties kopā uz Spāniju.¹⁰⁸²

Tikmēr ceļš no Latvijas uz Spāniju bija tālāks un arī salīdzinoši sarežģītāks. Turklāt iespējas iegūt derīgu ārzemju pasi bija atkarīgas no personas sodāmības un spējas pārliecinoši argumentēt izceļošanas iemeslus. 1936. gada 20. decembrī no Latvijas izbraukušais Miķelis Tihomirovs uzskatīja, ka dokumentus ieguvis viegli, apgalvojot, ka uz vienu mēnesi brauca uz Franciju pie radniekiem.¹⁰⁸³ Ja bija ticams, radnieku apciemojums brīvprātīgo vidū bija samērā populārs iemesls – to izmantojuši arī, piemēram, Boļeslavs un V. Dukaļski, Maksis Hurevičs, O. Krauliņš, M. Markovņiks, Š. Rudins, A. Spalāns, R. Šmits, Harijs Tranzē un J. Trokša.¹⁰⁸⁴ Ar ģimeni saistītus iemeslus minējis Aleksandrs Truslītis un Georgs Broziņš, kuram Zagrebā Dienvidslāvijā it kā dzīvojusi līgava.¹⁰⁸⁵

Kā samērā ticams motīvs ārzemju pases izņemšanai vairākiem Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem bijušas dažādas mācības vai studijas augstskolās. Šādu iemeslu norādījuši tādi brīvprātīgie kā Peisahs Bernštams, Izaks Černobrovs, S. Hiršmanis, V. Kupcis un A. Šalīts.¹⁰⁸⁶ Izglītojošus nolūkus izceļošanai no Latvijas – Pasaules izstādes Parīzē apmeklējumu – 1937. gada vidū norādīja vairākas turpmāk konfliktā iesaistītās personas, to skaitā vēlāk populārais latviešu padomju rakstnieks Ž. Folmanis, Jānis Beniķis, Ruvins Fels un Leons Kleinmanis.¹⁰⁸⁷

Dokumentus ieguvušajiem ceļš uz Spāniju bija salīdzinoši vienkāršāks. H. Tranzē pēc aiziešanas no darba 1937. gada janvārī pa dzelzceļu devās uz frankistu vervēšanas punktu Berlīnē.

¹⁰⁸⁰ Skat. 4. pielikumu, 4. tabulu.

¹⁰⁸¹ Piemēram, Kārlis Embriks 1935. gadā izceļoja bez derīgiem dokumentiem; “Embriks Karl”, 1940, LNA LVA, PA-54-1-10341, 3. lp.; A. Pekainis kopš 1928. gada augusta uzturējās ārvalstīs bez derīgas ārzemju pases; “Pekainis Antons”, LNA LVVA, 3234-21-7344, 1. lp.

¹⁰⁸² Pekainis, “Cīņas spars nekad neapsīka,” 1965, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 9. lp.

¹⁰⁸³ Mihails Tihomirovs, “Latvijas stiklinieki Spānijas frontēs”, PA-200-6-74, 9. lp.; “Tihomirovs Miķelis”, LNA LVVA, 3234-24-16232, 1. lp.

¹⁰⁸⁴ “Dukaļskis Boļeslavs”, LNA LVVA, 3234-24-2920, 9. lp.; “Dukaļskis Vladislavs”, 1937-1940, LNA LVVA, 3234-24-2921, 32. lp.; “Hurevičs Maksis”, LNA LVVA, 3234-24-5342, 17. lp.; “Krauliņš Oskars-Voldemars”, LNA LVVA, 3234-24-7311, 1. lp.; “Rudins Šmuels”, LNA LVVA, 3234-24-13822, 9. lp.; “Spalāns Alberts”, LNA LVVA, 3234-24-14616, 24. lp.; “Šmits Rūdolfs”, LNA LVVA, 3234-24-15590, 22. lp.; “Tranzē Harijs”, LNA LVVA, 3234-24-16386, 6. lp.; “Trokša Jānis”, LNA LVVA, 3234-24-16477, 1. lp.

¹⁰⁸⁵ “Broziņš Georgs-Žoržs”, LNA LVVA, 3234-24-1939, 28. lp.; “Truslītis Aleksandrs”, LNA LVVA, 3234-24-16496, 45. lp.

¹⁰⁸⁶ “Bernštams Peisahs”, LNA LVVA, 3234-24-1136, 1. lp.; “Černobrovs Izaks un Braina”, LNA LVVA, 3234-24-2392, 3. lp.; “Hiršmanis Sīmanis”, LNA LVVA, 3234-24-5236, 1. lp.; “Kupcis Voldemārs”, LNA LVVA, 3234-24-7659, 26. lp.; “Šalīts Abrams”, LNA LVVA, 3234-24-15153, 1. lp.

¹⁰⁸⁷ “Fels Ruvins”, LNA LVVA, 3234-24-3464, 1. lp.; “Folmanis Žanis-Rūdolfs”, LNA LVVA, 3234-24-3598, 1. lp.; “Beniķis Jānis”, LNA LVVA, 3234-24-926, 35. lp.; “Kleinmanis Leons”, LNA LVVA, 3234-24-6909, 47. lp.

Faktiski finansiālo līdzekļu vācbaltietim pietika tikai šim – pirmajam ceļa posmam, bet, piesakoties karot, H. Tranzē no kāda frankistu ierēdņa saņēma ceļa naudu līdz Hamburgai, kur tika izmitināts par brīvu labos apstākļos. Turpmāko ceļu un laiku, braucot ar kuģi līdz Lisabonai, H. Tranzē pavadīja kāda bulgāra un citu topošo Spānijas pilsoņu kara dalībnieku kompānijā, regulāri pārmērīgi lietojot alkoholu un pat pārdodot savas personīgās mantas papildu līdzekļu iegūšanai dažādām izklaidēm.¹⁰⁸⁸

No Latvijas brīvprātīgie izceļoja kā individuāli, tā arī bieži divatā, piemēram, kopā brauca A. Spalāns un J. Vanags, S. Hiršmanis un R. Fels, medicīnas māsas R. Volšonoka un F. Gincburga.¹⁰⁸⁹ Tāpat 1937. gada 6. jūnijā Rīgas–Berlīnes–Parīzes vilcienā iekāpa J. Beniķis un Ž. Folmanis, kuram draugi bija palīdzējuši ar apģērba iegādi, bet nauda ceļam izsniegta no Spānijas Republikas atbalstam savāktajiem ziedojumiem.¹⁰⁹⁰ Jāatzīmē, ka vairāki komunisti saņēma nelegālo komunistisko organizāciju finansiālu atbalstu, piemēram, Georgs Broziņš, M. Markovņiks 100 latus katrs, bet citiem bija savi līdzekļi – Jānis Vanags pārdeva velosipēdu un mēbeles, vai ziedojumi – A. Spalāns savam un J. Vanaga braucienam lūdza ziedojumus kolēģiem, kas strādāja stikla rūpniecībā.¹⁰⁹¹

Atsevišķos gadījumos kopā devās lielākas grupas, piemēram, B. Dukaļskis, V. Dukaļskis un J. Trokša, vilcienu stacijā Rīgā izliekoties, ka brāļi nebija pazīstami ar trešo līdzbraucēju.¹⁰⁹² Turklāt komunisti no Latvijas centās organizēt regulāru nelegālu ceļu uz Spāniju caur Zviedriju. 1936. gada rudenī P. Bernštams un Voldemārs Brožovskis (Vītols) devās uz Stokholmu, lai uzsāktu sadarbību ar vietējām komunistiskajām un republikāņu atbalsta organizācijām. Tomēr zviedru varas iestādes ātri pamanīja nelegālās darbības, Zviedrijas policijai vienu no pirmajām šādām grupām – V. Brožovski, Laimoni Aleksandru Cielēnu, J. Cini, Jāni Aleksandru Ofmani, Jāni Volkovu un Juri Alfrēdu Salmiņu – notverot uz neapdzīvotas salas un aptuveni mēnesi aizturot.¹⁰⁹³

¹⁰⁸⁸ Tranzējs, *9 mēneši Spānijas pilsoņu karā*, 17–18, 26, 34, 43.

¹⁰⁸⁹ “Spalan Al”bert Janovich”, 1940–1942, LNA LVA, PA-54–1–8877, 10. lp.; Ruvins Felss, “Uz Spāniju un atceļā”, LNA LVA, PA-200–6–75, 128. lp.; Riva Leiboviča, “Dzīvības vārdā,” no: *Viva república!*, 218–223.

¹⁰⁹⁰ Skat. detalizētāk par abu personu došanos uz Spāniju: Bikše, “Latvijas iedzīvotājs – Spānijas pilsoņu kara (1936–1939) dalībnieks,” 74–75.

¹⁰⁹¹ “Brozin Georg Fricevich”, 1938–1942, LNA LVA, PA-54–1–1494, 3. lp.; “Marko-Markovnik-Markovnikov Mihail-Miha-Misha Izrajlevich”, LNA LVA, PA-54–1–6212, 4. lp.; Jānis Mende, “Jānis Vanags”, LNA LVA, PA-200–6–77, 111. lp. “Spalan Al”bert Janovich”, 1940–1942, LNA LVA, PA-54–1–8877, 10. lp.

¹⁰⁹² Jānis Trokša, “Divpadsmit gadu svešumā”, 1965, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 7. lp.

¹⁰⁹³ Grupā kopumā bija 10 personas, taču četras atgriezušās Latvijā. Minētie seši dalībnieki, pretī neierodoties laivai no Zviedrijas, izkāpuši uz salas; “Bernshtam Pejsah Pavel”, 1940–1941, LNA LVA, PA-54–1–1044, 3., 7. lp.; Peisahs Bernštams, “Medicīniskajā dienestā”, LNA LVA, PA-200–6–76, 84. lp.

Turpmāk brīvprātīgie no Latvijas vairs neizvēlējās šo maršrutu, bet no ieslodzījuma atbrīvotie latvieši caur Zviedrijas ostām – Gēteborgu un Malmi – turpināja ceļu uz Spāniju.¹⁰⁹⁴

Izbraukt no Latvijas nelegāli centās vairāki brīvprātīgie. Piemēram, H. Permands atmiņās apgalvoja, ka devies prom no Latvijas ar kāda Bolmata pasi, L. Čerņins – ar drauga pasi. Sveša ārzemju pase bijusi arī Borisam Cinim. H. Permands ceļā no Latvijas pat maskējies – ticis nogrimēts un pielīmētas ūsas.¹⁰⁹⁵ Fricis Pūce un K. Rozenbergs 1937. gada janvārī nelegāli atstāja Liepāju, kuģojot uz Dāniju, kur citi komunisti latviešus atbalstīja, izsniedzot dokumentus un naudu tālākam ceļam līdz Parīzei.¹⁰⁹⁶ Samērā vēlu no Latvijas līdzīgu izkļūšanas veidu izvēlējās Eduards Upesleja, kurš 1938. gadā ar kuģi nokļuva Roterdamā Nīderlandē, bet pēc tam ar kājām no Beļģijas nokļuva Francijā, kur saņēma bijušā pilsoņu kara dalībnieka Jāņa Ābola rekomendāciju un attiecīgo Spānijas palīdzības organizāciju atbalstu.¹⁰⁹⁷

Latvieši Parīzē Francijā. Nozīmīgs atbalsta punkts brīvprātīgajiem no Latvijas bija Parīzē esošie politiskie emigranti, sākotnēji komunisti Arons Lipkins, J. Palkavnieks un Masja Zilbermane¹⁰⁹⁸, kuri, sadarbojoties ar palīdzības sniegšanas organizācijām republikāņiem, palīdzēja atbraucējiem nonākt Spānijā. Pēc J. Palkavnieka ierosinājuma latvieši 1936. gada novembrī izveidoja savu “antifašistu grupu” jeb “latviešu antifašistu apvienību”,¹⁰⁹⁹ par tās biedriem kļūstot 14–15 personām,¹¹⁰⁰ to skaitā no LSDSP izslēgtais Anatols Rapoportis, students Daniels Rozenbaums, publiciste A. Ozoliņa-Krauze.¹¹⁰¹ Grupa turpināja pastāvēt līdz 1937. gada augustam, kad dažādu iekšēju nesaskaņu dēļ tā tika likvidēta.¹¹⁰² Būtisku lomu atbalstā latviešiem, kas vēlējās nokļūt Spānijā, sniedza kreisi noskaņotās grupas dalībniece A. Ozoliņa-Krauze, kurai bija kontakti gan ar PSRS, gan Spānijas sūtniecību Parīzē. Latviešu publiciste pēc J. Palkavnieka

¹⁰⁹⁴ “Bernshtam Pejsah Pavel”, 1940–1941, LNA LVA, PA-54-1-1044, 7. lp.

¹⁰⁹⁵ Boriss Cinis, “Būsim kodols nākamām cīņām Latvijā...”, LNA LVA, PA-200-6-74, 105. lp.; Leons Čerņins, “Pie Gvadarramas un Ebro”, LNA LVA, PA-200-6-75, 2. lp.; “Permands Haim Davidovich”, LNA LVA, PA-54-1-7318, 7. lp.

¹⁰⁹⁶ “Puce Fric Ivanovich”, 1938–1941, LNA LVA, PA-54-1-7805, 1. lp.; “Rozenberg Karl Eduardovich”, 1937–1941, LNA LVA, PA-54-1-8100, 34. lp.

¹⁰⁹⁷ “Upesleja Eduard Jakovlevich”, LNA LVA, PA-54-1-9464, 13. lp.

¹⁰⁹⁸ Darbojusies kā Latvijas MOPR pārstāve Francijā; Krauze, *Latvija Francija*, 81.

¹⁰⁹⁹ Šādi nosaukums: Arnte, “Austras Ozoliņas-Krauzes politiskā portreta ieskicējums,” 11–13.; Žurnālists A. Krauze rakstījis “Latvijas antifašistu apvienība”, skat: Krauze, *Latvija Francija*, 53.

¹¹⁰⁰ Saskaņā ar A. Arnti – 14; Arnte, “Austras Ozoliņas-Krauzes politiskā portreta ieskicējums,” 11–13.; Pēc A. Krauzes datiem – 15; Krauze, *Latvija Francija*, 74.

¹¹⁰¹ Jānis Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200-6-74, 144. lp.; “Zajavlenija Krauze-Ozolin’ po ee personal’nomu delu, ob emigrantah v Parizhe. Svedehija o rehabilitacii Ozola V”, 1938, LNA LVA, PA-240-2-1071, 54. lp.

¹¹⁰² Pēc A. Lipkina un J. Palkavnieka aizbraukšanas grupā sākušās dažādas intrigas; A. Ozoliņa-Krauze norādījusi, ka intriganti bijuši A. Rapoportis un Ārons Šurduts; “Zajavlenija Krauze-Ozolin’”, 1938, LNA LVA, PA-240-2-1071, 54. lp.

ieteikuma bija garantējusi sešu brīvprātīgo uzticamību, kā arī bija rosinājusi noskaidrot viedokli Maskavā par atvaļinātā pulkveža-leitnanta V. Ozola došanos uz Spāniju.¹¹⁰³

J. Palkavnieks Parīzē sagaidīja vairākus brīvprātīgos – 1936. gada nogalē bijušo tramvaja vadītāju Aleksandru Truslīti, pēc tam stikla rūpniecības darbiniekus M. Tihomirovu, A. Spalānu un Jāni Vanagu (pēdējie divi kopā), no Čehoslovākijas atbraukušos komunistus M. Švarcu un Ā. Baronu. Izmantojot iespēju, A. Lipkins un J. Palkavnieks topošos Spānijas pilsoņu kara dalībniekus veda ekskursijās uz nozīmīgiem apskates objektiem. A. Ozoliņa-Krauze 1937. gada janvārī Parīzē organizēja atvadīšanās pasākumu dzejnieces Mirdzas Ķempes brālim jūrniekam E. Ķempem, bijušā Dailes teātra aktierim E. Jēkabsonam un agrākajam Strādnieku teātra dramatiskās studijas dalībniekam Ādolfam Āķim.¹¹⁰⁴

1937. gada aprīļa sākumā uz Spāniju nolēma braukt arī Parīzes “antifašistu grupas” biedri atbalsta organizētāji A. Lipkins, J. Palkavnieks un D. Rozenbaums. Pēc šo personu aizbraukšanas Francijā dzīvojošie politiskie emigranti, piemēram, MOPR biedre Marta Pūce un jo īpaši M. Zilbermane, turpināja būt nozīmīgs atbalsta punkts brīvprātīgajiem, gan nonākot Francijā, gan jau esot Spānijā. Emigrantu grupa nodrošināja starpniecību saziņā ar Latviju un latviešiem ASV, Čehoslovākijā un Zviedrijā, kā arī sniedza materiālu un informatīvu palīdzību. Tāpat daudzi topošie konflikta dalībnieki, ierodoties Parīzē, turpināja izmantot iespēju iepazīt tūrisma objektus un arī Pasaules izstādi, franču ēdienus un vīnus. Pilsēta bija satikšanās punkts ar ārvalstniekiem, kā arī citreiz ar citiem latviešiem, kas vēlējās piedalīties Spānijas pilsoņu karā. Viena no šādām grupām, kas Francijā apvienojās, bija R. Fels un S. Hiršmanis ar J. Beniķi, Ž. Grīvu un arī L. Kleinmani.¹¹⁰⁵

Ierašanās Spānijā. E. Ķempe, E. Jēkabsons un Ā. Āķis saskaņā ar J. Palkavnieka pausto bija pēdējā grupa, kas Spānijā varēja ierasties salīdzinoši ērtā veidā, izmantojot dzelzceļu. Pēc Neiejaukšanās komisijas aizlieguma brīvprātīgajiem doties uz Spāniju nākamie latvieši – F. Pūce, R. Šmits un K. Rozenbergs – jau bija spiesti nelegāli šķērsot Francijas robežu, ejot pāri Pireneju kalniem.¹¹⁰⁶ Šī iemesla dēļ R. Volšonokai un F. Gincburgai sākotnēji Parīzē pat atteica iespēju piedalīties konfliktā, jo maršruts bijis izaicinošs arī vīriešiem.¹¹⁰⁷ Raksturojot situāciju, 1937. gada

¹¹⁰³ Arnte, “Austras Ozoliņas-Krauzes politiskā portreta ieskicējums,” 13.; Krauze, *Latvija Francija*, 54, 75, 77.

¹¹⁰⁴ Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200-6-74, 147.-148. lp.

¹¹⁰⁵ Ibid., 148. lp.; Arons Lipkins, “Prettankisti kaujās un mācībās”, LNA LVA, PA-200-6-74, 238. lp.; Krauze, *Latvija Francija*, 87. LNA LVA, PA-200-6-75, 130. lp.

¹¹⁰⁶ Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200-6-74, 147.-148. lp.

¹¹⁰⁷ Leiboviča, “Dzīvības vārdā”, 219.

jūnijā B. Cinis apstiprināja, ka nokļūšana no Latvijas Spānijā tiešām bijusi sarežģīta, turklāt J. Ābols ceļā pavadījis pat divus mēnešus, nelegāli un arī ar kājām šķērsojot Eiropu.¹¹⁰⁸

Brīvprātīgie no Latvijas Pireneju kalnus kājām šķērsoja lielākās ārzemnieku grupās pieredzējušu gidu pavadībā. Drošākam ceļam bija izsniegtas speciālas kurpes – alparagatas, atsevišķi pilsoņu kara dalībnieki atcerējās, ka saņēma šokolādi, pat maizi ar desu un pudeli vīna. Pārgājiens ilga vairāk nekā 10 stundas, un tā laikā bija jāievēro klusums, lai nepiesaistītu Francijas robežsargu uzmanību.¹¹⁰⁹

Pēc 1937. gada februāra atsevišķos gadījumos brīvprātīgajiem no Latvijas bija iespēja ierasties Spānijā pa jūras ceļu, piemēram, R. Volšonoka un F. Gincburga slēpās kādā kravas kuģī. Tomēr kuģošana bija bīstamāka, piemēram, 1937. gada maijā ar tvaikoni “Ciudad Barcelona” no Francijas uz Spāniju devās B. Kūrs. Kad kuģis tuvojās Barselonai, Itālijas zemūdene to nogremdēja, bet brīvprātīgo no Latvijas izdevās izglābt.¹¹¹⁰

4.2. Brīvprātīgie karavīri

Ierodoties Spānijā no 1936. līdz 1938. gadam un nonākot atšķirīgās vienībās, brīvprātīgo karavīru pieredze bija dažāda. Apakšnodaļā detalizētāk aplūkoti pirmie brīvprātīgie, kas iesaistījās konfliktā 1936. gadā, lielākās latviešu grupas, kā arī iecere brīvprātīgos no Latvijas republikāņu pusē apvienot lielākā vienībā, tāpat padziļinātāka uzmanība pievērsta atsevišķiem Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem – par 1941. gada 14. jūnija deportācijām līdzatbildīgajam LPSR Valsts drošības tautas komisariāta tautas komisāra vietniekam J. Cinim, vairāku komunistu no Latvijas denuncētajam Ā. Haikinam, republikāņu armijas ģenerālim V. Ozolam, politiskajam komisāram M. Švarcam, agrākajam LDJC Centrālās komitejas loceklim K. Rozenbergam, frankistu pusē karojošajam H. Tranzē –, kuri savas personības vai pieredzes dēļ izceļami uz citu brīvprātīgo fona. Apakšnodaļa lielākoties strukturēta, ņemot vērā karavīru ierašanās laiku Spānijā.

Pirmie brīvprātīgie no Latvijas republikāņu pusē 1936. gadā. Ārvalstnieki, kas nokļuva Spānija pirms Internacionālo brigāžu izveides, nereti nokļuva dažādās spāņu paramilitārajās

¹¹⁰⁸ “Cinis Boris”, LNA LVA, PA-54-3-29, 1. lp.

¹¹⁰⁹ Felss, “Uz Spāniju un atceļā”, LNA LVA, PA-200-6-75, 132. lp.; Boļeslavs Dukaļskis, “Vecākais brālis”, 1965, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 11. lp.; Juris Klimkāns, “Patstāvīgs cilvēks”, 1965, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 14. lp.

¹¹¹⁰ Leiboviča, “Dzīvības vārdā”, 218-223.; “Kur Beniamin-Benjamin Hackelovich”, 1936-1940, LNA LVA, PA-54-1-5311, 23. lp.

vienībās. Piemēram, ārsts J. Bahrahs sākotnēji kopā ar basku vienībām piedalījās kaujās Irunā. Tomēr samērā ātri – jau septembrī – J. Bahrahs varēja veikt darbu savā specialitātē.¹¹¹¹

1936. gada oktobrī kā viens no pirmajiem brīvprātīgajiem no Latvijas Spānijā nokļuva Lielbritānijā dzīvojošais J. Jenšs, bijušā Latvijas Universitātes profesora Ādama Arnolda Jenša jaunākais dēls un arhivista Georga Jenša brālis. J. Jenša piedalīšanās konfliktā bija salīdzinoši neilga – 1937. gada februārī G. Jenšs no brāļa sievastēva saņēma vēstuli angļu valodā, ka J. Jenšs kritis Boadiljas kaujas laikā 1936. gada 20. decembrī. Kādu laiku prasījusi personības noskaidrošana, turklāt J. Jenšs Madrides frontē ticis paaugstināts par virsnieku.¹¹¹² Kaujā latvietis piedalījās angļu grupā 11. Internacionālajā brigādē. I. de la Torre Sanklemente norāda, ka J. Jenšs varēja būt brīvprātīgais Arnolds Džinss, kurš krita tajā pašā dienā.¹¹¹³ Cenšoties angļu valodā izrunāt uzvārdu, samērā viegli varēja nonākt līdz rakstībai un izrunai “Jeans”. Iespējams, līdzīgas pārdomas bija arī J. Mendem, kurš vienā no biogrāfijas variantiem krājumam “Latvijas cīnītāji Spānijā” rakstījis “Arnolds Jūlijs Jenšs”. Arnolda vārds ģimenē bija svarīgs – tas bija ne tikai 1920. gadā mirušajam Ā. A. Jenšam, bet arī J. Jenša vecākajam brālim Arnoldam Jenšam.¹¹¹⁴

Lielbritānijas politiķa Vinstona Čērčila sievas Klementīnes Čērčilas tuvs radnieks – māsasdēls Esmonds Romilijs savas atmiņas “Boadilla” veltījis vairāku brīvprātīgo piemiņai, to skaitā A. Džinsam. Priekšvārdā E. Romilijs norāda: “Ja bija kāds, kurš pelnījis varoņa titulu, tas bija Arnolds Džinss – cilvēks, kura nāve Lielbritānijā palika nepamanīta; dzimis latvietis vai krievs (neviens nekad īsti nebija drošs, kura tautība no abām), kurš turēja kopā visu mūsu grupu un bija tās vadītājs grūtajā aizmugures organizācijas darbā, kā arī frontē.”¹¹¹⁵ E. Romilijs sniedza arī detalizētāku A. Džinsa aprakstu: “Džinss bija grupas noslēpumainais cilvēks; viņam trūka visu priekšzobu, kas viņa runai piešķīra humoristisku pavērsienu; viņš runāja angļiski ar nelielu ārzemju akcentu – un viņš arī runāja vēl piecās valodās. Neviens droši nezināja, vai viņš bija krievs vai latvietis, vai polis. Viņi zināja, ka viņš bērnībā bija piedzīvojis krievu revolūciju, ka viņam bija revolucionāra pagātne, ka viņš bija ieslodzīts un deportēts no vairākām valstīm, ka viņam bija sešas

¹¹¹¹ “Jagues Bahraele / Bahrah-Kuba /”, 1936–1941, LNA LVA, PA-54–3–35, 1.–22., 80. lp.; skat. detalizētāk 1. pielikuma 4. tabulu, 4.3. apakšodaļu; “Zhurnal zapisej uchastnika grazhdanskoj vojny v Ispanii Bahraha (Kuba)”, LNA LVA, PA-54–3–45, 36. lp.

¹¹¹² Saskaņā ar arhivista J. Mendes apkopoto informāciju vēstule saņemta no J. Jenša sievas vecākiem – J. Jenša sieva bija angliete Alise Varvika. G. Jenša saņemtā vēstule parakstīta ar iniciāļiem “I. W.”, kā arī G. Jenšam sūtīta līdzjūtība no Varvika kundzes un autora (“Mrs. Warwick and myself”); “Biografii, fotografii, spravki i dr. dokumenty borcov v Ispanii iz Latvii, F-Ja”, LNA LVA, PA-53–1–71, 107., 108., vēstules fotokopija: 114. lp.

¹¹¹³ Torre Sanclemente, “Baltijas loma Internacionālajās brigādēs,” 37.

¹¹¹⁴ “Biografii, fotografii, spravki i dr. dokumenty borcov v Ispanii iz Latvii, F-Ja”, LNA LVA, PA-53–1–71, 107., 114. lp.; Jānis Mende, “Arnolds Jūlijs Jenšs”, LNA LVA, PA-200–6–77, 91. lp.; Skat. vairāk par Georgu Jenšu un Jenšu ģimeni: Marina Belova, “Per aspera ad astra,” *Latvijas Arhīvi*, Nr. 4 (2000), 10–29.

¹¹¹⁵ Esmond Romilly, *Boadilla* (London: The Clapton Press, 2018), Dedication, Foreword, Kindle.

pases.”¹¹¹⁶ Jāsecina, ka arī daļa no E. Romilija informācijas sakrita ar J. Jenša biogrāfijas datiem. Līdzīgi J. Jenšam arī B. Ceitels nonāca 11. Internacionālajā brigādē, tai pievienojoties 1936. gada oktobrī. Abu brīvprātīgo dalība karā noslēdzās jau tajā pašā gadā – B. Ceitels krita Madrides kauju laikā.¹¹¹⁷

Brīvprātīgo plūsma no Latvijas pieauga 1936. gada pēdējos mēnešos, lai gan Latvijas varas iestādes sākotnēji nekonstatēja Latvijas pilsoņu dalību konfliktā.¹¹¹⁸ Decembrī Spānijā nokļuvušie vairāku valodu pratēji Ā. Barons un A. Gincburgs sākotnēji strādāja par cenzoru Internacionālo brigāžu centrā Alvasētē. Darba uzdevumos ietilpa arī latviešu valodā rakstītā pasta cenzēšana. Ā. Barons, kurš šos pienākumus no abiem brīvprātīgajiem pildīja visilgāk, bija samērā labi informēts par Spānijā esošajām personām no Latvijas.¹¹¹⁹

1936. gada 19. decembrī Spānijā ieradās V. Kupcis, kurš līdz ievainojumam kājā 26. decembrī bija karavīrs 14. Internacionālajā brigādē, bet pēc atvaseļošanās strādāja savā specialitātē – farmācijā. Brīvprātīgais uz fronti bija devies tajā pašā dienā, kad ieradās Alvasētē – tāpat bez jebkādam papildu apmācībām.¹¹²⁰

Gada beigās Spānijā nokļuva agrākie stikla rūpniecības strādnieki A. Spalāns un J. Vanags, kā arī ārsts Leiviks Gutkins, kurš pārējiem bija pievienojies Parīzē. Pēc Francijas galvaspilsētā dzīvojošo latviešu norādēm brīvprātīgo grupa sākotnēji ieradās Valensijā, kur jau atradās A. Truslītis un V. Ozols.¹¹²¹

Voldemārs Ozols. Spānijā V. Ozols ieradās 1936. gada novembrī. Vēl gatavojoties braucienam 1936. gada 26. oktobrī Parīzē, atvaļinātais pulkvedis-leitnants bija mierīgs, apgalvojot, ka viņam bijis daudz rekomendāciju. Turklāt V. Ozols devies ceļā kopā ar kādu latvieti kā adjutantu. Nav bijis iespējams pārliecināties, ka pavadonis bija citu latviešu Valensijā sastaptais A. Truslītis, kurš, kā vēlāk –1941. gadā – apgalvoja A. Spalāns, varēja būt spiegs.¹¹²²

¹¹¹⁶ Ibid., chap. 3, Kindle.

¹¹¹⁷ J. Švarce, “Boruhs Ceitels”, LNA LVA, PA-200–6–77, 76. lp.

¹¹¹⁸ “Sarakste ar LR ĀM u. c. par valstu nostāju pret pilsoņu karu Spānijā un tā norisi”, 1936–1937, LNA LVVA, 295–1–256, 274. lp.

¹¹¹⁹ J. Švarce, “Ābrams Barons”, LNA LVA, PA-200–6–77, 73. lp.; “Gincburg Aleksandr”, LNA LVA, PA-54–3–15, 2. lp.

¹¹²⁰ “Lichnye dela jestonskih dobrovol'cev interbrigad (A–L)”, 1937–1941, RGASPI, 545–6–1516, 122.–123. lp.

¹¹²¹ “Spalan Al"bert Janovich”, 1940–1942, LNA LVA, PA-54–1–8877, 10. lp.

¹¹²² Latvijas armijas pulkveža-leitnanta Voldemāra Ozola vēstule sievai Annai, LKM, 2-2200/301-DK; Latvijas armijas pulkveža-leitnanta Voldemāra Ozola vēstule sievai Annai, LKM, 2-2203/304-DK.; “Spalan Al"bert Janovich”, 1940–1942, LNA LVA, PA-54–1–8877, 13. lp.; Ņemot vērā, ka dati par A. Truslīti bija iekļauti krājumā “Latvijas cīnītāji Spānijā”, par brīvprātīgo bija pārsteidzoši maz informācijas, piemēram, norādīts, ka no internēto nometnes devies uz PSRS, minot miršanas laiku – 1940. gadu, taču neraksturojot detalizētākus apstākļus (līdzīgi kā, piemēram, militārā padomnieka J. Bērziņa gadījumā, kurš mira J. Staļina terorā); skat. Ziemeļis (red.), *Latvijas cīnītāji Spānijā*,

V. Ozols bija republikāņu armijas štāba Valensijā aizmugures apmācības daļas priekšnieks. Atvaļinātā pulkveža-leitnanta darbība Spānijā bija labi zināma arī Latvijā, jo ziņas nonāca presē, piemēram, 1937. gada 5. februārī laikraksts “Jaunākās Ziņas” informēja par V. Ozola iesaisti konfliktā.¹¹²³ Kādu brīdi pie V. Ozola strādāja ārsts L. Gutkins, tulkojot dažādus plānus un padomus. Saskaņā ar L. Gutkina liecību Parīzē bija radusies iecere republikāņu atbalstam izveidot latviešu vienību 600 vīru sastāvā. Savukārt A. Spalāns apgalvoja, ka V. Ozols valdībai Valensijā bija apsolījis apvienot Baltijas brīvprātīgos. Plāns visticamāk tapa sadarbībā ar Parīzes latviešiem, kuriem bija kontakti ar Spānijas vēstniecību Francijas galvaspilsētā. Kā norādīja L. Gutkins, A. Ozoliņa-Krauze bija savākusi 400 000 Francijas franku republikāņu atbalstam.¹¹²⁴

Nonākot Valensijā, A. Spalāns un J. Vanags konstatēja, ka plāns par vienību V. Ozola vadībā nav ātri īstenojams. Sākotnēji brīvprātīgie piekrituši pievienoties republikāņu armijai kā seržanti, taču Valensijā bijuši tikai četri latvieši. A. Spalāns guva priekšstatu, ka V. Ozols bijis pret komunistiem noskaņots avantūrists, kuram nebija reālas ietekmes jautājuma kārtošanā. Ņemot vērā, ka A. Spalāns, A. Truslītis un J. Vanags bija spiesti gaidīt, latvieši vērsušies pie komunistiskās partijas, kas ar kādas delegācijas atbalstu palīdzējusi visiem trim nokārtot iespēju pievienoties Internacionālajām brigādēm. Ap to laiku, kad attiecīgā grupa jau devās uz fronti – 1937. gada 6. februārī –, L. Gutkins rakstīja lūgumu atļaut viņam pievienoties starptautiskajām vienībām. Arī ārsts uzskatīja, ka V. Ozola iecere nebija tuvākajā laikā realizējama.¹¹²⁵

Spānijā V. Ozols bija paaugstināts par ģenerāli. Tomēr situācija sarežģījās – 1937. gada 23. martā “Jaunākās Ziņas” rakstīja, ka V. Ozols kopā ar sievu un sekretāru austrieti Hermani Hartungu Valensijā pazuduši, viesnīcā “Victoria” policijai pēc tam veicot kratīšanu.¹¹²⁶ Trimdas laikrakstā “Brīvība”, kā arī citur izskanēja dažādas versijas, kāpēc V. Ozols apcietināts. Žurnālists A. Krauze apkopojot norāda, ka šādu pieprasījumu varēja būt izteikuši PSRS militārie padomnieki, “krievu čekisti” vai kāds PSRS sūtniecības darbinieks, kurš zinājis par V. Ozola agrāko darbību.¹¹²⁷ Faktiski jebkurš no variantiem bija iespējams, varbūt bija vairāki nelabvēlīgi ziņojumi. Par V. Ozola negatīvo pieredzi Spānijā vainota arī A. Ozoliņa-Krauze. Latvijā nelegālā laikraksta

556, 571.; saskaņā ar J. Mendi A. Truslītis 1940. gadā PSRS tika arestēts; “Biografii, fotografii, spravki i dr. dokumenty borcov v Ispanii iz Latvii, Sh–Zh”, LNA LVA, PA-53-1-74, 80. lp.

¹¹²³ Jēkabsons, Ščerbinskis (sast.), *Latvijas armijas augstākie virsnieki*, 353.; “V. Ozols Valensijas valdības dienestā,” *Jaunākās Ziņas*, 1937.05.02., 8.

¹¹²⁴ “Gutkin Lev”, 1937, LNA LVA, PA-54-3-16, 1. lp.; “Spalan Al”bert Janovich”, 1940–1942, LNA LVA, PA-54-1-8877, 11. lp.

¹¹²⁵ Ibid.; zem L. Gutkina lūguma atzīmēts kādas amatpersonas komentārs, ka tas būtu atbalstāms.

¹¹²⁶ “Gutkin Lev”, 1937, LNA LVA, PA-54-3-16, 1. lp.; Jēkabsons, Ščerbinskis (sast.), *Latvijas armijas augstākie virsnieki*, 353.; “Kur palicis “ģenerālis” Ozols?”, *Jaunākās Ziņas*, 1937.23.03., 7.

¹¹²⁷ Skat. detalizētāk: Krauze, *Latvija Francija*, 57.

“Brīvā Jaunatne” 1937. gada novembra numurā publicēts, ka A. Ozoliņa-Krauze, strādājot K. Ulmaņa labā, savervējusi personas, kuru dēļ V. Ozols Valensijā aizturēts. Par sadarbības bīstamību ar A. Ozoliņu-Krauzi brīdināja arī nelegālais laikraksts “Cīņa”. Gan A. Ozoliņa-Krauze, gan arī vēsturniece A. Arnte norādījušas, ka šo presē publicēto negatīvo apgalvojumu autors bija V. Ozola atbrīvošanā iesaistītais F. Cielēns.¹¹²⁸

Savstarpējās attiecības starp latviešu sociāldemokrātu F. Cielēnu un A. Ozoliņu-Krauzi laika gaitā bija ievērojami pasliktinājušās. A. Ozoliņa-Krauze pret viņu vērstos pārmēģinājumus centās atspoguļot kā nepatiesus, norādot, ka saņēmusi ziņas no Spānijas atbraukušā D. Rozenbauma, ka latviešiem Spānijā “radies naidīgs noskaņojums pret Ozolu; janvārī Valensā [1937. gada janvārī Valensijā] ieradušies četri Latvijas emigranti no Prāgas, viens no viņiem – Švarcs uzstājies kā kompartijas autoritāte, pierunājis visus Latvijas brīvprātīgos atstāt Ozolu, un pēc tam [...] bijusi sarakstīšanās, sakarā ar kuru emigrantos runāts, ka Ozols “neiet frontē”, “noslēpis snuķi smiltīs”, “iesēdies ģenerālštābā””¹¹²⁹. Lai gan tas bija atstāstījums, informācija vismaz daļēji sakrita ar A. Spalāna rakstīto un vairāku brīvprātīgo lēmumu doties prom no Valensijas. Tikmēr A. Ozoliņa-Krauze, iespējams, tikusi apvainota sadarbībā arī ar publicistei pazīstamo vācu propagandistu Vilhelmu Mincenbergu, kura grupējums it kā bijis vainīgs V. Ozola apcietināšanā un ar kuru 1937. gadā Komunistiskā Internacionāle pārtrauca ciešu sadarbību, tā vietā izplatot dažādas baumas.¹¹³⁰

Ābrams Haikins. V. Ozols nebija vienīgais, pret kuru komunistiem no Latvijas Spānijā bija nepatika. Jau pēc ierašanās Parīzē Ā. Haikins tika uzskatīts par aizdomīgu personu. 1936. gada novembra sākumā Ā. Haikins iebrauca Spānijā. Kādu laiku viņš atradās 13. Internacionālajā brigādē, un bija tulsks. 1937. gada vasaras beigās pret Ā. Haikinu bija savāktas vairākas liecības, tāpēc brīvprātīgais 4. augustā Alvasētē arestēts.¹¹³¹

Par Ā. Haikina darbībām Latvijā liecināja vairāki citi brīvprātīgie, piemēram, 1937. gada novembra beigās S. Hiršmanis, 1938. gadā J. Ābols, 1938. gada 1. novembrī gan S. Hiršmanis atkārtoti, gan L. Čerņins un J. Palkavnieks. Ā. Haikinu komunisti raksturoja kā “provokatoru”, kurš

¹¹²⁸ “Gen. V. Ozols rehabilitēts”, 2.; Arnte, “Austras Ozoliņas-Krauzes politiskā portreta ieskicējums,” 13.

¹¹²⁹ “Zajavlenija Krauze-Ozolin”, 1938, LNA LVA, PA-240-2-1071, 12.-14. lp.

¹¹³⁰ Ibid.; V. Mincenbergs pakāpeniski vilās komunistu darbībā, sākot īpaši uzbrūkt J. Staļina politikai Spānijā, kā rezultātā 1939. gada aprīlī Vācijas Komunistiskā partija propagandistu izslēdza no biedru saraksta; 1940. gadā V. Mincenbergs atrasts miris mežā Francijas dienvidos; Helmut Gruber, “Willi Münzenberg: Propagandist for and against the Comintern,” *International Review of Social History*, 10 (1965), 188-210, doi:10.1017/S0020859000002777

¹¹³¹ “Zajavlenija Krauze-Ozolin”, 1938, LNA LVA, PA-240-2-1071, 53. lp.; “Hajkin Abram”, 1935-1940, LNA LVA, PA-54-1-9651, 35. lp.; “Prikazy, instrukcii, rasporyazhenija, sluzhebnye zapiski komandovanija i shtaba Bazy interbrigad”, 1937, RGASPI, 545-2-55, 259. lp.

Latvijā Politiskajai pārvaldei nodevis partijas biedrus.¹¹³² Spānijā apsūdzēto vairākkārt pratinot, Ā. Haikins bija aptiprinājis pret sevi vērstās apsūdzības un vēlējies “ar godīgiem darbiem izlabot, izpirkt savu kļūdu”¹¹³³.

Līdz 1937. gada decembrim Ā. Haikins atradās cietumā, bet pēc tam no jauna nosūtīts uz Estremaduras un Aragonas fronti 13. Internacionālās brigādes sastāvā. No 1938. gada marta beigām ārstējās slimnīcās, bet pēc tam strādāja Barselonā. Tā paša gada maijā Ā. Haikins apcietināts no jauna, bet dažus mēnešus vēlāk – septembrī – atbrīvots pierādījumu trūkuma dēļ.¹¹³⁴

Kārlis Rozenbergs. Pēc ierašanās Spānijā K. Rozenbergs kā attiecīgo ideoloģiju labi pārzinošs un pārliecināts komunisti tika nozīmēts apmācībās republikāņu virsnieku skolā Posorubio, kas latvietim bija pirmā pieredze militāro zināšanu apgūšanā. Paralēli K. Rozenbergs mācījās spāņu valodu un piedalījās sabiedriskās aktivitātēs. Kursus noslēdzot labāko absolventu vidū, PSRS militārie padomnieki K. Rozenbergu nozīmēja savā pakļautībā. No 1937. gada maija latvietis bija instruktors republikāņu armijas 130. jauktajā brigādē Aragonas frontē, kur organizēja dažādas apmācības, izlūkdarbību un pārbaudīja ieroču un nocietinājumu gatavību kaujām, tomēr precīzu uzdevumu izpildi sākotnēji traucēja spāņu valodas nepārzināšana un neierastā vide. Īslaicīgi 1937. gada augustā K. Rozenbergs kā instruktors bija komandēts darbā 124. jauktajā brigādē.¹¹³⁵

1937. gada oktobrī K. Rozenbergs saņēma informāciju, ka Latvijā izslēgts no partijas kā “trockists” un šo lēmumu turpmāk ļoti pārdzīvoja. Spānijā viņš lūdza PCE palīdzību papildu skaidrojuma iegūšanā no Komunistiskās Internacionāles.¹¹³⁶ Jau 1937. gada vasarā un arī vēlāk no Latvijas atbraukušie brīvprātīgie ziņoja par aizdomām un pārmetumiem pret K. Rozenbergu. Tomēr latvietis no PSRS – R. Lācis pauda neticību izteiktajiem apvainojumiem.¹¹³⁷

Apsūdzībām pastiprinoties,¹¹³⁸ R. Lācis runāja ar pieredzējušiem komunistiem no Latvijas, to skaitā Ā. Baronu, Ž. Folmani, B. Kūru, A. Lipkinu, J. Palkavnieku un M. Švarcu, kopā nolemjot

¹¹³² Liecību S. Hiršmanis devās sniegt arī it kā par K. Rozenbergu (Kūliju); “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-3-41, 53. lp.; “Abols Jan”, 1937–1938, LNA LVA, PA-54-3-1, 5. lp.; “Hajkin Abram”, 1935–1940, LNA LVA, PA-54-1-9651, 18. lp.

¹¹³³ “Hajkin Abram”, 1935–1940, LNA LVA, PA-54-1-9651, 20., 35.–36. lp.

¹¹³⁴ Ibid.

¹¹³⁵ Casellas, Gaitx Moltó, “Història: Setanta anys per llegir unes cartes,” 33; Rūdolfa Lāča manuskripts par Kārlī Rozenbergu. 1969. gads, LKM, 8134-nd., 100. lp.; “Rozenberg Karl Eduardovich”, 1937–1941, LNA LVA, PA-54-1-8100, 34. lp.

¹¹³⁶ “Rozenberg Karl Eduardovich”, 1937–1941, LNA LVA, PA-54-1-8100, 34. lp.

¹¹³⁷ R. Lācis kopā ar K. Rozenberga brāli Ernestu Rozenbergu bija atradies cietumā, vēlāk PSRS atzinīgi novērtējis nelegālā izdevuma “Brīvā Jaunatne” darbību un 1937. gada aprīlī Spānijā pirmo reizi satīcis K. Rozenbergu.; Rūdolfa Lāča manuskripts par Kārlī Rozenbergu. 1969. gads, LKM, 8134-nd., 98. lp.

¹¹³⁸ Kādā brīdī brīvprātīgie no Latvijas bija atveduši arī laikraksta “Cīņa” 1937. gada 4. numuru, kurā K. Rozenbergs bija apvainots “trockistiskas” grupas vadīšanā; saskaņā ar vienu manuskriptu tas bija pirms latviešu komunistu minētā

jautājumu Spānijā neizskatīt un ļaujot K. Rozenbergam turpināt atbalstīt republikāņus, bet neuzdodot LKP uzdevumus. Par lēmumu tika informēts gan pats apsūdzētais, gan PCE un Komunistiskās Internacionāles pārstāvji Spānijā, kuri neesot iebilduši šai nostājai.¹¹³⁹

Pēc izvirzītajām apsūdzībām K. Rozenbergs lūdza sevi nozīmēt citā darbā, lai ar savu reputāciju nekompromitētu PSRS militāros padomniekus. Aptuveni divus mēnešus latvietis darbojās partizānu vienībā. 1938. gada janvārī pēc paaugstinājuma par kapteini K. Rozenbergs tika iecelts par ložmetēju rotas komandieri 130. jauktajā brigādē.¹¹⁴⁰ Pret sevi vērstos pārmēģinājumus, kurus Spānijā neizdevās atspēkot, K. Rozenbergs turpināja ļoti pārdzīvot. 1938. gada 22. martā viņš brālim rakstīja, ka “man tikai viena vēlēšanās. Ja liktenis būs lēmis kaujā krist, mans lūgums Tev (izdarītu šādu lūgumu arī visiem draugiem šeit Spānijā, tikai šobrīd nav laika) darīt visu, lai mana lieta kādreiz tiktu pacelta dienas gaismā. Noskaidrot, tas nozīmē tai pašā laikā atbrīvot manu revolucionāra, komunistu vārdu no smagā apmelojuma”¹¹⁴¹.

Mihails Švarcs. Pēc sākotnējās uzturēšanās Alvasetē 1937. gada 8. februārī M. Švarcu nozīmēja 15. Internacionālajā brigādē, ieceļot par politisko komisāru sapieru vienībā. Tās sastāvā M. Švarcs piedalījās Haramas kaujā. Darbs sākotnēji nebija vienkāršs, M. Švarcs 1937. gada 8. februāra dienasgrāmatas ierakstā pauž: “Pirmā iepazīšanās ar karavīriem vilcienā. Smēķēt aizliegts. Viņi smēķē. Es aizraudu. Viņi uzsāk strīdu – “Kas tu tāds esi? Kāpēc nerunā franciski? Neatzīsti franču valodu? Mēs neatzīstam ieceltus politiskos komisārus, gribam paši izvēlēties.””¹¹⁴² M. Švarcam bija jākomunicē ar vāciešiem, francūžiem, bijuši arī čehi, poļi un atsevišķi zviedru, angļu, holandiešu un citu tautību brīvprātīgie.¹¹⁴³

1937. gada 13. martā M. Švarcs guva ievainojumu kājā un līdz 20. maijam ārstējās slimnīcās. Sākotnēji brīvprātīgais no Latvijas nonāca amerikāņu vadītā slimnīcā. Kad 15. martā notika ievainoto pārvešana, M. Švarcs bijis vienīgais, kas nevarējis pārvietoties, tāpēc aizmirsts sanitārajā auto. “Kas par organizāciju! Līdz peronam nokļūt man palīdz privātie garāmgājēji. Rāju sanitārus, nosolos rakstīt sūdzības, bet ko tas līdz,”¹¹⁴⁴ dienasgrāmatā rakstīja M. Švarcs. Arī cita pieredze – 1937. gada augusta vidū, guļot slimnīcā apaukstēšanās dēļ, –

lēmuma; Rūdolfa Lāča manuskripts par Kārli Rozenbergu. 1969. gads, LKM, 8134-nd., 98. lp.; savukārt saskaņā ar citu – pēc; Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 52. lp.

¹¹³⁹ Rūdolfa Lāča manuskripts par Kārli Rozenbergu. 1969. gads, LKM, 8134-nd., 99. lp.

¹¹⁴⁰ “Rozenberg Karl Eduardovich”, 1937–1941, LNA LVA, PA-54-1-8100, 34. lp.

¹¹⁴¹ Spānijas pilsoņu kara dalībnieka Kārļa Arvīda Rozenberga vēstule brālim. 1938. g. 22. marts, LKM, 1945/9403(1)-VII; tulkojums no: Rūdolfa Lāča manuskripts par Kārli Rozenbergu. 1969. gads, LKM, 8134-nd., 117. lp.

¹¹⁴² Oriģināls krievu val.: “Shvarc Mihail Jakovlevich”, LNA LVA, PA-54-1-9949, piezīmju grām. 3. lp.; tulkojums no: Mihails Švarcs, “No Spānijas dienasgrāmatas”, LNA LVA, PA-200-6-75, 195. lp.

¹¹⁴³ “Shvarc Mihail Jakovlevich”, LNA LVA, PA-54-1-9949, piezīmju grām. 4. lp.

¹¹⁴⁴ Ibid., piezīmju grām. 8. lp.

raksturoja komunistu neapmierinātību un vēlmi iejaukties medicīnas personāla darbā. M. Švarcs uzskatīja, ka slimnīca bija “Eldorado simulantiem un dezertieriem. Neviena tevi nespēj aizbraukt, nekontrolē. [...] Te būtu vajadzīgs revizors; izslaucīt šos neliešus uz fronti!”¹¹⁴⁵

1937. gada 20. maijā M. Švarcs tika iecelts par 15. Internacionālās brigādes sapieru rotas komandieri.¹¹⁴⁶ Jūlijā šī vienība iesaistījās Brunetes ofensīvas nodrošināšanā, piedzīvojot smagus pretinieka uzbrukumus. M. Švarcs dienasgrāmatā atzīmēja, ka kaujas laikā daļa no republikāņu armijas 16. jauktās brigādes frankistu bombardēšanas rezultātā nevis atkāpusies, bet drīzāk bēgusi. Par notikušo M. Švarcs nebija labās domās, apgalvojot, ka “tikai muļķis var iedomāties, ka 16. brigāde bēga pašplūsmā. Bēgšanu organizēja fašisti – provokatori. Panika tika organizēta. Man tas ir skaidrs kā vienkārša gamma, bet šie apjukušie jūrnieki? Un šie virsnieki, kas neapņēmiņi noplāta rokas. Nelieši, nelieši un vēlreiz nelieši! Ja armiju neattīrīsim no tādiem salašņām, nekādu iniciatīvu nevarēs novest līdz galam”¹¹⁴⁷. M. Švarcs bija arī liecinieks kara nežēlībai, piemēram, ieņemot Kinto pilsētu, nogalināti vairāki desmiti gūstekņu, kurus sapieriem nācies aprakt.¹¹⁴⁸

1937. gada vasarā frontē kritušo ārzemnieku vietā sapieru rotā M. Švarcs iekļāva spāņus, kuru politiskā pārliecība un zināšanas brīvprātīgajam no Latvijas sagādāja rūpes. M. Švarcs aprakstīja sarežģīto situāciju šādi: “[...] jāaudzina spāņu kadri. [...] Bet vai mēs, ārzemnieki, ar to nodarbojamies? Un arī mūsu kadri pa lielākai daļai spāniski ne mū, ne mē. Bet kādus secinājumus viņi taisīs tādā gadījumā no vienotās frontes apstākļiem un prakses? Ko politisku iemācīsies?”¹¹⁴⁹ Turklāt, iestājoties rudenim, grūtības frontē sagādāja un spēju uzturēt motivāciju mazināja arī ikdienišķas lietas, M. Švarcam aprakstot, ka 1937. gada 27. septembrī “visi izmirkuši slapji. Visiem it kā būtu dūša saskrējusi papēžos pēc lietus. Telšu nebija. Ūdens necaurīdīgu mēteļu arī ne. [...] Pārbaudē bija jāsaista runa par kara grūtībām, par priekšā stāvošajiem lietiņiem.”¹¹⁵⁰ Ņemot vērā sarežģītos kara apstākļus, arī pēc Kinto un Belčītes pilsētas ieņemšanas saskaņā ar M. Švarca pausto 15. Internacionālajā brigādē bija ap 20 dezertieru, no kuriem diviem amerikāņiem ar vienību atbalstu piespriests nāvessods.¹¹⁵¹

Sākotnēji 1937. gada rudenī M. Švarcs nevēlējās doties uz virsnieku skolu Posorubio, lai pildītu politiskā komisāra pienākumus, jo viņš bija ieguldījis ļoti daudz enerģijas sapieru rotas

¹¹⁴⁵ Ibid., piezīmju grām. 46. lpp.

¹¹⁴⁶ Ziņojums par kapteiņa Mihaila Švarca (Egona Šmita) dienesta gaitām Spānijas pilsoņu karā no 1937. līdz 1938. gadam. Parakstījis XV brigādes komandieris S. Wild un komisārs J. Gates, LKM, 4895/10651-VII.

¹¹⁴⁷ “Shvarc Mihail Jakovlevich”, LNA LVA, PA-54-1-9949, piezīmju grām. 33., 36a. lpp.

¹¹⁴⁸ Ibid., piezīmju grām. 49. lpp.

¹¹⁴⁹ Ibid., piezīmju grām. 66.–67. lpp.

¹¹⁵⁰ Ibid., piezīmju grām. 69. lpp.

¹¹⁵¹ Sapieru rota pēc M. Švarca runas nāvessodu esot atbalstījusi vienbalsīgi; ibid., piezīmju grām. 74. lpp.

darba organizēšanā. Tomēr M. Švarcs pārdomāja un īsi pirms ierašanās virsnieku skolā – 5. novembrī – viņš bija Madridē, kur devies uz “meksikāņu” apdzīvotu viesnīcu, tur satiekot arī A.Truslīti. Tātad, iespējams, kādus jautājumus M. Švarcs pārrunāja ar augstākiem militārajiem padomniekiem vai viņu padotajiem. Vakariņu laikā sapieru rotas komandieris redzēja arī padomju žurnālistu M. Koļcovu.¹¹⁵²

Līdz 1938. gada 10. maijam M. Švarcs bija politiskais komisārs Posorubio virsnieku skolā. Papildu mācību programmā iekļautajām nodarbībām par politiku M. Švarcs lasīja lekcijas par aktuālajām norisēm Spānijā un citur pasaulē, kā arī vadīja tematiskas nodarbības, piemēram, 1938. gada 8. martā par “antifašistisko sievieti”, 10. martā – “nocietinājumu politisko nozīmi”.¹¹⁵³ Pēc darba Posorubio brīvprātīgais no Latvijas atgriezās 15. Internacionālajā brigādē kā sapieru rotas komandieris, palīdzot sagatavot ofensīvu pāri Ebro upei. 1938. gada 18. augustā, Ebro kaujas laikā, esot ceļā uz brigādes štābu Sjerra de Pandolas kalnos M. Švarcs tika nogalināts.¹¹⁵⁴

Brīvprātīgie republikāņu atbalsītāji Georgija Dimitrova vārdā nosauktajā bataljonā.

Pirmā lielākā brīvprātīgo grupa no Latvijas Spānijā nonāca bataljonā, kas 1937. gada sākumā ietilpa 15. Internacionālajā brigādē, vairāku reorganizāciju rezultātā no 1937. gada beigām – 13. Internacionālajā brigādē, bet no 1938. gada sākuma – 129. Internacionālajā brigādē. Saskaņā ar krājuma “Latvijas cīnītāji Spānijā” redakcijas kolēģijas aplēsēm Dimitrova vārdā nosauktajā bataljonā bija iesaistīti 16 karavīri no Latvijas.¹¹⁵⁵ Kā minējis A. Pekainis, apmācībās 1937. gada sākumā satikās 11 konflikta dalībnieki – Ā. Āķis, Maksis Gurēvičs, Nikolajs Gusarovs, E. Jēkabsons J. Klimkāns, E. Ķempe, A. Pekainis, A. Spalāns, M. Tihomirovs, A. Truslītis un J. Vanags.¹¹⁵⁶ Kādā brīdī bataljonam pievienojušies arī J. Ābols un B. Cinis, kā arī Jānis Tilaks.¹¹⁵⁷

¹¹⁵² Ibid., piezīmju grām. 86., 90. lp.; “Prikazy, instrukcii, rasporjzhenija, sluzhebnye zapiski komandovaniya i shtaba Bazy interbrigad”, 1937, RGASPI, 545–2–61, 407. lp.

¹¹⁵³ “Perepiska politkomissariata Bazy interbrigad s politkomissarami Bazy interbrigad”, 1937–1938, RGASPI, 545–2–72, 124. lp.

¹¹⁵⁴ Ziņojums par kapteiņa Mihaila Švarca (Egona Šmita) dienesta gaitām Spānijas pilsoņu karā no 1937.–1938. gadam. Parakstījis XV brigādes komandieris S. Wild un komisārs J. Gates, LKM, 4895/10651-VII; šajā apkārtnē vairākiem 15. Internacionālās brigādes ārvalstniekiem un arī spāņiem izveidots piemineklis, kas saglabājies līdz mūsdienām; pieminekļa fotogrāfija (uzņemta 1938. gadā) redzama arī LKM krājumā esošajā Internacionālo brigāžu laikraksta “The Volunteer for Liberty” 1938. gada 17. septembra numurā, 16. lpp.; Avīze “The Volunter for Liberty”, LKM, 3-74773/1988-VII.

¹¹⁵⁵ “Ievadam”, no: *Latvijas cīnītāji Spānijā*, red. Ziemeļis, 24.

¹¹⁵⁶ Pekainis, “Cīņas spars nekad neapsīka,” 1965, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 10. lp.

¹¹⁵⁷ Skat. “Cinis Jan Petrovich”, 1938–1940, LNA LVA, PA-54–1–9793, 1. lp.; attēlā redzami pieci brīvprātīgie (E. Jēkabsons, J. Ābols, J. Tilaks, B. Cinis, J. Klimkāns) pirms E. Jēkabsona nāves; “Latvijas cīnītāji Spānijā”, LNA LVA, PA-200–6–77, 78, 108., 113. lp.; “Spiski s kratkimi anketnymi dannymi, karakteristiki, biografii lichnogo sastava 15 brigady”, RGASPI, 545–3–457, 46. lp.

Par atsevišķiem Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem no Latvijas, piemēram, J. Vanagu, ziņas nonāca arī Latvijas Politiskajā pārvaldē.¹¹⁵⁸

A. Pekainis minēja, ka Dimitrova vārdā nosauktā bataljona, kā arī rotas komandieri bijuši bulgāri, bet viņš nozīmēts kā pirmās rotas trešā vada komandieris. Saskaņā ar A. Pekaiņa atmiņām viņa vadā bijušas 47 dažādu tautību personas. Latvieši bijuši dažādos vados: “Manā vadā ir Gusarovs, Klimkāns, Jēkabsons un Gurvičs [Gurēvičs]; Ķempe, Āķis – otrā vadā, Spalāns, Tihomirovs, Vanags – pirmā, Troislītis [Truslītis] – bataljona štābā.”¹¹⁵⁹

1937. gada februāra sākumā brīvprātīgie no Latvijas 15. Internacionālās brigādes sastāvā devās uz fronti. Piedaloties Haramas kaujā, jau pirmajās dienās krita Ā. Āķis, bet E. Ķempi un A. Spalānu ievainoja. A. Pekainim bija jākomandē rota mirušā bulgāru komandiera vietā. Haramas kauja bija smaga, A. Pekainim atmiņās to raksturo šādi: “Kauja turpinājās jau kādu nedēļu. Esmu šausmīgi noguris. No negulēšanas un trokšņa jūtu, ka nespēju vairs sakarīgi domāt. Iepriekšējās dienās kritis Jēkabsons, ievainots Gusarovs. Gurvičam [Gurēvičam] kāda lielgabala granātas šķemba trāpa galvā, viņš zaudē aci.”¹¹⁶⁰ Plecā ievainots arī A. Pekainis, pēc kura evakuācijas vadā bijuši tikai astoņi neievainoti vīrieši, bet kopumā latviešu lokā vienībā varēja būt palicis tikai A. Truslītis.¹¹⁶¹ Pēc vairāku brīvprātīgo no Latvijas ievainošanas B. Cinis 1937. gada 19. jūnijā apgalvoja, ka tobrīd bataljonā bijuši četri latvieši – J. Ābols, B. Cinis, J. Tilaks un M. Gurēvičs, lai gan sākumā bijuši 12. Dažas nedēļas vēlāk – 1937. gada jūlija sākumā – B. Cinis krita Brunetes kauju laikā.¹¹⁶²

No 1937. gada jūlija A. Pekainis¹¹⁶³ kopā ar atveseļojušos E. Ķempi piedalījās apmācībās virsnieku skolā Posorubio, kur mācījās arī J. Cinis, strādāja M. Švarcs un no PSRS atbraukušais topogrāfijas pasniedzējs A. Ratnieks. Pabeidzot nodarbības 1938. gada janvārī, pēc atvaļinājuma A. Pekainis un E. Ķempe kā seržanti atgriezušies Dimitrova vārdā nosauktajā bataljonā 129. Internacionālajā brigādē. Saskaņā ar A. Pekaiņa atmiņām bataljonā bijis Konrads Ribakovs, kā komisārs strādājis A. Gincburgs, bet 129. Internacionālās brigādes trešajā bataljonā atradies

¹¹⁵⁸ “Iztaujas protokols”, LNA LVVA, 3235–2–6414, 8. lp.

¹¹⁵⁹ Pekainis, “Cīņas spars nekad neapsīka,” 1965, R. Rudušas personīgais arhīvs, 10. lp.

¹¹⁶⁰ Ibid., 15. lp.

¹¹⁶¹ Ibid., 15.–18. lp.; “Spalan Albert Janovich”, 1940–1942, LNA LVA, PA-54–1–8877, 10. lp.

¹¹⁶² “Cinis Boris”, LNA LVA, PA-54–3–29, 1. lp.; Ilja Veļkovs, “Pie Brunetes un Saragosas”, LNA LVA, PA-200–6–74, 78. lp.

¹¹⁶³ Pēc ievainojuma A. Pekainis ārstējies dažādās slimnīcās, to skaitā Benikasimā, bet pēc tam strādājis Alvasetē kā garnizona sardzes maiņas priekšnieks, kur “lielas grūtības man sagādā aktu sastādīšana. Mana izglītība un valodas zināšanas ir tik nepietiekamas, ka mans amats man sagādā milzīgas raizes. Pastāvīgi atrodos nervu uzbudinājuma stāvoklī, baidos, ka izdarīšu kaut ko nepareizi. [...] Kādu mēnesi nostrādājis šajā darbā, naktīs sāku slikti gulēt. Moka galvas sāpes, un beidzot pat rodas paaugstināta temperatūra. Kad ierodos pie ārsta, tas konstatē nervu sabrukumu”; Pekainis, “Cīņas spars nekad neapsīka,” 1965, R. Rudušas personīgais arhīvs, 19. lp.

Ā. Barons un Zenons Maleiko¹¹⁶⁴. Kādu brīdi 1938. gada sākumā vienība ar A. Pekaini tās sastāvā bijusi Estremaduras frontē, bet pēc tam nosūtīta uz Levantes fronti aizstāvēt Valensijas apkārtni. Frankistu Aragonas ofensīvas laikā 1938. gada pavasarī, 129. Internacionālajai brigādei piedaloties kaujās netālu no Moreljas pilsētas (ap 200 km no Valensijas), krita Ā. Barons, A. Gincburgs un Z. Maleiko.¹¹⁶⁵

Pie Valensijas 1938. gada 14. jūlijā krita arī dzejnieces M. Ķempes brālis E. Ķempe.¹¹⁶⁶ A. Pekainis par E. Ķempes nāvi rakstīja: “[..] jūtu viņa ciešo rokaspiedienu šķiroties. Bet šodien viņa vairs nav. Kādu brīdi paliek pavisam skumīgi”¹¹⁶⁷. Drīz kaujās A. Pekainis atkal ievainoja mugurā un kreisajā gurnā, tāpēc viņu no frontes evakuēja un bija spiests ilgstoši ārstēties.¹¹⁶⁸

Harijs Tranzē. 1937. gada sākumā H. Tranzē saņēma falangistu uniformu, tomēr jau otrajā dienā pēc pieteikšanās tika nozīmēts itāļu CTV. Daļa ārzemnieku grupas nezināja ne spāņu, ne arī itāļu valodu, tādēļ komandu apgūšana sākotnēji sagādāja virkni pārpratumu. Apstākļus CTV apmācību laikā H. Tranzē raksturoja kā labākus nekā pie falangistiem, jo ēdienkartē spāņu pupiņu biezeni aizstāja makaroni un bija par puslitru augstāka vīna deva. Ik pēc 10 dienām bija paredzēta arī 30 pesetu¹¹⁶⁹ liela alga. Jau pēc aptuveni divu nedēļu ilgām mācībām H. Tranzē vienība tika sūtīta uz fronti.¹¹⁷⁰

Vienības seržanta izkliegtu saukļu “Uz priekšu! Viva duče Musolīni” iedrošināts, H. Tranzē sākotnēji devās kaujās Madrides apkārtnē. Vairākus aprakstus vācbaltietis veltīja kaujās redzētajām marokāņu vienībām, kuri “nepazīst žēlastību, neapšaubāmi, ir labākie karotāji Spānijā. [..] Marokāņiem Franko arī maksā vairāk, kā citiem, nevis 5, bet 6 pesetas dienā. Bez tam marokāņiem ir privilēģija, kas stingri liegta visiem citiem. Spāņu, itāļu vai vācu karavīrus par laupīšanu tiešā

¹¹⁶⁴ Par Z. Maleiko dalību Spānijas pilsoņu karā ir samērā maz ziņu. Šī persona bija atrodamā dažādos ārvalstu brīvprātīgo sarakstos ar atzīmi, ka ieradies no Latvijas; “Spiski dobrovol'cev razlichnyh nacional'nostej, napravlennyh v podrazdelenija i sluzhby interbrigad”, 1937–1938, RGASPI, 545–2–303, 46. lp.; “Prikazy, rasporjazhenija, sluzhebnye zapiski nachal'nika sluzhby obuchenija Bazy interbrigad”, 1937, RGASPI, 545–2–228, 157. lp.; A. Pekaiņa atmiņas bija gandrīz vienīgais avots, kur latvieši brīvprātīgo pieminējuši. Turklāt atzīmēts, ka “pēc citām ziņām (arhīva sarakstos) šī biedra uzvārds ir Sabeiko”; Pekainis, “Cīņas spars nekad neapsīka,” 1965, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 19. lp.; J. Mende norādījis citu uzvārda versiju – trūkušas papildu ziņas par kādu 40 gadus vecu kritušu karavīru “Sadeiko”; “Statcheskie dannye ob uchastii latyshskih dobrovol'cev v grazhdanskoj vojne v Ispanii”, LNA LVA, PA-53–1–66, burtnīca.

¹¹⁶⁵ A. Pekainis atmiņās rakstījis, ka A. Gincburgs kritis jūnijā, tomēr citur norādīts aprīļa sākums; Pekainis, “Cīņas spars nekad neapsīka,” 1965, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 22., 37. lp.; “Latvijas cīnītāji Spānijā”, LNA LVA, PA-200–6–77, 78., 80. lp.

¹¹⁶⁶ “Informacii nachal'nika Central'noj voennoj administracii interbrigad”, RGASPI, 545–2–289, 118. lp.

¹¹⁶⁷ Pekainis, “Cīņas spars nekad neapsīka,” 1965, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 37. lp.

¹¹⁶⁸ Ibid., 39., 43. lp.

¹¹⁶⁹ H. Tranzē rakstīja, ka 10 pesetas bija apmēram 10 Ls; Tranzējs, *9 mēneši Spānijas pilsoņu karā*, 52, 60.

¹¹⁷⁰ Ibid., 60.

karatiesa un nošauj, marokāņiem turpretim atļauts laupīt un iznīcināt, cik vien tie grib”¹¹⁷¹. Turklāt kādā cīņās mirklī H. Tranzē redzējis, ka “viens no marokāņiem, kuram tika iedurts durklis rokā, nometa šauteni un metās ienaidniekam virsū. Uzvarētājs bija marokānis, bet pieveiktais gulēja pārkostām kakla artērijām un nokostu degunu”¹¹⁷².

H. Tranzē 1937. gada martā piedalījās arī Gvadalahas kaujās, raksturojot panisko itāļu bēgšanu un savas sajūtas: “Tā bija tīrā elle virs zemes!”¹¹⁷³ Kopumā dažādu kaujās gūtu ievainojumu dēļ H. Tranzē vairākkārt bija nokļuvis slimnīcās. Pēc atgriešanās ierindā no savainojuma Bilbao apkārtnē H. Tranzē uzzināja, ka liela daļa paziņu bija kritusi kaujās, kas mazināja vācbaltieša motivāciju. Kad Madrides frontē H. Tranzē sakoda melnā muša, brīvprātīgais no Latvijas ilgāku laiku ārstējās ārstniecības iestādēs. Kad kaujas nespējīgos itāļus no slimnīcām transportēja atpakaļ uz dzimteni, pēc pieredzētā karā H. Tranzē neuzstāja uz palikšanu Spānijā.¹¹⁷⁴

Leona Paegles vārdā nosauktā latviešu grupa. 1937. gada maija beigās, jūnijā un jūlijā republikāņu kontrolētajās teritorijās ieradās vairākas nelielas grupas ar brīvprātīgajiem no Latvijas. Daļa no šīm personām saskaņā ar 1937. gada 24. maijā Spānijā nonākušā J. Palkavnieka ziņām Mārtiņš Andersons, no PSRS atbraukušais A. Berezins, L. Čerņins, K. Embriks, A. Lipkins, Jānis Kadiķis, J. Palkavnieks un D. Rozenbaums – Alvasētē apvienojās lielākā latviešu grupā. 1937. gada augusta sākumā baterijā pievienojās jauni brīvprātīgie, to skaitā V. Brožovskis, J. A. Ofmanis, J. A. Salmiņš, J. Volkovs, bet 1938. gada februārī – Kārlis Jansons, Sergejs Potašovs, Aleksandrs Timme un Kārlis Veiħmanis, tā paša gada aprīlī – M. Tihomirovs, J. Vanags. Grupai pievienojies arī J. Klimkāns, kurš kādu brīdi strādāja virtuvē.¹¹⁷⁵ Vairākums, taču ne visi, piemēram, K. Embriks, K. Veiħmanis, tobrīd bija komunistisko organizāciju dalībnieki. Datu par M. Andersonu, J. A. Salmiņu trūkst.¹¹⁷⁶

Latviešu grupa ietilpa 13. Internacionālās brigādes prettanku artilērijas 6. Slāvu baterijā, kas bija nosaukta Dienvidslāvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas locekļa Petko Miletiča vārdā, pēc reorganizācijas 1937. gada vasaras beigās – J. Dombrovska, bet oktobrī vēlreiz pārdēvēta pie Tervelas krituša karavīra Anteka Kohaneka vārdā. Baterijas komandieris bija

¹¹⁷¹ Ibid., 68, 76.

¹¹⁷² Ibid., 78.

¹¹⁷³ Ibid., 109.

¹¹⁷⁴ Ibid., 140.

¹¹⁷⁵ Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200-6-74, 157., 170., 186., 212.-213. lp.; Aleksandrs Timme, “Cīņas Aragonā un Katalonijā”, LNA LVA, PA-200-6-75, 11. lp.

¹¹⁷⁶ Skat. 1. pielikuma 4. tabulu.

A. Berezins. 1937. gada 17. jūnijā brīvprātīgie no Latvijas sapulcējās, ievēlēja J. Palkavnieku par grupas vecāko un pieņēma komunistiski noskaņotā rakstnieka Leona Paegles nosaukumu.¹¹⁷⁷

Apmācību laikā J. Palkavnieks saņēmis “Padomju Savienības trīslīniju Tulas šauteni,” kurai “virs aizslēga piecstūrīnā zvaigzne ar izlaiduma gadu – jaunas! Savu prieku gribu izteikt apmācību instruktoram, bet tas kategoriski aizliedz to darīt. Šautenes esot meksikāņu, tāpat arī smagie “Maksima” ložmetēji un vieglie Dehtereva – meksikāņu. Neticu, bet instruktors mani stingri nobrīdina, un man jāsaka – “meksikāņu”¹¹⁷⁸. Tomēr kopumā trūcis ieroču, ko izmantot pienācīgu apmācību nodrošināšanā.¹¹⁷⁹

Pēc aptuveni mēnesi ilgām apmācībām naktī no 1937. gada 5. uz 6. jūliju latviešu grupa izbrauca uz fronti. Baterijas sastāvā bija 38 karavīri, vairākums dienvidslāvu, astoņas personas no Latvijas, pieci slovēņi, trīs poļi, kā arī pa vienai personai no dažādām tautībām – bulgārs, holandiešis, igauņi, maķedonietis. Vienība kaujās pirmo reizi piedalījās Brunetes ofensīvas laikā pēc 12. jūlija. J. Palkavnieks raksturoja apstākļus frontē: “Nevaram pierast pie lielā karstuma. Apkārtne nav nevienas akas, tikai ar tālskatu saredzam, ka Gvadarramas upē mirgo ūdens, ko nevaram sasniegt. Pievakarē ar Aronu bijām attaisījuši pirmo gaļas konservu kārbu: mocīja slāpes, bet mūsu alumīnija blašķes jau sen sausas.”¹¹⁸⁰ 16. jūlijā baterijā bijuši pirmie ievainotie, turklāt saskaņā ar J. Palkavnieka rakstīto D. Rozenbaums bija nobijies no kara apstākļiem. Saslimstot ar apendicītu, D. Rozenbaums atstājis vienību.¹¹⁸¹

1937. gada augustā vienība devās uz Aragonas fronti piedalīties republikāņu ofensīvā. Tās laikā 29. augustā J. Palkavnieku ievainoja frankistu snaiķis, bet dienu vēlāk bija ievainoti L. Čerņins, J. A. Salmiņš un J. Volkovs. J. Palkavnieks pauda, ka Leona Paegles vārdā nosauktā latviešu grupa kaujās bijusi grūtākajos frontes sektoros.¹¹⁸²

Pēc baterijas reorganizācijas 1937. gada oktobrī J. Palkavnieks atgriezās vienībā no slimnīcas. Latviešu grupa kādu laiku piedalījās kaujās pie Veskas, decembra beigās devās atpūtā un apmācībās, bet 1938. gada 5. februārī izbrauca uz Estremaduru. Jau martā brīvprātīgie no Latvijas atradās Aragonas frontē, kur saskārušies ar ievērojamu pretinieka pārspēku. Marta vidū

¹¹⁷⁷ Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200-6-74, 158., 180. lp.; “Lipkins Aron Izrailevich”, 1940-1941, LNA LVA, PA-54-1-5945, 6. lp.

¹¹⁷⁸ Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200-6-74, 154. lp.

¹¹⁷⁹ Ibid.

¹¹⁸⁰ Ibid., 161., 164. lp.; Čerņins, “Pie Gvadarramas un Ebro”, LNA LVA, PA-200-6-75, 4. lp.

¹¹⁸¹ Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200-6-74, 165.-166. lp.; “Lipkins Aron Izrailevich”, 1940-1941, LNA LVA, PA-54-1-5945, 6. lp.

¹¹⁸² Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200-6-74, 175.-178. lp.; Čerņins, “Pie Gvadarramas un Ebro”, LNA LVA, PA-200-6-75, 5. lp.

krita Spānijā nesē nokļuvušais S. Potašovs. Kā aprakstīja J. Palkavnieks, frankistu redzamais pārākums “graujoši iedarbojas uz smadzenēm”¹¹⁸³.

1938. gada vasarā latviešu grupa piedalījās republikāņu Ebro ofensīvā, 25. jūlijā dodoties pār Ebro upi. Pēc sākotnējiem panākumiem kaujas pārvērtās pozīciju karā, turklāt grupai karstajos apstākļos trūka dzeramā ūdens. Jau pirmajās dienās krita J. Vanags. Pie Ebro L. Paegles vārdā nosauktā grupa sagaidīja pavēli par ārvalstnieku atsaukšanu, un J. Palkavnieks tuvāko brīvprātīgo lokā novēroja drūmu noskaņojumu par frontes atstāšanu.¹¹⁸⁴

Jaņa Jansona-Brauna vārdā nosauktā latviešu grupa. 1937. gada vasaras sākumā radās vēl viena lielāka latviešu vienība republikāņu pusē. Vairāki Spānijā ieradušies brīvprātīgie no Alvasetes tika nosūtīti uz apmācībām Almansā, iekļaujoties 1. Slāvu smagās artilērijas divizionā. Tajā bija ap 250 līdz 300 cilvēku, kurus iedalīja trīs apakšvienībās pēc tautību principa. 1. tā sauktajā Čehoslovāku baterijā ietilpa čehi, slovāki, ungāri un vācieši, 2. tā sauktajā Poļu baterijā – poļi, austrieši, ebreji un ukraiņi, bet 3. tā sauktajā Balkānu baterijā¹¹⁸⁵ – albāņi, bulgāri, grieķi, horvāti, maķedonieši, rumāņi, serbi, slovēņi un arī latvieši. Saskaņā ar 1. Slāvu smagās artilērijas divizona politiskā komisāra Dimitrije Georgijeviča vērtējumu – vienībā aptuveni 45 % kaujinieku bija komunisti, bet 52 % nebija iesaistīti politiskajās partijās.¹¹⁸⁶ Tomēr latviešu grupā absolūtais vairākums, izņemot jaunāko dalībnieku V. Dukaļski, bija iesaistīti LKP, Latvijas Komunistiskās jaunatnes savienībā (LKJS), pēc tam LDJS vai citās komunistiskās partijas satelītorganizācijās.¹¹⁸⁷

Divizona daudzvalodīgā vide bija sarežģīta apmācībām. Ž. Folmanis aprakstīja, ka 3. bateriju komandēja bulgāri, tāpēc bija nepieciešams mācīties ne tikai spāņu, bet arī bulgāru valodu. Ž. Folmaņa un J. Beniņa apmeklētos topogrāfijas kursus pasniedzis kāds serbs, kurš vismaz pratis vācu valodu. Kopumā daudzās valodās pasniegtās apmācības bija īsas. Jau 1937. gada 15. jūlijā divizons devās uz fronti.¹¹⁸⁸ Līdzīgi kā citas Internacionālo brigāžu apakšvienības, 3. baterija izvēlējās sevi dēvēt atpazīstama politiķa – bulgāru komunistu Vasila Kolarova vārdā, bet tās sastāvā esošā latviešu grupa sevi nodēvēja sociāldemokrāta Jaņa Jansona-Brauna vārdā. Daļa latviešu pēc nonākšanas frontē strādāja arī divizona štābā, piemēram, B. Kūrs pildījis dažādus

¹¹⁸³ Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200-6-74, 193., 203. lp.

¹¹⁸⁴ Ibid., 217., 219., 225. lp.

¹¹⁸⁵ Pēc bulgāru vēsturnieka D. Draganova datiem no aptuveni 100 baterijas vīriem 39 bija bulgāri; Draganov, “Los búlgaros en las Brigadas Internacionales,” 184.

¹¹⁸⁶ “Perepiska komandovanja pervogo divizona tjazheloj artillerii “Jeslavo” s CK KP Ispanii o lichnom sostave”, 1938–1939, RGASPI, 545–3–578, 77.–78. lp.

¹¹⁸⁷ Skat. 1. pielikuma 4. tab.

¹¹⁸⁸ Grīva, “Spānija liesmās,” 33.; “Perepiska komandovanja pervogo divizona tjazheloj artillerii “Jeslavo” s CK KP Ispanii o lichnom sostave”, 1938–1939, RGASPI, 545–3–578, 59. lp.

– tulka, kasiera, sekretāra u. c. – pienākumus. Turklāt starp ārvalstniekiem un spāņiem vienības vadībā bijuši dažādi konflikti, to skaitā politiski, kā rezultātā arī B. Kūrs bija spiests mainīt darbavietu.¹¹⁸⁹

Sākotnēji latviešu grupā ietilpa J. Beniķis, L. A. Cielēns, J. Cinis, B. Dukaļskis, V. Dukaļskis, R. Fels, Ž. Folmanis, S. Hiršmanis, L. Kleinmanis, B. Kūrs un J. Trokša, taču J. Cinis augustā devās uz slimnīcu.¹¹⁹⁰ Daļa grupas bija Parīzē apvienojušies brīvprātīgie – R. Fels, S. Hiršmanis, J. Beniķis, Ž. Folmanis un L. Kleinmanis, kurus R. Fels raksturoja ar vārdiem – “mēs bijām piecinieks, kas visu Spānijas kara laiku nešķīrās”¹¹⁹¹. Neilgi pēc dalības pirmajās kaujās jau Estremaduras frontē 1937. gada vasarā grupai pievienojās M. Markovņiks un J. Žuravskis, bet vēlāk – 1938. gada 8. janvārī – R. Šmits, kurš Spānijā bija uzturējies kopš 1937. gada februāra, kaujās piedaloties 11. Internacionālās brigādes sastāvā.¹¹⁹²

Pārvietošanu R. Šmits bija lūdzis personīgi, jo vācu valodas zināšanu trūkuma dēļ vēlējās pievienoties kādai lielākai latviešu grupai, nevis palikt vienīgais latvietis vienībā. Tomēr arī pēc atļaujas doties uz Alvaseti risināt šo jautājumu R. Šmits piedzīvoja vairākus sarežģījumus, jo sākotnēji tika nozīmēts uz Almansu, kur bija iedalīts poļu, bet pēc tam – vācu baterijā. Abas reizes latvietis iebildis pret atrašanos šādās vienībās – “pretojos uz dzīvību un nāvi”, turklāt “par vienu esmu pārliecināts, ka esmu varbūt šeit jau vairāk darījis kā viņi”¹¹⁹³. 1937. gada decembrī Almansā R. Šmits bija sastapis arī F. Ero, A. Laimi, A. Penku un no PSRS atbraukušo A. Eglīti, kuri visi it kā vēlējušies pievienoties J. Jansona-Brauna vārdā nosauktajai grupai. Latvieši Estremaduras frontē bijuši priecīgi par jauniem brīvprātīgajiem no Latvijas, taču bija neapmierināti ar R. Šmita attieksmi un disciplīnu, jo galvenais uzdevums bijis jebkur un jebkādā veidā palīdzēt republikāņiem.¹¹⁹⁴

1937. gada 18. jūlijā 1. Slāvu smagās artilērijas divīzions ieradās Brunetes frontē netālu no Eskorjāla. Saskaņā ar vienības politiskā komisāra D. Georgijeviča viedokli tās karavīri bijuši nesagatavoti karadarbībai, turklāt pirmajās kaujās nespējuši īpaši uzlabot prasmes un zināšanas.¹¹⁹⁵

¹¹⁸⁹ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-3-41, 14., 22. lp.; “Tetrad' s prikazami komandovanija pervogo divizionā tjazheloj artillerii “Jeslavo” po divizionu”, RGASPI, 545-3-575, 41. lp.; “Kur Benjamin-Benjamin Hackelovich”, 1936–1940, LNA LVA, PA-54-1-5311, 43.–44. lp.

¹¹⁹⁰ Skat. 1. pielikumu 4. tabulu.

¹¹⁹¹ Felss, “Uz Spāniju un atceļā”, LNA LVA, PA-200-6-75, 131. lp.

¹¹⁹² “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-3-41, 3., 82. lp.; “Shmidt Rudol'f”, 1938–1940, LNA LVA, PA-54-1-10070, 5. lp.

¹¹⁹³ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-3-41, 73.–74. lp.

¹¹⁹⁴ Ibid., 74.–75. lp.

¹¹⁹⁵ “Donesenija, sluzhebnye zapiski, pis'ma komandovanija pervogo divizionā tjazheloj artillerii “Jeslavo””, 1937–1939, RGASPI, 545-3-579, 140. lp.

Ž. Folmanis norādīja, ka sākotnēji lielgabalu novietošana pozīcijās bijusi apgrūtināta, jo frankistu aviācija iznīcinājusi telefona kabeļus, neļaujot artilērijai saņemt komandas no novērošanas punkta. Samērā ātri – 28. jūlijā – viss divīzions saņēma pavēli atstāt fronti un doties uz dienvidiem.¹¹⁹⁶

Atlikušo laiku līdz ārvalstnieku atsaukšanai no frontes J. Jansona-Brauna vārdā nosauktā latviešu grupa pavadīja Estremaduras frontē. Saskaņā ar D. Georgijeviča vērtējumu tur divīzions uzlaboja savu sniegumu.¹¹⁹⁷ Daudziem bija iespēja piedalīties papildu apmācībās, piemēram, S. Hiršmanim politikā, bet J. Trokša bija nozīmēts autovadītāju kursos. Tomēr ne vienmēr piedāvātās programmas bija kvalitatīvas, jo saskaņā ar J. Trokšas teikto “šoferu kurss nav šoferu kurss, bet velns viņu zin kas”¹¹⁹⁸.

Līdz pat 1938. gada augusta beigām kauju bija maz, turklāt tās bijušas salīdzinoši vienkāršas. Divīzions bija pakļauts republikāņu armijas VIII korpusa štābam, atrodoties tālu no citām Internacionālo brigāžu vienībām. Kaujās bija jāpiedalās dažādos frontes sektoros, atbalstot kājniekus ofensīvās, atvairot pretinieku uzbrukumus un cenšoties iznīcināt nozīmīgus frankistu rīcībā nonākušos ceļus un komunikācijas mezglus. Papildus iesaistei karadarbībā 1. Slāvu smagās artilērijas divīzions nepieciešamības gadījumā palīdzēja lauksaimniekiem novākt ražu.¹¹⁹⁹

1. Slāvu smagās artilērijas divīziona darbību ievērojami ierobežoja tā rīcībā nonākušie seši 155 mm kalibra lielgabali, kas apgrūtināja bateriju pārvietošanos un dalību lielās ofensīvās. R. Fels raksturoja, ka “katrs lielgabals tika vests trīs smagajās mašīnās. Atsevišķi stobrs, lafete, riteņi ar munīciju”¹²⁰⁰. Politiskais komisārs D. Georgijevičs militārās tehnikas izgatavošanu datēja ap 1877.–1879. gadu, norādot uz būtiskiem trūkumiem – relatīvi nelielo šaušanas attālumu, novecojušiem mehānismiem, speciālu platformu nepieciešamību, novēršot lielgabalu izkustēšanos pēc katras izšaušanas. Arī laikapstākļi – ilgstošs lietus – apgrūtināja iespējas piedalīties kaujās, jo lielgabali iegrimuši zemē.¹²⁰¹ Viegli uztverami un vienlaikus tēlaini latviešu grupas karošanas

¹¹⁹⁶ Grīva, “Spānija liesmās,” 37.–39.

¹¹⁹⁷ Jāatzīmē, ka samērā mierīgajos apstākļos regulāri tika organizētas dažādas apmācības, kurās papildināt militārās zināšanas, skat. piemēram, J. Trokšas atzīmētās domas no 1937. gada 25. uz 26. augustu; “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-3-41, 3. lp.

¹¹⁹⁸ Ibid., 20., 65. lp.

¹¹⁹⁹ “Donesenija, sluzhebnye zapiski”, 1937–1939, RGASPI, 545-3-579, 136.–139. lp.; ibid., 136.–138. a lp.; “Perepiska komandovaniija pervogo divizionā tjažheloj artillerii “Jeslavo” s CK KP Ispanii o lichnom sostave”, 1938–1939, RGASPI, 545-3-578, 81. lp.; Draganov, “Los búlgaros en las Brigadas Internacionales,” 188.

¹²⁰⁰ Felss, “Uz Spāniju un atceļā”, LNA LVA, PA-200-6-75, 135. lp.

¹²⁰¹ “Donesenija, sluzhebnye zapiski”, 1937–1939, RGASPI, 545-3-579, 140. lp.; “Perepiska komandovaniija pervogo divizionā tjažheloj artillerii “Jeslavo” s CK KP Ispanii o lichnom sostave”, 1938–1939, RGASPI, 545-3-578, 77. lp. “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-3-41., 46. lp.

apstākļu specifiku raksturoja J. Kadiķis, rakstot ““Jansons-Brauns” tik bieži nemaina savu darba vietu, jo viņa lielgabals resns kā ozols un garš kā apse”¹²⁰².

Par pieredzi Estremaduras frontē no 1937. gada 9. līdz 18. septembrim J. Trokša rakstīja: “Sākam garlaikoties, ka nedzird nevienu šāviņu, nevienu fašistu lidmašīnu. Ar vārdu sakot, dzīvojam kā skauti nometnē.”¹²⁰³ Grupai izveidojās zināma rutīna, regulāri ceļoties pulksten septiņos no rīta, pēc tam dodoties brokastīs un piedaloties militārajās un valodu apmācībās vai veicot nelielas apšaudes un pildot dažādus darbus, to skaitā iesaistoties ceļu izveidē un labošanā, bet vakarā nereti norisinājās sapulces. Grupa ar cerībām gaidīja pārmaiņas, 1938. gada 17. februārī dienasgrāmatā atzīmējot: “Šodien agri no rīta ieskrien mazais Rūdofls ar ziņu, ka brauksim prom. Visi laimīgi, jo cer tikt tādā frontē, kur klapējās.”¹²⁰⁴

1938. gada februāra beigās Estremaduras frontē norisinājās liela militārā operācija, kurā piedalījās vairākas Internacionālās brigādes. 1. Slāvu smagās artilērijas divizona 3. baterija bija ieņēmusi pozīcijas pie Peraledas pilsētas, kad satika latviešu grupu, kas ietilpa 13. Internacionālajā brigādē. Lai gan brīvprātīgajiem no Latvijas tikšanās sagādāja prieku, tomēr kopumā republikāņi uzbrukumā cieta lielus zaudējumus.¹²⁰⁵

Smagas kaujas divizons piedzīvoja arī 1938. gada maija sākumā. 1938. gada 14.–20. jūnijā frankisti īstenoja ofensīvu ar mērķi ieņemt piemērotas pozīcijas “Meridas kabatas” (*La bolsa de Mérida*) noslēgšanai, ko īstenoja 20.–24. jūlijā.¹²⁰⁶ Šajā laikā – 1938. gada jūlijā – J. Beniķis tika paaugstināts par trešās baterijas komandieri.¹²⁰⁷ Latviešu grupas dienasgrāmatā B. Kūrs par kaujām pauda, ka “pēc 15. jūnija divizons un sevišķi baterija, kurā visi mūsu puisi, ir bijuši smagās kaujās, kad ienaidnieks uzbruka pie Blaskesas un vēlāk pie Peraledas. Mūsu karaspēki atkāpās, baterijai bija 2–3 reizes dienā un katrā naktī jāmaina pozīcijas, stundām ilgi nepārtraukti jāšauj. Tās bija visdramatiskākās dienas mūsu frontes dzīvē.”¹²⁰⁸

J. Beniķa darbs tika novērtēts, un 1938. gada septembra sākumā latvietis kļuva par visa divizona komandieri.¹²⁰⁹ Visi J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dalībnieki

¹²⁰² Jānis Kadiķis, “Vēstule no Spānijas,” *Strādnieku Cīņa*, 20.08.1938., 2.

¹²⁰³ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-3-41, 11. lp.

¹²⁰⁴ *Ibid.*, 20., 45., 90., 95. lp.

¹²⁰⁵ Grīva, “Spānija liesmās,” 45–46.

¹²⁰⁶ Draganov, “Los búlgaros en las Brigadas Internacionales,” 188.; Barrero Arzac, “Ofensiva republicana en el frente extremeño en la zona de Rena (Badajoz),”; Barrero Arzac, “Las operaciones militares de la bolsa de La Serena”.

¹²⁰⁷ “Prikazy i sluzhebnye zapiski komandovanija pervoj divizii tjazheloj artillerii “Jeslavo””, 1938, RGASPI, 545-3-574, 75. lp.

¹²⁰⁸ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-3-41, 116. lp.

¹²⁰⁹ “Prikazy i sluzhebnye zapiski komandovanija pervoj divizii tjazheloj artillerii “Jeslavo””, 1938, RGASPI, 545-3-574, 137. lp.

izdzīvoja Spānijas pilsoņu karā. Atsevišķi brīvprātīgie dažādos laika posmos bija apslimuši, piemēram, R. Fels 1937. gada septembra sākumā saslima ar tīfu, Ž. Folmanis 1937. gada rudenī aptuveni nedēļu bija slimnīcā sliktā uztura radītu veselības problēmu dēļ, arī S. Hiršmanis 1937. gada vasarā un J. Beniķis 1938. gada vasarā bija slimnīcā. Tāpat ārstus apmeklēt bija nepieciešams dažādu nelielu darba traumu dēļ, vairāki karotāji apmeklēja zobārstu.¹²¹⁰

Jānis Cinis. 1937. gada 4. jūlijā Spānijā republikāņu kontrolētajās teritorijās kopā ieradās J. Cinis un L. A. Cielēns. J. Cinis norādīja, ka sākotnēji bijis nozīmēts 1. Slāvu smagās artilērijas divizionā. Tomēr no kaujas lauka J. Cinis devās prom samērā ātri – jau 2. augustā, jo saslimis ar malāriju, bijušas arī problēmas ar kuņģi.¹²¹¹

Pēc izvešēlošanās no oktobra līdz decembra sākumam J. Cinis bija 13. Internacionālās brigādes bāzē Kasasibanjesā, bet no 1937. gada 7. decembra līdz 1938. gada martam – Posorubio virsnieku skolā. No 1938. gada 17. marta latviešu komunisti bija nozīmēti 4. artilērijas divizionā,¹²¹² kur sastapa latvieti A. Laimi. J. Ciņa piezīmes palīdzēja saprast, kas notika ar piedzīvotāju meklētāju Spānijā: “[...] kad fašisti gāja uz jūru,¹²¹³ Laime teica, ja komandieri bēg, es arī nepalikšu še, un teica “esmu slim”, un brauca uz Valensiju, no turienes dabūja komandējumu un, šķiet, pēdējās dienās vēl paspēja aiziet uz Cataluņu [Kataloniju]”¹²¹⁴.

Iecere apvienot brīvprātīgos karavīrus no Latvijas republikāņu pusē. Cik zināms, pirmo reizi šādu ideju izteica V. Ozols, tomēr tai nebija nepieciešamā atbalsta, tai skaitā no brīvprātīgajiem. Ņemot vērā, ka 1937. gada vasarā Spānijā izveidojās divas lielākas grupas ar personām no Latvijas, turklāt pastāvēja kontakti starp citās vienībās iekļautiem latviešiem, karavīru vidū lielāku atbalstu guva vēlme apvienoties vienuviet. Nereti Spānijā nonākušie brīvprātīgie no Latvijas bija savstarpēji pazīstami kā nelegālo komunistisko organizāciju biedri, tāpat iepazīšanās norisinājās gan ceļā uz konfliktā ierauto valsti, gan dažādās militārajās vienībās un atpūtas brīžos. Komunikācija norisinājās arī ar latviešiem no PSRS, piemēram, 129. Internacionālajā brigādē A. Ratnieks satika un labi sapratās ar citiem cīnītājiem no Latvijas, komunistiem – M. Švarcu,

¹²¹⁰ Grīva, “Spānija liesmās,” 15–70.; “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-3-41, 6., 46. lp.; “Tetrad' s prikazami komandovaniju pervogo divizona tjazheloj artillerii “Jeslavo” po divizionu”, 1938, RGASPI, 545-3-576, 5. lp.

¹²¹¹ “Cielens Aleksandr-Lajmon-Sasha Karlovich”, 1938–1941, LNA LVA, PA-54-1-9779, 10. lp.; “Cinis Jan Petrovich”, 1938–1940, LNA LVA, PA-54-1-9793, 3., 20. lp.

¹²¹² Divizionu J. Cinis bijas spiests īslaicīgi atstāt pēc ievainojuma kreisajā kājā 1938. gada jūnijā; “Cinis Jan Petrovich”, 1938–1940, LNA LVA, PA-54-1-9793, 3., 20. lp.

¹²¹³ Visticamāk runa ir par frankistu īstenoto Aragonas ofensīvu 1938. gada martā.

¹²¹⁴ J. Cinis uzzinājis, ka pēc tam A. Laime kādai spānietei rakstījis no Zviedrijas; “Cinis Jan Petrovich”, 1938–1940, LNA LVA, PA-54-1-9793, 10., 15a. lp.

Ā. Baronu, A. Ģincburgu, bet kā cilvēkus un karavīrus atzinīgi novērtēja A. Pekaini, M. Hureviču un K. Ribakovu.¹²¹⁵

B. Cinis 1937. gada 19. jūnija vēstulē R. Lācim pauda, ka “mūsu divīzijas štābā kapteinis Saša [A. Truslītis] patlaban pūlas, vai nevarētu visus latviešus savākt kopā. Nebūtu jau slikti, bet laikam diezgan grūti realizēt. Ja arī neizdosies – nekas, būsīm kodols nākamām cīņām Latvijā. Tā mūs arī piekodināja, izbraucot no Latvijas. Iztīrīt Spāniju, tad Vāciju un tad mūsu mazo pagastu”¹²¹⁶. Tomēr ideju nebija iespējams ātri realizēt, vairākus mēnešus vēlāk – 1937. gada 5. novembrī – J. Trokša J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās grupas dienasgrāmatā ierakstīja, ka kādas delegācijas pārstāvis no Alvasetes piedāvājis Baltijas valstu bataljona izveidi, kam latviešu grupa piekritusi.¹²¹⁷

Pret ieceri apvienot brīvprātīgos skeptisks bija no PSRS atbraukušais R. Lācis, kurš pauda: “Tādā mazā vienībā arī nebūs iespējams izmantot katra atbraukušā specialitāti, zināšanas. Turklāt pastāv risks, ka kādā no kaujām tāda neliela vienība var nest pārmērīgus zaudējumus, kas no Latvijas revolucionārās kustības viedokļa tāpat nebūtu vēlams.”¹²¹⁸ Acīmredzot attieksme pret jautājumu mainījās ļoti strauji, jo jau 1937. gada novembra beigās, nonākot Alvasetē, Ž. Folmani “aplēja ar aukstu ūdeni... “Tās dienas ir garām, kad katrs var sev izmeklēt vietu, kur viņam labāk patīk, un bēgt no turienes, kur nepatīk””¹²¹⁹. Tomēr viens no turpmākajiem galvenajiem motīviem arī pēc J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas novērojumiem bija R. Lāča minētais faktors – veidot jauktas spāņu un ārvalstnieku vienības, lai kaujās nezaudētu pārmērīgi daudz vienas tautības pārstāvju.¹²²⁰

¹²¹⁵ “Jānis Palkavnieks, Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200-6-74, 148.-149. lp; “Brozin Georg Fricevich”, 1938-1942, LNA LVA, PA-54-1-1494, 2.-3. lp; Ratnieks, “Sapieru dienestā Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 26., 34., 49.-50. lp.

¹²¹⁶ “Cinis Boris”, LNA LVA, PA-54-3-29, 1. lp.

¹²¹⁷ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937-1939, LNA LVA, PA-54-3-41, piemēram, 44. lp.

¹²¹⁸ Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 36. lp.

¹²¹⁹ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937-1939, LNA LVA, PA-54-3-41, 54. lp.

¹²²⁰ Ibid., 75. lp.

4.3. Sanitārajā dienestā iesaistītie brīvprātīgie republikāņu pusē

Medicīniskajai aprūpei bija izšķiroša loma ievainoto un slimo karavīru dzīvības glābšanā, šo personu fiziskās un garīgās veselības uzturēšanā, kā arī nodrošinot rehabilitāciju un iespēju atgriezties frontē vai citu ikdienas pienākumu veikšanā. Likumsakarīgi arī brīvprātīgajiem no Latvijas bija nepieciešama medicīniskā palīdzība. Piemēram, J. Klimkāns Brunetes kauju laikā bija smagi kontuzēts un pamodies pēc vairākām dienām slimnīcā.¹²²¹ P. Naguļevičs Ebro frontē kauju laikā aprakts zem zemes, citiem karavīriem viņu izglābjot no nāves.¹²²² Slimnīcā Mursijā 1937. gada beigās satikušies pat četri ievainoti karotāji no Latvijas – J. Ābols, L. Čerņins, J. Klimkāns un F. Pūce.¹²²³ Vēlme iesaistīties Spānijas pilsoņu karā, izmantojot profesionālās zināšanas un nodrošinot ārstēšanu, bija vairākiem brīvprātīgajiem no Latvijas.

Jēkabs Bahrahs. Viens no pirmajiem brīvprātīgajiem ārstiem no Latvijas – J. Bahrahs 1936. gada 8. septembrī sāka sniegt medicīnisko palīdzību Kārļa Marksa vārdā nosauktajā paramilitārajā vienībā (*Columna “Carlos Marx”*) Aragonas frontē, kur 19. oktobrī Tardjentas apkārtnē piecreiz šašauts. Pēc ievainojumu ārstēšanas slimnīcā 1936. gada 28. decembrī J. Bahrahs pievienojās Internacionālo brigāžu sanitārajam dienestam, sākotnēji strādājot par ārstu Alvasetē, bet no 1937. gada februāra īslaicīgi pildot Internacionālo brigāžu bāzes sanitārā dienesta galvenā ārsta pienākumus. J. Bahrahs bez paskaidrojuma atbrīvots no darba uzdevumiem, nozīmējot viņu par ārstu Benikasimas slimnīcā, kur brīvprātīgais strādāja no 1937. gada 1. jūlija līdz 16. decembrim.¹²²⁴

M. Švarcs dienasgrāmatā par 1937. gada 2. jūliju atzīmēja, ka Taragonā bija saticis R. Volšnoku, kas tur bija nokļuvusi “politiskas kļūdas” dēļ. Saskaņā ar M. Švarca rakstīto daļa medicīniskā personāla Mursijā¹²²⁵ – arī R. Volšonoka un J. Bahrahs – bija aizstāvējuši kādu atlaistu apkopēju, kas bija mudinājusi citas rakstīt petīciju pret zemo atalgojumu – trīs pesetām dienā. Rezultātā konfliktsituācija atrisināta, brīvprātīgos no Latvijas nosūtot uz citām darbavietām.¹²²⁶

¹²²¹ Klimkāns, “Patstāvīgs cilvēks”, 1965, R. Rudušas personīgais arhīvs, 16. lp.

¹²²² “Sarakste ar PSRS MOPR CK un Latvijas PSR KP CK par politisko emigrantu atgriešanās iespēju Latvijā u. c.”, 1940–1941, LNA LVA, 1054–1–17, 36. lp.

¹²²³ Klimkāns, “Patstāvīgs cilvēks”, 1965, R. Rudušas personīgais arhīvs, 16. lp.; “Puce Fric Ivanovich”, 1938–1941, LNA LVA, PA-54–1–7805, 3. lp; Čerņins, “Pie Gvadarramas un Ebro”, LNA LVA, PA-200–6–75, 5. lp.

¹²²⁴ “Jagues Bahraele / Bahrah-Kuba /”, 1936–1941, LNA LVA, PA-54–3–35, 10., 12., 45. lp.; Fuster Ruiz, *El Servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, 109, 183.

¹²²⁵ J. Bahrahs tur bija devies īslaicīgi uz operāciju; “Jagues Bahraele / Bahrah-Kuba /”, 1936–1941, LNA LVA, PA-54–3–35, 15. lp.

¹²²⁶ “Shvarc Mihail Jakovlevich”, LNA LVA, PA-54–1–9949, piezīmju grām. 22. lp.

J. Bahrahs pienākumu maiņas kontekstā bija saņēmis komentāru, ka “nav politiski kārtībā”, ko ārsts tobrīd neizprata, ņemot vērā iesaisti Beļģijas, kā arī Francijas Komunistiskajā partijā.¹²²⁷

Pirmo reizi J. Bahrahs aizturēts 1937. gada 19. augustā, spāņu policijai viņu apsūdzot spiegošanā, tomēr pierādījumu trūkuma dēļ ārsts atbrīvots. Vēlāk, no 1937. gada 26. decembra līdz 1938. gada 7. aprīlim, brīvprātīgais no Latvijas strādāja Fortunas slimnīcā Mursijā. Aprīlī J. Bahrahs apcietināts otrreiz, tomēr samērā drīz atbrīvots un no maija pildīja pienākumus 35. divīzijā. Strādājot frontē L. Kroma vadībā, J. Bahrahs tika ieskaitīts L. Kroma “grupējumā”, kas atklāti nepildījis pavēles. Saskaņā ar R. Lāča rakstīto, J. Bahrahs daudz kritizējis norises, tādēļ ieguvis ienaidniekus.¹²²⁸

Vīrieši – ārsti. Līdz ar J. Bahrahu konfliktā republikāņu pusē strādāja arī ārsti P. Bernštams, L. Gutkins un A. Šalīts. Pirmais no šo personu vidus Spānijā bija ieradies L. Gutkins. Izdevumā “Latvijas cīnītāji Spānijā” viņa pieredze aprakstīta vien no 1937. gada septembra, pilnībā izlaižot saistību ar V. Ozolu. Faktiski minēts tikai darbs republikāņu armijas 283. brigādē un 4. Valensijas bataljonā. Ārsta pienākumus brīvprātīgais pildīja Centrālajā frontē, Spānijā uzturoties līdz pat 1939. gada marta beigām.¹²²⁹

Saskaņā ar Hajas Birkhanas (dzimusi Gutkina) 1937. gada 29. jūnijā Latvijā rakstīto lūgumu Latvijas Ārlietu ministrijai viņas brāli L. Gutkinu 1937. gada 30. jūnijā “tiesās it kā par spiegošanu par labu nacionāļiem”¹²³⁰. H. Birkhana bija uzzinājusi, ka pirms tam L. Gutkins it kā esot strādājis kādā Valensijas slimnīcā. Latvijas sūtnis Parīzē O. Grosvalds steidzamības kārtā jau 29. jūnijā pieprasīja papildu informāciju Spānijas vēstniecībā, taču līdz pat oktobrim Latvijas ārlietu dienestam un Spānijas vēstniecībai Parīzē trūka konkrēta skaidrojuma par notikušo. Pieļaujams, ka pret L. Gutkinu vērstā apsūdzība bija saistīta ar V. Ozola lietu un daļu laika no 1937. gada februāra līdz septembrim ārsts pavadīja apcietinājumā, turklāt, iespējams, atbrīvots aptuveni vienā laikā ar V. Ozolu pēc sociāldemokrāta F. Cielēna ierašanās Valensijā.¹²³¹

¹²²⁷ “Jagues Bahraele / Bahrah-Kuba /”, 1936–1941, LNA LVA, PA-54–3–35, 45. lp.

¹²²⁸ Ibid., 10., 12., 45. lp.; Spānijas pilsoņu ara dalībnieka J. Bahraha dienasgrāmata”, LNA LVA, PA-54–3–46, 8.–11. lp.; Fuster Ruiz, *El Servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, 109, 183; “Ochety kontrol'noj komissii sanitarnoj sluzhby interbrigad o rezul'tatah proverki gosptalej”, RGASPI, 545–3–701, 28. lp.; “Ginsburg Frida / Gorons Frida Mara, Marina /”, LNA LVA, PA-54–3–14, 11. lp.

¹²²⁹ Skat. Ļevs Gutkins, “Brīvības ienaidnieku rokās”, no: *Latvijas cīnītāji Spānijā*, red. Ziemeļis, 442.; krājumā nesakrīt arī atmiņās un biogrāfiskajās ziņās norādītie dati, saskaņā ar L. Gutkina atmiņām 283. brigādē atradies no 1937. gada septembra, bet ar biogrāfiskajām ziņām krājuma beigās (560.–561. lpp.) – no 1938. gada septembra.

¹²³⁰ “Sarakste ar LR ĀM, Spānijas sūtniecību Parīzē u. c. par karakuģu uzbrukumiem Latvijas tirdzniecības kuģim, komisijas par neiejaukšanos Spānijas iekšējās lietās organizēšanu u. c.”, 1936, LNA LVVA, 2575–7–2009, 6. lp.

¹²³¹ Ibid., 1.–11. lp.; skatīt detalizētāk 4.5. apakšadaļā par V. Ozolu.

Detalizētāk savu pieredzi Spānijā raksturoja P. Bernštams. Pēc ierašanās 1937. gada maija vidū brīvprātīgais nonāca Alvasetē, kur kļuva par galveno ārstu nesen rekrutēto karavīru kazarmās. P. Bernštama uzdevumos ietilpa ārvalstnieku veselības stāvokļa novērtēšana, higiēnas veicināšanas pasākumi, tāpat acīmredzot novērošana un kontrole: “[...] tajā laikā uz Alvaseti līdz ar godīgiem, pašreizējīgiem cīnītājiem brauca arī visādi piedzīvotāju meklētāji, avantūristi, dīkdieņi un slaisti, kā arī dažādu kapitālistisko zemju izlūkošanas orgānu iesūtīti provokatori. Tos vajadzēja atmāskot un jo drīz atbrīvoties no viņiem.”¹²³²

Saskaņā ar P. Bernštama rakstīto pēc darba organizācijas sakārtošanas 1937. gada septembrī brīvprātīgais varēja doties pildīt ārsta pienākumus frontē, konkrētāk – 15. Internacionālās brigādes sastāvā. Par 10 dienu darbu no 1. oktobra P. Bernštams saņēma 248 pesetas, no 1938. gada janvāra – 288 pesetas, bet no 1938. gada aprīļa alga bijusi vairāk nekā 1060 pesetas mēnesī.¹²³³ Darba uzdevumos ietilpa gan ievainoto karavīru dzīvību glābšana un veselības un higiēnas uzturēšana, gan medicīniskās palīdzības sniegšana civiliedzīvotājiem. Tervelas kaujas laikā ievainotie slimnīcu sasnieguši pat 45 minūšu laikā. Turklāt tobrīd 15. Internacionālajā brigādē bijusi arī gripas un vēdertīfa epidēmija, saslimušo skaitam pat pārsniedzot ievainotos. Šajos apstākļos kolēģu slimības dēļ P. Bernštams bijis spiests vadīt visas brigādes sanitāro dienestu. Lielākoties visu atlikušo laiku līdz ārvalstnieku atsaukšanai no frontes ārsts no Latvijas strādāja 15. Internacionālajā brigādē.¹²³⁴

Dažas dienas pēc P. Bernštama – 1937. gada 24. maijā – Spānijā ieradās A. Šalits. Ārsts sākotnēji sniedza medicīnisko palīdzību 14. Internacionālās brigādes sastāvā, bet no aptuveni 1938. gada janvāra līdz aprīlim strādāja Benikasimas slimnīcā. Pēc tam līdz 1938. gada decembrim A. Šalits pildīja darba pienākumus Mataro slimnīcā, kur veica operāciju arī J. Bahrahams.¹²³⁵

Sievietes sanitārajā dienestā. Spānijas pilsoņu karā medicīnisko palīdzību sniedza vairākas sievietes no Latvijas – ārste M. Rudina un medicīnas māsas F. Gincburga, R. Volšonoka un C. Vospe. Vienīgā ārste šo brīvprātīgo vidū Spānijā ieradās 1937. gada oktobra beigās. Zināms, ka M. Rudina bija slimnīcas vadītāja Kuevas de la Potitas slimnīcā, kas specializējās psihiatrijā, bet pēc 1938. gada aprīļa strādāja Mojas un vēlāk arī Sagaro slimnīcā, ko vadīja B. Rudina. Arī ņemot vērā, ka M. Rudina pierādīja sevi kā kvalificētu ārsti un bija ieradies palīdzēt konfliktā, atstājot

¹²³² Bernštams, “Medicīniskajā dienestā”, LNA LVA, PA-200-6-76, 84.-85. lp.

¹²³³ “Bernshtam Pejsah Pavel”, 1940-1941, LNA LVA, PA-54-1-1044, apliecības 21.-22. lp.

¹²³⁴ Bernštams, “Medicīniskajā dienestā”, LNA LVA, PA-200-6-76, 84.-92. lp.

¹²³⁵ “Šalits Abrams”, LNA LVVA, 2575-6-1750, 5., 9. lp.

mājās divus bērnus, pat B. Rudina savu māsu raksturoja kā nepiemērotu darbam sarežģītos apstākļos.¹²³⁶

No PSRS Spānijā iebraukusī B. Rudina raksturojumu sniedza arī par R. Volšonoku, kuru novērtēja kā labi kvalificētu un ļoti aktīvu, lai gan iesaistījusies intrigās.¹²³⁷ Medicīnas māsa pēc ierašanās Spānijā strādāja gan aizmugures, piemēram, Mursijā un Sagaro, gan frontes slimnīcās tuvu Belčitei, Kordovai un citur. Atmiņās R. Volšonoka pauda, ka ļoti vēlējusies strādāt tuvumā kaujām, raksturojot arī darbu tuvu frontei – slimnīcu organizēšanu, dezinfekciju, darbu ar lielu skaitu ievainoto, kā asins pārliešanas sasniegumus. R. Volšonoka atmiņās uzsvēra, ka viņa kā ļoti svarīgu aspektu izvirzīja veselīgas pārtikas nodrošināšanu pacientiem, un pārdzīvoja, ka nevarēja palīdzēt vairāk J. Palkavniekam, kurš bija nonācis slimnīcā ar kādu gremošanas sistēmas slimību.¹²³⁸ Nozīmīgi, ka medicīnas māsa no Latvijas vismaz kādu brīdi bija kontaktpersona latviešiem no ASV, palīdzot nogādāt paciņas un avīzes Spānijā esošajiem brīvprātīgajiem no Latvijas.¹²³⁹

Salīdzinoši maz zināms par medicīnas māsu F. Gincburgas un C. Vospes, kā arī sanitārajā dienestā strādājošās mašīnrakstītājas M. Strazdes darbu. Ar R. Volšonoku kopā atbraukusī F. Gincburga ilgstoši strādāja slimnīcā Alvasetē, kā arī pēc sanitārā dienesta evakuācijas uz Kataloniju – Mataro slimnīcā. R. Lācis novērtēja, ka F. Gincburga Spānijā strādāja ļoti labi.¹²⁴⁰ C. Vospe Spānijā bija ieradusies jau 1936. gada oktobrī un pēc tam sniedza medicīnisko palīdzību Alvasetes, Benikasimas un Mataro slimnīcās.¹²⁴¹ Alvasetē līdz 1938. gada martam strādāja arī M. Strazde, kura Spānijā ieradās 1937. gada oktobrī. No 1938. gada aprīļa brīvprātīgā bija darbā Internacionālo brigāžu sanitārā dienesta personāla daļā.¹²⁴²

¹²³⁶ Mirjamas Rudinas autobiogrāfija – darbošanās dažādās partijās, ieņemamie amati, apbalvojumi. 1970. gadu beigās, LKM, 3-71081/1674-VII; Fuster Ruiz, *El Servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*, 164–165.; “Spiski i karakteristiki komandnogo sostava medicinskogo personala sansluzhby interbrigad”, RGASPI, 545–3–669, 83. lp.; “Broshjura Gusti Jirku “Wir kaempfen mit”, izdannaja Mezhdunarodnoj organizaciej medicinskoj pomoshhi”, RGASPI, 545–2–453, 60. lp.

¹²³⁷ “Broshjura Gusti Jirku “Wir kaempfen mit””, RGASPI, 545–2–453, 62. lp.

¹²³⁸ *Ibid.*, Leiboviča, “Dzīvības vārdā”, 225–236.

¹²³⁹ Jānis Ābols, “Vēstule no Spānijas,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.25.06., 1.

¹²⁴⁰ “Spiski i karakteristiki komandnogo sostava medicinskogo personala sansluzhby interbrigad”, RGASPI, 545–3–669, 98. lp.; “Ginsburg Frida / Gorons Frida Mara, Marina /”, LNA LVA, PA-54–3–14, 11. lp.

¹²⁴¹ “Otchetj kontrol'noj komissii sanitarnoj sluzhby interbrigad”, RGASPI, 545–3–701, 95. lp.; “Spiski i karakteristiki medicinskogo i obsluzhivajushhego personala gospitaliej sansluzhby”, RGASPI, 545–3–670, 27. lp.; “Biografii, fotografii, spravki i dr. dokumenty borcov v Ispanii iz Latvii, Sh–Zh”, LNA LVA, PA-53–1–74, 151.–153. lp.

¹²⁴² “Spiski i karakteristiki komandnogo sostava medicinskogo personala sansluzhby interbrigad”, RGASPI, 545–3–669, 149., 177. lp.; “Strazde Marina”, 1937, LNA LVA, PA-54–3–24, 1. lp.

Sanitārs Maksis Hurevičs, farmaceits Voldemārs Kupcis un veterinārārsts Semjons Levinsons. Sanitārajā dienestā kopumā bija iesaistījušies vēl trīs brīvprātīgie no Latvijas. 1936. gada decembrī Spānijā nonākušais M. Hurevičs pēc ierašanās Alvasetē tika nozīmēts piedalīties vairāk nekā mēnesi ilgosursos, kas apmācīja jaunos sanitārus. Līdz 1937. gada aprīlim M. Hurevičs strādāja 15. Internacionālās brigādes Dimitrova vārdā nosauktajā bataljonā, piedaloties arī Haramas kaujās.¹²⁴³

Zināšanas un prasmes farmācijā Spānijas pilsoņu karā pierādīja V. Kupcis, kurš pēc darba uzsākšanas specialitātē no 14. Internacionālās brigādes farmaceita kļuva par 35. divīzijas farmācijas dienesta priekšnieku. V. Kupcis savus pienākumus, tai skaitā īslaicīgi arī citās republikāņu armijas vienībās, piemēram, Ebro kaujas laikā kā republikāņu armijas XV korpusa farmācijas dienesta priekšnieks, pildīja profesionāli, ko novērtēja arī no PSRS atbraukušie latvieši.¹²⁴⁴

Kādā brīdī 1936. gadā republikāņu pusē par veterinārārstu sāka strādāt S. Levinsons. Lielākoties pildot pienākumus 15. Internacionālajā brigādē, brīvprātīgajam bija pat savs šoferis un motocikls ar blakusvāģi. Vienā no brauciena reizēm no Madrides uz Alkalu de Enaresu S. Levinsons cieta avārijā un pēc tam ārstējās slimnīcā. Pēc atlabšanas veterinārārsts īslaicīgi sniedza atbalstu jaunizveidotam republikāņu armijas kavalērijas pulkam Aragonas frontē.¹²⁴⁵

4.4. Brīvā laika pavadīšana Spānijā: kultūras dzīve, ideoloģiskā audzināšana un atpūta

Arī ņemot vērā, ka vairākums brīvprātīgo no Latvijas Spānijā bija ieradušies ļoti motivēti sniegt palīdzību republikāņu pusē, tomēr daļa no ikdienas gan oficiālās valdības atbalstītāju, gan frankistu lokā bija brīvais laiks. Tas bija nepieciešams gan enerģijas atgūšanai, gan reizēm radās dažādu frontes apstākļu dēļ.

Kultūras un ideoloģiski pasākumi, pašorganizētas mācības republikāņu pusē. J. Jansona-Brauna vārdā nosauktajai latviešu grupai bija ievērojami vairāk brīvā laikā nekā citām daudzskaitlīgākām brīvprātīgo grupām no Latvijas. Turklāt, ņemot vērā, ka tā bija izteikti

¹²⁴³ Maksis Hurevičs, "No karavīra ziņojuma", 1941, LNA LVA, PA-200-6-74, 83. lp.

¹²⁴⁴ "Lichnye dela latyshskih dobrovol'cev interbrigad (S-V)", 1937-1941, RGASPI, 545-6-606, 19.-23., 26. lp.; "Kupcis Voldemārs", LNA LVVA, 2575-6-1733, 22. lp.; "Lichnye dela jestonskih dobrovol'cev interbrigad (A-L)", 1937-1941, RGASPI, 545-6-1516, 122.-124. lp.; Ratnieks, "Sapieru dienestā Spānijā", R. Rudušanas personīgais arhīvs, 71.-71. lp.

¹²⁴⁵ Semjons Levinsons, "Daugavpīlieši Spānijā", 1965, LNA LVA, PA-200-6-76, 93.-96. lp.

komunistiski noskaņota, aktīvākie un pieredzējušie komunisti centās motivēt citus rūpīgām mācībām un darbam, piemēram, B. Kūrs pauda, ka “mēs neesam aitu bars [..]. Mēs esam lielo vēsturisko dienu un milzīgas vēsturiskās cīņas aculiecinieki un aktīvie dalībnieki [..]”¹²⁴⁶. Vēl jo vairāk, atzīmējot Internacionālo brigāžu gadadienu, B. Kūrs uzvēra, ka “mēs esam vispasaules, demokrātiskās vienotās frontes pretfašisma triecienspēks, pretfašisma (faktiskā perspektīvē arī sociālisma) apbruņotais avangards”¹²⁴⁷.

1. Slāvu smagās artilērijas divizona ietvaros brīvprātīgie no Latvijas piedalījās kopēji organizētos pasākumos un propagandas materiālu sagatavošanā. Visas baterijas veidoja sienas avīzes – 3. baterijai tās bijušas ar mākslinieciskām kompozīcijām un fotomontāžām. Viena šāda sienas avīze nofotografēta un ievietota dienvidslāvu brīvprātīgajiem veltītā atmiņu krājumā.¹²⁴⁸

Divizona karavīri 1938. gada janvārī veidojuši arī laikrakstu “Adelante” septiņās valodās, taču tieši pārmērīgais valodu skaits bijis viens no lielākajiem trūkumiem. Pirmajā numurā bija raksti arī latviešu valodā, tostarp “Četras epizodes” ar iniciāļiem “Ž. F.” kaujās krituša baterijas dalībnieka piemiņai. Rakstu, visticamāk, bija sarakstījis Ž. Folmanis, kurš bija deleģēts piedalīties šī ārvalstnieka atvadu pasākumā.¹²⁴⁹ Jāatzīmē, ka 1937. gada 30. decembrī Ž. Folmanis tika ievēlēts arī par politisko delegātu, kas paredzēja viņa aktīvāku iesaisti dažādu propagandas pasākumu organizēšanā.¹²⁵⁰

Gūstot pieredzi daudzvalodīga izdevuma sastādīšanā, 1938. gadā tika pieņemts lēmums veidot 1. Slāvu smagās artilērijas divizona laikrakstu vienā – spāņu – valodā. Pirmais “Fuego” (tulkojumā – Uguns) numurs iznāca 1938. gada martā 350 eksemplāru lielā metienā, bet vēlāk citiem numuriem bijusi 500 eksemplāru liela tirāža.¹²⁵¹ Laikrakstā aplūkota divizona ikdienas dzīve, atspoguļota informācija par brīvprātīgajiem no Latvijas, grupas īstenotajām mācībām,

¹²⁴⁶ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54–3–41, 26. lp.

¹²⁴⁷ Ibid., 29. lp.

¹²⁴⁸ 3. baterijas sienas avīze nofotografēta pēc bombardēšanas. Labajā stūrī nojaušams, ka tur bijis saturs par latviešu grupu. Attēls: *Španija 1936–1939. Zbornik sećanja jugoslovenskih dobrovoljaca u Španskom ratu* (Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1971), vol. 3, 188. Krājums aplūkojams arī LNB Alekseja Apiņa Reto grāmatu un rokrakstu lasītavā, kur tas nonāca pēc tam, kad bija uzdāvināts B. Rudinai. Sienas avīzes acīmredzot karadarbībā cieta ne vienu reizi vien, jo 1937. gada oktobra sākumā “arī mūsu baterijas sienas avīze sadragāta no granātšķēpelēm, palicis vesels vienīgi latviešu grupas raksts”; “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54–3–41, 20. lp.; “Donesenija, sluzhebnye zapiski”, 1937–1939, RGASPI, 545–3–579, 138a. lp.

¹²⁴⁹ “Perepiska komandovanija pervogo divizona tjazheloj artillerii “Jeslavo” s CK KP Ispanii o lichnom sostave”, 1938–1939, RGASPI, 545–3–578, 91. lp.; “Donesenija, sluzhebnye zapiski”, 1937–1939, RGASPI, 545–3–579, 138a. lp.; Laikraksts “Adelante”, N. 1, 1938, RGASPI, 545–3–649, 15. lp.

¹²⁵⁰ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54–3–41, 78. lp.

¹²⁵¹ “Perepiska komandovanija pervogo divizona tjazheloj artillerii “Jeslavo” s CK KP Ispanii o lichnom sostave”, 1938–1939, RGASPI, 545–3–578, 91.–92. lp.; “Donesenija, sluzhebnye zapiski”, 1937–1939, RGASPI, 545–3–579, 138a. lp.

dalībniekiem, piemēram, J. Beniķi un B. Dukaļski, publicētas arī fotogrāfijas.¹²⁵² Tāpat laikraksts kalpoja par propagandas izplatīšanas līdzekli. Redakcijā strādāja B. Kūrs un Ž. Folmanis, kurš atmiņās minēja manuskriptu vešanu uz Posoblanco pārrakstīšanai.¹²⁵³ Līdzīga rakstura propagandas materiāli par ikdienas dzīvi, politiskajiem u. c. jautājumiem 1937. gada vasarā tika izdoti arī 13. Internacionālās brigādes prettanku artilērijas divizona baterijā, kurā ietilpa L. Paegles vārdā nosauktā latviešu grupa.¹²⁵⁴

Jau no apmācību laika Almansā J. Jansona-Brauna vārdā nosauktā latviešu grupa centās savstarpēji palīdzēt cits citam, pasniedzot dažādus mācību priekšmetus. Piemēram, Ž. Folmanis palīdzēja J. Beniķim apgūt trigonometriju, bet vēlāk mācīja matemātiku. Brīvprātīgie no Latvijas regulāri plānoja mācības brīvajam laikam, pēc tam zināšanas savstarpēji pārbaudot. Piemēram, pēc nodarbību plāna 1938. gada maijā katru dienu divas līdz trīs stundas bija paredzētas matemātikai, 14 stundas mēnesī – spāņu valodai, septiņas stundas mēnesī – Spānijas un tikpat daudz – strādnieku kustības vēsturei, sešas stundas mēnesī – “spāņu problēmām”, vienu vakaru – paškritikai un vienu – atpūtai.¹²⁵⁵

Uzmanību pelnīja arī paškritikas vakari. Tajos J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dalībnieki pulcējās, lai apspriestu brīvprātīgo darbību, tai skaitā politisko, personīgās īpašības un nepieciešamos uzlabojumus. 1937. gada 29. septembrī, runājot par vairākām personām, piemēram, B. Dukaļski “visi pēc kārtas uzslavēja. Viņš esot ļoti drošs un strādīgs, labs cilvēks. Atbildē Boļuks (Boļeslavs) teica, ka viņam maz izglītības un tas viņu stipri traucē. Septītais Boļuka jaunākais brālis Voldis. Par viņu teica, ka viņš īsā laikā esot stipri progresējis, bet politiski vēl jāmācās”¹²⁵⁶.

J. Jansona-Brauna vārdā nosauktā grupa regulāri organizēja dažādus referātus, dominējoši uzsvāru liekot uz politiskiem jautājumiem. Pirmajos mēnešos – 1937. gada 27. augustā sniegti pārskati par nelegālo komunistisko organizāciju darbību Latvijā, piemēram, S. Hiršmanis stāstīja par norisēm Rīgā, bet L. A. Cielēns – Valmierā. Dienu vēlāk sapulcē Ž. Folmanis referēja par J. Jansonu Braunu. Ņemot vērā, ka daļa brīvprātīgo 1937. gada oktobrī strādāja štābā, grupa

¹²⁵² Benjamins Kūrs, “Vēstule no Spānijas,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.13.08., 3.; “Fuego”, 05.1938., RGASPI, 545–3–648, 7. lp.

¹²⁵³ “Kur Beniamin-Benjamin Hackelovich”, 1936–1940, LNA LVA, PA-54–1–5311, 24. lp.; Grīva, “Spānija liesmās,” 53.; “Folman Zhan-Rudol’f Karlovich”, 1938–1941, LNA LVA, PA-54–1–9571, 8. lp.

¹²⁵⁴ Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200–6–74, 158. lp.

¹²⁵⁵ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54–3–41, 1.–3. lp.; “Fuego”, 05.1938., RGASPI, 545–3–648, 7. lp.

¹²⁵⁶ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54–3–41, 17. lp.

pieņēma lēmumu sadalīties divās daļās, katrai nozīmējot vadītāju un ieplānojot dažādus ar komunisma ideoloģiju, PSRS un starptautiskajām norisēm saistītus referātus.¹²⁵⁷

Grupas dalībnieki referātus lasīja regulāri, piemēram, 1937. gada decembrī brīvprātīgajiem bija jānolasa sagatavoti materiāli par dažādiem aspektiem PSRS – zemnieku un sieviešu apstākļiem, rakstniecību, mūziku, kino u. c., par taktiku artilērijā. Piezīmes bija veltītas arī kvalitātei: “Biedriem rodas uzskats, ka daži grib izcelties ar savām zināšanām un likt sajūst citiem viņu neizglītību. Referāti jāstāda, cik vien vienkārši iespējams.”¹²⁵⁸ Dažreiz pavirši sagatavoti darbi bija jāpārstrādā – tā bija noticis ar L. Kleinmaņa referātu par PSRS. Kopumā raksturojot J. Jansona-Brauna vārdā nosaukto grupu un tās ikdienu, B. Kūrs minēja, ka visi bijuši “priekšzīmīgi kareivji un antifasiisti”¹²⁵⁹.

Reizēm dažādos propagandas pasākumos brīvprātīgie no Latvijas bija iesaistīti arī ārpus savām vienībām. 1938. gadā ievainojumu ārstēšanas laikā A. Lipkins Mataro slimnīcā bija ievēlēts politiskā sekretāra amatā, iesaistoties svētku organizēšanas un propagandas jautājumos. Dažādu pasākumu ietvaros slimnīcā organizētas sarunas un sienas avīžu konkurss.¹²⁶⁰

Svētki, pārtika un alkohols republikāņu pusē. Svētku atzīmēšana bija nozīmīga karavīru dzīves sastāvdaļa. Ņemot vērā dažādu tautību ārvalstnieku klātbūtni, Internacionālo brigāžu vidū tika veicināta starpkultūru komunikācija. Līdzīgi kā citas vienības, 1. Slāvu smagās artilērijas divizons bieži piedalījās vai organizēja pasākumus un svinības – pieredzes apmaiņu, dziesmu vakarus, Jauno gadu, tāpat tika svinēti spāņu svētki.¹²⁶¹ Piemēram, 1938. gada 15. janvārī notika “Latviešu–rumāņu grupas tuvināšanās vakars”, kurā “pie konjaka glāzes un pašceptiem saldumiem biedri stāsta savas atmiņas par dzīvi un cīņām dzimtenē”¹²⁶². Pretēji propagandā apgalvotajam ne vienmēr starp visiem ārzemniekiem bija draudzīgas attiecības – 1. Slāvu divizionā 1938. gada janvārī bijušas nesaskaņas starp čehoslovākiem un bulgāriem, pirmajiem sākotnēji nevēloties otrajiem dot no Čehoslovākijas atsūtītās dāvanas.¹²⁶³

Dažādas plašas propagandas norises bija saistītas ar Spānijas pilsoņu kara izcelšanās un Internacionālo brigāžu pastāvēšanas gadadienu atzīmēšanu. 1937. gada 14. oktobra pēcpusdienā Ž. Folmanis “pucējās kā brūte uz kāzām. Jo iespējams, ka viņš šodien jau brauks uz Gadasvētkiem.

¹²⁵⁷ Ibid., 4.–5., 22.–23. lp.

¹²⁵⁸ Ibid., 58., 60., 68. lp.

¹²⁵⁹ Kūrs, “Vēstule no Spānijas,” 3.

¹²⁶⁰ “Lipkins Aron Izrailevich”, 1940–1941, LNA LVA, PA-54-1-5945, 8. lp.

¹²⁶¹ “Donesenija, sluzhebnye zapiski”, 1937–1939, RGASPI, 545-3-579, 138. lp.

¹²⁶² “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-3-41, 88. lp.

¹²⁶³ Ibid., 85. lp.

Viņš staigā pa istabu kā uzpūties gailis. Galvā viņam basku cepurīte ar visām bumbiņām un galoniem. Nāvīgi uzcirties viņš [...]”¹²⁶⁴. Tāpat J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmatā aprakstītas Jaunā gada svinības – 1937. gada 31. decembris pavadīts svētku telpas dekorēšanā, bet vakarā līdz aptuveni plkst. 2.00 bijuši priekšnesumi, runas, dziesmas un svētku vakariņas. 1938. gada 21. janvārī “visa baterija gatavojas t. s. LLL svinībām – Leņina, Lībknehta un Luksemburgas atmiņai”¹²⁶⁵.

Īpašs svinību vakars bijis arī 1938. gada 27. februārī, atzīmējot J. Jansona-Brauna un L. Paegles vārdā nosaukto latviešu grupu satikšanos vienā frontē Estremadurā. J. Kadiķis atzīmēja, ka tikšanās laikā brīvprātīgo vidū “pret mūsu antitanku sekcijas komandieri b[iedru] Klaudiju Čispu mums visiem ir liels respekts [...]. Nekad Spānijā nav bijuši vienkopus tik daudz latvji un pie tam vēl šās mazās tautiņas labākie dēli kā šovakar. Komandiers b[iedrs] Klaudijs sēd istabas vidū, un viņam apkārt kā lieliskā teikā par Kristu un tā mācekļiem sēd vīri ar pelēkiem matiem un zilām acīm”¹²⁶⁶. Kopumā pulcējot 22 vīriešus, brīvprātīgie no Latvijas vakaru pavadījuši dziedot, baudot vīnu un ceptas vistas,¹²⁶⁷ bet “Brauniešu lielais Jānis liek priekšā – Ulmanijas Kārlim “sist” telegrammu, lai brauc pie mums viesos. [...] Brauniešu Valdis liek priekšā uzdziedāt dziesmu par Ulmaniju, kur viss ir atļauts aizsargu Jančiem, bet viss ir noliegts strādniekiem”¹²⁶⁸.

Kara laikā republikāņiem ar pārtikas apgādi gāja arvien sarežģītāk, tāpēc īpašu ēdienu, pārtikas un luksusa preču baudīšana brīvprātīgo vidū nereti bija kā svētki. Prieku sagādāja gan pašu sagādāti saldumi un pārtikas preces, gan arī pa pastu saņemtās lietas, ko sūtīja latvieši no Francijas un arī ASV. Šādos gadījumos visbiežāk brīvprātīgie pulcējās un sadalīja paku saturu – 1938. gada jūlijā, vakarā pirms E. Ķempes nāves, pie viņa vairāki latvieši bija sanākuši kopā, lai nobaudītu no ASV atsūtītās cigaretes un pārtiku.¹²⁶⁹

Saldumi, šķiet, bija vērtīgi jebkuros apstākļos, jo kolektīvajā dienasgrāmatā 1937. gada decembrī atzīmēts, ka “atsūtīja mums marmelādi, kas sapelējusi pa ceļam, bet cilvēks jau nav cūka, viņš visu apēd”¹²⁷⁰. Citās reizēs, trūkstot saldumiem, vakarā kopā ar tēju nācās ēst ceptus sīpolus.

¹²⁶⁴ Ibid., 23. lp.

¹²⁶⁵ Ibid., 78., 89. lp.

¹²⁶⁶ Jānis Kadiķis, “Vēstule no Spānijas,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.20.08., 2.

¹²⁶⁷ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54–3–41, 99. lp.

¹²⁶⁸ Jānis Kadiķis, “Vēstule no Spānijas,” 2.

¹²⁶⁹ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54–3–41, 49., 51. lp.; Kūrs, “Vēstule no Spānijas,” 3.; Pekainis, “Cīņas spars nekad neapsīka,” 1965, R. Rudušas personīgais arhīvs, 37. lp.

¹²⁷⁰ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54–3–41, 63. lp.

Cenšoties apmierināt vēlmi pēc saldiem ēdieniem, V. Dukaļskis un R. Šmits pat meklējuši bišu stropus.¹²⁷¹

1937. gada 18. septembrī J. Jansona-Brauna vārdā nosauktā latviešu grupa bija ieguvusi iebiezināto pienu, tā apēšanu detalizēti aprakstot šādi: “Pēc brītiņa ierodās biedris Cielēns no štāba virtuves ar lečē bundžiņu. No jauna sākās atkal mūsu grupas jautrība. Uztaisās biedris Folmanis par Valsts (Latvijas) prezidentu Ulmani un uzstājās ar runu. Kad ir beidzis runu, mēs, pārējie, kliezgam, lai dzīvo mūsu prezidents, kas ļoti populārs, bet pazīstams ar saviem apkalpotājiem. Beidzot uzsaucām – nost ar mūsu prezidentu Ulmani, lai dzīvo lečē bundža un viņas nesējs. [...] Iekams attaisām lečē bundžiņu, tas ir konservētais piens, uzdziedam dziesmiņu nesējam un lečē bundžai. Pēc visām ceremonijām tiek noēsta lečē bundža. Kad tas ir galā, sasmēķējam visi miera pīpi.”¹²⁷²

Dažreiz kvalitatīvu pārtiku republikāņu pusē nodrošināja veiksmīgu apstākļu sakritība. 1938. gada augustā, L. Paegles vārdā nosauktajai latviešu grupai dodoties atpūtā, izdevies tikt pie ienaidnieka bumbvedēju apdullinātām zivīm. Turklāt Ebro ieleja bijusi bagātīga ar svaigiem augļiem, to skaitā persikiem un granātāboliem.¹²⁷³

Papildu jautrību nereti nodrošināja alkohols. L. Paegles vārdā nosauktās grupas biedri nespējuši brokastīs izsniegto vīna devu saglabāt visai dienai.¹²⁷⁴ Vairākas epizodes aprakstītas J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmatā, piemēram, 13. oktobra “vakarā iemetam Anis [anīsa liķieri] un vīni. [...] Sīmanis bija iereibis, arī to pašu jāsaka par Jonasu. Viņš lieliski dziedāja un vēlāk deklamēja Čaku”¹²⁷⁵. Tajā pašā vakarā mēģinot noturēt sapulci, daļa grupas sastrīdējās, jo S. Hīršmanis “bija drusku lustīgā (šņabīgā) omā, viņš traucēja ar starpsaucieniem un teica, ka viņu nesaprotot galu galā, vislielākais gudrinieks nevarēja saprast, ko viņš īsti gribēja teikt [...] Simka palika nervozs, saraustīja degunu un izgrūda kādu krievu lamas vārdu, kas beidzās ar māti. Tā arī nobeidzās mūsu vētrainā sapulce. Visi sataisīja gultas un ātri aizmiga. Jo šņaba iedarbība ir stipra”¹²⁷⁶.

Dažreiz alkoholu brīvprātīgie no Latvijas lietoja pārmērīgi, piemēram, 1937. gada 20. novembrī pēc vairākām dienām V. Dukaļskis “ir atgriezies no “zobārsta”. Izrādās, ka viņš ir

¹²⁷¹ Ibid., 53., 116. lp.

¹²⁷² Ibid., 11. lp.

¹²⁷³ Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200–6–74, 220. lp.

¹²⁷⁴ Ibid., 168. lp.

¹²⁷⁵ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54–3–41, 22. lp.

¹²⁷⁶ Ibid., 23. lp.

iztukšojis pus Spāniju”¹²⁷⁷. Pavisam atklāts par paziņām no Rīgas bijis J. Cinis: “[..] bet, tā kā Volkovs daudz iedzer, Salmiņš solidarizējas ar Volkovu, jo ir Volkova iespaidā. [..] 1937. g. dec[embrī] Salmiņš man klausīja un dzēra reti, neskatoties uz to, ka tur bija arī ventspiliets Kārlis Jansons, kurš dzērājs ir vārda tiešā nozīmē. No Salmiņa teiktā un no Brizovska [V. Brožovska] vēstules uzzināju, ka frontē Volkovs, Hofmanis [J. A. Ofmanis] un arī Salmiņš pats bieži iedzer un sagādā strīdus.”¹²⁷⁸ Piezīmēs J. Cinis atstāstīja arī vairākus atgadījumus, kuros latvieši bijuši iesaistīti dzērumā, piemēram, J. Volkovs sitis politisko komisāru, bet citā reizē J. Volkovs un J. A. Ofmanis neapdomīgi divatā “izgājuši uz lauka sist fašistus”¹²⁷⁹. Iespējams, ka to pašu situāciju aprakstījis arī J. Palkavnieks: “[..] Volkovam grūti būt mierīgam. Kādu rītu, pēc saņemtās vīna devas, sabāzis aiz jostas rokas granātas un paņēmis šauteni, viņš jau paspējis izlīst cauri dzelonstieplu žogam; rāpjas tālāk, lai sistu fašistus. Klusām, lai nedzirdētu ienaidnieki, saucu viņu atpakaļ. Nelīdz. Jālien pakal un jālieto spēks.”¹²⁸⁰

Alkohols dažādas nepatīkamas situācijas radīja arī citiem – 4. artilērijas divizionā citu karavīru komentārus bijis spiests klausīties Š. Rudins. Saskaņā ar J. Ciņa atmiņām: “Baterijā viņu bieži zoboja par to, ka Tervelas frontē bija piedzēries, ka pakritis guļam laikā, kad mainīja pozīciju.”¹²⁸¹ Atsevišķos gadījumos nopietni disciplīnas pārkāpumi jau paredzēja sodu. Saskaņā ar R. Šmita rakstīto A. Penka Spānijā bijis apcietināts par dezertēšanu un piedzeršanos.¹²⁸² Tajā pašā kompānijā arī A. Laimem paticis lietot alkoholu – J. Cinis saņēma kāda spāņa vēstuli kopā ar brošūru “krietnajam draugam Laimem, kurš sacentās ar vermutu, līdz apnīka”¹²⁸³. J. Cinis pauda, ka visi trīs – “Jansons, Laime un Pinka [A. Penka] bija cietumā par to, ka bija piekājuši mācību laikā vienu grieķi, kurš bija šos piedzērušos puīšus par netīriem latviešiem nosaucis”¹²⁸⁴. Pēc soda izciešanas K. Jansons esot palicis Kasasibanjesā un katru dienu lietojis alkoholu.¹²⁸⁵

Vēstules. Sarakstīšanās ar ģimeni un paziņām bija nozīmīga karavīru dzīves sastāvdaļa, ļaujot saglabāt saikni ar tuviniekiem, uzzināt jaunumus, kā arī risināt dažādas problēmas. Iespēju rakstīt vēstules gaidīja daudzi, piemēram, frankistu pusē karojošais H. Tranzē bija uzzinājis par rīkojumu, kas ļāva sūtīt vēstules bez markas, apmaksu veicot varas iestādēm. Vācbaltietis

¹²⁷⁷ Ibid., 49. lp.

¹²⁷⁸ “Cinis Jan Petrovich”, 1938–1940, LNA LVA, PA-54–1–9793, 8. lp.

¹²⁷⁹ Ibid.

¹²⁸⁰ Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200–6–74, 171. lp.

¹²⁸¹ “Cinis Jan Petrovich”, 1938–1940, LNA LVA, PA-54–1–9793, 11. lp.

¹²⁸² “Shmidt Rudol’f”, 1938–1940, LNA LVA, PA-54–1–10070, 5. lp.

¹²⁸³ Jānis Cinis, “Vēstule no Spānijas,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.22.10., 2.

¹²⁸⁴ “Cinis Jan Petrovich”, 1938–1940, LNA LVA, PA-54–1–9793, 9. lp.

¹²⁸⁵ Ibid., 9. lp.

skaidroja, ka rakstījis visiem, kam zinājis adresi, jo tas palīdzējis aizmirst dažādas nelaimes. Tomēr H. Tranzē prieks par neierobežoto rakstīšanas iespēju bija salīdzinoši īss, jo bezmaksas sūtīšana attiecās tikai uz Itāliju, tādēļ “pēc divām nedēļām saņēmu atbildi no kādas meičas, bet mīļu un mierinošu vārdu vietā lasīju pārmetumus, ka, lūk, meklēdams zelta bedri, esmu iekritis mēslu bedrē. Neesot pat pāris santīmu, par kuru nopirkt marku. Ja šī būtu zinājusi, ka vēstule esot rakstīta no manis, tad nekad to neizpirktu. Vajaga iedomāties, veselus 1,50 sant[īmus] šai esot bijis jāsamaksā, lai izlasītu muļķības”¹²⁸⁶.

Gan kopīgi, gan individuāli rakstītas vēstules republikāņu pusē esošie brīvprātīgie no Latvijas sūtīja latviešu komunistiem ASV, kurās raksturoja notikumus un savu darbību Spānijā, izteica pateicību par saņemtajiem laikrakstiem un pakām ar pārtiku un citām precēm. Vairāku šādu vēstuļu mērķis bija paust un uzsvērt savu politisko pārliecību, piemēram, 1937. gada aprīlī Spānijā J. Ābols, B. Cīnis un J. Tilaks rakstīja: “Solāties šeit, zem tālās Spānijas saules, godā turēt brīvo sarkano kaujas karogu un atriebt tautiskā fašisma kazemātos kritušos un smokošos biedrus.”¹²⁸⁷ Citā vēstulē J. Cīnis uzsvēra: “Mēs atdodam visu par brīvības un taisnības uzvaru, [...] bet saprotiet, biedri, viņu mūsu rindās triektā dzelzs, atskabargainās šķēpeles un ložu lietus saplosa vienu pēc otra visvaronīgākā cīnītāja ķermeni – un tomēr mūsu cīnītāju rindās mīt tikai viena doma – cīņa, cīņa līdz uzvarai – bet palīdziet.”¹²⁸⁸

Sarakstoties ar Latvijā dzīvojošām personām, brīvprātīgie republikāņu pusē kā starpniekus izmantoja ne tikai emigrantus Parīzē, bet arī, piemēram, E. Ķempe mātai M. Ķempei rakstīja, izmantojot paziņas adresi Lielbritānijā. Vēstuļu tiešas neadresēšanas mērķis bija nenodot atrašanās vietu Latvijas varas iestādēm. Sarežģītā ceļa un karadarbības dēļ ne visas vēstules nonāca tām paredzēto lasītāju rokās.¹²⁸⁹

Dienasgrāmatas un literārā darbība republikāņu pusē. Zināms, ka vairāki brīvprātīgie, piemēram, J. Bahrahs, M. Švarcs un J. Žuravskis, rakstīja individuālas dienasgrāmatas. Pirmo divu minēto personu gadījumā tās nonāca arhīvā, tāpēc kā avots tika izmantotas iepriekšējās apakšnodaļās. Rakstīšana lielākoties bija iespējama brīvajos brīžos starp kaujām, tādēļ visbiežāk arī brīvprātīgo dienasgrāmatu saturs intensīvas karadarbības laikā netika papildināts, notikušā apkopojumus nereti sniedzot vēlāk. Iespējams, ka dienasgrāmata bijusi arī L. Paegles vārdā nosauktajai grupai – it kā daži tās fragmenti publicēti laikrakstā “Strādnieku Cīņa”, tomēr kopumā

¹²⁸⁶ Tranzējs, *9 mēneši Spānijas pilsoņu karā*, 90.

¹²⁸⁷ Boriss Cīnis, Jānis Ābols, Jānis Tilaks, “Sveiciens no Spānijas,” *Strādnieku Cīņa*, 1937.29.05, 3.

¹²⁸⁸ Jānis Cīnis, “Palīgā Spānijai,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.24.09., 2.

¹²⁸⁹ Alberts Spalāns, “Kājnieks, partizānis, sakarnieks”, LNA LVA, PA-200–6–74, 96. lp.; “Abols Jan”, 1937–1938, LNA LVA, PA-54–3–1, 7. lp.

par to trūkst padziļinātas informācijas.¹²⁹⁰ 1. Slāvu smagās artilērijas divizona 3. baterijā nonākušie brīvprātīgie no Latvijas rakstīja kolektīvo dienasgrāmatu, kas pelnījusi papildu uzmanību, jo nereti spilgti raksturojama kā atsevišķs grupas izklaides veids.

J. Jansona-Brauna vārdā nosauktā latviešu grupa kolektīvo dienasgrāmatu sāka rakstīt 1937. gada 25. augustā. Ņemot vērā, ka tā bija publiski lasāma, atsevišķi rakstītāji centās raksturot norises radošāk, uzjautrinošāk, piemēram, L. Kleinmanis īsi pēc rakstīšanas pārņemšanas 1937. gada 14. oktobrī rakstīja: “Un tapa rīts. Uzlēca saulīte. Un arī mēs uzlēcām.”¹²⁹¹ Līdzīgā stilā J. Beniķis sniedza savu biogrāfijas un kauju aprakstu: “Tā kā esmu volontieris, tad mans pienākums ir vēsturei atstāt tagadnes briesmīgo kauju sīku aprakstu. Kaujas notiek tā: Spānijā ir daudz kalnu, saprotiet, kā nosēts, un nu cienītie “mūsējie” (tas ir, republikāņi) un nolādētie “viņi” (tie ir fašisti) izvēlamies kalnus, kas ir viens otram pretī vienkārši aiz tā iemesla, lai varētu uz viņiem šaut un viņi atkal varētu uz mums šaut.”¹²⁹²

Jau sākotnēji dienasgrāmatai bija piešķirta politiska nozīme, tāpēc B. Kūrs 1937. gada 17. oktobrī izrādīja neapmierinātību ar tās saturu, jo tā “neatspoguļo grupas iekšējās dzīves (viņas augšanas) un ārējās, ar grupas dzīvi cieši saistīto notikumu attīstību. Ir pagājis laiks (trīs mēneši), un ir kaut kas pārdzīvots, iegūts, iztirzāts, grūtības pārvarētas un atkal jaunas ceļā – no visa tā svešam lasītājam nekāda aina nebūs, jo par visu ir rakstīts pavirši, “momentāli iespaidi” (“impresionistiski”) bez analīzes un bez kritikas”¹²⁹³. B. Kūrs uzsvēra, ka “politika (šī vārda visplašākā nozīmē) ir mūsu dzīves, i kolektīvās, i personīgās mugurkauls jeb citādi – pamatakmens”¹²⁹⁴, īpaši izceļot tautas frontes veidošanas nozīmi. Turpmākas radošās izpausmes latviešu grupā izraisīja komunistu paustais, ka būtu nepieciešams atspoguļot kopīgās un individuālās pārdomas par starptautiskajām norisēm, neveiksmīgi kā piemērus minot “cik reiz katrs no mums lādējis Franciju un Angliju par viņu neintervences politiku, cik reizes no visas sirds gribas iekliegt “kad nu tam būs gals””¹²⁹⁵. Kā dienasgrāmatas kļūdu cēloņus B. Kūrs galvenokārt minēja grupas un rakstītāju “politisko negatīvību”, kā arī personīgo aizņemtību citos pienākumos.¹²⁹⁶

¹²⁹⁰ Vītols, “Vēstule no Spānijas,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.27.08., 3.; “Vēstule no Spānijas,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.03.09., 1.; “Vēstule no Spānijas,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.10.09., 2.

¹²⁹¹ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-3-41, 1., 23. lp.

¹²⁹² *Ibid.*, 9.–10. lp.

¹²⁹³ *Ibid.*, 24. lp.

¹²⁹⁴ *Ibid.*

¹²⁹⁵ *Ibid.*, 25. lp.

¹²⁹⁶ *Ibid.*, 27. lp.

B. Kūrs plašos pārmetumus noslēdza ar savu krievu valodā sarakstītu dzejoli, kas bija veltīts Internacionālo brigāžu gadadienai. Komunista aizrādījumi un dzeja izraisīja J. Beniķa un Ž. Folmaņa atbildi: “Sekojot mūsu politiskā “mugurkaula” Makša cēlai priekšzīmei, es šeit atdošu mūžībai divu volontieru vēstules, kas rakstītas tāliem dzimtenes draugiem un atspoguļo mūsu grupas ieguvumus un trūkumus.”¹²⁹⁷ Šīs “vēstules” bija divi plašāki dzejoļi, sarakstīti līdzīgā stilā. Dažu ierakstīto dzejas rindu piemērs: “Mums salvetes un dvieļi – bikšu gali, kad mūs ir pārņēmt beidzis ēsmas kārais gars [...] Mums pieaug vecums, slinkums, miesas svars.”¹²⁹⁸

Pārdomas par lasīto bija arī L. Kleinmanim, kurš bija pārsteigts, ka dienasgrāmatā bija “zilie brīnumi. Grāmatu kritika, dzejoļi, paškritika, patētiski raksti par interbrigādes gadasvētkiem,” turklāt “paliek skaidrs kādā augstā čīnā mūsu dienas grāmata faktiski stāv, t. i., vajadzētu stāvēt. “Tu redz ko, augsti cienītā dienasgrāmatiņa.” Ar vislielāko sašutumu es redzu, ka mūsu biedri Žanis un Jonas [J. Beniķis] līdz šim nav ieraudzījuši dienasgrāmatas nopietnību”¹²⁹⁹. Atsaucoties uz B. Kūra minēto, latvietis pārmeta politisko notikumu neatspoguļošanu dzejā, J. Beniķim un Ž. Folmanim veltot vārdus “kaunaties, kaunaties, jūs, negatīvie politiķi”¹³⁰⁰.

1937. gada 23. oktobra notikumus, B. Kūra ierosinājumus izpildot ļoti tieši, L. Kleinmanis atspoguļoja ar humoru, rakstot, ka pēc pamošanās vairāki brīvprātīgie vairākkārt “nolādēja Franciju. [...] Tūlīt mēs ķērāmies pie avīzēm. Uzreiz istaba pārpildījās ar nedzirdētu burkšķi. Varēja tikai sadzirdēt dažādus internacionālus lamas vārdus, Hurra kliezienus, un beidzot viss pārvērtās par īstu kaujas lauku. Bija redzams, kā mūsu politiskais līmenis un gatavība paceļas... Jo tagad jau vairs nevarēja saskaitīt, cik reiz katris lamājās un lādējās par Franciju. Uzreiz atbrauca pusdienas, un mēs visi aizskrējām ar bļodiņām. Tad mēs apsēdāmies pie paškonstruēta galda un sākām lādēties. Bet šoreiz ne par Franciju un arī ne par Vāciju vai Itāliju, bet par nolādēto zirņu zupu. Bet tas tev, mīļo lasītāj, neinteresēs, jo tas nekādā ziņā neiespaidos pasaules politiku, ne arī Francijas saimniecisko stāvokli. [...] Aizmirsu vēl par trūkumiem rakstīt. “Mums trūkst zābaku un sievietes.” P.S. Lieku priekšā pēc kādiem trim mēnešiem taisīt mūsu dienasgrāmatas bilanci un pēc tā sastādīt statistiku, cik reizes latviešu volontiers lādējas par Franciju”¹³⁰¹. Tomēr pēdējais ierosinājums netika īstenots.

Rakstīšana par ikdienas dzīvi prasīja enerģiju un apņēmību, kas ne vienmēr rakstītājiem piemita ilgtermiņā, piemēram, rakstītāji mainījušies, jo S. Hiršmanis “saslima ar slinkuma

¹²⁹⁷ Ibid., 30., 34. lp.

¹²⁹⁸ Dzejas rindu autors “Seržantu Jānis, saukts arī – Observācijas šefs” (J. Beniķis); ibid., 34. lp.

¹²⁹⁹ Ibid., 37. lp.

¹³⁰⁰ Ibid.

¹³⁰¹ Ibid., 38.–39. lp.

kaiti”¹³⁰². 1937. gada novembra vidū R. Fels skaidroja, ka iepriekšējais rakstītājs “tik tikko sagaidīja laimīgo brīdi, lai nodotu savu amatu. Velnam izdevās. No prieka viņš pēdējās divas dienas vairs ne par ko negribēja un negrib ierakstīt”¹³⁰³. Par jaunajiem pienākumiem grupā R. Fels bija “uz veselu mēnesi nelaimīgais”, jo dienasgrāmatas rakstīšana brīvprātīgajam nepatika un neilgi pirms tam, pēc atgriešanās no slimnīcas, R. Fels bija ļoti aizskarts par izlasīto – “viņam pārmeta intrigas vešanu starp biedriem, slinkumu un karjerismu”¹³⁰⁴.

Dienasgrāmata ne tikai atspoguļoja savstarpējās attiecības, bet dažreiz bija līdzeklis to risināšanā. Vairākus pārmetumus par uzvedību R. Fels bija saņēmis no S. Hiršmaņa. Iespējams, kāda neapmierinātība saglabājās, jo 21. novembra ierakstā atzīmēts, ka “Simons protestēja, ka par viņu daudz rakstu (viņš zem vārda “raksta” domāja ne principā – bet taisni ko rakstām) un piedraudēja, kā nākošā mēnesī viņš rakstīs – tad izrēķināsies (!). To es ierakstu uz Leo ierosinājuma”¹³⁰⁵.

Brīvajā laikā republikāņu pusē karojošie latvieši nodarbojās arī ar literāro darbību. Spānijā Ž. Folmanis sarakstīja savu pirmo stāstu “Maksiļo”. Tas publicēts laikraksta “Strādnieku Cīņa” 1937. gada 18. decembra numurā, autoram izmantojot pseidonīmu Žanis Vaivars.¹³⁰⁶ Dzeju ne tikai rakstījuši vairāki brīvprātīgie, piemēram, M. Švarcs, kurš arī sacerēja himnu 15. Internacionālajai brigādei,¹³⁰⁷ J. Kadiķis, kura dzejolis “Latvju darba dēli Spānijā” publicēts laikrakstā “Strādnieku Cīņa”.¹³⁰⁸ Atsevišķos gadījumos karavīri iesaistījušies publicistikā, piemēram, B. Kūrs rakstīja nelegālajai presei Latvijā.¹³⁰⁹

Grāmatu un laikrakstu lasīšana republikāņu pusē. Nozīmīga brīvā laika aktivitāte bija dažādu izdevumu lasīšana. Zināms, ka 1. Slāvu smagās artilērijas divizionam un arī katrai baterijai bija sava bibliotēka, kurā lielākā daļa grāmatu – artilērijas mācību materiāli un daiļliteratūra – bija spāņu valodā.¹³¹⁰ Arī citiem brīvprātīgajiem bija pieejama literatūra vietējā valodā, piemēram,

¹³⁰² Ibid., 22. lp.

¹³⁰³ Ibid., 47. lp.

¹³⁰⁴ Ibid., 40., 47. lp.

¹³⁰⁵ Ibid., 50. lp.

¹³⁰⁶ Ingrīda Sokolova, *Žanis Grīva* (Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961), 14.; Žanis Grīva, “Manas dzīves fragmenti,” 03.1966., 2161–1–42, Grīvas Žaņa (Žaņa Folmaņa) (1910–1982), rakstnieka fonds, LNA LVA, Rīga, 4. lp.; Žanis Vaivars, “Maksiļo”, *Strādnieku Cīņa*, 1937.18.12., 4–5.

¹³⁰⁷ Sievai sūtītais himnas oriģināls krievu valodā: Vēstule, Spānijas pilsoņu kara XV Interbrigādes kapteiņa Mihaila Švarca, rakstīta sievai Ļenai, LKM, 3-74372/1936-VII; “Shvarc Mihail Jakovlevich”, LNA LVA, PA-54–1–9949, piezīmju grām. 59. lp.

¹³⁰⁸ Jānis Kadiķis, “Latvju darba dēli Spānijā,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.10.09., 2.

¹³⁰⁹ “Kur Beniamin-Benjamin Hackelovich”, 1936–1940, LNA LVA, PA-54–1–5311, 24. lp.

¹³¹⁰ “Perepiska komandovanja pervogo divizona tjazheloj artillerii “Jeslavo” s CK KP Ispanii o lichnom sostave”, 1938–1939, RGASPI, 545–3–578, 92. lp.

J. Cinis kā dāvanu saņēma F. Garsijas Lorkas grāmatu.¹³¹¹ Savukārt dodoties prom no konfliktā ierautās valsts, K. Rozenbergs Palafruzeļā atstāja čemodānu, kurā bija deviņi spāņu valodā un 16 krievu valodā publicēti izdevumi par Spāniju, tās pilsoņu karu, kā arī ar PSRS vēsturi un propagandu saistīti materiāli. K. Rozenbergs 1938. gada vasarā, kad bija brīvs, lielākoties lasīja spāņu darbus, to skaitā romānus, kā arī militāros izdevumus.¹³¹²

Pastāvot dažādam valodu zināšanu līmenim ārvalstnieku vidū, ne visi spēja kvalitatīvi izlasīt informācijas resursus spāņu valodā. It īpaši laikrakstu un ārvalstu ziņu lasīšanā, nereti valodu labāk pārzinošie karavīri no Latvijas dalījās informācijā ar citiem. Ņemot vērā šos apstākļus, brīvprātīgie novērtēja iespēju lasīt no ārvalstīm atsūtīto lasāmvielu.¹³¹³

Brīvprātīgo no Latvijas lasīto izdevumu starpā minēti laikraksti no PSRS, kā “Pravda”, “Izvestija”, arī “Celtnie”, “Komunāru Cīņa”, tāpat spāņu “C.N.T”, “Mundo Obrero”, Austrijas nelegālā prese u. c.¹³¹⁴ Par preses saņemšanu no PSRS latviešu grupa Estremaduras frontē rakstīja, ka “atkal mums laime uzsmaidīja”¹³¹⁵. Zināms, ka latvieši Spānijā bija saņēmuši Latvijā izdoto laikrakstu “Jaunākās Ziņas”, piemēram, 1937. gada 26. decembrī 11. decembra numuru, kas tika lasīts ar lielu interesi, kritizējot G. Timuškas agrāk sniegtās reportāžas.¹³¹⁶ Kontaktus ar brīvprātīgajiem no Latvijas centās iegūt arī sociāldemokrāti (saskaņā ar J. Ābola pausto G. Broziņam rakstījis Spānijas sūtniecībā Helsinkos strādājošais Bruno Kalniņš), lai regulāri varētu sūtīt ārzemēs LSSZP izdoto laikrakstu “Brīvība”, taču nav zināms, vai latvieši šo laikrakstu Spānijā saņēma un lasīja.¹³¹⁷

Citi brīvā laika pasākumi. Atkarībā no dažādiem apstākļiem, piemēram, atrašanās frontē, atpūtā vai slimnīcā, brīvprātīgo brīvā laika pavadīšanas iespējas mainījās. Ļoti daudzveidīgas iespējas izmantoja J. Jansona-Brauna vārdā nosauktā grupa, kas ar prieku spēlēja volejbolu pēc tam, kad Ž. Folmanis bija atvedis bumbu. Tāpat bija iespēja spēlēt šahu vai kārtis un klausīties patafona atskaņotu mūziku. Turklāt, iepazīstot grupas dalībniekus arvien tuvāk, daļa no izklaidēm bija savstarpēja jokošana un izsmiešana, kas atspoguļojās arī kopīgajā dienasgrāmatā. Piemēram,

¹³¹¹ Jānis Cinis, “Vēstule no Spānijas,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.22.10., 2.

¹³¹² Casellas, Gaitx Moltó, “Història: Setanta anys per l'legir unes cartes,” 37.; Spānijas pilsoņu kara dalībnieka Kārļa Arvīda Rozenberga vēstule Olgai. 1938. g. 1. augusts, LKM, 1945/9403(4)-VII.

¹³¹³ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-3-41, 46. lp.; Žanis Vaivars, “Vēstule no Spānijas,” *Strādnieku Cīņa*, 03.10.1937., 1.; Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200-6-74, 169. lp.

¹³¹⁴ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-3-41, 50. lp.; Spānijas pilsoņu kara dalībnieka Kārļa Arvīda Rozenberga vēstule brālim. 1938. g. 22. marts, LKM 1945/9403(1)-VII; Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200-6-74, 212. lp.

¹³¹⁵ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, 50. lp.

¹³¹⁶ *Ibid.*, 76.–77. lp.

¹³¹⁷ “Abols Jan”, 1937–1938, LNA LVA, PA-54-3-1, 6. lp.

Ž. Folmani L. Kleinmanis sauca par “resno Žani”, bet V. Dukaļskis līdz 21. dzimšanas dienai bija ieguvis iesauku “lielais zīdains”.¹³¹⁸

Brīvos brīžus brīvprātīgie izmantoja, lai sauļotos, peldētos, apmeklētu kino un iepazītu Spāniju. Piemēram, frankistu pusē karojošajam H. Tranzē, ārstējoties Seviljas slimnīcā, izdevās apskatīt arī pašu pilsētu.¹³¹⁹ Ārstēšanās laikā Mursijā 1937. gada beigās J. Ābols, L. Čerņins, J. Klimkāns un F. Pūce kopā pastaigājušies, apmeklējuši pasākumus un redzējuši arī vēršu cīņu.¹³²⁰

Ja norises to ļāva, brīvprātīgie no Latvijas republikāņu pusē centās labiekārtot dzīves apstākļus, piemēram, 1937. gada 25. augustā J. Trokša rakstīja: “[..] puīši sapogā teltenes un sabāž iekšā salmus. Velni grib sev mīgstu guļu pataisīt.”¹³²¹ Tomēr dažreiz telpu iekārtošana izraisīja pretrunīgus vērtējumus, piemēram, “Žanis dauza akmeņus un taisa kolekciju. Citi sola sviest ārā. Pielikšot pilnu istabu, nebūšot vietas, kur gulēt”¹³²².

Ņemot vērā atrašanos karadarbības apstākļos ilgāku laiku, brīvprātīgajiem republikāņu pusē bija vēlme tikt ar sievietēm. L. Kleinmanis pēc J. Beniķa un Ž. Folmaņa dzejas dienasgrāmatā norādīja, ka “lasītājs mūsu grupas grāmatu lasīs, lai zinātu, kā mūsu interbrigāde darbojas, un ne lai zinātu, cik stipri jūs interesējaties par sievietēm,”¹³²³ tomēr šis jautājums, lai arī ne vienmēr pietiekami detalizēti atspoguļots, bija svarīgs brīvprātīgo apstākļu un ikdienas dzīves raksturošanā. Atsevišķus komentārus par pretējo dzimumu Spānijā pauduši vairāki konflikta dalībnieki. Piemēram, 1937. gada novembrī vairāki brīvprātīgie bijuši kādā pilsētā, kur “sajūsmināti (kā jau vecpuīši) par skaistām sievietēm”¹³²⁴. Citā reizē – 1938. gada 17. februārī – J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās grupas dienasgrāmatā atzīmēts, ka “ar izsalkušām acīm un donžuāniskām domām apbrīnojam tās mežonīgi skaistās spānietes”¹³²⁵. 1938. gada 21. maijā pēc vakariņām vairāki brīvprātīgie “aiziet uz Paraledu apskatīt meitenītes”. Salīdzinot ar citām reizēm, ļoti atklāts bija 1938. gada 9. jūnija ieraksts, ka “Trokša aizbrauc uz Kastueru pie “skaistām sievietēm” jeb (m-a-u-k-). Puisēns ļoti sajūsmināts, bet nezina, kādas tam būs sekas”¹³²⁶.

¹³¹⁸ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-3-41, 7., 22., 51., 69. lp.

¹³¹⁹ Tranzējs, *9 mēneši Spānijas pilsoņu karā*, 133.; Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200-6-74, 212. lp.; Timme, “Cīņas Aragonā un Katalonijā”, PA-200-6-75, 13. lp.

¹³²⁰ Klimkāns, “Patstāvīgs cilvēks”, 1965, R. Rudušas personīgais arhīvs, 16. lpp.; “Puce Fric Ivanovich”, 1938–1941, LNA LVA, PA-54-1-7805, 3. lp; Čerņins, “Pie Gvadarramas un Ebro”, LNA LVA, PA-200-6-75, 5.–6. lp.

¹³²¹ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54-3-41, 4. lp.

¹³²² *Ibid.*, 70. lp.

¹³²³ *Ibid.*, 37. lp.

¹³²⁴ *Ibid.*, 53. lp.

¹³²⁵ *Ibid.*, 95. lp.

¹³²⁶ *Ibid.*, 115. lp.

Konstatējams, ka prieku republikāņu pusē karojošajiem brīvprātīgajiem no Latvijas sagādāja dzīvnieku klātbūtne – 1938. gada maija sākumā “Žurillo ievērojis, ka Žaņa kucei būšot kaut kas, t. i., mātes cerības. [...] Žanis par šo ziņu ļoti sajūsmināts. Un apsola katram dāvināt šinī priecīgā gadījumā pa mazam sunītim”¹³²⁷. 27. maijā grupas dienasgrāmatā raksturots visu noskaņojums: “Jaunums! Piedzimuši sunīši “Morenai”, visi uztraukti, ne ēd, ne dzer vairs. Patiesībā izliekas smieklīgi un neticami, ka zēni, kas pārdzīvojuši ne vienu vien kritisku brīdi, tagad tik briesmīgi uztraukti.”¹³²⁸ Savukārt citās reizēs J. Jansona-Brauna vārdā nosauktā grupa izteikusi vēlmi nopirkt ēzeli, kolektīvajā dienasgrāmatā ilustrējot ar zīmējumiem, kā dzīvnieks varētu palīdzēt ikdienas darbos. Tomēr idejas īstenošanu atturējusi iespēja mājdzīvniekam nodrošināt piemērotu pārtikas daudzumu.¹³²⁹

4.5. Spānijas atstāšana, ikdiena internēto nometnēs Francijā un Latvijas varas iestāžu attieksme pret bijušajiem Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem

Brīvprātīgie no Latvijas Spāniju atstāja dažādos laika posmos, tomēr vairākums konfliktā piedalījās līdz pat 1939. gadam. Uzmanību vērts pievērst gan konflikta dalībniekiem, kas devās prom no Spānijas ievērojami ātrāk nekā citi, gan tiem, kas robežu pāri Pireneju kalniem kopā šķērsoja 1939. gada februāra sākumā. Vieni no pirmajiem brīvprātīgajiem izceļoja no karā ierautās valsts jau 1937. gadā, tomēr individuālas izceļošanas gadījumi norisinājās arī turpmāk. Šajā apakšnodaļā uzmanība pievērsta vairākiem šādiem gadījumiem un raksturota to dažādība. Detalizētāk aplūkota arī lielāku grupu pieredze.

Daniels Rozenbaums. Pēc pirmajām kaujām 1937. gada vasarā, atstājot L. Paegles vārdā nosaukto latviešu grupu, no Spānijas izceļoja D. Rozenbaums. Saskaņā ar J. Palkavnieka rakstīto brīvprātīgais tā vietā, lai ārstētos Spānijā, “aizbrauca atpakaļ uz Franciju, kur apendicīts pārgāja bez operācijas. Vēlāk šis dezertieris centās nomelnot Spānijas brīvības cīnītājus”¹³³⁰. Līdzīgu notikušā raksturojumu, minot, ka došanās uz Franciju kvalificēta kā dezertēšana, sniedza arī A. Lipkins. Konstatēts, ka vēl 1938. gada sākumā D. Rozenbaums, piedāvājot savu atbalstu, rakstīja vēstules K. Rozenbergam, iespējams, arī citiem brīvprātīgajiem. Tomēr, pienākot

¹³²⁷ Ibid., 111. lp.

¹³²⁸ Ibid., 113. lp.

¹³²⁹ Ibid., 60., 72. lp.

¹³³⁰ Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200-6-74, 165.–166. lp.

informācijai par D. Rozenbauma darbībām Parīzē, Alvasetē cenzora darbā strādājošais J. Ābols 1938. gada 27. februārī plānoja ieteikt citiem ar šo personu vairs nesarakstīties.¹³³¹

Harijs Tranzē. Frankistu pusē karojošais vācbaltietis no Rīgas Spāņiju atstāja kopā ar ievainotajiem itāļiem, kas atgriezās dzimtenē. H. Tranzē jau 1937. gada 8. septembrī atradās Dženovā, no kuras tālāk devās uz Vīni. Austrijā H. Tranzē vērsās Latvijas sūtniecībā, kur oktobra otrajā pusē saņēma pagaidu personas apliecību un aizdevumu vilciena biļetes iegādei līdz Rīgai, kā arī dokumentu sakārtošanai. Vācbaltietis Latvijas varas iestādes bija atklāti informējis par savu dalību Spāņijas pilsoņu karā. Saskaņā ar Latvijas Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta 1937. gada 22. novembra ziņojumu Latvijas Ārlietu ministrijai, “lai gan Tranze Latviju atstājis pirms rīkojuma par aizliegumu Latvijas pilsoņiem piedalīties Spāņijas pilsoņu karā (“Vald[ības] Vēstn[esis]”, 43. num[urs] no š. g. 23. februāra), Rīgas prefektam ir uzdots izvest izziņu un saukt Hariju Tranze pie likumīgas atbildības par iepriekšminētā rīkojuma pārkāpšanu”¹³³².

Nozīmīgi, ka H. Tranzē lieta par dalību Spāņijas pilsoņu karā bija nodota “saukšanai pie atbildības pēc Sod[um] lik[uma] 156. p[anta]”¹³³³. Tātad Latvijas varas iestādes šādu pārkāpumu izskatīja saskaņā ar Sodum likuma 10. nodaļā “Nepaklausība un necienības izrādīšana likumīgai varai” iekļauto pantu: “Kas nav izpildījis saistošu noteikumu, ja par tā neizpildīšanu likumā nav noteikts sevišķs sods, sodāms: ar arestu uz laiku, ne ilgāku par divām nedēļām, vai ar naudas sodu, ne augstāku par piecdesmit latiem.”¹³³⁴ Tomēr Latvijā H. Tranzē bija grūtības samaksāt gan 58 Ls soda naudu par uzturēšanos ārvalstīs ar nederīgu personu apliecinošu dokumentu, gan arī Latvijas sūtniecības Vīnē izsniegto aizdevumu 81,63 Ls apmērā. Sākotnēji bijušais Spāņijas pilsoņu kara dalībnieks bija bezdarbnieks un dzīvoja pie mātes.¹³³⁵ 1938. gadā Jelgavas kriminālpolicija H. Tranzē pat bija aizturējusi kā parādu dēļ meklēšanā esošu personu.¹³³⁶ Zīmīgi, ka H. Tranzē pieredze Spānijā 1938. gadā publicēta laikrakstos “Latvijas Kareivis”, “Rīts” un arī “Rigasche Rundschau” un grāmatā.¹³³⁷ Tomēr līdz izceļošanai uz Vāciju 1939. gada novembrī H. Tranzē

¹³³¹ “Lipkins Aron Izrailevich”, 1940–1941, LNA LVA, PA-54-1-5945, 6. lp.; “Rozenberg Karl Eduardovich”, 1937–1941, LNA LVA, PA-54-1-8100, 11. lp. “Abols Jan”, 1937–1938, LNA LVA, PA-54-3-1, 9.–10. lp.

¹³³² “Sarakste ar Latvijas sūtniecībā ārvalstīs, Neiejaukšanās komiteju”, 1938, LNA LVVA, 2574-4-7194, 169., 171. lp.

¹³³³ “Tranzē Harijs”, LNA LVVA, 3234-24-16386, 33. lp.

¹³³⁴ Pauls Mincs, Jānis Lauva (sast.), *Sodu likums: (1936. g. izd.) ar komentāriem-izvilkumiem no Senāta kriminālā kasācijas departamenta spriedumiem un ar alfabētisko un salīdzināmiem rādītājiem* (Rīga: Valsts tipogrāfija, 1936), 79.

¹³³⁵ “Tranzē Harijs”, LNA LVVA, 3234-24-16386, 25.–26., 28., 46., 48. lp.

¹³³⁶ “Aizturēts dēķu meklētājs,” *Brīvā Zeme*, 1938.03.10., 14.

¹³³⁷ Tranzējs, *9 mēneši Spāņijas pilsoņu karā*, Ievads.

nevarēja nomaksāt visus iekrātos parādus, un Iekšlietu ministrija šo summu pieprasīja no vācbaltiešu īpašumu likvidēšanai izveidotās Fiduciārās izceļošanas akciju sabiedrības “UTAG”.¹³³⁸

Voldemārs Ozols. Nespējot panākt apcietinātā V. Ozola attaisnošanu ar Spānijas vēstniecības Parīzē starpniecību, Parīzē rezidējošais agrākais Latvijas sūtnis sociāldemokrāts F. Cielēns 1937. gada septembrī no Tulūzas lidoja uz Valensiju. Vīzu Latvijas pilsoņa izceļošanai bija izsniegušas Francijas iestādes, taču informācija par F. Cielēna ceļojumu nonāca arī Latvijas sūtniecībā Parīzē. Izmantojot personīgos kontaktus un tiekoties ar spāņu amatpersonām, F. Cielēns panāca V. Ozola atbrīvošanu, brīvprātīgajam saņemot deviņu mēnešu algu. Jau 1937. gada decembrī V. Ozols atgriezās Francijā.¹³³⁹

Jānis Ābols. Spānijas pilsoņu kara laikā J. Ābolam amputēta daļa kājas, tāpēc brīvprātīgais nevarēja atgriezties frontē un kādu laiku strādāja Alvasetē. 1938. gada 27. februārī J. Ābols rakstīja, ka sācis strādāt cenzora amatā un, lai pārvietotos, pieticis vien ar spieķa atbalstu. Internacionālo brigāžu bāzē brīvprātīgais bieži saticis arī no PSRS atbraukušo Ž. Artmani. Tomēr, piedzīvojot veselības problēmas ar savainoto kāju, samērā drīz – 1938. gada maijā – J. Ābols kā kara invalīds no Spānijas izsūtīts.¹³⁴⁰

Jānis Volkovs un Juris Alfrēds Salmiņš. Savdabīga bija J. Volkova un J. A. Salmiņa atgriešanās Latvijā – laikraksta “Ventas Balss” 1938. gada 13. septembra numurā tai pat veltīts raksts. Publikācijā aprakstīts, ka J. Volkovs kopā ar J. A. Salmiņu un “kādu Ofmani, arī no Ventspils” 1937. gada maijā nelegāli izceļojuši no Latvijas. Maldinot Latvijas varas iestādes, J. A. Salmiņš un J. Volkovs minējuši, ka strādājuši uz dažādiem kuģiem, līdz nonākuši Spānijā, kur kuģa pārdošanas dēļ Barselonā gaidījuši vilcienu uz Franciju, bet “viņi aizgājuši krogū, kur, dzerot lēto spāņu vīnu, viņi aizmirsuši, ka jābrauc tālāk”¹³⁴¹. Vēlāk it kā drošības dēļ Latvijas pilsoņi saplēsuši savas pasas, nodzīvojot Spānija četrus mēnešus, līdz policija tos esot aizturējusi un likusi izvēlēties – iestāties republikāņu armijā vai atstāt valsti. Abas personas nolēmušas doties uz Franciju, kur Latvijas sūtniecībā Parīzē saņēmuši pagaidu apliecības, lai atgrieztos mājup. Latvijā gan J. Volkovam, gan J. A. Salmiņam piespriesti vairāki sodi – par personu apliecinošu

¹³³⁸ “Tranzē Harijs”, LNA LVVA, 3234–24–16386, 2., 84.–88. lp.

¹³³⁹ Aivars Stranga, “Kā gāzt Ulmani?”, *Literatūra un Māksla*, 1990.01.09., 10.; “Dokumenti par bruņojuma nosūtīšanu no Latvijas uz Spāniju, u. c.”, 1937, LNA LVVA, 2570–1–450, 57.–59. lp.; Cielēns, *Laikmetu maiņā*, 232.; Krauze, *Latvija Francija*, 57.

¹³⁴⁰ “Abols Jan”, 1937–1938, LNA LVA, PA-54–3–1, 9. lp.; Jānis Ābols, “Vēstule no Spānijas,” *Strādnieku Cīņa*, 1938.25.06., 1.

¹³⁴¹ “Labāk Latvijas policijas uzraudzībā nekā sarkanās Spānijas karotāju rindās,” 3.

dokumentu iznīcināšanu, nelegālu robežas šķērsošanu, izvairīšanos no atrašanās policijas uzraudzībā pēc iepriekš saņemtajiem sodiem, taču ne par dalību Spānijas pilsoņu karā.¹³⁴²

Faktiski J. Volkovs un J. A. Salmiņš bija to brīvprātīgo vidū, kas dezertēja un aizbēga no Spānijas. Saskaņā ar L. Paegles vārdā nosauktās grupas 1938. gada 10. septembra vēstuli – dezertējušā K. Jansona ietekmē četri grupas dalībnieki, to skaitā arī J. Volkovs, J. A. Salmiņš un J. A. Ofmanis, bija atstājuši vienību. Ja “Jansons mums jau no sākuma bija nesimpātisks,” tad grupa pārdzīvoja par “politiski labi izglītoto” J. Volkovu. Turklāt “Salmiņš, būdams šofers, aizbēga ar visu auto tad, kad mēs atradāmies trauksmē un katru mirkli gaidījām iziet uz fronti pavēli”¹³⁴³.

Brīvprātīgo sieviešu izklūšana no Spānijas. Pēc ārvalstu brīvprātīgo atsaukšanas ap 1938. gada beigām no Spānijas uz Beļģiju izbrauca F. Gincburga, bet 1939. gada sākumā Francijā ieradās M. Strazde un C. Vospe. R. Volšonoka pēc evakuācijas no Sagaro slimnīcas 1939. gada sākumā strādāja republikāņu ievainoto hospitāli Perpiņānā, bet vēlāk līdz 1939. gada oktobrim, dzīvoja Parīzē pie M. Zilbermanes. Saskaņā ar R. Volšonokas rakstīto viņa vienkārši nolēmusi doties uz Latviju, ātri saņemot vīzu.¹³⁴⁴ Izklūt no Spānijas un 1939. gadā atgriezties Latvijā bija izdevies arī M. Rudinai.¹³⁴⁵

Brīvprātīgie no Latvijas Spānijā pēc ārvalstnieku atsaukšanas no frontes republikāņu pusē. Liela daļa brīvprātīgo no Latvijas Spānijā sagaidīja 1938. gada 21. septembra republikāņu valdības vadītāja H. Negrīna lēmumu par ārvalstu karotāju demobilizēšanu. 1. Slāvu smagās artilērijas divizona latviešu grupa, saņemot pavēli par Internacionālo brigāžu atsaukšanu no frontes, atradās ceļmalā pie kapsētas starp Belalkasaru un Kabesu del Bueju.¹³⁴⁶ Tālākais ceļš bijušos karotājus veda uz Valensiju. Tur ārvalstniekus reģistrēja Tautu Savienības deleģētā militārā komisija, kurā strādāja arī Latvijas pārstāvis M. Jeske. Latviešu grupa līdz pat 1939. gada janvārim uzturējās kādā Valensijas piepilsētā. No Spānijas Centrālās frontes Valensijā ieradās arī F. Pūce un G. Broziņš. Iespējams, ka pievienojušies vēl citi brīvprātīgie no Latvijas, A. Pekainim minot 26 personu skaitu.¹³⁴⁷

Iegūtajā brīvajā laikā 1938. gada beigās brīvprātīgie no Latvijas, kas atradās Valensijas tuvumā, apskatīja pilsētas apkārtni, apmeklēja kultūras pasākumus, palīdzēja vietējiem spāņu

¹³⁴² Ibid.

¹³⁴³ “Pis'ma i informacii borcov Internacionala”, LNA LVA, PA-54-3-39, 19. lp.

¹³⁴⁴ Leiboviča, “Dzīvības vārdā”, 249.

¹³⁴⁵ Skat. 1. pielikuma 4. tab.

¹³⁴⁶ Grīva, “Spānija liesmās,” 54.

¹³⁴⁷ Pekainis, “Cīņas spars nekad neapsīka,” 1965, R. Rudušas personīgais arhīvs, 43. lp.; Žanis Grīva, “Georgs Broziņš un Fricis Pūce”, LNA LVA, 2161-1-49, 87.-88. lp.

zemniekiem novākt ražu un pat izveidoja kori. Turklāt G. Broziņam bija izdevies atrast mājvietu pie kāda spāņu sociālista, kura mājā regulāri viesojās arī citi apkārtnē esošie Spānijas pilsoņu kara dalībnieki no Latvijas.¹³⁴⁸

Tikmēr 1938. gada septembra otrajā pusē no Ebro kaujas atsauktā L. Paegles vārdā nosauktā grupa kādu brīdi uzturējās nelielā Katalonijas ciematā. Tur 7. oktobrī šiem brīvprātīgajiem pievienojās arī citās vienībās bijušie karavīri O. Krauliņš, F. Ero un S. Hiršmanis. 16. oktobrī vairāki latviešu grupas dalībnieki, tostarp J. Palkavnieks, Falsetā piedalījās 35. divīzijas Internacionālo brigāžu atvadu sanāksmē, pēc kuras norisinājās vairāki citi līdzīga rakstura pasākumi. Minētie brīvprātīgie piedalījās arī Barselonā notikušajā Internacionālo brigāžu atvadu parādē 1938. gada 28. oktobrī.¹³⁴⁹

Brīvajā laikā 1938. gada beigās, uzturoties Beļseratas (*Bellserrat*, mūsdienās *Sant Pere de Torelló*) ciemā kopā ar poļiem, ungāriem, lietuviešiem, igauņiem, somiem un krieviem, L. Paegles vārdā nosauktā latviešu grupa bija atzīmējusi gan PSRS valsts svētkus – Oktobra apvērsuma gadadienu, gan sagatavojusi sienas avīzi.¹³⁵⁰ K. Rozenbergs rakstīja, ka Beļseratā daudz lasījās Barselonā iegādātās grāmatas krievu un spāņu valodā.¹³⁵¹

Novembra sākumā pie brīvprātīgajiem Beļseratā bija ieradusies arī Tautu Savienības militārā komisija. Saskaņā ar J. Palkavnieka rakstīto: “Mēs, latviešu grupa, ar Čispu priekšgalā, dziedot “Cauri pilsētas vecajiem vārtiem”, brašā solī šķērsojam laukumiņu uz norādīto kontrolgaldiņu [...]”¹³⁵² Iespējams, ka starp M. Jeski un Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem norisinājās arī kādas sarunas, jo 1938. gada 7. decembrī brīvprātīgie – J. Palkavnieks, Jēkabs Izraelsons, J. Kadiķis, O. Krauliņš, V. Brožovskis (parakstījies kā Vītols), A. Timme – un no PSRS atbraukušais A. Berezins ar pieņemto vārdu “Claudius Chispa” grupas vārdā rakstīja lūgumu militārās komisijas loceklim. Cerot uz iespēju atgriezties Latvijā un saņemt amnestiju, lūdzēji pauda: “Jūs, kas iepazināties ar cīņas raksturu un apstākļiem Spānijā, vislabāk sapratīsiet, ka mūsu piedalīšanās Spānijas Tautas armijā nav nekāds noziegums pret mūsu tautu. Mēs cīnījāmies līdz ar spāņu tautu par tās neatkarību.”¹³⁵³

¹³⁴⁸ Grīva, “Spānija liesmās,” 55–56.; Žanis Grīva, “Georgs Broziņš un Fricis Pūce”, LNA LVA, 2161–1–49, 87.–88. lp.

¹³⁴⁹ Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200–6–74, 225.–226. lp.

¹³⁵⁰ Ibid., 228. lp.; “Sluzhebnye zapiski, informacii nachal'nika Central'noj voennoj administracii interbrigad”, 1938–1939, RGASPI, 545–2–287, 95. lp.

¹³⁵¹ Spānijas pilsoņu kara dalībnieka Kārļa Arvīda Rozenberga vēstule Olgai. 1938. g. 5. decembris, LKM, 1945/9403(6)-VII.

¹³⁵² Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200–6–74, 229. lp.

¹³⁵³ “Palkavnieks Jānis”, LNA LVVA, 2575–6–1739, 13. lp.

Cenšoties atrast iespējas atstāt Spāniju, vairāki brīvprātīgie vēlējās doties uz Zviedriju, piemēram, G. Broziņš, L. A. Cielēns, J. Cinis, B. Dukaļskis, V. Dukaļskis, R. Fels, Ž. Folmanis, L. Kleinmanis, F. Pūce, K. Ribakovs un Š. Rudins.¹³⁵⁴ Tāpat atsevišķi pilsoņu kara dalībnieki, to skaitā M. Andersons, T. Donhins, K. Embriks, J. Izraelsons, A. Penka, H. Permands un Zālamans Stekola, izrādīja apņēmību doties uz Meksiku.¹³⁵⁵ Saskaņā ar B. Kūra 1938. gada 10. oktobra ierakstu J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās grupas dienasgrāmatā sākotnēji komunistiski noskaņotā grupa iespēju atgriezties Latvijā nopietni neizskatīja, jo “uz Latviju nevar, vismaz bez partijas līnijas”¹³⁵⁶.

Sākoties ziemai, J. Palkavnieks un no PSRS atbraukušais R. Lācis bija noīrējuši kopīgu istabu, kurā nereti pulcējās arī citi latvieši. Ap 30 brīvprātīgo no Latvijas, neietverot Valensijas apkārtnē nokļuvušo grupu, kopā sagaidīja 1939. gadu. Jaunā gada svinībām bija pieejama ALSV atsūtītā paka ar cigaretēm, konserviem un citām precēm, turklāt J. Palkavnieks minēja, ka kopā ar A. Lipkinu un R. Volšonoku nopirkuši jēru, bet R. Lācis iegādājies cukuru, kafiju un šampanieti.¹³⁵⁷ Svinības atklājot, R. Lācis bija uzsvēris, ka, “lai gan mēs esam internacionālisti un šeit, Spānijā, interbrigadieši, tomēr mēs nekad neaizmirstam, ka mūsu galvenais uzdevums visur ir cīnīties par demokrātiju Latvijā”¹³⁵⁸.

Frankistu spēkiem ieņemot teritorijas Katalonijā, 1939. gada janvārī grupa no Valensijas devās ar kuģi uz Barselonu un pēc tam pārvietojās tuvāk Francijas robežai. Tikmēr 18. janvārī ap 30 brīvprātīgo, kuru sastāvā bija L. Paegles vārdā nosauktā grupa, devās uz Palafruzeļu. Tur dažu tuvāko dienu laikā abas grupas sastapās.¹³⁵⁹ Saskaņā ar R. Lāča rakstīto kopumā viņi bijuši 57, turklāt vēl seši medicīniskā personāla dalībnieki atradušies slimnīcā Sagaro.¹³⁶⁰ Kā uzsvēra Ž. Folmanis – pirmo reizi pilsoņu kara laikā bija sapulcējušās tik daudz ar Latviju saistītu personu. Tā bija nozīmīga iespēja apmainīties Spānijā gūtajā pieredzē – “kara piedzīvojumi un raibu raibie

¹³⁵⁴ “Zajavlenija byvshih dobrovol'cev interbrigad o vydache razreshenija dlja vyezda v Bel'giju i drugie strany”, 1938, RGASPI, 545–2–294, 32., 36.–37., 47.–48., 52.–53., 84., 149., 153., 160. lp.

¹³⁵⁵ “Kollektivnye pasporta, vydannye komissiej Ministerstva nacional'noj oborony Ispanskoj respubliki”, 1939, RGASPI, 545–2–296, 85.–86. lp.

¹³⁵⁶ “J. Jansona-Brauna vārdā nosauktās latviešu grupas dienasgrāmata”, 1937–1939, LNA LVA, PA-54–3–41, 118. lp.

¹³⁵⁷ Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200–6–74, 230. lp.; Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 72. lp.

¹³⁵⁸ Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 73. lp.

¹³⁵⁹ “Georgs Broziņš un Fricis Pūce”, LNA LVA, 2161–1–49, 88. lp.; Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200–6–74, 230. lp.; “Brozin Georg Fricевич”, 1938–1942, LNA LVA, PA-54–1–1494, 14. lp.; Iļja Veļkovs, “Brīvprātīgais bruņutanku karaspēka daļās Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 32. lp.

¹³⁶⁰ Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 73. lp.

frontes stāsti birst kā no pārpilnības raga”¹³⁶¹. Piemēram, no PSRS atbraukušais I. Veļkovs satika vairākus senus draugus – L. Čerņinu un B. Kūru.¹³⁶²

Pēdējās kaujas Katalonijā. Pasliktinoties situācijai karā, 1939. gada 24. janvārī brīvprātīgie no Latvijas bija to ārvalstnieku vidū, kas no jauna pieteicās aizstāvēt republikāņus. Vienu no jaunizveidotajām vienībām vadīja no PSRS komandētais A. Berezins. J. Palkavnieks apgalvoja, ka kopumā šajā vienībā bija ap 60 cīnītāju.¹³⁶³ Minētais skaits sakrīt ar Internacionālo brigāžu arhīvā saglabātajiem datiem, ka attiecīgajā prettanku baterijā bija kopumā 58 personas. Visticamāk, vienības sastāvā līdz ar tās komandieri A. Berezinu (no PSRS) bija 28 personas no Latvijas: A. Lipkins, Z. Stekola, F. Pūce, K. Veihmanis, J. Cinis, R. Šmits, B. Dukaļskis, L. Čerņins, J. Izraelsons, I. Černobrovs, K. Ribakovs, J. Trokša, V. Dukaļskis, M. Markovņiks, M. Hurevičs, H. Permands, A. Penka, L. A. Cielēns, Š. Rudins, A. Zundulis, O. Krauliņš, V. Brožovskis, Leons Vanags, M. Andersons, K. Embriks, A. Timme, S. Hiršmanis un Hermanis Pēcis.¹³⁶⁴ Citā Internacionālo brigāžu sarakstā papildu lielākajai daļai minēto personu, izņemot F. Pūci un M. Markovņiku, iekļauts arī M. Tihomirovs.¹³⁶⁵ Tomēr nevienā no sarakstiem nav minēts J. Palkavnieks, tāpēc nav izslēdzamas kļūdas J. Palkavnieka liecībā, kas balstījās arī uz A. Berezina dokumentiem, vai Internacionālo brigāžu arhīva dokumentos. Jāatzīmē, ka E. Upesleja un K. Veihmanis, kā arī vairākas citas personas ievainojumu un dažādu apstākļu dēļ palika Palafruzeļā.¹³⁶⁶ Tikmēr, spāņu bēgļiem dodoties Francijas virzienā, G. Broziņš bija nozīmēts par Palafruzeļas “militārās policijas priekšnieku”.¹³⁶⁷ Bija arī gadījumi, kad brīvprātīgie no Latvijas vairs nevēlējās atbalstīt republikāņus, – J. Kadiķis 1939. gada sākumā bija atteicies no jauna piedalīties kaujās.¹³⁶⁸

Piesakoties dalībai kaujās, ārvalstnieki cerēja aizstāvēt Barselonu. Ž. Folmanis aprakstīja, ka artilēristi tikuši tikai pie šautenēm un nepaspējuši nokļūt pilsētā, pirms to ieņēma frankisti. Kā turpmāko rīkojumu vienība saņēmuši pavēli doties uz Figerasu, no kuras apkārtnes, piedaloties lokālās kaujās, devusies Francijas virzienā. Ņemot vērā, ka pēdējās atkāpšanās kaujās brīvprātīgie

¹³⁶¹ Grīva, “Spānija liesmās,” 58.

¹³⁶² Veļkovs, “Brīvprātīgais bruņutanku karaspēka daļās Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 32. lp.

¹³⁶³ “Prikazy, rasporjazhenija komandovanija demobilizacionnyh centrov interbrigad komissaram centrov”, 1938–1939, RGASPI, 545–3–771, 34. lp.; Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200–6–74, 231. lp.

¹³⁶⁴ Diemžēl sarakstam nav precīza datējuma; “Spiski lichnogo sostava demobilizacionnyh centrov interbrigad”, 1939, RGASPI, 545–2–122, 27.–28. lp.

¹³⁶⁵ Ibid., 35.–36. lp.

¹³⁶⁶ Palkavnieks, “Prettanku baterijas cīņu ceļš”, LNA LVA, PA-200–6–74, 231. lp.; “Upesleja Eduard Jakovlevich”, LNA LVA, PA-54–1–9464, 13. lp.; Par šīs nometnes komandieri bija nozīmēts R. Lācis; Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 74. lp.

¹³⁶⁷ “Brozin Georg Fricevich”, 1938–1942, LNA LVA, PA-54–1–1494, 14. lp.

¹³⁶⁸ “Kadiķis Jan Janovich”, 1939–1941, LNA LVA, PA-54–1–4115, 1. lp.

no Latvijas neatradās kopā, divas lielākas grupas, to skaitā arī vairāki latvieši no PSRS, Spānijas un Francijas robežu šķērsoja dažādās vietās – pie Portbovas–Serberes Vidusjūras piekrastē un pie Fordebelgāra Pireneju kalnos.¹³⁶⁹ Grūti precīzi konstatēt izmaiņas kauju pēdējās dienās A. Berezina vadītajā grupā, taču faktiski tās sastāvā dokumentētās personas robežu nebija šķērsojušas vienuviet un atradās atšķirīgas nometnēs.¹³⁷⁰

Arī kopā bijušu brīvprātīgo vidū atšķīrās liecības par precīzu Spānijas atstāšanas datumu – visbiežāk 8. vai 9. februāri. Piemēram, J. Beniķis apgalvoja, ka Spānijā bijis līdz 9. februārim.¹³⁷¹ Tas pats datums – 1939. gada 9. februāris – minēts arī 1939. gada 27. februārī Sensiprjēnas internēto nometnē nonākušās “latviešu grupas” rakstītā vēstulē, kas publicēta laikrakstā “Strādnieku Cīņa”.¹³⁷² Tikmēr atsevišķos gadījumos pat viena persona varēja paust dažādu informāciju – piemēram, Ž. Folmanis Latvijas sūtniecībai Parīzē minēja 8. februāri, bet atmiņās rakstīja par 10. februāri.¹³⁷³

Tautu Savienības 1939. gada 8. maija oficiālajā paziņojumā par situāciju ārvalstu brīvprātīgo atsaukšanas jautājumā atzīmēts, ka no 12 688 Francijas robežu šķērsojušajiem brīvprātīgajiem laika posmā no 1938. gada 22. oktobra līdz 1939. gada 10. februārim bija 60 latvieši. Tikmēr lietuvieši – tikai 32, bet igauņi – 34. Saskaņā ar šo dokumentu pirmie divi latvieši izceļoja no Spānijas 1939. gada 16. janvārī, tad divi – 5. februārī, viens – 8. februārī, lielākā grupa (41) – 9. februārī, bet vēl 14 šķērsoja robežu starp 10. un 16. februāri.¹³⁷⁴ Ņemot vērā, ka trūkst precīzākas informācijas par robežu šķērsotāju reģistrācijas fiksēšanas procesu, tad arī Tautu Savienības reģistrētās informācijas precizitāte ir apšaubāma. 8. februāris no brīvprātīgo puses bija minēts biežāk, nekā uzskaitīts Tautu Savienības dokumentos.

Aleksandrs Truslītis un Leiviks Gutkins Spānijā 1939. gada martā. Konstatējami atsevišķi gadījumi, kad brīvprātīgie no Latvijas Spānijā uzturējās arī pēc frankistu īstenotās Katalonijas ofensīvas noslēguma. A. Truslītis kara pēdējos mēnešos atbalstīja partizānu grupas un uzturējās Valensijas apkārtnē, kur tikai 1939. gada 3. martā saņēmis pavēli atstāt valsti. Šajā laikā no Spānijas centās izceļot gan pēdējie padomnieki no PSRS, gan arī spāņu bēgļi, tādēļ A. Truslītim

¹³⁶⁹ Grīva, “Spānija liesmās,” 58–59, 61.

¹³⁷⁰ “Spiski lichnogo sostava demobilizacionnyh centrov interbrigad”, 1939, RGASPI, 545–2–122, 27.–28., 35.–36. lp.

¹³⁷¹ “Beniķis Jānis Alberts”, LNA LVVA, 2575–6–1710, 22. lp.

¹³⁷² “Palīgā Spānijai,” *Strādnieku Cīņa*, 1939.25.03., 7.

¹³⁷³ “Folmanis Žanis Rūdolfs”, LNA LVVA, 2575–6–1724, 19. lp.; Grīva, “Spānija liesmās,” 61.; Līdzīgi B. Dukaļskis lūgumā Latvijas sūtnim Francijā rakstīja, ka ieradies Francijā 8. februārī, bet atmiņās – 9. februārī; Dukaļskis, “Vecākais brālis”, 1965, R. Rudušas personīgais arhīvs, 20. lp.; “Dukaļskis Boļeslavs”, LNA LVVA, 2575–6–1719, 14. lp.

¹³⁷⁴ “Situation en Espagne: Retrait des combattants non espagnols”, *United Nations Archives*.

Alikantes lidostā bija grūtības atrast vietu lidmašīnā. Pēc neveiksmīga mēģinājuma izbraukt no Alikantes ostas ar kuģi A. Truslītim lidojumam uz Franciju izdevās sarunāt kādas privātas lidmašīnas pilotu. Pēc R. Lāča atmiņu manuskriptā iekļautās vēstules fragmenta konstatējams, ka ar A. Truslīti kopā bija “kāds krievu puisis un Marija [A. Truslīša līgava]. Tanī pašā dienā arī pēdējie “sovietņiki” [PSRS militārie padomnieki] sāka aizbraukt”¹³⁷⁵. Tomēr lidojums kara apstākļos bija bīstams, faktiski A. Truslītis minējis divas avārijas, kurās lidmašīna cieta, pirmo reizi cenšoties pacelties no lidlauka Alikantē un otro reizi nolaižoties Francijā.¹³⁷⁶

Līdz šim vēlākajā zināmajā gadījumā ārsts L. Gutkins Spāniju atstāja vien 27. martā. Atrodoties republikāņu armijas 283. brigādē, brīvprātīgais no Latvijas nebija atsaukts no frontes 1938. gada septembra beigās kopā ar citiem ārvalstniekiem, bet tikai 1939. gada februārī. Valensijā ārsts bija sastapis arī vairākus ārzemniekus, kurus – kopumā ap 120 personu – sāka evakuēt vien pašā pilsoņu kara noslēgumā. Pēc iekāpšanas kuģī Alikantē L. Gutkins nonāca Orānā Āfrikā, kur turpmākos gadus lielākoties pavadīja internēto nometnēs vai apcietinājumā.¹³⁷⁷

Latviešu grupas internēto nometnēs Arželē un Sensiprjēnā. Brīvprātīgie no Latvijas un arī latvieši no PSRS, kas šķērsoja Spānijas un Francijas robežu pie Portbovas, nonāca internēto nometnē Arželē. Tikmēr otra grupa, tai skaitā arī vairāki latvieši no PSRS, tika ievietota Sensiprjēnas internēto nometnē netālu no Perpiņānas.¹³⁷⁸ Saskaņā ar laikrakstā “Strādnieku Cīņa” publicētajām internēto vēstulēm Sensiprjēnas nometnē bija “43 latvji”¹³⁷⁹, bet Arželē – 16¹³⁸⁰ (detalizētāk internētās personas skatīt 1. pielikumā). Turpmāk šīs abas grupas, kurās ietilpa gan dažādu tautību brīvprātīgie no Latvijas, gan latvieši no PSRS, aprakstītas kā latviešu grupas, ņemot vērā to, ka tās sevi tā identificēja.

Sākotnēji apstākļi abās nometnēs bija sarežģīti. Pēc 50 km gājiena Sensiprjēnas nometnē nonākušie vīrieši nakšņoja smiltīs izraktās bedrēs zem klajas debess. Internētie arī piedzīvoja, ka pret bijušajiem karavīriem sargi pielietoja spēku un atņēma vērtīgākas personīgās mantas. Sākotnēji Sensiprjēnas nometnē farmaceits V. Kupcis varēja palīdzēt ar dažādiem līdzekļiem pret utīm un blusām, tomēr ar laiku šie krājumi beidzās. Cīņa ar insektiem bija ikdienas sastāvdaļa gan

¹³⁷⁵ Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 82. lp.

¹³⁷⁶ Aleksandrs Truslītis, “Atvadīšanās no Spānijas”, 1939, LNA LVA, PA-200–6–74, 138. lp.

¹³⁷⁷ Ļevs Gutkins, “Brīvības ienaidnieku rokās”, LNA LVA, PA-200–6–76, 97.–102. lp.

¹³⁷⁸ Grīva, “Spānija liesmās,” 61.

¹³⁷⁹ J. P., “Latvju dēli Francijā,” *Strādnieku Cīņa*, 1939.01.04., 2.

¹³⁸⁰ J. K., “Latvju dēli Francijā,” *Strādnieku Cīņa*, 1939.08.04., 2.

Arželē, gan Sensiprjēnas nometnē. Cenšoties no tiem atbrīvoties, Sensiprjēnā internētā latviešu grupa saņēma instrukcijas kārtīgai drēbju mazgāšanai.¹³⁸¹

Pūloties sadzīvot ar primitīvajiem apstākļiem, internētie izmantoja arī humoru, piemēram, jokojot, ka “mēs taču esam Francijā, Vidusjūras krastā varam atpūsties. Visi dzimtenes buržuji var mūs apskaust. Guli un sildies saulītē, nekādu pienākumu un bēdu”¹³⁸². Viens no pirmajiem uzlabojumiem Sensiprjēnas internēto nometnē bija “sabiedriskā ateja – liela, gara laipa jūrā [...]. Šo labierīcību, kur visiem bieži nākas aizstaigāt, nosaucam par “Daladjē avēniju””¹³⁸³.

Sabiedrības spiediena rezultātā pret norisēm nometnēs un atbalsta sniegšanā iesaistoties dažādām organizācijām, pakāpeniski apstākļus izdevās nedaudz uzlabot. R. Fels raksturoja saņemto palīdzību Sensiprjēnas internēto nometnē: “Ja ar materiālās dabas vajadzībām mēs tikām galā kaut kā, tad garīgi bijām “paēduši līdz kaklam”. Visādu partiju un organizāciju pārstāvji, piegādājot kastes ar konserviem, apgaismoja mūsu prātus ar stundām garām runām. Slavinot mūs cēla vai debesīs. Mūs dēvēja par varoņiem un viņu organizāciju goda biedriem. Īsi sakot, sākās īsta sacensība par mūsu dvēselēm. Mums tas likās pat uzjautrinoši. Vairākumā nometnē bija pārliecināti komunisti. Francijas sociālistu saldās runas nespēja novelt vainu no šīs partijas līderiem, kas tik nodevīgi izturējās Spānijas kara laikā.”¹³⁸⁴

Sadzīves apstākļiem uzlabojoties, marta sākumā Arželē nometnē latviešu grupa dzīvoja “no skārda pagatavotās būdās pašā jūras malā,” taču tajās “stiprākam vējam uznākot, smiltis birst ēdiena trauciņā, sabiezinaot šķidro zupiņu”¹³⁸⁵. Tikmēr R. Lācis raksturoja, ka Sensiprjēnas nometnē grupa bija iekārtojusi jau samērā pieklājīgu baraku, tomēr “no Francijas “demokrātijas” viedokļa mēs rīkojamies augstākā mērā nekaunīgi un noziedzīgi. Mēs lietojam elektrību bez skaitītāja, tas ir, zogam to. Mūsu radioaparāts nav nekur reģistrēts. Mūsu barakās pēc instrukcijas nav paredzēti ne “matračī”, ne galdi, ne soli. Mēs esam likumu pārkāpēji, par ko mums draud sods. Bet vai nu pirmo reizi mēs pārkāpjam buržuāziskās demokrātijas likumus”¹³⁸⁶.

Internētās personas nebija pilnībā izolētas no ārpusaules – bijušie Spānijas pilsoņu kara dalībnieki sūtīja vēstules ģimenēm, draugiem un arī Latvijas politiskajiem emigrantiem ASV, Francijā un Zviedrijā. Rakstot latviešiem ārvalstīs, internētie cerēja uz palīdzību un arī saņēma

¹³⁸¹ Benjamiņš, “Latvju dēli Francijā,” *Strādnieku Cīņa*, 1939.15.04., 3.; Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 78. lp.

¹³⁸² Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 81. lp.

¹³⁸³ *Ibid.*, 79. lp.; tādējādi internētie izrādīja nepatiku pret Francijas premjerministru Eduāru Daladjē un izvēli Spānijas pilsoņu kara dalībniekus internēt, jo īpaši elementāru pamatvajadzību nodrošināšanai nepiemērotās vietās.

¹³⁸⁴ Felss, “Uz Spāniju un atceļā”, LNA LVA, PA-200-6-75, 140.-141. lp.

¹³⁸⁵ J. K., “Latvju dēli Francijā,” 2.

¹³⁸⁶ Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 79. lp.

materiālu atbalstu gan apģērba, higiēnas preču, grāmatu un pārtikas veidā.¹³⁸⁷ Dažādas pakas sasniedza arī Āfrikā nonākušo L. Gutkinu, kurš ļoti novērtēja no latviešiem Parīzē saņemtās grāmatas, to skaitā komunistiskās partijas propagandas materiālus.¹³⁸⁸ Meklējot papildu resursus, dažiem internētajiem izdevās arī slepus iziet no nometnēm un atgriezties ar materiāliem barakām.¹³⁸⁹

Arī neņemot vērā to, ka politiskās darbības nometnēs bija aizliegtas, abas latviešu grupas nelegāli turpināja komunistiskas aktivitātes. Sākotnēji latviešu grupas vadītājs Sensiprjēnā bija G. Broziņš. Šajā nometnē ievietotās ar Latviju saistītās personas kopā ar lietuviešiem, igauņiem, dažiem norvēģiem un zviedriem izveidoja baltiešu grupu, par kuras vadītāju kļuva PSRS latvietis R. Lācis, bet par politisko komisāru – A. Ratnieks.¹³⁹⁰

Sensiprjēnā latviešu grupa ieviesa stingru dienas kārtību, kas paredzēja celšanos vienā laikā, fiziskas aktivitātes un valodu, kā arī matemātikas mācības. B. Kūrs katru vakaru sniedza informāciju par starptautiskajām ziņām, ko bija dzirdējis, klausoties radio. Grupas dalībnieki tika informēti arī par jaunumiem laikrakstos. Tika rīkoti tematiski pasākumi, piemēram, “Parīzes komūnas piemiņas vakars” un “Čehoslovākijas tautas vēsturiskām cīņām veltīts vakars”.¹³⁹¹ Tāpat tika izmantotas internēto zināšanas kādos specifiskos jautājumos, piemēram, K. Rozenbergs varēja pastāstīt vairāk par Spānijas vēsturi, G. Broziņš – par Spānijas ekonomiku.¹³⁹²

Februāra beigās Sensiprjēnā internētie no Latvijas un PSRS latvieši, sadaloties piecās mazākās grupās – katrā grupā kopā ar tās vadītāju bija seši līdz septiņi dalībnieki, mēneša garumā savstarpēji sacentās erudīcijā, aplūkojot dažādus Spānijas vēstures, ģeogrāfijas, kultūras, ekonomikas un politikas aspektus. Papildus sagatavotus referātus par atsevišķiem jautājumiem nolasīja visiem. Piecu grupu darba pārbaudi īstenoja B. Kūrs un PSRS latvieši – R. Lācis un A. Ratnieks. Kopumā 55 jautājumi ietvēra, piemēram, “Kādas ir Spānijas provinces un šo provinču galvenās pilsētas? [..]; Kur un kādi ir Spānijas rūpniecības centri? [..]; Kas notika 1898. gadā? [..]; Oktobra revolūcijas iespaids Spānijā [..]; Tautas fronte, viņas vēsture un programma [..]; P.O.U.M. (trockisti) un citi vienotās frontes jaucēji [..]; Spānijas kara raksturs un galvenie mērķi [..]; S.P.R.S. un starptautiskā proletariāta solidaritāte ar spāņu tautu [..]; Ko tu zini par Spānijas kultūras un

¹³⁸⁷ J. P., “Latvju dēli Francijā,” 2.; J. K., “Latvju dēli Francijā,” 2.; Arons Lipkins, “Vēstules no nometnes”, 1939, LNA LVA, PA-200–6–74, 247.–249. lp.; “Latvijas cīnītāji Spānijā”, LNA LVA, PA-200–6–75, 140., 175. lp.

¹³⁸⁸ Gutkins, “Brīvības ienaidnieku rokās”, LNA LVA, PA-200–6–76, 102. lp.

¹³⁸⁹ Boļeslavs Dukaļskis, “Artilēristu kauju gaitās”, LNA LVA, PA-200–6–75, 110. lp.

¹³⁹⁰ “Brozin Georg Fricevich”, 1938–1942, LNA LVA, PA-54–1–1494, 14. lp.; Ratnieks, “Sapieru dienestā Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 68. lp.

¹³⁹¹ “Sbornik statej, sostavlennyj internirovannymi rumynskimi interbrigadovcami”, RGASPI, 545–4–52, 363. lp.

¹³⁹² Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 80. lp.

literatūras vēsturi?”¹³⁹³ Pēdējais jautājums bija personiskāks: “Ko tu esi ieguvis no piedalīšanās Spānijas cīņās?”¹³⁹⁴ Novērtējot aptuveni 40 latviešu grupas biedru erudīciju un darbu Sensiprjēnā, anonīms latviešu grupas pārstāvis 1939. gadā paudis, ka “uz darba sekmēm lielu iespaidu atstāj latviešu grupas biedru augstais izglītības līmenis. Latviešu kolektīvā 31 % biedru ir ar daļēju vai pabeigtu augstskolas izglītību, 33 % ar daļēju vai pabeigtu vidusskolas izglītību, 17 % ar vidējo arodsk[olas] izglītību un 19 % ar pamatskolas izglītību”¹³⁹⁵.

Sensiprjēnā notikušo erudīcijas sacensību jautājumi bija iekļauti latviešu grupas sienas avīzē “Jaunā Cīņa”. Saskaņā ar R. Lāča rakstīto tās numuri tika izgatavoti vienreiz divās nedēļās.¹³⁹⁶ Saglabājušies un arhivētie divi sienas avīzes “Jaunā Cīņa” numuri atspoguļo, ka latviešu grupa sagatavoja rakstus un zīmējumus par tādām tēmām kā Parīzes komūnas atcere, Čehoslovākijas okupācija, VKbP 18. kongress, latviešu grupas aktivitāšu izvērtējums,¹³⁹⁷ internēto nometnes apstākļi, kā arī veidoja negatīvus vērtējumus ietverošus pārspriedumus par starptautiskajām norisēm un notikumiem Latvijā.¹³⁹⁸ Nozīmīgi, ka “Jaunās Cīņas” 2. numurā rakstā “Jaunā Cīņa” uzsvērts, ka “pieredzēm bagātā Spānija mums aiz muguras. Tagad par mūsu darbības degpunktu jāklūst Latvijai. Tās pieredzes izmantošana, ko mums deva spāņu tauta, tautas cīņas vienības radīšanā un tās uzturēšanā, Latvija mums, latvjiem, ir vissvētīgākā vieta. Kas jādara? [...] Gatavoties un gatavot citus antifašistiskā pienākuma izpildīšanai – atgriezties Latvijā [...]”¹³⁹⁹

Jāatzīmē, ka ar īpašiem pasākumiem norisinājās komunikācija arī starp dažādu tautību internētajiem, piemēram, 1939. gada 4. martā Sensiprjēnas nometnē notika šaha sacensības starp latviešiem, lietuviešiem un igauņiem, katras tautības grupā iekļaujot trīs spēlētājus. Tā paša gada 19. martā turpat norisinājās plašs sporta festivāls, kura ietvaros notika volejbola turnīrs, latviešiem uzsākot spēli pret dienvidslāviem.¹⁴⁰⁰

Arželē internēto nometnē nokļuvušo bijušo Spānijas pilsoņu kara dalībnieku ikdienas dzīve bija mazāk piesātināta ar pasākumiem nekā latviešu grupai Sensiprjēnā. A. Lipkins 1939. gada 28. februāra vēstulē J. Palkavniekam rakstīja, ka viņa vadītā latviešu grupa Arželē bija vienota un dažreiz pārrunājuši lasīto informāciju, taču neīstenoja atsevišķu “politikas vai kultūras

¹³⁹³ “Stennaja gazeta latyshskoj gruppy konclagerja Sen-Siprien”, RGASPI, 545–4–21, 22.–25. lp.

¹³⁹⁴ Ibid.

¹³⁹⁵ “Sbornik statej, sostavlennyj internirovannyimi rumynskimi interbrigadovcami”, RGASPI, 545–4–52, 362. lp.

¹³⁹⁶ Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 80. lp.

¹³⁹⁷ Paraksts zem izvērtējuma – R. V. – iespējams, Baltiešu grupas vadītājs Rūdolfs Lācis ar Spānijā pieņemto vārdu Rūdolfs Vilks.

¹³⁹⁸ “Stennaja gazeta latyshskoj gruppy konclagerja Sen-Siprien”, RGASPI, 545–4–21, 1.–58. lp.

¹³⁹⁹ Ibid., 4. lp.

¹⁴⁰⁰ “Materialy po kul'turno-prosvetitel'noj rabote interbrigadovcev v konclagerjah vo Francii”, 1939, RGASPI, 545–4–68, 21. lp.

darbu,” jo tāds neesot bijis nepieciešams daudz kopā pavadītā laika un intensīvu sarunu dēļ. Tomēr saskaņā ar A. Lipkina rakstīto “šīm sarunām gan ne vienmēr augsts kultūras līmenis un diezgan lielu daļu no tām sastāda “kutelīgi” jautājumi, bet tas ir pats par sevi saprotams, un nav arī tik ļauni”¹⁴⁰¹. Pirms Arželē internēto nometnes atstāšanas latviešu grupa iepazīnās ar Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas 18. kongresa materiāliem un apguva komunistiskās partijas vēsturi.¹⁴⁰²

Kopumā savstarpējās attiecības starp latviešu grupu dalībniekiem gan Arželē, gan Sensiprjēnas nometnē nebija viendabīgas un noteikti ne tik ideālas, kā aprakstītas ievērojami rediģētajā LPSR izdotajā krājumā¹⁴⁰³. R. Lācis atmiņās norādīja, ka dažus bijušos Spānijas pilsoņu kara dalībniekus bija jāpārlicina par disciplīnas un dažādu brīvā laika pavadīšanas pasākumu nepieciešamību. Saskaņā ar R. Lāča ieskatiem “kārtība un zināms pienākums visos apstākļos ir labākais līdzeklis, kā uzturēt možu garu un dzīves prieku”¹⁴⁰⁴.

Ņemot vērā, ka lielākā daļa latviešu grupu biedru bija komunisti vai komunistisko ideju atbalstītāji, pastāvēja citādāka attieksme pret partijas darbībā neiekļautajiem grupas dalībniekiem. Piemēram, Sensiprjēnā internētie par samērā netipisku Spānijas pilsoņu kara brīvprātīgo uzskatīja bijušo studentu un korporāciju dalībnieku profesora dēlu V. Kupci. R. Lācis novērtēja, ka V. Kupcis “jūtas nospiests un grūtāk panes nometnes dzīves pārbaudījumus. Viņam trūkst izturības”¹⁴⁰⁵. Arī ņemot vērā, ka V. Kupcis bija atstājis labu iespaidu gan uz R. Lāci, gan A. Ratnieku, abiem bija pārdomas par konkrētās personas spēju izturēt ikdienu internēto nometnēs. R. Lācis norādīja, ka nācās V. Kupcim “pievērst īpašu uzmanību”¹⁴⁰⁶. Salīdzinot ar pārējiem komunistiem, mazāk iespēju bija K. Rozenbergam, kuru internēto nometnē neiekļāva komunistiskās partijas darbā, joprojām saglabājoties aizdomām pret K. Rozenbergu par viņa politiskajiem uzskatiem un rīcību Latvijā. Tomēr R. Lācis pauda, ka “mēs nešaubāmies, ka viņš ir godīgs komunist, un izturamies pret viņu kā pret tādu”¹⁴⁰⁷. 1939. gadā izslēgšanu no komunistiskās partijas piedzīvoja J. Kadīkis, jo gada sākumā bija atteicies piedalīties pēdējās kaujās Katalonijā.¹⁴⁰⁸

¹⁴⁰¹ Lipkins, “Vēstules no nometnes”, 1939, LNA LVA, PA-200–6–74, 247.–248. lp.

¹⁴⁰² Lipkins, “Prettankisti kaujās un mācībās”, LNA LVA, PA-200–6–74, 242.–249. lp.

¹⁴⁰³ Ziemeļis (red.), *Latvijas cīnītāji Spānijā*.

¹⁴⁰⁴ Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 81. lp.

¹⁴⁰⁵ *Ibid.*, 85. lp.

¹⁴⁰⁶ *Ibid.*, 85. lp.; Ratnieks, “Sapieru dienestā Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 71.–72. lp.

¹⁴⁰⁷ Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 86. lp.

¹⁴⁰⁸ “Kadīkis Jan Janovich”, 1939–1941, LNA LVA, PA-54–1–4115, 1. lp.

Pirmie internēto noņemtnes Sensiprjēnā un Arželē atstāja latvieši, kas Spānijā bija ieradušies no PSRS. 1939. gada 20. martā latviešu grupa Sensiprjēnā saņēma informāciju, ka dažas personas varēja doties mājup, tomēr R. Lācis un A. Berezins Spānijā bija uzturējušies ar citiem vārdiem kā R. Vilks un K. Čispa, tādēļ viņiem bija nepieciešami precizēti dokumenti. 1939. gada marta beigās un aprīļa sākumā Ž. Artmanis, A. Berezins, R. Lācis, A. Ratnieks, E. Šteingolds, V. Vecgailis un I. Veļkovs uzsāka ceļu uz PSRS.¹⁴⁰⁹ A. Truslītim, pateicoties spāņu līgavas Marijas Rodriguesas Antikvedatas lūgumam, jau 1939. gada 7. aprīlī izdevās izkļūt no Arželē internēto noņemtnes.¹⁴¹⁰

Latviešiem no PSRS sākot izbraukt no internēto noņemtnēm, saskaņā ar Krievijas Valsts sociālpolitiskajā arhīvā saglabāto informāciju 1939. gada 29. martā Sensiprjēnas noņemtnē bija 35 latvieši, bet Arželē – 18.¹⁴¹¹ Dalībnieku uzturēšanās noņemtnēs varēja būt mainīga, sarežģītu veselības apstākļu dēļ internētos mēdza nogādāt slimnīcās – 1939. gadā ārstniecības iestādē bija nokļuvuši, piemēram, J. Beniķis un L. A. Cielēns. A. Lipkins norādīja, ka pēc Ž. Artmaņa aizbraukšanas ieradies H. Pēcis.¹⁴¹²

Latvijas varas iestāžu attieksme pret bijušajiem Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem republikāņu pusē. Cerot uz iespēju izkļūt no Arželē internēto noņemtnes, 13 personas – M. Andersons, J. Cinis, Matelis Crīgtāls¹⁴¹³, B. Dukaļskis, F. Ero, J. Kadiķis, J. Klimkāns, A. Lipkins, A. Pekainis, K. Ribakovs, Š. Rudins, M. Tihomirovs un E. Upesleja – Latvijas sūtnim Parīzē rakstīja politiskās amnestijas lūgumu. Sūtniecībā tas saņemts 1939. gada 20. aprīlī. Lūdžēji norādīja gatavību, atgriežoties Latvijā, “palīdzēt mūsu dzimtenei aizstāvēties, ja tiktu apdraudēta tās neatkarība no hitleriskās agresijas”¹⁴¹⁴. Tāpat brīvprātīgie Latvijas sūtnim Francijā rakstīja individuālus lūgumus piešķirt ceļošanai nepieciešamos dokumentus, jo lielākajai daļai nebija pasas vai tām bija beidzies derīguma termiņš. Kopumā Latvijas sūtniecība Parīzē saņēma informāciju par vairāk nekā 50 bijušajiem Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem, kuri uzdevās par Latvijas pilsoņiem.¹⁴¹⁵

¹⁴⁰⁹ Lācis, “Divi gadi Spānijā”, R. Rudušas personīgais arhīvs, 85.–86. lp.; Spiski dobrovol'cev, zhelayushhii uehat' v Sovetskij Sojuz,” 1939, RGASPI, 545–6–56, 72.–73., 95. lp.

¹⁴¹⁰ “Truslītis Aleksandrs un Rodriguesa Antikvedada Marija”, LNA LVVA, 2575–6–1755, 15. lp.

¹⁴¹¹ “Spiski byvshih dobrovol'cev v konclagerjah vo Francii i Severnoj Afrike”, 1939, RGASPI, 545–6–59a, 3. lp.

¹⁴¹² “Latvju dēli Francijā,” *Strādnieku Cīņa*, 1939.22.04., 2.; Žanis Grīva, “Pa varoņu pēdām”, LNA LVA, PA-200–6–75, 160. lp.; “Cielens Aleksandr-Lajmon-Sasha Karlovich”, 1938–1941, LNA LVA, PA-54–1–9779, 10. lp.; Lipkins, “Vēstules no noņemtnes”, 1939, LNA LVA, PA-200–6–74, 248. lp.

¹⁴¹³ Nav izdevies iegūt papildu informāciju par konkrēto personu. Iespējams, vārds izdomāts.

¹⁴¹⁴ “Upesleja Eduards”, LNA LVVA, 2575–6–1756, 1. lp.

¹⁴¹⁵ “Sarakste ar LR ĀM un Francijas ĀM, Vācijas okupācijas karaspēka Parīzē komandieri u. c.”, 1938–1944, LNA LVVA, 2575–7–2449, 1., 9.–10., 12., 14.–15., 17. lp.; “Administratīvās un protokolu nodaļas apkārtraksts par Rietumu

Neņemot vērā brīvprātīgo kolektīvos lūgumus, pēc nepieciešamās konsulārās nodevas saņemšanas Latvijas varas iestādes katru savā redzeslokā nonākušo gadījumu izvērtēja individuāli. Ja Latvijas pilsonis bija pazaudējis pasi, nepieciešamo formalitāšu izpildīšanai bija jāsamaksā konsulārās nodevas 117 Francijas franku apjomā.¹⁴¹⁶ Vairākām internētajām personām, piemēram, Lazaram Altgauzenam, J. Beniķim, L. A. Cielēnam, L. Čerņinam, Ž. Folmanim un citiem, bija grūtības sagādāt nepieciešamos finansiālos līdzekļus, pat ar radnieku palīdzību.¹⁴¹⁷

Aplūkojot individuālo iesniegumu izskatīšanu un komunikāciju starp bijušajiem Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem un Latvijas varas iestādēm, atklājas dažas nianses. Ja bijušajiem brīvprātīgajiem joprojām bija derīgi dokumenti, nokļūšana Latvijā neradīja būtiskas problēmas.¹⁴¹⁸ Tomēr konstatējami brīvprātīgo centieni maldināt Latvijas varas iestādes. Piemēram, O. Krauliņš bija noliedzis agrāko sodāmību, taču no Politiskās pārvaldes ievāktie dati bija pretrunā ar šo liecību.¹⁴¹⁹ L. Kleinmanis pēc izbēgšanas no internēto nometnes Latvijas sūtniecībā Briselē bija detalizēti aprakstījis darbu jūrā un pārliecinājis ārlietu dienesta darbiniekus par labu pases pagarināšanai, minot, ka “dzeršanas dēļ aizmirsis pagarināt savu pasi”¹⁴²⁰. Pārāk atklāta informācija par dalību konfliktā varēja radīt nelabvēlīgu attieksmi, piemēram, A. Truslīša jautājumā Latvijas sūtniecības Parīzē padomnieks Kārlis Berends Iekšlietu ministrijas Administratīvajam departamentam pauda: “[..] viņš būs droši vien bijis dūšīgs komunist, jo citādi tam nebūtu uzticēts darbs Miaha štāba informācijas daļā. Pēc sūtniecības ieskata viņš un Marija Rodrigesa nebūtu ielaižami Latvijā, un, ja izrādītos, ka Truslītis skaitās par Latvijas pavalstnieku, tad Latvijas pavalstniecība viņam būtu jāatņem.”¹⁴²¹

Vēloties panākt labvēlīgāku Latvijas varas iestāžu attieksmi, vairāku brīvprātīgo vecāki un radnieki vērsās ar lūgumiem Latvijas Iekšlietu ministrijā. Cenšoties attaisnot dalību Spānijas pilsoņu karā, Kārlis Cielēns raksturoja, ka viņa dēls L. A. Cielēns pakļāvies draugu spiedienam un vieglas peļņas solījumiem, jo “jau no bērnības bija mīksts un paklausīgas dabas [..], viegli ļāvās no otra iespaidoties”¹⁴²². Kārlis Folmanis norādīja, ka viņa dēls Ž. Folmanis uz Spāniju devies “pretēji vecāku ieskatiem,” turklāt, “pazīdams sava dēla karstasinīgo dabu, kuras dēļ tas dažreiz

nodaļas vadītāja Paula Reinholda iecelšanu par Neiejaukšanās komitejas Spānijas lietās administratoru, Francijas koncentrācijas nometnēs atrodošos Latvijas pilsoņu saraksti”, 1937–1940, LNA LVVA, 2570–4–23, 3.–7. lp.

¹⁴¹⁶ “Rozenbergs Kārlis”, LNA LVVA, 2575–6–1746, 11. lp.

¹⁴¹⁷ Detalizētāk skatīt: LNA LVVA, 2575. fonda 6. apraksta lietas no 1706. līdz 1759.

¹⁴¹⁸ Piemēram, I. Černobrovam bija derīga pase; Benjamins Kūrs, “Atceļā”, LNA LVA, PA-200–6–75, 187. lp.

¹⁴¹⁹ “Krauliņš Oskars Voldemārs”, LNA LVVA, 2575–6–1732, 7., 22. lp.

¹⁴²⁰ Felss, “Uz Spāniju un atceļā”, LNA LVA, PA-200–6–75, 149. lp.

¹⁴²¹ “Truslītis Aleksandrs un Rodrigesa Antikvedada Marija”, LNA LVVA, 2575–6–1755, 8. lp.

¹⁴²² “Cielēns Laimonis-Aleksandrs”, LNA LVVA, 3234–21–1525, 26. lp.

spējīgs izdarīt zināmas pārgalvības, zinu tomēr, ka nekad tas nav gribējis aizliegt savu dzimteni un tautu [...]”¹⁴²³. J. Bahraha lietu viņa tēvs Šajs Bers Bahrahs uzticēja zvērinātam advokātam Nikolajam Valteram, kurš 1939. gada 7. augusta lūgumā iekšlietu ministram sniedza papildu informāciju par J. Bahrahu un lūdza pagarināt ārzemju pasi, pamatojot, ka “no viņam izsniegtās Latvijas ārzemes pases termiņa notecēšanas dienas nav pagājuši trīs gadi. Mana pilnvardevēja dēls Dr. Jēkabs Bahrahs nav arī pārkāpis kādus nebūt noteikumus sakarā ar karu Spānijā, jo Spānijā iebraucis pilnīgi legāli pirms rīkojuma došanas [...]”¹⁴²⁴. Tāpat N. Valters pauda, ka J. Bahrahs nebija “politiski nevēlama persona” un Spānijā strādājis tikai kā ārsts. Tomēr Iekšlietu ministrijas ierēdņu nostāja pret šāda rakstura lūgumiem bija nelokāma –”mutiski paskaidrots lūguma iesniedzējam, ka lūgumu nevar ievērot,” “lūgums atstāts bez ievēribas” vai “noraidīts”.¹⁴²⁵ Uz K. Folmaņa lūguma atzīmēts arī, ka formāli vecākiem nebija tiesības rīkoties pilngadīgu bērnu vārdā.¹⁴²⁶

Konstatējams, ka Latvijas varas iestādes atņēma vai rosināja pilsonības atņemšanu vismaz astoņiem bijušajiem Spānijas pilsoņu kara dalībniekiem, ja konkrētās personas nebija izpildījušas obligāto militāro dienestu vai atradās ārvalstīs bez derīgiem personu apliecinošiem dokumentiem vairāk nekā trīs gadus. Tomēr lielākajai daļai, kas nosūtīja lūgumus Latvijas sūtniecībai Parīzē, netika izsniegti nekādi dokumenti, šādu rīcību pamatojot ar konsulāro nodevu samaksas trūkumu vai personas nevēlamo atgriešanos Latvijā. Konkrētā Latvijas varas iestāžu prakses problemātika detalizēti atspoguļojas R. Fela gadījumā. Pēc izbēgšanas no internēto nometnes R. Fels nokļuva Beļģijā, kur vērsās pie Latvijas sūtņa jurista Miķeļa Valtera, lai noskaidrotu pases aizturēšanas iemeslus Latvijas sūtniecībā Parīzē. Ņemot vērā, ka Iekšlietu ministrija bija devusi rīkojumu R. Felam neizdot nekādu personu apliecinošu dokumentu, M. Valters 1940. gada 20. martā lūdza attiecīgās ministrijas skaidrojumu. Kā atbildi Latvijas sūtnis saņēma informāciju, ka “Fels uzskatāms par tādu pilsoni, kura atgriešanās Latvijā nav vēlama. Viņa pase atrodas Iekšlietu ministrijā. Paredzams, ka Felam atņems Latvijas pavalstniecību, bet pirms š. g. 4. septembra atņemšanai nav likumīga pamata, tāpēc šī jautājuma izlemšana pagaidām atlikta”¹⁴²⁷.

Atbildot uz Iekšlietu ministrijas nostāju, M. Valters 1940. gada 16. aprīļa konfidencialā ziņojumā iekšlietu ministram Kornēlijam Veidniekam skaidroja dažādas juridiskas nianses

¹⁴²³ “Folmanis Žanis-Rūdofls”, LNA LVVA, 3234–24–3598, 27. lp.

¹⁴²⁴ “Bahrahs Jēkabs”, LNA LVVA, 3234–24–5915. lp.

¹⁴²⁵ “Folmanis Žanis-Rūdofls”, LNA LVVA, 3234–24–3598, 27. lp.; “Spalāns Alberts”, LNA LVVA, 3234–24–14616, 1. lp.; “Kleinmanis Leons”, LNA LVVA, 3234–24–6909, 14. lp.

¹⁴²⁶ “Folmanis Žanis-Rūdofls”, LNA LVVA, 3234–24–3598, 27. lp.

¹⁴²⁷ “Fels Ruvins”, LNA LVVA, 3234–21–2319, 1. lp.

Beļģijas varas iestāžu skatījumā pilsonības jautājumos: “Beļģu iestādes pieturas pie ieskata, ka Latvijas pavalstnieki, ja tiem nav atņemta pavalstniecība, lai gan tiem atņemta pase, uzskatāmi par legāliem Latvijas pilsoņiem. Pēc šo ieskatu legālā pamata tālākais secinājums ir, ka Latvijas attiecīgās iestādes nedrīkst izvairīties no starptautiski legālā pienākuma izdot personas dokumentus, vai nu pagarinot ārzemju pasi, vai izdodot atsevišķu personas apliecību. Šai secinājumā beļģu iestādes nostājas konsekventi un aizrāda, ka pat tai gadījumā, ja pēc Latvijas pozitīvām tiesībām administratīvās iestādes varētu Latvijas pavalstniekiem liegt personas dokumentus, ir otrās – objektīvās tiesības, kā to saprot tiesību zinātne, kuras starptautiskās attiecībās ir pārākas par pozitīvām tiesībām. Pozitīvām tiesībām pret šīm – objektīvām – jāpiekāpjas. Pret šādu secinājumu ir tiesiskā veidā grūti celt ierunas. Ja Latvijas vispārējās policijas tiesībās atrodas noteikums, kas atļauj zināmos gadījumos nepagarināt ārzemju pasi, tad tās ir vienas zemes tīri policejiskās tiesības, ne augstākās objektīvās. Ja no citām valstīm prasa, lai tās pieņemtu Latvijas pilsoņus pie sevis un ja vispārī Latvija nostājas tiesību attiecībās ar pārējām valstīm, ir zināmi tiesību minimumi, kas jāņem vērā Latvijai”¹⁴²⁸.

M. Valters bija secinājis, ka “tādi gadījumi, kur Latvijas pilsoņi paliek bez ārzemju pases, ir diezgan bieži. Pēc mūsu administratīvām tiesībām vai tīri policejiskiem noteikumiem tādus tagad atstāj pilnīgi viņu liktenim”¹⁴²⁹. Detalizētāk raksturojot R. Fela gadījumu, Latvijas sūtnis Beļģijā K. Veidniekam pamatoja, ka saskaņā ar administratīvajiem noteikumiem bijušā Spānijas pilsoņu kara dalībnieka ārzemju pase bija derīga pagarināšanai līdz 1940. gada 4. septembrim. Turklāt M. Valters akcentēja, ka “jau tas vien, ka Pasu nodaļas paziņojumā aizrādīts uz nepagarināšanas motīvu trūkumu, norāda, ka Felam ir tiesības saņemt savu ārzemju pasi, lai viņš varētu to pagarināt. Kas zīmējas uz to, ka viņš izceļojis uz Spāniju un piedalījies pilsoņu karā, tad tai apstākļi vien Pasu nodaļa neredz tiesisko pamatu pases nepagarināšanai. Citādi paziņojums būtu to uzsvēris. Bet ja paziņojumā vēl teikts, ka Felam atņemt Latvijas pavalstniecību pirms š. g. 4. septembra nav likumīga pamata, tad tas jo skaidrāk norāda uz to, ka Felam aizturēt Latvijas pasi nav tiesiskas dibinātības. Ja Felam var atņemt pavalstniecību tikai pēc 4. septembra un ja Pasu nodaļa aiztur pasi Felam tikai tāpēc, lai nogaidītu šo 4. septembri, tad te parādās rīcība, kas tiesiski apšaubāma un katrā ziņā nebūtu attaisnojama no taisnīgu tiesību viedokļa”¹⁴³⁰.

Latvijas varas iestāžu prakse veicināja sarežģījumus arī Latvijas attiecībās ar Beļģiju, radot negatīvu priekšstatu par Latvijas tiesiskumu un attieksmi pret saviem pilsoņiem. Ņemot vērā, ka

¹⁴²⁸ Ibid., 4.–5. lp.

¹⁴²⁹ Ibid., 5. lp.

¹⁴³⁰ Ibid., 6. lp.

šis gadījums saskaņā ar M. Valtera rīcībā esošo informāciju nebija vienīgais, sūtnis norādīja, ka Latvijas pilsoņu apstākļi Beļģijā kļūst arvien nedrošāki, radot grūtības atrast darbu un mājvietu, jo vietējās varas iestādes “prasa pēdējos mēnešos no Latvijas pilsoņiem apliecību, ka Latvijas iestādes ļaus tiem atgriezties, neuzskatot pasi par pietiekošu pierādījumu [...]”¹⁴³¹. Turklāt M. Valters bija saņēmis iebildi, ka “Latvijas pilsoņi nav nodrošināti pret pavalstniecības atņemšanu un ka tā notiekot pat ļoti bieži, pie tam aiz iemesliem, kas citās valstīs nespēlē tādu lomu”¹⁴³².

Pēc M. Valtera argumentācijas Iekšlietu ministrijas lēmums R. Fela jautājumā nebija labvēlīgs Latvijas pilsonim. Faktiski tika piedāvāts cits pamatojums, kas nebalstījās pierādījumos. Saskaņā ar 1940. gada 3. maijā sniegto atbildi Latvijas sūtnim Beļģijā: “[...] pēc Iekšlietu ministrijas rīcībā esošām ziņām, visiem ārvalstniekiem pie iestāšanās Spānijas Republikāniskā armijā bij jāpāriet Spānijas pavalstniecībā, no kā izriet, ka Spānijas karā dalību ņēmušais Ruvins Fels patvarīgi pārgājis Spānijas pavalstniecībā (kaut arī viņš šo apstākli noliedz) un līdz ar to zaudējis Latvijas pavalstniecības tiesības saskaņā ar likuma par pavalstniecību 8. pantu. Aiz minētiem iemesliem un trūkstot noteiktiem pierādījumiem par Fela pāriešanu citas valsts pavalstniecībā, Iekšlietu ministrija ierosinājusi Latvijas pavalstniecības atņemšanu [...]”¹⁴³³

Iebildumus, lai gan ironiskus, pret personu apliecinošu dokumentu neizsniegšanu pauda arī R. Šmits, uz sevi attiecinot un interpretējot ārvalstu presē izlasīto K. Ulmaņa 1940. gada 10. februāra Šķibes Ezerkleišos teiktās runas atreferējumu, ka “katram latvietim no katras ģimenes jātur gatavībā kara vīra uniforma, muguras soma un labības sēkla 1 gadam”¹⁴³⁴. R. Šmits lūgumā Latvijas sūtnim Parīzē rakstīja: “Laipni jūs lūdzu paskaidrot, vai uz mani kā latvieti un Latvijas pavalstnieku, kaut gan atrodos Francijā, arī attiecās šis draudzīgais aicinājums? Uniforma, t. i., kara vīra un muguras soma man jau ir, tikai sēklu vienam gadam iegādāties nav iespējams, jo šeit atrodos bez līdzekļiem un algota darba. Ja sēklas jautājumu atrodiat par sevišķi svarīgu, tad lūdzu jūs izsniegt man pabalstu sēklas pirkšanai. Attiecīgo pabalstu apņemos nekavējoties nokārtot pēc atgriešanās Latvijā.”¹⁴³⁵ Latvijas sūtnis Francijā O. Grosvalds par šo komentāru ziņoja Iekšlietu ministrijas Administratīvajam departamentam, ka “sūtniecība Parīzē pagodinās šeit klāt nosūtīt norakstā Rudolfa Šmita bezkaunīgo rakstu, kuru sūtniecība saņēma kā atbildi uz viņas paziņojumu,

¹⁴³¹ Ibid., 7. lp.

¹⁴³² Ibid., 7. lp.

¹⁴³³ Ibid., 11. lp.

¹⁴³⁴ “Šmits Rūdolfs”, LNA LVVA, 2575–6–1751, 2. lp.

¹⁴³⁵ Ibid., 2. lp

ka R. Šmitam nevar izdot nekādu personas dokumentu. Sakarā ar to, pēc sūtniecības ieskatiem, R. Šmitam vajadzētu atņemt Latvijas pavalstniecību.”¹⁴³⁶

Informējot Latvijas varas iestādes par iesaisti Spānijas pilsoņu karā, tikai atsevišķiem republikāņu puses atbalstītājiem izdevās saņemt atļauju un dokumentus, lai atgrieztos Latvijā. Tādas personas bija, piemēram, ārsts A. Šalits¹⁴³⁷ un metālapstrādes strādnieks V. Brožovskis. Zināms, ka A. Šalits atgriezās Latvijā jau 1939. gadā. Personas apliecību ieceļošanai Latvijā 1939. gada beigās varēja saņemt arī J. Trokša, tomēr nezināmu iemeslu dēļ latvietim nebija izdevies to izdarīt un izkļūt no internēto nometnes. Atļaujot Latvijas sūtniecībai Parīzē izsniegt dokumentus, Ārlietu ministrijas Administratīvā departamenta direktors T. Anševics un Saimnieciskās un finanšu nodaļas vadītājs Jānis Gilberts, rakstot par J. Trokšas lietu, O. Grosvaldam 1939. gada 11. decembrī pauda viedokli, ka nav iespējams sniegt vispārēju rīkojumu sūtniecībai. Sūtnim norādīts, ka budžetā nav paredzēti līdzekļi jaunu dokumentu izdošanai, tomēr vīzas izsniedzamas bez maksas. Savukārt ceļa izdevumu segšanā “jāievēro vislielākā taupība,” izmantojot Briselē ienākošos Latvijas kuģus.¹⁴³⁸

Girsas internēto nometne. 1939. gada aprīļa beigās un maijā latviešu grupas no Sensiprjēnas un Arželē pārveda uz Girsas internēto nometni,¹⁴³⁹ izvietojot tās teritorijas daļā ar apzīmējumu “G” (*îlot G*). Saskaņā ar statistikas datiem 1939. gada augustā tajā atradušies 46 latvieši.¹⁴⁴⁰ Arī ņemot vērā, ka dzīves apstākļi bija ievērojami labāki, internēto nometne bija paredzēta tikai vasaras laikapstākļiem. Minot ilgstošāku slimošanu, K. Rozenbergs 1939. gada 25. jūnijā raksturoja, ka “kalnos, kilometrus 30–40 no mums, sniegs redzams pat vasarā. Šādās barakās var dzīvot vasarā, lai gan šeit bieži līst, un tad apkārt ir drēgns, slapjš un nejauki dubļi”¹⁴⁴¹. Bijušie Spānijas pilsoņu kara dalībnieki bija satraukti par iespēju palikt Girsā arī ziemas laikā.¹⁴⁴²

Veselībai nelabvēlīgi bija arī higiēnas apstākļi un izsniegtās pārtikas daudzums. Anonīmi laikrakstam “Strādnieku Cīņa” kāds no internētajiem raksturoja iespējas nomazgāties Girsas internēto nometnē: “Pat ne katru rītu var nomazgāt seju, jo uz 1500 cilvēkiem ir 20 koka siles un

¹⁴³⁶ Ibid., 1. lp

¹⁴³⁷ Lūgumu Latvijas sūtniecībai Francijā A. Šalits bija nosūtījis jau 1939. gada februārī, atrodoties Parīzē. Marta beigās A. Šalitam izsniegta personas pagaidu apliecība ieceļošanai Latvijā, bet pēc atgriešanās pret ārstu tika ierosināta lieta par dalību Spānijas pilsoņu karā; “Šalits Abrams”, LNA LVVA, 3234–24–15153, 2., 11., 41. lp.

¹⁴³⁸ “Trokša Jānis”, LNA LVVA, 3234–24–16477, 29. lp.

¹⁴³⁹ To galvenokārt uzbūvēja laika posmā no 1939. gada 15. martam līdz 25. aprīlim, uzceļot 428 barakas. Internēto nometne bija paredzēta aptuveni 18 tūkstošiem vīriešu, internētos izvietojot 382 barakās. Tomēr drīz vien nometne kļuva pārāpdzīvota; Grynberg, *Les camps de la honte*, chap. 2., Ebook.

¹⁴⁴⁰ Rūdolfa Lāča manuskripts par Kārli Rozenbergu. 1969. gads, LKM, 8134-nd., 138. lp.; “Spiski byvshih dobrovol'cev v konclagerjah vo Francii i Severnoj Afrike”, 1939, RGASPI, 545–6–59a, 104. lp.

¹⁴⁴¹ Kārļa Rozenberga vēstule Olgai no Francijas. 1939. gada 25. jūnijs, LKM, 1945/9403(12)-VII.

¹⁴⁴² Rūdolfa Lāča manuskripts par Kārli Rozenbergu. 1969. gads, LKM, 8134-nd., 145. lp.

ūdeni dod tikai 2 stundas, t. i., ja katris gribētu šinī laikā nomazgāties, tas būtu jāizdara nepilnās 1 ½ minūtēs.”¹⁴⁴³

Internētie no Latvijas kā savu vadītāju esot izvēlējušies A. Lipkinu, tomēr šādu pašu funkciju pildīšanu norādījis arī A. Spalāns.¹⁴⁴⁴ L. Čerņins, J. Palkavnieks, F. Pūce un E. Upesleja bija ievēlēti komunistiskās partijas komitejā. Turpinot politiskas darbības, latviešu grupa gandrīz trīs mēnešus apguva VKbP vēsturi. E. Upesleja latviešu grupas ikdienas norišu plānu raksturoja šādi: līdz plkst. 9.00 bija brīvais laiks šaham, volejbolam un citām nodarbēm, mācības no plkst. 9.00 līdz 10.00, bet pēc tam divas stundas uzklauti dažādām tēmām veltīti referāti. No plkst. 14.00 līdz 17.00 no jauna norisinājās dažādas mācības, kas galvenokārt bija saistītas ar valodu apgušanu. Zināms, ka padziļināta uzmanība pievērsta angļu, franču, krievu un vācu valodai, tāpat norisinājušās nodarbības fizikā un matemātikā. Plkst. 19.00 tika nolasīts pasaules notikumu apkopojums un grupas dienasgrāmatas ieraksts par dažādiem notikumiem un pārdomām. Saskaņā ar E. Upeslejas atmiņām viņš aptuveni pusotru mēnesi rakstījis šo kolektīvo dienasgrāmatu.¹⁴⁴⁵ Tomēr, arī ņemot vērā dažādas brīvā laika nodarbes, B. Kūrs 1939. gada 8. augusta vēstulē R. Lācim norādīja sarežģīto internēto psiholoģisko stāvokli: “Šodien – 6 mēneši, kopš sākām šo nometnes dzīvi, kopš ikdienas gaidīšanas uz “dzīvi, kurai jāsākas rīt”. Un vēl šodien nezinām it nekā konkrēta par perspektīvām.”¹⁴⁴⁶

Palīdzot grūtajos apstākļos, bijušos Spānijas pilsoņu kara dalībniekus no Latvijas Girsas internēto nometnē turpināja atbalstīt latviešu emigranti ASV, Francijā un Zviedrijā. Grupai bija izdevies iekārtot savu bibliotēku ar ap 300 grāmatām, ietverot arī jaunāko literatūru franču, krievu, vācu un spāņu valodā. Turklāt latviešu grupa strādāja pie manuskripta grāmatai “Latvieši Spānijā”, gatavojusi žurnālu un sienas avīzi, kuras 4. numurs nometnē pat godalgots. Sienas laikraksti šajā nometnē bija arī lietuviešiem un igauņiem.¹⁴⁴⁷

Vairāki internēto nometnes pasākumi bija daudznacionāli, piemēram, volejbola sacensības starp dalībniekiem no Baltijas valstīm un Polijas, šaha turnīrs ar 12 tautību dalību. Tajā sekmīgi piedalījās arī latviešu komanda desmit dalībnieku sastāvā. 1939. gada 14. maijā Girsas internēto

¹⁴⁴³ X, “Latvju dēli Francijā,” *Strādnieku Cīņa*, 1939.17.06., 3.

¹⁴⁴⁴ “Lipkins Aron Izrailevich”, 1940–1941, LNA LVA, PA-54–1–5945, 8. lp.; “Spalan Al”bert Janovich”, 1940–1942, LNA LVA, PA-54–1–8877, 12. lp.

¹⁴⁴⁵ Spānijas cīņu dalībnieka E. Upeslejas vēstule. 1939. gads, LKM, 4287/10318-VII; Eduards Upesleja, “No revolucionāra biogrāfijas”, LNA LVA, PA-200–6–74, 135.–136. lp.; “Lipkins Aron Izrailevich”, 1940–1941, LNA LVA, PA-54–1–5945, 8. lp.; X, “Latvju dēli Francijā,” 3.

¹⁴⁴⁶ Kūrs, “Atceļā”, LNA LVA, PA-200–6–75, 187. lp.

¹⁴⁴⁷ Ž. Grīvas vēstule, 1939. g., RMM, 61406/ I. Lēm K2/37 Ž. Grīva; Spānijas cīņu dalībnieka E. Upeslejas vēstule. 1939. gads, LKM, 4287/10318-VII; X, “Latvju dēli Francijā,” 3.; “Zhurnal izdavavshijsja dobrovol'cami interbrigad, internirovannymi v konclagere Gjurs”, 1939, RGASPI, 545–4–61, 11. lp.

nometnē norisinājās Pirmais sienas avīžu korespondentu kongress, ar pieredzi daloties arī baltiešu grupai. 1. maija svinības ietvēra Baltijas pārstāvju runas un dažādas igauņu, krievu, latviešu, lietuviešu, portugāļu un spāņu dziesmas, kā arī internacionāli.¹⁴⁴⁸ Latviešu grupa 1939. gadā svinēja arī Jāņus. Saskaņā ar K. Rozenberga rakstīto “arī lietūs lija, kā pie mums mēdz teikt, kā pa Jāņiem”¹⁴⁴⁹. Svinībām pievienojās arī paragvajieši, urugvajieši un citi dienvidamerikāņi, turklāt katram pasākuma dalībniekam bija iespēja nobaudīt pudeli alus.¹⁴⁵⁰

Bijušo Spānijas pilsoņu kara dalībnieku vidū parādījās arī iekšēji konflikti. 1939. gada vasarā, vēloties distancēties no komunistiski noskaņotajiem latviešu grupas dalībniekiem, V. Kupcis un K. Embriks nokļuva Girsas internēto nometnes “F” daļā. K. Embriks lūgumā Latvijas sūtniecībai Francijā pauda, ka internēto nometnē novērojis līdzīgu “teroru” kā Internacionālajās brigādēs Spānijā.¹⁴⁵¹

Pēc Otrā pasaules kara sākuma 1939. gada septembrī latviešu grupa pārtrauca dažādas politiskās darbības. Internētie no Latvijas izvairījās organizēt sapulces un iznīcināja politisko literatūru. A. Lipkins 1941. gadā šāda lēmuma pieņemšanā vainoja nespēju rast jaunus darbības veidus un grupas nekritisko atbalstu komunistiskās partijas vadības vēlmēm. Pēc A. Zundūļa ierosinājuma 1940. gada janvārī latviešu grupa pārvērtēja notikušo un atsāka veidot kultūrai un ekonomikai veltītus pasākumus, F. Pūcem kļūstot par partijas sekretāru.¹⁴⁵²

Ilgstoši atrodoties internēto nometnē, latviešu grupas dalībnieki izvērtēja iespējas atgūt brīvību. Jau pirms Otrā pasaules kara sākuma internētos aicināja iestāties Franču Ārzemnieku leģionā. Vairākus mēnešus bijušie Spānijas pilsoņu kara dalībnieki pretojās šim aicinājumam, tomēr, nesaņemot iespēju atgriezties Latvijā vai doties, piemēram, uz Austrāliju, Meksiku, PSRS vai Zviedriju, atsevišķi latvieši pēc apstākļu pasliktināšanās, sākoties Otrajam pasaules karam, pakļāvās franču varas iestāžu spiedienam. Ap 1940. gada maiju J. Trokša un V. Dukaļskis brīvprātīgi pieteicās Franču Ārzemnieku leģionā un atstāja nometni. J. Trokša vēlāk atmiņās norādīja, ka “toreiz biedri neatzina manu aiziešanu uz franču leģionu par pareizu soli”¹⁴⁵³.

¹⁴⁴⁸ Kārļa Rozenberga vēstule Olgai no Francijas. 1939. gada 2. maijs; LKM, 1945/9403(9)-VII; Kārļa Rozenberga vēstule Olgai no Francijas. 1939. gada 22. augusts, LKM, 1945/9403(14)-VII; “Zhurnal izdavavshijsja dobrovol'cami interbrigad, internirovannymi v konclagere Gjurs”, 1939, RGASPI, 545–4–61, 13. lp.

¹⁴⁴⁹ Kārļa Rozenberga vēstule Olgai no Francijas. 1939. gada 2. maijs, LKM, 1945/9403(12)-VII.

¹⁴⁵⁰ Ibid.

¹⁴⁵¹ “Embriķis Kārlis Juris”, LNA LVVA, 2575–6–1721, 8. lp.

¹⁴⁵² “Lipkins Aron Izrailevich”, 1940–1941, LNA LVA, PA-54–1–5945, 8. lp.; “Puce Fric Ivanovich”, 1938–1941, LNA LVA, PA-54–1–7805, 13. lp.

¹⁴⁵³ Kūrs, “Atceļā”, LNA LVA, PA-200–6–75, 187. lp.; Trokša, “Divpadsmit gadu svešumā”, 1965, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 24. lp.

No 1940. gada sākuma daudzi latviešu grupas dalībnieki apsvēra bēgšanu. Pirmie, kas mēģināja izbēgt no internēto nometnes, bija franču valodas pratēji A. Pekainis un Š. Rudins. Abas personas saņēma atbalstu no latviešu grupas locekļiem, kuri cerēja uz izbēgušo personu palīdzību turpmākajiem bēgļiem. Tomēr A. Pekainis un Š. Rudins netālu no Bordo tika aizturēti un pēc soda izciešanas cietumā atkal nonāca Girsas internēto nometnē.¹⁴⁵⁴

Latviešu grupa, A. Pekainim un Š. Rudinam atrodoties ieslodzījumā, plānoja un gādāja līdzekļus citiem bēgļiem, nodrošinot piemērotāko apģērbu un pārtiku. Saskaņā ar R. Fela rakstīto latviešu grupa apsardzē esošajiem franču karavīriem par piecām pakām cigarešu pārdevuši no alvas pašizgatavotu padomju lidmašīnas modeli. Iegūtie līdzekļi bija plānoti lielākas grupas bēgšanai, tomēr pēc tās pieķeršanas bijušie Spānijas pilsoņu kara dalībnieki nolēma pamatā organizēt individuālus mēģinājumus.¹⁴⁵⁵

Izbēgt izdevās, piemēram, L. Čerņinam, R. Felam, L. Kleinmanim, B. Kūram, J. Palkavniekam, R. Šmitam un A. Timmem. R. Fels bija izmantojis internēto nometnes ārstniecības punktā strādājošā ārsta J. Bahraha palīdzību,¹⁴⁵⁶ piekrītot krāvēja darbam piegādes transportā un pa ceļam izlecot no braucošas automašīnas. Tomēr ne visiem veicās – F. Pūci aizturēja pat divreiz, aizturēts bija arī A. Lipkins. Saskaņā ar vairāku personu atmiņām, ņemot vērā salīdzinoši lielo bēgļu skaitu no Latvijas, sodīta pat visa latviešu grupa, tās dalībniekus ievietojot karcerī.¹⁴⁵⁷

1940. gada pavasarī notika pārmaiņas – saskaņā ar A. Lipkina rakstīto jau aprīlī viņš pārvests uz Vernē internēto nometni, kur kļuva par baltiešu – latviešu un lietuviešu – komunistiskās partijas grupas sekretāru. F. Pūce apgalvoja, ka seši latviešu grupas dalībnieki no Girsas uz Vernē internēto nometni pārvesti maijā.¹⁴⁵⁸ Sešu cilvēku pārvietošanu uz Vernē 1940. gadā minējis arī

¹⁴⁵⁴ Pekainis, "Cīņas spars nekad neapsīka," 1965, R. Rudušas personīgais arhīvs, 45.–51. lp.

¹⁴⁵⁵ Felss, "Uz Spāniju un atceļā", LNA LVA, PA-200-6-75, 143.–145. lp.

¹⁴⁵⁶ J. Bahrahams bija sarežģītas attiecības ar citiem internētajiem, tai skaitā radušies konflikti ar latviešu grupas dalībniekiem; J. Bahrahs centies atspēkot publiskus pārmēģinājumus par sadarbību ar Francijas varas iestāžu pārstāvjiem par sliktu internētajiem, tāpat bijis sliktās domās par A. Marti; "Jagues Bahraele / Bahrah-Kuba /", 1936–1941, LNA LVA, PA-54-3-35, 25.–33., 62.–63., 66., 68. lp.; LPSR MOPR atbildīgais sekretārs 1941. gadā J. Bahrahu raksturoja kā "politiski neuzticamu"; "Sarakste ar PSRS MOPR CK un Latvijas PSR KP CK par politisko emigrantu atgriešanās iespēju Latvijā u. c.", 1940–1941, LNA LVA, 1054-1-17, 27. lp.

¹⁴⁵⁷ "Latvijas cīnītāji Spānijā", LNA LVA, PA-200-6-75, 7., 112., 143.–145. lp.; "Puce Fric Ivanovich", 1938–1941, LNA LVA, PA-54-1-7805, 13. lp.; "Lipkins Aron Izrailevich", 1940–1941, LNA LVA, PA-54-1-5945, 8. lp.; Lācis, "Divi gadi Spānijā", R. Rudušas personīgais arhīvs, 65. lp.

¹⁴⁵⁸ "Lipkins Aron Izrailevich", 1940–1941, LNA LVA, PA-54-1-5945, 8. lp.; "Puce Fric Ivanovich", 1938–1941, LNA LVA, PA-54-1-7805, 11. lp.

M. Markovņiks. Konstatējams, ka šo personu vidū bija G. Broziņš, M. Hurevičs un J. Klimkāns.¹⁴⁵⁹ Saskaņā ar A. Spalāna liecībām viņš citiem Vernē pievienojies jūnijā.¹⁴⁶⁰

Latviešu grupas internēto nometnēs pēc Francijas kapitulācijas Otrajā pasaules karā.

Sākoties kaujai par Franciju, latviešu grupa Girsas internēto nometnē satraucās par iespējamu nonākšanu Vācijas pakļautībā. Tomēr šie bijušie Spānijas pilsoņu kara dalībnieki no Latvijas tika pārvietoti uz Arželē internēto nometni. Pēc Francijas kapitulācijas 1940. gada 22. jūnijā, latviešu grupa Vernē internēto nometnē izmantoja brīvo laiku valodu un matemātikas apgūšanai un starptautisko ziņu lasīšanai. Tomēr, ņemot vērā ierobežotos resursus, tai nebija iespējams plānot plašākus pasākumus.¹⁴⁶¹

Arželē internēto nometnē ievietotie latvieši pēc Francijas kapitulācijas turpināja apgūt krievu valodu, kā arī mācījās PSRS vēsturi. Saskaņā ar Ž. Folmaņa liecībām apstākļi bija ļoti smagi: “Te nu sākās īsts bada un mocību laiks. Sakautās Francijas varas iestādes mūs vārda pilnā nozīmē gribēja nomērdēt badā. Nometnes režīms kļuva galīgi nepanesams, žandarmi izmantoja katru izdevību, lai mūs iemestu karceros, daudzītu un sistu.”¹⁴⁶² Līdzīgi situāciju 1940. gada 7 jūlijā raksturoja arī M. Markovņiks: “Ja pieņemtu, ka Girsā mums bija labi, tad šeit ir ļoti slikti. Mūs saspieda mazās būdiņās tik cieši, ka daudziem vajadzēja gulēt ārpusē. Mums uzbruka milzīgi blusu bari. [...] Mēs sākām pazīt vēl līdz šim nebijušu badu. Mums izsniedza vienu kilo maizes uz pieciem cilvēkiem un reizi pa dienu zupu. Ar to vajadzēja iztikt visu dienu.”¹⁴⁶³ Latviešu grupai izdevies apstākļus izturēt, pateicoties vietējo iedzīvotāju ziedojumiem.¹⁴⁶⁴

Konstatējami arī bijušo Spānijas pilsoņu kara dalībnieku uzskati par padomju okupāciju Latvijā, piemēram, Arželē internētais M. Markovņiks 1940. gada 5. augustā māšai Šveicē rakstīja: “Atsūti visas vēstules un Latvijas laikrakstu izgriezumus! Daži jaunumi mums te labāki par ēdienu un gaisu. [...] lai atsūta avīžu izgriezumus, lai apraksta visus notikumus, valdības locekļu un deputātu uzvārdus, visus jaunās valdības dekrētus, visus pasākumus un to, kādus līdzekļus pielieto pret tautas ienaidniekiem. Ļoti nožēloju, ka es tur nevaru piedalīties. Bet es esmu laimīgs, zinot to, ka pie Jums sāksies jauna, brīva dzīve. Tēvs dabūs darbu, māte varēs atpūsties un dzīvot mierīgi.

¹⁴⁵⁹ Mihails Markovņikovs, “Vēstules no Spānijas un Francijas”, LNA LVA, PA-200–6–75, 181. lp.; “Brozin Georg Fricevich”, 1938–1942, LNA LVA, PA-54–1–1494, 14., 15. lp.; Spalan Al"bert Janovich”, 1940–1942, LNA LVA, PA-54–1–8877, 12. lp.; “Latvijas cīnītāji Spānijā”, LNA LVA, PA-200–6–74, 85., 92., 112., 117., 181. lp.

¹⁴⁶⁰ Spalan Al"bert Janovich”, 1940–1942, LNA LVA, PA-54–1–8877, 13. lp.

¹⁴⁶¹ Pekainis, “Cīņas spars nekad neapsīka,” 1965, R. Rudušas personīgais arhīvs, 51. lp.; “Latvijas cīnītāji Spānijā”, LNA LVA, PA-200–6–74, 85., 112. lp.

¹⁴⁶² Grīva, “Spānija liesmās,” 66.

¹⁴⁶³ Mihails Markovņikovs, “Vēstules no Spānijas un Francijas”, LNA LVA, PA-200–6–75, 177. lp.

¹⁴⁶⁴ Grīva, “Spānija liesmās,” 66.

[..] Sapņoju par to, ka tagad varēšu Latvijā mācīties, varēšu strādāt sev, savas valsts labā, bet ne kā vergs, un, ja būs vajadzīgs, es pirmais kā latviešu brīvprātīgais iešu aizsargāt savu dzimteni, kas aizņem sesto daļu no visas zemes lodes.”¹⁴⁶⁵

A. Lipkins apgalvoja, ka 1940. gada augustā ar PSRS “iestājušos valstu” vairāku tautību dalību izveidota vienota partijas vadība, kurā A. Lipkins pildījis propagandas sekretāra funkcijas, palīdzot sagatavot jaunus padomju pilsoņus.¹⁴⁶⁶ Turklāt 1940. gada oktobrī pēc PSRS pieprasījuma vairākums latviešu grupu internēto tika pārvietoti uz Karpiaņas nometni, bet pēc tam uz Lemilas tranzīta nometni. Lai gan režīms bijis brīvāks, dzīves apstākļi šajā posmā būtiski neuzlabojās. Turpinājās arī latviešu grupas politiskās aktivitātes, kuru organizēšanā nozīmīga loma bija G. Broziņam, A. Lipkinam un F. Pūcem. Vēloties kļūt par PSRS pilsoņiem, latviešu grupa Lemilā apguva PSRS konstitūciju un atkārtoja VKbP vēsturi.¹⁴⁶⁷

Internēto personu atbrīvošana 1941. un 1943. gadā un bijušo Spānijas pilsoņu kara dalībnieku ierašanās PSRS. Pēc PSRS iesaistes vairākums internēto – bijušo Spānijas pilsoņu kara dalībnieku no Latvijas tika izlaisti 1941. gada pavasarī. Saņemot PSRS atbalstu, latviešu grupas dalībnieki devās uz Maskavu ar vilcienu cauri Itālijai, Dienvidslāvijai un Ungārijai.¹⁴⁶⁸ Tomēr S. Levinsons neiekļuva pirmo izceļotāju lokā, tādēļ tika pārvietots uz Alžīriju, bet L. Gutkins smagos apstākļos Alžīrijā atradās jau no 1939. gada. Pēc Otrā pasaules kara sākuma ārsts bija nosūtīts darbā dzelzceļa būvniecībā starp Kolombu-Bešāru un Bū Arfu. Īslaicīgi izbēgot, L. Gutkins kādu laiku bija iesaistīts nelegālās komunistiskās partijas darbā Orānā, taču 1941. gada 1. jūlijā apcietināts un pēc 12 mēnešiem cietumā tika nosūtīts uz “politiski bīstamo personu” nometni, bet vēlāk atgriezās “Kolombas-Bešāras” nometnē. Gan L. Gutkins, gan S. Levinsons pēc padomju pārstāvju sniegtā atbalsta nokļuva PSRS vien 1943. gadā.¹⁴⁶⁹

Arī daļa dažādos laikos no internēto nometnēm izbēgušo bijušo Spānijas pilsoņu kara dalībnieku meklēja iespējas nokļūt PSRS. B. Kūrs 1940. gada 5. augustā dienasgrāmatā bija ierakstījis, ka “šovakar nejauši otrā stūrmaņa kabīnē, uzgriežot viņa radio Maskavu, es dzirdēju runājam latviski. Vēlāk noskaidrojās, ka notiek Padomju Savienības Augstākās Padomes sēde, veltīta latviešu tautas prasībai pievienot to Padomju Savienībai. Sirds tik ļoti sāka pukstēt no prieka, ka nevarēju nosēdēt mierīgi. Tai laikā bija jāuzmanās. Vēlāk aizgāju mūsu rūmē pārgērbties jaunās

¹⁴⁶⁵ Mihails Markovņikovs, “Vēstules no Spānijas un Francijas”, LNA LVA, PA-200–6–75, 182.–183. lp.

¹⁴⁶⁶ “Lipkins Aron Izrailevich”, 1940–1941, LNA LVA, PA-54–1–5945, 8.–9. lp.

¹⁴⁶⁷ “Latvijas cīnītāji Spānijā”, LNA LVA, PA-200–6–74, 85., 98., 112., 117.–118., 245. lp.

¹⁴⁶⁸ Klimkāns, “Patstāvīgs cilvēks”, 1965, R. Rudušanas personīgais arhīvs, 18. lp.

¹⁴⁶⁹ “Latvijas cīnītāji Spānijā”, LNA LVA, PA-200–6–76, 96., 102. lp.

biksēs, tīrā kreklā...”¹⁴⁷⁰ Līdzīgs noskaņojums jau agrāk bija radies R. Felam, kurš 1940. gada jūnijā atradās uz kuģa Gibraltārā. Saskaņā ar R. Fela rakstīto pēc ziņas par LPSR izveidi viņš kļuvis nemierīgs. Tomēr ceļš līdz Rīgai R. Felam nebija vienkāršs – kā jūrnieks nokļuvis Ņujorkā, kur vērsies pie PSRS diplomātiskā pārstāvja. Četrus mēnešus gaidot dokumentus, R. Fels uzturējās pie bijušā Spānijas pilsoņu kara dalībnieka E. Amatnieka ģimenes. Amatnieku ģimene ASV bija uzņēmusi arī J. Palkavnieku, kurš 1941. gada 25. februārī ieradās Rīgā.¹⁴⁷¹

Otrā pasaules kara pēdējā gadā arī J. Trokša nolēma atgriezties Latvijas teritorijā, ar kuģi no Francijas ierodoties Odesā 1945. gada 7. maijā. Pēc tam latvietis ievietots bijušo karagūstekņu nometnē, kur pratināts un viņam atņemtas personīgās mantas. Nenoskaidrojot detalizētāku informāciju, J. Trokša izsūtīts uz darba nometni Tālajos Austrumos, kur bija spiests palikt līdz pat personības noskaidrošanai un līdzekļu sakrāšanai ceļam uz LPSR – 1948. gada augustam.¹⁴⁷²

*

Spānijas pilsoņu karā brīvprātīgie no Latvijas visbiežāk piedalījās ideoloģisku motīvu dēļ – vairākums bija Latvijas vai ārvalstu komunistisko partiju vai to satelītorganizāciju biedri, kā arī dažādu komunistisko uzskatu atbalstītāji. Ņemot vērā augošo antisemitismu Eiropā, konstatējama augsta Latvijas pilsoņu – ebreju iesaiste šajā karā. Kopumā salīdzinoši lielajā – vairāk nekā 80 personu – dalībā konfliktā lielākie nopelni bija komunistiskajām organizācijām. Tās veicināja brīvprātīgo piedalīšanos karā un, izmantojot pieredzi operēt ārpus likuma, sniedza atbalstu finanšu un loģistikas jautājumos. Daudzus Latvijas pilsoņus neatturēja arī Ministru kabineta 1937. gada februārī pieņemtais aizliegums piedalīties karā, lielākajai brīvprātīgo plūsmai uz Spāniju pastāvēt 1937. gada vidū. Jāuzsver, ka komunisti no Latvijas uzskatīja, ka dalība pilsoņu karā Spānijā ir solis pretī režīma maiņai Latvijā. Ideoloģisku motīvu dēļ konfliktā piedalījās arī viens frankistu atbalstītājs, tomēr šis gadījums nebija samērojams ar Latvijas pilsoņu skaitu republikāņu pusē.

Brīvprātīgajiem no Latvijas piedaloties konfliktā lielākās grupās vai individuāli dažādās Internacionālo brigāžu, citās republikāņu armijas vienībās un sniedzot sanitāro palīdzību, bija iespēja atrasties daudz nacionālā vidē un apmainīties ar dažādām idejām, gūstot pieredzi starptautiskā darbībā sarežģītos apstākļos, arī pastāvēt savstarpējām nesaskaņām gan starp dažādām tautībām, gan arī starp brīvprātīgajiem no Latvijas. Spānijā bija vērojama apzināta un

¹⁴⁷⁰ Felss, “Uz Spāniju un atceļā”, LNA LVA, PA-200-6-75, 132. lp.

¹⁴⁷¹ Ibid., 151.–152. lp.; “Atgriezušies dzimtenē”, *Darbs*, 1941.02.26., 6.

¹⁴⁷² Trokša, “Divpadsmit gadu svešumā”, 1965, R. Rudušas personīgais arhīvs, 20.–25. lp.; “Trokša Jānis”, 1821–1–18507, PSRS Pārbaudes filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personu lietu fonds, LNA LVA, Rīga, 1.–2. lp.

mērķtiecīga komunistu gatavošana nākotnes uzdevumiem Latvijā, politizētas vides veidošanā un komunistiskās pārliecības stiprināšanā, PSRS doktrīnu un tradīciju apguvē iesaistoties gan brīvprātīgajiem no Latvijas, gan jo īpaši kontaktus veidojot un lēmumus ietekmējot arī no PSRS atbraukušajiem latviešiem. Visintensīvāk no PSRS atbraukušo latviešu ietekme uz brīvprātīgajiem no Latvijas vērojama pēc ārvalstnieku atsaukšanas no frontes Spānijā un internēto nometnēs Francijā, organizējot dažādas ikdienas norises, komunismu un PSRS popularizējošus pasākumus. Salīdzinot ar LPSR apzināti veidoto naratīvu par latviešiem Spānijas pilsoņu karā, jāatzīmē, ka konflikta dalībnieki bija tādi paši cilvēki – personas ar labām un sliktām īpašībām, fiziskām nepieciešamībām, atkarībām un ambīcijām, kā rezultātā nereti Spānijā tika risinātas savstarpējās attiecības, atspoguļojot neiecietību pret citādajiem un komunisma ideāliem neatbilstošām personām.

Latvijas varas iestāžu attieksme pret personām, par kuru dalību Spānijas pilsoņu karā republikāņu pusē šīm iestādēm bija informācija, lielākoties bija izteikti negatīva. Arī ņemot vērā, ka vairākumā gadījumu konflikta dalībnieki faktiski arī bija pilnībā nonākuši PSRS ideoloģijas ietekmē, lielākoties K. Ulmaņa autoritārā režīma iestādes, balstoties uz pieņēmumiem un bez rūpīgiem pierādījumiem un pamatojumiem atsakot izdot personu apliecinošus dokumentus, rīkojās nelikumīgi. Šāda rīcība stiprināja Latvijas neatkarībai nelojālu personu ideoloģisko pārliecību un turpmāku atbalstu PSRS pēc Latvijas okupācijas.

Secinājumi

Spānijas pilsoņu karš jau no pirmsākumiem nebija un nevarēja būt izolēts konflikts vienas valsts ietvaros. Eiropas un arī citu pasaules valstu rīcībai bija tieša ietekme uz karadarbības ilgumu un attīstību. Vairākos pagrieziena punktos ārvalstu atbalsts bija izšķirošs, piemēram, Vācijas un Itālijas atbalsts tā sauktās Āfrikas armijas pārceļšanās uz Pireneju pussalu, kas ievērojami palīdzēja nemierniekiem vai PSRS lēmums sniegt militāro atbalstu, kas faktiski paildzināja karu.

Iesaistoties arī ārvalstniekiem, Spānijā savstarpēji karoja dažādas sabiedrības grupas, kas ticēja atšķirīgiem valsts attīstības modeļiem, jo īpaši iespaidojoties no Eiropā populārām gan galēji kreisām, gan labējām ideoloģijām. Šis karš, lai arī bija ļoti vardarbīgs, nereti romantizēts un veicinājis plaši atpazīstamu simbolu rašanos, piemēram, apzīmējumu “piektā kolonna”, vienu no pasaulē slavenākajiem pretkara mākslas darbiem – P. Pikaso gleznu “Gernika”, kā arī D. Orvela antiutopisko daiļradi, kuras sižetus ietekmējusi autora personīgā pieredze Spānijas pilsoņu karā. Norises Spānijā atspoguļojušas arī starptautiskās politikas nozīmīgumu un nepieciešamību vērsties pret agresoriem, kas var slēpties arī aiz propagandas saukļiem un centieniem atjaunot kādu “vēsturisku taisnīgumu”. Spānijas pilsoņu karš parādīja, ka demokrātija, neieguldot resursus tās aizstāvībā, mūsdienās cīņā pret nežēlību var zaudēt, radot labvēlīgus apstākļus turpmāku konfliktu attīstībai.

Nozīmīga loma pilsoņu kara attīstībā bija starptautiskajam viedoklim par norisēm Spānijā. Konflikts atainoja arī moderno tehnoloģiju iespējas un draudus komunikācijā, plaši tirazējot tālāk nepārbaudītas ziņas un propagandas vēstījumus. Pirmajās kara dienās pašā Spānijā trūka skaidrības par norisēm, tādēļ mediju iespēju un globalizācijas arvien lielākā ietekmē šāds vēstījums nonāca arī citur pasaulē. Padziļinātu zināšanu un izpratnes trūkums par Spānijas vēsturi un tās izaicinājumiem veicināja dažādu pieņēmumu un analogiju piemērošanu par Spānijas Republiku, tās kreisumu, kas negatīvi ietekmēja arī pasaules demokrātisko lielvalstu līderu viedokli, veicinot ilgstošu uzticību nemiernieku konservatīvākiem mērķtiecīgas propagandas naratīviem un vienlaicīgi izteikti nežēlīgas frankistu rīcības ignorēšanu.

Eiropas valstu īstenotā neiejaukšanās politika Spānijas pilsoņu karā, liedzot Spānijas Republikai iespēju likumīgā ceļā iegādāties ieročus, bija starptautiskās drošības politikas dziļas krīzes rādītājs. Lai arī šīs politikas mērķis bija izvairīšanās no plašāka konflikta Eiropā, faktiski tā ne tikai radīja labvēlīgus apstākļus F. Franko uzvarai, bet arī stiprināja Ā. Hitlera un B. Musolīni starptautisko ietekmi. Līdzīgi citām Eiropas valstīm, pietiekami nenovērtējot ilgtermiņa drošības

riskus, Latvija mērķtiecīgi iekļāvās šajā lielvalstu piedāvātajā sistēmā, jo īpaši ārlietu ministram V. Munteram pildot augsto Tautu Savienības Padomes locekļa amatu. Latvijas ārlietu dienestam sākotnēji pieņemot, ka Latvijai neiejaukšanās pārkāpumi nav aktuāli un Neiejaukšanās komisijā vēloties ieņemt vien marginālu lomu, ar konfliktu saistīti jautājumi paņēma ievērojamus Latvijas ārlietu dienesta resursus. Turklāt, lai arī faktiski Latvijas pārstāvjiem nebija būtiskas ietekmes neiejaukšanās politikas veidošanā, tās pārstāvji bija noderīgi lielvalstīm, jo īpaši Lielbritānijai, palīdzot sasniegt to mērķus un īstenot pieņemtos lēmumus.

Neiejaukšanās politikas kontekstā Latvijas politiķu darbība drīzāk vērtējama negatīvi, lai gan līdzīgas tendences vērojamas arī citās Baltijas jūras reģiona un Eiropas valstīs kopumā. Ar Latvijas piemēra palīdzību konstatējams, ka faktiski arī neliela autoritāra valsts gan nevēlējās, gan nespēja nodrošināt neiejaukšanās principu ievērošanu. Viens no sarežģītākajiem jautājumiem saistīts ar ieroču tirdzniecību Spānijai pretēji aizliegumam to darīt. Faktiski Latvijas valsts iestādes izmantoja starptautisko situāciju, lai izdevīgi pārdotu novecojušus kara materiālus un iegūtu resursus jaunai tehnikai, tomēr darījumu slepenības, dažādu starptautiski iesaistīto aktoru un operāciju transnacionālā rakstura dēļ bijis sarežģīti rekonstruēt šos procesus. Turklāt konstatējams, ka dažādi ieroču tirdzniecības darījumi norisinājās arī tranzītā un ar Latvijas uzņēmumu iesaisti, ko varas iestādes ilgstoši tolerēja. Jāatzīmē, ka attiecīgu norišu apturēšanā galvenā nozīme bija to pamanāmības negatīvai ietekmei uz Latvijas starptautisko prestižu, nevis neiejaukšanās vienošanās principiālai ievērošanai. Attiecīgi šādos apstākļos, vienlaicīgi pastāvot ļoti selektīvai uz Spāniju kuģojošo transporta līdzekļu kontrolei un ierobežotiem mehānismiem jebkādu pārkāpēju apturēšanai, Latvijas pilsoņu iesaiste Neiejaukšanās komisijas sauszemes robežas un jūras novērošanā vērtējama kā bezmērķīga. Praktiski šī darba ieguvumi ieraugāmi vien konkrēto personu atalgojuma un individuālas, starptautiskas darbības pieredzes līmenī.

Konflikta laikā Latvijai, tāpat kā vairākumam Eiropas valstu, bija diplomātiskās attiecības tikai ar Spānijas Republiku, tomēr bija konstatējama Latvijas ārlietu dienesta nelabvēlīga attieksme pret republikāņiem un to sūtni Rīgā, kas līdz ar neiejaukšanās politiku liedza iespējas kara laikā stiprināt Latvijas un Spānijas Republikas attiecības. Faktiski, ņemot vērā arī K. Ulmaņa režīma ideoloģiju, Latvijas laikrakstos no 1936. gada rudens līdz pat jaunā Preses likuma izstrādei bija vērojama frankistu propagandas tiražēšana un republikāņiem nelabvēlīgs naratīvs. Turklāt, lai gan arī oficiālajā presē bija vērojami pārmetumi par konflikta norišu nekorektu, tendenciozu atspoguļošanu, frankistu propagandas naratīviem konflikta sākumposmā bija liela ietekme uz Latvijas sabiedrības izpratni par Spānijas pilsoņu karu, ko, piemēram, izteikti atspoguļoja stāsti par

“Alkazara varoņiem”, kas latviešu vidū kļuva par atpazīstamu simbolu cīņā pret komunismu Otrā pasaules kara laikā.

Arī ņemot vērā sākotnēji nemierniekiem labvēlīgos viedokļus oficiālajā presē, nav izdevies konstatēt K. Ulmaņa režīma praktisku atbalstu frankistiem kara laikā. Jāsecina, ka Latvijas valdība neizmantoja arī saimnieciski izdevīgas iespējas attīstīt tirdzniecības sakarus ar F. Franko valdību, kad Spānijas pilsoņu kara noslēgumā to jau darīja citas reģiona valstis. Faktiski pēc konflikta diplomātiskās attiecības ar Spāniju valdību izdevās atjaunot vien īsi pirms Otrā pasaules kara sākuma, tām nespējot būtiski attīstīties līdz karadarbības sākumam Eiropā un turpmākās Baltijas jūras blokādes dēļ.

Spānijas pilsoņu kara laikā republikāņiem izmisīgi meklējot resursus karam un civiliedzīvotāju ikdienas pamatvajadzību nodrošināšanai, Spānijas Republikas sūtniecība Rīgā kļuva par Latvijā tobrīd nelielu nelegālo politisko partiju, jo īpaši komunistisko organizāciju, atbalsta punktu, neskatoties uz Latvijas varas iestāžu stingro kontroli pret dažādām politiskām norisēm. Savukārt komunistisko organizāciju izgatavotā nelegālā prese iekļāvās Komunistiskās Internacionāles un attiecīgi PSRS kopējā politikā, vispirms aicinot vākt ziedojumus republikāņiem, bet vēlāk jau cenšoties veicināt brīvprātīgo dalību karā.

Aplūkojot brīvprātīgo dalību no Latvijas Spānijas pilsoņu karā, saskatāmas daudzas līdzības ar citām Eiropas, jo īpaši ar Centrālās Eiropas un Austrumeiropas, valstīm. Pirmkārt, dominējoši jākonstatē brīvprātīgo iesaiste karā republikāņu pusē. Izdevies iegūt informāciju tikai par vienu frankistu atbalstītāju no Latvijas. Otrkārt, novērojama liela komunistisko organizāciju ietekme ārzemju pilsoņu kara dalībnieku vervēšanā un praktiskā atbalstā nokļūšanai Spānijā. Treškārt, daļa konflikta dalībnieku rezidēja ārvalstīs kā ekonomiskie vai politiskie emigranti autoritārā režīma dēļ. Ceturtkārt, konstatējama aktīva ebreju dalība – no Latvijas pat neproporcionāli augsta iedzīvotāju etniskajam sastāvam – aptuveni viena trešdaļa brīvprātīgo –, ņemot vērā augošo antisemitismu Eiropā. Piektkārt, konfliktā piedalījās arī personas bez politiskās piederības. Sestkārt, pretēji LPSR naratīvam brīvprātīgo vidū bija arī alkoholiķi, avantūristi, dezertieri un personas ar noziedzīgu pagātni.

Jāatzīmē ārvalstīs dzīvojošo K. Ulmaņa režīma politisko emigrantu un personu ar izcelsmi no Latvijas atbalsts brīvprātīgajiem, kuri vēlējās nokļūt Spānijā, un konflikta dalībniekiem. Īpaši akcentējamas Parīzē un ASV dzīvojošās komunistiski noskaņotās grupas. Konstatējams arī agrāko LSDSP biedru sniegtais atbalsts un interese par Spānijā nokļuvušajiem Latvijas pilsoņiem.

Ārvalstu brīvprātīgo dalība Spānijas pilsoņu karā republikāņu pusē mūsdienās tiek aplūkota arī kā pret galēji labējām ideoloģijām vērsts transnacionālās pretošanās piemērs. Rietumvalstu gadījumā vieglāk šo jēdzienu attiecināt arī uz galēji kreiso ideālu atbalstītājiem, bet Austrumeiropas kontekstā obligāti jāņem vērā komunistisko organizāciju motīvi, pildot tālejošākus PSRS mērķus, konkrēti – robežu pārskatīšanu reģionā. Aplūkotie tā laika avoti liek iebilst skatījumam, ka brīvprātīgie no Latvijas būtu izceļami kā demokrātisku vērtību aizstāvētāji, drīzāk lielākoties viņi vērtējami kā PSRS ideoloģijas un politikas atbalstītāji, pat instrumenti. Turklāt nelegālās komunistiskās organizācijas Latvijā izmantoja Spānijas pilsoņu karu un valdības īstenoto neiejaukšanās politiku valstiskumu graužoša naratīvā. Tomēr nav izslēdzama iespēja, ka atsevišķi bezpartejiskie vai citu politisko uzskatu pārstāvji kā brīvprātīgie konfliktā varēja būt noskaņoti par demokrātiskas iekārtas atjaunošanu neatkarīgā Latvijā.

Komunistiski noskaņoto brīvprātīgo no Latvijas dalībā Spānijas pilsoņu karā vērojama PSRS motivācija stiprināt šo cilvēku politiskos uzskatus, kā arī pieredzi daudznacionālā vidē un dažāda rakstura kaujās, to skaitā pilsētvidē. Neveidojot vienotu lielāku vienību, izceļama arī vēlme saudzēt kadrus no Latvijas turpmākiem PSRS politiskiem mērķiem. Konstatējama nozīmīga komunikācija Spānijā starp PSRS komandētajām personām, kas integrējās republikāņu armijā kā “brīvprātīgie”, saglabājot saziņas iespējas ar PSRS, un konflikta dalībniekiem no Latvijas. Šajā komunikācijā būtiska loma bija dziļākai Latvijas pilsoņu indoktrinācijai komunismā un pārliecības stiprināšanā par labu PSRS propagandai, kas izteikti vērojams vēlāk sarežģītos ikdienas apstākļos un norobežotā vidē – internēto nometnēs Francijā. Jāatzīmē, ka ne visi pakļāvās sistemātiskam PSRS pārstāvju darbam, tomēr šādu personu bija mazākums. Turklāt, it īpaši Spānijā, Internacionālo brigāžu dalībnieki, to skaitā no Latvijas, tika ierauti komunistu cīņā pret “iekšējiem ienaidniekiem” un “trockistiem” – attiecīgi bija pakļauti denunciacijām un dažādiem sodiem.

Pēc Spānijas pilsoņu kara beigām Latvijas varas iestāžu attieksme pret tās pilsoņiem – bijušajiem konflikta dalībniekiem, kuri informēja par iesaisti atbalsta sniegšanā republikāņiem, lielākoties bija negatīva. Turklāt nereti arī bez nopietniem, uz faktiem balstītiem pierādījumiem varas iestādes liedza Latvijas pilsoņiem atgriezties mājās. Šāda rīcība atainoja arī autoritārā režīma nevēlēšanos respektēt Latvijas likumus un starptautiskus principus pilsoņu aizsardzībā, kā arī varas izmantošanu patvaļīgā veidā, lai arī neatbildēts paliek jautājums, vai komunistiski noskaņotos brīvprātīgos varētu noskaņot par labu Latvijas neatkarības idejas uzturēšanai. Vienlaicīgi konstatējams, ka attieksme bija pozitīvāka pret tiem republikāņu atbalstītājiem, kuriem izdevās maldināt Latvijas amatpersonas par uzturēšanās apstākļiem ārvalstīs.

Spānijas pilsoņu kara laikā PSRS norisinājās terors, kurā cieta arī vairāki republikāņu armijas militārie padomnieki ar izcelsmi no Latvijas. Attiecīgi izdzīvojušie un veselie konflikta dalībnieki, to skaitā tie, kas devās uz PSRS no internēto nometnēm Francijā, kļuva par vērtīgiem, pieredzes bagātiem Otrā pasaules kara dalībniekiem un padomju politikas atbalstītājiem LPSR. Jāatzīmē, ka brīvprātīgo biogrāfiju izpēte būtu turpināma, it īpaši ņemot vērā potenciāli privātpersonu arhīvos joprojām glabātos materiālus. Arī promocijas darbā iekļautie Spānijas pilsoņu kara dalībnieku saraksti nebūtu jāuztver kā pilnīgi, jo īpaši ņemot vērā Internacionālo brigāžu arhīva fragmentāro un haotisko raksturu tā izveides sākumposmā. Vienlaicīgi ikvienas personas pievienošana būtu jāvērtē kritiski, aplūkojot avotos balstītus pierādījumus, kā arī uzdodot jautājumus par dalības veidu, specifisku vienību, laika posmu, saistību ar Latviju. Ņemot vērā, ka vairāki brīvprātīgie jau Spānijā centās apzināt konflikta dalībniekus no Latvijas, jāizprot, kādēļ attiecīgas personas nav citur pieminētas, piemēram, slēpušas savu identitāti, maldinājuši par izcelsmes valsti u. tml.

Jākonstatē, ka Latvija Spānijas pilsoņu kara starptautiskajā dimensijā bija iesaistīta ļoti plaši un konflikta atskaņas, it īpaši presē, bija jūtamas arī ikdienā, lai arī kopumā valsts loma dažādos ar karu saistītos procesos bija neliela. Lielāka loma bija PSRS padomniekiem ar izcelsmi no Latvijas, jo šīs personas faktiski ietekmēja Spānijas politiķu viedokli un varēja mainīt kara attīstību. Tomēr konflikta dalībnieki no PSRS ir cieši saistāmi ar šīs valsts politiku, bet ne Latviju.

Spānijas pilsoņu kara kontekstā īpaši jāuzsver Komunistiskās Internacionāles un attiecīgi PSRS plašā ietekme, izmantojot dažādus solījumus un propagandas saukļus, iesaistīt svešu valstu pilsoņus savu mērķu izpildei. Jāņem vērā ne tikai komunistisko organizāciju biedru dalība konfliktā, bet arī ziedojumu vākšana un savstarpēja sadarbība, turklāt nereti sarežģītos apstākļos cenšoties izvairīties no vietējo varas iestāžu pretdarbībām. Karš Spānijā atspoguļoja PSRS spēju plašumu, kas vērtējams kā ļoti nozīmīgs rādītājs Latvijas ģeopolitiskajā situācijā un ne tikai Aukstā kara, bet arī mūsdienu Krievijas – kā PSRS mantinieces – starptautisku operāciju pieredzes kontekstā.

Izmantoto avotu un literatūras saraksts

1. Avoti

1.1. Nepublicētie avoti

Latvijas Kara muzejs (LKM)

- Priekšmeti par Spānijas pilsoņu karu.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs (LNA LVA)

1. Amerikas latviešu strādnieku vienības (ASV) fonds, 2681.
2. Grīvas Žaņa (Žaņa Folmaņa) (1910–1982), rakstnieka fonds, 2161.
3. Komunistiskās Internacionāles Izpildu komitejas Kadru daļas fonds, PA-54.
4. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas Sociālpolitisko pētījumu institūta – PSKP CK Marksisma-ļeņinisma institūta filiāles fonds, PA-200.
5. Mende Jānis (1903–1972), revolucionārās kustības dalībnieka, valsts darbinieka fonds, PA-53.
6. PSRS Pārbaudes filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personu lietu fonds, 1821.
7. Starptautiskās organizācijas palīdzības sniegšanai revolūcijas cīnītājiem /MOPR/ Latvijas PSR sekcijas fonds, 1054.
8. Zariņa Kārļa (1879–1963), Latvijas sūtņa Lielbritānijā, ārkārtējo pilnvaru nesēja, Zariņas Marie Annas (1927–2004), sabiedriskās darbinieces (Lielbritānija) fonds, 2263.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts Vēstures arhīvs (LNA LVVA)

1. Ārlietu ministrijas Administratīvā departamenta un Līgumu departamenta fonds, 2570.
2. Ārlietu ministrijas Politiskā departamenta fonds, 2574.
3. Būvniecības veicināšanas komanditsabiedrības “Celtne” fonds, 6487.
4. Finanšu ministrijas fonds, 6824.
5. Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta fonds, 3234.
6. Kara ministrijas Apgādes pārvaldes fonds, 1469.
7. Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību ārzemēs fonds, 2575.
8. Latvijas sūtniecības Londonā fonds, 295.

9. Latvijas sūtniecības Vašingtonā fonds, 293.
10. Politiskās policijas pārvaldes fonds, 3235.
11. P. Silenieka & Ko komanditsabiedrības “Sils” fonds, 6488.
12. Tautas labklājības ministrijas Sabiedriskās aizgādības departamenta fonds, 5213.

Latvijas Nacionālā arhīva Personāla dokumentu valsts arhīvs (PDVA)

- Personālo pensionāru pensijas lietu fonds, 1169.

Apvienotās Karalistes Nacionālais arhīvs (NAUK)

- Foreign Office: Political Departments: General Correspondence from 1906–1966, FO 371.

Nujorkas Universitātes Tamimenta bibliotēka un Roberta F. Vāgnera strādniecības arhīvs

- Ernest Amatniek Papers, ALBA.309.

Preiļu Vēstures un lietišķās mākslas muzejs (PVLMM)

- Pētera Aleksandroviča pastkartes.

Privātpersonu arhīvi

1. Pītera Kroma personīgais arhīvs.
2. Rītas Rudušas personīgais arhīvs.

Rakstniecības un mūzikas muzejs (RMM)

- Priekšmeti par Žani Folmani.

Spānijas Centrālais administrācijas arhīvs (AGA)

1. Ministerio de Asuntos Exteriores, (10) 000.000, expediente 82.
2. Ministerio de Asuntos Exteriores, (10) 68, expediente 54.

Spānijas Valsts vēstures arhīvs (AHN)

1. Archivo de Luis Araquistain Quevedo.
2. Ministerio de Asuntos Exteriores.

1.2. Publicētie avoti

Apvienoto Nāciju arhīvs (UNA)

- Official Documents (League of Nations).

Atmiņas

1. Bērziņš, Alfrēds. *Labie gadi*. Rīga: Lauku Avīze, 2014.
2. Bērziņš, Alfrēds. *Nepublicētas atmiņas: laiks, kas negaist*. Rīga: Lauku Avīze, 2015.
3. Buckley, Henry. *The Life and Death of the Spanish Republic: A Witness to the Spanish Civil War*. London: I. B. Tauris & Co Ltd, 2014.
4. Ciano, Galeazzo. *Ciano's Diary: 1937–1943*. London: Phoenix Press, 2002.
5. Cielēns, Fēlikss. *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas*. 4. grām. Stokholma: Apgāds Memento, 1999.
6. Crome, Len Walter. “A Soldier in Spain.” *History Workshop Journal*, Nr. 9 (1980): 116–128. <https://doi.org/10.1093/hwj/9.1.116>
7. De Palencia, Isabel. *I must have liberty*. New York: Longmans, Green, 1940.
8. Doreda, Elizabete. *Zeme man ir apaļa: filmu reportiera latvieša Jāņa Doreda dēkas un piedzīvojumi*. Rīga: Zinātne, 1993.
9. Germanovich Krivitsky, Walter. *In Stalin's Secret Service*. New York & London: Harper & Brothers Publishers, 1939.
10. Jaremchuk, Anton Prokof'evich. *Russkie dobrovol'cy v Ispanii: 1936–1939*. San-Francisko: Globus, 1983.
11. Koestler, Arthur. *The Invisible writing*. New York: Vintage, 2005.
12. Kol'cov, Mihail. *Ispanija v ogne: ispanskij dnevnik*. Tom. 1–2. Moskva: Izdatel'stvo politicheskoy literatury, 1987.
13. Lācis, Rūdolfs (sast.). *Viva república!* Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957.
14. Lasmanis, Uldis. *Arveds Bergs. Politiskas apceres. Ceturtā grāmata*. Rīga: Autora izdevums, 2000.
15. Last, Jef. *The Spanish Tragedy*. London: Routledge, 2010.
16. Menders, Fricis. “Domas, darbi un dzīve 1903.–1940.” *Neatkarīgā Cīņa*, 1991.22.08., 3.
17. Ozoliņš, Jāzepts. *Virsdzīve: virsnieka atmiņas*. Valmiera: SIA “Imanta”, 1997.

18. Ozols, Rolands. *Pēdējā mohikāņa stāsts: redaktora atmiņas par pagājušām dienām un preses izdevumiem "Jaunākās Ziņas" un "Jaunās Ziņas"*. Rīga: Avots, 1992.
19. Renn, Ludwig. *Der Spanische Krieg: Erste vollständige Ausgabe*. Berlin: Aufbau, 2015.
20. Rivas Cherif, Cipriano. *Retrato de un desconocido*. Barcelona: Ediciones Grijalbo, 1980.
21. Romilly, Esmond. *Boadilla*. London: The Clapton Press, 2018.
22. Tranzējs, Harijs. *9 mēneši Spānijas pilsoņu karā*. Rīga: Gaisma, 1938.
23. "Tukuma bataljons. Arnolda Bagun-Bērziņa atmiņas." *Tilts*, Nr. 11 (1953): 30–33.
24. Ziemeļis, Sigurds (red.). *Latvijas cīnītāji Spānijā: 1936–1939: atmiņas un dokumenti*. Rīga: Liesma, 1966.

Dokumentu krājumi un likumi

1. *Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado*. Last accessed 2024.04.05. <https://www.boe.es>
2. Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, *Office of the Historian, Foreign Service Institute United States Department of State*. Last accessed 2024.04.05. <https://history.state.gov/>.
3. *LKP, LKJS un Sarkanās Palīdzības revolucionārās lapiņas: 1920.–1940., 3. daļa*. Rīga: LVI, 1963.
4. Mincs, Pauls, Jānis Lauva (sast.). *Sodu likums: (1936. g. izd.) ar komentāriem-izvilkumiem no Senāta kriminālā kasācijas departamenta spriedumiem un ar alfabētisko un salīdzināmiem rādītājiem*. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1936.
5. Petrovna Pozharskaja, Svetlana (otv. red.). *Komintern i gražhdanskaja vojna v Ispanii: Dokumenty*. Moskva: Nauka, 2001.
6. Riekstiņš, Jānis (sast.). *Represijas pret latviešiem PSRS. 1937.–1938. Dokumenti*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 2009.
7. *RKKA i Gražhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg. Sborniki informacionnyh materialov Razvedyvatel'nogo upravlenija RKKA*. V 8 t. T. 1, Sborniki # 1–15. Moskva: Politicheskaja jenciklopedija, 2019.
8. *RKKA i Gražhdanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg. Sborniki informacionnyh materialov Razvedyvatel'nogo upravlenija RKKA*. V 8 t. T. 2, Sborniki # 16–31. Moskva: Politicheskaja jenciklopedija, 2020.

9. *RKKA i Graždanskaja vojna v Ispanii. 1936–1939 gg. Sborniki informacionnyh materialov Razvedyvatel'nogo upravlenija RKKA. V 8 t. T. 3., Sborniki # 32–49.* Moskva: Politicheskaja jenciklopedija, 2020.
10. Sarkanis, Alberts (sast.). *Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem, 1918–1998.* Rīga: Nordik, c1999.
11. “The Covenant of the League of Nations”. The Avalon Project. Accessed 2021.02.09. https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp#art16.

Krievijas Valsts sociālpolitiskās vēstures arhīvs (RGASPI)

- Fond Interbrigady respublikanskoj armii Ispanii, 545.

Periodika

1. *Boletín Oficial del Estado.*
2. *Brīvā Jaunatne.*
3. *Brīvā Zeme.*
4. *Cīņa.*
5. *Darbs.*
6. *Daugava.*
7. *Full oficial del dilluns de Barcelona.*
8. *Gaceta de Madrid.*
9. *Heralldo de Castellón.*
10. *Hoja oficial de la provincia de Barcelona.*
11. *Jaunākās Ziņas.*
12. *Jūrnieks.*
13. *Kadets.*
14. *Komunisma Uzvara.*
15. *Kurzemes Vārds.*
16. *Latgales Vēstnesis.*
17. *Latvijas Kareivis.*
18. *Latvis.*
19. *La Vanguardia.*
20. *Mēneša Biļetens.*

21. *Militārais Apskats.*
22. *Pēdējā Brīdī.*
23. *Rīts.*
24. *Sarkanā Palīdzība.*
25. *Segodnja.*
26. *Strādnieku Cīņa.*
27. *Valdības Vēstnesis.*
28. *Ventas Balss.*
29. *Zemgales Balss.*

2. Literatūra

1. Aizsilnieks, Arnolds. *Latvijas saimniecības vēsture, 1914–1945.* Stokholma: Daugava, 1968.
2. Alegre Lorenz, David. *La batalla de Teruel: Guerra total en España.* Madrid: La Esfera de los Libros, 2018.
3. Alpert, Michael. *A new international history of the Spanish Civil War.* Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 2004.
4. Alpert, Michael. *The Republican Army in the Spanish Civil War, 1936–1939.* Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
5. Andersons, Edgars. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture.* Toronto: Daugavas Vanagu apgāds, 1983.
6. Arias González, Luis. “El papel del oficial de prensa en el Bando Nacional: Gonzalo de Aguilera Munro.” *Investigaciones históricas: Época moderna y contemporánea*, 33 (2013). <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4482207>
7. Arjona, Daniel. “Moradiellos: “Ni la guerra empezó en el 34 ni la República fue una dictadura comunista.”“ *El Confidencial.* Accedido 2024.10.03. https://www.elconfidencial.com/cultura/2016-07-17/moradiellos-guerra-civil-18-de-julio-pio-moa_1233161/.
8. Arnte, Aina. “Austras Ozoliņas-Krauzes politiskā portreta ieskicējums.” *Cīņa*, 1991.02.01. 11–13.

9. Barrero Arzac, Fernando. "Las operaciones militares de la bolsa de La Serena, durante su primera fase del mes de julio de 1938: hundimiento y ocupación del territorio republicano extremeño." *Fernando Barrero Arzac*. Accessed 2024.10.01. <https://fbarreroarzac.wordpress.com>.
10. Barrero Arzac, Fernando. "Ofensiva republicana en el frente extremeño en la zona de Rena (Badajoz), y operaciones del Ejército de Qu-eipo para reforzar la línea del Alto Zújar." *Fernando Barrero Arzac*. Accessed 2024.10.01. <https://fbarreroarzac.wordpress.com>.
11. Baumann, Gino. *Los voluntarios latinoamericanos en la guerra civil española*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla La Mancha, 2009.
12. Baxell, Richard. *British Volunteers in the Spanish Civil War: The British Volunteers in the International Brigades, 1936–1939*. London: Routledge, 2004.
13. Belova, Marina. "Per aspera ad astra." *Latvijas Arhīvi*, Nr. 4 (2000): 10–29.
14. Beevor, Anthony. *The Spanish Civil War*. London: Cassell, 1999.
15. Bērziņa, Aiga, Guntis Vāveris. *Drošības dienests starpkaru Latvijā, 1918–1940: vēsture*. Rīga: Valsts drošības dienests, 2020.
16. Bikše, Ginta Ieva. "Latvijas goda konsuls Barselonā Amadeu Koļdefornss Margaļo: dzīve un darbība." *Latvijas Arhīvi*, Nr. 3/4. (2019): 101–120.
17. Bikše, Ginta Ieva. "Latvijas iedzīvotājs – Spānijas pilsoņu kara (1936–1939) dalībnieks: rakstnieka Žaņa Grīvas (Folmaņa) piemērs." *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 1 (113) (2021): 71–92.
18. Bikše, Ginta Ieva. "Latvijas un Spānijas attiecības 1921.–1940. gadā." Maģistra darbs, Latvijas Universitāte, 2018.
19. Bikše, Ginta Ieva. "Participation of Latvian Volunteers in Medical Aid to the Spanish Republic during the Spanish Civil War (1936–1939)," *Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture*, Nr. 11/12 (2021): 76–88.
20. Buchanan, Tom. *Britain and the Spanish Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
21. Burgwyn, H James. "General Roatta's War against the Partisans in Yugoslavia: 1942." *Journal of Modern Italian Studies* 9, no. 3 (2004): 314–29. doi:10.1080/1354571042000254746.
22. Campos, Miguel Í. *Armas para la República: contrabando y corrupción, julio de 1936–mayo de 1937*. Barcelona: Crítica, 2022.

23. Canal, Jordi (ed.). *Historia contemporánea de España, 1931–2017*. Barcelona: Editorial Taurus, 2017.
24. Casanova, Julián. *España partida en dos*. Barcelona: Editorial Crítica, 2022.
25. Casanova, Julián. *The Spanish Republic and Civil War*. New York: Cambridge University Press, 2012.
26. Casellas, Núria, Jordi Gaitx Moltó. “Història: Setanta anys per llegir unes cartes.” *Revista de Girona*, Núm. 258 (2010): 32–37. <https://raco.cat/index.php/RevistaGirona/article/view/186637>.
27. Cazorla Sánchez, Antonio. *Franco: the biography of the myth*. London; New York: Routledge, 2014.
28. Claret, Jaume. *Breve historia de las Brigadas Internacionales*. Madrid: Los Libros De La Catarata, 2017.
29. Crussels, Magí. *Las Brigadas Internacionales en la pantalla*. Ciudad Real: Ediciones de la Universidad de Castilla La Mancha, 2001.
30. Deacon, David. *British news media and the Spanish Civil War: tomorrow may be too late*. Edinburgh: Edinburgh University Press, c2008.
31. Dribins, Leo (zin. red.). *Latvijas ebreji un padomju vara, 1928–1953: zinātnisks apcerējums*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2009.
32. Edwards, Jill. *The British Government and the Spanish Civil War*. London: Macmillan, 1979.
33. Esdaile, Charles J. *The Spanish Civil War: A Military History*. New York: Routledge, 2019.
34. Espasa, Andreu. *Estados Unidos en la Guerra Civil española*. Madrid: Catarata, [2017].
35. Feldmanis, Inesis (zin. red.). *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20. gadsimtā, 1. sējums*. Rīga: Jumava, [2015].
36. Feldmanis, Inesis (zin. red.). *15. maija Latvija*. Rīga: Latvijas Mediji, 2017.
37. Fuster Ruiz, Francisco. *El Servicio de Sanidad de las Brigadas Internacionales*. Albacete: CEDOBI, 2018.
38. Gil Andrés, Carlos. *Españoles en guerra: La guerra civil en 39 episodios*. Barcelona: Ariel, 2019.
39. Gil Andrés, Carlos, Julián Casanova. *Historia de España en el siglo XX*. Barcelona: Ariel, 2012.

40. Gildea, Robert, Ismee Tames (eds.). *Fighters across frontiers: Transnational resistance in Europe, 1936–48*. Manchester: Manchester University Press, 2020.
41. Gruber, Helmut. “Willi Münzenberg: Propagandist for and against the Comintern,” *International Review of Social History*, 10 (1965): 188–210. doi:10.1017/S0020859000002777
42. Grynberg, Anne. *Les camps de la honte: Les internés juifs des camps français (1939–1944)*. Paris: La Découverte, 2013.
43. Gore, Ilga, Aivars Stranga. *Latvija: neatkarības mīkkrēslis. Okupācija: 1939. gada septembris – 1940. gada jūnijs*. Rīga: Izglītība, 1992.
44. Graham, Helen. *La guerra y su sombra: Una visión de la tragedia española en el largo siglo XX europeo*. Barcelona: Editorial Crítica, 2013.
45. Gruber, Helmut. “Willi Münzenberg: Propagandist for and against the Comintern.” *International Review of Social History* 10, no. 2 (1965): 188–210. <https://doi.org/10.1017/S0020859000002777>.
46. Hierro, Pablo del. “The Neofascist Network and Madrid, 1945–1953: From City of Refuge to Transnational Hub and Centre of Operations.” *Contemporary European History* 31, no. 2 (2022): 171–94. <https://doi.org/10.1017/S0960777321000114>.
47. Hinojosa Durán, José. *Tropas en un frente olvidado: El Ejército republicano en Extremadura durante la Guerra Civil*. Mérida: Editora Regional de Extremadura, 2009.
48. Jorge, David. *Inseguridad colectiva: la Sociedad de Naciones, la Guerra de España y el fin de la paz mundial*. Valencia: Tirant Lo Blanch, 2016.
49. Juusela, Jyrki. *Suomalaiset Espanjan sisällissodassa 1936–1939*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, 2003.
50. Kabaciński, Dawid. “Wojsko Polskie wobec wojny domowej w Hiszpanii: wybrane zagadnienia.” *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, Nr. 14/3 (2013): 31–56.
51. Kalnača, Biruta. “No pasaran!” *Karogs*, Nr. 7 (1966): 146–150.
52. Karnups, Viesturs Pauls. *The Little Country that Could: Latvian Economic Relations and Foreign Trade with Various Countries in the Interwar Period*. Riga: University of Latvia Press, 2022.
53. Kirschenbaum, Lisa A. *International Communism and the Spanish Civil War: solidarity and suspicion*. New York: Cambridge University Press, 2015.

54. Kirsten, Jens. *“Nennen Sie mich einfach Prinz” : das Lebensabenteuer des Harry Domela.* Weimar: Stadtmuseum, 2010.
55. Krammer, Arnold. “The Cult of the Spanish Civil War in East Germany.” *Journal of Contemporary History* 39, no. 4 (2004): 531–60. <http://www.jstor.org/stable/4141409>.
56. Krauze, Andris. *Latvija Francija: douce France.* [Rīga]: Vesta-LK, [2012].
57. Ķeruss, Jānis. “Latvijas neitrālā politika un neitralitāte 1933.–1940. gadā.” PhD diss., Latvijas Universitāte, 2008.
58. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata XII.* Rīga: Latvijas Kara muzejs, 2011.
59. *Los rusos en la guerra de España, 1936–1939.* Madrid: Fundación Pablo Iglesias, 2009.
60. Mason, Emily. *Democracy, Deeds and Dilemmas: Support for the Spanish Republic within British Civil Society, 1936–1939.* Eastbourne: Sussex Academic Press, 2017.
61. Molina Franco, Lucas, Oscar González López and Pablo Sagarra Renedo. *Viento del Norte.: Armas y soldados del Báltico para el Ejército Popular de la Republica (1936 –1939).* Valladolid: Galland Books, 2023.
62. Moradiellos Enrique. *Franco: Anatomy of a Dictator.* London; New York: I. B. Tauris, 2018.
63. Moradiellos, Enrique. “Ni gesta heroica, ni locura trágica: nuevas perspectivas históricas sobre la guerra civil.” *Ayer*, nr. 2. (2003): 11–39.
64. Moreno Cantano, Antonio César (ed.). *Crónicas de tinta y sangre. Periodistas y corresponsales de guerra (1936–1945).* Gijón: TREA, 2020.
65. Navarro Comas, Rocio. “La política anglo-francesa durante la Guerra Civil Española: análisis del acuerdo de No-intervención.” *Studia Zamorensia*, No. 4 (1997): 149–186.
66. Ohmann, Valdur. “Hispaania kodusõjas (1936–1939) osalenud eestlaste arv.” *Tuna*, Nr. 1 (2017). <https://www.ra.ee/tuna/hispaania-kodusojas-1936-1939-osalenud-eestlaste-arv/?fbclid=IwAR201a7ziCb68Q0WB2zWZ0otZusTSwEtzPNz57RJmrtJ7>
67. Pavlaković, Vjeran. *Yugoslavs in the Spanish Civil War.* Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, 2016.
68. Pētersone, Valda (red.). *Dokumentārā mantojuma bagātības Latvijas arhīvos.* Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2020.
69. Potjomkina, Diāna, Andris Sprūds, Valters Ščerbinskis (red.). *Latvijas ārlietu simtgade. 1. sējums, Idejas un personības.* [Rīga]: Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016.

70. Preston, Paul. "Dos médicos y una causa: Len Crome y Reginald Saxton en las Brigadas Internacionales." *Ayer*, No. 56 (2004): 37–66.
71. Preston, Paul. *Franco*. London: HarperCollins UK, 2012.
72. Preston, Paul. *The Spanish Civil War: Reaction, Revolution and Revenge*. London: HarperCollins UK, 2012.
73. Preston, Paul. *We Saw Spain Die: Foreign Correspondents in the Spanish Civil War*. London: Hachette UK, 2008.
74. Rein, Raanan, Joan Maria Thomàs, eds. *Spain 1936: Year Zero*. Eastbourne: Sussex Academic Press, 2018.
75. Requena Gallego, Manuel, Matilde Eiroa (coord.). *Al lado del gobierno republicano. Los brigadistas de Europa del Este en la guerra civil española*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2009.
76. Requena Gallego, Manuel, Rosa María Sepúlveda Losa (coord.). *Las Brigadas internacionales: el contexto internacional, los medios de propaganda, literatura y memorias*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2003.
77. Requena Gallego, Manuel, Rosa María Sepúlveda Losa (coord.). *La sanidad en las Brigadas Internacionales*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2006.
78. Rodrigo, Javier. "A fascist warfare? Italian fascism and war experience in the Spanish Civil War." *War in History*, Vol 26, Issue 1 (2019): 86–104.
79. Rybalkin, Yuri. *Stalin y España: La ayuda militar soviética a la República*. Editorial: Marcial Pons, Ediciones de Historia, 2007.
80. Salmon, Pierre. "Une impuissante "non-intervention": les limites de la prohibition du trafic d'armes, en France, à destination de la guerre d'Espagne (1936–1939)." *Histoire@Politique*, nr. 37 (2019). <https://doi.org/10.4000/histoirepolitique.4678>
81. Sánchez Asiaín, José Ángel. *La financiación de la Guerra Civil española: una aproximación histórica*. Barcelona: Crítica, 2012.
82. Sánchez Cervelló, Josep, Sebastià Agudo (coords.). *Las Brigadas Internacionales: nuevas perspectivas en la historia de la Guerra Civil y del exilio*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, Publicacions URV, 2015.
83. Sánchez Pérez, Francisco (coord.). *Los mitos del 18 de Julio*. Barcelona: Crítica, 2013.

84. Sánchez Sánchez, Isidro (coord.) *Las Brigadas Internacionales, 80 años después*. Albacete: Instituto de Estudios Albacetenses “Don Juan Manuel”, CEDOBI, 2019.
85. Sepúlveda Losa, Rosa María, Manuel Requena Gallego (coords.). *Las Brigadas internacionales el contexto internacional, los medios de propaganda, literatura y memorias*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha: 2003.
86. Stradiņš, Jānis (galv. Red.). *Latvieši un Latvija: akadēmiskie raksti. II [2.] sējums, Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013.
87. Ščerbinskis, Valters, Ēriks Jēkabsons (sast.). *Apvērsums: 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumos*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs; Latvijas Arhīvistu biedrība, 2012.
88. Semenov, Konstantin. *Russkaja jemiigracija i graždanskaja vojna v Ispanii 1936–1939 gg*. Moskva: Algoritm, 2016.
89. Skoutelsky, Rémi. *L'espoir guidait leurs pas: es volontaires français dans les Brigades internationales, 1936–1939*. Paris: B. Grasset, c1998.
90. Skrede Gleditsch, Kristian. “Transnational Dimensions of Civil War.” *Journal of Peace Research*, vol. 44 (2007): 293–309.
91. Soler Paricio, Pere. *Irlanda y la Guerra Civil española. Nuevas perspectivas de estudio*. Bilbao: Universidad del País Vasco. Servicio Editorial, 2019.
92. Sprūds, Andris, Valters Ščerbinskis, Diāna Potjomkina (red.). *Latvijas ārlietu simtgade. Darbi un personības*. [Rīga]: Latvijas Ārpolitikas institūts, [2017].
93. Sprūds, Andris, Valters Ščerbinskis, Mārtiņš Vargulis (red.). *Latvijas ārlietu simtgade: daudzpusējā diplomātija un starptautiskās organizācijas*. Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 2021.
94. Stranga, Aivars. “Kā gāzt Ulmani?” *Literatūra un Māksla*, 1990.01.09., 10.
95. Stranga, Aivars. *Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika (1934–1940)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020.
96. Stranga, Aivars. *Latvijas ārējie ekonomiskie sakari, 1919.–1940. gads: attiecības ar lielvalstīm (saimnieciskie, politiskie, diplomātiskie aspekti)*. [Rīga]: LU Akadēmiskais apgāds, 2015.
97. Stranga, Aivars. *Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā: Latvijas un Padomju Krievijas (PSRS) attiecības 1919.–1925. gadā*. Rīga: Mansards, [2020].

98. Stranga, Aivars. *LSDSP un 1934. gada 15. maija valsts apvērsums: demokrātijas likteņi Latvijā*. Rīga: [autora izdevums], 1998.
99. Suárez, Xosé Manuel. “La Tragedia del Mar Cantábrico y otros apresamientos navales en la Guerra Civil.” *Drassana*, Nr. 18 (2010): 72–81. <https://raco.cat/index.php/Drassana>
100. Šiliņš, Jānis. “Aizsardzības izdevumi Latvijā starpkaru periodā, 1920.–1940. gads.” *Latvijas Arhīvi*, 2015, Nr. 1 (2015): 121–140.
101. Torre Sanclemente, Ignacio de la. “Baltijas loma Internacionālajās brigādēs Spānijas pilsoņu kara laikā.” Maģistra darbs, Latvijas Universitāte, 2015.
102. Torre Sanklemente, Ignasio de la. “Latvian Volunteers in the Spanish Civil War.” *Humanities & Social Sciences Latvia*, Vol 24, Issue 1 (2016): 51–77.
103. Tremlett, Giles. *The International Brigades: Fascism, Freedom and the Spanish Civil War*. London: Bloomsbury Publishing, 2021.
104. Van der Esch, Patricia A. M. *Prelude to War: The International Repercussions of the Spanish Civil War, 1936–1939*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1951.
105. Viñas, Ángel (dir.). *Al servicio de la República Diplomáticos y Guerra Civil*. Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación; Madrid: Marcial Pons Historia, 2010.
106. Viñas, Ángel. *El escudo de la República: El oro de España, la apuesta soviética y los hechos de mayo de 1937*. Barcelona: Editorial Crítica, 2010.
107. Viñas, Ángel. *El honor de la República: Entre el acoso fascista, la hostilidad británica y la política de Stalin*. Barcelona: Editorial Crítica, 2021.
108. Viñas, Ángel. *La soledad de la República: El abandono de las democracias y el viraje hacia la Unión Soviética*. Barcelona: Editorial Crítica, 2006.
109. Viñas, Ángel. “Sobre mitos y falacias de la Guerra Civil que aún persisten.”, *Bulletin hispanique*, 118-1 (2016). <https://doi.org/10.4000/bulletinhispanique.4207>
110. Viñas, Ángel. *¿Quién quiso la guerra civil?: Historia de una conspiración*. Barcelona: Editorial Crítica, 2019.
111. Zelče, Vita, Māris Zanders. *Ulmaņlaiki. Latvju autoritārisma īpatnības*. Rīga: Aminori, [2023].
112. Zemīte, Lilita. *Tautu Savienība un Latvija: 1930–1939*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1992.

Uzziņu literatūra

1. Auziņš, Arnolds. *No tevis nešķiršos: stāsts par Padomju Savienības Varoni Polu Armānu*. Rīga: Liesma, 1984.
2. Bikše, Ginta Ieva. “Kā radies apzīmējums “Piektā kolonna””. *Ilustrētā Pasaules Vēsture*, Nr. 1 (192) (2024): 10–11.
3. Bikše, Ginta Ieva. “Vācbaltieša Harija Domelas dēkas slavenas visā Eiropā: Viltus princis.” *Ilustrētā Pasaules Vēsture*, Nr. 4 (159) (2021): 36–40.
4. Brempele, Ārija, Ērika Flīgere, Velta Lūkina (sast.) *Latviešu periodika: 2. sējums. 1920–1940. Revolucionārā un padomju periodika*. Rīga: Izdevniecība “Zinātne”, 1976.
5. Buksis, Emīls. “Vācijas kopa.” *Fidelitas*, 1975.01.01., 63–64.
6. “El Parlament homenatja els diputats i treballadors de la cambra que van ser víctimes del règim franquista.” *Parlament de Catalunya*. Acced 2023.14.03. <https://www.parlament.cat/>.
Jēkabsons, Ēriks, Valters Ščerbinskis (sast.). *Latvijas armijas augstākie virsnieki, 1918–1940: biogrāfiska vārdnīca*. Rīga: Nordik, 1998.
7. Jēkabsons, Ēriks, Valters Ščerbinskis (sast.). *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918–1991: biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 2003.
8. Elektronnaja biblioteka RGVA, *Rossiiskij gosudarstvennyj voennyj arhiv*. Acced 2024.10.03. <https://rgvarchive.ru/ellib>
9. Latvijas PSR Komunālās saimniecības ministrija. “Voldemārs Vecgailis.” *Cīņa*, 1977.06.07. 3.
10. Mārtinsone, Kristīne, Anita Pipere (zin. red.) *Zinātniskās darbības metodoloģija: starpdisciplināra perspektīva: kolektīvā monogrāfija*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 2021.
11. Metuzāls, Sandris. “Karavīrs un dēkainis: [par Latvijas brīvības cīņu dalībnieku, militāro darbinieku Voldemāru Ozolu (1884–1949), viņa piedalīšanos Spānijas pilsoņu karā un sadarbību Otrā pasaules kara (1939–1945) laikā ar padomju izlūkdienestu Francijā.” *Nezināmā Kara Vēsture*, Nr. 6 (2018): 48–51.
12. Osipov, Georgij Osipovich. *Tovarishh' Artur, kto vy?: [o sovetskom razvedchike A. K. Sprogise]*. Moskva: Izdatel'stvo politicheskoy literatury, 1989.
13. “Palencia Oyarzábal, Ceferino”. *Fundación Pablo Iglesias*. Acced 2024.10.01. <https://fpabloiglesias.es/entrada-db/palenciaoyarzabal-ceferino/>.

14. Pons, Silvio (gen. ed.). *The Cambridge History of Communism*. New York: Cambridge University Press, 2017.
15. Preston, Paul. "Lord Thomas of Swynnerton obituary," *The Guardian*. Retrieved 2019.19.08. <https://www.theguardian.com/books/2017/may/09/lord-thomas-of-swynnerton-obituary>.
16. Puķe-Jansone, Evija. "Zem Spānijas debesīm." *Legēndas*, nr. 85 (2014): 66–72.
17. Riekstiņš, Jānis. *Pulkvedis Hulio: dokumentāls apraksts par Padomju Savienības Varoni aviācijas ģenerālleitnantu Pēteri Pumpuru un viņa cīņu biedriem*. Rīga: Liesma, 1988.
18. Rudevics, Ansis. *Fašistiskā diktatūra Latvijā: (1934–1940)*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961.
19. Simko, Christina. "Collective Memory." *Oxford Bibliographies*. Last modified 2019.27.02. <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199756384/obo-9780199756384-0215.xml>.
20. Skrede Gleditsch, Kristian. "Civil war." *Encyclopædia Britannica*. Last updated 2024.17.02. <https://www.britannica.com/topic/civil-war>.
21. *Španija 1936–1939. Zbornik sećanja jugoslovenskih dobrovoljaca u Španskom ratu*. Vol. 3. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1971.
22. Stavro, Andris. *Aleksandrs Laime un viņa Zelta upe*. 2. izd. Rīga: Galerija Jāņa sēta, 2000.
23. Sugarman, Martin. "Jews in the Spanish Civil War". Accessed 2024.10.01. https://www.jewishvirtuallibrary.org/jews-who-served-in-the-international-brigade-in-the-spanish-civil-war#latvia?utm_content=cmp-true.
24. Šmite., D. "Mieram un laimei veltīts mūžs." *Progress*, 1978.09.05. 2.
25. "The INCOMKA Project." *Library of Congress*. Accessed 2024.10.02. <https://guides.loc.gov/comintern-archives/incomka-project>.
26. "The International Brigade Association Committee." *National Portrait Gallery*. Accessed 2023.17.05. <https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw56516/The-International-Brigade-Association-Committee>.
27. "Valle de Cuelgamuros." *Patrimonio Nacional*. Accessed 2024.18.03. <https://www.patrimonionacional.es/visita/valle-de-cuelgamuros-0>.
28. Valters, Visvaldis. "Tolēdas Alkazārs." *Tukuma Ziņas*, 1941.16.12.: 2.
29. Vārdnīca "Tēzauris." <https://tezaurs.lv/>.

30. Vorobjovs, Jevgeņijs, Dmitrijs Kočetkovs. *Par agru atvadīties: dokumentāls stāsts par Padomju Savienības Varoni Polu Armānu*. Rīga: Liesma, 1986.
31. Žagars, Ēriks. "Ceļā uz revolūciju." *Dzimtenes Balss*, 1971.06.05., 6.
32. Ziemeļis, Sigurds, Andrejs Gusevs. *Dāvids Beika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1963.

Personu rādītājs

Ābols, Jānis 191, 193, 197, 201, 202, 212, 223, 227, 228, 230, 231

Agilera Munro, Gonsalo de (*Gonzalo de Aguilera Munro*) 172

Agirre, Esperansa (*Esperanza Aguirre*) 40

Agniars, Armando de 168

Aksentjevs, Platons 182

Āķis, Ādolfs 192, 201, 202

Alass, Leopoldo (*Leopoldo Alas*) 83

Alberts, Pauls 101

Aleksandrovičs, Pēteris 182

Alens, Džejs (*Jay Allen*) 48, 49

Alfonso XIII 9, 44

Alkalā Samora, Niseto (*Niceto Alcalá Zamora*) 40–43

Alperts, Maikls (*Michael Alpert*) 35, 54

Altgauzens, Lazars 243

Alvaress del Vajo, Hulio (*Julio Álvarez del Vayo*) 55, 109, 110, 151

Amatniece, Anna 31, 74

Amatnieks, Ernests 31, 73–75, 253

Amatnieks, Kārlis 73

Andersons, Edgars 111

Andersons, Mārtiņš 204, 234, 235, 242

Andrē, Edgars (*Edgar André*) 66

Anševics, Teodors 159, 160, 247

Antons, Mārtiņš 103

Apkalns, Pēteris 128

Arnte, Aina 37, 191, 197

Artmanis, Žanis (Spānijā Rūdolfis Tellers) 76, 231, 242

Asanja, Manuels (*Manuel Azaña*) 40–42, 44, 88, 91, 110

Askarate, Pablo de (*Pablo de Azcárate*) 102

Avenols, Žozefs (*Joseph Avenol*) 55, 140

Bahrahs Jēkabs (Kuba) 22, 188, 194, 212–214, 223, 244, 250

Bahrahs, Šajs Bers 244

Balodis, Jānis 114, 115, 139, 161

Baklijs, Henrijs (*Henry Buckley*) 27, 47, 54, 79, 91

Banks, Semjons 29

Barons, Ābrams 188, 192, 195, 198, 203, 211

Barrio, Martiness (*Martínez Barrio*) 46

Barzini, Luidži (*Luigi Barzini*) 50

Bauerss, Klods Gerneids (*Claude Gernade Bowers*) 54

Beika, Dāvids 61

Beniķis, Jānis 189, 190, 192, 206, 207, 209, 210, 218, 224, 225, 228, 236, 242, 243

Benjamiņš, Jānis 164

Berends, Kārlis 243

Berezins, Aleksandrs (Spānijā Klaudijs Čispa) 69, 70, 81, 204, 205, 233, 235, 236, 242

Bergholcs, Augusts 61, 62

Bergs, Arveds 115

Berķis, Krišjānis 139

Bernštams, Peisahs 189, 190, 213, 214

Bērziņa-Kite, Aiga 37, 99

Bērziņš, Alfrēds 30, 114, 115, 141, 160, 164

Bērziņš, Andrejs 119

Bērziņš, Jānis (īstajā vārdā Pēteris Ūzuzis) 58, 60, 61, 63, 84, 85, 195

Bilbijs Parots, Ričards (*Richard Bielby Parrot*) 98

Bilmanis, Alfrēds 118, 119

Birkhana, Haja (dzimusi Gutkina) 213

Birnbaums, Alfrēds 182

Blūms, Leons (*Léon Blum*) 52

Brantings, Georgs (*Georg Branting*) 72

Brants, Vilijs (*Willy Brandt*) 47

Bredfords Kenons, Valters (*Walter Bradford Cannon*) 74

Broziņš, Georgs 184, 189, 190, 227, 232–235, 239, 251, 252

Brožovskis, Voldemārs (*Vītols*) 190, 204, 222, 233, 235, 247

Buenaventura Durruti, Hosē (*José Buenaventura Durruti*) 57, 85

Buša, Zigrīda 143

Butulis, Ilgvars 37

Ceitels, Boruhs 188, 195

Celmiņš, Hugo 103

Cielēns, Fēlikss 29, 30, 151, 187, 197, 213, 231

Cielēns, Kārlis 243

Cielēns, Laimonis Aleksandrs 190, 207, 210, 218, 221, 234, 235, 242, 243

Cinis, Boriss 193, 201, 202, 211

Cinis, Jānis 185, 187, 202, 207, 210, 222, 223, 227, 234, 235, 242

Cirke, Volfgangs 129–132, 134, 137, 140, 141, 155

Čaks, Aleksandrs 201

Čano, Galeaco (*Galeazzo Ciano*) 28, 79, 90, 92

Čērčila, Klementīne (*Clementine Churchill*) 194

Čērčils, Vinstons (*Winston Churchill*) 194

Černobrovs, Izaks 189, 235, 243

Čerņins, Leiba 191, 204, 205, 212, 235, 243, 250

Daladjē, Eduārs (*Edouard Daladier*) 238

Delboss, Ivons (*Yvon Delbos*) 56

Dimitrovs, Georgijs (*Georgi Dimitrov*) 201, 202, 216

Dinsbergs, Aleksandrs 154, 157, 158

Dombrovskis, Jaroslavs (*Jarosław Dąbrowski*) 66, 204

Domela, Harijs 57, 58

Doreda, Elizabete 30, 49

Doreds, Jānis 30, 49

Dukaļskis, Boļeslavs 189, 190, 207, 218, 234–236, 242

Dukaļskis, Vladislavs 29, 189, 190, 206, 207, 221, 228, 235, 249

Džinss, Arnolds (*Arnold Jeans*) 194

Džordžs VI (*George VI*) 125

Eglītis, Arnolds 66, 70, 81

Elpers, Arnolds 157, 158

Embriks, Kārlis 186, 189, 204, 234, 235, 249

Ensio i Kortess, Hesuss de (*Jesús de Ensio i Cortes*) 17, 142–145, 148, 157, 171

Ero, Filips 233

Esdeils, Čārlzs (*Charles J. Esdaile*) 35

Fanhuls, Hoakins (*Joaquín Fanjul*) 46

Feldmanis, Inesis 109

Feldmans, Jūlijs 102, 103, 109, 110

Fels, Ruvins 190, 192, 207, 208, 210, 226, 234, 238, 244–246, 250, 253

Ferrers Sikarss, Frederiko (*Frederico Ferrer Sicars*) 112, 157, 158

Folmanis (Grīva), Žanis 21, 29, 180, 189, 190, 198, 206–208, 210, 211, 217, 218, 221, 225–228, 234–236, 243, 251

Folmanis, Kārlis 243, 244

Franko, Fransisko (*Francisco Franco*) 10–12, 15, 31, 39, 43, 45–53, 56, 72, 79, 83–86, 88–93, 95, 103, 107–110, 112, 128, 131, 134, 136, 149, 150, 153, 154, 156–160, 162, 163, 167, 172, 174, 175, 178, 185, 203, 255, 257

Gailītis, Rūdolfo 70

Garibaldi, Džuzepe (*Giuseppe Garibaldi*) 66

Garsija Lanola, Hesuss (*Jesus Garcia Lanola*) – skat. O. Lindenberg

Garsija Lorka, Frederiko (*Federico García Lorca*) 46, 227

Gelhorna, Marta (*Martha Gellhorn*) 47

Georgijevičs, Dimitrije (*Dimitrije Georgijević*) 206, 207, 208

Gērings, Hermanis (*Hermann Göring*) 50

Gilberts, Jānis 247

Ginčburga, Frīda 185, 188, 190, 192, 193, 214, 215, 232

Gincburgs, Aleksandrs 188, 195, 202, 203, 211

Godeds, Manuels (*Manuel Goded*) 46

Gonsales Lopez, Oskars (*Oscar González López*) 34, 112

Grosvalds, Oļģerds 42, 107, 140–142, 149–154, 157, 159, 160, 163, 172, 213, 246, 247

Gurēvičs, Maksis 201, 202

Gusarovs, Nikolajs 201, 202

Gutkins, Leiviks 195, 196, 213, 236, 237, 239, 252

Haikins, Ābrams 188, 193, 197, 198

Halls, Kordels (*Cordell Hull*) 54

Hartmanis, Viktors 133

Hemingvejs, Ernests (*Ernest Hemingway*) 47, 49

Hemings, Frēnsiss (*Francis Hemming*) 16, 55, 109, 110, 120, 122, 123, 127, 130, 132, 138, 155

Hendls, Heinrihs 116

Hils Andress, Karloss (*Carlos Gil Andrés*) 36

Hirals, Hosē (*José Giral*) 52

Hiršmanis, Sīmanis 189, 190, 192, 197, 198, 207, 208, 210, 218, 221, 225, 226, 233, 235

Hitlers, Ādolfs (*Adolf Hitler*) 50, 53, 79, 94, 99, 102, 109, 110, 179, 255

Hoks, Pēteris 168

Horhe, Davids (*David Jorge*) 32

Hurevičs, Maksis 211, 216, 235, 251

Ibaruri, Doloresa (arī Pasionārija; *Dolores Ibárruri; la Pasionaria*) 84, 177

Īdens, Entonijs (*Anthony Eden*) 53, 109

Igals, Frīdrihs 151

Isabella II (Isabella II) 9

Izraelsons, Jēkabs 233–235

Jagve, Huans (*Juan Yagüe*) 82, 83

Jakobsena, Fernanda (*Feranda Jacobsen*) 75

Jakšs, Oskars 98, 143, 145, 148, 157

Jansons-Brauns, Janis 206, 207, 209, 211, 216, 218–221, 224, 227–229, 234

Jansons, Kārlis 204, 222, 232

Jansons, Kirils 61

Jaremčuks, Antons (*Anton Jaremchuk*) 51

Jēkabsons, Edgars 33, 185, 192, 201, 202

Jenšs, Ādams Arnolds 194

Jenšs, Arnolds 194

Jenšs, Georgs 194

Jenšs, Jūlijs 33, 185, 188, 194, 195

Jeske, Mārtiņš 140, 141, 153, 162, 232, 233

Kabaneljass, Migels (*Miguel Cabanellas*) 46

Kačanovs, Kuzma (*Kuz'ma Kachanov*) 61

Kadašs, Edgars 129–131, 133, 134, 136–139

Kadiķis, Jānis 204, 209, 220, 226, 235, 242

Kainaizis, Vents 21

Kalniņš, Ansis 116

Kalniņš, Bruno 227

Kalniņš, Jānis 101

Kalvo Sotelo, Hosē (*José Calvo Sotelo*) 38

Kampe, Andrejs 112, 146, 151, 153, 154

Kamposs, Injigess Migels 36, 111, 114

Karloss V (*Carlos V*) 9

Kasado, Segismundo (*Segismundo Casado*) 91

Kasanova, Hulians (*Julián Casanova*) 36

Kasaress Kiroga, Santjago (*Santiago Casares Quiroga*) 44, 46

Kasorla Sančess, Antonio (*Antonio Cazorla Sánchez*) 53

Kastiljo, Hosē del (*José del Castillo*) 45

Kavaljero, Largo (*Largo Caballero*) 59, 84, 93

Kazakova, Lija 29

Kestlers, Artūrs (*Arthur Koestler*) 47, 49, 184

Klebers, Emīls (*Emil Kleber*) – skat. Manfrēds Šterns

Kleinmanis, Leons 192, 207, 224, 225, 228, 243

Klimentis Nolja, Huans (*Juan Climent Nolla*) 98

Klimkāns, Juris 185, 201, 204, 212, 228, 251

Klīve, Pauls 116

Kļagins, Aleksandrs (*Aleksandr Kljagin*) 111

Koblencs, Aleksandrs 142, 150

Kocs, Arturs 116

Kočetkovs, Aleksejs 29

Kohaneks, Anteks 204

Kolarovs, Vasils (*Vasil Kolarov*) 206

Koļcovs, Mihails (*Mihail Kol'cov*) 28, 49, 50, 88, 201

Koļdefornss Lovets, Hosē (*José Colldeforns Llovet*) 149

Koļdefornss Margalo, Amadeu (*Amadeu Colldeforns Margallo*) 42, 43, 98, 149, 150

Kompaniss, Ļuiss (*Lluís Companys*) 42, 43, 93

Krātiņš, Ludvigs 98

Krauliņš, Oskars 185, 189, 233, 243

Kraulis, Kārlis 132, 133

Krauze, Andris 37, 191

Krauze, Kārlis (arī Alvis Bromans, Sergejs Guvcaki) 167, 179

Krieviņš, Edgars 119–121, 159

Krivickis, Valters (*Vál'ter Krivickij*) 28, 80

Kroms, Lazars (*né Lazar Krom, Len Crome*) 75–77, 94, 213

Kroms, Pīters (*Peter Crome*) 16

Krusēls Valeta, Mažī (*Magí Crusells Valeta*) 33, 140

Kupcis, Jānis 186

Kupcis, Voldemārs 35, 186, 189, 216, 237, 241, 249

Kurlis, Pēteris 184

Kurmenavs, Pauls 182

Kūrs, Benjamins 183, 185, 189, 193, 198, 206, 207, 209, 217–219, 224–226, 234, 235, 239, 248, 250, 252

Ķempe, Emīls 33, 192, 201–203, 220, 223

Ķempe, Mirdza 192, 203, 223

Ķerpe, Jānis 119

Ķīsis, Jēkabs Arnolds 128, 129, 131–134, 137, 150, 152, 153, 155

Ķuze, Roberts (*Robert Cuse*) 57

Lācis (Vilks), Rūdolfs 14, 21, 23, 29, 69–71, 80, 186, 198, 211, 213, 215, 234, 235, 237–242, 248

Lafits, Teodors (*Theodore Lafitte*) 117

Laime, Aleksandrs 187, 207, 210, 222

Lasts, Jefs (*Jef Last*) 28, 57, 58, 85

Lauva, Arvīds 117

Ledesma, Hosē Luiss (*José Luis Ledesma*) 45

Levinsons, Semjons 189, 216, 252

Lībknehts, Karls (*Karl Liebknecht*) 220

Liepiņš, Jānis 143

Linde, Boriss 121

Lindenbergs, Jūlijs 182

Lindenbergs, Osvalds 182

Lipkins, Arons 191, 192, 198, 204, 219, 229, 234, 235, 240–242, 248–250, 252

Ljano, Keipo de (*Queipo de Llano*) 174

Longo, Luidži (*Luigi Longo; Gallo*) 63

Luksemburga, Roza (*Róza Luksemburg*) 220

Leņins, Vladimirs (*Vladimir Lenin*) 43, 220

Maleiko, Zenons 203

Mamis, Teodors 133

Marko i Erass, Manuels Fransisko Havjers de (*Manuel Francisco Javier de Marco y Heras*) 98

Markovņiks, Mozus 189, 190, 207, 235, 251

Marčs, Huans (*Juan March*) 44

Margaļo, Filomena 150

Markss, Kārlis (*Karl Marx*) 212

Martī, Andrē (*André Marty*) 63, 76, 250

Masēns, Vilis 130

Mednis, Jānis 128

Meija, Teodors 122–127, 130–132, 134–139, 141

Mende, Jānis 23, 194, 196, 203

Menders, Fricis 147

Miaha, Hosē (*José Miaja*) 84, 243

Miletičs, Petko 204

Miljans Astrajs, Hosē (*José Millán Astray*) 43, 83

Mincenbergs, Vilhelms (*Wilhelm “Willi” Münzenberg*) 49, 197

Miraljes, Rikardo (*Ricardo Miralles*) 59

Modesto, Huans (*Juan Modesto*) 90

Mola, Emilio (*Emilio Mola*) 45, 46, 84, 87, 88

Molina Franko, Lukass (*Lucas Molina Franco*) 34, 112

Molotovs, Vjačeslavs (*Vjacheslav Molotov*) 26

Montsenja i Manjē, Frederika (*Federica Montseny i Mañé*) 84

Moradijljoss, Enrike (*Enrique Moradiellos*) 38, 39

Moskardo, Hosē (*José Moscardó*) 176

Munters, Vilhelms 11, 17, 49, 100–102, 106, 108–110, 115, 116, 119, 120, 124–127, 134, 139, 142, 144, 146, 151, 155, 157–160, 255, 256

Musolini, Benito (*Benito Mussolini*) 11, 45, 50–53, 79, 90, 94, 108, 124, 179, 203

Naguļevičs, Pēteris 29, 212

Nalevka, Vladimirs (*Vladimir Nalevka*) 63

Negrīns, Huans (*Juan Negrín*) 59, 79, 88, 91, 106, 110, 140, 232

Neimanis, Kārlis 114

Nikolau i Maso, Karme (*Carme Nicolau i Masó*) 149

Nins, Andreu (*Andreu Nin*) 58

Ofmanis, Jānis Aleksandrs 190, 204, 222, 231, 232

Ohmanns, Valdurs (*Valdur Ohmann*) 67

Ojarsabala Palensija, Isabella (*Isabel Oyarzábal Palencia*) 27, 144, 145, 147, 148

Olivares i Brugera, Luiss de (*Luis de Olivares y Bruguera*) 160

Orlovs, Aleksandrs (*Aleksandr Orlov*) 58

Orvels, Džordžs (*George Orwell*, īstajā vārdā *Eric Arthur Blair*) 28, 82, 88, 255

Ozoliņa-Krauze, Austra 37, 191, 192, 196, 197

Ozoliņš, Jāzeps 30, 132, 133, 136, 137, 139

Ozols, Rolands 164

Ozols, Voldemārs 29, 115, 180, 187, 188, 192, 193, 195, 197, 210, 213, 231

Ozols, Žans 70

Paegle, Leons 204–206, 218, 220, 221, 223, 229, 232–234

Palensija i Alvaress Tubavs, Seferino (*Ceferino Palencia y Alvarez Tubau*) 17, 27, 110, 143–148, 152–154

Palensija Ojarsabals, Seferino (*Ceferino Palencia Oyarzábal*) 27, 144, 145, 147

Palkavnieks, Jānis 26, 185, 191, 192, 197, 198, 204–206, 215, 222, 229, 233–235, 240, 248, 250, 253

Pavlakovičs, Vjerans (*Vjeran Pavlaković*) 68

Pavlovskis, Georgs 182

Pēcis, Hermanis 235, 242

Peins, Stenlijs (*Stanley Payne*) 32

Pekainis, Antons 189, 201–203, 211, 232, 242, 250

Penka, Artūrs 187, 207, 222, 234, 235

Perekalins, Tihons (*Tichon Perekaline*) 98, 145

Permands, Haims 188, 191, 234, 235

Pikaso, Pablo 87, 255

Pitkens, Roberts 117

Pitkens, Verners 117

Plimuts, lords (*Ivor Miles Windsor-Clive, Lord Plymouth*) 54, 77, 103, 109

Polo, Karmena (*Carmen Polo*) 83

Potašovs, Sergejs 204, 206

Prestons, Pols (*Paul Preston*) 11, 35, 48, 53

Prjeto Viljabrilje, Hulio (*Julio Prieto Villabrille*) 98

Primo de Rivera, Migels (*Miguel Primo de Rivera*) 9

Primo de Rivera, Hosē Antonio (*José Antonio Primo de Rivera*) 9, 48, 83

Pūce, Fricis 184, 191, 192, 212, 228, 232, 234, 235, 248–250, 252

Pūce, Marta 192

Pumpurs, Pēteris 61, 62

Punga, Hermanis 101

Pupiņš, Staņislavs 143

Rābs, Antoniuss (*Antonius Raab*) 182

Ramiess de Viljaurrutija, Venseslao (*Wenceslao Ramírez de Villaurrutia*) 97

Rapoports, Anatols 191

Ratniece, Zinaīda 69

Ratnieks, Augusts 68–71, 81, 210, 239, 241

Raudive, Konstantīns 142

Reilers, Harijs 182

Reinhards, Pauls 103, 105, 106, 114, 122–128, 134, 135, 139, 141

Rēks, Nikolajs (*Nikolai Reek*) 121

Renns, Ludvigs (*Ludwig Renn*) 28, 58

Ribakovs, Konrads 202, 211, 235, 242

Ribalkins, Jurijs (*Yuri Rybalkin*) 59

Ribers, Torkilds (*Thorkild Rieber*) 52

Ribings, Olofs (*Olof Ribbing*) 80

Riekstiņš, Jānis 182

Rivass Čerifs, Sipriano (*Sipriano Rivas Cherif*) 110

Roata, Mario (*Mario Roatta*) 11

Rodrigesa Antikvedata, Marija (*Maria Rodriguez Antiguemat*) 242, 243

Rodrigess Salass, Eusebio (*Eusebio Rodríguez Salas*) 87

Rodrigess Sapatero, Hosē Luiss (*José Luis Rodríguez Zapatero*) 11, 12

Rodrigo, Havjers (*Javier Rodrigo*) 51

Roho, Visente (*Vicente Rojo*) 90

Rozenbaums, Daniels 25, 191, 192, 197, 204, 205, 229, 230

Rozenbergs, Ernests 198

Rozenbergs, Kārlis (Kūlijs) 13, 177, 193, 198, 199, 227, 233, 239, 241, 247, 249

Rubulis, Vladislavs 173

Rucelis, Jānis 132, 133, 141

Rudina, Braina 76, 185, 214, 215, 217

Rudina, Mirjama 185, 214, 232

Rudins, Šmuels 185, 189, 222, 234, 235, 242, 250

Ruduša, Rita 16

Ruškevics, Jēkabs 115

Sagarra Renedo, Pablo (*Pablo Sagarra Renedo*) 34, 112

Salmiņš, Juris Alfrēds 190, 204, 205, 222, 231, 232

Salniņš, Kristaps 61

Sančess Asiains, Hosē Anhels (*José Ángel Sánchez Asiain*) 32, 51

Sanhurho, Hosē (*José Sanjurjo*) 41, 44, 46, 83

Sanss i Tovars, Gaspars (*Gaspar Sanz y Tovar*) 160

Sēja, Ludvigs 108

Sent-Ekziperī, Antuāns de (*Antoine de Saint-Exupéry*) 47

Sīle, Mirdza 137

Silenieks, Pēteris 114–117, 119

Silveršelds, Nilss (*Nils Silfverskiöld*) 74

Skorceni, Oto (*Otto Skorzeny*) 11

Skrapce, Pēteris 115

Smilga, Fricis 150

Spalāns, Alberts 185, 189, 190, 192, 195–197, 201, 202, 248, 251

Spekke, Arnolds 107, 114, 129

Staļins, Josifs (*Iosif Stalin*) 23, 26, 29, 43, 60, 61, 95, 131, 184, 195, 197

Staševskis, Artūrs (dzimis Hiršfelds) 58, 61
Stekola, Zālamans 234, 235
Stīrs, Džordžs (*George Steer*) 87
Stranga, Aivars 37, 158, 184
Strazde, Marina 185, 188, 215, 232
Svešņikovs, Boriss (*Boris Sveshnikov*) 61
Šalita, Milda 186
Šalits, Abrams 35, 186, 189, 213, 214, 247
Šiliņš, Jānis 111, 113
Šmits, Rūdolfs 187, 189, 192, 207, 221, 222, 235, 246, 247, 250
Šperle, Hugo (*Hugo Sperrle*) 51
Šteingolds, Emīls 242
Šterns, Grigorijs (*Grigorij Shtern*) 61
Šterns, Manfrēds 66
Šubins, Aleksandrs (*Aleksandr Shubin*) 59
Šukajevs, Aleksandrs (*Aleksandr Shukaev*) 62
Šūmanis, Vilis 156–158
Švalbe, Sāra 76
Švarcs, Mihails (arī Egons Šmits) 22, 180, 185, 188, 192, 193, 197–202, 210, 212, 223, 226
Tepfers, Jānis 106, 120, 140
Tēlmane, Klāra (*Clara Thalmann*) 57
Tihomirovs, Miķelis 189, 192, 201, 202, 204, 235, 242
Tilaks, Jānis 201, 202, 223
Tiltiņš, Jānis Alfrēds 14, 61–63
Tiltiņš, Pēteris (Pols Armāns) 14
Timme, Aleksandrs 204, 233, 235, 250
Timuška, Georgs 24, 168, 169, 171–173, 175, 176, 181, 227
Tomass, Frenks (*Frank Thomas*) 51
Tomass, Hjū (*Hugh Thomas*) 27

Torre Sanklemente, Ignasio de la (*Ignacio de la Torre Sanclemente*) 35, 194

Tranzē, Harijs 29, 183, 185, 189, 190, 203, 204, 222, 223, 228, 230

Traubergs, Eduards 116, 117, 119

Traubergs, Jānis 115

Tremlets, Džailzs (*Giles Tremlett*) 33

Tripjē, Žans (*Jean Tripier*) 101

Trokša, Jānis 184, 189, 190, 207–209, 211, 228, 235, 247, 249, 253

Truslītis, Aleksandrs 189, 192, 195, 196, 201, 202, 211, 236, 237, 242, 243

Tuvija, Donhins 188

Ulmanis, Kārlis 13, 15, 29–31, 36, 37, 99, 100, 111, 115, 116, 148, 161, 162, 164, 165, 169, 178, 183, 197, 221, 246, 254, 256, 257

Unamuno, Migels de (*Miguel de Unamuno*) 83

Upesleja, Eduards 191, 235, 242, 248

Valdmanis, Alfrēds 157, 158

Valkovskis, Vilis 132, 134

Valters, Fricis 71

Valters, Miķelis 97, 244–246

Valters, Nikolajs 244

Vanags, Jānis 190, 192, 195, 196, 201, 202, 204, 206

Vanags, Leons 235

Varvika, Alise (*Alice Warwick*) 194

Vāveris, Guntis 99

Vecgaile, Milda 69

Vecgailis, Voldemārs 69–71, 80, 81, 242

Veidnieks, Kornēlijs 244, 245

Veihmanis, Kārlis 204, 235

Verniss i Bonets, Huakins (*Juaquin Vernis y Bonet*) 149–153, 159, 160, 162

Verniss i Bonets, Migels (*Miguel Vernis y Bonet*) 153

Veselis, Jānis 149

Vila Ernandess, Salvadors (*Salvador Vila Hernandez*) 83

Vilde-Grīnberga, Alīne 29, 144, 146, 147
Vinjass, Anhels (*Ángel Viñas*) 32, 45
Volkovs, Jānis 204, 205, 222, 231, 232
Volmārs, Jānis 153
Voļsonoka, Riva (Spānijā – Era; vēlāk Leiboviča) 29, 190, 192, 193, 212, 214, 215, 232, 234
Vorošilovs, Kliments 26
Vospe, Civja 188, 214, 215, 232
Vulfone, Estere 69
Zahs, Roberts J. (*Robert J. Sachs*) 118
Zajka, Viktors (*Victor Zsajka*) – skat. Harijs Domela
Zariņš, Kārlis 16, 101, 103, 105–110, 120, 122, 127, 132, 138, 155, 156, 161
Zelče, Vita 37
Zeltiņš, Oto (Goldfelds) 24, 164, 168, 169, 171–175, 179, 181
Zilbermane, Masja 191, 192, 232
Znotiņš, Viktors 132, 137
Zundulis, Avins 235, 249
Žuravskis, Jāzeps (Žurilo) 207, 223

Pielikumi

1. pielikums¹⁴⁷³

I Spānijas pilsoņu kara dalībnieki republikāņu pusē

1. tabula. PSRS latvieši un personas no PSRS ar izcelsmi no Latvijas

Uzvārds, vārds (pseidonīms)	Dzimšanas gads, vieta	Izglītība, profesija, valodu zināšanas	Sākotnējā ierašanās Krievijas terit./PSRS	Ģimenes stāvoklis	Dalības raksturs Spānijas pilsoņu karā	Uzturēšanās ilgums Spānijā	Tālākais liktenis
Artmanis Žanis (<i>Tellers Rūdolfs</i>)	1897.30.09., Rīga, latvietis	Pamatizglītība, šoferis, mehāniķis, valodas: latviešu, krievu	Piedalījies Pirmajā pasaules karā un Krievijas Pilsoņu karā, 1929. g. demobilizēts no Sarkanās armijas	Precējies, sieva un dēls dzīvoja Maskavā	IB pretķīmiskās aizsardzības sekcijas priekšnieks Alvasētē; no 1938. g. aprīļa Sagaro slimnīcā militārajā policijā; kapteinis	1937. g. janvāris – 1939. g. februāris	Internēto nometnē Arželē; 1939. g. aprīlī atgriezies PSRS, miris 1963. g. Rīgā
Beika Dāvids	1885.30.08., Zaļenieku pag., latvietis		Pirmā pasaules kara laikā		PSRS militārais padomnieks, strādā padomnieku štābā	No 1936. līdz 1937. g.	1937. g. komandēts uz ASV, miris 1946. g. februāris
Berezins Aleksandrs (<i>Čispa Klaudijs; Chispa Klaudiuss</i>)	1906.02.10., Jelgava	Mehāniķis	Pirmā pasaules kara laikā līdz ar evakuāciju no Rīgas	Precējies, divi bērni, ģimene dzīvoja Maskavā	13. IB prettanku artilērijas divizionā 6. Slāvu baterijas komandieris; vēlāk Palafoksa vārdā nosauktās 4. baterijas komandieris	1937.04.05. – 1939. g. februāris	Internēto nometnē Francijā, 1939. g. atgriezās PSRS

¹⁴⁷³ Norādēs par izglītību, profesiju, valodu zināšanām, dzīvesvietu un ģimenes stāvokli attiecas uz periodu līdz dalībai Spānijas pilsoņu karā. Spāņu valodas prasmes nav norādītas, jo grūti konstatēt, vai atsevišķiem pilsoņu kara dalībniekiem bija kādas priekšzināšanas; šo valodu konfliktā iesaistītie centās apgūt/izmantot, tāpēc nereti Spānijā aizpildītās anketās norādīja, ka jau prata arī spāņu valodu.

Bergholcs Augusts (<i>Rinaldo</i>)	1897, Liepāja				PSRS militārais padomnieks Jūras spēku un aviācijas ministrijā aviācijas jautājumos	1936. g. septembris vai oktobris – 1937. g. 18. janvāris	Nošauts PSRS “Latviešu operācijas” laikā 1938.29.07.
Eglītis Arnolds	1901.31.01., Ikšķiles pag., latvietis	Vidējā izgl., ekonomists, valodas: latviešu, krievu, vācu	MOPR biedrs, 1926. g. Latvijā arestēts, no 1927. g. maija PSRS	Precējies, sieva dzīvoja Maskavā, divi bērni	Līdz 1938.06.23. 3. artilērijas divizona 3. baterijas komandieris, pēc tam līdz 1938.21.10. 3. artilērijas divizona komandieris; leitnants no 1937.24.09.	1937.19.09.– 1939. g. februāris	Internēto nometnē Sensiprjēnā; no 1939. g. aprīļa PSRS; miris Otrajā pasaules karā, 1941. g.
Gailītis Rūdolfs (<i>Saulītis Oskars</i>)	1909, latvietis	Mehāniķis	No 1910. g. kopā ar māti	Neprecējies	99. brigāde, Posorubio virsnieku skolā u. c.	No 1937.26.06., trūkst ziņu, iespējams, miris kaujās	
Hiršfelds Artūrs (<i>Staševskis Artūrs</i>)	1890				PSRS tirdzniecības pārstāvis Spānijā		Nogalināts PSRS “Latviešu operācijas” laikā
Jansons Kirils (<i>Orsini</i>)	1894, Ērgļu pag.	SZSA	Piedalījies Pirmajā pasaules karā un Krievijas Pilsoņu karā		PSRS militārais padomnieks Ziemeļu frontē	1936. g. oktobris – 1937. g. maijs	Nošauts PSRS “Latviešu operācijas” laikā 1938. g.
Kumelāns Vilhelms	1898.01.12., Kapiņu pag.	Artilērijas pulka komandieris SZSA	SZSA no 1918. g., piedalījās Krievijas Pilsoņu karā	Precējies, divas meitas	PSRS militārais padomnieks 9. armijas korpusā	1937. g. janvāris– nov.	Atgriezās PSRS, no 1947. g. Tālo Austrumu karaspēka artilērijas pavēlnieka

							vietn., miris 1952.22.07. Maskavā
Ķuzis Pēteris (<i>Bērziņš Jānis, Spānijā: Donicetti, Grišins</i>)	1889.25.11., Jaunpils pag.	SZSA			PSRS galvenais militārais padomnieks Spānijā	1936. g. augusts – 1937. g. maijs	Nošauts PSRS “Latviešu operācijas” laikā 1938.29.07.
Lācis Rūdolfs (<i>Vilks</i>)	1903, Sātiņu pag.	Valodas: krievu, latviešu, vācu	PSRS no 1930. gada jūlija	Sieva un dēls dzīvo Maskavā	1937. g. ieroču instruktors 108. brig., pakļauts arī PSRS militārajam padomniekam; no 1938. g. sāk. PSRS militāro padomnieku štābā; no 1938. g. jūnijs līdz nov. Levantes frontes štābā	1937.04.02.– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā; atgriezās PSRS 1939. g. aprīlī, pēc Otrā pasaules kara dzīvoja Rīgā; miris 1971.06.12.
Nemme Augusts	1900				Tanku brig. štāba priekšnieks	1936.–1938. g. sāk.	
Ozols Žans (arī Jan, Ivan) (<i>Broms Aleksandrs</i>)	1897.20.02., Cēsis, latvietis	Augstākā izgl., advokāts, ekonomists, valodas: krievu, vācu, latviešu, angļu	Piedalījies Krievijas Pilsoņu karā		Instruktors virsnieku kursos Posorubio līdz 1938. g. februāris, pēc tam politiskais komisārs Kasteldefelsā, no aprīļa administratīvā darbā Barselonā, no 1938. g. jūlija padomnieks republikāņu armijas 14. korpusā	Spānijā no 1937. g. nov.	Atgriezās PSRS 1939. g. martā
Pumpurs Pēteris (<i>Hulio</i>)	1900, Plāteres pag.		SZSA no 1918. g.		PSRS militārais padomnieks aviācijas iznīcinātāju grupā	1936.13.10.– 1937.11.05.	Arestēts 1941.31.05., nošauts 1942.23.03.

Ratnieks Augusts	1898, Vidrižu pag.	Inženieris	Piedalījies Pirmajā pasaules karā un Krievijas Pilsoņu karā		Sapieru (soda) bataljona komandieris Alvasetē, no 1938. g. janvāris beigām 129. IB sapieru rotas instruktors	1937.19.09– 1939. g. februāris	Internēto nometnē Sensiprjēnā; atgriezās PSRS 1939. g. aprīlī; pēc Otrā pasaules kara dzīvoja Rīgā, miris 1973.02.08.
Rudina Braina (<i>Vosa, Fosa</i>)	1902.24.06., Rīga	Augstākā (Vīnes Univ.), ārste, valodas: vācu, krievu, franču	No 1935. g. Maskavā; 1937. gadā Belgradā apcietināta	Precējusies ar dienvidslāvu komunistu	Ārste IB sanitārajā daļā Alvasetē, hospitāļa priekšniece Viļjanueva de la Harā un no 1938. g. aprīļa Sagaro.	1938. g. sāk. – 1939. g. sāk.	1939. g. atgriezās Maskavā, no 1945. g. dzīvoja Rīgā, strādāja Veselības aizsardzības ministrijā u. c., mirusi 1973.06.11.
Salniņš Kristaps (<i>Griška</i>)	1885.26.08., Rīga	SZSA Izlūkošanas pārvaldes nodaļā			PSRS militārais padomnieks izlūkošanā	1937. g. jūlijs – 1938. g. marts	Nošauts PSRS “Latviešu operācijas” laikā 1938. g.
Sproģis Artūrs	1904, Rīga				PSRS militārais padomnieks, izlūkošanas dienestā Malagas frontē, vēlāk dažādos sektoros no Andalūzijas līdz Aragonai	1936. g. nov. – 1937. g. oktobris	Otrā pasaules kara laikā ģenerālštāba pārstāvis, pēc kara dzīvoja Maskavā, miris 1980.03.10.

Šteingolds Emīls (arī Šteinholds)	1909.24.06., Odesa				13. un 15. IB	1937. g.– 1939. g. sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā; atgriezās PSRS 1939. g. aprīlī
Tikins Jānis	1895.25.09., Saikavas pag.	SZSA	Piedalījies Pirmajā pasaules karā un Krievijas Pilsonu karā		PSRS militārais padomnieks pretgaisa aizsardzībā Kara ministrijas pakļautībā.	1936. g. decembris– 1937. g. aug.	Pēc atgriešanās PSRS Ļeņingradas pretgaisa aizsardzības priekšnieks, miris Rīgā 1974. g.
Tiltiņš Jānis Alfrēds	1897, Mežotnes pag.	SZSA					Arestēts PSRS “Latviešu operācijas” laikā, 1937.27.11., miris ieslodzījumā 1943. g.
Tiltiņš Pēteris Pauls (<i>Armāns Pols;</i> Spānijā: <i>Greize</i>)	1903.04.04., Sesava, latvietis	Militārā izgl., SZSA	No 1920. g. LKP, no 1925. g. Parīzē, no 1926. g. PSRS		Štāba priekšnieka padomnieks Arčenas mācību centrā, T-26 tanku vienības kapteinis	1936.13.10.– 1936. g. b./1937. g. sāk.	Kritis Otrajā pasaules karā Volhovas frontē 1943.08.07.
Vecgailis Voldemārs	1893, Rundāles pag.	Inženieris, valodas: krievu, vācu, latviešu	Piedalījies Pirmajā pasaules karā		Inženieris, arī instruktors, piedalījies fortifikācijas darbos; īslaicīgi Posorubio instrukciju sagatavošanā Internacionālajām brigādēm, vēlāk Republikāņu armijas	1937.09.09.– 1939.09.02.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, no 1939. g. aprīļa PSRS, pēc Otrā

					44. divīzijā, Dienvidu aizsardzības grupā. Kā ārzemnieks atsaukts no frontes 1938. g. oktobris; 1939. g. janvāris pieteicās aizstāvēt Kataloniju		pasaules kara dzīvoja Latvijas terit., miris 1977. g.
Veļkovs Ilja (<i>Karl Waks</i>)	1909.28.02. Sebeža, ebrejs	Apavu rūpniec. un metālapst. strādnieks; valodas: latviešu, krievu, vācu, jidišs	PSRS no 1931. g., pirms tam Latvijā tiesāts politisku iemeslu dēļ, izcietis sodu Centrālcietumā (1929–1930), no 1928. g. LKJS	Sieva dzīvoja Maskavā	Tanku brigādē, 2. bataljonā; seržants	1937. g. jūnijs – 1939.09.02.	Internēto nometnē Francijā, 1939. g. aizbrauca uz PSRS, no 1945. g. dzīvoja Rīgā

2. tabula. Personas no PSRS, kas varbūtēji piedalījušās konfliktā, un, iespējams, ir ar izcelsmi no Latvijas teritorijas

Uzvārds, vārds	Dzimšanas gads, vieta	Dalības raksturs Spānijas pilsoņu karā	Uzturēšanās ilgums Spānijā	Tālākais liktenis
Bebris Nikolajs				
Šponbergs Hansis	1896, Rīga		No 1937. g. līdz 1938. g.	Atgriezās PSRS, piedalījies Otrajā pasaules karā, no 1942. g. septembris 1. atsevišķā latviešu strēlnieku rezerves pulka komandieris; miris 1982.05.02
Šukajevs Aleksandrs		Lidotājs-novērotājs, kritis frankistu gūstā 1936. gada 4. decembrī	1936. g. rudens – 1937. g. jūnijs	Atgriezies PSRS

3. tabula. Ārzemju, izņemot PSRS, latvieši un personas ar izcelsmi no Latvijas

Uzvārds, vārds	Dzimšanas gads, vieta, tautība	Izglītība, profesija, valodu zināšanas	Dzīvesvieta un ģimenes stāvoklis	Politiskā pārliecība	Dalības raksturs Spānijas pilsoņu karā	Uzturēšanās ilgums Spānijā	Tālākais liktenis
Amatnieks Ernests	1915.15.12., Igaunija, latvietis	Vidējā izgl., radiotehnikas spec., valodas: angļu, latviešu, krievu, vācu	Ņujorka (ASV), neprecējies	Jauno komunistu līgā no 1931. g.	Telefonists Madrigerasā, karavīrs 15. IB	1937.17.02. – 1938. g. decembris	Dzīvoja ASV, miris 2005.09.04.
Begelman Elias (<i>Biegelman;</i> <i>Eli;</i> <i>Sims;</i> <i>Beal</i>)	1912.24.08., Rīga	Mehāniķis	ASV		Karavīrs un tulks 15. IB	No 1937. g. janvāris – 1938. g.	Atgriezās ASV 1938.01.10., miris 1959. g.
Cooper Jack (<i>Leavitt Jack,</i> <i>Levitt</i> <i>Isidore</i>)	1910.08.12., Rīga		ASV		15. IB; kapteinis		Atgriezās ASV 1938.15.12., miris 1979.06.02.
Domela Harijs (<i>Victor</i> <i>Zsajka</i>)	1904, vācbaltietis		Nīderlande, neprecējies		Paramilitārājās vienībās, vēlāk 43. brigādē	1936. g. septembris – 1939. g. sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā, Vernē, pēc Otrā pasaules kara Venecuēlā, miris 1979.04.10.
Gusarovs Nikolajs	1910.10.11., Rīga, krievs		Bez pilsonības un konkrētas dzīvesvietas, dienējis Francijas Ārzemnieku leģionā	1928. g. Latvijā arestēts pēc dalības 22. aug. streikā	15. IB Dimitrova bat., ieroču meistars un ložmetējnieks	Miris Ebro kauju laikā 1938. g. vasarā	

Kroms Lazars (<i>Crome Len</i>)	1909.14.04., Daugavpils, ebrejs	Ārsts, augstākā izglītība Lielbritānijā; valodas: krievu, vācu, jidišs, angļu	Lielbritānija		No 1937. gada janvāra Skotu ātrās palīdzības vienībā (<i>Scottish Ambulance Unit</i>), pēc tam medicīniskajā palīdzībā 35. divīzijā, paaugstināts par divīzijas medicīniskās palīdzības priekšnieku	No 1937. g. janvāris – 1938.26.09.	Atgriezās Lielbritānijā; miris 2001.06.05.
Lemke Edgars (<i>Georgs; Edgar George</i>)	1883.26.11., Liepāja	Topogrāfs, valodas: krievu, angļu, vācu, franču, norvēģu	Monreāla (Kanāda), neprecējies	No 1933. g. Kānādas sociāldemokr. partija	15. IB, virtuvē līdz 1937.15.12., tulks, arī Aizsardzības ministrijā, no 1938.15.04.– 1938.15.07. 2. tanku brig.	No 1937.12.08.	Miris 1960.14.12.
Švalbe Sāra (<i>Kalna Sonia</i>)	1904.15.01., Daugavpils, ebrejiete	Augstākā, zobārste, valodas: čehu, krievu, latviešu, vācu	Prāga, Čehoslovākija, precējusies	No 1928. g. LKP, no 1930. g. Čehoslovākijas KP, no 1938. g. PCE	Ārste Alvasetes hospitālī līdz 1937.10.04., zobārste un ķirurgē 11. IB ķirurģiskajā nodaļā līdz 1938.01.05., ārste 15. korpusa un 35. divīzijas sanitārajā daļā; kapteine	1937.29.01.– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Francijā, darbā PSRS sūtniecībā Viši, no 1941. g. aug. PSRS, no 1945. g. Rīgā

4. tabula. Spānijas pilsoņu kara dalībnieki no Latvijas

Uzvārds, vārds	Dzimšanas gads, vieta, tautība	Izglītība, profesija, valodu zināšanas	Oblig. milit. dienests u. c. militārā pieredze	Dzīvesvieta un ģimenes stāvoklis	Politiskā pārliecība; sodāmība	Dalības raksturs Spānijas pilsoņu karā	Uzturēšanās ilgums Spānijā	Tālākais liktenis
Andersons Mārtiņš	1900.20.07., Ventspils	Jūrnieks				13. IB prettanku artilērijas divizionā 6. Slāvu baterijā	Spānijā vismaz no 1937. g. vidus, līdz 1939. g. sāk.	Internēto nometnē Arželē, Girsā
Altgauzens Lazars	1902.18.07. Daugavpils, ebrejs	Pamatizgl., tirgotājs	Līdz 1925. g. 1. Liepājas kājn. pulkā	Daugavpils, neprecējies		Karavīrs 129. IB	1936.–1939. g.	1939. g. dzīvo Londonā; 1940.28.03. atņemta Latvijas pilsonība (8 ² pants)
Avins Zundulis	1914.19.09., Daugavpils, ebrejs			Palestīna		Karavīrs 129. IB	No 1937. g.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā, pēc tam dzīvoja Palestīnā
Ābols Jānis	1911.17.05. Liepāja, latvietis	Pamatizgl., metālapstr. strādnieks, valodas: latviešu, krievu	Neieradies izpildīt dienestu 1937. g.	Rīga, neprecējies	No 1932. g. LKJS biedrs, komunistisku darbību dēļ Latvijā arestēts un tiesāts	15. IB Dimitrova bat. I rotas karavīrs, darbā Alvasetē.	1937. g. sāk. – 1938. g. maijs	1939. g. Stokholmā; 1940.28.03. atņemta Latvijas pilsonība; pēc Latvijas okupācijas atgriezies Liepājā, kur

								kritis kaujās 1941. g. jūnijs
Āķis Ādolfs	1904.08.02.	Pamatizgl., strādnieks	Līdz 1926. g. 11. Dobeles kājn. pulkā	Rīga	Biedrībā "SSS", LSDSP biedrs	Karavīrs 15. IB. Dimitrova bat. 1. rotā	No 1937. g. Spānijā, nogalināts 1937. g. februāris Haramas kaujā	
Bahrahs Jēkabs (Kuba)	1903.10.11., Pabjaņice, ebrejs	Augstākā (Briseles Univ.), ārsts, valodas: krievu, vācu, poļu, latviešu	1925./ 1926. g., Bruņoto vilcienu pulkā	Beļģija, neprecējies	No 1927. g. Francijas KP biedrs, no 1933. g. Beļģijas KP biedrs	Piedalījies cīņās Irunā basku paramilit. vien. sast., no 1936.08.09. kā ārsts Kārļa Marksa vārdā nosaukt. paramilit. vien. Aragonas frontē, no 1936.28.12. ārsts IB sanit. dien. Alvasētē, no 1937.01.07. līdz 1937.16.12. Benikasimas slimnīcā, pēc tam līdz 1938.07.04. Fortūnas slimnīcā (Mursijā), no 1938. g. maija līdz 1938. g. oktobris 35. divīzijā	1936.23.08.– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā, vēlāk Lielbritānijā
Barons Ābrams	1912.27.07., Daugavpils, ebrejs	Valodas: jidišs, krievu, latviešu,	1934. g. darba bataljonā	Čehoslovākija, neprecējies	No 1929. g. Daugavpilī LKJS, no	Cenzors IB štābā, 129. IB Masarika bataljona	No 1936. g. decembris Spānijā,	

		čehu, franču, vācu	Daugavpils cietoksnī		1931. g. Čehoslovākijas KP biedrs	4. ložmetēju rotas politiskais komisārs	nogalināts 1938. g. aprīlī Aragonas kauju laikā	
Beniķis Jānis	1907.17.01., Baldones pag., latvietis	Pamatizgl., sliežu metinātājs, valodas: latviešu, krievu	1928./1929. g. dienējis Aviācijas pulkā; seržants	Rīga, neprecējies	No 1935. g. LKP Rīgā, no 1938. g. maija PCE	I Slāvu smagās artilērijas divizona 3. baterijas novērotājs, no 1938. g. jūlija 3. baterijas komandieris, no 1938. g. septembra visa divizona komandieris; leitnants	1937.26.06.–1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā u. c., 1941.15.03. ieradās PSRS; 1941. g. III Strādnieku gvardes bataljona priekšnieks, vēlāk 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijā, miris 1943.02.05.
Bernštams Peisahs Pauls	1907.22.12., Bauska, ebrejs	Augstākā (Parīzes Univ. (Francija)), ārsts, valodas: latviešu, krievu, franču, vācu	No 1934. g. zemessardzē	Rīga, neprecējies	No 1934. g. MOPR biedrs, no 1937. g. decembris PCE biedrs	Ārsts IB bāzē Alvasetē, no 1937. g. septembris beigām 15. IB, īslaicīgi arī 13 IB; kapteinis	1937.18.05.–1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā, Arželē, Lemilā; no 1941. g. marta PSRS

Brožiņš Georgs	1909.06.01., Liepāja, latvietis	Nepabeigta augstākā (LU), ierēdnis, valodas: latviešu, krievu, vācu	1934./ 1935. g. 2. Ventspils kājn. pulkā; kaprālis	Rīga, neprecējies	Organizācijas “Strādnieku sports un sargs” biedrs, no 1929. g. LSDSP, strādnieku sporta biedrības “Cīņa” biedrs, no 1934. g. vasaras LKP, no 1937. g. PCE biedrs	Republikāņu armijas 86. jauktās brig. 20. bat., no 1937.14.12. 342. bat. komandieris, no 1938.31.05. majors	1937.20.02.– 1939.08.02.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā, Vernē, Karpiaņā, Lemilā; no 1941.15.03. PSRS, no 1941. g. štāba priekšnieks vairākās latviešu vienībās PSRS, miris 1943.19.12.
Brožovskis Voldemars Kazimirs (Vītols, vēlāk Voldemārs Aire)	1907.13.09., Rīga, latvietis	Pamatizgl., metālapstr. strādnieks, valodas: latviešu, krievu	Iesaukts 1929. g., dienējis 9. Rēzeknes kājn. pulkā	Rīga, precējies	No 1934. g. nelegālajās komunist. org., vadījis LDJS “Brīvā Jaunatne” tipogrāfiju, no 1937. g. LKP un PCE	Karavīrs 13. IB prettanku artilērijas divizionā 6. Slāvu baterijā; kaprālis	1937.27.07.– 1939. g. sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā, izbēdzis, atgriezies Latvijā 1939. g. septembris, Otrajā pasaules karā PSRS partizānu vienībā, kritis 1942.10.05. pie Kārsavas
Ceitels Boruhs	1908, Rīga, ebrejs	Nepabeigta augstākā (LU), valodas: krievu, angļu		Parīze (Francija)	LKP ietekmē esošu organizāciju biedrs, LKJS Rīgā, 1928. un 1930. g. arestēts	No 1936. g. oktobra 11. IB. Tēlmaņa vārdā nosauktajā bat.	No 1936. g. rudens Spānijā, nogalināts Madrides	

					par komunistiskām darbībām, Francijas KP biedrs		kaujā 1936. g. nov.	
Cielēns Laimonis Aleksandrs	1916.16.04., Valmiera, latvietis	Pamatizgl., krāsotājs, valodas: latviešu, krievu		Valmiera, neprecējies	No 1929. g. SSS, no 1936. g. sāk. LDJS	Karavīrs I Slāvu smagās artilērijas divizionā	1937.04.07.–1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā, Arželē, Lemilā; Latvijas terit. no 1941. g. maija; Otrajā pasaules karā 201. latviešu strēlnieku divīzijā, miris 1942.17.02.
Cinis Boriss	1906.29.12., Līvberzes pag.	Nepabeigta augstākā (LU), pašvaldības darbinieks,			No 1927. g. LKJS, no 1930. g. LKP biedrs, 1934. g. arestēts kā laikraksta "Apskats" redaktors	Vada komandieris 15. IB Dimitrova bataljonā	Spānijā no 1937. g. sāk., nogalināts 1937.06.07. Brunetes kauju laikā	
Cinis Jānis	1911.27.07., Rīga, latvietis	Pamatizgl., krāsotājs, valodas: latviešu, krievu, vācu	1933./1934. g. 4. Valmieras kājn. pulkā	Valmiera, neprecējies	No 1926. g. SSS, no 1927. g. LKJS, no 1932. g. LKP, no 1934.–1936. g. cietumā, no 1938. g. PCE	Karavīrs I Slāvu smagās artilērijas divizionā, karavīrs 4. artilērijas grupā	1937.04.07.–1939. g. februāris	Internēto nometnēs Francijā (Girsā u. c.), nelegāli atgriezās Latvijā 1940.21.03.; pēc Latvijas okupācijas

								ministra vietnieks Valsts drošības ministrijā, miris Otrajā pasaules karā 1942.28.07.
Černobrovs Izaks	1915.23.06., Rīga, ebrejs	Nepabeigta augstākā, valodas: latviešu, krievu, vācu, ebreju		Parīze (Francija), precējies	No 1932. g. LKJS; 1935. g. komunistisku darbību dēļ Latvijā tiesāts un sodīts, no 1937. g. LKP, no 1938. g. PCE	Karavīrs 45. divīzijas sakaru rotā	1938.14.04.– 1939. g. februāris	Internēto nometnēs Francijā (Girsā u. c.), no 1939.24.07. Latvijā
Čerņins Leibs (vēlāk Leons)	1913.05.01., Daugavpils, ebrejs	Pamatizgl., mehāniķis, valodas: latviešu, krievu, vācu	No 1935. g. vienu mēnesi 2. Ventpils kājn. pulkā, ieskaitīts zemessardzē	Rīga, neprecējies	No 1928. g. LKJS, komunistisku darbību dēļ Latvijā tiesāts un sodīts	Karavīrs 13. IB prettanku artilērijas divīziona 6. Slāvu baterijā; īslaicīgi 11. IB.; seržants	1937.15.05.– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnēs Francijā (Girsā u. c.); no 1941. g. franču pretošanās kustībā; 1946. g. atgriezās Latvijas teritorijā, 1979. g. aizbraucis uz ASV, kur miris 1988. g.
Donhins Tuvija	1912.08.11., Rīga, ebrejs	Nepabeigta augstākā, mākslinieks, valodas: franču,		Tulūza, Francija (no 1932. g.)	LKJS, vairākkārt arestēts, no 1933. g. Francijas KP, no	Sākotnēji strādājis viesnīcā; no 1937.21.01. Madrīdes frontē, 35. brig., arī 12. divīzijas štāba	1936.05.09.– 1939. g. februāris	Internēto nometnēs Francijā (Girsā u. c.); 1939.14.02. atņemta

		krievu, vācu, ebreju			1937. g. jūlija PCE	kartogrāfs, 1937. g. I korpusa štābā padomnieka tulks, vēlāk tulks 39. divīzijā		Latvijas pilsonība; PSRS konsulāta darbinieks; atgriezās Latvijas teritorijā 1941. g. maijā; Otrajā pasaules karā Rīgas Strādnieku gvardes 3. bat.; miris 1941. g. kaujās pie Narvas
Dukaļskis Boļeslavs	1907.25.08., Viļņa, polis	Pamatizgl., stikla pūtējs, valodas: latviešu, poļu, krievu	1930./1931. g. 10. Aizputes kājn. Pulkā; kaprālis	Rīga, precējies	No 1928. g. izplatījis komunistu proklamācijas, no 1936. g. MOPR, no 1938. g. PCE	Karavīrs, telefonists I Slāvu smagās artilērijas divīziona 3. baterijā; kaprālis	1937.20.06.–1939. g. februāra sāk.	Internēto noņemtnē Arželē, Girsā u. c.; no 1941. g. PSRS, no 1945. g. Rīgā
Dukaļskis Vladislavs	1917.06.02., Petrograda, Krievija, polis	Bezdarbn., valodas: latviešu, krievu	Iesaukšana 1939. g.	Rīga, neprecējies	No 1938. g. PCE	Karavīrs I Slāvu smagās artilērijas divīziona 3. baterijā	1937.20.06.–1939. g. februāra sāk.	Internēto noņemtnē Sensiprjēnā, Girsā; Francijā; iestājies Francijas Ārzemnieku leģionā; pēc Otrā pasaules kara dzīvoja Francijā

Embriks Kārlis Juris (vēlāk arī Embriķis)	1903.28.08. Rudbāržu pag., latvietis	Jūrniece, valodas: latviešu, krievu	12. Bauskas kājn. pulks	Neprecējies	Sodīts ar cietumsodu par huligānismu (1926. g.) un zādzībām (1930. g.); no 1938. g. PCE biedrs	Karavīrs 13. IB prettanku artilērijas divizionā 6. Slāvu baterijā; seržants	1937. g. jūnijs – 1939. g. februāris	Internēto nometnēs Francijā (Girsā u. c.); 1940.03.28. atņemta Latvijas pilsonība; pēc Francijas kapitulācijas karagūstekņu nometnē Vācijā; 1946. g. atgriezās Rīgā
Ero Filips	1908.22.12., Vitebska	Pamatizgl., jūrniece, valodas: latviešu, angļu, vācu, franču, krievu, poļu	Smagās artilērijas divizionā; dienējis Francijas Ārzemnieku leģionā (1931.28.10.– 1936.28.10.)	Neprecējies		Karavīrs IB artilērijas vienībās (<i>Artilleria Grupo Rigaud</i>); 12. IB, no 1937.26.09. Annas Paukeras (<i>Anna Pauker</i>) vārdā nosauktā artilērijas divizionā; seržants	1937.01.01.– 1939.09.02.	Internēto nometnē Arželē, Girsā
Fels Ruvins	1914.20.02., Krustpils, ebrejs	Vidējā, tirgotājs, valodas: ebreju, latviešu, krievu, vācu	1936./ 1937. g. 9. Rēzeknes kājn. pulkā	Rīga, neprecējies	Organizācijas SSS, “Perec”, “Bunda”, Strādnieku sporta biedrības “Cīņa” biedrs; no 1935. g. LKP biedrs	Karavīrs I Slāvu smagās artilērijas divizionā 3. baterijā; seržants	1937.26.06.– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā, izbēga; 1940. g. Beļģijā, ASV u. c. kā jūrniece; No

								1941. g. marta PSRS; piedalījās Otrajā pasaules karā PSRS pusē, pēc kara strādāja Rīgā, emigrējis uz Izraēlu, miris Beļģijā
Folmanis Žanis Rūdolfs (Grīva)	1910.07.12., Aizupes pag., latvietis	Pamatizgl., tipogrāfs, valodas: latviešu, krievu, vācu	1932./1933. g. 6. Rīgas kājn. pulkā	Rīga, neprecējies	No 1931. g. LKJS, no 1934. g. LKP, 1935. g. arestēts, no 1938. g. PCE	Karavīrs un politiskais delegāts I Slāvu smagās artilērijas divizionā 3. baterijā; seržants	1937.26.06.–1939.08.02.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā, Arželē, Karpiaņā, Lemilā, no 1941.15.03. PSRS, 1941. g. maijā atgriezās Rīgā; populārs padomju rakstnieks, LPSR Augstākās padomes deputāts, miris 1982.14.06.
Gincburga Frīda (arī Mara)	1909.14.07., Daugavpils, ebrejiete	Augstākā, medmāsa Bikur holim, valodas: latviešu, krievu, vācu, ebreju		Rīga, precējusies ar Aleksandru Gincburgu	No 1929. g. LKJS, no 1932. g. LKP	Medmāsa hospitālī Alvasētē, arī 15. IB un no 1938. g. janvāris Mataro hospitālī, arī tulce	1937.08.04. – 1938. g. beigās	No 1938. g. Beļģijā, mirusi Rāvensbrukas koncentrācijas nometnē 1942. g.

Gincburgs Aleksandrs	1909.17.08., Rīga, ebrejs	Nepabeigta augstākā, students, valodas: krievu, vācu, čehu, latviešu, franču		Čehoslovākijā no 1935. g., precējies ar Frīdu Gincburgu	No 1928. g. LKJS, no 1932. g. LKP, vairākkārt arestēts	Cenzors, vēlāk instruktors Madrigerasā, 129. IB Masarika bat. politiskais komisārs	No 1936. g. decembris, nogalināts Aragonas kaujās 1938. g. aprīļa sākumā	
Gutkins Leiviks (vēlāk Ļevs)	1908.19.12., Rīga, ebrejs	Augstākā (Turīnas Univ. (Itālija)), ārsts, valodas: latviešu, krievu, vācu	1934./ 1935. g. 10. Aizputes kājn. pulkā	Rīga, neprecējies		Ārsts 283. brigādē, arī 4. Valensijas bataljonā	1936. g. decembris – 1939.27.03.	Internēto nomētņēs Ziemeļāfrikā; 1940.28.03. atņemta Latvijas pilsonība; no 1943. g. PSRS, no 1946. g. Latvijas terit.
Haikins Ābrams	1914.30.10., Rīga, ebrejs	Mehāniķis, valodas: latviešu, krievu, vācu, franču, poļu		Parīze, neprecējies	No 1929. g. LKJS, vairākkārt apcietināts	Karavīrs un tulks 13 IB, tulks VIII armijas korpusā, 1937. g. aug. arestēts, decembris atbrīvots, pēc tam karavīrs 13. IB., 1938. g. maijā apcietināts, septembris atbrīvots	1936.02.11. – 1939. g. sāk.	Internēto nomētņē Arželē, Girsā
Hiršmanis Sīmanis	1912.14.02., Vecauce, ebrejs	Vidējā, strādnieks tekstilrūpn., valodas: krievu, vācu,	1933./ 1934. g. Kurzemes artilērijas pulkā	Neprecējies	No 1935. gada LKP biedrs, vairākkārt aizturēts	Karavīrs I Slāvu smagās artilērijas divizionā 3. baterijā, mācībās	1937.26.06.– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nomētņēs Francijā (Girsā u. c.); 1939. g.

		latviešu, ebreju				Posorubio, pēc tam karavīrs Rozas Luksemburgas vārdā nosauktajā artilērijas divizionā		nokļuva Lielbritānijā
Hurevičs Maksis (vēlāk Gurevičs Maksis)	1915.14.02., Polocka, ebrejs	Noliktavas pārzinis	Neieradies izpildīt dienestu 1937. g.	Rīga, neprecējies	No 1937. g. PCE	Sanitārs 15. IB līdz 1937. g. aprīlim, karavīrs Dimitrova bataljonā, arī 129. IB ložmetēju rotā.	1936.13.12.– 1939. g. sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā, 1940.28.03. atņemta Latvijas pilsonība; no 1941. g. PSRS, Otrajā pasaules karā strādnieku gvardē, vēlāk 201. latviešu strēlnieku divīzijā, miris 1942. g. pie Staraja Rusas
Izraelsons Jēkabs (arī Jakovs)	1917.16.09., Liepāja, ebrejs	Vidējā izgl., galdnieks, valodas: jidišs, latviešu, krievu, vācu	1940. g. maijā izsludināts meklēšanā par izvairīšanos no karadienesta	Liepāja, neprecējies	No 1932. g. LKJS, vairākkārt apcietināts, no 1938. g. PCE	Kartogrāfs 11 IB 42. batalj., arī 14. IB 4. batalj.	1938.18.03.– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā; 1940. g. maijā Frankfurtē, Vācijā; 1940. g. jūlijs atgriezies Latvijas terit.; Otrajā pasaules

								karā 201. latviešu strēlnieku divīzijā, miris 1942. g. martā pie Staraja Rusas
Jansons, Kārlis	1907.20.03., Tukums		10. Aizputes kājn. pulkā; Francijas Ārzemnieku leģionā			Karavīrs 13. IB 6. Slāvu prettanku baterijā, 1938. g. maijā dezertējis	1938. g. februāris – 1938. g. maijs	
Jenšs Jūlijs	1905.30.12., Zduņskā Volā, latvietis	Vidējā, latviešu, angļu krievu, vācu	Izpildījis obligāto militāro dienestu	Mančestra (Lielbritānija), precējies	Lielbritānijas KP	Karavīrs 11. IB, angļu grupā Ernsta Tēlmaņa vārdā nosaukt. bataljonā	Spānijā no 1936. gada oktobra, miris 1936.20.12. Boadiljas kaujas laikā	
Jēkabsons Edgars	1908.06.01., Lādes pag., latvietis	Vidējā izgl., aktieris Dailes teātrī			LSDSP līdz 1934. g.	Karavīrs 15. IB Dimitrova bataljonā	Spānijā no 1937. g. janvāra, miris 1937. g. I pusē	
Kadiķis Jānis	1905.29.04., Liepāja, latvietis	Pamatizgl., strādnieks, valodas: latviešu, vācu	1927./1928. g. Jūras aviācijas divizionā	Liepāja, neprecējies	No 1930.–1932. g. soc. dem. org. “Darba jaunatne”, iestājies arī LKJS un LKP; 1933. g. komunistisku darbību dēļ Latvijā tiesāts un sodīts, no 1938. g. PCE;	Karavīrs, municijas pārzinis 13. IB prettanku artilērijas divizionā 6. Slāvu baterijā	1937.29.04.–1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Arželē, Girsā, u. c.; no 1941. g. PSRS, pēc Otrā pasaules kara dzīvoja Latvijas terit.

					1939. g. izslēgts no LKP			
Kleinmanis Leons	1913.27.07. Rīga, ebrejs	Mehāniķis, valodas: vācu, latviešu, krievu	1935./1936. g. Vidzemes artilērijas pulkā	Rīga	No 1930. g. LKJS, 1932. g. apcietināts, no 1937. g. PCE	Telefonists un novērotājs I Slāvu smagās artilērijas divizionā	1937.26.06.–1939. g. februāra sāk.	Internēto nomētņē Sensiprjēnā, Girsā, izbēga, Latvijā no 1940. g. 24. apr., miris 1945.22.04.
Klimkāns Juris	1905.26.03., Rīga, latvietis	Jūrnieks, valodas: latviešu, krievu, vācu	1927./1928. g. 4. Valmieras kājn. pulkā	Beļģija, neprecējies	Vairākkārt sodīts, tai skaitā par zādzībām; izplatījis komunistisko literatūru	Karavīrs 15. IB Dimitrova bataljonā, arī 13. IB prettanku artilērijas divizona 6. Slāvu baterijā	1937. g. sāk. – 1939. g. februāra sāk.	Internēto nomētņēs Francijā (Girsā u. c.); no 1941.15.03. PSRS, pēc Otrā pasaules kara dzīvoja Rīgā
Kočetkovs Aleksejs	1912.18.11., Maskava, krievs		No 1935. g. 12. Bauskas kājn. pulkā	Tulūza, Francija (no 1931. līdz 1935. g.), pēc tam Parīzē	Francijas KP biedrs	27. divīzijā u. c. vienībās	1936. g. aug. – 1939. g. februāra sāk.	Internēto nomētņē Sensiprjēnā, Girsā u. c.; Berlīnē no 1941. g., pēc tam franču pretošanās kustībā, pēc Otrā pasaules kara dzīvoja Rīgā; miris 1987. g.
Krauliņš Oskars Voldemars	1906.14.12., Ēveles pag., latvietis	Pārdevējs, valodas: latviešu, krievu, vācu	1928./1929. g. 7. Siguldas kājn. pulks	Rīga, precējies	No 1923. g. SSS, izplatījis komunistisko literatūru,	Karavīrs 11. IB	1938.05.05.–1939. g. februāra sāk.	Internēto nomētņē Sensiprjēnā,

					1936. g. apcietināts			Girsā, 1941. g. Maskavā
Kupcis Voldemārs	1905.08.04., Tiflisa, latvietis	Farmaceits, ķīmijas students (LU), valodas: latviešu, krievu, vācu	Kurzemes artilērijas pulks	Rīga, neprecējies		Karavīrs, vēlāk farmaceits 14. IB, farmācijas dienesta priekšnieks 35. divīzijā, republikāņu XV korpusā un īslaicīgi arī citviet	1936. g. decembris – 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā, brīvprātīgi iestājies Francijas Ārzemnieku leģionā, pēc Otrā pasaules kara dzīvoja Vācijā
Kūrs Benjamiņš (<i>Aļoša, Binka, Max</i>)	1908.01.04., Daugavpils, ebrejs	Pamatizgl., korektors, valodas: jidišs, krievu, latviešu, vācu, čehu, angļu, franču	No 1934. g. Latgales artilērijas pulkā	Čehoslovākija (no 1936. g.)	No 1928. g. LKJS, no 1930. g. LKP, vairākkārt apcietināts par komunistiskām darbībām, no 1938. g. PCE	Karavīrs I Slāvu smagās artilērijas divizionā, divizona štābā tulks, kasieris, sekretārs, intendanta palīgs, no 1938.04.10. tulks padomnieku štābā pie Levantes armijas	1937.01.06.– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā; atgriezās Latvijas teritorijā, 201. Latviešu divīzija, miris 1942.13.01. kaujās pie Maskavas
Ķempe Emīls	1908.30.10., Liepāja, latvietis	Jūrnieks, valodas: vācu, latviešu, poļu, krievu	Iesaukts 1930. g., dienējis 10. Aizputes kājn. pulkā		MOPR	Karavīrs 15. IB; 129. IB Dimitrova bataljonā; seržants	1937. g. janvāris, miris 1938.14.07. pie Valensijas	
Laime Aleksandrs	1911.09.07., Rīga, latvietis	Jūrnieks	10. Aizputes kājn. pulkā	Neprecējies	SSS biedrs	Almansā, karavīrs 4. artilērijas grupā	Spānijā no 1937. g. oktobris līdz 1938. g.	Pētnieks Venecuēlā, miris 1994.21.03.

Levinsons Semjons	1906, Beļska (Krievijas imp.), ebrejs	Augstākā, veterinār-ārsts		Čehoslovākija (no 1929. g.)	No 1933. g. Čehoslovākijas KP biedrs	Veterinārārsts 15. IB, kā arī republikāņu kavalērijas pulkā	1936.–1939. g. februāris	Internēto nometnēs, 1943. g. ieradās PSRS
Lihters Vulfs	1912.04.12., Liepāja	Vidējā, metālapstr. strādnieks, valodas: esperanto		Rīga	1931. g. arestēts par komunistiskām darbībām, LKJS biedrs	Karavīrs 11. IB E. Andrē bataljonā	No 1937.16.01. Spānijā, nogalināts 1937.20.02. Haramas kauju laikā	
Lipkins Arons Iciks	1913.14.09., Smiltene, ebrejs	Vidējā, mūzikas students, valodas: latviešu, franču, krievu, vācu	Iesaukšana 1939. g.	Čehoslovākija (no 1935. g.), Parīze (no 1936. g. jūlijs), neprecējies	No 1933. g. MOPR, 1935 g. apcietināts, no 1937. g. septembris PCE	Karavīrs 13. IB prettanku artilērijas divizona 6. Slāvu baterijā; leitnants	1937.24.05.–1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Arželē, Girsā, Vernē, Karpiaņā, Lemilā, no 1941. g. marta Latvijas terit., Rīgas strādnieku gvardes batalj., miris 1941.27.07. kaujās Igaunijā
Maleiko Zenons						Posorubio skolā, 129. IB. 3. bat.	Nogalināts 1938. g. Aragonas kauju laikā	
Markovņiks Mozus (Marko, Miša, vēlāk Markovņikovs Mihails)	1916.18.09., Rīga, ebrejs	Profes. izgl., Mehāniķis, valodas: ebreju, latviešu, krievu, vācu	Neieradies izpildīt karadienestu	Rīga, neprecējies	No 1931. g. LKJS, vairākkārt apcietināts, no 1938. g. PCE	Karavīrs, telefonists I Slāvu smagās artilērijas divizona 3. baterijā	1937.23.06.–1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā, Arželē, Karpiaņā, Lemilā; PSRS

								no 1941.15.03., atgriezās Latvijas terit. 1941. g. maijā, Latviešu iznīcinātāju pulkā, kritis 1941. g. jūnijs kaujās Igaunijā
Naguļevičs Pauls	1909.24.01, Jelgava					Tulks 18. armijas korpusā	1937. g. sāk. – 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Arželē, Girsā, vēlāk Argentīnā
Ofmanis Jānis Aleksandrs	1910.11.09., Ventspils, latvietis		12. Bauskas kājn. pulkā	Ventspils, neprecējies	LKP biedrs	Karavīrs 13. IB 6. Slāvu prettanku baterijā	No 1937.07. līdz 1938. g.	Uzturējies Francijā, tai skaitā ievietots internēto nometnēs
Ozols Voldemārs	1884.17.10., latvietis		No armijas atvaļināts kā pulkvedis			Spānijas republikāņu armijas štāba aizmugures apmācības ģenerālis, vairākus mēnešus pavadījis cietumā Spānijā	1936. g. nov. – 1938. g.	1939.28.04. atņemta Latvijas pilsonība; no 1938. g. Parīzē, no 1945. g. Latvijas teritorijā, mācībspēks Latvijas Valsts universitātē, miris 1949.05.06.
Palkavnieks Jānis	1905.17.01., Rīga, latvietis	Pamatizgl., celtnieks, valodas:	1926./1927. g. 5. Cēsu kājn. pulkā	Parīze (Francija; no 1936. g.), precējies	No 1926. g. LKP, vairākkārt arestēts par	Karavīrs 13. IB prettanku artilērijas	1937.24.05.– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā,

		latviešu, krievu, vācu			komunist. darbībām, no 1938. g. PCE	divizona 6. Slāvu baterijā; leitnants		Girsā, ASV; Rīgā no 1941.25.02.; Jāņa Raiņa Valsts Dailes teātra direktors (1946–1965); miris 1996.25.11.
Pekainis Antons	1907.28.07., Burtnieku pag., latvietis	Pamatizgl., jūrnīks, valodas: latviešu, krievu	1930./ 1931. g. 12. Bauskas kājn. pulkā	Neprecējies	No 1933. g. LKP	Dimitrova bat. ložmetēju rotas komandieris; Alvasetē garnizona sardzes maiņas priekšnieks; mācībās Posorubio, arī ložmetēju rotas vada komandieris 129. IB sastāvā; seržants	1937. g. janvāris– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnēs Francijā (Girsā u. c.); no 1941. g. PSRS, pēc Otrā pasaules kara dzīvoja Jūrmalā
Penka Artūrs	1909., Limbaži	Krāsotājs	1931./ 1932. g.	Rīga	No 1928. g. org. “Darba jaunatne”	Karavīrs 13. IB, no 1938.23.07. 14. IB, bijis apcietināts par dezertēšanu	No 1937.10.10.	
Permands Haims	1918.04.07., Daugavpils, ebrejs	Mehāniķis, valodas: ebreju, krievu, latviešu	Iesaukšana 1940. g.	Parīze (Francija; no 1938.12.01.)	No 1934. g. LKJS, 1937. g. apcietināts, no 1938. g. PCE	Karavīrs 45. divīzijas atsevišķajā bataljonā	1938. g. – 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā, Arželē, no 1941.11.05. Rīgā, piedalījās Otrajā pasaules

								karā PSRS latviešu vienībās, no 1946. g. dzīvoja Rīgā
Pēcis Hermanis	1907, Salacas pag., latvietis	Jūrnieks				Karavīrs 45. divīzijas atsevišķajā bataljonā	No 1938. g. līdz 1939. g. sāk.	Internēto nometnē, no 1940. g. Latvijas terit., partizānu vienībās Otrā pasaules kara laikā, 1942. g. vācu okupācijas laikā nogalināts
Potašovs Sergejs	1911, Daugavpils				LKJS, 1929. g. (par dalību demonstrācijā), 1931. un 1933. g. arestēts	Telefonists 13. IB 6. Slāvu prettanku baterijā	No 1938. g. janvāra Spānijā, nogalināts 1938.16.03. Aragonas frontē	
Pūce Fricis	1913.16.11., Liepāja, latvietis	Pamatizgl.,	Neieradies izpildīt dienestu 1937. g.	Rīga, neprecējies	No 1932. g. LKJS, no 1933. g. LKP, 1934. g. arestēts, no 1937. g. PCE	Karavīrs 86. jauktajā brig.; rotas politiskais komisārs; no 1938.08.02. 86. jauktajā brig. 342. bat., rotas komandieris; leitnants	1937.19.02.–1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā, Arželē, Karpiaņā, Lemilā, PSRS no 1941. g., miris Otrajā pasaules karā
Ribakovs Konrads	1916.03.03., Tartu, krievs	Mehāniķis, valodas:	Neieradies izpildīt	Rīga, neprecējies	No 1933. g. LKJS, 1935. g. apcietināts, no	Karavīrs 13. IB, pēc	1937.15.09.–1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē

		krievu, latviešu	dienestu 1938. g.		1938. g. janvāris PCE	reorganizācijas 129. IB		Arželē, Girsā, 1941. g. ASV
Rozenbaums Daniels	1916.21.06., ebrejs	Students	Neieradies izpildīt dienestu, izsludināts meklēšanā 1939. g.	Parīze		13. IB prettanku artilērijas divizionā 6. Slāvu baterijā	No 1937.24.05. īslaicīgi, Spāniju atstājis jau 1937. g.	Dzīvojis Parīzē
Rozenbergs Kārlis (<i>Kūlijs, Devītais</i>)	1911.28.09., Ventspils, latvietis	Krāsotājs, valodas: latviešu, angļu, franču, krievu, vācu			No 1935. g. LKP biedrs, LDJS CK loceklis, vairākkārt apcietināts par komunistiskām darbībām	Instruktors Republikāņu armijas 130 jauktajā brig., vēlāk partizānu grupā, no 1938. g. janvāris ložmetējnieku rotas komandieris 130 jauktajā brig., no aprīļa 38. brig.; kapteinis	1937.19.02.– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā, Arželē; Lemilā, no 1941. g. marta PSRS, Strādnieku gvardes bataljona štāba priekšn., 1941. g. saņemts gūstā, kur septembris piespriests nāvessods
Rudina Mirjama	1898.08.03., Rīga, ebrejiete	Augstākā (Jēnas Univ.), ārste, valodas: krievu, vācu, latviešu, franču		Rīga, precējusies, divi bērni	No 1931. g. MOPR	Hospitāļa priekšiece “Cueva de la Potita”, ārste “Farnes de la Selva”, Mojas, Sagaro slimnīcā	1937. g. rudens – 1939. g.	No 1939. g. marta Latvijā
Rudins Šmuels (arī Samuels)	1911.26.08., Rīga, ebrejs	Vidējā izgl., valodas: latviešu,	1934. g. 10. Aizputes kājn. pulks	Precējies		Karavīrs 4. artilērijas grupā, Balkānu baterijā	1938.02.02.– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnēs Francijā (Girsā u. c.); no

		vācu, krievu, franču						1941. g. PSRS, miris 1941. g.
Salmiņš Juris Alfrēds	1909.19.12., Ventspils, latvietis			Ventspils, neprecējies	Sodīts par zādzībām, izvairījies no policijas uzraudzības	Karavīrs 13. IB 6. Slāvu prettanku baterijā	1937. g. jūnijs–1938. g.	Atgriezies Latvijā 1939.02.09.
Spalāns Alberts	1911.08.10., Līvāni, latvietis	Pamatizgl., stikla pūtējs, Valodas: latviešu, krievu	1933./ 1934. g. 10. Aizputes kājn. pulkā	Rīga, 1938. g. Barselonā apprecējis Hosefu Čaparteki (<i>Josefa Chapartequi</i>)	SSS, 1936. g. No 1934. g. MOPR, no 1938. g. PCE	Karavīrs Dimitrova bataljonā, vēlāk sekcijas priekšnieks 15. divīzijas sakarū komandā, Madrides partizānu grupas dalībnieks, sakarū vada komandieris 13. IB, leitnants	1936.18.12.– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā, Vernē, Karpiaņā, Lemilā, no 1941. g. PSRS, strādnieku gvardē un iznīcinātāju bat., latviešu strēlnieku divīzijā, miris 1942. g.
Stekola Zālamans (arī Solomons)	1914.26.02., Daugavpils, ebrejs	Students, mehāniķis		Francija (no 1932. g.)	No 1930. g. LKJS	Karavīrs 14. IB; leitnants	1937.05.05.– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē, izbēga no Girsas nometnes; nogalināts 1940. g. pēc Francijas okupācijas
Strazde Marina	1897.02.02., Rīga, vāciete	Aktrise, valodas: vācu, krievu, franču		Parīze, neprecējusies	1931. g. iestājusies Vācijas KP	Mašīnrakstītāja sanitārajā dienestā	1937. g. oktobris– 1939.16.01.	Francijā

Strazdiņš Arnolds						Karavīrs 11. IB		
Šalits Abrams	1908.03.10., Rīga, ebrejs	Augstākā (Jēnas Univ.), ārsts, valodas: krievu, čehu, poļu, ebreju, franču, itāļu, angļu, latviešu	1936./ 1937. g. 4. Valmieras kājn. pulkā	Rīga, neprecējies	No 1938. g. PCE biedrs	Ārsts 14. IB, slimnīcā Benikasimā un Mataro; leitnants	1937.24.05.– 1939. g. februāra sāk.	1939. g. aprīlī atgriezās Latvijā, medicīniskā dienesta kapteinis Otrajā pasaules karā PSRS pusē, pēc kara dzīvoja Rīgā
Šmits Rūdolfs	1916.22.05., Liepāja, latvietis	Pamatizgl., strādnieks, valodas: latviešu, krievu	Neieradies izpildīt dienestu 1938. g.	Rīga, neprecējies	No 1933. g. LKJS, no 1934. g. LKP, vairākkārt apcietināts	Karavīrs 11. IB Tēlemana bataljonā zenītartilērijas baterijā, vēlāk – 1 Slāvu smagās artilērijas divizionā	1937.19.02.– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnēs Francijā (Girsā u. c.); izbēdzis, miris 1941. g. jūnijs kaujā par Liepāju
Švarcs Mihails (Ēgons Šmits)	1903.27.12., Minska, ebrejs	Augstākā izgl., inženieris, valodas: krievu, vācu, čehu, latviešu, jidišs, franču	1931. g.	Čehoslovākija, precējies, ir meita	LKJS, no 1926. g. Čehoslovākijas komjaunatnē, no 1929. g. LKP biedrs; 1930. gadu sākumā Latvijā vairākkārt arestēts par komunistiskām darbībām; no 1936. g. Čehoslovākijas KP	Alvasetē kadru pārvaldē, no 1937. g. februāris politiskais komisārs 15. IB sapieru rotā, vēlāk arī tās komandieris, īslaicīgi Posorubio virsnieku skolas politiskais komisārs; no 1937. g. oktobris kapteinis	No 1936.23.12. Spānijā, nogalināts 1938.18.08. Ebro kaujas laikā	

Tihomirovs Miķelis (vēlāk Mihails)	1905.24.11. Rīga, krievs	Pamatizgl., stiklinieks, valodas: krievu, latviešu	1926./ 1927. g. 6. Rīgas kājn. pulkā	Rīga, precējies, ir meita	No 1930. g. MOPR, no 1938. g. PCE	Karavīrs 15. IB Dimitrova bataljonā; telefonists 15. divīzijā, Madrīdes partizānu grupas dalībnieks; no 1938. g. aprīļa lielgabala komandieris 13. IB prettanku artilērijas divīziona 6. Slāvu baterijā	1936.24.12.– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Arželē, Girsā, Kapiaņā, Lemilā, no 1941. g. maija Latvijas terit., 1941. g. rudenī kritis gūstā, no 1946. g. Rīgā
Tilaks Jānis	1910.17.03., Pļaviņu pag.	Jūrniece			Apcietināts Latvijā par komunistiskas literatūras izplatīšanu	Karavīrs Dimitrova bataljonā	Iespējams, no 1937. g. sāk.; nogalināts 1937.07.10. kaujās pie Brunetes	
Timme Aleksandrs	1902.12.07., Rīga, latvietis	Pamatizgl., jūrniece, valodas: latviešu, krievu, angļu	1923./ 1924. g.	Ģente (Beļģija), neprecējies	No 1932. g. Beļģijas KP	Karavīrs 13. IB prettanku artilērijas divīziona 6. Slāvu baterijā	1938.02.01.– 1939. g. februāris	Internēto nometnēs Francijā (Girsā u. c.); izbēga, Rīgā no 1941.25.02.
Trokša Jānis (dažreiz arī kā Trakša)	1911.21.06., Līvāni, latvietis	Pamatizgl., stikla pūtējs, valodas: latviešu, krievu	1933./ 1934. g. Latgales artilērijas pulks	Rīga, neprecējies	No 1933. g. LKP	Karavīrs, telefonists I Slāvu smagās artilērijas divīziona 3. baterijā	1937. g. jūnijs – 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Sensiprjēnā, Girsā līdz 1940. g. maijam; iestājies Francijas

								Ārzemnieku leģionā; PSRS no 1945. g., līdz 1948. g. Tālajos Austrumos
Truslītis (<i>vēlāk Troislītis</i>) Aleksandrs	1905.24.02. Konstantinova, latvietis	Vidējā, tramvaja vadītājs	1925.– 1927. g. brīvprātīgi dienējis	Precējies	Sokolu kustībā	Valensijā pie V. Ozola; 15. IB Dimitrova bat.; 45. divīzijā, darbojies arī centrālās zonas štāba informācijas daļā; majors	1936. g. b. – 1939.12.03.	Internēto nometnē Arželē, Sentetjēnā, vēlāk PSRS, 1940. g. PSRS arestēts un miris
Upesleja Eduards	1914., Liepāja, latvietis	Pamatizgl., celtnieks, valodas: latviešu, vācu, krievu	1936./ 1937. g. Kurzemes artilērijas pulkā, vēlāk Kurzemes divīzijas darba komandā	Jelgava, neprecējies	No 1930. g. LKJS, vairākkārt arestēts par komunistiskām darbībām, arī LDJS, no 1938. g. nov. PCE	Karavīrs 13. IB, 51. bat.	1938.13.08.– 1939.09.02.	Internēto nometnē Arželē, Girsā, atbrīvots ar PSRS atbalstu, no 1939. g. jūlijs PSRS, miris Otrā pasaules kara laikā
Vanags Jānis	1912.13.03., Līvāni, latvietis	Pamatizgl., stiklinieks, valodas: latviešu, krievu		Rīga, neprecējies	No 1932. g. LKJS	15. IB Dimitrova bat., darbojies partizānu grupā, karavīrs 13. IB prettanku artilērijas divīziona 6. Slāvu baterijā seržants	No 1936. g. decembris Spānijā, nogalināts 1938.30.07. Ebro kauju laikā	

Vanags Leons	1911.07.07., Līgatne, latvietis	Jūrnieris				Karavīrs 129. IB	Spānijā vismaz no 1938. g., līdz 1939. g.	Internēto nometnēs Francijā (Girsā u. c.); pēc Spānijas pilsoņu kara dzīvojis Vācijā
Veihmanis Kārlis Gustavs (Kārluks)	1907.12.04., Ventspils, latvietis	Šoferis, mehāniķis, valodas: latviešu, krievu		Precējies, ir bērns		Šoferis 13. IB prettanku artilērijas divizionā 6. Slāvu baterijā	1938.12.01.– 1939. g. februāra sāk.	Internēto nometnē Arzelē, Girsā, Lemilā, no 1941. g. marta PSRS
Volkovs Jānis	1906.03.11., Kuldīga			Precējies, divi bērni	No 1929. g. LKJS, no 1933. g. LKP; sodīts, izvairījies no policijas uzraudzības	Karavīrs 13. IB prettanku artilērijas divizionā 6. Slāvu baterijā; seržants	1937.25.07.– 1938. g.	No 1939.02.09. Latvijā, miris 1941. g.
Volšonoka Riva (Era; vēlāk Leibovica)	1909.08.12., Polija, ebrejiete	Medmāsa Bikur holim, valodas: krievu, latviešu, vācu		Rīga, precējusies	LKP	Medmāsa Alvasetes, Mursijas, Belčītes, Sagaro hospitālī	1937.08.04.. – 1939. g.	1939. g. nov. atgriezusies Rīgā, 1974. g. devusies uz Izraēlu, mirusi 2001. g.
Vospe Civja (arī Cila)	1906.15.12. Līvāni, ebrejiete	Augstākā, skolotāja, valodas: ebreju, latviešu, krievu, franču, vācu		No 1929. g. ārzemēs, Beļģija, šķīrusies	MOPR, 1937. g. iestājusies PCE	Medmāsa Alvasetē, Benikasimā, Mataro	1936. g. b. – 1939. g. sāk.	No 1939. g. Parīzē, vēlāk Lielbritānijā
Žuravskis Jāzeps (<i>Žurilo</i>)	1908., Subate	Latviešu, krievu, poļu	1. Liepājas kājn. pulks	Rīga	No 1932. g. LKJS, no 1938. g. PCE	Telefonists I Slāvu smagās artilērijas	1937.07.– 1939.08.02.	Internēto nometnēs

						divizona 3. baterijā		Francijā (Girsā u. c.)
--	--	--	--	--	--	-------------------------	--	---------------------------

Avoti (1.–4. tabula): LNA LVVA, Latvijas diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību ārzemēs fonds, 2575, Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta fonds, 3234; LNA LVA, Komunistiskās Internacionāles Izpildu komitejas Kadru daļas fonds, PA-54, Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas Sociālpolitisko pētījumu institūta – PSKP CK Marksisma-ļeņinisma institūta filiāles fonds, PA-200, Mende Jānis (1903–1972), revolucionārās kustības dalībnieka, valsts darbinieka fonds, PA-53, Starptautiskās organizācijas palīdzības sniegšanai revolūcijas cīnītājiem /MOPR/ Latvijas PSR sekcijas fonds, 1054; PDVA, Personālo pensionāru pensijas lietu fonds, 1169; Ritas Rudušas personīgais arhīvs; Pītera Kroma personīgais arhīvs; Ņujorkas Universitātes Tamimenta bibliotēka un Roberta F. Vāgnera strādniecības arhīvs, Ernest Amatniek Papers, ALBA.309; LKM priekšmeti par Spānijas pilsoņu karu. RGASPI, Fond Interbrigady respublikanskoj armii Ispanii, 545.

II Spānijas pilsoņu kara dalībnieki frankistu pusē

5. tabula. Latvijas pilsoņi frankistu pusē

Uzvārds, vārds	Dzimšanas gads, vieta, tautība	Profesija, valodas	Dalības raksturs	Uzturēšanās ilgums Spānijā	Tālākais liktenis
Tranzē Harijs (arī Tranzējs)	1906.20.11., Breslava, vācbaltietis	Lauksaimnieks, valodas: angļu, vācu, franču, precējies	Karavīrs CTV	1937. g. sāk. – 1937. g. septembris	Atgriezās Latvijā 1937. g. b. un dzīvoja Rīgā līdz izceļošanai uz Vāciju 1939. g. nov.

Avoti: Tranzējs, *9 mēneši Spānijas pilsoņu karā*, 140.; LNA LVVA, Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta fonds, 3234.

2. pielikums

Līgumā nr. 252, 308.–312. norādītais darījumu apjoms starp pārdevēju – Latvijas Kara ministrijas Apgādes pārvaldi, un pircēju – A. Kļagina uzņēmumu “Etablissements A. Klaguine”.

Skaitis	Veids	
18580	franču 75 mm lielgabalu granātpatronas bez degļiem	
1242	franču 75 mm lielgabalu šrapnelpatronas ar laika degļiem	
Darījuma summa¹⁴⁷⁴ GBP		25 693
8 gab.	vācu 105 mm haubiču stobri	
6 gab.	vācu 105 mm haubiču stobru lafetes (ar riteņiem)	
8 gab.	lauku lielgabalu priekšrati	
5000 kompl.	105 mm haubiču granātas un šrapneli ar degļiem un dzenpildīņiem čaulās	
2840 gab.	105 mm haubiču granātas ar uzsitiena degļiem, bez dzenpildīņiem un čaulām	
2200 kompl.	105 mm haubiču dzenpildīņi bez čaulām, ar kapsulām	
Darījuma¹⁴⁷⁵ summa GBP		35 850
6 gab.	4,7” tālšāvēju lielgabali uz riteņu lafetēm, ar priekšratiem	
3500 gab.	munīcijas komplekti 4,7” tālšāvēju lielgabaliem (granātas vai šrapnelis ar degli, dzenpildīņu, vienu čaulu uz četriem šāviņiem, vienu aizdedzes cauruli uz komplektu, t. sk. caurules 10 % kļūdu gadījumiem)	

¹⁴⁷⁴ Līgumā nr. 252 piezīmes par apjomu: patronu skaits var mainīties 2 % apjomā, nemainoties to kopskaitam.

¹⁴⁷⁵ Līguma nr. 308 piezīmes: bez atlīdzības uzņēmumam nododami ar vācu 105 mm haubicēm saistītie piederumi un rezerves daļas, kas līgumā nav uzskaitītas; piegādātā munīcijas apjoma neatbilstība līdz 5 % mazāk; savukārt lielāka sagatavotā munīcijas apjoma gadījumā uzņēmums samaksā par papildus piegādāto.

Darījuma¹⁴⁷⁶ summa GBP		26 000
20 gab.	vācu 77 mm N. A. lauku lielgabali (1896. g.), uz riteņu lafetēm, ar lauku lielgabalu priekšratiem	
1 gab.	vācu 77 mm N. A. lauku lielgabals (1896. g.), ar priekšratiem	
1 gab.	vācu 77 mm zienītlielgabals (1916. g.) uz tumbas	
11 kompl.	vācu 77 mm lielgabalu munīcijas rati ar priekšratiem	
10 400 gab.	vācu 77 mm 1896. g. lielgabalu granātpatronas un šrapnelpatronas ar degļiem	
2740 gab.	franču 75 mm lielgabalu granātpatronas bez degļiem un šrapnelpatronas ar degļiem	
1551 gab.	franču uzsitiena degļi 75 mm granātpatronām	
Darījuma¹⁴⁷⁷ summa GBP		48232,04
362 gab.	Kolta ložmetēji ar balstu, piederumiem, rezerves daļām	
500000 gab.	krievu 3" unitārais šāviņš	
28000 gab.	krievu 3" bruņusitēju unitārais šāviņš	
Darījuma¹⁴⁷⁸ summa GBP		10086
10 gab.	krievu 3" 1914. g. zenītlielgabali uz tumbām	
2 gab.	autoplatformas ar piederumiem	
1 gab.	krievu 3" 1914. g. zenītlielgabalu pārvadājamā platforma	

¹⁴⁷⁶ Līgumā nr. 309 piezīmes: bez atlīdzības uzņēmumam nododami ar lielgabaliem saistītie piederumi un rezerves daļas, kas līgumā nav uzskaitītas; piegādātā munīcijas apjoma neatbilstība līdz 10 % mazāk; savukārt lielāka sagatavotā munīcijas apjoma gadījumā uzņēmums samaksā par papildus piegādāto.

¹⁴⁷⁷ Līguma nr. 310 piezīmes: bez atlīdzības uzņēmumam nododami arī ar lielgabaliem saistītie piederumi un rezerves daļas, kas līgumā nav uzskaitītas; piegādātā munīcijas apjoma neatbilstība līdz 5 % mazāk; savukārt lielāka sagatavotā munīcijas apjoma gadījumā uzņēmums samaksā par papildus piegādāto; franču uzsitiena degļu skaitu Apgādes pārvalde nodos atbilstoši faktiski nodotajam franču 75 mm lielgabalu granātpatronu skaitam.

¹⁴⁷⁸ Līguma nr. 311 piezīmes: piegādātā munīcijas apjoma neatbilstība līdz 10 % mazāk; savukārt lielāka sagatavotā munīcijas apjoma gadījumā uzņēmums samaksā par papildus piegādāto.

8 gab.	krievu 3" 1914. g. zenītlielgabalu krustkājas
Darījuma¹⁴⁷⁹ summa GBP 19450	

¹⁴⁷⁹ Līguma nr. 312 piezīmes: bez atlīdzības uzņēmumam nododami arī ar lielgabaliem saistītie piederumi un rezerves daļas, kas līgumā nav uzskaitītas.

3. pielikums

Latvijas – Spānijas ārējā tirdzniecības bilance 1000 latos no 1936. gada līdz 1939. gada augustam¹⁴⁸⁰.

Gads	Imports	Eksports	Bilance Ls
1936	42	20	-22
1937	37	11	-26
1938	4	25	21
01.–08.1939.	3	9	6

¹⁴⁸⁰ Avoti: “IV Ārējā tirdzniecība un tranzīts,” *Mēneša Biļetens*, Nr. 11 (1939), 1057.; “V Ārējā tirdzniecība un tranzīts,” *Mēneša Biļetens*, Nr. 2 (1939), 133.; detalizētāku apjomu produktu grupu dalījumā iespējams skatīt: Karnups, *The Little Country that Could*, 150–152.

4. pielikums

Laikraksta nosaukums	Datums	Rakstu skaits	Autors/ziņu dienests (ja norādīts); raksta nosaukums; lpp.	Republikāņu apzīmējumi	Nemiernieku/frankistu apzīmējumi	Republikāņu nežēlīgums	Nemiernieku/frankistu nežēlīgums
Brīvā Zeme	1936.21.07.	4	LTA, Pretrunīgas ziņas no Spānijas, 7. lpp.	“kreisā fronte”; republikāņi; tautas fronte; kreisie	nacionālie revolucionāri; dumpinieki; revolucionāri		
			LTA, Spānijas valsts prezidents revolucionāru gūstā, 7. lpp.	valdības	revolucionāri; nemiernieki; sacelšanās kustība; “fašisti”; valdības pretinieki		
			Valdības lidmašīnas bombardē dumpīgā karaspēka kazarmas Malagā, 7. lpp.	valdības	dumpinieki; sacelšanās kustība; nacionālie revolucionāri		
			Sacelšanās kustība Spānijā iet plašumā, 9. lpp.		sacelšanās kustība; ģen. Franko vadītā kustība; pučisti		
Jaunākās Ziņas		5	L. R., Cīņa uz dzīvību un nāvi Spānijā, 1. lpp.	kreisie elementi; “tautas fronte”; republikāņi; valdības	nemiernieki; labais spārs		
			A. A. Drausmīgā pilsoņu kara ainas, 1., 9. lpp.		dumpinieki		
			LTA, Pēdējās ziņas, 9. lpp.	valdības; republikāņi	dumpinieki; dumpja kustība		

			LTA, Dumpinieki atsauc, 9. lpp.		dumpinieki; nacionālie revolucionāri		
			LTA, Revolucionāri tura gūstā valsts prezidentu, 9. lpp.	valdības	revolucionāri; nemiernieki; sacelšanās kustība; “fašisti”; valdības pretinieki		
Rīts		1	LTA, Nemiernieki aicina valdību atkāpties, 1. lpp.	valdības	nemiernieki; labais spārns; revolucionāri; Spānijas atjaunošanas kustība; ģen. Franko vadītā kustība; pučisti; sacelšanās kustība		
Brīvā Zeme	1936.03.08.	10	LTA, Francija pielietos visus līdzekļus, lai paātrinātu Spānijas juku beigšanos, 1. lpp.		nacionālrevo- lucionāri		
			LTA, Francija uzaicinājusi Angliju apspriesties, kā izturēties pret notikumiem Spānijā, 1. lpp.				
			LTA, Sasaukt konferenci neitralitātes ieturēšanai Spānijas pilsoņu karā būs grūti, 1. lpp.				
			LTA, Marokā avarējušās itāļu lidmašīnas gribējušās pārvest bēgļus, 1. lpp.		nacionālisti		

		L. Nemanovs, Pilsoņu karš Spānijā un tā iespējamās sekas, 1. lpp.	“tautas fronte”	revolucionāri; nacionālie nemiernieki; nacionālisti		
		LTA, Spāņu komunisti dedzina labības krājumus un plantācijas, 11. lpp.	kreisās valdības piekritēji; valdības	nacionālrevolucionāri; nacionālisti		
		LTA, Lai taupītu munīciju spāņu komunisti saviem pretiniekiem nogriež galvas, 11. lpp.	Madrides valdības; kreisās valdības	nacionālisti	“Bēgļi, kas ierodas Gibraltārā no citām spāņu pilsētām, ziņo, ka komunisti, lai taupītu munīciju, saviem pretiniekiem nogriež galvas.”	
		Tanžēras direktorijs nodod savas pilnvaras lielvalstu kara kuģa komandantiem, 11. lpp.	Madrides valdības			
		LTA, Nacionālrevolucionāri guvuši jaunus panākumus, 11. lpp.	Madrides valdības; kreisās valdības	nacionālrevolucionāri; nacionālisti		
		LTA, Spānijā kaujas – Francijā noskatās, 11. lpp.	kreisās valdības	nacionālie revolucionāri		
Jaunākās Ziņas	8	LTA, No baznīcu zvaniem – granātas. 5. lpp.	valdības	nacionālie revolucionāri; nacionālisti		
		LTA, Nodedzina jauno ražu, 5. lpp.	spāņu valdības piekritēji			
		LTA, Spānijas valdība izdevusi dekrētu, 5. lpp.	kreisā valdība			

			LTA, Šķelšanās Katalonijas “kreisajā frontē”, 5. lpp.				
			X. Y., Nacionālie revolucionāri ievēdīs Spānijā autoratīvu iekārtu, 7. lpp.		nacionālie revolucionāri; nacionālisti		
			A. A., Apšauda Anglijas vēstnieka automobili, 7. lpp.				
			LTA, Francijā nepacietīgi gaida Anglijas un Itālijas atbildes, 7. lpp.				
			LTA, Jau sākusies izšķirošā kauja, 7. lpp.	valdības	nacionālie revolucionāri; nacionālisti		
Rīts		5	LTA, Nemiernieki 30 klm no Madrides, 1. lpp.	valdības	nacionālisti		
			Madrides klosterus pārdēvē par komunistu namiem, 1. lpp.				
			LTA, Francija prasa neiejaukšanos Spānijas notikumos, 5. lpp.				
			Žans Luvēns, Interesešu spēle ap Spānijas pilsoņu karu, 8. lpp.	kreisie	nacionālisti; nemiernieki		
			LTA, Gibraltārā apķīlāts spāņu hidroplāns, 8. lpp.	spāņu valdības			
Brīvā Zeme	1936.09.09.	2	San-Sebastiana gatava padoties, 6. lpp.	valdības; Madrides valdības	nemiernieki; nacionālisti		

		Niknas cīņas Spānijas ziemeļos, 6. lpp.	kreisie; valdības	nacionālisti		
Jaunākās Ziņas	11	L. R., Jauni notikumi, kas sarežģī neitralitātes jautājumu, 1. lpp.		nacionālisti		
		LTA, Komunistu dumpis Portugāles kara flotē, 1. lpp.	sarkanie			
		LTA, Portugāles paziņojums, 1. lpp.				
		L. R., Vaimanas Sansebastiānā, 1. lpp.	sarkanie; tautas frontes aprindas	nacionālisti	““Daily Telegraph” ziņo, ka daudzi simti Sansebastjanas iedzīvotāju, uz kuriem kritušas aizdomas, ka tie simpatizē nacionālistiem, apcietināti un sabāzti Sansebastjanas kūrējā. Katru rītu 15 no tiem aizvedot un nošaujot, katru vakaru notiekot tas pats”	
		LTA, Nacionālisti noraida Sansebastiānas civilgubernatora piedāvājumu, 1. lpp.		nacionālisti		
		LTA, Nāvessodi Madridē, 1. lpp.				
		LTA, Spāņu insurgenti turpina iet uz priekšu Sansebastiānas virzienā, 1. lpp.	sarkanie	insurgenti	-	

			Madridē izsludināta vispārēja mobilizācija, 1. lpp.				
			Publicēta Spānijā akreditētā diplomātiskā korpusa paziņojums, 1. lpp.				
			Otto Zeltiņš, Alžesirasā – pilsoņu kara joslā, 6. lpp.	sarkanie; Madrides “tautas frontes” piekritēji	nacionālisti; nacionālie revolucionāri		
			Spāņu nacionālo revolucionāru ieņemtā Iruna, 7. lpp.	valdības	nacionālie revolucionāri, insurgenti		
Rīts		3	Madride mobilizē “idejiskos” frontei, 10. lpp.	spāņu valdības; sarkanie; marksisti; Madrides valdības	nemiernieki; nacionālisti		
			Alkazaras pili draud uzspridzināt miliči, 10. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
			Pārtrauc diplomātiskos sakarus ar Madrides valdību, 10. lpp.				
Brīvā Zeme	1936.30.10.	2	G., Sarkano armija pārgājusi pretuzbrukumā, 8. lpp.	sarkanie; kreisie	nacionālisti		
			LTA, Ieročus piegādā vienai un otrai pusei, 8. lpp.				

Jaunākās Ziņas	10	A. A., Sākusies “Marnas kauja” Spānijā, 7. lpp.	kreisie; sarkanie	nacionālisti		
		LTA, Sākusies izšķirošā cīņa, 7. lpp.	valdības; sarkanie	nacionālisti		
		LTA, 40 krievu tanku uzbrūk nacionālistiem, 7. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		LTA, Spāniešus komandē krievu ģenerālis, 7. lpp.	sarkanie; valdības	nacionālisti	“Kāds no Madrides izbēdzis civilgards sarunā ar Havasa korespondentu Junkosā stāstījis, ka terora vilnis Madridē ceļoties vienmēr augstāk un pēdējās dienās esot nošauti vairāki simti cilvēku.”	
		LTA, Apmainās lidmašīnu uzbrukumiem, 7. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		Spāņu nacionālisti grib sargāt vēstures pieminekļus, 11. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		L. R., Baldvins runā par fašisma un komunisma “krusta karu”, 14. lpp.	sarkanie			
		LTA, Anglija un notikumi Spānijā, 14. lpp.			“Īdens esot griezis vērību uz Madrides sarkano tiesu darbību, kas vairs nav atšķirama no cilvēku apkaušanas.”	

			LTA, Itāļu asie uzbrukumi PSRS, 15. lpp.				
			Otto Zeltiņš, Atcelts Salamankas rektors, 15. lpp.				
Rīts		2	LTA, Madrides karaspēks grib apiet ielencējus, 10. lpp.	sarkanie; kreisie	nacionālisti		
			LTA, Neiejaukšanās līgums glābj Eiropu no kara, 10. lpp.	spāņu valdība	nemiernieki		
Brīvā Zeme	1936.13.11.	9	Armando de Agniars, Pilsoņu karš Spānijā, 8. lpp.	sarkanie			
			Franču komunisti grib steigties palīgā Madrīdei, 11. lpp.				
			LTA, Komisija Londonā vēl spriež, 11. lpp.				
			Apcietinātos Madridē no nāves spēj glābt vienīgi ministru prezidents vai nauda, 14. lpp.	sarkanie		“Visas ziņas par šausmīgo cilvēku bendēšanu, kādas ikdienas lasām laikrakstos par tām vietām Spānijā, kur vēl darbojas sarkano vara, izsauc lasītājos izbrīnu un jautājumu, kā gan tādas šausmas iespējamas un kur radušies tie cilvēki, kas šādiem darbiem ir spējīgi.”	

		LTA, Madridi nāksies pilnīgi nopostīt, citādi tās ieņemšana nebūs iespējama, 14. lpp.				“Madrides bombardēšana turpināsies līdz pilsēta padosies. Madridi nāksies nopostīt kvartālu pēc kvartāla, lai arī cik man galvas pilsētas būtu žēl.”
		LTA, Nacionālisti drīz sāks izšķirošo uzbrukumu, 14. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		LTA, Kreisie paliek aktīvāki arī Maljorkas salā, 14. lpp.	kreisie	nacionālisti		
		Chetafa atņemta, 14. lpp.	kreisie, sarkanie, valdības	nacionālisti		
		“Starptautiska kolonna” sarkano rindās, 14. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
Jaunākās Ziņas	9	A. A., Nacionālisti pilnīgi groza savu taktiku: viņi ielenc Madridi, 7. lpp.	sarkanie	nacionālisti		“Ģen. Franko šai intervijā izteicies, ka nacionālisti būšot spiesti iznīcināt vienu pilsētas daļu pēc otras, lai cik sāpīgi tas būtu.”
		Madrides barikādes aplāj matracēm, 7. lpp.	sarkanie			
		LTA, Tanki vairs neder, 7. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		LTA, Nacionālisti nostiprinās un atpūšas, 7. lpp.		nacionālisti		
		L. R., Kādēļ ģen. Franko kavējas dot pavēli izšķirošam uzbrukumam Madrīdei, 7. lpp.	sarkanie; Madrides valdības	nacionālisti		

		LTA, Grandi paziņo, ka pieņem PSRS izaicinājumu, 8. lpp.				
		LTA, Madrides slimnīcas pārpildītas, 8. lpp.	sarkanie			
		LTA, Atbrīvo sievietes un bērnus, 8. lpp.		nacionālisti		
		Bumbu lietus pār Madridi, 10. lpp.	sarkanie	nacionālisti		“Nacionālisti neatlaidīgi bombardē Madridi gan lielgabaliem, gan no gaisa. Veseli rajoni pārvērsti drupu kaudzēs.”
Rīts	7	Nacionālisti izspiesti no Madrides? 1. lpp.	kreisie, sarkanie, valdības	nacionālisti		
		Franko gatavojas ziemas karam, 3. lpp.	Madrides valdības	nacionālistu nemiernieki; nacionālisti		
		Madrides kaujas lauks, 3. lpp.		nacionālisti		
		Montanas kazarmas izšķirs Madrides likteni, 10. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		LTA, Grib pasargāt Madridi no bombardēšanas posta, 10. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		LTA, Pēc Itālijas parauga, 10. lpp.				
		Nošautie ķīlnieki aprakti kopējā kapā, 10. lpp.				“Pēc Madrides ieņemšanas daudzas kapu vietas vajadzēs atrakt, lai dabūtu

						zināt, kur apbedīti tie tūkstoši, kas divu mēnešu laikā kā politiski noziedznieki apšauti Madrides ielās un cietumos.”	
Brīvā Zeme	1936.03.12.	8	G., Sarkanie pie Madrides zaudējuši 20.000, 1. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
			G, Kā cer izbeigt karu Spānijā, 1. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
			Kā spāņu bēgļi dzīvo Parīzē, 2. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
			LTA, Rietumu lielvalstis lūkos izbeigt karu Spānijā, 9. lpp.				
			Gb, Spānijā jau 20.000 vāciešu? 11. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
			LTA, Vācijā musinājis, Spānijā kritis un Maskavā apbedīts, 11. lpp.	sarkanie			
			Madrides aizstāvji slēpjas aiz sievietēm un bērniem, 11. lpp.	sarkanie	nacionālisti	“Kad nacionālisti uzbruka pirmajām trim ierakumu rindām, no otrās līnijas grāvjiem izrāpās simtiem sieviešu un bērnu, kas, paceldami rokas pret debesīm, kiedza, lai pārtrauc šaušanu. Kā vēlāk noskaidrojās, šīs	

						sievietes un bērni bija turp aizvesti ar varu.”
		LTA, Vācijas preses sensacionāli apgalvojumi, 11. lpp.	sarkanie			
Jaunākās Ziņas	14	Georgs Timuška, Gājiens pa Spānijas nacionālās valdības iestādēm, 2. lpp.		nacionālistu kustība; nacionālā kustība; nacionālie	“Lēni un nesteigdamies garīdznieks atstāta notikumus, kas sagrāvuši viņa ziedošo veselību daudz ātrāki un jūtāmāki, nekā to darītu liela gadu nasta. [..] Nacionālistu kustībai uzliesmojot, sarkanā Barselonā iededzies terors. Trīs reizes viņš, kā garīdznieks, vests uz nošaušanu un tikai pateicoties tagad vēl neizskaidrojamam brīnumam viņam palaimējies izglābties.”	
		A. A., Francijā gaida Vācijas atklātu nostāšanos nacionālās Spānijas pusē, 8. lpp.				

	Georgs Timuška, Nacionālisti nogriež Eskoriālu no Madrides, 8. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
	LTA, Ģenerāļa Franko galvenais štābs šodien oficiāli ziņo, 8. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
	LTA, Holande atzinusi, 8. lpp.				
	LTA, No 484 tikai 62, 8. lpp.				
	Lta, Ieroču noliktava neutrālā joslā, 8. lpp.	sarkanie			
	LTA, Atņemti 9 krievu tanki, 8. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
	A. A., Brīvprātīgie no Parīzes, 8. lpp.	Madrides valdības	nacionālisti		“Vakar priekšpusdienā virs Madrides parādījās 24 nacionālistu lidmašīnas, kas nometa lielāku skaitu bumbu un torpēdu. Pavisam saskatīti 40 spēcīgi torpēdu sprādzieni. Pati bombardēšana ilga ne vairāk kā ceturtdaļstundu. “Journal” korespondents nogalināto skaitu vērtē uz 80, bet ievainoto – uz 200.”
	LTA, Nacionālā Spānija publicēs sensacionālus dokumentus, 8. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
	LTA, Pie Madrides kritis bij. Rehstāga deputāts, 8. lpp.	sarkanie			
	L. R., “Daily Telegraph” par vācu karaspēka lomu		nacionālisti		

		Spānijas notikumos, 9. lpp.				
		Madrides ainas, 10. lpp.				
		LTA, Franko prasa trīs vācu divīzijas, 16. lpp.				
Rīts	8	Lidmašīnu patruļas virs Madrides, 1. lpp.	sarkanie	nacionālisti		“Šodien, pl. 11.15. deviņas nacionālistu lidmašīnas – bumbvedējas, kopā ar 15 iznīcinātājiem, parādījās virs Madrides un meta bumbas ziemeļu un ziemeļrietumu kvartālos, joslā no Kvatro- Kaminosas līdz Rozalesai. Eksplodēja apmēram 40 gaisa torpēdas, pie kam detonācijas lika nodrebēt visai pilsētai. Bombardēšana ilga tikai 15 min., bet nodarīja ļoti lielus zaudējumus un prasīja daudz cilvēku upuru.”
		Visasiņainākā kauja, 1. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		LTA, Gūsta 5 miljonu kravu, 3. lpp.		nacionālisti		
		“Čehu komunistu uzbrukums spāņu frontē”, 3. lpp.				
		LTA, Svarīgi Vācijas ārpolitikas lēmumi, 10. lpp.				
		Līgums par ieroču piegādi Madridei, 10. lpp.				

			Sievietes un bērni madriēšu ierakumos, 10. lpp.		nacionālisti	“Kamēr nacionālisti uzbrukuši tranšeju pirmajai rindai, no otrās rindas pēkšņi pacēlušies simtiem bērnu un sieviešu, kas, izstiepuši izmisumā rokas, klieguši, lai uzbrucēji žēlo tos un pārstāj šaut. Vēlāk izrādījās, ka komunistu sievietes un bērnus ar varu tur nostādījuši.”	
			L. B., Ieroču kontrabandisti uz Francijas robežas, 10. lpp.				
Brīvā Zeme	1937.26.01.	4	Gb, Londona apmierināta ar vācu un itāļu atbildēm, 1. lpp.				
			LTA, Vakar publicēta Itālijas atbilde Anglijai, 9. lpp.				
			Vācu atbilde Anglijai, 9. lpp.				
			LTA, 14 sūtniecībās 4000 bēgļu, 9. lpp.	sarkanie; Valensijas valdība; spāņu valdība			
Jaunākās Ziņas		7	E. L., Vācijas un Itālijas atbilžu atskaņa Ženēvā, 7. lpp.	sarkanie; Valensijas valdības			
			LTA, Madrides telefona centrāle liesmās, 7. lpp.	sarkanie			

		LTA, Nogriež ceļu un pārtrauc pārtikas piegādi, 7. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		LTA, Karš kara galā, 7. lpp.				
		Observers, Pilsoņu kara ēnā, 8. lpp.	sarkanie; Valensijas valdība		“Par sarkano teroru, kāds valda Katalonijas pilsētās un miestos, šeit pastāsta visvisādus sīkumus. To pilnā mērā apstiprina arī tie bēgļi, kuriem izdevies paglābt savu dzīvību.”	
		A. A., Ko izved no Spānijas, 9. lpp.				
		LTA, Produktu kartiņas Madridē, 9. lpp.				
Rīts	3	LTA, Solās sekot labiem paraugiem, 1., 12. lpp.				
		LTA, 4000 Madrides bēgļu ārvalstu sūtniecībās, 12. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		LTA, Klusums pie Madrides, 12. lpp.		insurgenti		
Brīvā Zeme	1937.05.02.	2	Nacionālistu flotes panākumi, 7. lpp.		nacionālisti	
		LTA, Lielī nacionālistu spēki uzbrūk Malagai, 7. lpp.		nacionālisti		
Jaunākās Ziņas		3	A.A, Atjaunojas cīņas Spānijas pilsoņu karā, 8. lpp.	sarkanie	nacionālisti	

			J. P., V. Ozols Valensijas valdības dienestā, 8. lpp.	Valensijas valdības; kreisās valdības			
			L. R., Spānijā nošauts Vācijas pavalstnieks, 8. lpp.		nacionālisti		
Rīts		3	Uz Malagu, 1. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
			LTA, Madridi neieņems, domā Kabaljero, 3. lpp.	sarkanie			
			Dēku leģionārs Valdemārs Ozols karo Valensijā, 10. lpp.	sarkanie			
Brīvā Zeme	1937.13.03.	4	Gb, Spānijas kontrolē piedalīsies arī Baltijas valstu pārstāvis? 3. lpp.				
			LTA, Nacionālisti uzbrūk 50 kilometrus platā frontē, 15. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
			LTA, Sarkanajiem nāk talkā divas brigādes, 15. lpp.	sarkanie			
			LTA, Asintribunāla briesmu darbi Malagā, 15. lpp.	sarkanie	nacionālisti	“Tikai apmēram puse apcietināto personu nodots tribunālam, visas pārējās nogalinātas jau apcietināšanas brīdī savos dzīvokļos. Līdz septembra vidum tribunāls tiesājis ap 5000 cilvēku. Arestus izdarījusi cita organizācija, kas	

					iesaukta par “asins tribunālu”. Tās aģenti pastrādājuši neaprašstāmus briesmu darbus. Daudzi apcietināmie, lai nekristu šo ļauzu rokās, izlēkuši pa lielo namu augšstāvu logiem.”	
		LTA, Madrides frontē vien 25 000 itāļu?, 15. lpp.				
		LTA, 400 “biedru” gribējuši steigties uz Spāniju, 15. lpp.				
		“Sarkanie var iznīcināt baznīcas, bet ne idejas”, 15. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		Londonas starptautiskā diplomātu komiteja, 15. lpp.				
		LTA, Vēl 6 kilometri līdz Gvadalaharai, 20. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		LTA, Madridē slepena fašistu organizācija gribējusi sagūstīt ģen. Miahu, 20. lpp.				
Jaunākās Ziņas	11	Georgs Timuška, Asinis un smiltis, 6. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		Spānijas nacionālās armijas pārstāvji Salamankā, 15. lpp.		nacionālie		

		J. D., Sagūstīto itāliešu un vācu gūstekņu sensacionālie stāsti, 19. lpp.	sarkanie			
		L. R., Kad maize svarīgāka par nāvi, 19. lpp.	Valensijas valdība	nacionālisti		“Vakar Madridei pēc ilgāka laika sprīža atkal nācās piedzīvot nacionālistu lidmašīnu uzbrukumus, pie kam no lidmašīnām nosviestās bumbas prasīja daudz upuru. [..] Vairāki simti sieviešu gaidījuši, kad pienāks viņu kārtā saņemt maizi. Bumbai sprāgstot, divas sievietes nogalinātas un daudzas citas smagi ievainotas. Nogalinātas un ievainotās steigšus novāktas, bet pārējās rindā stāvētājas, no spēcīgā sprādziena atžilbušas, atkal stājušās rindā un nekustējušās ne no vietas. Tas liecina, cik liels ir maizes un citu pārtikas līdzekļu trūkums ielenktajā galvaspilsētā: pat sievietes ir ar mieru drīzāk mirt un nebaidās ne no kādām briesmām, lai tikai varētu saņemt gabaliņu maizes sev un saviem piederīgiem.”
		LTA, Sarkanā labākās spridzinātāju komandas pret nacionālistu tankiem, 19. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		LTA, Sarkanās Spānijas ģenerālštāba priekšnieks ģenerālis Cabrera	sarkanie			

			atkāpies no amata, 19. lpp.				
			L. R., Sazvērestība, 19. lpp.				
			LTA, Gūstekņi atklāj, 19. lpp.				
			LTA, Raibas lietas Madridē, 19. lpp.				
			LTA, Valensijas valdība izdevusi rīkojumu, 24. lpp.	sarkanie			
			Spānijas ūdeņos aizturēts tv. Kaupo, 24. lpp.		nacionālisti		
Rīts		5	Ceļš uz Gvadalaharu vaļā, 1. lpp.	sarkanie	nacionālisti; nemiernieki		
			LTA, Apsūdz Itāliju neiejaukšanās līguma laušanā, 1. lpp.				
			Ārlietu ministrs pratina itāļu gūstekņus Valensijā, 1. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
			Spānijas ūdeņos aizturēts Latvijas tvaikonis, 6. lpp.		nacionālisti		
			Pēc Madrides krišanas nacionālistu revolūcija Barselonā, 8. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
Brīvā Zeme	1937.16.04.	10	LTA, Radies nodoms rīkot sazvērestību Spānijā pilsoņu kara likvidēšanai, 6. lpp.				

		LTA, Sarkanie ziņo par saviem panākumiem, 6. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		Spānijā ieradušies 10.000 itāļu, 6. lpp.				
		LTA, Spāņu sarkanā armijā 100 000 vīru, 6. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		LTA, Nogāztas 2 sarkano lidmašīnas, 6. lpp.	sarkanie			
		Gb, Spānijas robežu kontrole sāksies 19. aprīlī, 9. lpp.				
		LTA, Spāņu sarkaniem trūkst pārtikas, 9. lpp.	sarkanie			
		LTA, Franko ziņo par lieliem sarkano zaudējumiem, 9. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		LTA, Nacionālistu karakuģi bombardē Taragonu, 9. lpp.		nacionālisti		
		G., Anglijā apspriež jautājumu par Spānijas kara izbeigšanu, 9. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
Jaunākās Ziņas	7	LTA, Nacionālā Spānija pret izlīgumu, 1. lpp.		nacionālie; nacionālā kustība		
		LTA, Ģen. Franko galvenais štābs ziņo, 1. lpp.				
		L. R., Tagad arī Itālija piekrīt ārzemju brīvprātīgo izvākšanai, 7. lpp.				

		LTA, Vislielākais un sarežģītākais sadarbības mehānisms, 7. lpp.				
		L. R., Visi seko "Mary Lavelin" braucienam uz Itāliju, 7. lpp.		nacionālisti		
		LTA, Pēkšņs kaujas troksnis, 7. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		LTA, Kara darbība Biskajas frontē, 7. lpp.				
Rīts	3	Sazvērestība pret spāņu pilsoņu karu, 3. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		Barselonas un Bilbao iedzīvotāji cieš trūkumu, 3. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		Norvēģi atsauc, bet dāņi sūtīs, 3. lpp.				
Brīvā Zeme	4	LTA, Baskus uzaicina padoties, 9. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		LTA, Toleda glābta, 9. lpp.				
		LTA, Anarķistu dumpis plešas plašumā, 9. lpp.				
		G, Baski vairs nespēj aizturēt Franko pulku uzbrukumam, 14. lpp.		nacionālisti		
Jaunākās Ziņas	3	A. A., Barselona nomierinās, 6. lpp.	sarkanie			
		LTA, Ģen. Franko galvenais štābs ziņo, 8. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		Tas kuģiniekiem jāievēro braucienos uz Spāniju, 16. lpp.				

Rīts		3	Japāna atzīs gen. Franko valdību, 1. lpp.		nacionālisti		
			LTA, Barselonā nojauc barikādes, 1. lpp.				
			Nacionālisti 20 km no Bilbao, 1. lpp.	sarkanie	nacionālisti	“Dienvidspānijā sarkano aviācija bombardējusi Granadas pilsētu, nogalinot 6 civiliedzīvotājus, to starpā 3 bērnus.”	
Brīvā Zeme	1937.22.06.	5	LTA, 4 lielvalstu kopēja nota sarkanai Spānijai, 17. lpp.	sarkanie			
			LTA, Bilbao bombardētājas - vācu un itaļu tipa lidmašīnas, 17. lpp.				
			Par neizdevušos zemūdenes uzbrukumu kreiserim “Leipzig”, 17. lpp.				
			LTA, 176 sprādziena upuri, 17. lpp.	sarkanie			
			Gb, Lielvalstu sadarbība Spānijas lietās apstājusies, 18. lpp.	sarkanie			
Jaunākās Ziņas		5	LTA, Oficiāls paziņojums par “Leipzig” torpedēšanu, 17. lpp.				
			LTA, Gēbelss runā par reliģiju un Spāniju, 17. lpp.				

			L. R., Svarīgas militāras un politiskas apspriedes Berlīnē, 17., 18. lpp.	sarkanie			
			R. A., Arī Berlīnē stāvokli uzskata par ļoti nopietnu, 18. lpp.	sarkanie			
			LTA, Baski nocietinās, 18. lpp.		nacionālisti		
Rīts		2	Neirats uz Londonu nebrauks, 1. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
			LTA, Jau 14 km aiz Bilbao, 10. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
Brīvā Zeme	1937.06.07.	5	LTA, Franko gatavs laist ārzemju brīvprātīgos mājās, 1. lpp.		nacionālisti		
			LTA, Kreisajā Spānijā draud streikotājiem nāves sods, 1. lpp.	kreisie			
			Kas notiks šodien neiejaukšanās komisijas sēdē? 1. lpp.				
			V. G.-b., Kas tagad notiks? Eiropas politika krustceļos, 6. lpp.				
			Ievainotie itaļi atgriežas no Spānijas dzimtenē, 6. lpp.				
Jaunākās Ziņas		4	L. R., Londonā jau runā par kompromisu starp Angliju un ģen. Franko, 1. lpp.				
			LTA, Atsists krievu tanku uzbrukums, 1. lpp.	sarkanie	nacionālisti		

			Georgs Timuška, Ielauztajā Bilbao “dzelzs joslā”, 4. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
			V. V., Francijas piedraudējuma sekas, 8. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
Rīts		5	LTA, Anglija neatkāpsies, 1. lpp.				
			LTA, Vai neiejaukšanās nolikta pie aktīm, 1. lpp.	sarkanie			
			LTA, Migla traucē kara darbību, 1. lpp.		nacionālisti		
			Ad., Šodien visi skati pievērsti Londonai, 3. lpp.				
			LTA, Īdena paskaidrojumi, 3. lpp.				
			Francijā no Spānijas iepludinātas viltotas pastmarkas, 10. lpp.	republikāņi			
Brīvā Zeme	1937.11.08.	6	LTA, Ģen. Franko noliedz, ka viņa lidotāji būtu bombardējuši tvaikoņus, 7. lpp.		nacionālisti		
			LTA, Spāņu nacionālistiem bijusi tiesība uziet uz franču tvaikoņa, 7. lpp.		nacionālisti		
			LTA, Madrides frontē karstuma dēļ kara darbība pilnīgi pārtraukta, 7. lpp.	sarkanie	nacionālisti		

			LTA, Nošauts Primo de Riveras bijušais adjutants, 7. lpp.				
			LTA, Primo de Riveras 2 māsa apmainītas pret vienu sarkano politiķi, 7. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
			LTA, No Valensijas izraidīts poļu žurnālists, 14. lpp.				
Jaunākās Ziņas	4		Pēteris Hoks, Madrides frontes priekšējos ierakumos, 5. lpp.	sarkanie; spāņu republikas aizstāvji	nacionālisti		
			G. K., Pirms plašas nacionālistu ofensīvas Spānijā, 7. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
			A. A., Franču kuģa nepaklausīgā komanda, 7. lpp.		nacionālisti		
			G. K., Anglijas katēgoriskais paziņojums ģenerālim Franko, 7. lpp.		nacionālisti		
			LTA, Ģenerāļa Franko galvenais štābs ziņo, 7. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
Rīts	1		Telegrammas īsumā, 8. lpp.		nacionālisti		
			LTA, Bumbu krusa pār sarkano ierakumiem, 8. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
Brīvā Zeme	1937.16.09.	8	Gb, "Nionas konference No 2", 1. lpp.				

		G., Gaida Itālijas piekrišanu, 1. lpp.				
		LTA, Nionas konference turpinās? 9. lpp.				
		LTA, Nacionālisti iet durkļu uzbrukumā, 9. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
		LTA, Jaunas sarunas par Katalonijas padošanos, 9. lpp.	sarkanie	Salamankas valdība		
		LTA, Itāļi galīgi neatsakās no sarunām, 9. lpp.				
		LTA, Franko pulki lauž kreiso pretošanos, 10. lpp.	kreisie; sarkanie	nacionālisti	“No Santanderas ziņo, ka svarīgo ceļu mezglu Pola-de-Gordonu, Leonas frontē, sarkanie atkāpdamies pilnīgi nopostījuši, ar dedzināšanu un dinamīta spridzinājumiem. Nogalināts liels skaits iedzīvotāju.”	
		Francijas ostās noenkurojušies 70 sarkano spāniešu kuģi, 10. lpp.	sarkanie			
Jaunākās Ziņas	6	L. R., Anglija ievada sarunas ar Itāliju par piedalīšanos Vidusjūras kontrolē, 1. lpp.				
		Granata, kas izkausē tanku, 7. lpp.				

			A. A., Cīņa par vietām Tautu savienības padomē, 7. lpp.		nacionālisti		
			LTA, Lielas kaujas Spānijā, 16. lpp.	sarkanie	nacionālisti	“No Santanderas ziņo, ka svarīgo ceļu mezglu Pola-de-Gordonu, Leonas frontē, sarkanie atkāpdamies pilnīgi nopostījuši ar dedzināšanu un dinamīta spridzinājumiem. Liels skaits iedzīvotāju tur nogalināts.”	
			LTA, Spānijas nacionālisti vaino PSRS, 16. lpp.		nacionālisti		
			LTA, Bombardē Valensiju, 16. lpp.		nacionālisti		
Rīts		3	La, Vēl 150.000 vīru un gāzes uz Spāniju? 1. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
			Karakuģi un lidmašīnas jau ceļā, 1. lpp.				
			Ģenerālis Franko izsludina mobilizāciju, 10. lpp.	sarkanie			
Brīvā Zeme	1937.27.10.	2	G., Automātisko ieroču krustugunis noslauka pirmos nacionālistu uzbrucējus, 9. lpp.	kreisie; sarkanie	nacionālisti		
			Barselonā rekvizē dzīvokļus Valensijas				

			valdības vajadzībām, 9. lpp.				
Jaunākās Ziņas		3	L. R., Maiskis kļūst piekāpīgāks, 7. lpp.				
			Jaunas sensācijas “Jaron-Vena-Bena” lietā, 7. lpp.				
			LTA, Baltie karogi Madrīdes jumbos, 16. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
Rīts		5	L., Pārmaiņas Anglijas ārpolitikā? 1. lpp.				
			St., Grandi un Maiskis sacensās, 1. lpp.		nacionālisti		
			Ģenerālis Franko atjauno uzbrukumus Madrīdei, 1. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
			Chichonas bēgļi ierodas Francijā, 8. lpp.	sarkanie	nacionālisti		
			LTA, Nacionālistu kara gūvums Astūrijā, 8. lpp.	sarkanie	nacionālisti	“No dokumentiem, kas atrasti pie Astūrijas sarkaniem varas vīriem, izriet, ka Astūrijā nogalināti vairāk kā 10 000 nacionāli domājošo pilsoņu.”	
Brīvā Zeme	1937.22.11.	5	LTA, Spānijas nacionālisti piekrīt neiejaukšanās komitejas priekšlikumam, 7. lpp.		nacionālisti		
			LTA, 35 bumbvedēji virs Saragozas, 7. lpp.	kreisie	nacionālisti		

			Oviedā tikai drupas, 7. lpp.	sarkanie; kreisie	nacionālisti		
			LTA, Vai Katalonija līgs separatu mieru ar ģen. Franko? 8. lpp.				
			Francijas jaunais sūtnis Spānijā brauc uz Madriidi, 8. lpp.	kreisie			
Jaunākās Ziņas	4		LTA, Katalonija ved separātas sarunas, 7. lpp.				
			LTA, Atkal aizturēts kuģis ar ieročiem, 7. lpp.				
			Peles un žurkas grauž slavenās spāņu gleznas, 8. lpp.	sarkanie			
			“Times” par pašreizējo militāro stāvokli Spānijā, 8. lpp.	sarkanās valdības; kreisās valdības	nacionālisti		
Rīts	1	Ģen. Franko spiegi franču Marokā, 8. lpp.					
Brīvā Zeme	1	LTA, Neiejaukšanās komitejas darbs, 8. lpp.					
Jaunākās Ziņas	1937.17.12.	1	LTA, Tīfs Barselonas armijā, 7. lpp.	valdības; Barselonas valdības			
Rīts	1	Pārrauts Teruelas- Saragosas dzelzceļš, 10. lpp.	Barselonas valdības	nacionālisti			
Brīvā Zeme	1938.08.01.	6	Teruela – otrā Verdena, 1. lpp.	kreisie	nacionālisti		
			LTA, Barselona ziņo par Teruelas nacionālistu padošanos, 1. lpp.	republikāņi	nacionālisti		“Nacionālistu aviācija vakar uzbrukusi Barselonas priekšpilsētām. Uzbrukums

					prasījis 8 cilvēku dzīvības, bet lielāks skaits civiliedzīvotāju ievainoti.”
		LTA, Spānijas bēgļu bērni atgriežas dzimtenē, 1. lpp.			
		Pie Teuelas nonāvēto ārzemju žurnālistu šķirsti Parīzē, 17. lpp.			
		Teruelas frontes inspekcija, kas izbeigusies jau pusceļā, 19. lpp.	kreisie	nacionālisti	
		Beļģija izlīgusi ar Barselonas valdību, 19. lpp.			“Barselon atzīstot, ka beļģu diplomāta nogalināšanā esot vainojama Madrides policijas kļūdīšanās, kas tomēr atvainojama ar toreizējiem Madrides apstākļiem.”

Jaunākās Ziņas		4	L. R., Pēc drausmīgām cīņām Teruela kritusi, 15. lpp.	republikāņi; valdības	nacionālisti	<p>“Zem garīgā semināra ēkas divās vietās novietoti milzīgi dinamīta krājumi, 1500 kg un 500 kg lieli. Spānijas bankas ēka uzspridzināta ar apmēram 350 kg. Lielu dinamīta lādiņu. Pēdējā eksplozijā gājušas bojā arī ļoti daudzas cilvēku dzīvības. Daudzi pilsētas iedzīvotāji, glābdamies no uzbrucējiem – republikāņiem, kopā ar saviem bērniem meklējuši patvērumu Spānijas bankas nama pagrabos un apakšzemes ejās. Eksplozijā te visi gājuši bojā. Sprāgstot mīnai, kas bijusi parakta zem Sv. Klāras klostera, nogalināti ap 100 bērnu. Uz klostera baznīcas pagrabiem bijuši aizvākti visi bāreņu nama bērni.”</p>	“Bet jau aizvakar nacionālistu lidmašīnas un artilerija sākušas graut Teruelu bez žēlastības.”
----------------	--	---	---	-----------------------	--------------	---	--

			Padevies Teruelas komandants līdz ar 1500 nacionālistu kareivjiem, 15. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			Kā izskatās Teruelā, 15. lpp.	republikāņi; kreisās valdības	nacionālisti		
			Žurnālisti – Spānijas pilsoņu kara upuri, 22. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
Rīts		4	LTA, Sniega arkli no Dienvidfrancijas ceļo uz Spāniju, 5. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			V. G., Ģen. Franko piešķir marokāņiem ziemas brīvdienas, 5. lpp.				
			LTA, Londona izvada Spānijā kritušo žurnālistu, 5. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			Spānijas valdība gatavojas atdot ārzemnieku īpašumus, 9. lpp.				
Brīvā Zeme	1938.28.02.	2	Largo Kabaljero meklēs palīdzību ārzemēs, 7. lpp.	kreisie			
			Spānijā kreisie mēģina cīnīties ar dezertieru plūdiem, 11. lpp.	kreisie	nacionālisti		
Jaunākās Ziņas		2	Sagraudā Teruela, 10. lpp.		nacionālisti		

			Nacionālajā Spānijā vēl arvien ierodas italiešu palīgspēki, 16. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
Rīts		1	Trūkums piemeklējis Barselonu, 1. lpp.	republikāņi	nacionālisti		“Nacionālistu lidmašīnām bombardējot Saguntu, kāds zenītartilērijas šrapnelis sprādzis virs angļu tvaikoņa “Bremden”, pie kam ievainoti trīs angļu jūrnieki.”
Brīvā Zeme		2	LTA, Sācijas jauns nacionālistu uzbrukums, 8. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			LTA, Ģen. Franko apžēlo 50 kreiso komandieru, 11. lpp.	kreisie; republikāņi			
Jaunākās Ziņas	1938.10.03.	3	LTA, Republikāņu fronte pārrauta 92 kilometru garumā, 7. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			LTA, Ģen. Franko grib satriekt republikāņu armiju, 7. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			Barselonas kara ministrija ziņo, 7. lpp.	republikāņi	nacionālisti		“Nacionālistu lidmašīnām uzbrūkot Oharas ciemam, sagrauta kāda slimnīca, pie kam gājuši bojā ap 500 slimnieku.”
Rīts		2	Franko mēģinās vēlreiz izlauzties līdz Vidusjūrai, 8. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			Vai arī “Canarias” nogremdēts? 8. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
Brīvā Zeme	1938.27.04.	3	Nacionālisti sekmīgi turpina savu uzbrukumu, 10. lpp.		nacionālisti		

			LTA, Ģen. Franko deklarē sevišķu draudzību Vācijai, 11. lpp.		nacionālisti		
			LTA, Atkal nāves sodi Barselonā, 11. lpp.				
Jaunākās Ziņas		0					
Rīts		1	LTA, Ģen. Franko par ciešu sadarbību ar Vāciju, 1. lpp.		nacionālisti		
Brīvā Zeme	1938.24.05.	1	LTA, Atkal nacionālisti bombardē angļu kuģus, 8. lpp.		nacionālisti		“Reuters ziņo, ka angļu preču tvaikoni “Penthanes” ķērusi kāda spāniešu nacionālistu lidmašīnas mestā bumba, pie kam tvaikonī izcēlies ugunsgrēks. 3 kuģa ļaudis ievainoti.”
Jaunākās Ziņas		1	LTA, Spānijas republikāņi raida cīņā jaunas karaspēka masas, 16. lpp.	republikāņi			
Rīts		3	Spāņu nacionālisti bombardē angļu kuģus, 1. lpp.		nacionālisti		“Reuters ziņo, ka angļu preču tvaikoni “Penthanes” ķērusi kāda spāniešu nacionālistu lidmašīnas mestā bumba, pie kam tvaikonī izcēlies ugunsgrēks. 3 kuģa ļaudis ievainoti.”
			Republikāņi uzbrūk Katalonijas frontē, 3. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			Republikāniskai Spānijai karš maksājis 600 miljonus, 3. lpp.	republikāņi			

Brīvā Zeme	1938.01.06.	4	Gb., Vai ģen. Franko vairs nav nacionālistu kara operāciju noteicējs? 8. lpp.	republikāni	nacionālisti		
			LTA., Ievainots republikāņu Spānijas tieslietu ministrs, 9. lpp.	republikāni			
			15 minūtēs tik daudz posta, 11. lpp.		nacionālisti		“Spāņu nacionālistu lidmašīnu aktivitāte turpinās. Katru rītu franču laikraksti ievieto jaunus un jaunus aprakstus par atsevišķu pilsētu un ciemu bombardēšanu, kas prasa lielus cilvēku upurus. Vakar vislielāko postu mierīgiem iedzīvotājiem nodarījis uzbrukums Granoljersai, nelielai pilsētiņai, kas atrodas Barselonas tuvumā. [...] Kāda bumba trāpījusi lielo paviljonu, kas momentā sabrucis. Dzelzsbetona būve aprakusi vairāk kā 300 cilvēku. Viss uzbrukums ildzis tikai 15 min., bet nonāvēto upuru skaits sasniedzis 500. Vairāk kā 800 ievainotu.”
			LTA., Gaisa kauja Spānijā, 11. lpp.	republikāni	nacionālisti		

Jaunākās Ziņas	6	L. R., Arī republikāniskās Spānijas valdība draud bombardēt neapsargātas pilsētas, 1. lpp.	republikāņi	nacionālisti		““News Chronicle” ziņo, ka stāvoklis Spānijā, nacionālistu lidmašīnu pastāvīgo uzbrukumu dēļ kļuvis ļoti bīstams. Kā Barselonai, tā Valensijai un veselai rindai citu republikāniskās Spānijas pilsētu un ciemu šādi uzbrukumi jāpiedzīvo gandrīz vai katru dienu. Tie ir postoši un prasa arī ļoti daudz cilvēku upuru.”
		LTA, Republikāņu priekšzīmīgi izbūvētas pozīcijas krīt nacionālistu rokās, 1. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
		L. R., Spānijas brīvprātīgo evakuācija prasa milzu summas, 7. lpp.				
		Itālijas zaudējumi Spānijas pilsoņu karā, 7. lpp.				

			A. A., Gaisa uzbrukuma šausmas Granoljersas pilsētiņā, 8. lpp.		nacionālisti		“Drausmīgas ziņas par neaizsargātu pilsētu bombardēšanu joprojām pienāk no abām lielajām valstīm, kurās patlaban norisinās karš. [...] Spānijā ap 20 km ziemeļaustrumos no Barselonas, nacionālistu lidmašīnas vakar bombardējušas Granoljersas pilsētiņu, kas ārkārtīgi smagi cietusi. [...] Piecas nacionālistu lidmašīnas nometušas ap 20 bumbu. Nonāvēto skaists sasniedz 450, bet ievainoto skaits ievērojami lielāks. Liels skaits upuru vēl palicis sagrauto namu drupās, kādēļ esot jābaidās, ka nonāvēto skaits būs vēl lielāks. [...] “
			LTA, Spānijas nacionālistu flotes parāde, 8. lpp.		nacionālisti		
Rīts		3	Spāņu nacionālisti gremdē angļu tvaikoņus, 1. lpp.	republikāņi	nacionālisti		“Šorīt pulkst. 9 piecas nacionālistu lidmašīnas no neliela augstuma nometušas apm. 20 bumbu Granoljersā, netālu no Barselonas. Uzbrukums pilsētiņai, kuras iedzīvotāju skaits normāli ir 10 000, bet kur tagad atrodas arī tūkstošiem bēgļu, nācis pilnīgi negaidīts brīdī, kad tirgus laukums bija ļaužu pilns. Viena bumba ķērusi tirgus palieveni, kurš nākošā mirklī sagruvis,

							aprokot simtiem cilvēku zem drupām. Granoljersas galvenā ielā sagrautas 15 ēkas. Pēc oficiālām ziņām nonāvētas apm. 500 personas, pa lielākai daļai sievietes un bērni.”
			Vidusjūrā jāvalda Itālijai un Spānijai, 1. lpp.				
			Cik maksās brīvprātīgo izvākšana no Spānijas, 3. lpp.				
Brīvā Zeme	1938.15.07.	1	Ģen. Franko galvenais štābs ziņo, 7. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
Jaunākās Ziņas		2	LTA, Ģen. Franko galvenais štābs ziņo, 1. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			LTA, Barselonas kara ministrija ziņo, 1. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
Rīts	1	Cīņa ap Valensijas atslēgu, 6. lpp.	republikāņi	nacionālisti			
Brīvā Zeme	1938.18.08.	5	Republikāņi cīnīsies dēļ dzīvsudraba raktuvju paturēšanas, 9. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			LTA, Atmaksā, 9. lpp.		nacionālisti		
			LTA, Estramaduras frontē nacionālisti ieņēmuši 8.000 kv. kilometru, 9. lpp.		nacionālisti		

			Gb, Starptautiskais stāvoklis uzlabojies, 10. lpp.				
			LTA, Gandrīz pilnīgi iznīcināta republikāņu divīzija, 11. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
Jaunākās Ziņas		1	LTA, Smagas kaujas Spānijā, 16. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
Rīts		2	Madrīde jaunā bumbu lietū, 1. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			Franko statistika par ārvalstu palīdzību republikāņiem, 8. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
Brīvā Zeme	1938.03.09.	2	Lidmašīnas Ebro frontē cīnījušās līdz vēlam vakaram, 18. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			LTA, Asiņains augusts kreisā Spānijā, 19. lpp.	kreisie			
Jaunākās Ziņas	1938.03.09.	2	Lēdijas Čemberlenas misija Spānijā, 15. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			Salamankas radiofonā nolasīts pusoficiāls paskaidrojums, 15. lpp.				
Rīts	1938.03.09.	4	Par ko Čemberlena kundze runās ar ģen. Franko kundzi, 3. lpp.				
			Nacionālisti nodarijuši smagus zaudējumus spāņu republikāņiem, 7. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			Spāniešu tauta neapmierināta ar ilgo karu, 7. lpp.		nacionālisti		

			Vēlreiz griezīsies pie spāņu karotājiem, 7. lpp.				
Brīvā Zeme	1938.15.10.	1	LTA, Starptautisko brigāžu cīnītāji atgriežas, 21. lpp.	republikāņi			
Jaunākās Ziņas		1	LTA, Pirmais vilciens ar starptautisko brigāžu karotājiem, 13. lpp.	republikāņi			
Rīts		2	LTA, 500 granātu sprāgst Madridē, 7. lpp. LTA, Itāļu kreiseri aizved brīvprātīgos no Spānijas, 7. lpp.		nacionālisti		
Brīvā Zeme	1938.21.11.	0					
Jaunākās Ziņas		2	Ģenerālis Franko reģistrē savus pretiniekus, 7. lpp. Kā tagad izskatās Madridē, 7. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
Rīts		2	J. V., 1800 vācu brīvprātīgo no Spānijas atgriežas mājās, 5. lpp. 13.000 brīvprātīgo atstāj republikānisko Spāniju, 5. lpp.				
Brīvā Zeme	1938.19.12.	0					
Jaunākās Ziņas		2	A. A., Francijas bij. frontes cīnītāji prasa pamieru Spānijā, 7. lpp. Nezināmu iemeslu dēļ atlikts spāņu nacionālistu uzbrukums, 7. lpp.		nacionālisti		
Rīts		0					

Brīvā Zeme	1939.09.01.	3	G., Republikāņi ar savu uzbrukumu guvuši ātrākus panākumus kā nacionālisti, 8. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			Republikāņu uzbrukums apdraud Seviļu, 8. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			LTA, Turcijai pasūtītās kara lidmašīnas nokļuvas Spānijā, 8. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
Jaunākās Ziņas		3	L. R., Republikāņu pretuzbrukuma sekas, 6. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			LTA, Ģenerāļa Franko galvenais štābs ziņo, 6. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			LTA, Republikāniskā kara ministrija ziņo, 6. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
Rīts		3	J. V., Republikāņi grib pārgriezt Spānijas dienvidu – ziemeļu satiksmi, 5. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			V. G., Jauna republikāņu nocietinājuma līnija no Ebro līdz Pirenejiem, 5. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			LTA, Sašautā spāņu iznīcinātāja apkalpe dosies uz mājām pēc izvēles, 5. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
Brīvā Zeme	1939.24.02.	7	Tuvākajās dienās sagaidāms vispārējs	republikāņi	nacionālisti		

		nacionālistu uzbrukums, 1. lpp.				
		G., Francija atzīs nacionālo Spāniju bez kādiem noteikumiem, 1. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
		Ģen. Miaha cer Madridē sagaidīt 1940 gadu, 5. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
		O. B., Ģen. Franko valdība neiesaistīsies nekādās sarunās ar republikāņiem, 6. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
		Franko cerot ieņemt Madridi un Valensiju ātrāk nekā Kataloniju, 6. lpp.				
		Jauna sudrabnauda nacionālā Spānijā, 6. lpp.		nacionālisti		
		Sarkanais krusts palīdzēs Spānijas bēgļu bērniem, 12. lpp.				
Jaunākās Ziņas		L. R., Anglija atliek ģen. Franko valdības atzīšanu un cenšas panākt pamieru Spānijā, 1. lpp.				
		A. A., Francija faktiski jau atzinusi ģen. Franko valdību, 7. lpp.				
		L. R., Ģen. Franko gatavo izšķirošo trīcieni pret Madridi, 7. lpp.		nacionālisti		

		St., Polijas sūtnis Burgosā, 7. lpp.				
		LTA, Nacionālās Spānijas prese pilnībā ignorē Berara vizīti, 8. lpp.				
		Latvijas Sarkanais krusts palīdz Spānijas bēgļu bērniem, 16. lpp.				
Rīts (I izdevums)	2	V. G., Ģen. Franko atzīst visus agrāk noslēgtos Francijas-Spānijas līgumus, 5. lpp.		nacionālisti		
		Saruna kafējnīcā pus kilometru no Madrides, 8. lpp.		nacionālisti		
Rīts (II izdevums)	4	V. G., Ģen. Franko atzīst visus agrāk noslēgtos Francijas-Spānijas līgumus, 3. lpp.		nacionālisti		
		J. V., Daladjē nacionālās Spānijas atzīšanu saistīs ar uzticības jautājumu, 6. lpp.	republikāņi			
		Itāļu leģionāru komandieris Spānijā izsaukts uz Romu, 6. lpp.				
		Nodibināts spāņu-angļu tirdznieciskais uzņēmums, 6. lpp.				
		Saruna kafējnīcā pus kilometru no Madrides, 10. lpp.		nacionālisti		

Brīvā Zeme	1939.14.03.	2	Spānijas likteni izšķiršot nacionalistu pēdējais uzbrukums, 9. lpp.		nacionālisti		
			LTA, Republikāņi mēģinot vest sarunas par goda pilnu mieru, 9. lpp.	republikāņi			
Jaunākās Ziņas		6	L. R., Mežonīgas cīņas Madridē, 7. lpp.				
			LTA, "Viena sarkana banda", 7. lpp.				
			LTA, Kasado mēģina ievadīt sarunas, 7. lpp.				
			LTA, Iestājas ārzemnieku leģionā, 8. lpp.				
			Italiešu stratēģu atziņas spāņu pilsoņu karā, 8. lpp.	republikāņi			
			J. V., 1000 Igaunijas zirgu uz Spāniju, 8. lpp.				
Rīts (I izdevums)		1	Ģen. Franko gatavojas iesoļot Madridē, 5. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
Rīts (II izdevums)		3	Ģen. Franko gatavojas iesoļot Madridē, 3. lpp.	republikāņi	nacionālisti		
			J. V., No ģen. Franko prasa pievienošanas pret-kominterna nolīgumam, 3. lpp.				
			I. R., Ģen. Franko grib Igaunijā iepirkt zirgus, 3. lpp.	republikāņi	nacionālisti		